ÖZGÜR ÜNİVERSİTE KİTAPLIĞI 96

Editör METE K. KAYNAR

Resmi tarih tartışmaları -11-

RESMİ İDEOLOJİ ve SOL

TÜRKİYE VE ORTADOĞU FORUMU VAKFI
ÖZGÜR ÜNİVERSİTE

Özgür Üniversite Kitaplığı: 96

© Maki Basın Yayın

Yayına Hazırlayan
İsmet Erdoğan

Kapak Tasarım
Ali İmren

Redaksiyon:
Mete K. Kaynar
1. Basım
Maki Basın Yayın Aralık 2011

Maki Bas. Yay. Ltd. Şti.
Menekşe 2 Sokak 16/8 Kızılay-ANKARA
Tel: (0312) 418 32 41 Fax: (0312) 418 32 87
e-mail:ozguruniversite@ozguruniversite.org

İstanbul Temsilciliği
Kumbaracı Yokuşu 57/3 Tünel Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 292 77 40 Fax: (0212) 249 12 92
e-mail:istanbul@ozguruniversite.org

Basım Yeri
Cantekin Mat. Yay. Ltd. Şti. Tel: (0312) 384 34 35

www.ozguruniversite.org
www.ozguruniversitekitapligi.com
forum.ozguruniversite.org

ISBN: 978-975-8449-79-8

Resmi Tarih Tartışmaları 11

Resmi İdeoloji ve Sol

Editör: Mete K. KAYNAR

1. Basım Aralık 2011

İçindekiler

Giriş 7
Mete K. KAYNAR

Milli Mücadele Anti-Emperyalist Miydi? 15
Mete K. KAYNAR

50, 60 Ve 70'lerdeki Sol ve Kemalizm 85
Chris STEPHENSON

Türkiye Komünist Partisi ve Resmi İdeoloji 171
Mehmet İnanç TURAN

Kurtuluş Savaşı, Sol ve Romanın Kesişiminde
"Kutsal İsyan"ı Okumak 271
Kadir DEDE

Kemalizm Karşısında Yön ve Milli Demokratik Devrim
Hareketleri 323
Mustafa ŞENER

Cuntacı İnkılapçılık ve Devrimcilik Arasında Bir Hareket: Yön-Devrim Hareketi 389
Ayşe ARSLAN

Solun İslam Dinine Yaklaşımında Değişmeyenler Üzerine Sesli Düşünceler 413
Yücel DEMİRER

Türkiye Solunda Din Kavrayışı 429
Ebubekir AYKUT & Kansu YILDIRIM

Giriş

Türkiye Solu Neye Muhaliftir?

Türkiye solu tarihinde 28/29 Ocak 1921'den günümüze devam eden siyasi cinayetler, direnişler, mitingler, açlık grevleri, 70'lerin silahlı mücadele deneyimleri, tutuklamalar, idamlar, kanlı 1 Mayıslar; gelmiş geçmiş tüm hükümetlerin politikalarını yerden yere vuran kitaplar, dergiler, gazeteler, broşürler, bildiriler ve 1920'den günümüze kadar kurulmuş yüzlerce siyasi parti, cephe, örgüt, fraksiyon ortadayken bu soru okuyucuya ilk bakışta garip görünebilir. Ancak, soruyu farklı bir şekilde sorarak bu tuhaflığı ortadan kaldırmak mümkün: Türkiye solu neye muhaliftir? Gerçek anlamda *muhalif* olabilmiş midir? *Resmî ideoloji*nin ne kadar *uzağında, dışında,* ondan biçim ve öz olarak ne kadar *farklı,* ona ne kadar *muhalif* bir düşünce bütünü ortaya koyabilmiş; kendi tarihsel süreci içinde bu konuda ne kadar başarılı olabilmiştir?

Bu çerçeveden baktığımızda, bizler için artık nerdeyse –ve ne yazık ki- vakâyi âdiyeden sayılmaya başlanan bu idamlara, işkencelere, yargısız infazlara, baskılara, tutuklamalara...rağmen, geçmişten günümüze, bir bütün olarak Türkiye solunun resmî ideolojinin dışında, ona muhalif, ona alternatif bir politik *dil,*

bir politik düşünce bütünü, *bir weltanschauung* geliştirebildiğini, resmî ideoloji ile arasına bir mesafe koymakta başarılı olabildiğini; bir başka ifade ile gerçek anlamda *muhalif* olmayı başarabildiğini söyleyebilir miyiz?

Ne yazık ki, 1920'lerden günümüze, Türkiye solunun ana akımları, partileri, dergileri ve/veya çevrelerine baktığımızda, bu soruya gönül rahatlığı ile *evet* cevabı verebilmek için epey düşünmek gerekiyor: Türkiye solu, Cumhuriyetin inşâ ettiği ve topluma dayattığı resmî ideoloji ile –ve tabii ki aynı zamanda tarihinin bir döneminde de uluslararası sosyalist resmî ideoloji ile- hesaplaşma konusunda yeterince başarılı olamadı; çok acı bedeller ödeyerek sürdürdüğü muhalif tutumunu, resmî ideolojinin eleştirisine yöneltmekte yeterli çabayı gösteremedi: Onun yerine, Cumhuriyetin resmî ideolojisinin çoğu temel argümanını kabullendi; onlara sol bir veçhe kazandırarak siyasal söylemlerine eklemledi ve çoğunlukla resmî ideolojiyi sol bir jargonla yeniden üretmekle yetindi. Türkiye solu, resmî ideoloji ile ilişkisinde en başta da Kemalizm ile arasına mesafe koyma konusunda –ne yazık ki- başarısız oldu: Bu konuda, anti-Kemalizm ile Kemalizmin soldan yeniden üretimi arasına sıkıştı kaldı; ya onun yanında ya da karşısında oldu; ama özelde Kemalizme ve genelde resmî ideolojiye alternatif bir sosyalizm, bir sosyalist mütalaa, bir sosyalist tahayyül ortaya koymayı pek de hesaba katmadı; bu yöndeki çabalar ise hiçbir zaman Türkiye solunun ana arterini oluşturamadı, bireysel çıkışlar ve gayretler olmanın ötesine geçemedi.

14 Temmuz 1920'de yayınladığı beyannamede "*Mustafa Kemal Paşa tarafından vücuda getirilen Kuva-yı Milliye hükümetine gelince: saray hükûmetinin aldığı bu korkunç vaziyet üzerine memleket dahilindeki milliyetperverler demokratik burjuva sınıfına istinaden müşarünileyhin etrafında toplanarak Anadolu'nun İstanbul hükûmetine karşı olan millî kıyamını ve fevkalâde bir hükûmet teşkili maksadıyla milletin bütün işlerine vaziülyed Büyük Millet Meclisi'ni meydana getirdiler... Anadolu bu vaziyet karşısında ne*

yapacağını şaşırmış ve bitap bir halde bulunmuş olduğundan, bu yorgun halkı canlandırmak ve onlara yeni bir ruh vermek ve bilhassa istinad noktası irae ederek kuvve-i maneviyeyi yükseltmek icap ediyordu Kuva-yı Milliye hükûmeti bunu da bulmakta güçlük çekmedi." diyen Türkiye Komünist Partisi Merkez-i Umumîsi'nden, programının 2. maddesinde "*Kuvayı Milliye, Türkiye'nin bağımsızlık savaşının örgütüdür ancak rolü ve anlamı bununla sınırlı değildir. Kuvayı Milliye, emperyalizmin sömürgeleştirmek istediği bir ülkenin emperyalizme direniş ve ondan bağımsız bir düzen kurma arayışının adıdır.*" ibaresi yer alan, günümüz sol-Kemalist partilerinden Ulusal Parti'ye, farklı şekillerde, içerikte, konjüktürde vb. de olsa bu *yeniden üretim* hattı kesintisiz devam etti. Bir yandan, 1920'leri 2000'lere bağlayan bu *fay hattı* sürekliliğini korurken, diğer yandan -birincisinden daha cılız olmakla birlikte, ilk örneklerini İbrahim Kaypakkaya'nın verdiği bir anti-Kemalist dil de geliştirilmedi değil. Ancak, bugün de varlığını devam ettiren bu anti/karşı-Kemalist dil de *karşı* olma sınırını aşarak resmî ideolojinin ve Kemalizmin bütününe yönelik *alternatif* bir politik setin kurgulanmasına zemin hazırlayamadı.

Sonuçta, geçmişten günümüze Türkiye solu, tam da Hikmet Kıvılcımlı'nın kendi düşünsel serüveninde olduğu gibi, anti-Kemalizm ile Kemalizm arasında gidip geldi; hâlâ da gidip gelmeye devam ediyor: Nitekim, anti-Kemalist Kıvılcımlı *Yol*'da "*Kemalizmin faşizmden ayrılan noktalarını aramakla zaman yitirmeyelim.*" düşüncesini ortaya atarken, *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi*'nde ise "*1919 -1923 Kuvayımilliyecilik savaşı, Mustafa Kemâl'in Büyük Millet Meclisinde defalarca söylediği deyimle 'Emperyalizme ve Kapitalizme karşı' bir kurtuluş hareketi oldu.*" düşüncesini savunarak, Kemalizm sularına yelken açıyordu. Tıpkı Kıvılcımlı'nın şahsında olduğu gibi, anti-Kemalizm-Kemalizm sarkacında salınıp duran Türkiye solu da, resmî ideolojinin Kemalizm'ine –*karşı* ya da *taraf* değil- tam da *alternatif* bir sosyalizm düşüncesi inşâ etme yolunu tercih etmeyerek, gerçek anlamda *muhalif* olma potansiyelini büyük ölçüde yitirdi.

Türkiye solunun resmî ideolojiye ve daha somutta onun Kemalizm'ine düşünsel bir alternatif ortaya koymadaki kifayetsizliği ile günümüz solunun sorunları ve entelektüel kalibresi arasında yakın bir bağ olduğunu da belirtmeden geçmemek gerekiyor. Solun bugün tartıştığımız sorunlarını, onun gerçek anlamda bir muhalefet üretememesi bağlamında ele almak zarûrîdir. Belki, Belge'nin tabiri ile, Türkiye solunun "*Mustafa Kemal'in bağımsızlık hareketinin başarısı ile boğul*"duğunu ve bu nedenle "... ölü doğduğunu" söylemek zor olsa da, Kemalizm ve sosyalizm arasında kurulagelen ilişkinin Türkiye solunu malûl ettiği de aşikârdır: Gerçek bir *muhalefet* ortaya koyamamak, ama yine de ağır bedeller ödemek, dışlanmak, yasaklanmak, yeraltına itilmek, siyasal sistemin ötekisi (hostis) haline gelmek. Açıkcası, *komünist* kelimesinin aynı zamanda bir *küfür* olarak kullanıldığı kaç toplum vardır acaba dünya üzerinde?

Yine de haksızlık etmeyelim. Osmanlı-Türkiye siyasal hayatında *muhalif*in *muktedir*den ayrı, ona alternatif, ondan şekil ve öz itibariyle *farklı* bir düşünce seti ortaya koyamaması konusundaki kifayetsizliğini sadece Türkiye soluna yüklememek gerekiyor. Nitekim, Birinci Meşrutiyet dönemini ele aldığı bir makalesinde Cemil Koçak'ın Yeni Osmanlı hareketi ile ilgili eleştirileri de pek farklı değil: "*Osmanlı'da muhalefet, Batı Avrupa'da görülen muhalefetten, kendisini bir 'devlet kurtarma projesi' ile sınırlamakla yükümlü görmüyordu*... özellikle *de işçi sınıfının, siyasal ve ideolojik çerçevesi içinde, mevcut devleti ve siyasal sistemi ayakta tutmak, onarmak, yenilemek ve yıkılmasını önlemek gibi bir düşüncesi hiç yoktu. Tam aksine, ayaklanan güçler mevcut her türlü iktidarı... parçalama berhava etmek üzere kurulu bir siyasal strateji içinde hareket ediyorlardı. Bu nokta önemlidir; çünkü iki toplum arasındaki muhalefet adını verdiğimiz siyasal güçlerin derin farklılığına işaret eder.*" Bu bağlamda, Cemil Koçak'ın yukarıda anılan değerlendirmesini sadece Türkiye solu için değil, Osmanlı-Türkiye muhalifinin genel özellikleri, onun siyasal sosyolojisinin mütemmim cüzü arasına yazmak da yerinde olacaktır.

Elinizdeki bu kitap, genelde resmî ideolojiye ya da özelde Kemalizm'e alternatif, muhalif bir sosyalizm düşüncesi ortaya koyduğu iddiasında değildir. Ancak, böylesi bir weltanschauung'un tahayyül edilebilmesi için elzem tartışmaların fitilini ateşleyebilecek, kayda değer çalışmaların bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur.

Chris Stephenson, ya da okuyucularının tanıdıkları ismiyle Cem Uzun, 1950'den 1970'e Türkiye solu, Kemalizm, Stalinizm ve anti-emperyalizm kavramları etrafında örer makalesini. Çalışmasında, Kemalizm ile Stalinizm arasındaki benzerliklere dikkatimizi çekerek, anti-emperyalizm kavramı çerçevesinden Milli Demokratik Devrim düşüncesini ele alır ve Mihri Belli'den Mahir Çayan'a, İbrahim Kaypakkaya'dan Deniz Gezmiş'e Türkiye solunun tarihi karakterlerini yorumlar. Stephenson'a göre, solda gittikçe büyüyen bir hareket ve bu sol hareket Kemalizmsiz bir solu yeniden inşâ etmek istiyor. Yani, İslamofobik, Türk milliyetçisi, şovenist ve Sünnî olmayanları dışlayıcı, cinsiyetçi ve homofobik olmayan; kör bir sekülarizm ile çözmesi gereken problemlere körleşmemiş, toplumun bütün etnik ve dini kesimlerinin hakları için mücadele eden bir solu inşâ etmek istiyor.

Mehmet İnanç Turan ise çalışmasında Türkiye Komünist Partisi ile resmî ideoloji arasındaki ilişkiyi tartışmaya açarak, TKP'nin resmî ideoloji ile kurduğu ilişkinin Türkiye solu üzerinde yarattığı tahribatı gözler önüne sermektedir. İnanç, çalışmasında, Kemalizmin ne klasik anlamıyla anti-emperyalizm, ne de burjuva demokratizmi olduğunun altını çizer. Dolayısıyla da Kemalizm ile devrimcilik arasında da bir bağ bulunamayacağını vurgular. Nitekim, Kemalizmi ilericilik; ilericiliği devrimcilik; devrimciliği anti-emperyalizm olarak savunan bir komünist, kendi görüşleriyle çelişkiye düşecektir. Komünizm, kapitalist üretim biçiminin karşıtı olan üretim tarzıdır. Kemalizm ise kapitalist üretim tarzını savunduğuna göre bu çelişki çözülemez.

Kadir Dede de makalesinde, Türkiye solunun resmi ideoloji

ile kurduğu ilişkiyi tarih yazımı üzerinden ele alır ve Hasan İzzettin Dinamo'nun *Kutsal İsyan* romanı üzerinden resmi ideoloji, Türkiye solu ve tarih yazımı üçgenini sorunsallaştırır. Buna göre, romancının tarihsel olaylara yaklaşımında tarihçiden daha özgür olduğu ve tarih disiplinine kıyasla daha mesafeli olacağı görüşünün, Dinamo örneğinde ne denli geçerli olduğu ele alınmaktadır. Bu çalışmanın temel argümanına göre, Dinamo ve eserlerine dair değerlendirmeler, bir yönüyle solun resmi tarihle birleştiği ve ayrıştığı yerlerin Kurtuluş Savaşı üzerinden teşhisi için de yol gösterici bir nitelik taşımaktadır.

Mustafa Şener ise çalışmasında, *Yön* dergisi ve Milli Demokratik Devrim kavramını Kemalizm bağlamında ele alır. Şener'in iddiası, Milli Demokratik Devrim düşüncesi ve daha özelde *Yön* dergisinin, sadece Kemalizmden etkilenmekle kalmadığı, aslında pek çok açıdan Kemalizmi aşan bir ideolojik çerçeveye sahip olduğu ve uluslararası sosyalist hareketin o dönemdeki tartışmalarından da derinden etkilendikleri yönündedir. Şener'e göre, Türkiye'de yeni yeni rüştünü ispat etmeye yönelen sosyalist hareketin Kemalist ideolojiyle şöyle ya da böyle çakışma noktaları bulması, kendi meşruiyet alanını genişletmeye çalışırken, Kemalizm ile değişen ölçülerde rezonansa girmesi kaçınılmazdır.

Ayşe Arslan da tıpkı Mustafa Şener gibi Türkiye solunda devrim kavramına yüklenen anlamları Yön ve Devrim dergileri üzerinden analiz eder ve Yön-Devrim dergilerinin *devrim* kavramına yükledikleri anlamı, Marksist teorideki devrim kavramı ekseninden okumaya çalışır. Arslan'a göre, Yön-Devrim hareketi, sosyalizan bir söylemle Kemalizm'i yeniden tanımlamaya çalışmıştır. Kemalist jargonunun söylemlerindeki ağırlığı pragmatik bir biçimde zaman zaman değişmiştir. Kemalizm ile Marksizm arasında pozitif bir ilişki kuran Yön-Devrim hareketi, zamanla Marksist söylemden uzaklaşarak Kemalizm'e daha çok yakınlaşmıştır.

Yücel Demirer ise Türkiye sol ve İslam ilişkisini tartıştığı

makalesinde Türkiye'de tarihsel olarak toplumsal muhalefetin düşünsel ve uygulama içindeki öncülüğünü yapmış olan, belli düzeyde bir entelektüel hegemonyayı elinde tutan Marksistlerin, son yıllarda potansiyel hedef kitlelerine başarıyla hitap eden İslamcıları yeterli düzeyde analiz edememelerinin, hiç şüphesiz ki entelektüel alanın sınırlarını aşan bir pratik yetmezlikle de ilintisi olduğunu iddia etmektedir. Demirer'e göre, Türkiyeli sosyalistlerin tarihleri boyunca akıl almaya teşne oldukları Kemalist dilin ötesinde yepyeni olanaklar ve düşünce kanalları mevcuttur. Bu açıdan kritik öneme sahip olan nokta, şu ana dek sosyalist sol dâhil olmak üzere ülke siyasetinde "*dinin toplumsal alana etkisi*" dikkate alınarak yapılan çözümlemelerin "*toplumsal alanın dine etkisi*" göz önünde tutularak geliştirilip zenginleştirilmesi gerekmektedir.

Ebubekir Aykut ve *Kansu Yıldırım* ise birlikte kaleme aldıkları makalelerinde de Türkiye solunda İslam algısını, temasın sağlanması ve temasın yitimi kavramları bağlamlarında ele alırlar. Yazarlara göre solun, özelde de Marksizmin din ile olan ilişkisi, Marx'ın ünlü "*dinin halkın afyonu olduğu*" tezine referansla hem teoride, hem de pratikte gerilimli bir ilişkiyi nitelemektedir. Yazarlar çalışmalarında, sosyalist oluşumlar tarafından verili bir din formu ile ilişki kurma çabalarının her zaman mayalanmayabileceğini; bu risk eşiğinin ister istemez sosyalist kadroların din versiyonlarına mesafe almasına neden olduğunu belirtmektedirler.

Elinizdeki kitapta son olarak, Milli Mücadele'nin niteliğini tartışmaya açmayı amaçlayan bir çalışma yer almaktadır. Bu makalede, Milli Mücadele adı verilen dönemin anti-emperyalist bir nitelik taşıyıp taşımadığı ele alınmaktadır. Çalışmada, Milli Mücadele döneminde emperyalist ülkelerle savaşılmış olmasına karşın, bu savaşın bir anti-emperyalist mücadele olarak tanımlanamayacağı görüşü işlenir. Yazarın iddiasına göre, Milli Mücadele anti-emperyalist bir mücadele olarak tanımlanamaz, çünkü, anti-kapitalist bir nüve taşımamaktadır.

Bu kitabın ortaya çıkabilmesinde birçok kişinin emeği geçti; ancak bazıları var ki, onların isimlerini mutlaka zikretmem ve ayrıca teşekkür etmem gerekiyor: Her sorunla karşılaştığımda önümde *Fikret Başkaya*'yı buldum, her sorunumu çözdü; yardım ve desteğe her ihtiyaç duyduğumda arkamda *Kadir Dede*'yi buldum, hiçbir yardımını esirgemedi; huzura ve sessizliğe ihtiyaç duyduğumda yanımda *Yıldız Yelli Kaynar*'ı buldum, mükemmel bir çalışma ortamı sundu. Hepsine müteşekkirim.

Keyifli okumalar...

Mete K. KAYNAR

Milli Mücadele Anti-Emperyalist Miydi?

Giriş

Bu çalışmanın cevabını aradığı temel soru, Millî Mücadele'nin niteliğinin ne olduğu ve onun nasıl tanımlanması gerektiğidir. Elbette, bu soru farklı yazarlar tarafından uzun yıllardır tartışılagelmiş ve dünden bugüne konuyla ilgili olarak farklı cevaplar üretilmiştir. Millî Mücadele'nin niteliği ile ilgili bu görüşleri temelde iki kategori altında toplamak mümkün: Birincisi, Millî Mücadele'nin bir anti-emperyalist mücadele olduğunu söyleyenler, diğeri de bu dönemi anti-emperyalist olarak tanımlamanın yanlış olacağının altını çizenler. Emperyalizm (ve buna bağlı olarak anti-emperyalizm) kavram(lar)ı Millî Mücadele dönemini tanımlamaya, onun niteliğini ortaya koymaya çalışan görüşlerin turnusolü niteliğinde.

Millî Mücadele'nin anti-emperyalist bir nitelik taşıdığının altını çizen oldukça fazla sayıda yazar mevcut. Üstelik, resmî tarihin ve sol-Kemalistlerin[1] temel argümanlarından birini oluştu-

1 Sol-Kemalizm kavramı Alpkaya (2006:477)'nın da vurguladığı gibi 1980 sonrasında kullanıma giren bir kavramdır. Kavram, farklı siyasî partileri, dergi çevrelerini ve dernek/vakıfları içine alan gevşek bir koalisyon olarak tanımlanabilir. Bu gevşek koalisyonun temel özellikleri arasında resmî ide-

ran bu görüş, TBMM'nin açıldığı 1920 başlarından günümüze kadar da işlenmiş; aynı dönemlerde, uluslararası konjonktürün de etkisiyle farklı ülkeler tarafından da dile getirilmiştir. Romandan heykele, şiire, sinema filmlerinden ders kitaplarına, gazete yazılarından, görsel medyaya... resmî ideolojinin üretildiği, toplumsal sistem içerisinde hegemonyanın inşâ edildiği tüm alanlarda bu görüşün izlerini bulmamız mümkün.

Resmî tarihin bu argümanını eleştiren görüşleri ise İdris Küçükömer ile başlatabiliriz. Daha doğrusu Küçükömer ile birlikte, konu ile ilgili tartışmaların ilk kez gazete sayfalarına yansımaya başladığını; her iki görüşün muhataplarının ilk kez, *Milliyet Gazetesi*'nin, Türkiye Cumhuriyeti'nin ellinci yılı vesîlesiyle gerçekleştirdiği açık oturumlar dizisi yoluyla görüşlerini karşılıklı olarak dile getirme imkânı bulabildiklerini söyleyebiliriz. Nitekim, söz konusu bu tartışmaların muhataplarından biri olan Şevket Süreyya'nın ifâdesi ile İdris Küçükömer'in *Milliyet Gazetesi*'nde dile getirdiği bu düşünceler, ilk defa bu tarihten "*...sonra bizim siyasi edebiyatımıza gir*"miştir. [2]

olojiye sol bir jargonun yardımıyla eklemlenme çabası, devlerçi bir ekonomi anlayışı, anti-emperyalizm kavramı etrafında örülmüş bir milliyetçilik anlayışı, Mustafa Kemal döneminin bir *altın çağ* olarak kurgulanışı ve Kemalizmin kutsanması yer almaktadır. Sol Kemalizmin rejime, rejimin siyasal dilini sol bir jargon aracılığıyla kullanarak eklemlenme çabası ile ilgili olarak ayrıca Bkz.: (Kaynar, 2007b:77-116).

2 1970'li yıllarda Ali Gevgilili yönetiminde düzenlenen "*Düşünenlerin Forumu*" başlıklı toplantılarda ifâde edilen görüşler, dönemin *Milliyet Gazetesi*'nde de yazı dizisi olarak yayınlanmıştır. Küçükömer'in Millî Mücadele'nin niteliğine dair görüşlerini ifâde ettiği forum (ve yazı dizisi) yine Gevgilili moderatörlüğünde bir araya gelen ve *Milliyet Gazetesi*'nin 28 Ekim ve 4 Kasım 1973 tarihli nüshalarında da yer alan yazı dizisidir. Her iki foruma da Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Şevket Süreyya Aydemir, Tarık Zafer Tunaya, Mehmet Kaplan ve İdris Küçükömer katılmışlardır. Milliyet Gazetesi'nde yayınlanan bu yazı dizisi oldukça ses getirmiş, hattâ Doğan Avcıoğlu'nun (Millî Mücadele'nin anti-emperyalist bir mücadele olduğunu iddiâ eden en kapsamlı ve nitelikli çalışmalardan biri olan) *Milli Kurtuluş Tarihi* isimli kitabını yazmasına da vesîle olmuştur. Doğan Avcıoğlu, kitaba yazdığı (fakat ilk baskısında yer almasına karşın sonraki baskılarında yer verilmeyen) önsözünde de *Milliyet Gazetesi*'nde yayınla-

Bu çalışma, her iki görüşten yazarların görüşlerinin özetlenip hangisinin haklı olduğuna dair yorumlar yapma niyetinde bir yazı değildir. Hiç kuşkusuz, her iki görüşün temel argümanları ana hatlarıyla yazıya taşınmaya gayret edilecektir. Ancak, bu çerçevede, çalışmanın iki noktanın daha altını çizme niyeti taşıdığını belirtmek gerekiyor.

Birincisi, Millî Mücadele'nin niteliğini tartışan -tüm yazarların değilse de- kâhir ekseriyetinin, bir sosyal bilim kavramı olarak emperyalizmin içeriğini boşalttığını; Millî Mücadele'nin anti-emperyalist olup olmadığı tartışmasını Atatürkçülüğün sahiplenilmesinin ya da onun eleştirisinin bir parçası haline getirdiğini söylemeden geçmemek gerekiyor. Bir başka ifâdeyle, Millî Mücadele'nin anti-emperyalist olduğunu söylemek –bu yazarların elinde- Mustafa Kemal önderliğinde yürütülen bu süreci sahiplenmenin, onun *iyi, önemli, şanlı, kutsal, yedi düvele karşı verilen*... bir mücadele olduğunu söylemenin; anti-emperyalist olmadığını söylemek ise bu sürece eleştirel bir tutum takınıyor olmanın imâsına indirgenmektedir. Bu çalışma, tam da bu dikotominin dışından Millî Mücadele'yi analiz edecek, *emperyalizm*

nan bu yazı dizisine gönderme yapar. Özetle, 1973 tarihindeki bu tartışma/yazı dizisi, konuyu görece daha geniş kitlelerin gündemine taşıması ve yeni tartışmaları fitillemesi nedeniyle oldukça kayda değerdir. Oysa, Millî Mücadele'nin niteliğine ilişkin ilk kapsamlı çalışmaların *Milliyet Gazetesi*'ndeki bu yazı dizisinden daha önce, Yahya Sezai Tezel tarafından yapıldığını hatırlatmadan geçmemek gerekmektedir. "*Birinci Büyük Millet Meclisi Anti-emperyalist miydi? Chester Ayrıcalığı*" (1970b) başlığını taşıyan çalışma, A.Ü. SBF Dergisi (Cilt 25 Sayı 4)'de yayınlanmıştı. Hattâ Tezel, böyle bir yazıyı kaleme alacağını yine aynı derginin (Cilt 25) birinci sayısında kaleme aldığı "*Birinci Büyük Millet Meclisi'nde Yabancı Sermaye Sorunu Bir Örnek Olay*"(1970a) başlıklı makalesinde ifâde ediyordu. Çağdar Keyder ve Selim İlkin'in 1980 yılında toplanan bir bilimsel kongrede sundukları ve daha sonra İlhan Tekeli ve Selim İlkin tarafından derlenen *Cumhuriyet'in Harcı* başlıklı üç ciltlik seri kitapta yayınlanan "*1922-1923 Yılları Türkiye'sinde Bir Yabancı Sermaye Girişimi: Chester Demiryolu Projesi*" (İlkin, 2004:234-270) başlıklı makalenin Chester Projesi ile ilgili literatürü tartıştıkları (2. ve 3. dipnotlar) kısmında, Millî Mücadele'nin niteliği ile ilgili tartışmaların 1965 yılı sonrasında ortaya çıkmaya başladığını belirtirler.

ve *anti-emperyalizm* kavramlarını sosyal bilimsel içerikleri çerçevesinde ele alarak Millî Mücadele'yi tartışmaya açacaktır.

Çalışmanın temel argümanı, Millî Mücadele'nin anti-emperyalist bir mücadele olmadığı; ancak, emperyalistlere karşı yürütülmüş bir ulusal mücadele olarak tanımlanabileceği yönündedir. Bu çalışmanın iddiası odur ki, 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi'ni takip eden dönemlerde emperyalist ülkelerle (örneğin, Yunan ordusunun hâmîsi ve bânîsi İngiltere'yle, Millî Mücadele'nin erken dönemlerinde Fransa'yla ya da İtalya'yla) mücadele edilmiş olması da Millî Mücadele'nin anti-emperyalist bir mücadele olarak tanımlanmasına imkân vermez. İki nedenle; *birincisi*, emperyalist bir ülkeyle ya da ülkelerle savaşa tutuşmakla, anti-emperyalist bir mücadele aynı şey değildir. Çünkü, emperyalizm nasıl tanımlanırsa tanımlansın, anti-emperyalist bir mücadele anti-kapitalist ve sınıfsal bir mücadeleyi içinde taşımak zorundadır. Anti-kapitalist ve sınıfsal bir nüve, bir özü bünyesinde barındırmayan bir anti-emperyalist mücadeleden bahsetmek mümkün değildir. *İkincisi*, bir anti-emperyalist *mücadele* bir savaşı gerektirebilir/içerebilir, ama asla ona indirgenemez; aksine, anti-emperyalist mücadele (savaş da dâhil ama sadece o değil) sınıfsal siyasî bir mücadeleyi içinde barındırmak zorundadır. Bir başka ifâde ile emperyalist ülkelere yürütülmüş tek başına bir *savaş* da bu savaşı anti-emperyalist bir *mücadele* olarak tanımlamamız için yeterli bir kıstas değildir. Sonuç olarak, *emperyalist işgalci ülke/orduyla savaş*, sadece ve sadece emperyalist işgalci bir ülke ordusuyla savaştır. İşgal güçlerinin emperyalist bir karakter taşıyor olmaları, hattâ emperyalist niyetlere işgali gerçekleştirmiş olmaları bile her durumda işgale karşı direnişi (bir anlamda Millî Mücadele'yi) *a priori* anti-emperyalist yapamaz. Millî Mücadele döneminde emperyalist işgalcilere karşı yürütülen mücadele/savaş, ne bir *savaş* olduğu için, ne de salt *emperyalist* ülkelere karşı olduğu için kendiliğinden *anti-emperyalist bir savaş* olarak adlandırılabilir; emperyalizme karşı savaşla emperyaliste karşı savaş kategorik olarak farklıdır.

Tüm bu argümanlara ilave olarak bir noktanın daha altını çizmek gerekiyor. Bir anlığına olsun Millî Mücadele'nin (son analizde anti-kapitalist ve sınıfsal tüm siyasaları içerisinde barındıran bir kavram olarak) anti-emperyalist bir mücadele olduğunu kabul edelim. O takdirde, 4 Mart 1923 tarihinde sona eren İzmir İktisat Kongresi'nde alınan liberal ekonomik kararları ya da tam da o kongrede alınan yabancı sermayeyle işbirliği kararının bir göstergesi, bir uygulaması niteliğindeki, 9 Nisan 1923 tarihinde TBMM'de 327 Sayılı Kanun ile kabul edilen, fakat ABD'nin onay vermemesi nedeni ile hayata geçirilemeyen Chester Projesi'ni nereye oturtabiliriz? Eğer Millî Mücadele, (anti-kapitalist ve sınıfsal bir mücadeleyi tartışmasız içinde barındıran) anti-emperyalist bir mücadele ise ülkenin 170.000 km²'lik bir alanındaki her türlü maden ve petrol rezervlerinin ABD şirketine 99 yıllığına verilmesinin kabul edildiği bu kanunu nereye koyabilir; bu antlaşmayı imzalayan TBMM'yi nasıl tanımlayabiliriz?

Yukarıda özetlenen argümanları tartışabilmek için, ilk olarak, Millî Mücadele'yi anti-emperyalist olarak tanımlayan ve bu görüşleri eleştiren düşüncelere ana hatları ile yer verilecek; sonrasında, bu tartışmalarda sıklıkla düşülen bir hatanın altı tekrar çizilerek emperyalizm kavramı üzerinde durulacaktır. Söz konusu bu hata, Millî Mücadele'nin niteliğinin anti-emperyalist olarak belirlenmesi ile bu mücadelenin *iyi* ya da *kötü*, *kolay* ya da *zor*, *şanlı* ya da *sıradan*... olması arasında kurulan ilişkidir. Emperyalizm kavramı ve onun kapitalist hâkimiyet ilişkilerindeki rolünün tartışılmasının ardından, *emperyalizm*e karşı direniş ile *emperyalist*e karşı direniş arasındaki farklılıklar kategorize edilmeye çalışılacaktır. Chester Projesi ile ilgili olarak dönemin TBMM zabıt ceridelerinin incelenmesi, dönemin yönetici elitinin, mebuslarının (ve hattâ dolaylısıyla, siyasî bir kurum olarak *Sofra*'nın da) anti-kapitalist olmak, anti-emperyalist olmak türünden niyetler taşımadıklarını; aksine Chester Projesi ile ülkeye girecek yabancı sermayeden ülke kalkınması adına çok şey

beklediklerini göstermesi açısından sosyolojik bir gözlem zemini verecektir. Bu çerçevede, Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının emperyalizmin kendisini sorun olarak görmek bir yana, çözümü bizzat emperyalist ülkelere benzemek (*muâsır medeniyete ulaşmak*) de bulduklarını da hatırda tutmak gerekiyor.

1- Millî Mücadelenin Anti-emperyalist Olduğu Söylemi Nasıl Doğdu?

Millî Mücadele ve anti-emperyalizm arasında kurulan ilişki, daha önce de belirtildiği gibi, oldukça eskidir ve bu mücadelenin başladığı tarihlere kadar götürülebilir. Ayrıca, Millî Mücadele'nin anti-emperyalist olduğuna ilişkin düşüncelerin doğum yerinin Anadolu coğrafyası olmadığını da belirtmek gerekiyor. Bu nedenle, 1917 Ekim Devrimi ve 1918 sonlarından başlayarak 1920'li yılların sonuna kadar Avrupa'da ve Sovyetlerde cereyan eden siyasal hareket ve oluşumlara değinmeden, dönemin Türkiye'sinde Millî Mücadele ve anti-emperyalizm arasında neden ve nasıl bir bağ kurulduğunu anlayabilmek neredeyse imkânsızdır. Bu sürece ana hatlarıyla bakmak faydalı olacaktır.

a) Ekim Devrimi'nden Komintern'e: Ulusal Kurtuluş Hareketlerinin Desteklenmesi ve Anti-emperyalizm söylemi

Miladî takvimle 6 Kasım 1917'de Lenin önderliğindeki Bolşevikler, önce Çar'ın sarayını ele geçirirler; ertesi gün ise Geçici Hükümet devrilir ve İkinci Tüm Rusya İşçi ve Asker Vekilleri Sovyetleri Kongresi yönetimi devralır. 8 Kasım 1917'de Lenin, Halk Komiserleri Konsey Başkanlığı'na seçilir ve Rusya'da bir dönem kapanırken yeni bir dönem açılır (Carr, 2004:18-19). Fakat, Çar'ın devrilerek iktidarın Lenin'in eline geçmesiyle birlikte, Rusya'da biri *pratik*, diğeri *teorik* iki sorun ortaya çıkar. Pratik sorun, iç savaş ve Çar dönemindeki egemenlik alanı üzerinde siyasî birliğin yeniden sağlanması sorunudur: Çar devrilmiştir; ancak, Bolşevikler ne meclis içinde iktidarlarını pekiştirebilmişler, ne de halk içinde yaygın bir örgütlü desteğe sahip olabilmişlerdir. Perrie'nin (2003:207) de belirttiği gibi, Bolşeviklerin üye

sayısı Ekim başında henüz 20.000 civarındadır; üstelik, Kasım ayı içinde yapılan kurucu meclis seçimlerinde de yeterli başarı gösterememişler, çoğunluğu Sosyalist Devrimciler'e (SR) kaptırmışlardır. Lenin'in önderliğindeki Rusya'yı bir iç savaş beklemektedir. Aynı zamanda, Ukrayna, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan gibi Çarlığın yıkılmasından sonra bağımsızlığına kavuşan ülkelerin durumu da 1920'ye kadar netlik kazanmamıştır. Örneğin, Çarlık Rusya'sından kopan Azeriler, 28 Mayıs 1918'de cumhuriyetlerini kurmuşlar, kurulan bu Cumhuriyet iki yıl sonra, yani 28 Nisan 1920 tarihinde birliğe dahil olmuştur. Özetle, Çar rejiminin yıkıldığı 1917 Kasım'ından başlayarak uzun bir süre içerde istikrarını, dışarda birliğini sağlayamayacak bir sosyalist hükümet Rusya'da iktidardadır[3].

Rusya'nın karşı karşıya kaldığı ikinci sorun ise teoriktir. Marx, olası bir devrimin en ileri kapitalist ülke de –ki Marx için de bu İngiltere anlamına geliyordu- gerçekleşebileceğini söylüyordu. Oysa, süreç hiç de bu yönde ilerlememiş; devrim, Lenin önderliğinde Rusya'da gerçekleşmiştir. Ancak, Birinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa sosyalist hareketlerle çalkalanmaktadır ve Lenin'in tüm umudu, Avrupa'daki ülkelerde de rejimlerin değişerek sosyalistlerin iktidarı devralmasındadır. Bu, bir yandan içeride Lenin'in elini güçlendirirken, diğer yandan da dışarıda Rusya'yı tecrit edilmiş, Batılı kapitalist devletlerin tehditleri ile

3 Dönemin Avrupa ve Sovyetlerindeki gelişmeler ve bu gelişmelerin Ankara'ya yansımaları ile ilgili olarak ayrıca Bkz.: (Umuk, 2007a) ve (Somay, 2007:647-659). Umuk'un çalışması, temelde, Türkiye'de milliyetçilik ve sosyalizm ilişkisi üzerine odaklanmakla birlikte, Türkiye'de solun milliyetçiliğinin mütemmim cüzü olarak anti-emperyalist söylemi tartışmayı ihmal etmemiştir. Somay ise oldukça geniş bir perspektiften Avrupa'daki devrimler, Sovyetler Birliği'ndeki gelişmeler, tüm bunların Türkiye'ye yansımaları ve Kemalizm-sol ilişkisini sorunsallaştırır. Balta (2002:153-174) da "*Türk Solunda Milliyetçilik*" başlıklı makalesinde dönemin Sovyetlerindeki gelişmeleri ve bunun Türk soluna yansımalarını ele alır. Avrupa'daki sosyalist devrim girişimleri ile ilgili ayrıntılı bir değerlendirme için Bkz.: *Sosyalizm ve Sosyal Mücadeleler Tarihi Ansiklopedisi*, Avrupa'da Sosyalist Devrimler Maddesi, (1988:608-641)

çevrelenmiş bir ülke olmaktan çıkarabilecek yegâne gelişme olarak düşünülmekteydi. Üstelik, bu yolla devrim Rusya'nın dışında, Rusya'dan daha gelişmiş bir kapitalist ülke(ler)de de gerçekleşmiş olacak; mevcut teorik boşluk (devrimin gelişmiş kapitalist bir ülkede değil ama daha az kapitalistleşmiş Rusya'da gerçekleşmesi sorunu) aşılabilmiş olacaktı. Avrupa'daki sosyal hareketler, Rusya için oldukça umut vericiydi. Tüm Avrupa'da sosyalist hareketler güç kazanmaya başlamıştı[4]: Macaristan'da işçi hareketleri yoğunlaşmış, Bella Kun'un sosyalist-komünist koalisyonu başa geçmiş, Macaristan'daki bu gelişme hemen yakınındaki Avusturya'daki siyasal tartışmaları da körüklemeye başlamıştı. O kadar ki, Avusturya gazeteleri Osmanlıların 1683 Viyana kuşatması zamanında kullanılan o meşum sözü hatırlatırcasına "*Bolşevikler Viyana Kapılarında*" başlıkları atıyorlardı. Macaristan'daki gelişmelerden etkilenenler sadece Avusturya'daki devrimciler değildi. Macar Devrimi'ne destek vermek için 9 Mayıs'ta Romanya, 15 Haziran 1919'da da Çekoslovakya demiryolu işçileri greve gittiler. 16 Haziran'da ise Eperj'de, Slovakya Konseyler Cumhuriyeti ilan edilmiş, 28 Haziran'da ise Çek sosyalist Antonin Janousek önderliğinde Devrim Temsilci Meclisi kurulmuştur. Aynı dönemlerde İtalya'da, militan fabrika işçileri ekilmeyen topraklara el koyuyor, fabrikaları işgal ediyor, İtalya tarihine "*Biennio Rosso*" yani iki kızıl yıl (1919-1920) olarak geçen bir dönem yaşanıyordu (Wrigley, 2000:214-215). Mart 1919'da Moskova'da III. Enternasyonal (Komünist Enternasyonal-Komintern) kurulmuş, diğer iki enternasyonalden farklı olarak Komintern'de Bolşevikler'in diğer ülkelerdeki komünist partiler üzerindeki ideolojik ve pratik *ağabeyliği* açıkça ifâde edilmişti.

Lenin ve Bolşevikler için kuşkusuz tüm Avrupa'daki devrimci hareketlenmeler önemliydi; ancak, Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmış kapitalist Almanya'daki gelişmelerin önemi çok

4 Dönemin Avrupa'sında yaşanan gelişmeler *Sosyalizm ve Sosyal Mücadeleler Tarihi Ansiklopedisi* (1988:608-641) ve Wrigley (2003:212-231) çalışmalarından derlenmiştir.

daha fazlaydı. Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında, savaş bütçesini onaylayarak Almanya'nın savaşa girmesinin yolunu açan ve savaş sürecinde sınıfsal ve enternasyonal tavrını bir tarafa koyarak milliyetçi bir çizgiye kayan Alman Sosyal Demokrat Partisi içerisinde tartışmalar yoğunlaşmış; gelişmeler, Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht önderliğindeki bir grubun Sosyal Demokrat Parti'den ayrılarak önce *Internationale*, 1916'da *Spartakistler Birliği* ve 1 Ocak 1919'da *Alman Komünist Partisi*'ni kurmalarına ve tarihe *Ocak Ayaklanması* olarak geçecek olan bir ayaklanmayı başlatmalarına değin varmıştır (Carr, 2004:162-164). Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Almanya grevlerle sarsılmakta, işçi hareketleri güçlenmektedir. Bu süreçte Alman Komünist Partisi, Friedrich Ebert başkanlığındaki koalisyon hükümetini devirme kararı alır; bu kararını uygulamaya koyar, ne yazık ki bu hareket bastırılır. Alman Komünist Partisi'nin bu denemesinin bastırılmasından sonra, Haziran 1920'de, Polonya ile Nisan ayından beri devam eden savaş sırasında önce Polonya'nın ilerleyişini durduran, sonra da Polonya içlerine ilerleyerek Almanya'ya ulaşmayı hedefleyen Lenin, Fransa ve İngiltere'nin desteğiyle bu ilerleyişinin önce durdurulup sonra geriletilmesiyle 12 Ekim 1920'de Polonya'yla da ateşkes antlaşması imzalanmak zorunda kalır (Carr, 2004:159-160). Bu ateşkes, Almanya'da (ve tabii tüm Avrupa'da) devrim umudunu ortadan tamamen ortadan kaldıracaktır. Lenin'in umutla beklediği Avrupa'da devrim, bu son gelişmeyle geçerliliğini tamamen yitirir. Yenilgi, sadece Almanya'da değildir. 1920 yılı içerisinde, neredeyse Avrupa'nın tümünde sosyalist hareketler bastırılır ve Lenin'in Avrupa'da, ileri bir kapitalist ülkede müttefik arayışları tamamen suya düşmeye başlar.

Avrupa'da bir devrim umudunun kalmaması, Lenin'i yeni arayışlara iter. Komintern'in Mart 1919'da toplanan ilk kongresinde gözler Avrupa'dadır ve beklenti, Komintern'in önderliği ve desteği ile devrimin öncelikle Avrupa'da gerçekleşmesi, sonrasında da tüm dünyaya yayılması şeklindedir. Ancak, Avrupa'da

devrim umudunun bitmesinden sonra, dünya devriminin ağırlık noktasının Avrupa'dan Doğu'nun sömürge ve yarı-sömürge ülkelerindeki halk hareketlerine doğru kaydığı tartışmaları Komintern'de gündeme getirilmeye başlanır. 24 Temmuz 1920 tarihinde başlayan İkinci Kongre'de, Batı'nın sömürge ve yarı-sömürgelerindeki hareketlerin desteklenmesi kararı alınır. Eğer Batı ile sömürge ve yarı-sömürgeleri arasındaki bağlantı koparılabilirse kapitalizmin yaşama şansı da kalmayacaktır. İkinci Kongre'deki bu karar, 1-8 Eylül 1920 tarihleri arasında Bakü'de toplanan Doğu Halkları Kongresi'nde daha da somutlaştırılmaya çalışılır: Lenin, Avrupa'dan bulamadığı müttefikleri Batı'nın sömürgesi olan Doğu halkları arasından aramaya başlar, Marksist tezler bu amaca uygun olarak yeniden yorumlamaya gidilir. Wallerstein (2000:20-21) de dönemin Rusya'sının gerek iç, gerekse de dış (özellikle Avrupa'daki) gelişmeler karşısında uygulamaya koyduğu bu politikaları şöyle izah eder:

> [Avrupa'nın Sovyetler'e yönelik] Bu husumet[i] beklenen bir şeydi...ama Sovyet rejiminin izleyeceği jeopolitika galiba o kadar beklenmiyordu. Bolşeviklerin peşpeşe aldığı, her biri dönüm noktası niteliğinde dört jeopolitik karar vardı ki açıkçası bunlar Sovyet rejiminin gitmek zorunda olduğu tek yolmuş gibi gelmiyor bana. Bunların birincisi, Rus imparatorluğunun yeniden bir araya getirilmesiydi. 1917'de Rus imparatorluğunun güçleri askeri bir bozguna uğramışlardı ve Rus halkının çok büyük bir kısmı "ekmek ve huzur" istiyordu. Çarın tahttan inmeye zorlandığı ve kısa bir süre sonra da Bolşeviklerin Kışlık Saray'a saldırıp devlet iktidarını ele geçirdikleri sırada toplumsal durum böyleydi.
>
> Bolşevikler başlangıçta Rus imparatorluğunun kaderine kayıtsızmış gibi göründüler. Ne de olsa, serde, milliyetçiliğin, emperyalizmin ve Çarcılığın kötülüklerine inanan enternasyonalist sosyalistler olmak vardı. Finlandiya'yı ve Polonya'yı "serbest bıraktılar". Yaptıklarının sadece, kinik bir tutum takınarak zor bir anda safra atmak olduğu da söylenebilir. Ben bunun daha çok, ideolojik önyargılarıyla uyumlu bir tür dolaysız, neredeyse içgüdüsel tepki olduğunu düşünüyorum. Ama sonra rasyonel düşünceler ağır bastı. Bolşevikler kendilerini askeri açıdan güç bir iç savaş içinde buldular. "Serbest bırakma"nın kendi sınırlarında aktif düşman rejimler yaratmak

anlamına gelebileceğinden korktular. İç savaşı kazanmak istiyorlardı; bunun da imparatorluğu yeniden fethetmeyi gerektirdiğine karar verdiler. Finlandiya ve Polonya için çok geç olduğu anlaşıldı, ama Ukrayna ve Kafkaslar için o kadar geç kalınmış sayılmazdı. Birinci Dünya Savaşı sırasında Avrupa'daki üç büyük çokuluslu imparatorluktan -Avusturya-Macaristan, Osmanlı ve Rus İmparatorluklarından- sadece Rus imparatorluğu işte bu şekilde hayatta kaldı, en azından 1991'e kadar. İlk Marksist-Leninist rejim işte bu şekilde bir Rus imparatorluk rejimi haline, Çarcı imparatorluğun halefi haline geldi. İkinci dönüm noktası, Bakü'de 1921'de toplanan Doğu Halkları Kongresi'ydi. Uzun süredir beklenen Alman devriminin olmayacağı gerçeğiyle karşı karşıya kalan Bolşevikler içe ve doğuya döndüler. İçe döndüler, çünkü artık yeni bir öğreti, tek ülkede sosyalizm inşa etme öğretisi ilan etmişlerdi. Doğuya döndüler, çünkü Bakü'deki kongre Bolşeviklerin dünya sistemine ilişkin vurgularını, yüksek düzeyde sanayileşmiş ülkelerdeki proletarya devriminden, dünyanın sömürge ve yarı sömürge ülkelerindeki anti-emperyalist mücadeleye kaydırmıştı. Bunların ikisi de pragmatik kaymalar olarak makul görünüyordu. Her iki kaymanın da, dünya çapında devrimci bir ideoloji olarak Leninizm'in ehlileştirilmesine yönelik muazzam sonuçları oldu.

Özetle, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna yaklaşırken, 1917 sonunda Rusya'da başlayan siyasal gelişmeler, önce Çarlık rejiminin devrildiği, ardından da Avrupa'da sosyalist hareketlerin kendi ülkelerindeki siyasî iktidarları devirerek yeni sosyalist rejimler kurmaya yönelik eylemlere giriştikleri, 1919 Mart'ında kurulan Komintern'in de bu hareketi yönlendiren, koordinasyonu sağlayan Moskova merkezli bir örgüt olarak ortaya çıktığı bir dönemdi. 1920 sonlarına gelindiğinde, özellikle Polonya yenilgisinden sonra, Komintern'in -daha doğrusu Sovyetler Birliği'nin- uluslararası politikalarını gözden geçirmeleri gerekiyordu. 1920 sonlarında Sovyetler, hâlâ aradığı uluslararası müttefiki, müttefikleri bulamamış; devrimi Avrupa'daki kapitalist ülkelerden başlatarak tüm dünyaya yayma ya da Polonya üzerinden Avrupa'ya girerek bu işi silahla gerçekleştirmeye çalışma politikaları başarısızlığa uğramıştı. Bu politik tıkanıklık, Sovyetlerin dış politikasını Batı'dan Doğuya, Doğu'daki sömürge ve yarı-sömürge ülkele-

rindeki ulusal kurtuluşçu hareketlere çevirmesi ile aşılmaya çalışılacaktı. Ulusal kurtuluş hareketleri (ve bu arada Türkiye'deki Millî Mücadele) ile anti-emperyalizm arasında kurulan ilişki de tam da bu dönemde gündeme geldi. Sömürge ve yarı-sömürge ülkeleri ile Batı kapitalizmi arasındaki emperyalist ilişkilerin kesilerek kapitalizmin yaşamına son verilebileceği şeklindeki izah, Sovyetlerin dış politika gereksinimlerinin teorik kılıfını oluşturuyordu. Bu o kadar açıktı ki, Doğu Halkları Kongresi'ni açış konuşmasında Zinoviyev şunları söylemekten hiç de çekinmiyordu (Uğurlu, 2000):

> Ve bu yüzden hâlâ bizimle birlik olmayan, bazı hallerde de Türkiye örneğinde olduğu gibi bize karşı olan grupları sabırla destekliyoruz. Sizin de bildiğiniz gibi yoldaşlar Sovyet hükümeti, Kemal Paşa'dan desteğini esirgemiyor. Onun yönettiği hareketin bir komünist hareketi olmadığını unutmuyoruz; onu biliyoruz. Önümde Ankara'daki halk hükümetinin ilk meclis oturumunun steno ile yazılmış özetleri var; orada Kemal Paşa, kendisi sultanın ve halifenin kişiliğinin kutsal ve saldırılamaz olduğunu söylüyor.
>
> Kemal Paşanın yönettiği hareket halifenin "Kutsal kişiliğini" düşmanların elinden kurtarmayı amaçlıyor. Bu komünistçe bir görüş mü? Hayır! Ama biz yığınların dinî duygularına saygı duyuyoruz ve onlara başka bir anlayışın da verilebileceğini biliyoruz. Tabii bu uzun çalışma yılları ister. Biz Doğu'nun dinî inanışlarına diğer ülkelerinkine de yaptığımız gibi ihtiyat ve itina ile yaklaşıyoruz. Ama şu kurultayda Kemal Paşa hükümetinin Türkiye'de padişahın iktidarını yaşatmaya çalıştığını söylemek zorundayız; dinî inanışları ve yargıları ne olursa olsun aslında böyle yapmamalıydı. İleriye bakmalı, geçmişi tekrar geri getirmeye uğraşmamalıydı. İnanıyoruz ki; Sultanların son saati de gelecektir. Yalnız bunu beklerken otokrasiye de hoşgörülü davranmamalıyız. Sultanın iradesini yıkmak ve onun yerine gerçek Sovyetleri kurmak, sizlerin vazifesidir. Rus köylülerinin de, geçmişte, Çar'ın iradesine de büyük saygıları vardı. Ama gerçek halk devrimi patlak verdiğinde, bu iradeye olan saygı, iz bırakmadan kaybolup gitti. Gerçek köylü devriminin meşalesi yanmaya başladığı zaman Türkiye'de ve bütün Doğu da da aynı şey gerçekleşecektir. Halklar, o zaman sultanın da, efendilerini de iradelerine olan inançlarını hızla kaybedeceklerdir. Ayrıca şunu bir daha tekrar ederim. Türk halk hükümetinin politikası, Komünist

> Enternasyonal'in, bizim politikamız değildir. Ve her şeye rağmen, biz İngiliz hükümetine karşı sürdürülen her devrimci kavgayı desteklemeye hazır olduğumuzu söylüyoruz. Şu anda, Türkiye'de terazinin kefesi hâlâ zenginlerin tarafına eğiliyor ama her şeyin değişeceği zamanlar gelecektir.
>
> Türkiye'de, İran'da, köylülerin olduğu her yerde, Bolşevizm'in ne olduğu anlaşılmaya başlanıyor.
>
> Geçen gün kendisine liberal diyen bir Türk politika adamına, Türk köylüsünün Bolşevizm kelimesinden ne anladığını sordum. Bu politika adamı bana "Biz, genellikle bu kelimeyi, İngiltere'ye karşı mücadele etmek ve bize de yardım etmek isteyen kişiler için kullanırız" diye cevap verdi. O zaman ikinci bir soru sordum; "Ya Türkiye'deki köylüler Bolşeviklerin yalnızca İngiltere'ye karşı değil de ayrıca Rus, hattâ Türk zenginlere karşı da mücadele ettiği konusunda ne düşünüyorlar?" Bu devlet adamı, bana cevap vermedi ve Türk köylülerinin bu konuda bir şey düşünmedikleri kanısındaymış gibi gözüktü? Buna gelince, dünyanın hiçbir yerinde Bolşevik kelimesinin ne Farsçaya, ne da başka bir dile çevrilmesine gerek olmadığını düşünüyorum!

Özetle, gerçekte Sovyetler'in bir dış politika seçeneği –aslında *seçeneği* değil de, Avrupa'da Bolşevik yanlısı hükümetlerin kurulma ihtimâlinin kalmamasının ardından, bir dış politika *mecburiyeti* şeklinde de okunabilir-olarak gündeme gelen, sömürge ve yarı-sömürge ülkeleri arasındaki ittifak arayışına teorik bir izah gerekiyordu. Batı'nın gelişmiş kapitalist ülkelerinin kolonileştirdiği ya da yarı kolonileştirdiği ülkelerle emperyal ilişkiler kurduğu bir realiteydi. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Doğu'daki bu ülkelerde huzursuzlukların, bağımsızlıkçı hareketlerin baş gösterdiği de. Komintern'in yapması gereken bu iki realite arasında teorik bir kurgu tesis etmekti; edildi de: Batı emperyalistti; o takdirde, emperyalist Batı'ya karşı mücadele eden bu bağımsızlıkçı hareketler, ulusal kurtuluşçu hareketler, anti-emperyalist olarak tanımlanabilirdi. Anti-emperyalist olarak tanımlanan bu hareketlerin Komintern tarafından desteklenmesi ise otomatik olarak Komintern'i dünya devrimi için çabalayan bir örgüt haline getirecek; Komintern –bu mücadelelere verdiği destekle- ka-

pitalizmin emperyalist aşamasında tek başlarına kapitalizmi alt etmeleri mümkün görünmeyen sömürge ve yarı-sömürge ülkelere yardım ederek, onların bu mücadelelerinin başarıya ulaşmasını sağlayan bir örgüt olacak; sonuç olarak, Batı ile sömürgeleri arasındaki bağ koparılarak, kapitalizm yerle bir edilecek; tüm dünya sosyalizme kavuşacaktı.

b) Sovyet Dış Politikasının Türkiye'ye Yansıması

Millî Mücadele adı verilen dönem, Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı tarih ile Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi'nin imzalandığı tarih arası bir dönem olarak ele alınır ise[5], yukarıda özetlenen uluslararası gelişmelerin yaşandığı tarihsel kesitle, Anadolu'da Millî Mücadele'nin yaşandığı dönemin aşağı yukarı birbirlerini içerdikleri görülebilir. Nitekim, Rusya'da iç savaşın yaşandığı ve bittiği, Avrupa'da sosyalist ha-

5 Millî Mücadele adı verilen dönemi, resmî ideolojinin vaz'ettiği gibi, 19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkmasıyla başlatmak doğru değildir. Nitekim, Millî Mücadele'nin 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi ardından başladığını söylemek çok daha gerçekçidir. Bu düşüncenin Mustafa Kemal'in Millî Mücadele içerisindeki rolünün üzerini örtme çabasıyla da hiçbir alakası yoktur. Ancak, unutulmamalıdır ki, mütarekenin imzalanmasından, Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkmasına kadar geçen yaklaşık sekiz aylık dönemde de Anadolu insanı önce mütareke şartlarına, sonra da İzmir ve İstanbul'un işgaline karşı tepkisini *reddi ilhak* ve *müdafaai- hukuk* cemiyetleri etrafında örgütlenerek göstermiştir. Bu çerçevede Kars Millî İslam Şurası'nın 14 Kasım 1918'de, İzmir Müdafaa-i Hukuk-i Osmaniye Cemiyeti Kongresi'nin 17-19 Mart 1919 tarihinde toplandığını hatırlamak bile yeterli olacaktır. Mustafa Kemal ve çevresi de genel eğilime uyarak cemiyetler ve kongreler yoluyla bu mücadelenin önce içerisinde yer almış, ardından da hareketi kendi etrafında merkezileştirmiştir. Bu nedenle, işgale karşı örgütlenme ve tepkinin 19 Mayıs'ta başladığını düşünmek oldukça gerçek dışıdır. Bir örnekle belirtmek gerekirse, eğer millî bir mücadele, bir direniş 19 Mayıs 1919'da başladıysa, Mustafa Kemal'in Samsun'da çıkmak için hareket ettiği 16 Mayıs'tan bir gün önce ve Samsun'a vardıktan dört gün sonra İstanbul Sultanahmet'te toplanan ve yüzbinlerce kişinin katıldığı mitingleri nasıl izah edebiliriz? Millî Mücadele'nin bitişi için Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın seçilmesi, Lozan'ın gözardı edildiği anlamına gelmemelidir. Lâkin fiilen savaşın sona erdiği tarih olarak Mudanya daha belirleyici görünmektedir.

reketlerin yükseldiği ve düştüğü dönem ile Millî Mücadele adı verilen dönemin birbirleri ile yaklaşık olarak örtüştüğü aşikârdır. Daha da önemlisi, Komintern'den yayılan yeni politika (sömürge ve yarı-sömürge toplumlarının anti-emperyalist mücadelelerinin desteklenmesi) çok kısa sürede Ankara'da karşılığını bulmakta gecikmemiştir.[6] Gerçekten de, Komintern'in II. Kongresi'nin yapıldığı tarih ile Mustafa Kemal'in Halkçılık Beyannamesi'ni TBMM'ye sunduğu tarih benzer dönemlere denk gelmektedir. Doğu Halkları Kongresi, 1 Eylül 1920 tarihinde saat 21:40'da Neriman Nerimanov'un konuşması ile açılır (Arslan, 1997:152). Mustafa Kemal'in Halkçılık Beyannamesi'ni TBMM'ye sunduğu tarih ise 18 Eylül 1920 tarihli Meclis Oturumunun 3. Celsesi, saat 16:38'dir. [7]

Mustafa Kemal, Teşkilâtı Esasiye Kanunu Layihası olarak TBMM'ye sunulan Halkçılık Beyannamesi'nin birinci maddesinde, TBMM'nin ulusal sınırlar içinde yaşam ve bağımsızlığının sağlanması, hilafet ve saltanatın kurtarılması amacıyla kurulduğunu belirttikten sonra şöyle devam eder[8]:

> 2- Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti hayat ve istiklâlini kurtarmayı yegâne maksadı ve gaye bildiği halkı ***emperyalizm ve kapitalizm tahakküm ve zulmundan*** [A.B.Ç. MKK] tahlis ederek idare ve hâkimiyetinin hakikî sahibi kılmakla gayesine vâsıl olacağı itikatındadır.

6 Rus devriminin Türkiye'ye yansımaları ile ilgili olarak ayrıca Bkz.: (Akal,2007:114-193). Yazar özellikle Ekim Devrimi'nin etkisi ile Anadolu'da kurulan örgütleri ve Anadolu'daki farklı siyasal aktörlerin Bolşeviklik konusundaki düşüncelerini özetlemektedir. Millî mücadeleyi anti-emperyalist bir mücadele olarak tanımlayan Türkiye Komünist Partisi'nin Kemalizm ve Millî Mücadele hakkındaki görüşleri, yine bu kitap içerisinde yer alan ve *Mehmet Turan İnanç* tarafından kaleme alınan "*Türkiye Komünist Partisi ve Resmî İdeoloji*" başlıklı başka bir çalışmada ayrıntılarıyla ele alınacağı için bu çalışmaya dahil edilmemiştir.

7 TBMM Zabıt Ceridesi, 18 Eylül 1920, Devre 1, C. 4, 20. İçtima, 3. Celse, s. 201-209.

8 TBMM Zabıt Ceridesi, 18 Eylül 1920, Devre 1, C. 4, 20. İçtima, 3. Celse, s. 201,202. Halkçılık Beyannamesi'nin günümüz Türkçesi ile ifâdesi için Bkz.: (Kaynar, 2007a:219-221).

3- Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, ***milletin hayat ve istiklâline suikast eden emperyalist ve kapitalist düşmanların tecavüzatına*** [A.B.Ç. MKK] karşı müdafaa ve haricî düşmanlarla tevhidi mesai edip milleti iğfal ve ifsada çalışan dahilî hainlerin tedibi için orduyu tarsin etmeyi ve onu istiklâli Millîinin muttekâsı bilmeyi vecîbe addeder....

8- ***Türkiye Halk Hükümeti*** [A.B.Ç. MKK] Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur. Ve (Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti) unvanını taşır.

Mustafa Kemal'in Halkçılık Beyannamesi'nden yukarıda da yapılan alıntıda görüldüğü gibi, Komintern'de ortaya atılan ve Doğu Halkları Kongresi'nde somutlaştırılan yeni politika, yaklaşık iki hafta içerisinde TBMM'de karşılığını bulmuş[9]; Lenin'in Batı'ya karşı Doğu'nun sömürge ve yarı-sömürgelerini destekleme politikası, bu (millî) mücadeleyi sürdürebilmek için böyle

9 Mustafa Kemal'in anti-emperyalist ve anti-kapitalist söylemine Halkçılık Beyannamesi'nden önce de rastlanır. Tıpkı Doğu Halkları Kongresi'nden çok kısa bir süre sonra Halkçılık Beyannamesini yayınlaması gibi, Komintern'in toplandığı Mart 1920'den kısa bir süre sonra 26 Nisan 1920'de Moskova'ya gönderdiği Birinci Teklifname'de de benzer bir dil kullanır. Teklifnamesinde Mustafa Kemal şöyle demektedir: "*Emperyalist Hükümetler aleyhine harekâtı ve bunların tahtı tahakküm ve esaretinde bulunan mazlum insanların tahlisi gayesini istihdaf eden Bolşevik Ruslarla tevhidi mesai ve harekâtı kabul ediyoruz.*" Aynı teklifnamenin dördüncü maddesi ise Mustafa Kemal'in anti-emperyalizmden gerçek kastının ne olduğunu ortaya koyar niteliktedir: "*Evvelâ milli topraklarımızı tahtı işgalde bulunduran Emperyalist kuvvetleri tard ve âtiyen emperyalizm aleyhine vuku bulacak mücadelâtı müşterekemiz için kuvayı dahiliyemizi taazzuv ettirmek üzere şimdilik ilk taksit olarak beş milyon altının ve takarrür ettirilecek miktarda cephane vesair vesaiti fenniyei harbiye ve malzemei sıhhiyenin ve yalnız şarkta icrayı harekât edecek kuvvetler için erzakın Rus Sovyet Cümhuriyetince temini rica olunur.*" (Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, 1991:318) Halkçılık Beyannamesi'nin hem 1921 Anayasası'nın Layihası olarak meclise sunulması, hem de halkçılığın resmî ideolojinin temel altı ilkesinden birini oluşturması nedeniyle millî Mücadele ve anti-emperyalizm arasında kurulan ilişkinin Halkçılık Beyannamesi ve Doğu Halkları Kurultayı dolayımı ile örneklenmesinin daha uygun olacağını düşündüm.

bir desteğe gerçekten ihtiyacı olan Ankara'nın önder kadrosunun da kendisini emperyalizme karşı konumlandırmasına zemin hazırlamıştır. Ancak, altını özellikle çizmek gerekiyor ki, Lenin'in Doğu toplumlarını Batı'nın emperyalist ilişkiler ağından kurtarmak için onlara yardım etme politikası ne kadar samimi ise, Mustafa Kemal'in Halkçılık Beyannamesi'ndeki anti-emperyalist ve anti-kapitalist dil de o kadar samimidir. Gerçekte olanları ise şöyle özetlemek mümkün: Batı'nın kapitalist devletlerine karşı ittifak arayışında olan bir Lenin ve yine aynı devletlerin işgaline karşı bir mücadeleyi kendi önderliğinde yürütürken destek ihtiyacında olan bir Mustafa Kemal vardır. Bu, bir çıkar ilişkisidir: Lenin ve Mustafa Kemal'i bir araya getiren şey, aynı düşmanlara düşman olmalarıdır; nitekim dostluklarının düzeyi de bu realiteyle sınırlıdır ve nitekim, Sovyetler-Türkiye ilişkileri sosyalist hareket açısından bir laboratuvar görevi görecektir.[10] Ve Doğu Halkları Kongresi'ni açış konuşmasında, tabir-i caizse, Ankara'nın desteklenmesini, ama ona güvenilmemesini salık veren Zinoviyev oldukça haklıdır: Sadece onun görüştüğü bir Türk siyasetçisi değil, bizzat Mustafa Kemal için de Bolşevizm sözü İngiliz karşıtlığından (ve bu amaçla Rusya'dan alınacak yardımdan) fazla bir anlam taşımaz.[11]

10 Zarakolu'nun (1988:1855-1856) "*Komintern ve Türkiye*" başlıklı yazısında da benzer nokta vurgulanır. "*Buna göre geri kalmış ülkelerdeki burjuva demokratik hareketler, ulusal devrimci özellikler taşıyorsa, yani emperyalizme karşı yöneliyorlarsa, orta sınıfın önderliğinde olmalarına karşın komünistler tarafından desteklenmeliydi... Lenin'in bu tezi, Sovyet dış politikasındaki yerini günümüze kadar korurken, bunun hayata geçirildiği olay da Türkiye'deki ulusal kurtuluş mücadelesi olacaktı. Böylesi bir rotada Türkiye komünistlerine ve sosyalistlerinin payına ise ödenecek hayli ağır bir fatura düşecekti. Gerek az gelişmiş ülkelerdeki milliyetçi hareketler, gerek komünist hareketler açısından, gerek Sovyet devleti, gerekse uluslararası komünist hareket açısından ilk zengin laboratuvar deneyimi Türk Sovyet ilişkilerinde sergilenecekti.*"

11 Resmi görüşmelerde, elbette, yukarıdaki değerlendirmelerin aksi yönünde ifâdeler kullanılıyordu. Örneğin Lenin'in dönemi Türkiye büyükelçisi Aralov'a söylediği iddiâ edilen sözler, büyükelçinin anılarında yer almaktadır. Lenin, büyükelçiyle görüşmesinde şöyle der: "*O, istilacılara karşı bir kurtuluş savaşı yapıyor. Emperyalistlerin gururunu kıracağına, padişahı da*

Lenin ve Mustafa Kemal, Sovyet rejimi ve TBMM arasındaki bu kör-topal ilişkisinin, iki lider ve iki ülkenin dış politik ihtiyaçlarının Marksist kavramlar ile marine edilerek sunulmasından başka bir şey olmadığını; ne Lenin'in gerçek niyetinin Doğu halklarını emperyalist tahakkümden kurtarmaya, ne de Mustafa Kemal'in Halkçılık Beyannamesi'nde belirtilen tarzda bir rejim kurmaya niyetli olduklarını ortaya koyabilme açısından Doğu Halkları Kongresi Başkanlık Divanı Üyesi Mustafa Suphi'nin öldürülmesi olayını[12] örnek olarak verebiliriz. Çünkü, Lenin ve Mustafa Kemal'e safiyâne inanan neredeyse tek kişi (!) Mustafa Suphi'dir ve bu saflığını da canıyla ödeyecektir[13].

yardakçılarıyla birlikte silip süpüreceğine inanıyorum. Halkın O'na inandığını söylüyorlar. O'na yani Türk halkına yardım etmemiz gerekiyor... En önemlisi halka saygı göstermektir. Emperyalistlerin yağmacı, istilacı politikalarına karşılık bizim, hiçbir çıkara dayanmayan dostluk ve memleketin iç yaşamına karışmama durumumuzu açıklayınız." (Aratov, 1997:33)

12 Mustafa Suphi, Türkiye solu içerisindeki rolü ve konu ile ilgili belge ve yazışmalar ile ilgili olarak ayrıca Bkz.: Tunay (1973:195-242) ve (İnfo Türk Ajansı, 1977). (Sosyalizm ve Sosyal Mücadeleler Tarihi Ansiklopedisi, Kurtuluş Savaşı ve Sosyalist Hareket maddesi, 1866-1881). Milli Mücadele döneminde Mustafa Kemal, İttihatçılar ve Bolşevizm'le ilgili olarak ayrıca Bkz.: (Akal, 2001). Doktora tezi olan çalışmasında Akal, Bolşevizm'in Anadolu'ya yansımalarını ve o dönemde kurulan örgütlenmeleri inceler. Mustafa Suphi'nin Anadolu'daki faaliyetleri ile ilgili olarak ayrıca Bkz.: (Dağıstan, 1996), (Cilasun, 2008), (Cilasun, 2008) ve (Erdem, 1999).

13 Şevket Süreyya Aydemir 21.08.1971 tarihinde *Milliyet Gazetesi*'nde Mustafa Suphi ile ilgili değerlendirmelerde bulunur. "*M. Suphi Olayı Hakkında*" (s. 2) başlıklı yazıda, Mustafa Suphi'nin Anadolu'ya geçmesi hususunda parti içerisindeki tedirginlikleri ve Mustafa Suphi'nin bunları nasıl değerlendirmeye almadan Anadolu'ya bir an önce geçme teşebbüsünde bulunduğu anlatılır. Aydemir şöyle devam eder: "*1920 Mayısının son günlerinde ayak bastığı Bakuda, gene daha ziyade Türk harb esirlerini içine alan 'Türkiye Komünist Fırkası' oldu. Ankara ile temas kurmak, bu fırkanın öncüleri olarak Anadoluya girmek, Ankarada yerleşmek, örgütlenme çabaları bu safhada başladı...Bunun üzerine ve bir süre sonra Mustafa Suphi, bir grup arkadaşı ve yeni evlendiği Rus asıllı eşi ile, Bakudan Anadoluya hareket etti. İşte bu yolculuktur ki, Mustafa Suphi ile 14 arkadaşının Erzurumdan sevkedildikleri Trabzonda bir motora bindirilmeleri ve Karadenizde hepsinin hayatlarına son verilmeleri ile bitti.. Hadise o günlerde İttihatçıların işi olarak ihtimallendirilmiştir...Ankaranın olayla ilişkisi bahsi daima araştırılır.. Bu vesile ile bende hatıramı kaydedecek ve olay günlerinde Trabzondan yazıl-*

Mustafa Suphi, 1918 Şubat sonu ya da Mart başında Moskova'ya gelmiş ve Müslüman Komiserliği ile temasa geçtikten sonra Mollanur Vahidov, Şerif Manatov, Alican İbrahimov gibi Müslümanlarla irtibata geçerek Bolşevikler lehine çalışmaya başlamış; bu amaçla, *Yeni Dünya* isminde bir gazete de çıkarmaya karar vermiştir. (Aslan, 1997:24-25). Gazetenin amacı, Rusya ve Türkiye'deki Türkler arasında komünizm propagandası yapabilmek, Bolşevizm ve Ekim Devrimi'ni Anadolu'ya tanıtabilmektir. Mustafa Suphi, 13 Ağustos 1918'de, yani henüz İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarda olduğu ve Millî Mücadele adı verilen dönemin başlamasına çok kısa bir süre kala *Yeni Dünya Gazetesi*'nde (7. Sayı) kaleme aldığı "*Türkiye Etrafında (Politika ve Sosyalizm)*" başlıklı yazısında "*... Türkiye'nin de selamet ve hürriyetini ebedi olarak elde etmesi için Avrupa kapitalizmine karşı merhametsiz bir harp ve cidal açmakıan ve bu yolda mücadele eden kahramanlarla ittifaktan başka çare*" olmadığını belirtmektedir. Özetle, Mustafa Suphi, kapitalizme karşı bir mücadelenin gerekliliğini belirtmekte, bu amaçla da Sovyetlerle ittifakı önermektedir. Sadece yazıyla da değil; Mustafa Suphi, önerdiği bu ittifakı hayata geçirebilmek için 22-25 Temmuz 1918 tarihleri arasında Türk Sosyalistleri Konferansı'nın da toplanmasına ön ayak olmuş, konferansın başkanlığına seçilmiştir (Aslan 1997:52). Konferansın açılışında yaptığı konuşmada, sosyalizmin ve sosyalist devrimin amacını şu şekilde dile getirir: "*...kapital: Zavallı işçi kardaşlarımızın kanını emen, kemiklerini ezen şu mehabetli makinalar mamur ve abadan çiftlikler...fabrikalar...vapurlar... mahdut şahıs ve şirketler elinde bulunan zenginlikleri hulasa kapitali millete mal edip, fakir ve mazlum halkları şu menhus kuvvetin istibdatından kurtarmak...işte sosyalizmin esası.*"

mış bir mektubu özetleyeceğim... Şark Kurultayının ardından... Türkiye Komünist fırkası Kongresi toplandı. Bu kongrede dinleyici olarak bulundum... Mustafa Suphi'nin teşkilatlandırılmış bir kısım Türk Harb esirleri ile beraber anadoluya geçeceğini o günlerde öğrendik. Bulunduğum çevrede ve bu yolculuğu yersiz, faydasız, hatta zararlı bulan, fazla olarak tehlikeli gören...Ahmet Cevat Bey [vardı]... Mustafa Suphi ve arkadaşlarından bir grubun anadoluya gitmeye karar verdiklerinin duyulduğu gün yanlarındaydım. Üzgündü. Teşebbüsü hem faydasız hem de mutlak surette tehlikeli görüyordu."

Mustafa Suphi, Komintern'in Mart 1919'daki birinci toplantısına da katılır. Bu toplantıda da bir konuşma yaparak Türklerle Sovyetler arasındaki bir dayanışmanın önemini belirten Suphi, Üçüncü Enternasyonal'in bundan sonraki görevinin Doğu halkları arasında devrim ocakları kurması gerektiğinin altını çizer. Özetle, Mustafa Suphi, hem Doğu halklarının desteklenmesi konusunda Komintern ile paralel görüşlere sahiptir, hem de kapitalizm ve emperyalizm ile mücadele için bir *içtimaî inkılâb*ın gerçekleştirilebilmesi konusunda Halkçılık Beyanname'sini yazan Mustafa Kemal ile.

Mustafa Suphi, TBMM ile ilişkilerin tesis edilebilmesi için (hakkında Ankara'nın ajanı olduğu iddiâları mevcut olan) Salih Zeki'yi ve Süleyman Sami'yi Anadolu'ya gönderir. Erzurum ve Trabzon'da çeşitli faaliyetlerde bulunan ve Bakü Kongresi için delege toplamaya çalışan Salih Zeki, Ankara'ya giderek, TBMM başkanı ile bizzat görüşme niyetindedir. Fakat kongreye çok az zaman kaldığını gerekçe göstererek, Mustafa Suphi'nin mesajını telefonla Mustafa Kemal'e iletir. Salih Zeki'nin telefon konuşması, Mustafa Suphi ve Türkiye Komünist Partisi'nin Kuvayı Milliye güçleriyle birlikte çalışma arzusunu ortaya koymaktadır(Aslan 1997:277):

> Teşkilatımızın noktai nazarı şudur: Dünyanın en haris emperyalistlerinin âmâline hedef olan zavallı Türkiye'yi ve mazlum halkını müstevlilerin kanlı pençelerinden kurtarmak hususunda İnkılap Hükümeti'ne ve Kuva-yı Milliye Kumandanlığı'na her suretle müzahereti ve halası için inkılap hükümetinin icazkâr manivelasından dahi istifâde ederek istihlâ amri meşruunu bir an evvel fiilileştirmeyi teşkilatımız esasen karşılaştırmış ve faaliyetini memleket dahiline nakletmek bu neticeye daha ziyade yanaşacağı kanaatinde bulunmuştur. Bu vazife kuvvei müdafayı ihlâl etmemek şartıyla memleket dahilinde teşkilat yapmak ve sırf ilmî ve ictimâî inkılâp esaslarını hazırlamak ve aynı zamanda kuvvei müdafaayı takviye etmek ve Türkiye mazlumları ile müdafaaları teşkilatını beynelminel şebekeleri ile tanıştırarak inkılâbın kadir müzaheretini temin eylemek suretiyle işe başlayacağız.

Mustafa Kemal de, 13 Eylül 1920 tarihinde Mustafa

Suphi'ye gönderdiği cevapta "*Ekseriyet-i azîmesi rençber ve köylüden müteşekkil olan milletimiz Garbın emperyalizm ve kapitalizm mahkûmiyetinden kendini kurtarabilmek için bunlara karşı müttehid olarak mücâdele ve mübarezeye karar vermiştir.*" (Aslan, 1997:279) diyerek, Millî Mücadele'nin de kapitalizm ve emperyalizm karşıtı niteliğinin (!) altını çizer.

Mustafa Suphi Anadolu'ya geçer. 28 Ocak 1921 tarihinde ise *kaybolur*. Evet, resmî olarak, Mustafa Suphi'nin ne öldüğü, ne öldürüldüğü, ne de nereye gittiği bilinmektedir. Mustafa Suphi'nin akıbetini soruşturmak Soyvetler'in aklına onun öldürülmesinden iki hafta sonra gelir. Trabzon Rus Konsolosu Bagilov, 14 Şubat 1921 tarihinde Trabzon Valisi Sabri Bey'e bir dilekçe yazarak Mustafa Suphi'den haber alamadıklarını ve akibeti hakkında bilgilerinin olmadığını söyler. Trabzon Valiliği bu dilekçeye 3 gün sonra 17 Şubat'ta cevap verir. Cevap şu şekildedir: "*Üçüncü Enternasyonal Heyeti'nden hiç kimse buraya gelmedi ve hiç kimse buradan gitmedi. Bu konuda bizde hiçbir bilgi yoktur. Sizin 14 Şubat tarihli yazınıza cevap olarak bildirilir.*" (Aslan, 1997:333).

Trabzon Valiliği'nden gelen cevaptan tatmin olmayan Sovyet yetkililer, bu kez, Sovyetler'in Türkiye'deki İnformasyon Bürosu aracılığı ile tekrar bir yazı gönderirler. Enformasyon bürosunun müdürü Astahov, Trabzon Valiliği'ne yazdığı mektupta "*Mustafa Suphi ve onun grubunun talihi hakkında merkezin defalarca sorması yüzünden size rica ile müracaat ediyorum ki bu grubun talihinin ne olduğu hakkında bana bilgi vermekten kaçınmayın. Gerçekler ne kadar acı olsa da, meçhuliyetten her zaman daha iyi olduğunu dikkate almanızı rica ediyorum.*" diyerek Suphi ve arkadaşlarının akıbetini sorar. Trabzon Valiliği bu başvuruya cevap bile vermez ve olay böylece kapanır. Ne Sovyet yetkililerin Mustafa Suphi'nin öldürülmesinin peşine düşmeye niyetleri vardır, ne de Mustafa Kemal yönetiminin bu konuda kapsamlı bir açıklama yapmaya; Lenin ve Mustafa Kemal arasında Omerta yasasının, suskunluk yasasının kuralları işlemektedir.[14] Tunçay

14 Zürcher (2003:157-158) de Mustafa Kemal ve Mustafa Suphi arasındaki

(1973:242), Mustafa Suphi'nin öldürülmesi karşısında Sovyetlerin sessizliğini şöyle değerlendirmektedir:

> Mustafa Suphi ve arkadaşlarının yokedilmeleri karşısında, Sovyetlerin ve Komintern'in takındığı tavır, dünya solculuğunun gelişme süreci bakımından da çok önemli bir başlangıç olmuştur. Bu olayda, "sosyalist ana vatan"ın dış politika çıkarlarıyla bir "kardeş parti"nin varlık sorunu çatışmış ve komünistler bir yeğleme yapmak zorunda kalmışlardır. Mustafa Kemal'i tutmayı seçmiş olmaları...sonradan...fırsatçılık kalıbının ilk örneğini vermiştir... bu siyaset kararı alındığında Lenin resmen ve fiilen Sovyet devletinin başında bulunuyordu.

Mustafa Suphi'nin öldürülmesi olayı ile ilgili ayrıntılar da göstermektedir ki ne Lenin yönetiminin gerçekten kapitalizm ve emperyalizmden Doğu halklarını kurtarmak için mücadele etmeye, ne de Mustafa Kemal'in, tam da Mustafa Suphi'ye yazdığı mektupta olduğu gibi, "*...Garbın emperyalizm ve kapitalizm mahkûmiyetinden kendini kurtarabilmek için*" çalışmaya niyeti vardır. Anti-emperyalizm, anti-kapitalizm gibi kavramlar, TBMM ve Sovyet dış politikalarının makyaj malzemesi olmaktan çok fazla bir anlam taşımamaktadırlar. Lenin ve Mustafa Kemal'in samimiyetine inanan, Komintern'in desteği ile kapitalizmin alaşağı edilerek Türkiye'de içtimaî bir inkılabın gerçekleştirilmesi için yollara düşen Mustafa Suphi ise bu saflığının (!)[15] bedelini canıyla ödeyecektir.

Millî Mücadele'nin anti-emperyalist olduğu şeklindeki düşünce, bizzat Mustafa Kemal'in ellerinde işlenecek ve daha sonra

mücadelenin temelde, Anadolu'daki sol hareketi bastırmak vb. olmayıp tamamen Sovyet yardımlarını alabilmek üzerine odaklandığının altını çizer.

15 Mustafa Suphi'nin -kendi kuşağının birçok temsilcisi gibi- sosyalizm ve milliyetçiliği anti-emperyalizm etrafında harmanlayan görüşlerinin, onun Lenin ve Mustafa Kemal'e inanmasında önemli bir rol oynadığını da belirtmeden geçmemek gerekiyor. Nitekim Akalın'ın (2007:663) da belirttiği üzere Suphi, siyasal yaşamına Türkçü bir parti olan Millî Meşruiyetperver Fırkası içerisinde başlamış, Türkiye Komünist Partisi'ni kurduğunda da milliyetçi görüşlerini anti-emperyalizm dolayımı ile muhafaza etmeyi ihmal etmemiştir. Aydın (2007:542-584) da Türk solunda milliyetçilik ve anti-emperyalizm kavramlarını tartıştığı makalesinde benzer noktalara değinir.

farklı yazarlar tarafından da değerlendirilerek, gerek resmî ideolojinin, gerekse de sol Kemalizmin temel varsayımlarından birini oluşturacak –Atılgan'ın (2007:661) da dikkat çektiği gibi- sol-Kemalist milliyetçiliğin kendini ifâde ediş biçimi haline gelecektir.

Millî Mücadele'nin anti-emperyalistliğinin oldukça yaygın bir kullanıma sahip olduğunu belirtmek gerekiyor. Farklı tarihsel kesitlerden birkaç örnek vererek, en azından bu söylemin sadece Mustafa Kemal'le sınırlı olmadığını, aksine günümüze kadar bu düşüncenin takipçilerinin olduğunun altını bir kez daha çizmeye çalışalım.

1932 yılında yayın hayatına başlayan *Kadro Dergisi,* Millî Mücadele'nin emperyalizm karşıtı bir mücadele olduğunu sistematik bir şekilde izleyen bir yayın organıdır. 1932 yılının Ocak ayında çıkan ilk sayısında "*Müstemleke İktisadiyatından Millet İktisadiyatına*" başlıklı bir yazı kaleme alan Vedat Nedim Tör, emperyalizme karşı cidalin sadece askerî alanda değil, tıpkı onun gibi planlı ve sistematik bir şekilde, ekonomik alanda da yapılmasının önemini vurgulamaktadır. Tör'e göre, sömürge ekonomisinden Millî ekonomiye geçilmelidir. Osmanlı ekonomisi bir sömürge ekonomisiydi. Emperyalistler için Osmanlı ekonomisi kaybedilmiş bir dayanaktı ve hala da "*...onu tekrar zaptetmek ümidi ve arzusu içinde kıvıl kıvıl yaşıyor*"lar. (Tör, 2004:49)

Şevket Süreyya Aydemir de derginin Mart 1932 tarihinde yayınlanan 3. sayısındaki "*İnkılap Bitti mi?*" (Aydemir, 2004:83-87) başlıklı yazısında şu tespitlerde bulunmaktadır: "*...bir tarafta birbuçuk milyarlık müstemleke ve yarı müstemleke halkının yarattığı fazla kıymetlerle yaşayan dörtyüzmülyon başlı bir Avrupa ehramı vardı ki bu ehramı teşkil eden içtimai tabakalar arasında günden güne keskinleşen bir (sınıf kavgası) Bizzat Avrupa cemiyetinin kendi nizamı aleyhine inkişaf edip duruyordu. Diğer taraftan bütün teknik vasıtaları kendi emrinde tutan ve cihanı kendi fikir ve iktisat diktatörlüğü altında kendi istediği gibi kullanan bütün*

sanayi Avrupa'sına karşı bir buçuk milyarlık müstemleke ve yarı müstemleke halkının için için kaynayan (Millî Mücadeleleri) vardı." Aydemir'e göre, Türkiye de Avrupa emperyalizmine karşı Millî Mücadele'sini verenlerin safında yer alan bir ülkedir.

Millî Mücadele'nin anti-emperyalist niteliği ile ilgili olarak Doğan Avcıoğlu isminin de mutlaka anılması gerekmektedir. Avcıoğlu, hem *Yön* ve *Devrim* dergilerinin –ki her ikisi de Millî Mücadele'nin anti- emperyalist karakterini öne çıkaran dergilerdir- kurucusu olarak, hem 1968 yılında yaptığı *Türkiye'nin Düzeni* isimli çalışmasıyla, hem de 1973 yılında İdris Küçükömer ile girdiği polemiğin ardından kaleme aldığı *Millî Kurtuluş Tarihi* isimli kitabı ile müstesna bir isimdir[16]. Avcıoğlu, *Millî Kurtuluş Tarihi* başlıklı çalışmasının önsözünde konu ile ilgili olarak şu noktaların altını çizer(Avcıoğlu, 1974:VII-XVI):

> Türkiye'nin Millî Kurtuluş Tarihi, acaba bir millî kurtulamayışın mı tarihidir? Millî kurtuluşçuluğun büyük lideri Atatürk, nehri ters akıtmayı mı denemiştir?...Cumhuriyet'in ellinci yılında Millî Kurtuluş Devrimimizin niteliğinin tartışılmasına gerek duyulması ilginçtir. Bu gereksinmeyi böylece saptadıktan sonra, ileri sürülen görüşleri kısaca özetlemek konuyu aydınlatmak açısından yararlı olacaktır... Kurtuluş Savaşı'nda bizim Yunanlılara karşı savaştığımız, antiemperyalist bir savaş yapmadığımız görüşü çok önemli bir iddiadır. Fakat biz Lozan'da kat'iyyen Yunanlılarla karşılaşmadık...

16 Doğan Avcıoğlu, Millî Mücadele'nin anti-emperyalist olduğunu söyleyen ne ilk, ne de tek isimdir. Fakat, yukarıda da belirtildiği gibi, kapsamlı iki çalışması ve yine benzer fikirlerin işlendiği ve kendi dönemlerinde oldukça yüksek satış rakamlarına ulaşan iki dergisiyle Avcıoğlu, bu konuda özel bir ilgiyi hak eder. Unutulmamalıdır ki, daha önce de altı çizildiği gibi, bu çalışma, Millî Mücadele'nin antiemperyalist nitelikte olduğunu ifâde eden görüşleri bir araya getiren, kategorize etme amacında olan bir çalışma değildir. Bu konudaki çalışmaları ana hatlarıyla hatırlatmak çalışmanın alt amaçlarından sadece birini oluşturmaktadır. Bu nedenle, diğer çalışmalardaki görüşlere kapsamlı olarak yer verilmemiştir. Ancak, Taner Timur'un *Türk Devrimi* (1968), İsmail Cem'in *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi* (1970) gibi çalışmalar da bu konuda oldukça kapsamlı ve kayda değer çalışmalardır. Hiç kuşkusuz bu listeye daha fazla ilâve yapmak hattâ Hasan İzzettin Dinamo'nun *Kutsal İsyan*'ı (1967) gibi Millî Mücadele'nin en ayrıntılı romanı diyebileceğimiz eserleri de bu listeye katmak mümkündür.

> Lozan'da biz dünyanın galip devletleriyle karşılaştık, mücadelemizi de bu galip devletlere karşı yaptık. Bu anti - emperyalist savaşta, karşımızda, metropolleri elinde tutan dünya devletleri vardı. Onların Yunanlılara az ya da çok yardım ettikleri önemli değil. Kesin olan şu ki, bizim savaşımız emperyalizme karşıydı, çünkü yarı-sömürgecilikten kurtulmak istiyorduk... Kurtuluş Savaşı'nın antiemperyalist niteliği konusundaki tartışmalar, Türkiye'de Tanzimat'tan sonra egemen olan iki bağımsızlık anlayışıyla yakından ilgili bulunsa gerektir. Ekonomik açıdan sömürge koşullarında dahi, siyasal bir bağımsızlık görüntüsünü dahi bağımsızlık sayanlar, tam bağımsızlığı özleyenlerle birlikte, Kurtuluş Savaşı'mızın lider kadrosunda yer almışlardır... .Amerikan ve İngiliz emperyalizmlerinin Türkiye'ye karşı... tutumu açık seçik iken Sivas Kongresi'nde Amerikan mandası olma görüşünün ilanı, ABD mandayı kabul edeceğine dair bir garanti vermediği için ancak önlenebilmiştir...1918'de Wilson'u kurtarıcı görenler, 1946'da Truman'ı kurtarıcı saymışlardır. Emperyalizm karşısındaki bu aymazlıktır ki, Kurtuluş Savaşı'mızın antiemperyalist niteliğini, bugün hala tartışma konusu yapılabilir durumda tutmaktadır. Halktan kopuk millîci aydının bu aymazlığı ve antiemperyalist bilinç yetersizliği... günümüzde de geçerlidir... Bununla birlikte, Lenin, Kurtuluş Savaşı'mızı antiemperyalist savaş saymıştır ve desteklemiştir...Millî Kurtuluş Devrimleri yalnız antiemperyalist değil genellikle antifeodaldir. Geniş tarım arazisini elinde tutan feodal ve yarı feodal sınıf, birçok durumda imtiyazlarına dokunmayan, hattâ onunla işbirliği yaparak ülkede egemenlik kurmak isteyen emperyalist devletten yana olmuştur. Millî Mücadele bu nedenle, yalnız emperyalist devlete değil, feodale de karşı bir nitelik kazanmış[tır]... yakın tarihimizin antiemperyalist bir bilinçle ve bilimsel yöntemlerle yeni baştan incelenmesi ve öğretilmesi gerektiğine inanıyoruz...Türkiye Millî Kurtuluş Devrimi'nin daha yazılmadığı inancındayız.

Yön Dergisi'nde Millî Mücadele'nin niteliğini tartışma konusu yapan tek yazar, elbette, sadece Doğan Avcıoğlu değildir. Örneğin, derginin 3. sayısında yer alan "*Bizim Milliyetçiliğimiz*" başlıklı makalesinde İlhan Selçuk da bu konuyu ele alır. İlhan Selçuk'un Millî Mücadele'nin niteliği ile ilgili görüşlerini açıklarken kullandığı argümanlar fazlasıyla dikkate şayandır. Selçuk'a göre, dönemin (1960'ların) milliyetçilik anlayışı *"...kapitaliz-*

min sömürgecilik karakterine isyanla başlamıştır. Bu zincirin ilk ve en büyük destanı Atatürk ihtilali kapitalizmin emperyalizmine karşı idi." Selçuk, bu tespitin ardından *"...Millî Mücadeleyi sürdüren ve başaran Büyük millet Meclisi hükümeti anayasa layihasının" Maksat ve Meslek "bölümünde bu temel hedefi şöyle anlatmıştır*" (Selçuk, 1962) diyerek, yazısına Mustafa Kemal'in Halkçılık Beyannamesi'nin giriş kısmından alıntılarla devam eder.

Selçuk'un 1960'lı yıllarda yazdığı bu yazısında Halkçılık Beyannamesi'nden örnekler vermesi oldukça manidardır ve bu çalışmada neden Avrupa'daki devrimler, Komüntern'de alınan kararlar ve bu kararların Mustafa Kemal'in Halkçılık Beyannamesi'ne yansıması arasındaki ilişkinin ayrıntıları ile analiz etmeye çalışıldığını da açıklar niteliktedir. Çünkü, gerçekten de Mustafa Kemal'in, gerek Halkçılık Beyannamesi'yle, gerekse de Lenin, Mustafa Suphi gibi dönemin aktörleriyle yazışmalarında kullandığı sol jargon, daha sonraki yıllarda (ve hattâ günümüzde) de sol-Kemalistlerin Millî Mücadele'nin niteliğini tartışırken referans verdikleri temel materyali oluşturmaktadır. Selçuk'un yazısına dönecek olursak, Mustafa Kemal'in Halkçılık Beyannamesi'nde kullandığı anti-emperyalist, anti-kapitalist dil, Selçuk'un, sol rüzgârların estiği bir dönemin Türkiye'sinde, sol-Kemalist bir perspektifle okuyucusunun karşısına çıkan *Yön Dergisi*'nde yayınlanan yazısı için oldukça işlevsel bir referanstır. Bu yolla, Mustafa Kemal, sosyalizm ve *Yön Dergisi* arasında bir rabıta tesis edilebilmekte; Mustafa Kemal'in sosyalist, sosyalizmin millî, *Yön Dergisi*'nin de millî bir solun 1960'lı yıllardaki temsilcisi olduğunu kurgulamak oldukça kolaylaşmaktadır.

1980'li yıllar, sol kavramların tedavülden kalktıkları, gözden düştükleri yıllardır. Bu tarihler, resmî ideolojinin Millî Mücadele'nin anti-emperyalist karakterini reddetmediği; fakat bu ilişkiyi çok da fazla bu kavramlar aracılığıyla dile getirmemeyi tercih etmediği bir dönemdir[17]. Tabii ki, bunda, 12 Eylül darbesi

17 Örneğin, 12 Eylül darbesinden sonra Genel Kurmay Başkanlığı'nın talimatıyla Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından yayınlanan

ardından girilen dönemde, solun kendisi kadar, onu çağrıştıran, onun kullandığı tüm kavramların da gözden düşmesinin önemli bir rol oynadığını belirtmek gerekiyor. Ancak bu, ilerleyen tarihlerde Millî Mücadele'nin anti-emperyalist olduğu düşüncesinin başta sol-Kemalist çevreler olmak üzere tekrar dile getirilmeye başlanmasına bir engel oluşturmayacaktır.

Mustafa Albayrak'ın 1997 yılında yazdığı *"Atatürk ve Anti-Emperyalizm"* başlıklı makalesi de İlhan Selçuk'un *Yön Dergisi*'nde izlediği yolu izler; hiç kuşkusuz, Albayrak'ın kullandığı belgeler daha ayrıntılıdır. Albayrak, Mustafa Kemal'in TBMM konuşmalarından, farklı ülkelerin devlet başkanlarının Mustafa Kemal'i öven sözlerinden örneklerle yazısını zenginleştirmektedir. Hattâ, Albayrak'a göre, 20 Ekim 1921 tarihinde Fransa ile imzalanan Ankara Antlaşması'nı bile Mustafa Kemal'in anti-emperyalist mücadelesinin bir parçası olarak okumamız gerekmektedir. Hiç kuşkusuz, Albayrak'ın verdiği belgeler de tıpkı İlhan Selçuk'un Halkçılık Beyannamesi'nden yaptığı alıntı gibi *gerçek*tir. Ne yazık ki, o gerçeğin dönemin konjonktürü bağlamında ele alınışı ise *doğru* değildir.

Mert Kızıltepe'nin "*Kemalist Devrim Dergi*si"nde yayınlanan "*Kemalizm*"(2010) başlıklı yazısı Millî Mücadele'nin anti-emperyalist bir mücadele olduğuna ilişkin son örnek olmakla birlikte, aynı zamanda, bu konudaki görüşlerin artık 2000'li yılların ilk çeyreğinde geldiği entelektüel düzeyi (!) sergilemesi; bu dönemde anti-emperyalizm söyleminin içeriğinin tümden

Atatürkçülük, Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri (1988) isimli kitapta, *anti-emperyalizm* türünden solu çağrıştıracak kavramlara yer verilmez; ancak, *yedi düvele karşı savaşma* meteforu reddedilmez de. Örneğin, kitapta Mustafa Kemal'in şu sözlerine yer verilir *"Memleketimizin en mamur, en latif, en güzel yerlerini üç buçuk sene çiğneyen düşmanı mağlup eden zaferin sırrı nerededir. Bilir misiniz? Orduların sevk ve idaresinde ilim ve fen düsturlarını rehber ittihaz etmektir."* (1988:412) dikkati çekeceği gibi, 80 darbesiyle, emperyalizmle savaşma söylemi yerini, memleketimizin en mâmur yerlerini işgal eden düşman söylemine bırakmış; ama Millî Mücadele'nin değerlendirilmesindeki o hamâsî tutum aynı kalmıştır.

boşaltılarak nasıl *masalsı*, *destansı* bir anlatının unsuru haline dönüştürüldüğünü göstermesi açısından da önem taşımaktadır.

> Üst üste gelen savaşlar halkı yıpratmış, elde avuçta ne var ne yoksa kaybettiği yetmezmiş gibi nüfusu da azalmıştı. Topraklarımızda büyük bir umutsuzluk hüküm sürmekte herkes güzel ve güçlü günlerin artık bir hayalden ibaret olduğunu düşünmekteydi. Fakat biri geldi ve insanlara adeta bir güneş gibi yaşam kaynağı oldu. "Geldikleri gibi giderler" dedi. Peki, nasıl gideceklerdi? Halk perişandı... O hepsinin üstesinden geleceğine inandı... Anadolu insanını da inandırdı. Anadolu insanı her daim saf ve temiz olmuştur. Doğrudur, dürüsttür, herkesi kendi gibi sanır ve bu yüzden de çok kandırılır. Fakat sarı Paşa inanmıştı. Zaferin ışığını görmüştü halk Sarı Paşa'yla... Gazi Paşa'da bir tek onlara güvendi. Tüm devrimlerini onlar için yaptı. Onlar kulluktan kurtulup birey olsun, medeni milletler arasında ülkeleri söz sahibi olsun diye yaptı devrimlerini En Büyük Türk. Türkiye Cumhuriyeti kuruldu, Türk Devrimi her alana yayıldı, yetmedi dünyaya yayıldı, "Mazlum Milletler"e emperyalizmin boyunduruğunda kurtulmaları için ışık oldu, yol gösterdi. Avrupalının yüzyıllarda yaptığı yenilikleri Atatürk bir insan ömrüne sığdırdı. Kemalizm pratikte şekillendi 6 ölümsüz ilke ortaya çıktı.

Özetle toparlamak gerekirse, Millî Mücadele'nin anti-emperyalist bir nitelik taşıdığına ilişkin görüşler, bu mücadelenin başladığı tarihlerden bu yana dile getirilmektedir. Özellikle Komintern'de ve ardından Doğu Halkları Kongresi'nde alınan kararların ışığında uluslararası referanslarla da desteklenen bu düşünce, o günden bu güne, resmî ideolojinin olduğu kadar sol-Kemalist düşüncenin Millî Mücadele'ye bakışının da temel eksenini oluşturmaktadır. Daha önce de farklı vesilelerle dile getirilmeye çalışıldığı gibi, konu ile ilgili olarak yukarıda aktarılan görüşler, bu konuda dile getirilen, ifâde edilen görüşlerin yüzde biri bile değildir. TBMM'nin açıldığı ilk günlerden günümüze, Millî Mücadele'nin anti-emperyalist karakterinin altını çizen farklı türden binlerce materyal bulmak mümkündür. Nitekim, bu başlık altında konu ile ilgili olarak aktarılan görüşler, alıntılar, sadece süreci takip edebilmek adına yapılmış hatırlatmalar

bâbında ele alınmalıdır. Yukarıda ifâde edilen tüm bu görüşlerin iki ortak noktası bulunmaktadır: (1) Savaşın emperyalist devletlere ve onların emperyal niyetlerine karşı yapılmış olması – ki asıl mücadelenin Yunanistan'a karşı verilmiş olmasının bile bu gerçeği değiştiremeyeceği düşüncesi. (2) Başta Mustafa Kemal olmak üzere, dönemin ulusal ve uluslararası siyasal aktörlerinin de bu yöndeki açıklamaları ile Millî Mücadele'nin anti-emperyalist karakterde olduğu fikrinin desteklenmeye çalışılması.

Bu başlık altında toplanan görüşlerin, düşüncelerini temellendirme açısından zengin materyallere sahip olduklarını ve hiç kuşkusuz haklı oldukları bazı noktaların da mevcut olduğunu hatırlatmak gerekiyor: İşgale kalkışan güçlerin emperyal niyetlerle Anadolu'yu işgale kalkıştıkları tartışma götürecek bir nokta değildir. Fakat, yukarıda aktarılan –ve aktarılmamakla birlikte öz itibariyle diğerleri ile ana hatlarda benzer olan diğer- görüşlere, eleştirel bir bağlamda burada yer verilmesinin temel nedeni, *anti-emperyalizm* kavramının emperyalistlere karşı yürütülen bir savaşa indirgenmesinin yanlış olacağı düşüncesidir. Bu konuya çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılarıyla değinilecek olmakla birlikte, en azından şimdilik, Mustafa Kemal'in en başta Halkçılık Beyannamesi olmak üzere çeşitli yazı ve konuşmalarında yer alan anti-emperyalist, anti-kapitalist *jargon*un dönemin konjonktürü ile yakından alakalı olduğunu; 1920 yılı Eylül'ü başında anti-emperyalist ve anti-kapitalist bir söylemle Halkçılık Beyannamesi'ni kaleme alan Mustafa Kemal'in bundan sadece üç yıl sonra, 17 Şubat 1923'te toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde liberal/kapitalist bir ekonomiye yöneldiğini ve devletçilik uygulamalarına geçildiği 1930 başlarında bile kapitalizme alternatif bir modelin hatıra getirilmediğini de unutmamak gerekmektedir[18].

18 Tek parti dönemi devletçiliği, bir yandan, devletçiliğin özellikle 1960'lı yıllarda CHP'nin *(ortanın) solculuğunun mütemmim cüzü* haline getirilmesinden sonra kamu girişimciliğinin Türkiye versiyonu gibi algılanmaya başlanması nedeniyle, diğer yandan da özellikle merkez sağın 1980'den sonra tek parti dönemi devletçiliğini -dönemin neo-liberal iklimi içeri-

2- Millî Mücadele'nin Anti-emperyalist Olmadığına Dair Görüşler

Millî Mücadele'nin anti-emperyalist olmadığına ilişkin görüşler, birincisine göre görece daha yenidir. Nitekim, İlkin (2004:234) 1960'ların sonlarından itibaren bu görüşlere rastlandığını belirtmektedir. Yahya Sezai Tezel, TBMM'nin açılışının 50. yılı vesîlesiyle yazdığı birbiriyle bağlantılı iki makalede, iki ayrı örnek olay üzerinden TBMM'nin –ve Millî Mücadele döneminin- niteliğini tartışmaya açar. Makalelerden ilki, TBMM İkinci Başkanı Celalettin Arif Bey'in –ki son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde kısa bir süre Meclis Başkanlığı görevinde de bulunmuştur- İtalyanların Ereğli kömür havzasını ele geçirme çabalarındaki işbirlikçi tutumunu ve TBMM'nin bu tutum karşısındaki tavrını incelediği makalesidir. Tezel, TBMM'nin ikinci adamının, fiili olarak savaş halinde bulunulan (İtalya) bir ülkeye ekonomik imtiyaz verilebilmesi için girişimlerde bulunmasından çok, TBMM üyelerinin buna çok şiddetli tepkiler vermemesini (Nitekim, Celaleddin Arif Bey meclis kararı ile aklanacaktır.) ilginç bulur ve bu durumu TBMM'nin sınıfsal kompozisyonu ile açıklamaya yönelerek, TBMM'nin asker-sivil bürokratlar, küçük burjuva aydınlar ve toprak ağaları koalisyonuna dayanıyor olması ile bu durumu ilişkilendirir.

Tezel'in birbirleriyle bağlantılı olarak kaleme aldığı ikinci makale ise Chester Demiryolu ayrıcalıkları ile ilgili olarak yazdı-

sinde- arkaik ve bir tek Sovyetler Birliği'nde uygulanan bir sistem olarak adlandırıp eleştirmesi nedeniyle, sıklıkla liberalizme alternatif bir model olarak ele alındı. Bir başka ifade ile devletçiliği savunmak, CHP'nin elinde solcu olduğunu göstermenin; onu eleştirmek de 1980'lerin neo-liberallerinin elinde liberalliklerini sergilemenin turnusolü haline getirildi. Oysa bu tartışmalar içerisinde Tek parti dönemi devletçiliğinin -tıpkı öncesindeki (1920-1932) dönemde olduğu gibi- temelde milli burjuvazi yaratma amacı güttüğü ve bir nevi "devlet kapitalizmi" niteliği taşıdığı unutuldu. Tek parti dönemi devletçiliğinin bu yönü ile ilgili olarak Kahraman'ın (2005), devlet kapitalizmi uygulamalarının tarım burjuvazisine yansıması için de Akalın'ın (2005:1-18) çalışmaları örnek olarak gösterilebilir.

ğı makalesidir. Bu proje ile ilgili çok ayrıntılı bilgilere yer verilen makalenin değerlendirme bölümünde, Tezel, Millî Mücadele dönemi ve Birinci TBMM'nin niteliğini tartışmaya açar. Yazara (Tezel, 1970b:317) göre, gerek TBMM'nin Celaleddin Arif Bey'e yönelik tavrı, gerekse de TBMM'de kabul edilen Chester Projesi "*Birinci Büyük Millet Meclisi iktidarını emperyalizm açısından doğru değerlendirebilmemiz için yardımcı*" olacaktır. Anti-emperyalizmi tanımlamaya çalışarak, Millî Mücadele ve Birinci TBMM'nin niteliğinin ne olduğunu tespit etmeye yönelen yazar şöyle devam eder (Tezel, 1970b:317-318):

> Ne tür iktidarların ve savaşların anti-emperyalist sayılacağı konusunda, ortaya, üstünde herkesin anlaşabileceği bir ölçü ya da ölçüler koyabilmek son derece güçtür. Gene de kanımız odur ki, anti-emperyalist bir iktidar ve savaşın vazgeçilmez belirleyici özelliği, "emperyalizme karşı, yani uluslararası burjuvaziye, başka bir deyişle uluslararası kapitalizme karşı" olmasıdır. Şöyle ki, tek tek emperyalist olan ülkelere karşı çıkmış bir iktidar ve bu ülkelere karşı verilmiş bir savaş, bu iktidar uluslararası kapitalizme karşı bir iktidar değilse, anti-emperyalist değildir. Bu, emperyalistlere karşı savaşmış da olsa, iktidarın anti-emperyalist olup olmayacağının onların sınıfsal yapısı belirler demenin başka bir yoludur. Daha önce söylediğimiz gibi, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi emekçi sınıflardan değil, asker-sivil bürokratlar, küçük burjuva kökenli aydınlar, yerli iş adamları ve toprak ağaları ittifakından oluşan bir iktidardı. Bu iktidarın uluslararası kapitalizme karşı olmadığını ise, inanıyoruz ki, ortaya koyduğumuz örnekler kesinlikle göstermektedir. Bu değerlendirme, Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve Kurtuluş Savaşı'nın tarihi içindeki yerini ve önemini küçültmez. Kaldı ki, olanı öznel sanılar yüzünden olduğundan başka biçimde değerlendirme, kanımızca bir kavrama bozukluğudur ve bu, Kemalist Devrimi yüceltmez.
>
> Kurtuluş Savaşı, sömürgeciliğe karşı yani anti-kolonyalist bir savaştı. Osmanlı İmparatorluğu, emperyalistlerin yargı örgütleriyle, mali örgütleriyle, posta örgütleriyle girdikleri bir yarı sömürgeydi. Emperyalistler birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'ye askerleriyle girmek istediler... Ancak [TBMM] genel değerlendirmede, uluslararası burjuvazi... [ile] uzlaşma içindeydi.

Tezel, Millî Mücadele'nin niteliği ile ilgili resmî ideolojiyi sistematik ve akademik düzeyde eleştiren ilk yazarlardan biriyse, İdris Küçükömer de bu tartışmanın daha geniş kitlelere yayılmasına, konunun farklı boyutlarıyla birlikte daha yaygın bir şekilde ele alınmasına ön ayak olması açısından önemli bir isimdir. Günümüzde, Millî Mücadele konusundaki resmî ve sol-Kemalist tezleri eleştiren yazarların birçoğunun Küçükömer'in bu konudaki düşüncelerinden etkilendiğini de belirtmek gerekiyor.

Doğan Avcıoğlu'nun *Millî Mücadele Tarihi* isimli çalışmasının önsözü ile ilgili ayrıntılara yer verilen başlık altında ifâde edildiği gibi, Küçükömer'in Millî Mücadele'nin niteliği ile ilgili görüşleri de *Milliyet Gazetesi*'nin 28 Ekim ve 4 Kasım 1973 tarihli nüshalarında yer aldı.[19] Küçükömer, 28 Ekim tarihli *Milliyet Gazetesi*'nde yer alan konuşmasında, ilk olarak Cumhuriyet'in iç ve dış koşullarının fotoğrafını çeker. Ona göre, TBMM'nin karşı karşıya kaldığı dış koşulları şekillendiren faktörlerden birincisi, Rusya'da meydana gelen ihtilaldir. Küçükömer'e (Gevgilili, 1973a:9) göre, bu ihtilal, sadece kendi rejimini oturtmakla uğraşmamakta, aynı zamanda, İngiliz emperyalizmi ile de mücadele etmektedir. Rusya'daki ihtilalle birlikte, ikinci olarak, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru İngiliz, Fransız ve İtalyanlar arasında çelişkiler olduğu da görülür. Küçükömer'e göre, Millî Mücadele'nin dış koşullarının üçüncü faktörü ise işgal güçlerinin, daha doğrusu bizi en fazla ilgilendireni İngiltere'nin kendi içindeki çelişkilerdir: İngiliz iç politikasında, bir yanda Lloyd George'un desteklediği Yunanlılardan, öte yanda da Lord Curzon ile askerî çevrelerin taraf olduğu Kemalistler arasındaki bir çelişki vardır[20]. Kurtuluş Savaşı'nın iç şartlarında ise halk kitleleri

19 *Milliyet Gazetesi*'nde yayınlanan Düşünenlerin Forumu başlıklı tartışmalardan İdris Küçükömer'in de katkıda bulundukları, daha sonra "*İdris Küçükömer'le Türkiye Üstüne Tartışmalar*" (1994a) başlığıyla yayınlandı. Forumun ayrıntıları ile ilgili olarak ayrıca Bkz.: bu çalışmanın Birinci Dipnotu.

20 İdris Küçükömer bu konudaki görüşlerini daha ayrıntılı olarak "*Kurtuluş Savaşı'nın Politik Zaferi'nin Ortamı*" (1994b) başlıklı notlarında bulmak

ile aydın bürokratlar arasındaki çelişkilerin keskinleşmesi yer almaktadır. İşte bu iç ve dış koşullar çerçevesinde Kurtuluş Savaşı, Küçükömer'e göre, anti-emperyalist bir savaş olmayıp Yunanlıları destekleyen Lloyd George çevresi ile Kemalistleri destekleyen Curzon çevresinin desteklediği Kemalistler arasındaki bir Türk-Yunan savaşıdır.

Milliyet Gazetesi'nin (4 Kasım 1973: 2,9) Düşünenler Forumu'nda "*Atatürkçülük ve Türk Toplumu*" başlığıyla yayınlanan yazı dizisinde ise Şevket Süreyya Aydemir ve Tarık Zafer Tunaya, Küçükömer'in yanıldığını, Millî Mücadele'nin anti-emperyalist bir mücadele olduğunu belirtirler. Aydemir, Mili Mücadele'yi anti-emperyalist olarak tanımlayan görüşlerin ortak hatasını bu forumda da dile getirerek, Küçükömer'e "*Kurtuluş Savaşı'nda bizim Yunanlılara karşı harp ettiğimiz, anti-emperyalist bir savaş yapmadığımız görüşü çok mühim bir iddiadır. Fakat biz Lozan'da Yunanlılarla karşılaşmadık... Lozan'da dünyanın galip devletleriyle karşılaştık.*" diyerek Tezel'in de altını çizdiği gibi, emperyalistlerle savaşla anti-emperyalist mücadeleyi birbirine karıştırmaktadır. Tunaya ise bu forumda, Atatürk döneminin demokrasiye gidiş dönemi olduğunu, İstiklal Savaşı'nın ideolojik bir zafer olduğunu ve Yunanlıların alt-emperyalizmin temsilcileri olduklarını belirterek Küçükömer'in düşüncelerine karşı çıkmıştır. Küçükömer'in bu eleştirilere yanıtı ise şu şekildedir (Gevlilili, 1973b:9):

> Geleceğin doğru değerlendirilmesi kuşkusuz geçmişin çok iyi değerlendirilmesine yakından bağlıdır... Kurtuluş Savaşı anti-emperyalist bir savaş değildir; Yunanlılara karşı bir savaştır. Büyük

mümkündür. Bu notlar Yücel Yaman'ın derlemesi ile *Halk Demokrasi İstiyor mu?* başlığıyla yayınlanmıştır. Küçükömer, bu notlarda, Kurtuluş Savaşı'nın ortamını dört ana başlıkta toplar. Kısaca özetlemek gerekirse bu başlıklar, (1) emperyalistler arasındaki ve içindeki çelişkiler, (2) galip ülkelerin bu çelişkileri nedeniyle Türkiye ile sulhu savaş bittikten çok geriye bırakmak zorunda kalmaları (3) Sovyetler Birliğinin iç koşulları (4) Yunanistan'da Alman yanlısı Konstantin'in tekrar Kral olması. Milliyet'teki yazı dizisinde Yunanistan'daki iktidar değişikliğine ayrıntılarıyla değinmez.

sorunları olan Rusya ile İngiltere arasında zımni bir yumuşama ve anlaşmanın var olduğunu, öteki Batılılar arasında çelişmeler bulunduğunu, hattâ o sırada dünyanın bir numaralı emperyalist devleti olan İngiltere'nin kendi iç çelişkileri içinde birçok kanatların belirdiğini ve bu kanatlardan önemli bir grubun Anadolu'da bir Türk devleti kurulmasından yana olduğunu kabul ettiğim içindir ki, bu iddiayı öne sürdüm. Konu tartışılmalı; gerçek belirlenmelidir. Lozan'da karşımıza Yunanlıların değil, Batılıların çıktığı söylenebilir. Lozan'daki meselelere dikkatle bakacak olursak burada, Anadolu'da Misak-ı Millî'den biraz fazla, biraz geri bir anlaşma zeminin varlığını görürürüz... İstiklal Savaşı'nda yabancıların millî harekete taktıkları bir ad olan "Kemalist" deyimi ne bir doktrin, ne de bütün bir fikir hareketidir. Artık büyük kumandanın yakasını herkes bıraksın; onu tarihteki yerine tevdi edelim.

Başkaya da Küçükömer ve Tezel gibi Millî Mücadele'nin anti-emperyalist olarak nitelenmesini eleştirir. Başkaya'ya(1997:11) göre[21], Millî Mücadele'nin anti-emperyalizm vb. kavramlarla tanımlanabilir olması bir yana, aslında ortada sadece eski ittihatçı rejimin bir devamı mevcuttur ve yeni rejimin niteliğinin tespit edilebilmesinde belirleyici olan temel unsur "*...modernleşme...algısının sakatlığıdır.*" (Başkaya, 1997:12) Nitekim, "*Türkiye'de kapitalizmin ürettiği teknolojiye ve ürünlere sahip olmak, Batı tarzı kimi yaşam tarzını taklit etmek veya onları içselleştirmekle, çok farklı anlam taşıyan...modernite devrimi birbirine karıştırıl*"maktadır. Başkaya (2001:8), yeni kurulan rejimin sadece siyasî açıdan ittihatçıların devamı niteliği taşımayıp, yeni kurulan rejimin ekonomik olarak da "*...emperyalist Batı ile olan ilişkilerinde ve kapitalist dünya sistemi içinde...bir değişikliği temsil et*"mediğinin altını çizer.

Başkaya, Millî Mücadele'nin ve Atatürkçülüğün anti-emperyalist ve tam bağımsızlıkçı bir karaktere sahip olduğunu da

21 Başkaya'nın konuyla ilgili görüşleri için ayrıca Bkz.: (Başkaya, 2007: 293-362). Başkaya, bu çalışmasında da Millî Mücadele'yi yürüten ekip ile Osmanlı'yı çöküşe götüren ekibin aynı ekip olmasına karşın, resmî ideolojinin sanki ikincilerin birincilere rağmen ülkeyi kurtardıklarını efsaneleştirdiğini belirtir.

eleştirir. Ona göre (Başkaya, 1997: 24) tam bağımsızlık *"...için bir bayrak, bir millî marş, uluslararası hukuk tarafından tanınmış belli sınırlar, bir devlet başkanı vb. yeterli sayılırsa böyle bir anlayış bağımsızlığı biçimsel bir" siyasal bağımsızlığa" indirgemek olur ki, bu kadarı da gerçek anlamda bağımsızlık için yeterli değildir."* Anti-emperyalist olmaya gelince bu *"...sonradan uydurulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu Birinci emperyalistler arası savaşta... taraftı. İki emperyalist kamptan birinde yer almıştı. Savaşta yenik düştü ve imparatorluk çöktü. Savaşın bitiminden 1923'teki Lozan antlaşmasına kadarki dönem, esas itibariyle diplomatik bir süreç ve İngilizlerin teşvikiyle Batı Anadolu'ya çıkan Yunan ordusuna karşı sınırlı bir savaştı. Bu zaman zarfında hiçbir zaman ne anti-emperyalist bir ideolojik duruş, ne de tutarlı bir anti-emperyalist mücadele söz konusu oldu."* (Başkaya 1997:27).

Başkaya, Millî Mücadele'nin niteliğine dair yürütülen tartışmalarda, bu dönemin anti-emperyalist olarak karakterize edilmesinin, konuyla ilgili olarak III. Enternasyonal yürütülen tartışmalar tarafından da beslendiğinin ve bu konuda Enternasyonal'in de kafa karışıklığı içerisinde olduğunun altını çizer (Başkaya 1997: 84-85):

> Resmî tarih Millî Mücadele'nin sadece bir Kurtuluş savaşı değil, aynı zamanda yeryüzünün ezilen halklarına kurtuluş yolunu gösteren anti-emperyalist bir mücadele olduğunu vâz' ediyor. Resmî tarihten bağımsızlaşamayan, yakın tarihe eleştirel bakma basiretini ortaya koyamayan...sol da 1918-1923 döneminde anti-emperyalist bir kurtuluş savaşı verildiğini sanıyor. Aslında durum Türkiye'deki sol hareketin ideolojik-entelektüel azgelişmişliğinin de bir göstergesidir. Kaydetmek gerekir ki anti-emperyalizm konusundaki kafa karışıklığı sadece Türkiye'ye özgü bir şey değil. Sovyet Devriminin hemen arkasından oluşturulan Üçüncü Enternasyonal'in ... yaklaşımlarındaki tutarsızlıklar Üçüncü Enternasyonal'e sinmiş Avrupa-merkezli ideolojik yabancılaşma da, anti-emperyalizm konusuna kafa karışıklığına kaynaklık etti ve bugün dahi söz konusu kafa karışıklığı aşılabilmiş değil. İlginç olan şey de, Üçüncü Enternasyonal'in sömürgeler, anti-emperyalist mücadele ve ulusal kurtuluş savaşlarına dair yaklaşımlarının oluşmasında Türkiye'ye ilişkin tartışmaların merkezi bir öneme sahip olmasıdır.

Başkaya'ya göre, Millî Mücadele anti-emperyalist olmayıp – daha önce Küçükömer'in de altını çizdiği gibi- bir Türk-Yunan savaşıdır ve bu savaş abartıldığı kadar önemli bir savaş olmadığı gibi, savaşın kaderini de İngiltere siyaseti belirlemiştir (Başkaya 2001:33-36):

> Millî Mücadele'nin aynı zamanda İngiliz ve diğer İtilaf Devletleri'yle de bir savaş olduğu sonradan uydurulmuştur. Yanında (Almanya gibi güçlü bir devlet başta olmak üzere) ittifak devletleri varken yenik düşen imparatorluğun bir başına bunların tamamıyla başa çıkması mümkün değildi. Dolayısıyla "yedi düvelle savaş" bir efsanedir. Zaten emperyalistler Anadolu'ya yerleşmek niyetiyle girmediler ve savaşmadan çekildiler...[nitekim Osmanlı'da] merkezi Batıcı bürokrasinin, ayanın ve Batı kapitalizminin çıkarları uyum içindeydi. Bu durum, Cumhuriyet dönemi için de geçerlidir.

Koçak(2009) da Başkaya ile benzer görüşlere sahiptir. Hattâ Koçak, bir adım daha ileri giderek, İngilizler'in İstanbul'u işgalinin de resmî tarihin abarttığı boyutlarda olmadığını belirtir(Koçak, 2009:34-35):

> Mesela Millî Mücadele yıllarının gazetelerine bakıyorsunuz İstanbul'da işgal altında çıkan gazeteler Mustafa Kemal'i alkışlıyor[22], Anadolu hareketini destekliyor. Yayınladıkları karikatürlerde Yunan subaylarıyla, diğer yabancı askerlerle dalga geçiliyor. Normal koşullarda işgal altında bunların olması mümkün değil. Peki nasıl oluyor bu? Demek ki, o kadar da işgal yok. Eğer hakikî bir işgal olsa, insanlara nefes aldırmazlar. Anadolu çok büyük bir işgal yaşamadı. İşgal asıl güneydoğuda Fransızlar tarafından Gaziantep, Kahramanmaraş ve Urfa'da yaşandı. İtalyanlar ve İngilizler geldi ama hiç savaşmadık. Birinci Dünya Savaşı'nın galip-

22 Hattâ Mustafa Kemal'in de aralarında olduğu bir grup tarafından çıkarılan Minber Gazetesi'nde itilaf devletlerinin gazetelere sansür uyguladığı haberlerinin yalan olduğuna dair bir habere yer verilmektedir. Gazetenin 22 Teşrin-i sani 1334 (1918) tarihli sayısında yer alan habere göre "*Journal Dö Reyan'ın aldığı malumata göre İ'tilaf devletlerinin şehrimizdeki neşriyata sansür vaz'edecekleri hakkında devam eden şayi'alar bi-asl u esas olup bunlar İ'tilaf kıta'atının şehrimizdeki harekâtını yanlış tefsirden ileri gelmektedir.*" (Çavuş, 2006: 609) Demek o ki, Koçak'ın da belirttiği gibi etkili bir sansür girişimi yok.

leri, İstanbul'a yüzbin kişilik ordularıyla geldiler ama İstanbul'da Kartal'dan öteye geçmediler. Kartal'dan sonrası Kuvayi Milliye'den soruluyordu. Çünkü onların Osmanlı Devleti'ni tamamen ortadan kaldırma niyetleri yoktu. Zaten İngilizler Musul ve Kerkük'ü almıştı. Anadolu ile ilgilenecek durumda değillerdi.

Daha önce -Millî Mücadele'nin anti-emperyalist bir nitelik taşıdığını iddiâ eden görüşler tartışılırken- de belirtildiği gibi, bu çalışmanın amacı Millî Mücadele'nin niteliği üzerine görüş bildiren tüm yazarları sistematik bir şekilde ele almak değil, tersine, bu konudaki hâkim iki görüşü ana hatları ile ortaya koyabilmek; (ve böylece) bu çalışmanın hâkim iki görüşten hangi açılardan farklılıklar taşıdığının altını daha net bir şekilde çizebilmektir. Buradan hareketle, yine belirtmek gerekiyor ki, Millî Mücadele'nin anti-emperyalist bir nitelik taşımadığına dair görüşlere sahip olanların tamamı da yukarıda çalışmalarına yer verilen kişilerle sınırlı olmamakla birlikte; düşüncelerine yer verilenler, bu görüşlerle ilgili olarak ana hatlarıyla bir genelleme yapabilmemiz açısından kâfidir. Millî Mücadele'nin anti-emperyalist bir nitelik taşımadığına ilişkin görüşlerin ortak noktasında, bu mücadelenin *yedi düvele karşı* verilen bir *kurtuluş* savaşı olmaktan ziyade, gerek itilaf devletlerinin kendi arasındaki, gerekse de özellikle İngiliz iç politikasındaki çelişkilerin belirleyici olduğu bir Türk-Yunan savaşı olarak tanımlanabileceği yer almaktadır. Fakat eğer, Millî Mücadele adı verilen dönem *anti-emperyalist* olma-olmama ekseninden ele alınacaksa, bu görüşlerinde bazı açılarda eleştiriye açık olduklarını belirtmek gerekmektedir.

Bu eleştirileri şöyle özetlemek mümkündür. Birinci olarak, Millî Mücadele'nin anti-emperyalist olmasını engelleyen ya da onu bu şekilde tanımlamamıza imkân vermeyen şey, İngiliz iç siyasetindeki (Lloyd George ve Lord Curzon arasındaki) politik çekişmeler değildir. Şöyle düşünelim; eğer Lord Curzon Kemalistleri desteklemiyor olsaydı ya da George ve Curzon arasında rekabet değil de ittifak olsaydı, Millî Mücadele'yi anti-emperyalist olarak tanımlamak mümkün olabilir miydi? Aynı eleştiri,

Millî Mücadele'nin niteliğini tartışırken İtilaf güçleri arasındaki anlaşmazlıkları vurgulayan yazarlar için de geçerlidir. Hiç kuşkusuz tespitleri doğrudur; işgal güçleri arasında anlaşmazlıklar vardır. Fakat Fransa ile imzalanan Ankara Antlaşması'nın tarihi Ekim 1921 değil de, mesela çok daha geç bir tarih olsaydı, Millî Mücadele'yi anti-emperyalist olarak tanımlamak mümkün olur muydu? Ya da örneğin, eğer işgal güçleri arasında bir anlaşmazlık olmasaydı ve üzerinde anlaştıkları işgal planından mutlu, mesut bir şekilde bu işgalleri gerçekleştirselerdi Millî Mücadele'yi anti-emperyalist olarak tanımlayabilir miydik? Elbette hayır.

İkinci olarak, Millî Mücadele'nin bir gerçekte bir Türk-Yunan savaşı olarak olduğu tezleri de onun niteliği ile ilgili bir bilgi vermez. Şöyle ki, ister İdris Küçükömer gibi Millî Mücade'nin bir Türk-Yunan savaşı olduğunu kabul edelim, ister Küçükömer'in bu tespitini eleştiren Tarık Zafer Tunaya gibi Yunanistan'ı *alt-emperyalizmin temsilcisi* olarak tanımlayalım, her iki tespit de bize Millî Mücadele'nin anti-emperyalist olup olmadığı ile ilgili hiçbir şey söylemez.

Üçüncü olarak, aynı şekilde, Koçak'ın vurguladığı gibi, İngiliz işgalinin İstanbul'un Kartal İlçesi sınırlarını dahi geçemediği ve işgal dönemi İstanbul'unda gazetelere tam anlamıyla sansür uygulanmaması ve Anadolu'daki hareketleri öven yazıların yer almış olması da bize Millî Mücadele'nin niteliği hakkında fikir vermeyecektir: İşgal İstanbul'un hangi ilçesine kadar genişleseydi Millî Mücadele anti-emperyalist olurdu? Ya da İngilizler basına etkili bir sansür uygulasalardı Millî Mücadele'nin niteliği değişir miydi?

3 Asıl Tartışma Konusu: *Hüsn-i Ta'lil* Versus *Tenzîl-i İtibâr*

Millî Mücadele'nin niteliği ile ilgili olarak anti-emperyalizm olma-olmama ekseninde dile getirilen düşüncelerin temel sorunsalı, söz konusu dönemi ve o dönemde Mustafa Kemal önderliğinde Anadolu'da yürütülen hareketi *nesnel* değil, *öznel* olarak ele almalarıdır. *Anti-emperyalizm* kavramı ise bu tartışmaların

çoğunluğunda, bu öznelliği örten bir *imâ* hükmündedir. Şöyle ki, Millî Mücadele'yi anti-emperyalist bir mücadele olarak tanımlamak, Millî Mücadele adı verilen tarihsel kesitin bir sosyal bilim kavramı olarak anti-emperyalizm kavramı ile açıklanıp açıklanamayacağı tartışmasından sıyrılarak, Millî Mücadele'yi ve o tarihsel kesit içinde Mustafa Kemal'i övmenin, yüceltmenin bir imâsı haline getirilmektedir. *Anti-emperyalizm* kavramı, bu tartışmalarda, gerçek, bilimsel içeriğinden tamamen koparılmakta, bir edebi sanat, Mustafa Kemal'in başarısının *hüsn-i ta'lil*'i haline getirilmektedir. Şairin bahsettiği olayın gerçek nedeni yerine hayali bir nedeni koyarak hüsn-i ta'lil sanatı yapması gibi, Millî Mücadele'yi anti-emperyalist olarak tanımlayanlar da gerçek nedenin yerine hayali bir nedeni (anti-emperyalist olma) yerleştirmeye çalıştıkları açıktır. Bu yazarların elinde Millî Mücadele'nin, kelimenin gerçek anlamıyla anti-emperyalist olup olmadığının bir kıymeti harbiyesi de yoktur. Bu yazarların elinde *anti-emperyalizm* sözcüğü, artık kendi gerçek anlamından koparılmış, Mustafa Kemal'in *yedi düvele* karşı ne *büyük*, ne *yüce*, ne *kutsal*... bir mücadele yürüterek Cumhuriyet'i kurduğunu söylemenin bir yolu, bir söz-sanatı haline getirilmiştir.

Millî Mücadele'nin anti-emperyalist bir mücadele olarak tanımlanmasını eleştiren yazarların önemli bir kısmı da bu gerçeğin farkında olacaklar ki, tam da bu noktaya yüklenmeyi, eleştirmeyi tercih etmekte; aslında Millî Mücadele'nin hiçte resmî ideolojinin ve sol Kemalistlerin iddiâ ettiği gibi abartılacak bir yönünün olmadığını ispata –bir anlamda Millî Mücadele'nin Türkiye siyasal tarihi; Mustafa Kemal'in de Millî Mücadele içerisindeki, resmî tarih ideologlarınca abartıldıklarını düşündükleri rolünü tenzîli itibâra- çalışmaktadırlar: İngiliz İşgali'nin İstanbul'un Kartal İlçesi sınırlarını pek de aşamadığı (Koçak gibi); Millî Mücadele'nin bir kurtuluş savaşı değil bir Türk-Yunan savaşı olarak tanımlanabileceği (örneğin, Küçükömer ve Başkaya gibi); Millî Mücadele'nin bir kurtuluş savaşı olmayıp Kürt, Çerkez ve Rumelililer arasında cereyan eden bir iç savaş

olduğu (*Tempo Dergisi*'nde Hasan Bülent Kahraman gibi); üç sene süren manasız bir katliam olduğu ve sonra yine İngilizlerin dediğinin olduğu (*Taraf Gazetesi*'nde Sevan Nişanyan gibi) gibi düşünceleri de bu çerçeveden de okumak gerekiyor.

Özetle, Millî Mücadele'nin anti-emperyalist olarak tanımlanabileceğini söyleyen resmî tarih ne kadar anti-emperyalizm kavramı dolayımı ile Millî Mücadele'yi ve Mustafa Kemal'i övmeye çalışıyorlarsa, Millî Mücadele'nin anti-emperyalist olmadığını iddiâ eden eleştiriler de yine aynı kavram dolayımı ile o kadar Millî Mücadele'nin ve o mücadele içerisinde Mustafa Kemal'in rolünün abartılmamasına dikkat çekiyorlar. Bir başka ifâdeyle, Millî Mücadele'nin anti-emperyalist olmadığını ifâde eden görüşlerin önemli bir kısmı da, tıpkı o dönemi anti-emperyalist olarak tanımlayanlar gibi, anti-emperyalizm kavramının içini boşaltmakta ve birincilerin hüsnü talil'inin yerini, bir tenzîli itibâr çabası almaktadır: Nasıl ki, Millî Mücadele'nin anti-emperyalist olduğunu söylemek onun iyi, yüce, kutsal vb. bir mücadele olduğunu söylemenin bir imâsı ise, onun anti-emperyalist olmadığını söylemek de Mustafa Kemal'in Millî Mücadele'de abartılacak bir rolünün olmadığını, Millî Mücadele'nin tarih kitaplarında abartılarak anlatıldığını, eni sonu İngilizlerin istediğinin olduğunu vb. söyleminin bir imâsı olarak kullanılmaktadır. Nitekim, Millî Mücadele'nin öznel bir değerlendirmeye tabii tutulması da tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır.

4 Hüsn-i Ta'lil ile Tenzîl-i İtibar Arasına Sıkışmadan: Temel Varsayımlar

Sonuç olarak, cevap verilmeyen (hattâ, belki de çoğunlukla cevap aranmayan bile denebilir) tek soru Millî Mücadele'in niteliği; onun nasıl tanımlanabileceğidir. Bir kez, Millî Mücadele'nin anti-emperyalist olması ya da olmaması Millî Mücadele'nin bir dönemini yöneten Mustafa Kemal'in *iyi* bir lider, asker, insan vb. olması ya da olmamasına indirgenince, artık asıl temel soruya cevap aranmaktan vazgeçilmekte, Millî Mücadele'nin *ne* olduğu

değil, yazarın ona *nasıl* bir değer biçtiği tartışması ön plana çıkmakta; anti-emperyalizm kavramı ise söz konusu döneme ilişkin biçilen öznel değerin ifâde biçimi olarak kullanılagelmektedir. Oysa, Millî Mücadele'nin niteliği üzerinde düşünürken, öznel değil, nesnel bir perspektiften hareket etmek gerekmektedir. Bu amaçla bu çalışmanın temel bazı varsayımlarını vurgulamak gerekmektedir. Bu çalışmada;

1-Millî Mücadele'nin anti-emperyalist olup-olmaması ile Mustafa Kemal'in kişiliği ve yetenekleri arasında bir ilişki kurulmamaktadır. Ne Millî Mücadele'nin anti-emperyalist olması Mustafa Kemal'i iyi bir asker ve devlet adamı yapmak için, ne de anti-emperyalist olmaması onu yeteneksiz ve/ya kötü birisi olarak tanımlamak için yeterlidir.

2-Millî Mücadele'nin anti-emperyalist olmadığı iddiâ edilirken, satır aralarında herhangi bir öznel değer ifâde edilmeye çalışılmamakta, nesnel bir perspektiften, Türkiye tarihinin bir tarihsel kesiti olan Millî Mücadele döneminin bir sosyal bilim kavramı olan anti-emperyalizm ile açıklanıp açıklanamayacağı ekseninden hareket edilmektedir.

3-Tıpkı, Mustafa Kemal'in kişiliği ve yetenekleri ile anti-emperyalizm kavramı arasında kurulan hatalı ilişkide olduğu biçimde, bir mücadelenin anti-emperyalist olması da o mücadeleyi a priori olarak onu *iyi, doğru, kutsal* yapamayacağı gibi, bu mücadelenin anti-emperyalist olmaması da onu *kötü, yanlış* ya da *hatalı* bir mücadele haline sokmaz. *Anti-emperyalizm* kavramının ne Mustafa Kemal'in kişiliği, ne de Millî Mücadele'nin öznel değeri ile ilgili bir şeyler söyleyebilecek sihirli bir gücü vardır. Nitekim, emperyalizm (ve anti-emperyalizm) kavramları *değer-bağımsız* (value-free) kavramlardır.

4-Millî Mücadele'nin, emperyalist devletlere karşı bir savaş şeklinde tezahür etmesi, o mücadeleyi anti-emperyalist bir mücadele olarak tanımlamak için yeterli değildir. Anti-emperyalizm, tek başına bir savaşa indirgenemeyeceği gibi, em-

peryalistlerle savaşa da indirgenemez. Savaş, anti-emperyalizmin müremmim cüzü değildir; ama anti-emperyalist bir mücadele savaşı içerebilir.

5-Benzer şekilde, Anadolu'yu işgal eden devletlerin kendi aralarındaki ve kendi içlerindeki çelişkiler, anlaşmazlıklar, yaptıkları stratejik hatalar veya bu işgali çok etkin bir şekilde gerçekleştirilmemiş olmaları (İtalya örneğinde olduğu gibi) ya da Millî Mücadele'nin erken bir döneminde işgalden vazgeçilmiş olmaları (Fransa örneğinde olduğu gibi) vb. de Millî Mücadele'nin anti-emperyalist olarak tanımlanamayacağını kanıtlayamaz. Tüm bu ayrıntılar, Millî Mücadele'nin *niteliği* ile değil, *nasıl* gerçekleştirildiği ile ilgili tartışmalardır. Örnek vermek gerekirse, İstanbul'u işgal eden İngilizler'in güçlerini İstanbul'un tamamına yayamamış olmaları ya da Mustafa Kemal'i ve Millî Mücadele'yi destekleyen gazetelere yönelik etkin bir sansür gerçekleştirememiş olmaları ile Millî Mücadele'nin niteliği arasında bir bağ kurmak imkânsızdır.

6-Anti-emperyalist mücadele, bir ulusun tüm unsurlarının topyekûn olarak emperyalist bir ülkeye karşı verdiği mücadele olarak da tanımlanamaz. Anti-emperyalist mücadele anti-kapitalist olduğu kadar, aynı zamanda, sınıfsal bir mücadeledir de. Ve öz itibariyle, anti-emperyalist mücadele, o toplum içerisindeki anti-kapitalist mücadele ve bu mücadeledeki saflara eklemlenir. Bu eklemlenme sürecinde o toplumdaki sınıflardan bazılarının çıkarları emperyalistlerle işbirliğini gerektirirken, diğerlerinin sınıfsal çıkarları emperyalizme karşı anti-emperyalist, anti-kapitalist bir mücadeleyi gerektirir. Başka bir ifâde ile, Millî Mücadele'nin *millî*liği de anti-emperyalizm bağlamında sorunsaldır. *Millî* bir mücadele *anti-emperyalist* olamaz, *anti-emperyalist* bir mücadele ise de *millî* değil, *sınıf*saldır; tüm milletin (millî olanın) çıkarı anti-emperyalist mücadeleyi zorunlu kılmaz. Millî'nin içerisindeki bazı sınıflar, emperyalizm ile irtibat halindedir ve çıkarları, emperyalist ilişkilerin devamı yönündedir.

(Anti-) Emperyalizm ve (Anti-) Kapitalizm

Millî Mücadele'nin anti-emperyalist bir nitelik taşıyıp taşımadığını ortaya koyabilmek için ilk önce emperyalizm kavramını tanımlamak; onun kapitalist üretim ilişkileri içerisindeki rolü ve işlevini vurgulamak gerekmektedir. Nitekim, emperyalizm kavramının kapitalist üretim ilişkileri içerisindeki işlevi, rolü ortaya konulabilirse emperyalizmle mücadelenin, kapitalizmle mücadelenin uluslararası veçhesi olarak ele alınabileceğini, anti-emperyalizmin bizzat kapitalizmin ve onun içerdiği ilişkiler ağı ile mücadeleden ayrılamayacağını göstermek kolaylaşacaktır. Bu sebeple, yukarıda da vurgulandığı gibi, bu bölümün temel amacı, emperyalizm ile ilgili olarak 20. yüzyılın başından bu yana ortaya konan farklı görüşleri, teorileri analiz etmek değil, emperyalizmin kapitalizmin temel nitelikleri içerisinde yer alan aslî bir unsur olduğunun; herhangi bir işgale, askerî bir operasyona vb. indirgenemeyeceğinin altını çizmektir. Çünkü, Millî Mücadele'nin anti-emperyalist olup olmadığına ilişkin olarak yürütülen tartışma, farklı emperyalizm teorileri anlayışlarından hareket etmelerinden değil, aksine yaygın olarak, bizzat (anti-) emperyalizm kavramı ile kapitalizm arasındaki bağı görmezden gelmelerinden, başka bir ifâde ile, emperyalizmin kapitalist dinamiklerin temelini oluşturduğunu görmezden gelmelerinden kaynaklanmaktadır.

Emperyalizm kavramı, 1900'lü yılların ilk başlarından bu yana, özellikle sosyalist yazın içerisinde tartışılagelen kavramlardan biridir. Marx ve Engels, yazılarında, bütünlüklü bir emperyalizm teorisi ortaya koymamışlardır. Konuyla ilgileri, sermayenin yoğunlaşması ile ilgili tespitlerden ve Hindistan'daki İngiliz sömürgeciliği ile ilgili yazılardan öteye geçmemiştir. Kapitalizmin tekelleşmeye başlaması ve emperyalizm kavramıyla ilk ilgilenen yazarların başında Rudolf Hilferding gelmektedir. 1912 yılında yayınlanan *Mali Sermaye*[23] kitabı, Kausky gibi yazarlar

23 Kitabın orjinali "*Das Finanzkapital*", İngilizce çevirisi, *Finance Capital: A Study in the Latest Phase of Capitalist Development*. Kitabın Türkçe baskısı,

tarafından Marx'ın *Kapital*'inin devamı şeklinde tanımlanarak övülecek olan Hilferding, Lenin'in emperyalizm konusundaki fikirlerini de derinden etkileyecektir. P. Sweezy ve P. Baran (1970:6) kapitalist tekelleşmeye büyük önem veriyor olmasına rağmen Hilferding'in, tekelleşmeyi kapitalist ekonominin niteliksel bir öğesi olarak değerlendirmediğini belirtirler. 20. yy başlarında emperyalizm kavramı ile ilgilenen bir diğer yazar ise 1913 yılında yayımlanan sermayenin temerküzü[24] ("*The Accumulation of Capital*") isimli çalışmasıyla Rosa Luxemburg'dur. Luxemburg, bu çalışmasında, kapitalizmin varlığını devam ettirebilmesi için uluslararası ticaretin ve kapitalist ülkelerin varlığını garanti altına alacak henüz kapitalistleşememiş ülkelerin varlığına ihtiyaç duyduğunun altını çizer: Luxemburg (1951:417)'a göre, çevresine yayılmadan kapitalizmin varlığını devam ettirmesi mümkün değildir.

Emperyalizm konusundaki en popüler çalışma, hiç tartışmasız Lenin'in kaleme aldığı "*Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*" başlıklı çalışmadır. Lenin'in (2003:17) sanayinin gelişmesi ve üretimin gittikçe daha büyük şirketlerin elinde toplanmasının dönemin (ve hiç kuşkusuz bugünün) kapitalizminin belirleyici özelliği olduğu tespitiyle başlayan çalışma, kapitalizmdeki olağanüstü tekelleşme olgusunu istatistikler yardımıyla ortaya koymaya çalışır ve bu tekelleşmenin 1900'lü yılların ortalarından itibaren geçirdiği evreleri sıralar. Lenin (2003:25)'e göre, tekelleşmenin son evresi 1900-1903 yılları arasındaki evredir ve artık karteller baştanbaşa ekonomik yapının temelleri haline gelmiş; kapitalizm emperyalizme dönüşmüştür. Tekelleş-

Yılmaz Öner'in çevirisi ile *Finans Kapital* adında İstanbul'da, Belge Yayınları tarafından basılmış.

24 Luxemburg'un çalışması 1951 yılında Agnes Schwarzchild'in çevirisi ve Joan Rabinson'un kitabın temel tezlerini özetleyen ve açıklayan girişi ile İngilizce yayınlanmıştır. Luxemburg, çalışmasında, yeniden üretim süreci problemini klasik iktisatçılarda ve Marksist şemada nasıl ele alındığını tartıştıktan sonra, yeniden üretim sürecini temerküzün tarihsel şartlarını tartışır.

me ile birlikte ilk önce iç pazarı paylaşan karteller, ardından, emperyal ilişkiler yoluyla dış pazarı da paylaşmaya başlamışlar, "*Sermaye ihracı arttıkça büyük tekel gruplarının yabancı ülkeler ve sömürgelerle ilişkileri ve nüfuz bölgeleri her bakımdan genişledikçe, pek doğal olarak, işler, bu gruplar arasında genel bir anlaşmaya ve uluslararası kartellerin kurul*"masına yol açmışlardır. Artık kapitalizmi belirleyen temel özellik, büyük girişimcilerle kurulmuş tekel birliklerinin egemenliğidir (Lenin, 2003:85).

Lenin (2003:89) emperyalizmi "*...genel anlamda kapitalizmin bazı özelliklerinin gelişimi ve doğrudan doğruya devamı*" olarak tanımlar. Bir başka ifâde ile, emperyalizmin kapitalizmin doğasına içkin olduğunu reddetmez; fakat, kapitalist üretimin temel niteliğinin serbest rekâbet olduğu şeklindeki Marksist şemayı da yadsımaz. Lenin bu noktada bir nüansın altını çizmeye gerek duyar: Serbest rekabet, kapitalist meta üretiminin temel niteliği, esas özüdür; fakat kendi içerisinden, yapısından doğurduğu tekelleşme, kapitalizmin esas özünün (serbest rekabetin) yerini almaz, aksine, "*...onun üzerinde ve yanında var* [olur ve]... *böylece de iyice keskin şiddetli çatışmalara*" (Lenin, 2003:89-90) sebep olur.

Lenin, emperyalizmin olanaklı en kısa tanımını yapmak gerekirse onu kapitalizmin tekelci aşaması olarak tanımlamanın doğru olacağı kanaatindedir. Ancak, yine de, Lenin'in emperyalizm için bir başlangıç noktası tespit etmeye çalışması ve onu kapitalizmin bir türü ve aşaması olarak ele alması yaygın eleştiriye neden olmuştur. Magdoff (1975:141), Lenin'e yönelik bu eleştirilerin emperyalizmin eski ve yeni emperyalizm[25] tartışma-

25 Magdoff şöyle der.: "*Lenin'in emperyalizm kuramının temel noktası, emperyalizmin XIX'uncu yüzyılın sonuna doğru ortaya çıkan ve kapitalizmin gelişmesinde özel bir aşama olarak sınıflandırılmasıdır. Emperyalizme böyle belirli tarihsel başlangıç bulma çabası tartışma konusu olmuştur. Buna en büyük itiraz, emperyalizmin nitelikleri olarak kabul edilen özelliklerin birçoğunun daha önce ve kapitalizmin tarihi boyunca var olduğudur. Bu özellikler şunlardır: Bir dünya pazarı geliştirmenin acil sorun olması, yabancı hammadde kaynaklarının kontrolü için mücadele, sömürgeler içi rekabet ve*

ları içerisinde birbirinden ayrılarak çözümlenmeye çalışıldığını belirtir.

19. yüzyıl başlarında emperyalizm konusunda ortaya konan diğer düşünceleri de ayrıntıları ile ele almak, emperyalizmi sanayi kapitalizmini bir ürünü olarak tanımlayan Kausky'den, emperyalizmin kökenini metaların satılması, hammaddelerin sağlanması için pazarlar ve sermaye yatırımlarında arayan Bukharin gibi yazarlardan bahsetmek de mümkün. Fakat, Gülalp'in de (1979:27) vurguladığı gibi, bu dönemde yapılan çalışmaların ortak yönünü, bir yandan emperyalizmin kapitalizmi dünyaya yayacağına ve böylece dünyayı sanayileştireceğine ilişkin genel bir görüş, diğer yandan ise bir azgelişmişlik teorisinin öğeleri, yani yağmalama süreci, bir dünya işbölümünün yaratılması ve tekellerin önemi oluşturmaktadır.

Baran ve Sweezy (1970:7) de tekellerin -ki yazarlar tekel değiminin sadece monopol piyasalar için değil, çok az girişimcinin

sermayenin yoğunlaşması eğilimi." Emperyalizmin kapitalizmin doğasına içkin olduğuna dair görüşler, sanayi sermayesine dayanan eski emperyalizm ile mali sermaye üzerinde yükselen 20. yy. emperyalizmi arasında bir ayrıma giderler. Lenin, kapitalist sermayenin, 19. yüzyılın sonunda sömürge topraklarının paylaşımının sınırlarına ulaşmış olduğunu, kapitalist dünyanın artık kendini sürdüremez noktaya sürüklendiğini vurgular. Ona göre, artık, daha çok sömürgeye ihtiyaç duyan sanayileşmiş kapitalist ekonomiler can çekişmekte ve emperyalist bir çatışmanın içine sürüklenmektedirler. Kapitalizm, 19. yüzyılın sonunda yaşadığı sermaye birikimi tıkanıklığını, her iki dünya savaşı ve sonrasındaki sosyal devletin genişlemeci politikaları ile aşar. Ancak, söz konusu dönemeçte, artık eski sömürgeler birer birer bağımsızlıklarını kazanırlar ve emperyalist metropollere sömürgelerden aktarılan artığın aynı koşullarla sürdürülmesi imkânsızlaşır (Başkaya 2010:106). "Yeni"-emperyalizm olgusu işte bu dönemde, eski sömürgelerden elde edilen artıkların gelişmiş kapitalist ülkelere transferine olanak sağlayan yeni dönüşümlerin gerçekleştirilmesi sürecinde ortaya çıkar. Yeni-emperyalizmin ayırt edici özelliği, 19. yüzyıldaki gibi üretici/sanayi sermayesine değil, finans sermayesinin hükümranlığına dayalı olmasıdır. (Boratav, 2000:17), emperyalizmin bölüşüme ilişkin sonuçlarını *emperyalizm* (1900-1950), *görece red* (1950-1975) ve *reddin reddi* (1975 sonrası) olarak tasnif eder. Yeni emperyalizm teorileri ile ilgili bir değerlendirme için ayrıca Bkz.: (Harvey, 2004), (Gülalp, 1979:27-39).

yer aldığı oligopol piyasalar için de kullanılabileceğini belirtmektedirler- artık kapitalizmin asli öğesi olduklarının ve tekelci kapitalizmin doğasını ortaya koymadan 20. yüzyıl kapitalizmin analiz edilmesinin mümkün olamayacağının altını çizerler[26]. Ayrıca, her ne kadar tutarlı bir emperyalizm teorisi geliştirmemişler olsalar da, Marx ve Engels'in de bu konuya dikkat çektiklerini ve sömürgelerden yapılan yağmaların kapitalizmin olgunlaşmasındaki rolünü vurguladıklarını belirterek, tekelleşmenin ve emperyalizmin kapitalizmin yapısına içkin olduğunu vurgularlar.

Wallerstein de kapitalist dünya ekonomisi içerisindeki hegemonik ilişkilerin kapitalizmin doğasıyla alâkalı olduğunu belirtir. Wallerstein'e (1984:29) göre, kapitalist dünya ekonomisi, 16. yy Avrupa'sında ortaya çıkmıştır ve onu yaratan şey, kapitalizmin sermaye temerküzü arayışıdır. Devlet, kapitalist dünya ekonomisinin ortaya çıkmasını içerdiği temel kurumlardan bir tanesidir ve onun kapitalist dünya ekonomisi içerisindeki varlığı, diğer devletlerle ilişkileri içerisinde tanımlı hale gelir. Wallerstein, ayrıca, bir anti-emperyalist mücadelenin sınıfsal bir karakter taşımak zorunda olduğunun da altını çizer Wallerstein (2006: 52-53) konuyla ilgili olarak şöyle der:

> ... bildiğimiz gibi, sermaye birikimi süreci sermayenin bazı coğrafi bölgelerde yoğunlaşmasına yol açtığı, bu durumun açıklayıcısı olan eşitsiz değişim devletler arasında hiyerarşi içeren bir sistemin varlığı sayesinde olanaklılaştığı ve devlet mekanizmalarının sistemin işleyişini değiştirme gücü sınırlı olduğu için, dünya düzeyinde sermaye biriktiricilerle dünya düzeyinde işçiler arasındaki mücadele, anlatımını güçlü ülkelerdeki sermaye biriktiricilere karşı devlet iktidarı kullanmak amacıyla verili (zayıf) ülkelerde çeşitli gruplar tarafından iktidara gelmek için harcanan çabalarda da bulmuştur. Bu durum ne zaman ortaya çıktıysa, antiemperyalist mücadelelerden söz etme eğiliminde olduk. Kuşkusuz sorun burada da, söz konusu her iki devlete içsel olan çizgilerle, bir bütün olarak dünya ekonomisindeki sınıf mücadelesinin altında yatan itilimin her zaman tam

26 Yazarlar birlikte kaleme aldıkları başka bir makalede (Baran, Sweezy, 1975:99-124) tarihsel süreç içerisinde tekelci kapitalizmin ortaya çıkışını analiz ederler.

olarak çakışmaması olgusu yüzünden sık sık karanlıkta kalmıştır. Zayıf ülkelerdeki bazı sermaye biriktiricilerle güçlü ülkedeki bazı işçi öğeler, siyasal konuları sınıfsal-ulusal çerçevede değil de sırf ulusal çerçevede tanımlamakta kısa vadeli yararlar görmüştür. Ama "antiemperyalist" hareketlerde mücadelenin sınıfsal içeriği yoksa ve hiç değilse örtük bir ideolojik izlek olarak da kullanılmıyorsa büyük seferberlikler yaratan yükselişler hiçbir zaman olanaklı olmamış ve bu nedenle, sınırlı hedeflere bile seyrek ulaşılmıştır. Bununla birlikte, açık seçik ve temel bir nokta olduğu için yalnızca sınıf mücadelesine dikkat edersek, tarihsel kapitalizmde en az sınıf mücadelesi kadar zaman ve enerji yutan bir başka siyasal mücadeleyi gözden kaçırmış oluruz. Çünkü kapitalist sistem, tüm sermaye biriktiricileri birbirine karşı kışkırtmış bir sistemdir. Sınırsız sermaye birikimi için izlenen yol başkalarının rakip çabalarına karşı yürütülen iktisadi etkinliklerden kâr elde etme yolu olduğundan, tek tek her girişimci diğer tüm girişimciler için ancak kararsız bir müttefik olabilmiş, değilse rekabet sahnesinden tümüyle saf dışı edilmekle karşı karşıya kalmıştır. Girişimci girişimciye karşı, iktisadi sektör iktisadi sektöre karşı, bir devletteki girişimciler ya da etkin gruplar diğerindekilere karşı: Mücadele, tanımı gereği dur durak bilmedi. Bu aralıksız mücadele, tam da sermaye birikiminde en önemli rolü devletler oynadığı için, sürekli olarak siyasal bir biçim aldı.

Wallerstein'in emperyalizm ve anti-emperyalizm ile ilgili olarak yukarıda alıntılanan düşünceleri oldukça kayda değerdir; özellikle emperyalizmin (sermaye biriktiricilerinin ve tabii onların yerli uzantılarının) kendi içlerindeki mücadeleler ve anti-emperyalist bir mücadelenin sınıfsal bir nitelik taşıdığına ilişkin görüşleri, Millî Mücadele'yi anlayabilmemiz açısından da hayli önemlidir. Nitekim, Tezel'in Millî Mücadele'nin niteliğini tartışırken konu edindiği Celalettin Arif Bey örneğinde olduğu gibi, emperyalizm ve anti-emperyalist mücadele, ülke içindeki sınıfsal mücadelenin üzerine eklemlenir. Anti-emperyalist mücadele, ülke içerisindeki anti-kapitalist (sınıfsal) mücadelenin bir boyutudur. Sonuçta, emperyalizme karşı tavır da ülke içinde kapitalist üretim ilişkilerine yönelik sınıfsal pozisyonlardan ayrı düşünülemez. Bu bağlamda, Başkaya'nın (2010:9) *"Kapitalizm emperyalizmdir."* sözünü de bu çerçeveden ele almak gerekmek-

tedir. Nitekim, Bilere ve Norton'un da (2003:472-473) vurguladıkları gibi, kapitalizmin belirli bir evresinde, üretim ilişkilerinin hâkim biçiminin içselleşmesi sürecinde, belirli (metropol) sermaye gruplarının çıkarları dışsallaşmakta ve bu dışsallaşan çıkarlar belirli toplumsal formasyonlara içselleştirilirken, bu sermaye fraksiyonunu çıkarları ile *yerel* aktörlerin çıkarları arasında bir içiçe geçme, zincirlenme ilişkisi yaşanmaktadır.

Wallerstein'in teorik bir çerçeveden, Tezel'in de TBMM'deki görüşmelerden bir örnekle altını çizdikleri gibi, anti-emperyalist mücadele, sınıfsal bir mücadeledir: Hatırlanacağı gibi, Tezel, Celalettin Arif Bey'in Ereğli Kömür Havzası'nın İtalyan imtiyazına verilmesine ilişkin işbirlikçi hareketlerine karşı TBMM'de gösterilen tavrı, TBMM'nin sınıfsal kompozisyonu ile onun asker-sivil bürokratlar, küçük burjuva aydınlar ve toprak ağaları koalisyonuna dayanıyor olması ile açıklamaya yönelmekteydi. Nitekim, Tezel'in değerlendirmelerine benzer bir şekilde, yukarıdaki alıntıda da belirtildiği gibi, Wallerstein de anti-emperyalist mücadelenin sınıfsal bir nitelik taşımakta olduğunu vurgulamakta, kendi kelimeleriyle, "[anti-emperyalist mücadelenin]... *sınıfsal içeriği yoksa ve hiç değilse örtük bir ideolojik izlek olarak da kullanılmıyorsa büyük seferberlikler yaratan yükselişler*"in başarıya ulaşma şansı olmadığını ifâde etmektedir.

Toparlamak gerekirse, emperyalizmi, kapitalist ilişkiler bağlamında nasıl ele almak, tanımlamak, nereye yerleştirmek gerekmektedir? Kapitalizm, doğasında mülkiyet ilişkilerinin yattığı bir toplumsal sistemdir. Bu mülkiyet ilişkileri, ister bireysel düzeyde ele alınsın, ister ulusal düzeyde, kendi içerisinde eşitsiz ilişkileri, hâkimiyet ilişkilerini doğurur (Ercan, 2002:29). Emperyalizmi, bir eşitsiz ilişki; topluluklar, özellikle uluslararasındaki bir hâkimiyet ilişkisi olarak ele almak doğru olacaktır. Nitekim, Galtung (2004a:26)'dan da yararlanarak belirtmek gerekirse emperyalizm, "*...ulusları aşan ve merkez ulustaki merkezin, çevre ulustaki merkezle her ikisinin de ortak çıkarı için kurduğu köprübaşına dayanan karmaşık bir hâkimiyet ilişkisi çeşidi*" olarak ta-

nımlanabilir. Bu hâkimiyet ilişkisinde, yine Galtung'un (2004b: 38) belirttiği üzere, merkez, çevredeki merkezle bir köprübaşı kurmayı hedefler; böylece merkez ile çevredeki merkez arasında sınıfsal bir çıkar uyumu sağlanmış olur.

Emperyalizmi, bir ulusun başka bir ulus üzerindeki herhangi bir hâkimiyet türü, perifery ülkenin kaynaklarının merkeze transferi, çevre ülkenin bir sömürülmesi ya da işgal edilmesine indirgeyerek tanımlamak da doğru değildir. Nitekim, emperyalizm, iki farklı ülke arasındaki eşitsiz ilişkilerin tek biçimi değildir. Emperyalizmi, farklı birçok biçimde kendini gösterebilecek bu eşitsiz ilişkilerin, bu hâkimiyet ilişkilerinin bir alt türü, kapitalist üretim ilişkilerinin doğasına içkin, kapitalizmin onsuz yaşayamayacağı bir türü olarak ele almak doğru olacaktır. Bu, bir yandan, neden emperyalizmin kapitalist ilişkilerden ayrılamayacağını, ayrılmaması gerektiğini nitelerken, diğer yandan da neden anti-emperyalist bir mücadelenin de kapitalist üretim ilişkilerinin doğasına içkin hâkimiyet ilişkilerine, eşitsiz ilişkilerine yönelik bir sınıfsal hareket olması gerektiğinin altını çizer.

Emperyalizm, kapitalist ilişkilerin doğasında yer alır. Emperyalizmi ortaya çıkaran, (ister ticarî, ister sanayî, ister malî sermaye(dârın)nin) homoeconomicus'un davranışından, onun kâr maksimizasyonu güdüsünden ayrı düşünülemez (Başkaya, 2010:10-11). Bu güdüdür ki, kapitalist genişlemeyi zorunlu kılmakta, Marx'ın (1997:36) belirttiği gibi, "*Ürünleri için sürekli genişleyen bir pazar gereksinmesi, burjuvaziyi, yeryüzünün dörtbir yanına* [kovalamakta] *her yerde barınmak, her yerde yerleşmek, her yerde bağlantılar kurmak zorunda*" bırakmaktadır. Çünkü, Harvey'in de (2004:26) vurguladığı gibi:

> ...rekabet ve tekel, yoğunlaşma ve ayrışma, merkezileşme ve adem-i merkezileşme, sabitlik ve devinim, dinamizm ve atalet arasındaki gerilimlerin tümü, zaman ve mekan içindeki sonsuz sermaye birikim süreçlerinden kaynaklanmaktadır. Bu gerilimleri kapitalist genişlemeci mantık yaratmaktadır. Bunların sonucunda kapitalizm sürekli olarak kendi faaliyetlerini kolaylaştıracak coğrafi mekânlar

arar, zamanın bir noktasında bu mekânı tamamen yok etmek zorunda kalır ve yine zamanın bir başka kesitinde sermaye birikimi açlığını doyuracak farklı, başka bir coğrafi mekân yaratır. İşte bu, sermaye birikiminin yaratıcı yıkım etkinliğinin tarihidir.

Özetle, toparlamak gerekirse, emperyalizm ve anti-emperyalizm üzerine yapılacak kısa bir okuma bile bize onun;

1-Bir ülkenin başka bir ülke ile kurduğu eşitsiz ilişkilerin her türünü tanımlamak için kullanılabilecek bir kavram olmayıp, aksine, kapitalist ilişkilerden ayrı düşünülemeyeceğini; kapitalist ilişkiler dolayımı ile kurulan bir hâkimiyet ilişkisi olduğunu,

2-Anti-emperyalizmin, bir ulusun, ülkenin, emperyalist ülkeye karşı gerçekleştireceği topyekûn bir mücadele olarak adlandırılamayacağını göstermektedir. Çünkü, Galtung'tan yararlanarak belirtmek gerekirse, *çevredeki-merkez* ve *çevredeki-çevrenin* emperyalizme karşı gösterdiği refleks aynı değildir. Bir başka ifâdeyle, çevre ülkenin kendi içerisindeki sınıfsal farklılıklar, emperyalist ülke ile kurulan ilişkinin ya da ona karşı verilen mücadelenin de belirleyicisi olmaktadır. Mandel (2008:396), Galtun'un altını çizdiği bu durumu, tekelleşmenin, bir yandan metropollerdeki burjuvalar arasındaki, diğer yandan da metropollerle sömürge, yarı-sömürge halklar arasındaki çelişkileri keskinleştirmesi şeklinde özetler. O taktirde, emperyalizm ve anti-emperyalizm üzerine yapılan okumalardan şu temel dersi çıkarmak mümkündür: *Anti-emperyalist mücadele, anti-kapitalist ve sınıfsal bir mücadeledir.* (Anti-) Emperyalizm üzerine yaptığımız okumalardan öğrendiğimiz bu dersi, bu mesajı, Millî Mücadele'nin niteliği ile ilgili tartışmaya eklemlediğimizde ise karşımıza şöylesi iki sonuç çıkmaktadır:

1- Anti-emperyalist mücadele, bir *millî mücadele* olamaz.. Eğer bir ülke, bir başka ülke üzerinde hâkimiyet ilişkisi kurmaya çabalıyor (ya da işgal vb. yöntemlerle de kuruyor) ve buna karşı tüm ulus, kendi içerisindeki sınıfsal vb. farklılıklardan bağımsız olarak –bu sınıfsal hâkimiyet ilişkisini görmezden

gelerek- topyekûn direnişe geçiyorsa, bu mücadele, bu direniş, bir millî, bir topyekûn mücadele olarak adlandırılabilir. Bu bir ülkenin verdiği topyekûn, millî bir mücadele, söz konusu hâkimiyet ilişkilerinden kurtulma anlamında bir *kurtuluş*, bir *istiklâl savaşı* olarak da adlandırılabilir; ama bu mücadele *anti-emperyalist* bir mücadele olarak adlandırılamaz. Anti-emperyalist bir mücadele olsaydı da *millî* bir mücadele olarak adlandırılamazdı[27].

2- Üzerinde hâkimiyet ilişkisi kurmaya çalışan bir ülkeye karşı verilen mücadele, toplumun tamamını kapsamasa da -hattâ sınıfsal bir nitelik taşısa da- anti-kapitalist bir öze sahip değilse, bu mücadele yine anti-emperyalist bir mücadele olarak tanımlanamaz.

Her ne kadar, Mustafa Kemal'in Halkçılık Beyannamesi'nde, aynı tarihsel kesitte Sovyetler ile yaptığı yazışmalarda ve mektuplaştığı bazı kişilerde kullandığı ifâdelerde anti-kapitalist bir *söyleme* rastlanabilecek olsa da, rejimin ekonomi-politiğinin anti-kapitalist bir öz taşımadığı açıktır. Bunu kanıtlayabilmek için onlarca örneğe başvurulabilir. Chester Projesi ise bu örneklerden sadece birisidir[28]. Chester Planı, Millî Mücadele döneminde, re-

27 Ülgen'in (2004:69-90) doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişmekte olan ülkeler üzerindeki etkilerini inceleyen ve liberal bir perspektiften yazılmış makalesine bakmak bile, anti-emperyalist mücadelenin ne kadar sınıfsal bir karakter taşıyor olduğunu (tersten) göstermesi açısından iyi bir örnek teşkil eder. Ülgen'e göre, doğrudan yabancı sermaye yatırımı, azgelişmiş ülkenin sermaye birikimi üzerinde olumu bir etki yapar, yatırımları artırarak üretim kapasitesini artırır, eğer yabancı yatırım üretken alanlara yönelirse, maksimum verimlilik elde edilir, modern teknoloji ve nitelikli işgücü ithali gerçekleşir, uluslararası mübadele kıdığını önler... Yazarın bahsettiklerinin *millî* ile ilgisinden çok (ulusal ve uluslararası) kapitalist üretim ilişkilerinin düzeyi, biçimi ve niteliği ile alâkalı olduğu kuşkusuz.

28 Çalışmada Chester Projesinin tercih edilmesinin temel nedeni, projenin hemen hemen Millî Mücadele olarak tanımlanan dönemde gündeme gelmiş olmasıdır. Başka örnek seçmek gerekseydi, örneğin, *Âli İktisat Meclisi* de bu konuda güzel bir örnek teşkil edebilirdi. Fakat özel sektör ile devlet kurumları arasında bir aracı rolü de oynayan bu meclisin, 1927 yılında (25

jimin kapitalizmin dışında bir alternatifi değerlendirmeye dahi almadığını ve bu yargının sadece Mustafa Kemal ve yakın çevresi –Sofra- ile sınırlı kalmayıp, dönemin milletvekilleri –ve diğer siyasal elitleri- için de geçerli bir yargı olduğunu gösteren önemli ayrıntıları bünyesinde barındırması açısından önem taşımaktadır. Bu amaçla, konu ile ilgili olarak TBMM'de yapılan görüşmelere yakından bakmak, sadece planla ilgili ayrıntılara göz atabilmek için değil, dönemin yasama organının kapitalizm ve yabancı sermaye yatırımları gibi konularda ne düşünüldüğüne ilişkin sosyolojik bir gezinti yapabilmeye de imkân tanımaktadır.

Chester Projesi

Chester Projesi'nin[29] geçmişi, Osmanlı İmparatorluğu'nda imtiyazlara dayalı demiryollarının yapılmaya başlandığı 19. yy.'ın ikinci yarısına kadar götürülebilir. Bu tarihten başlayarak, önce Alman ve İngilizler, daha sonra da ABD'li şirketler, oldukça kârlı bir yatırım olan demiryolu projelerini İstanbul'a kabul ettirebilmek ve karşılığında (demiryolunun geçtiği bölgelerdeki maden ve petrol yataklarının işletilmesi gibi) imtiyazlar elde edebilmek için yarışır hale gelmişlerdir. Bu girişimcilerden birisi de 1900 yılında İstanbul'a gönderilen Amerikan savaş gemisinin kaptanı olan Amiral Colby M. Chester'dır. Doğu Anadolu'yu Musul ve Kerkük bölgelerine bağlayacak olan demiryolu projesi için verilen yedi tekliften birisi de Amerikalı albaya aittir. Chester'ın projesi, diğer projeleri geride bırakır ve Osmanlı yetkilileri ile Chester arasındaki ikili görüşmeler de bu aşamada başlar. Chester'in başarısı, Amerika'daki diğer büyük şirketlerin desteğini almasını kolaylaştırır. Amerikan hükümetinin de desteğini arkasına alan Chester, 1909 yılında Osmanlı yetkilileriyle bir ön anlaşma imzalamayı başarır. Bu sözleşme, 01 Haziran 1911 tarihinde onay için Meclis-i Mebusan-a gönderilir. Ancak, 64'e karşı 77 red oyuyla proje meclisten gerekli onayı alamaz.

Haziran 1927 tarih ve 1170 sayılı Âli İktisat Meclisi Hakkında Kanun) kurulmuş olması nedeniyle Chester Planının daha uygun olacağı düşünüldü.

29 Chester Planı ile ilgili olarak Bkz.: (Can, 2000), (Tezel,1970b: 287-318), (İlkin, 2004: 233-270) ve (Türk, 2006:115:119)

Proje, Lozan Antlaşması görüşmeleri sürecinde de gündeme gelmiş, görüşmeler sırasında ABD'li yetkililerin Ermenilerle ilgili taleplerinin Türk delegelerince protesto edilmesi ve İngiltere'nin Musul ile ilgili açıklamaları, projenin hayata geçirilmesinin siyasî olarak imkânsız hale getirmiştir.

Ne Chester Projesi'nin teknik ayrıntıları, ne de projenin neden hayata geçirilemediği bu çalışmanın kapsamı içinde yer almaktadır. Proje, sonuçta, TBMM tarafından kabul edilerek kanunlaştırılmış bir projedir ve bu süreçte, mecliste gerçekleştirilen tartışmalar, dönemin milletvekillerinin yabancı sermaye yatırımlarına (ve tabii ki uluslararası kapitalist ilişkilere) nasıl baktıkları açısından bizi ilgilendirmektedir. Bu süreçte gerçekleştirilen tartışmaları şöyle özetlemek mümkün.

Chester Projesi ile ilgili olarak, Kasım 1922 tarihinde, Albay'ın oğlu A. Chester ve A. Kennedy isimli bir yetkili Ankara'ya gelerek tekrar görüşmelere başlarlar. TBMM'nin 30 Aralık 1922 tarihli oturumunda söz alan İktisat Vekili Mahmut Esad (Bozkurt) Bey, ekonomi ile ilgili değerlendirmeleri arasında bu konuya değinerek, ülkenin en önemli sorunun istihsal olduğunu, fakat zengin memleketimizin bu istihsali hakkıyla yerine getirecek nüfusa sahip olmadığını belirttikten sonra, nüfus açığını makine ile ikâme edeceklerini, bu amaçla Albay Chester'in oğlu ve Kennedy ile görüştüklerini belirterek, "*Bunun için de buraya (Çester) le beraber gelen Mösyö (Kenedi) ile müzakerede bulunuyoruz. Nihayet Mart içinde büyük miktarda alât ve edevatı ziraiye getirebilecektir.*"[30] der.

30 TBMM Zabıt Ceridesi, 30 Aralık 1922, Devre 1, C.26, 165. İçtima, 1. Celse, s.110. Maliye Vekili Mahmut Esad (Bozkurt) Bey, "*...Mart içinde büyük miktarda alât ve edevatı ziraiye getirebilece*'ği düşüncesindedir. Getirilecek aletlerin Ziraat Bankası aracılığı ile getirilmesi düşünülmemektedir. Şirket "*...memaliki Türkiye'de birtakım şubeler açacak, alât ve edevatı ziraiyeyi oralarda satacak, tarifeler de İktisat Vekâleti tarafından yapılacak, atelyeler açacak ve bu atelyelerde Türk gençleri makinacılığa ve alât ve edevatı ziraiyeyi tamire alıştırılacaktır.*" Aynı oturumda söz alan Sırrı Bey'in (s.115) tek endişesi ise bakanlığın münferit bir başvuruyu mu değerlen-

Nafia Nezareti ile yapılan görüşmeler 22 Ocak 1923 tarihinde tamamlanır ve bir takrir haline getirilerek Kayseri Mebusu Sabit Bey tarafından TBMM'ye sunulur[31]. Meclis, aynı oturumda, Sabit Bey'in takririni görüşülmek üzere Nafia Vekâleti'ne gönderir. 05 Şubat 1923 tarihli Meclis Oturumunda Chester Projesi'nin TBMM'de tasdikine ilişkin bir Kanun Layihası hazırlanarak TBMM'ye sunulur[32]. Aynı gün meclis oturumunda söz alan İktisat Vekili Mahmut Esat Bey'in iktisadî durum üzerine yaptığı değerlendirmede de Chester Projesi'ne değinilir. Mahmut Esad Bey'in değerlendirmeleri ve meclisten aldığı (olumlu) tepki kayda değerdir. Kendisinden önce söz alarak eleştirilerini sıralayan Ali Şükrü Bey'e cevap niteliği taşıyan konuşmasında İktisat Vekili, ilk başta, İktisat Kongresi'ni düzenleme amaçlarından bahseder. Mahmut Esad Bey'e göre, İktisat Kongresi toplanması ile Avrupa'nın uzak memleketlerindeki tüccarları tanıyan, onlarla iktisadî ilişkileri bulunan İstanbul'daki tüccar ve çiftçinin hiç tanımadığı, iktisadî bir ilişkisi olmadığı Diyarbakır'daki Bitlis'teki tüccarı tanımaması, onunla bir iktisadî ilişkisi kurabilmesi sağlanacaktır[33]. İktisat Kongresi'nin toplanma amacına ilişkin özellikle Atina ve İngiliz basınında çıkan haberleri de eleştiren Mahmut Esat Bey, toplanacak İktisat Kongresi'nin amacının asla, bu gazetelerde belirtildiği gibi, "*...ecnebi sermayesine karşı birtakım husumetlerin ilânı ve* ecnebilere *karşı buğz ve adavet*" olmadığını belirtir. Mahmut Esat Bey şöyle devam eder: "*Ecnebi sermayesine karşı Türkiye milletinin hiçbir buğz ve adaveti yoktur ve onun memlekete girmesi için her türlü teshilâtı da bütün medenî milletlerde olduğu gibi göstermeye amadedir. Ancak*

dirdiği, yoksa mevcut başvurular arasından bu projenin mi tercih edildiği yönündedir.(s.135)

31 TBMM Zabıt Ceridesi, 22 Ocak 1923, Devre 1, C. 26, 178. İçtima, 1. Celse, s. 446

32 TBMM Zabıt Ceridesi, 05 Şubat 1923, Devre 1, C. 27, 187. İçtima, 1. Celse, s. 164

33 TBMM Zabıt Ceridesi, 05 Şubat 1923, Devre 1, C. 27, 187. İçtima, 4. Celse, s. 171

kendimizi Yirminci Asrın ortasında hiçbir devletten geri görmediğimiz gibi hiçbir milletten de aşağı şerait kabul ederek Türkiye'yi esirler ülkesi haline getiremeyiz efendiler."[34] Mahmut Esat Bey'e göre, Atina ve İngiliz gazetelerinin iddiâlarının aksine, gündemde olan Chester Projesi, Türkiye'nin yabancı sermayeye ne kadar samimi davrandığının bir kanıtıdır.

Mahmut Esad Bey'in konuşması, bir yandan Tükiye'nin kalkınmak için yabancı yatırıma ne kadar ihtiyaç duyduğunun altını çizerken, öte yandan da Batı ülkelerini (İktisat kongresini eleştiren Yunanistan ve İngiltere) hala *düşman* olarak tanımlıyor olması açısından ilgi çekicidir. Meclisteki konuşmasında, Türkiye'nin her vadide olduğu gibi, iktisat vadisinde de istiklâl ve hürriyetini elde edeceğini söyleyen Bozkurt, Türkiye'nin esirler memleketi haline getirilmesine izin vermeyeceklerini de belirtmektedir. Bozkurt'un bu sözleri mecliste tezahüratlar ve alkışlarla kabul görür. Demek ki, bu anlayış meclisteki diğer milletvekillerince de paylaşılmaktadır. Dikkat çekici nokta, yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik alandaki -ya da onun sözleriyle vadideki- başarının birbirleriyle çelişkili olarak algılanmaması; aksine yabancı yatırımın ekonomik vadideki istiklâl mücadelesinin manivelası olarak düşünülmesidir. Dikkat edilirse, Mahmut Esat Bozkurt, ekonomik istiklâl ve hürriyet derken, hiç de kapitalist ilişkilerin dışındaki bir noktayı işaret etmemektedir. Bir anlamda, onun söyleminde "*istiklâl ve hürriyet*", ekonomik kalkınma, tam da kapitalist kalkınmayla aynı anlamda kullanılır; nitekim, ekonomik istiklâl söylemi ile Chester Projesi türünden bir planın kabulünü çelişkili olmak bir yana birbirini tamamlar nitelikteki şeyler haline getiren temel unsur da Bozkurt'un "... *ekonomik vadideki istiklâl ve hürriyet*" söylemine yüklediği bu anlamdır. Meclis de Bozkurt'un bu söylemini alkışlar ve "*Bravo sedaları*" ile onaylar. Hattâ, Bozkurt'un konuşması sırasında araya giren Konya Milletvekili Refik Bey, Bozkurt'un bu sözleri

34 TBMM Zabıt Ceridesi, 05 Şubat 1923, Devre 1, C. 27, 187. İçtima, 4. Celse, s. 173

üzerine "*Diplomat kıyafetindeki Avrupa sarrafları işittikçe utansınlar.*"[35] diyerek tepkisini belirtmekten de geri durmaz.

Meclisin 14 Şubat 1923 tarihli oturumunda söz alan, Saruhan Milletvekili Avni Bey[36] de Chester Projesi ile ilgili olarak İktisat Vekili ile paralel görüşlere sahiptir. Ülkenin temel probleminin istihsalatın artırılması olduğunu vurgulayan Avni Bey, bunun yolunun da makineleşmeden geçtiğini ve Chester Projesi'nin bu açığı kapatmada önemli bir rol oynayacağını vurgulayarak şöyle devam eder: "*Çester, Kenedi ile yapılan mukavele mucibince memlekete her nevi makinalar girecektir ve artık girmesi lâzımdır. Artık Hazreti Âdem'in işlediği sapanlarla işlemek zamanı geçmiştir. Makina devrine intikal zaruridir. İstihsalâtı memleketi tezyidedecek olan bu kanunu çıkaralım. Ezcümle bu kanun muayyen ve mevzii bir kanun değildir.*"

TBMM'nin 26 Şubat 1923 tarihindeki oturumunda[37] söz alan Ardahan Mebusu Server Bey'in Chester Projesi ile ilgili endişeleri vardır ve bu nedenle projenin bir de Adliye Encümeni'nde tetkik edilmesini ister. Server Bey'in konu ile ilgili olarak verdiği takrir, meclis tarafından kabul olunur ve proje bir de bu komisyon tarafından incelenmeye alınır. Server Bey'in endişesi ise Chester Projesi'nin aslı ile ilgili olmayıp, uygulamada çıkabilecek sorunlarla ilgilidir. Server Bey, konuşmasında, yüz yıllık bir proje olarak planlanan Chester Projesi'nin iyi tetkik edilmesi gerektiğinin, oysa, mecliste bu projeyi tüm ayrıntıları ile değerlendirebilecek uzmanların olmadığının, bu nedenle bir de bu komisyon tarafından değerlendirilmesinin ileride karşılaşılacak sorunlarla ilgili olarak önemli olduğunun altını çizer.

Sonuçta, 1922 yılı içerisinde bürokrasinin faklı kesimle-

35 TBMM Zabıt Ceridesi, 05 Şubat 1923, Devre 1, C. 27, 187. İçtima, 4. Celse, s. 173

36 TBMM Zabıt Ceridesi, 14 Şubat 1923, Devre 1, C. 27, 192. İçtima, 2. Celse, s. 326-327

37 TBMM Zabıt Ceridesi, 26 Şubat 1923, Devre 1, C. 27, 192. İçtima, 1. Celse, s. 488

ri tarafından yürütülen müzakereler, TBMM'de de gündeme taşınmış, konu ile ilgili olarak hazırlanan kanun önerisi Rauf Orbay başkanlığındaki İcra Vekilleri Heyeti'nin 30 Ocak 1923 tarihli toplantısında kabul edilmiş[38] ve bunun üzerine 08 Nisan 1923 tarihinde Nafia Vekili Fevzi Bey'in 22 Ocak 1923 tarih ve 241/829 Sayılı tezkere ile sunduğu kanun gerekçesi ve ilgili encümenlerin (Adliye[39], Muvazenei Maliye[40], Nafia[41] ve İktisat[42]

38 Chester Projesi ile ilgili kanun önerisinin (s. 441-442), ön anlaşmanın (s. 442-444), nihai anlaşmanın (s.444-452) ve esas şartnamenin (454-465) tam metinleri için Bkz.: TBMM Zabıt Ceridesi, 08 Nisan 1923, Devre 1, C. 28, 20. İçtima, 1. Celse, s. 441-465.

39 Adliye Encümeni, hukukî çerçeveden projeyi ele aldıktan sonra projenin "*...mukavelei esasiyede şahsiyeti mülkiye ile şahsiyeti mâneviye noktasından hukuku âliyei milliyeyi ihlâl eder bir cihet görülemediğine ve hassaten Hükümet ile şirket beyninde mütehaddis ihtilâftan dolayı alelıtlak hakkı kazamızın bitamamiha ve her hal ve zamanda cereyan edeceğinden velhâsıl metni mukavelede hukuki akit noktasından Kavanini Esasiye ve nizamatı mevzua ile intizam ve inzibatı dahilîmizi ihlâl edebilecek şerait görülmemesine binaen mezkûr mukavelename ile teferruatının tasviben Heyeti Umumiyeye" gönderilebileceğine karar verir.*" Adliye Encümeni Mazbaası'nın tam metni için Bkz.: TBMM Zabıt Ceridesi, 08 Nisan 1923, Devre 1, C. 28, 20. İçtima, 1. Celse, s. 465.

40 Muvazenei Maliye Encümeni Mazbatası'nda, "*Mukavelâtı mezkûrede nazarı dikkatimize çarpan ve şayanı ıslah görülen hususatı berveçhi zir arz eyleriz.*" diyerek malî yönden projede herhangi bir eksiklik görmediğini belirtmiştir. Muvazenei Maliye Encümeni Mazbatası'nın tam metni için Bkz.: TBMM Zabıt Ceridesi, 08 Nisan 1923, Devre 1, C. 28, 20. İçtima, 1. Celse, s. 466-471.

41 Nafia Encümeni Mazbatası'nda Mevcut demiryollarının Batılı ülkelerle kıyaslandığında oldukça yetersiz olduğunu belirterek, "*Bizde demiryollarının bu büyük eksikliği*[nin] *nazarı dikkati yeni celbeden bir şey* [olmadığını]*... ve bunun sayılmaz derecede fena neticelerinin en yeni ve korkunç tecellileri*[nin] *Balkan Harbiyle Harbi Umuminin acıklı vakayiiyle gözlerimiz önüne*" serildiğini vurgulamıştır. Encümene göre "*Hazineden para talebi yerine toprak altında uyuyan madenlerimizi işletmek imtiyazını talebeden (Kenedi - Çester) projesi - esas itibariyle - memleketimiz için kabili kabul telâkki edilmiş olması tabiîdir.*" Nafia Encümeni Mazbatası'nın tam metni için Bkz.: TBMM Zabıt Ceridesi, 08 Nisan 1923, Devre 1, C. 28, 20. İçtima, 1. Celse, s. 465-466

42 İktisat Encümeni Mazbatası, projenin teknik detayları ile ilgilenmeyi ter-

encümenleri) mazbataları okunarak kanunun TBMM'de müzakeresine başlanmıştır.

Fevzi Bey imzasını taşıyan, "*Şarkî Anadolu Demiryollarına Dair Mukavelenamei İptidaiye, Mukavelenamei Esasiye, Mukavelenamei Müzeyyele ve Şartname Lâyihalariyle Esbabı Mucibesi*" başlıklı kanun gerekçesi metninde, ilk önce ana hatlarıyla projenin Osmanlı'dan bu yana geçirdiği hukukî geçmiş özetlendikten sonra, proje ile ilgili bazı bilgilere yer verilmekte, en sonunda ise projenin iktisadî değerine ilişkin gerekçeler ortaya konulmaktadır. Nafia Vekili'nin konu ile ilgili değerlendirmesine göre, ülkenin zengin fakat verimli olmayan doğal kaynaklarını ve iktisadî seviyesini geliştirebilmek için demiryollarına ihtiyaç bulunmaktadır. Bu tür projeler olmaksızın ülkenin yeraltında yatıp duran doğal kaynaklarından istifâde etme olanağı da yoktur. Kanun gerekçesinde bu hususlar şu şekilde dile getirilmektedir[43]:

> Binaenaleyh memleketin pek zengin ve fakat gayrimüsmir bir halde bulunan serveti tabiiyesini inkişaf ettirerek seviyei iktisadiyesini yükseltmek için demiryolları, limanlar gibi müessesatı nafiaya olan ihtiyacı mübrem vârestei izah ve bunlar inşa edilmedikçe henüz hakkiyle istismar edilmemiş olan vâsi ve zengin topraklarımızda metfun bulunan hazaini tabiyeden istifâde edilemiyeceği ve memleket kemafissabık iktisaden ve her veçhile dun bir vaziyette kalacağı tabiidir, Demiryolların fıkdanı yüzünden mekşuf madenlerimizden haiz oldukları serveti tabiiyenin yüzde beşi nispetinde olsun, istifâde edilememekte[dir]... Mekşuf ve gayrimekşuf diğer madenlerimizden bugüne kadar hiçbir fayda istihsal edilememesi hep aynı sebepten ileri gelmekte olduğu malûm bulunduğundan memleketi menafii milliyeye muvafık bir tarzda bir an evvel demiryollariyle teçhiz etmek ve serveti tabiiyeyi inkişaf ettirmek zarureti derkârdır. Her cihetle memleketimizin menfaatine muvafık olduğu kanaatiyle Heyeti Celilelerine takdim olunan mukavelenameler dâhilinde

cih edip, genel iktisat politikası ile ilgili değerlendirmelerde bulunmamıştır. İktisat Encümeni Mazbatası'nın tam metni için Bkz.: TBMM Zabıt Ceridesi, 08 Nisan 1923, Devre 1, C. 28, 20. İçtima, 1. Celse, s. 471-473.

43 TBMM Zabıt Ceridesi, 08 Nisan 1923, Devre 1, C. 28, 20. İçtima, 1. Celse, s. 441

> salûfûlarz ihtiyaç tatmin edildiği takdirde memleket az zaman zarfında her suretle namzet bulunduğu devrei terakkiye itilâ edeceği gibi her hangi bir tecavüze karşı müdafaa eylemek noktai nazarından da emin ve müsterih bir vaziyet iktisabeyliyecektir... iktisadi inkişafımızın ancak ve ancak her şeyden evvel memleketimizde pek ziyade muhtaç bulunduğumuz asri vesaiti nakliyenin teminiyle kabil olabileceği keyfiyeti vâiestei arz ve izahtır. Bu itibarla Çester projesinin ve vekâleti celileleri tarafından vukubulan son ilâvatın bir an evvel fiiliyat sahasına isaliyle pek zengin olan memleketimizden halkımızın bihakkın istifâdesinin temini milli iktisadiyatımız noktai nazarından âzami derecede şayanı arzu ve temennidir.

İktisat Vekâleti de proje ile ilgili değerlendirmesinde paralel görüşler ileri sürmektedir. Bakanlık, Nafia Vekâleti'nin, 4 Ocak 1339 tarih ve 36-115 numaralı tezkeresine cevap olarak yazılan mütalaasında, "*...iktisadi inkişafımızın ancak ve ancak her şeyden evvel memleketimizde pek ziyade muhtaç bulunduğumuz asri vesaiti nakliyenin teminiyle kabil olabileceği keyfiyeti vârestei arz ve izahtır. Bu itibarla Çester projesinin ve vekâleti celileleri tarafından vukubulan son ilâvatın bir an evvel fiiliyat sahasına isaliyle pek zengin olan memleketimizden halkımızın bihakkın istifâdesinin temini milli iktisadiyatımız noktai nazarından âzami derecede şayanı arzu ve temennidir.*" diyerek projenin kabul edilmesinin faydalarından bahsetmektedir.

Sonuç

Chester Projesi ile ilgili olarak TBMM yapılan konuşmalara, dile getirilen görüş ve tepkilere dahi baktığımızda; dönemin siyasî elitlerinin, milletvekillerinin, kapitalist ilişkilere, yabancı sermaye girişine vb. karşı olmak şöyle dursun, bunu ülke kalkınmasının bir manivelası olarak gördükleri açıktır. Konu ile ilgili olarak TBMM konuşmaları arasında yapılacak bir gezinti, aynı zamanda, bu düşüncenin sadece Mustafa Kemal'in sofrası ile sınırlı kalmadığını da açıkça gösterebilmektedir. Hiç kuşkusuz, *anti-kapitalist* olmamak ne dönemin milletvekillerine, ne de Mustafa Kemal'e yönelik bir suçlama olarak kayıt edilebilir. Seçilen ekonomik tercihin, ya da Chester Projesi türünden bir

projenin ülkenin gerçek ihtiyaçlarına uygun olup olmadığı ise ayrı bir tartışma konusudur.

Hiç tartışmasız, rejimin ekonomik tercihlerinin ana hatlarını ortaya koyma adına verilebilecek tek örnek Chester Projesi olmadığı gibi, Chester Projesi'nin uygulamaya geçmemiş olması ya da projenin Lozan Antlaşması sürecinde bir koz olarak ortaya atılmış olduğuna dair eleştiriler de sonucu değiştirmez. Çünkü, TBMM'de müzakere edildiği dönemde projenin ne uygulanamayacağı bilinmekte, ne de uluslararası ilişkilerin bir taktiği olarak ortaya atıldığına dair bir işaret bulunmaktadır. Milletvekilleri, uygulanması, hayata geçirilmesi planlanan bir projeyi müzakere etmişler ve konu ile ilgili samimi düşüncelerini dile getirmişler; belirli imtiyazlar karşılığında yabancı sermaye yatırımlarının ülke kalkınmasındaki önemini çeşitli açılardan dile getirmişlerdir. Bu çerçeveden bakıldığında Chester Projesi, rejimin, yasama organının farklı üyelerinin ve dönemin bürokrasisinin kapitalist üretim ilişkilerine bakışını özetlemesi açısından kayda değerdir ve rejimin anti-kapitalist herhangi bir yönelime açık olmadığının altını çizer.

Daha önce de defalarca vurgulanmaya çalışıldığı gibi, anti-emperyalist bir mücadele, anti-kapitalist bir mücadeleyi gerektirmektedir. Anti-emperyalist mücadele, bir ülke ile başka bir ülke arasındaki her türden hegemonik[44], hiyerarşik ilişki ve bu

44 Bu çalışmada hegemonya felsefî ve iktisadî anlamlarından çok, sıradan kelime anlamıyla, bir devletin, sosyal sınıfın, grubun ya da bireyin diğeri üzerindeki hâkimiyeti anlamında kullanılmıştır (Fontana, 2005: 977). Örneğin, Wallerstein, hegemonyayı meşruiyet kavramı ile ilişkilendirerek, bir hegemonya projesinin birçok devlet tarafından paylaşılması durumunda uluslararası iktisat ve siyaset açısından önem kazandığını belirtir ve buna örnek olarak da 1950 sonrası ABD'sini verir. Bu çalışmada ise hegemonya kavramı, sadece eşitsiz uluslararası siyasal ve ekonomik ilişkileri, emperyalizmle nitelenen bağımlılık ilişkilerini niteleme amacıyla kullanılmıştır. Hegemonya kavramının farklı kullanımları ile ilgili olarak Robinson (2002:126-127). Yazar bu çalışmasında Hegemonya kavramının dört farklı kullanımından bahseder. Emperyalizm ve hegemonya ilişkisi üzerine Poulantzas bağlamında yapılan bir değerlendirme için ayrıca Bkz.: (Wissel, 2004:83-93).

ilişkiyi ortadan kaldırmaya yönelik tüm mücadeleleri nitelemek için kullanılabilecek bir kavram olmayıp, böylesi bir mücadelenin özel bir türünü oluşturur. Nitekim, emperyalist ilişkiler de, bir ülke (emperyalist ülke) ile başka bir ülkenin kapitalist üretim ilişkileri bağlamında gerçekleşen hegemonik, hiyerarşik, bağımlılık ilişkileridir; ama her türden hegemonik ve hiyerarşik ilişki emperyalizm olmadığı gibi, ona karşı yürütülen ilişkilerde anti-emperyalist olarak adlandırılamaz.

Ankara ile İngiltere, Fransa, İtalya hattâ Yunanistan arasındaki ilişkiler de hegemonik, hiyerarşik bir ilişki olarak tanımlanabilir: Bir yanda işgal eden (bir) ülke(ler); diğer yanda işgal edilen, ordusu terhis edilen, kendisi için oldukça namüsait şartlar içeren bir ateşkesi (Mondros) ve ardından barış antlaşmasını imzalanması istenen (Sevre) bir ülke arasındaki ilişkiler, hiç kuşkusuz ki eşitsiz ilişkilerdir. Yine hiç tartışmasızdır ki, boyutu ve kapsamı ne olursa olsun, Millî Mücadele, bu eşitsiz ilişkilere tepki, bir refleks, bir başkaldırı olarak tanımlanabilir. Ama tüm bunlar, yürütülen bu mücadeleyi anti-emperyalist bir mücadele olarak tanımlamamız için yeter şartlar değildir; hattâ işgal güçlerinin emperyal amaçlar taşıyor olmaları dahi, ona karşı yürütülen mücadeleyi a priori olarak anti-emperyalist hale getirmez: Çünkü, bir mücadeleyi anti-emperyalist olarak tanımlamaya imkân veren temel öğe, sadece işgali, sömürüyü vb. gerçekleştiren ülkenin niteliği ile değil, aynı zamanda ona karşı örgütlenen mücadelenin niteliği ile de şekillenir. İngiltere'nin kapitalist (üretim ilişkileri bağlamında ele alınabilecek emperyalist) amaçlar taşıyor olması, denklemin bir tarafıdır; ancak, denklemin öteki tarafında, bu ilişkilere tepki, refleks olarak örgütlenen mücadelenin de aynı şekilde kapitalizm karşıtı olmasını, anti-kapitalist ve sınıfsal bir karakter taşımasını gerektirir ki, bu mücadeleyi anti-emperyalist olarak tanımlamak mümkün olsun: Oysa, Millî Mücadele'de böyle bir öz, hattâ niyet ya da bir imâ dahi bulmak mümkün değildir. Bu açıdan, belirtmek gerekiyor ki, Milî Mücadele'nin erken dönemlerinde Mustafa Kemal'in yazışma ve konuşmala-

rında kullandığı (anti-kapitalist bir öz taşımayan) anti-emperyalist söylemi, Millî Mücadele'nin niteliğini tanımlamak için kullanmak yanlış olacaktır. Onun kullandığı bu söylem, bu belâgat, sadece dönemin uluslararası konjonktürünün bir gereği, bir uzantısı; olsa olsa bir politik manevra aracı olarak ele alınabilir.

Mete K. KAYNAR

Kaynakça

AKAL, Emel. (2007), "Rusya'da 1917 Şubat ve Ekim Devrimlerinin Türkiye'ye Etkileri/Yansımaları" ***Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Sol***, Cilt: 8, İstanbul: İletişim Yayınları, s.114-193.

AKALIN, Selçuk. (2005), "Türkiye'de Devlet Kapitalizmi Uygulamasının İlk Yıllarında Tarım Burjuvazisinin Durumu" ***Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi***, Cilt:20, Sayı:1, s. 1-18.

ALPKAYA, Faruk.(2006), "Bir Yirminci Yüzyıl Akımı: 'Sol Kemalizm'", ***Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kemalizm*** Cilt:2, 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

ARALOV, Semyon İvanoviç. (1997), ***Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları***, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı. (1991), ***Atatürk'ün Tamim ve Telgraf ve Beyannameleri***, Cilt: IV, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ATILGAN, Gökhan. (2007), "Türk sosyalist Hareketinde Anti-emperyalizm ve Bağımsızlıkçılık (1920-1971)" ***Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Sol***, Cilt: 8, İstanbul: İletişim Yayınları, s.661-704.

AVCIOĞLU, Doğan. (1968), ***Türkiye'nin Düzeni,*** Ankara: Bilgi Yayınevi

AVCIOĞLU, Doğan. (1974), ***Millî Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e*** İstanbul: İstanbul Matbaası Yayınları

AYDEMİR, Şevket Süreyya. (1971), "M. Suphi Olayı Hakkında" ***Milliyet Gazetesi***, 21.08.1971, s.2.

AYDEMİR, Şevket Süreyya. (2004), "İnkılap Bitti mi?" ***Kadro***, (Tıpkı Basım), Sayı: 3, s.83-86. İstanbul: İleri Yayınları.

AYDIN, Suavi. (2007), "Türkiye Solunda Özgücülük ve Milliyetçilik" ***Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Sol***, Cilt: 8, İstanbul: İletişim Yayınları, s.543-584.

BALTA, Ecehan. (2002), "*Türk Solunda Milliyetçilik*" ***Praxis***, Sayı:6 153-174

BARAN, Paul A., Paul M. SWEEZY. (1970), ***Tekelci Kapitalizm***

(Çev: Filiz ONARAN) İstanbul: Doğan Yayınları.

BARAN, Paul A., Paul M. SWEEZY. (1975), "Tekelci Kapitalizm'in Tarihi Üzerine" ***Çağdaş Kapitalizmin Bunalımı,*** (Der: Paul A.BARAN, Paul M. SWEEZY, Harry,Magdoff), Ankara: Bilgi Yayınları.

BAŞKAYA, Fikret. (1997), ***Reel Atatürkçülük***, Ankara: Özgür Üniversite Yayınları.

BAŞKAYA, Fikret. (2001), ***Paradigmanın İflası***, Ankara: Özgür Üniversite Yayınları.

BAŞKAYA, Fikret. (2004), ***Yediyüz, Osmanlı Beyliği'nden 28 Şubat'a: Bir Devlet Geleneğinin Anatomisi,*** Ankara: Özgür Üniversite Yayınları.

BAŞKAYA, Fikret. (2010), ***Sömürgecilik Emperyalizm Küreselleşme***, Ankara: Özgür Üniversite Yayınları.

BIELER, Andreas- A. David MORTON. (2003), "Globalisation, The State And Class Struggle: a 'Critical Economy' Engagement with Open Marxism" ***British Journal of Politics and International Relations***, Vol. 5, No. 4, November pp. 467–499

BORATAV, Korkut. (2000), "Emperyalizm mi? Küreselleşme mi?" ***Küreselleşme-Emperyalizm, Yerelcilik, İşçi Sınıfı*** (Der.: Ahmet Tonak), Ankara: İmge Yayınları.

CAN, Bülent Bilmez. (2000***), Demiryolundan Petrole Chester Projesi (1908–1923)***, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

CARR, Edward H. (2004), ***Sovyet Rusya Tarihi, Bolşevik Devrimi 1917-1923***, (Çev.: Tuncay BİRKAN), Cilt: 3, İstanbul: Metis Yayınları.

CEM, İsmail. (1970), ***Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi***, İstanbul: Cem Yayınları.

CİLASUN, Emrah. (2008), ***Mustafa Suphi ve Yoldaşlarını Kim Öldürdü?***, İstanbul: Agora Kitaplığı Yayınları.

ÇAVUŞ, Dilek. (2006), ***Minber Gazetesi, Basındaki Yeri, Önemi***, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,

DAĞISTAN, Adil. (1996), Milli Mücadele'de Mustafa Suphi Olayı"

Atatürk Araştırmaları Merkezi, Dergisi, Sayı 34, Cilt: 12, Mart.

DİNAMO, Hasan İzettin. (1967), ***Kutsal İsyan***, İstanbul: May Yayınları.

ERCAN, Fuat. (2002), "Çelişkili Bir Süreklilik Olarak Sermaye Birikimi (1)" ***Praksis***, Sayı 5, s.25-75.

ERDEM, Hamit. (1999), ***Mustafa Suphi***, İstanbul: Sel Yayınları.

FONTANA, Benedetto. (2005), "Hegemony", ***New Dictionary of The History of Ideas***, *(Ed.:* Maryanne Cline HOROWITZ), New York: Thomson&Gale Publ.

GALTUNG, Johan. (2004a), "Emperyalizmin Yapısal Teorisi-Kısım-I", **Uluslararası İlişkiler,** Cilt: 1, Sayı 2 (Yaz), s. 25-46.

GALTUNG, Johan. (2004b), "Emperyalizmin Yapısal Teorisi – Kısım II", ***Uluslararası İlişkiler***, Cilt: 1, Sayı 3 (Güz), s. 37-66.

GENELKURMAY BAŞKANLIĞI (1988) ***Atatürkçülük (Birinci Kitap), Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri***, Ankara: Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları.

GEVGİLİLİ, Ali. (1973a), "Düşünenlerin Forumu, Cumhuriyet'in 50. Yılı", ***Milliyet Gazetesi*** 28. Ekim 1973, s. 2,9.

GEVGİLİLİ, Ali. (1973b), "Düşünenlerin Forumu, Atatürkçülük ve Türk Toplumu", ***Milliyet Gazetesi*** 4 Kasım 1973, s. 2,9.

GÜLALP, Haldun. (1979), ***Yeni Emperyalizm Teorilerinin Eleştirisi***, İstanbul: Birikim Yayınları.

HARVEY, David (2004), ***Yeni Emperyalizm***, (Çev.: Hür GÜLDÜ), İstanbul: Evrensel Yayınları.

HILFERDING, Rudolf. (1995), ***Finans Kapital*** (Çev.: Yılmaz ÖNER), İstanbul: Belge Yayınları.

İLKİN Selim. (2004), "1922-1923 Yılları Türkiye'sinde Bir Yabancı Sermaye Girişimi: Chester Demiryolu Projesi" ***Cumhuriyetin Harcı, Modernitenin Altyapısı Oluşurken***, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.233-270.

İNFO TÜRK AJANSI. (1977), ***Mustafa Suphi ve Yoldaşları, 28-29 Ocak 1921'i Unutma***, İstanbul: Güncel Yayınlar.

KAHRAMAN, Hasan Bülent. (2009), "Kurtuluş Savaşı Bir İç Savaştı"

Tempo, Nisan, s. 100-104

KAHRAMAN, Serpil. (2005), (1929–1939) ***İktisadi Devletçilik ve Sanayileşme Politikaları***, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

KAYNAR, Mete K. (2007a), "Halkçılık" ***Resmi İdeoloji Sözlüğü***, Ankara: Özgür Üniversite Yayınları.

KAYNAR, Mete K. (2007b), "Türk Solu, Öteki ve Milliyetçilik: Türk Solunda Milliyetçiliğin Nedenler Üzerine Bir Tartışma" ***Milliyetçilik, Yurtseverlik ve Sol***, Ankara: Özgür Üniversite Yayınları.

KIZILTEPE, Mert. (2010), "Kemalizmin Esasları", ***Kemalist Devrim***, Sayı 1, Mart.

KOÇAK, Cemil. (2009), ***Geçmişiniz İtinayla Temizlenir***. İstanbul: İletişim Yayınları.

KÜÇÜKÖMER, İdris. (1994a), "Atatürkçülük ve Türk Toplumu", ***İdris Küçükömer'le Türkiye Üstüne Tartışmalar***, İstanbul: Bağlam Yayınları, 113-126.

KÜÇÜKÖMER, İdris. (1994b), "Kurtuluş Savaşı'nın Politik Zaferi'nin Ortamı", ***Halk Demokrasi İstiyor mu?*** (Der: Yücel Yaman) İstanbul: Bağlam Yayınları, 299-301.

LENİN, V.I.(2003), ***Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması***, 7. Baskı, İstanbul: Eriş Yayınları.

LUXEMBURG, Rosa. (1951), ***The Accumulation of Capital***, (Trans: Agnes SCHWARZCHILD), London: Routledge&Kegan Paul Ltd. Pub.

MAGDOFF, Harry. (1975), "Yeni Emperyalizm", ***Çağdaş Kapitalizmin Bunalımı***, Der: Paul A.BARAN, Paul M. SWEEZY, Harry.Magdoff, Ankara: Bilgi Yayınları. s.141-180.

MANDEL, Ernest. (2008), ***Marksist Ekonomi El Kitabı***, (Çev: Orhan SUDA), Ankara: Türkiye Ortadoğu Vakfı Yayınları.

MARKS, Karl. (1997), ***Komünist Parti Manifestosu***, Ankara: Sol Yayınları.

NİŞANYAN, Sevan. (2009), "Vatan Kurtardı, Halifeyi Kovdu, Daha

Ne?", ***Taraf***, 31 Mart 2009.

ROBİNSON, William I. (2002), Küresel Kapitalizm ve Ulusötesi Kapitalist Hegemonya: Kuramsal Notlar ve Görgül Deliller", ***Praksis***, Sayı 8, s.125-168.

SELÇUK, İlhan. (1962), "Bizim Milliyetçiliğimiz", ***Yön***, Sayı:3.

SELEK, Sabahattin. (1973), ***Anadolu İhtilali***, 5. Basım, İstanbul: Güneş Matbaacılık.

SOMAY, Bülent. (2007), "Türk Solunun Kemalizmle İmtihanı", ***Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Sol***, Cilt: 8, İstanbul: İletişim Yayınları, s.647-659.

SOSYALİZM VE SOSYAL MÜCADELELER TARİHİ ANSİKLOPEDİSİ. (1988), ***Avrupa'da Sosyalist Devrimler***, Cilt: 2. Sayı 20, İstanbul: İletişim Yayınları, s.608-641.

TEZEL, Yahya Sezai. (1970a), "Birinci Büyük Millet Meclisi'nde Yabancı Sermaye Sorunu- Bir Örnek Olay", ***A.Ü. SBF Dergisi***, Cilt: 25, Sayı: 1, s.239-251.

TEZEL, Yahya Sezai. (1970b), "Birinci Büyük Millet Meclisi Anti-Emperyalist miydi? Chester Ayrıcalığı", ***A.Ü. SBF Dergisi***, Cilt: 25, Sayı: 4, s.287-318.

TİMUR, Taner. (1968), ***Türk Devrimi***, Ankara: SBF Yayınları.

TÖR, Vedat Nedim. (2004), "Müstemleke İktisadiyatından Millet İktisadiyatına", ***Kadro***, (Tıpkı Basım), Sayı: 1, s.48-51. İstanbul: İleri Yayınları.

TUNÇAY, Mete. (1973), ***Türkiye'de Sol Akımlar***, Cilt: 1, 3. Basım, İstanbul: Bilgi Yayınları.

TÜRK, İsmail.(2006), ***Atatürk Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (1920-1938)***, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

UMUK, Ferhan. (2007a), "Anti-Emperyalizm'in Kurtlarla Dansı", (Der: Ferhan UMUK), **Sosyalizmin Milliyetçilikle İmtihanı**, İstanbul: Versus Yayınları s.61-72.

UMUK, Ferhan. (2007b), "Sosyalizmin Milliyetçilikle İmtihanı", (Der: Ferhan UMUK), **Sosyalizmin Milliyetçilikle İmtihanı**, İstanbul: Versus Yayınları s.35-38.

ÜLGEN,Gülden. (2004), "The Importance of Foreign Direct Investment in Developing Countries: Special Case of Turkish Economy", ***Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*** , Cilt: 19, Sayı 1 s.69-90.

WALLERSTEIN, Immanuel. (1984), ***The Politics of World Economy, the States, The Movements, and The Civilisations***, New York: Cambrigde University Press.

WALLERSTEIN, Immanuel. (2000), ***Bildiğimiz Dünyanın Sonu, Yirmi Birinci Yüzyılın Sosyal Bilimi***, (Çev.: Tuncay BİRKAN), İstanbul:Metis Yayınları.

WALLERSTEIN, Immanuel. (2003), ***Liberalizmden Sonra***, (Çev.: Erol ÖZ), İstanbul:Metis Yayınları.

WALLERSTEIN, Immanuel. (2006), ***Tarihsel Kapitalizm***, (Çev.: Necmiye ALPAY), 4. Basım, İstanbul:Metis Yayınları.

WHINGREY, C.J. (2003), "İki Savaş Arası Avrupası'nda Karşı-devrim ve Devrimlerin Başarısızlığı" ***Batıda Devrimler ve Devrimci Gelenek 1560-1991,*** (Ed. David PARKER), İstanbul: Dost Yayınları. S. 212-231.

WISSEL, Jens. (2004), "Canavarı Adlandırmak Nicos Poulantzas ve İmparatorluk", ***Praksis***, Sayı 11, s.83-96.

ZARAKOLU, Ragıp. (1988), "Komintern ve Türkiye", ***Sosyalizm ve Sosyal Mücadeleler Tarihi Ansiklopedisi,*** (Cilt 7, Sayı 57, s. 1855-1856), İstanbul: İletişim Yayınları.

ZÜRCHER, Eric J.. (2003), ***Turkey: A Modern History***, London : I.B. Tauris Publ.

50, 60 Ve 70'lerdeki Sol ve Kemalizm[1]

Marx'ın sözünü hatırlayacak olursak: "*Ölmüş kuşakların geleneği yaşayanların beyninde bir kâbus gibi asılı kalır.*" (Marx, 2003:14)

Türkiye solu güçlü bir gelenek algısına sahip. 60'lı ve 70'li yılların sol örgütleri tarafından oluşturulan gelenekler bugün hâlâ etkili -hiç örgütlenmemiş insanlar üzerinde bile bu geleneğin etkisi görülüyor. Günümüz solunu bir grup fosilleşmiş sekt olarak reddetmek, bu geleneklerin yüzbinlerce insanın fikirlerini ve pratiklerini şekillendiriyor olması problemini çözmüyor. Bugün bazıları bu gelenekleri devam ettirirken, bazıları ise onlara karşı alerjik bir reaksiyon üzerinden politikalarını biçimlendiriyor.

Gelenekler mantıklı ya da tutarlı olmak zorunda olmadığı gibi; gelenek olabilmeleri için geniş bir yazılı teoriye de ihtiyaçları yoktur. 50, 60 ve 70'lerin sol geleneklerinin çoğu yazılı teorik birikim olarak tanımlanabilecek çok az şey üretti, ancak bu durum, onlardan bize kalan mirasın boyutlarını küçültmez.

1 Bu makale, *Marx-21* kitap dizisinin birinci kitabı içinde yer alan makaleme dayanmaktadır.

Gelenekler, fikirler ve bu fikirleri taşıyan insanlar olarak varlığını sürdürür. Onları düşünen insanlar yoksa fikirler de ölür. Ve bu fikirler, kitaplarda olmaktan ziyâde, pratik politikada saklı olabilirler. Leman ve Penguen, en az politik geleneğin taşıyıcısı okuyucu sayısı az ciddi yayınlar kadar önemlidir. Bu dergilerin politikaları, aynı zamanda, yeni bir sol inşâ ederken karşılaştığımız problemler hakkında iyi birer örnek. Eski geleneklerin genç nesiller üzerinde nasıl yaşadığını ve etkili olduğunu gösteriyor.

1980 öncesi sol geleneklerin etkisi 1970'lerde, kısmen hareketin büyüklüğüyle, kısmen de 12 Eylül 1980 öncesi ve sonrası mücadelelerde çekilen acılar ve fedakârlıklar üzerinden belirlenmiştir. Yenilgiler de, zaferler kadar uzun soluklu politik sadakat yaratabilir.[2]

O dönemin solu, dünya solundan aldığı fikirlerle üstü örtülü bir şekilde Kemalist varsayılan fikirleri biraraya getirdi. Resmî Marksizmin (kısaca Stalinizm olarak adlandıracağım) Moskova, Pekin, Tiran ve Havana versiyonları, ona yazılı bir teorik birikim sundu. Bu teori, egemen Kemalist ideolojiden miras alınan Türkiye tarihi ve Türkiye'nin dünyadaki yeri kavrayışıyla harmanlandı.[3] Bazı Orta Doğu ülkelerinin sol pratikleri, özellikle de Filistin Kurtuluş Hareketi ile Mısır ve Irak'taki sömürge karşıtı devrimler, Türkiye solu için referans noktası oldu.

Şu anda sahip olduğumuz solu anlamak için, bu solun fikirleri ve pratiğinin kaynaklarını bulmak üzere önce tarihine dönüp bakmaya ihtiyacımız var. Bu makale, 1980 öncesi sol mirasımıza -solun yükseliş dönemine- yoğunlaşacaktır. 1980 sonrası için ayrı bir makale gerekiyor.

2 Diğer örnek, Yunanistan Komünist Partisi geleneğidir; çoğunlukla Moskova tarafından dikte edilen politikaların sonucu yaşanan büyük yenilgiler ve acılar o partiye yönelik sadakatin şiddetini güçlendirdi.

3 Bu hiçte bütün radikal solun en ince ayrıntısına kadar Kemalizmi kabul ettiği anlamına gelmez. Deniz Gezmiş'in idam sehpasındaki son sözleri Kürtlere sesleniyordu.

Kemalizm[4]

Kemalizm, muhafazakâr bir ideolojidir. Geçtiğimiz 80 yıl boyunca, Türkiye yönetici sınıfının ideolojisi ve toplum üzerindeki hâkimiyetini korumanın bir aracı olmuştur. Her egemen sınıf ideolojisi gibi, yönetici sınıfın bileşenleri ve amaçlarındaki değişikliklere izin vermesi açısından esnek olması gerekir. Etkili bir yönetici sınıf ideolojisi, aynı zamanda, çelişkili olmalıdır ki yönetici sınıf dışındakilerini onların çıkarına da hizmet ettiğine iknâ edebilsin. Egemen sınıfın çıkarlarına hizmet ederken, bu ideoloji, yönetilenlere de en azından bir şey öneriyormuş gibi görünmelidir.[5]

Kemalizm, tipik bir egemen sınıf ideolojisinin tüm esneklik ve çelişkilerini taşıyor. Bu durum, Kemalizm açısından Mustafa Kemal yaşarken olduğu kadar, öldükten sonrası için de doğrudur. 1920'lerin söylemdeki anti-emperyalizmi emperyalizme yeni tavizlerle birleştirilirken, büyük buhrana faydacı bir yanıt olarak 1920'lerin serbest piyasa politikaları 1930'ların devletçiliğiyle yer değiştirdi. Kürtlere verilen özerklik sözlerini 1925 baharında Şeyh Sait ayaklanmasının bastırılması ve 1937-38 Dersim katliamları izledi. Kemalizmin merkezî dayanaklarından birisi laik olduğu iddiasıdır. Laiklik din ile devletin ayrılmasıdır. Ancak Cumhuriyet, anayasasında, bir devlet dini tanımlamasıyla kuruldu. 1928'te devletin dinî referansı kaldırıldıktan sonra bile, Cumhuriyet tarihi boyunca din ile devleti ayırmadan dini devlet tekeline alarak kontrol altında tuttu. Aleviler bunun en açık kurbanlarıdır. Aleviler, sözde laiklik nedeniyle geleneksel olarak Kemalizmi destekliyorlar. Oysa ki, aynı zamanda, Diya-

4 Daha geniş bir açıklama için aynı yazar tarafından, Cem Uzun adıyla basılmış olan, "*Kemalizm Sol Değil*" (2004) kitabına bakınız.

5 Batıda egemen ideoloji olan Hristiyanlık buna iyi bir örnektir. Orta Çağda faiz günahtı. Kapitalizmin yükselişiyle birlikte bu yasaklama unutuldu. Süper zengin Katolik kilisesi dünyanın her tarafında yönetici sınıfların hizmetkârı; ancak Güney Amerikadaki kurtuluş rahipleri aynı kutsal kitabı okuyor, ama baskılara karşı ezilenden yana tutum alıyorlar.

net İşleri ve eğitim sistemi aracılığıyla, Kemalist rejimin sunnî İslam'ı empoze eden uygulamaları nedeniyle, din üzerinden yarattığı ayrımcılıktan zarar görüyorlar.

Kemalist ideolojinin bir başka çelişkisi de *ulusal bağımsızlık* ve *anti-emperyalizm* söylemleridir. Türkiye egemen sınıfının tarihi, 1923'ten bu yana, emperyalizmle uzlaşma ve birlikte yaşam tarihidir. Ara sıra ittifak değiştirmiş olsa da, hep emperyalist sistem içinde kalmıştır. İttihat ve Terakki kapütilasyonları feshetmişti, ancak Cumhuriyet'in ilk yıllarında yabancı sermayeye bir dizi imtiyaz verildi.

Kemalizm, diğer egemen sınıf ideolojileri gibi, kendi gücünü meşrulaştırmak üzere tarihin resmî bir yorumunu yarattı. Kemalizm açısından bu, Nutuk'da bizzat Mustafa Kemal'in kendi eliyle gerçekleştirilmiştir. Erik Zürcher Nutuk'un rolünü şöyle özetliyor:

> Gerçekte Nutuk, 1919-1927 döneminin bir tarihi değildir. Nutuk, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kasım 1924'te ortaya çıkışıyla sona erer. Metnin ancak %1.5'u sonraki olaylara ilişkindir. Bunun nedeni, Nutuk'un gerçekte modern Türk tarihinin incelenmesi niteliğine sahip olmamasıdır. Nutuk, 1925-1926 yıllarındaki temizlik hareketlerinin bir savunmasıdır ve Mustafa Kemal'in Mart 1926'da yayınlanan "hatıralar"ı gibi, Nutuk'un da ana teması aslında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın eski liderlerinin eleştirisidir. Mustafa Kemal eski çalışma arkadaşlarını gözden düşürmeye çalışırken, onları baştan sona tereddüt içerisinde, yeteneksiz ve hain olarak sunar ve kendisini ise hareketi başından itibaren yöneten kişi olarak tanımlar. Nutuk'ta, Mustafa Kemal'in Mayıs 1919'da Anadolu'ya varışıyla başlanıp, ulusal direniş hareketinin önceki aşamasının göz ardı edilmesi anlamlıdır. Nutuk, tarihsel gerçeği açıkça başkalaştırarak bağımsızlık mücadelesini Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalarını muhafaza etme mücadelesi olarak değil, yeni bir Türk devleti kurma hareketi olarak sunar (Zurcher, 2009:259).

Nutuk'un amacı, Osmanlı İmparatorluğu'ndan modern Türk ulusu yaratılmasının tüm kredilerini *tek adama* verme iddi-

asıdır. Bunu yapmak için, otokrasiye son veren 1908-1909 devrimini önemsiz hale getirmek zorundaydı ve 1919-1922 savaşında verilen kavgayla, İttihat ve Terakkinin kadro ve politikaları arasında bir bağ olmadığı mitini yaratması gerekiyordu. İzmir Suikastı'ndan sonra kurulan göstermelik mahkemelerde birçok Mustafa Kemal muhalifi fiziksel olarak tasfiye edildi. Nutuk'un işi, Mustafa Kemal'in temizliğinden sağ kurtulan Kazım Karabekir gibi ordudaki eski yoldaşlarını politik olarak devre dışı bırakmayı garantilemekti.

31 Mart olayları ve Şeyh Sait isyanı, gerici İslamî ayaklanmalarmış gibi yeniden yazıldı.[6] Tarihin yeniden yazımı, Nutuk'tan sonra da kanlı *yobaz* bir ayaklanma olarak yeniden yazılan Menemen olayı gibi devam etti. 1935'e gelindiğinde, rejim açısından 1908 devriminin yıl dönümü olan 25 Temmuz bayramını sonlandırmak, modern Türkiye'yi yaratan çoklu etnik yapısıyla 1908 devrimini resmî tarihten tamamen tasfiye etmek mümkün hale geldi.

Bu miras, kendini Kemalist olarak tanımlamayanlarca bile ortak varsayımlara dayandırılarak paylaşılıyor: "*Modern Türkiye'nin yaratılması çoklu etnik yapısıyla 1908 devriminin sonucu değil tek adamın işidir. Türkiye hala bağımsızlık mücadelesi veren yarı sömürge bir ülkedir. Ülkemiz laiktir ve sürekli bir islami gericilik tehditi altındadır.*" Bu zorunlu dersler kreşlerden üniversitelere kadar her yerde öğretiliyor.

Ancak, bu fikirlerin gücü sadece eğitim sisteminde empoze edilmesinden kaynaklanmıyor. Kemalizmin bazı temel fikirleri, dünyanın her yerinde görülen reformist fikirlerle paralelliklere sahip. *Böyle gelmiş böyle gider* anlayışı bütün burjuva ideolojilerinin temelidir. Gramsci'nin ifâde ettiği gibi, *Egemen sınıfın pratik aklıdır.* Bu fikirler, günlük hayatın rutiniyle her gün pekiştiriliyor. *Normal* hayatta baş kaldırı yok -insanlar din, statü ve milliyetler üzerinden bölünmüş durumda, birleşik değiller, hiç

6 Bütün bu başlıklar üzerine ayrıntılı bir tartışma için Bkz.: (Uzun, 2004).

bir şey değişmiyor. Akıntıyla birlikte yüzen fikirler her zaman avantajlıdır. Bu nedenle Marx, toplumdaki egemen fikirlerin egemen sınıfın fikirleri olduğunu belirtir.

İstanbul dışındaki gayrimüslimlerin çoğu, 1923'e kadar tehcir ve mübadelede sonucu mülksüzleştirildi ve yok edildi. Mülksüzleştirmeden maddî olarak çıkar sağlayan ve devletin bu uygulamalarından faydalanmaya devam eden yeni bir egemen sınıf yaratıldı. Bu yeni zenginlerin yanı sıra, görece ayrıcalıklı devlet bürokrasisi Kemalizm için daha geniş bir potansiyel destek yarattı. Bu kesimler, hem sahip olduklarından, hem de rejim değişikliği durumunda bunları kaybetme korkularından motive oluyorlardı. Bu korku, 1918'den sonra Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyetleri'nin yaratılmasında önemli bir etken olmuştur.

Kemalist ideolojinin gücünün devamlılığını garantilemeye yardımcı olan bu maddî çıkarlardır. Bugün, özel sermaye ve Kemalizm arasında muğlak bir ilişki yaşanıyor -TÜSİAD rejimin bazı yönlerini pahalı bulurken, bu ideoloji ile çatışmayı da çok tehlikeli görüyor.[7] Ancak, maddî çıkarların belirlediği kemik bir destek devam ediyor. Kemalizme özgü İslamî milliyetçiliğin (dış mihraklara ve aynı zamanda içerdeki azınlıklara karşı) islamofobi ile (İslam Kemalizmin kontrolü altında olmadığında) şizofrenik kombinasyonu da toplumun çeşitli kesimlerinin yaşam tarzı ve görece ayrıcalıklarının tehdit altında olduğu algısını temsil ediyor.

Modern *katı* Kemalizm silahlı kuvvetler, yargı bürokrasisi, genel olarak devlet bürokrasisinin üst kademeleri ve Kemalizmin hâkim olduğu devletle ilişkileri iyi *Beyaz Türklerce* temsil ediliyor – her ne kadar şimdi yıldızları dökülüyor olsa da, ordu destekçisi medya bunlara iyi bir örnek. Tabi ki, bu kampın içinde de statü farklılıkları mevcut. Birçoğu, Kemalist görüşlerine bağlı kalarak

7 Bunun klasik bir örneği, TÜSİAD'ın 90'larda yayımladığı, politik çözüm çağrısı yapan Kürt sorunu raporuydu. TÜSİAD toplantısında raporu sunacak bir işveren bulunamamıştı.

yaşam tarzlarını korumak üzere harekete geçiyor. Dinsel ayrımcılık nedeniyle daha fazla yükselemeyen bir Alevî albay en büyük çelişkilerden birisini yaşıyor.

Katı Kemalizmin özellikleri arasında, farklı karmaşıklık düzeylerinde ifâde ediliyor olsa da, *sıradan* insanların aşağılanması da var. "*Halk plajlara akın etti, vatandaş denize giremiyor.*" gibi önyargılara şimdi herkes gülüyor; *ancak göbek kaşıyan, atletle piknik yapan, donla denize giren* gibi nitelendirmeler son dönemde sözde sol eğilimli, *Radikal* gibi gazetelerde dahi yer aldı. Daha az basit olan argümanların temelleri de aynı - laikliğin devamı ya da ulus devletin birliği için halka güvenilmez, bu nedenle ordu ya da yargı demokratik yollardan isteklerini ifâde edenleri kendilerinden korumak için müdahale etmek zorunda. Bu fikirler, diğer burjuva ideolojilerin fikirlerinden çok da farklı sayılmaz - klasik sosyal demokrat, reformist bir lider de "*Sen bana bırak, ben bu zor meseleleri senden daha iyi anlarım.*" der. Sınıf çıkarlarından bağımsız, tüm vatandaşları birleştiren *ulusal çıkarlar* fikrinin yaratılması da tüm burjuva ideolojilerinde, özellikle de çoğu ülkenin sosyal demokratik ideolojisinde ortaktır.

Solcu sayılabilecek bir başka *katı* Kemalizm özelliği de devletçiliğidir. Bu durum, örneğin, bazı devlet işletmelerinin özelleştirilmelerine karşıtlıkla kendini gösteriyor. Burada iki noktayı belirtmek gerekiyor. Yargı bürokrasisi ve ordu tarafından bazı reformlara yapılan karşı çıkışlar, şiddetli ve etkili oldu. Ilımlı İslam'ın sekiz yıllık hükümeti sırasında, başörtülü kadınların üniversitelere girişine izin verilmesinde her hangi bir ilerleme yoktu; ancak anayasa referandumundaki ezici kabul ile birşeyler değişmeye başladı. Ne var ki, Kemalistlerden gelen özelleştirme karşıtı çıkışlar, söylemsel olmaktan öteye gitmedi ve etkisiz kaldı. *Cumhuriyet mitingleri* gibi bir seferberlik özelleştirmelere karşı gerçekleştirilmedi.

Soldan özelleştirmelere karşı yürütülen muhalefet ise devletçilik üzerinden değil, işçi hakları üzerinden. Kapitalist devlet,

doğası gereği özel sermayeden daha iyi bir işveren değil. Devlet, sonuç olarak, özel sermayenin çıkarına hizmet ediyor. Devlet işletmeleri de işçileri sömürür, işten çıkartır ve ücretleri düşük tutar. Özelleştirme karşıtlığının kritik nedenlerinden birisi, her durumda işçilerin ücretlerine, çalışma koşullarına ve sendikal örgütlenmeye saldırı için kullanılmasıdır. Bir devlet işletmesinin özelleştirilmesi, aynı zamanda onu doğrudan politik kontrol alanından çıkartır. İşletmenin politik kontrolü, işçi örgütlerinin demokratik müdahaleleri için meşruiyet sağlar. Politik kontrol devlet elinden çıktığında, işten çıkarma ya da ücret kesintisi gibi kararlar artık hükümetten hesabı sorulabilir kararlar olmaktan çıkıp, nedeni bilinmeyen *piyasa baskılarının* ürünü gibi sunulabilir.

Ancak, Kemalizmin tümü *katı* Kemalizm değil. Kemalizmin sol üzerindeki etkisi, aşırı ulusalcı *Kızıl Elma* ittifakı hariç, daha güç algılanır ve daha derin köklere dayanır. Bu 83 yıllık eski bir başarı öyküsünün -Türkiye'nin bağımsız bir ülke olarak kuruluş tarihinin Nutuk'ta yeniden yazılışının- ürünüdür.

20. yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu, *Avrupanın hasta adamı* idi; çürümüş, cansız bir otokrasi ve büyük güçlerin yarı sömürgesi konumundaydı. Nutuk'ta Mustafa Kemal'in kendisinin bizzat yazdığı biçimiyle Kemalizmin iddiası, bu yarı sömürgeyi, modern, bağımsız, kapitalist bir ülke haline getirmesidir ki sola meşruiyetini de bu iddia verir. Ancak bu durum, 1908 ile ilgili bir soruyu da beraberinde getirir.

Bu argüman kritik bir öneme sahip, çünkü Kemalizmin (burjuva) devrimci iddialarının referansları, doğru dürüst analiz edilmeksizin Kemalizme sol bir alternatif inşâ etme girişimleri kumdan kaleler inşâ etmeye benzer. Bir burjuva devrimi yaşandı. Türkiye'nin burjuva devrimi 1789'da değil, paralelliğin kesin ve net olmadığı, emperyalizm çağında yaşandı. Peki, Mustafa Kemal bu devrimin Robespiere ya da Napolyon Bonoparte'ı mıydı? Yoksa her ikisi de ya da hiçbiri miydi? 1908'in önemi

ve bu tarihten sonraki gelişmeler Mustafa Kemal'in her ikisi de olmadığını gösteriyor.

Kuşkusuz, kimi sol çevreler kolay bir şekilde Türkiye'nin bağımsız ya da kapitalist olduğunu inkâr ediyor. Bu, hayal âleminde yaşamaktan başka bir anlama gelmiyor. İstanbul'dan Ankara'ya giderken fabrikaları görmek için camdan bakmak yeterli. Ya da uluslararası kapitalist sınıfın yayınlarından birisini alıp -Financial Times, Economist, Wall Street Journal- açıkça bağımsız olarak gördükleri Türkiye egemen sınıfı ile ilişkileri üzerine tartışmaları okuyabilirsiniz. Bazıları, bu fikirleri anti-Kemalist oldukları için savunurken, bazıları da -*tamamlanmamış Kemalist devrim* teorisyenleri- Kemalizme bir başka sol kılıf sunuyorlar.

Türkiye, bir kapitalist ülke ne kadar bağımsız olabilirse o kadar bağımsız ve ekonomik, endüstriyel, sosyal yapısıyla da kesin olarak kapitalist. Birçok şirketin uluslararası sermayeyle ilişkisi var, ancak bu durum, ABD ya da Almanya için de aynen geçerli. Örneğin, ABD'de otomotiv sektöründeki fabrikaların önemli bir kısmı, şu anda Japonya, Kore ya da Alman sahipli; hattâ ABD dahi Irak ve Afganistan gibi savaşlarda ittifaklarından bağımsız hareket edemiyor. Dolayısıyla, Kemalist ideolojinin meşruiyeti açısından sorulması gereken kritik soru, Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsız bir kapitalist Türkiye'ye geçişin nasıl sağlandığıdır.

Bu, Türkiye'nin burjuva devrimi sorunudur. Nutuk'un başarılarından birisi 1908-1909 Türkiye devrimini tarihin dışına atmasıdır. Bu büyük devrimci hareketin itibarını azaltmak istemenin çok geçerli nedenleri vardı.[8] Birincisi, çoklu etnik yapısıyla bu iki devrimci yıl -1908'e giden süreçte demokratik mücadeleye, ayaklanmanın kendisine ve Nisan 1909'da devrimin kazanımlarını savunmaya çok önemli katkılarda bulunan- gayrimüslim nüfusun sonrasında sınır dışı edilmeleri ve yok

8 "*Kemalizm Sol Değil*" adlı kitabımda bu hareket geniş bir şekilde ele alındı ve tarihsel referansları sunuldu.

edilmeleri üzerine istenmeyen bir ışık tutuyor. İkincisi, Mustafa Kemal'in kendisi bu olaylarda göz ardı edilebilir bir rol oynamaktadır. Üçüncüsü, 1908-1909'da önemli rol oynayan Müslüman Türkler Kemal'in yönetimindeki tek parti diktatörlüğünün meşruiyeti açısından tehlike oluşturuyordu.

Nutuk'ta geliştirilen ve açıktan olmasa bile sol tarafından da geniş ölçüde paylaşılan Türkiye'yi dönüştüren devrimin, 1919-1922'de İngiltere destekli Yunanistan işgaline karşı savaş olduğu varsayımıdır. Ancak, bir burjuva devriminin klasik görevleri 1908-1909 hareketi tarafından başarıldı. Bu devrim, aynı zamanda, karakteristik olarak bir burjuva devrimini takip eden anti demokratik baskıya dönüş sürecinden geçti.

Burjuvazinin trajedisi, tarihsel olarak kendi selefi feodalizmi yenilgiye uğratmadan önce, yeni düşmanı proletaryanın sahneye çıkmasıdır. Burjuvazinin feodalizme karşı uğruna mücadele ettiği *özgürlük* zafer anında yeni baskılara dönüşür (Lukacs, 1971:61).

Burjuva devrimleri çirkindir, çünkü önceki rejimi yıkabilmek için kitlelerin desteğine ihtiyaç duyarlar; ancak, yeni devlet sadece ayrıcalıklı bir azınlığın çıkarına uygun olarak hareket eder. Sonuç, Lukacs'ın ifâde ettiği gibi, demokrasiden diktatörlüğe dönüştür. 1911-1912'de İttihat ve Terakki rejimi sırtını demokrasiye döndü, giderek otoriterleşti; 1908-1909'dan itibaren gayrimüslim ittifaklarını –Rum ve Ermenileri- katletmeye ve sınırdışı etmeye başladı. Ancak, padişahın iktidarı sona ermişti. Abdülhamid 1909'da tahtan indirildi, önemsiz bir figür olan varisi Mehmet Reşat'a danışmak şöyle dursun, Birinci Dünya Savaşına girileceği bile haber verilmemişti. Türkiye kapitalizminin temelleri atılıyordu. 1913 ekonomi kongresinden sonra, *ulusal* Türkiye kapitalizmini finanse edebilmek üzere bankalar kuruldu, altyapı oluşturuldu ve bunu destekleyecek fonlar yaratmak için azınlıklar mülksüzleştirildi. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte İttihat ve Terakki hükümeti İngiliz İmparator-

luğu ile tarihi ortaklığını bozdu, en azından bu bağlamda ulusal bağımsızlığını göstermiş oldu. 1915'te İttihad ve Terakki rejimi, 1908-1909'da müttefiki olan Ermenilere aniden saldırarak en üst düzeyde çirkinliği gerçekleştirdi - sadece Ermenilerin politik liderlerine saldırmakla kalmadı, tüm nüfusu da ortadan kaldırdı. Eğer Türkiye devriminin Thermidor'u olarak tanımlanabilecek bir an varsa, o da bu andır.[9]

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Türkiye Irak'ın akibetine uğramak tehditiyle yüzyüzeydi. İngilizler, kendi desteklediği bir padişah senaryosuyla birlikte yarı-sömürge istiyorlardı; tıpkı Irak'ta İngiltere'nin desteklediği ve kontrol ettiği Kral Faysal gibi. Ancak, İngiltere'nin planları İngiliz ordusunun sömürgelerindeki müslüman askerlere bağımlılığı, İngiltere'deki işçilerin isyanı ve İngiliz İmparatorluğu'na karşı yürütülen bir dizi sömürgecilik karşıtı isyanlar nedeniyle kaynakların zorlanması sonucu engellendi. Böylece, Türkiye'nin işgali Yunanistan ordusunun vekilliğinde gerçekleştirildi.

Sonucunda ortaya çıkan savaş, her ikisi de aşırı düzeyde güçsüz olan iki taraf arasındaydı. Türkiye tarafındaki askerler on yıllık bir savaş döneminin yorgunluğuyla kitlesel olarak askerden kaçıyorlardı. Yalnızca azınlıkların mülksüzleştirilmesinden maddî olarak faydalananlar, Yunanlılar geri dönerse son dönemde elde ettiklerini hattâ canlarını kaybetme korkusuyla fiilen harekete geçmişlerdi. Yunan tarafındaysa sadece savaş yorgunluğu değil, aynı zamanda savaş karşıtı genel grevlerle birlikte kitlesel bir savaş karşıtı hareket vardı. Yunanistan savaş karşıtı hareketi, Yunan ordusu içinde işgal edilen topraklarda dahi örgütlenmişti. Savaş, asıl olarak iki büyük muharebeden oluşuyordu; ilki 1921, diğeri

9 *Thermidor*, Fransız devrim tarihinde bir aydır; 9 Thermidor Yıl 2 (24 Temmuz 1794) Robespierre ve Jakoben liderlerin tutuklandığı ve bir sonraki gün giyotine gönderileceği gündü. Devrimin ilk dönem radikalizmine karşı reaksiyonun başlangıcına işaret ediyordu ve en son aşamada Napolyon'u imparator olarak iktidara taşıyan baskıcı bir rejimin konsolidasyonuna yol açtı. Jakobenler ve Ermeniler arasında doğrudan bir paralellik kurmak niyetinde değilim.

1922'de nihai muharebe. Bu iki savaş arasında, Yunanistan'da milli kahraman olarak görülen Venizelos'un hükümeti, Kasım 1921'de tek konusu Venizelos'un başlattığı savaş üzerinden yürütülen seçim kampanyası sonrası seçimi kaybediyor.

1921-1922 savaşının sonucunu belirleyen bir diğer kritik faktör de Rusya'daki Bolşevik hükümetin Ankara hükümetine verdiği destektir. Türkiye tarafından kullanılan silahların ve cephaneliğin yarısı ve savaşın tüm maliyetine eşdeğer miktarda para Rusya hükümeti tarafından gönderildi[10]. Bu desteğin nedenlerine aşağıda tekrar döneceğim.

1921-1922 savaşının Kemalist açıklamasında, yukarıda sayılan faktörlerin hiç biri yer almaz ve bu açıklama tarihsel olarak solun çoğunluğu tarafından kabul görmektedir.

Yunanistan'ın yenilgisi İngiliz İmparatorluğu'nda büyük bir sarsıntı yarattı. Ve Türkiye'nin Irak'ın akıbetini paylaşmayacağını da kesinleştirdi. Ancak bu bir ulusal bağımsızlık hareketi değil, zaten bağımsız olan Türkiye'nin savunusudur. Kuvay-ı Milliye'nin ulusal kurtuluş mücadelesi miti Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana solu esir aldı.

Stalinizm

Stalinizm[11] de muhafazakâr bir egemen sınıf ideolojisidir. Ancak, spesifik bir egemen sınıfın -Sovyetler Birliğini[12] yöneten bir egemen sınıfın- ideolojisidir. Daha sonraki versiyonları, *sosyalist bloğun* diğer ülkelerindeki egemen sınıfların çıkarlarını temsil ediyor –o ülkelerin yönetici sınıflarının çıkarları Sovyetler Birliği ile farklılaştığında. Stalinizm'in bu kendine özgü karakteristiği politik zikzaklarını belirledi. Moskova'ya bağlı Komünist Partiler

10 Lenin ısrar etti; ama Stalin karşı çıktı.

11 Stalinizm "*Tek Ülkede Sosyalizm*" deneyimlerinin yaşandığı tüm ülkelerin resmî ideolojilerini tanımlamak için kullanılacak: Eski Sovyetler Birliği, Çin, Eski Doğu Avrupa rejimleri ve Küba gibi.

12 "*Sovyetler Birliği'ndeki yönetici elit, gerçekten yönetici sınıf mıydı?*" tartışması için, Bkz.: (Cliff,1990).

kendi egemen sınıflarıyla, Moskova tarafından uygun görüldüğü durumlarda, şiddetli bir şekilde çatıştılar. Ancak, Moskova belirli bir egemen sınıf ya da sınıflarla uzlaşmak istediğinde, Komünist Partiler hareketsizliğe zorlanıyor ya da Sovyet elitlerinin[13] dış politika hedeflerine uygun hale getiriliyordu.

Stalinizmin ihrac edilen versiyonları aynı Kemalizm gibi çelişkilerle dolu. 1928'den 1933'e kadar devam eden *Üçüncü Dönem* boyunca, Stalin'in köylülerin mülksüzleştirilmesi uygulamalarına dönüşü sırasında Rusya dışındaki Komünist Partilere aşırı sol politikalar dayatıldı. Bu durum Alman Komünist Partisi'nin Sosyal Demokratları Hitler kadar kötü, *Sosyal Faşistler* olarak ilan eden korkunç politikalarına yol açtı. Bu da Sosyal Demokratlar ve Komünistlerin toplam oyunun Hitler'den daha fazla olmasına rağmen Hitler'in zaferine sebep oldu. Hitler'in diktatörlük düzeni kurulduktan sonra, Sovyetler Birliği'nin Batılı ittifaklara ihtiyacı *Halk Cephesi* dönemini başlattı –önceki dönemde *Sosyal Faşist* ilan edilen Sosyal Demokratlar, burjuvazi, onların sağındaki güçler değerli müttefikler haline geldi. Halk Cephesi bir başka felaketti –İspanya'nın yenilgisi ve Fransa'da Halk Cephesi hükümetinin son dönemlerinde Nazi'lerle işbirliği.

İkinci Dünya Savaşı, Komünist Partilerin Rusya yönetici sınıfı açısından önemini azaltı. Sovyetler Birliği ile dostâne ilişkiler içinde olduğu inanılan hükümetlerin bulunduğu ülkelerde, Türkiye dahil, Komünist Partilere fiili olarak lağvedilmesi önerildi. Batılı Komünist Partiler, Sovyetler Birliği önce Hitler'le (1939-1941); sonra ABD, İngiltere ve Fransa ile (1941-1945) ittifak kurarken ayak uydurmakta güçlük çektiler.

1943'te, Stalin yeni müttefiklerine bir jest yaptı ve Batı'nın yönetici sınıflarına Komünist Partileri'nin artık onları rahatsız

13 Avrupa Komünistleri tarafından Rusyanın dış işleri politikalarına hizmet etmek için ödenen bedellere, ölümlere ve yıkıma en açık örnek İspanya İç Savaşında cumhuriyetçilerin korkunç yenilgisidir.

etmeyeceğinin bir işareti olarak Komünist Enternasyonali lağvetti. Stalin, Avrupa'yı paylaşmak üzere ABD ve İngiltere ile Yalta'da anlaşma yaptığında, Yunanistan ve İtalya gibi ülkeleri Batı'ya bırakacağı sözünü verdi. Savaş sonrası Stalin, dışarıdan yardım almaksızın Nazileri yenen Yunanistan komünistlerini İngiltere'ye teslim olmaya ve Yunan monarşisinin geri getirilmesine izin vermeye zorladı. İtalya'da Nazilere karşı direnişe liderlik yapan kitlesel İtalyan Komünist Partisi'ni sağa tavizler vermeye iknâ etti.

Soğuk savaş dönemi boyunca, Stalinizmin Komünist Partiler üzerindeki etkisi iki biçim aldı. Batı'da, Moskova'nın rehberliğiyle, Komünist Partiler tekil olarak *barışçıl ulusal* yoldan sosyalizme geçiş yollarını deklare ettiler. Bu süreç 40'ların sonlarında Stalin halen hayattayken başladı. Orta Doğu'da ve diğer yerlerde, subaylar ya da diğer orta sınıf katmanların liderliğindeki ulusal kurtuluş hareketlerine koşulsuz destek politikaları, Sovyetler Birliği'nin potansiyel müttefikleri olarak görüldükleri için, Komünist Partiler tarafından teşvik edildi. Irak'ta Kasım, Mısır'da Nasır gibi hareketlere koşulsuz ve eleştirel olmayan destek, bu ülkelerdeki Komünist Parti üyelerinin hapse atılmasına, idam edilmesine, yenilgisine ve yok edilmesine yol açtı.

Kemalizm ve Stalinizm Arasındaki Paralellikler

Kemalizm ve Stalinizm tarihleri arasında yüzeysel paralellikler kurulabilir. İki durumda da devrim sonrasında bir diktatör ortaya çıkar. Her iki durumda da diktatörün gücünü pekiştirme sürecinin bir parçası olarak bir suikast sonrası (kurgu olduğu şüphesi taşıyan) göstermelik duruşmalar yaşanır: Türkiye'de İzmir suikast girişimini takip eden İzmir ve Ankara'da göstermelik duruşmalar; Rusya'da Kirov suikastı sonrası Moskova davaları.

Stalin, Bolşevik Partisi ve Ekim Devrimi'ndeki[14] rolünü abartarak Lenin'in devamı olduğunu göstermek için tarihi yeniden

14 Stalin, Lenin'in Nisan 1917'de yayımladığı "*Nisan Tezleri*" ne ve Ekim'de ayaklanma çağrısına başlangıçta karşı çıktı.

yazdı. Nutuk'ta, Mustafa Kemal İttihat ve Terakki ile kendi hareketi ve kurduğu rejim arasında bir devamlılık olmadığını iddia etti. Belki de, Lenin 1924'te ölmemiş olsaydı, Stalin de Kemal gibi tarihi yeniden yazarken, Lenin ve kendisi arasındaki kopuşu ilan etmek zorunda kalırdı. Bununla birlikte Stalin, Lenin'in ölümü sonrası karısı Krupskaya'yı *resmî bir dul* ile yenilemekle tehdit etti.

Bu paralellikler, her halükarda, yüzeysel. Ekim Devrimi izole kalmış ve nihayetinde Stalin'in karşı devrimine kurban giderek devlet kapitalisti rejime dönüşen bir işçi devrimiydi. 1908-1909 burjuva devrimiydi ve Thermidor'u bile Kemal tarafından gerçekleştirilmedi.

Elitizm, Kemalizm ve Stalinizm arasındaki ortak bir bağ. Bu bağ, ikisinin de egemen sınıfla ilişkili ideolojiler olduğu gerçeğinin basit bir sonucu. Milliyetçilik de, Stalinizm'in Rusya dışındaki partileri kendi burjuvalarıyla ittifak için teşvik ettiği dönemler dışında, bir başka ortak nokta.

Bu paylaşılan eğilimler, ortak politik zemin yaratan ve bireylerin birinden diğerine kayabilmesini kolaylaştıran paralellikler yaratıyor. Soğuk Savaş döneminde Avrupadaki sol reformist partiler ve Stalinizm arasında da benzer bir ilişki vardı.

Bu durumun bir sonucu, sosyalist sol ve CHP'nin tabanları arasındaki yakın –o dönemde solun CHP hakkında söylediklerinden bağımsız olarak- pratik ilişkilerdir. 1980 sonrasında, radikal soldan çok sayıda insan 90'ların CHP'sine yumuşak bir geçiş yaptı. Kemalist fikirler ve sol içinde Kemalist hegemonyanın devam etmesine yardımcı olan Stalinist fikirler, sinerjik bir şekilde birlikte varolabiliyorlar.

Gerçek Marksist Gelenek

EDP'nin "*AKP zihniyetine hayır, Referandumda evet*" çağrısı yaptığı İstanbul toplantısında, Halil Berktay "*'Lenin hala yaşıyor olsaydı, evet oyu verirdi.' gibi argümanlardan nefret ederim, ancak*

bu durumda kesin olan, evet oyu çağrısı yapanlar Lenin tarafından temsil edilen geleneğe hayır oyu çağrısı yapanlardan daha yakındır." demişti.

Halil Berktay haklıydı. Elbette, bir politikanın ortodoks Marksist tutumu temsil ediyor olması, onun doğru olmasını gerektirmiyor. Sosyalistler, geçmiş Marksistlerinin öngöremeyeceği koşullar altında, şimdi ve burada, politika yapmak zorundalar. Ancak karşıt yönde önemli bir çıkarım söz konusu. Eğer doğru politikanın ortodoks Marksizmin bir ifâdesi olduğu ortaya çıkarsa, bu durum bizim açımızdan ortodoks Marksizm ve Leninizm'in bugün hâlâ geçerli olduğunu iddia eder. Bu önemli bir noktadır.

Marx'ın işaret ettiği temel çelişkilerden başlamak zorundayız. Marx bir yandan "*Toplumdaki egemen fikirler egemen sınıfın fikirleridir.*" derken, diğer yandan Komünist Manifesto'da "*İşçi sınıfının kurtuluşu kendi eseri olacaktır.*" diye yazar. Hegemonik akıntıya karşı yüzerken, bilinçteki dönüşüm radikal toplumsal değişimin vazgeçilmez ön koşuludur. Bunun olabilmesi için, daha az ve daha radikal olan az sayıda işçinin geri kalanı iknâ etmek için örgütlenmesi gerekir. Ancak bu iknâ basit şekilde propagandayla olmaz. Bu, verili toplumsal kısıtlamalar içinde gerçekleşen kısmî ekonomik ve politik mücadeleler sırasında yürütülen pratik argümanların sonucu olacaktır. Bu azınlık, istikrarlı bir şekilde demokrasi ya da ekonomik adalet mücadelesi verebilmenin, sisteme bütünsel olarak kafa tutabilecek bir politika gerektirdiğini gösterebilir.

Bu taktiksel esneklikle birleşmiş sağlam prensipler ve süreklilik gerektirir. Bunun ilk ifâdesi, Marx ve Engels'in Komünist Manifesto'daki "*Komünistlerin, işçi sınıfının çıkarlarından ayrı bir çıkarları yoktur.*" sözüdür.

Fikirler maddî temellere dayanır. Bireyler genel gidişatın tam tersi bir özellik gösterebilir, ama bütünsel olarak insanların düşüncelerindeki değişim, ancak yeni deneyimler yaşadıklarında,

özellikle de dünyalarını değiştiren mücadelelerin parçası olduklarında ve bu durum onlara potansiyel güçlerini farkettirdiğinde gerçekleşir.

Her zaman bunu anlamayan solcular olmuştur. Engels'in Blanquistler hakkında yazdığı gibi "*Birinin kendi sabırsızlığını iknâ edici bir teorik argüman gibi sunması nasıl çocuksu bir masumiyettir.*" (Engels,1874: 52-53).

Lenin ve Bolşevikler için, 1917 Ekim sonrası en önemli görevlerinden birisi, devrimin diğer ülkelere yayılmasına yardımcı olmaktı. Yeni kurulan Komünist Enternasyonel'in rolü Bolşeviklerin deneyimlerini dünyadaki diğer Komünist Partilere iletmek ve Bolşevikler tarafından öğrenilen derslerin kendi koşullarında uygulanabilmesiydi. Lenin, çoğu İkinci Enternasyonel kökenli olan yeni doğmuş Komünist Partilere kendi gerçekleştirdikleri politik dönüşümleri anlatabilmek için "*Proletarya Devrimi ve Dönek Kautsky*" kitabını yazdı.

Ancak *reformizm kötüdür*ün naif algılanışı, Ekim Devrimi'nin canlandırdığı Avrupa ölçeğinde patlak vermiş olan kitlesel mücadeleler içinde komünistlerin büyümesini garanti etmekte yetersizdi. Komünist Partiler, reformistlerin egemen olduğu sendikalarda yer almayı reddediyor ve kısmî mücadeleler içinde reformist partilerle birlikte davranmakta başarısız oluyorlardı. Bu durum, komünistleri yaşanmakta olan işçi sınıfı hareketinden izole olmakla tehdit ediyordu.

Komintern'in 2. Kongresi için Lenin, kongrede herkese dağıtılmak üzere, "*Sol Komünizm Bir Çocukluk Hastalığı*"nı yazdı. Amacı komünistleri, özellikle Avrupa'da, *gerici* sendikalara katılmak zorunda olduklarına ve hattâ İngiltere gibi ülkelerde yeni kurulan Komünist Partiler için zorunlu olan kitlesel etkiyi elde edebilmelerinin tek yolu olarak reformist partilere katılmanın zorunluluğuna iknâ etmekti.

Batılı Komünistlerin kendi yollarına gitmeleri, yasalar çer-

çevesinde çalışma yürütmeleri ve reformistlerle ittifak yapmalarına *izin veren* Komintern'in tam tersine; Lenin ve devrimci dönemindeki Komintern, aşırı sol içgüdülerinden sıyrılmış, reformistlerle[15] ilişki içinde Batılı Komünistler yaratabilmek için şiddetli bir mücadele yürütüyordu. Kuşkusuz Lenin, böylesi bir yolun getirdiği tehlikelerin bütün yönleriyle farkındaydı. Reformistlerle ilişki içinde olmak reformizm içinde yok olmanın kapılarını açabilirdi. Ama böyle bir risk alınmalı ve bu tehlikeye karşı mücadele verilmeliydi. Bunun nedeni, Marx ve Engels tarafından temsil edilen gerçek Marksist geleneğin özündeki, devrimi yapacak olanların işçilerin asıl kendisi olduğu fikridir. Bunun olabilmesi için devrimcilerin, işçilerin kafalarındaki reformist fikirlerle ilişkilenmesi gerekir.

Gerçek Marksist gelenek, kapitalist toplumda yaşanmakta olan diğer türde kısmî mücadeleler konusunda da nettir. Emperyalizm çağında, birçok mücadele ulusal bağımsızlık ya da küçük ve güçsüz ülkelerin büyük ve güçlülere karşı mücadelesi biçimini aldı. Bu mücadelelerde işçi sınıfı, güçsüz, sömürge olan ve ezilenden yana olmalıdır – bir bütün olarak egemen sınıflardan bağımsızlığından vazgeçmeden ve Lenin'in ifâdesiyle "*ulusal hareketleri kızıla boyamadan*". 1919-1922 savaşında Komintern'in tutumu bu politikanın uygulanışının çok açık bir örneğidir - o zamanki TKP liderliğinin bu tutumu iyi anlayamamış olduğu bir o kadar net olsa da.

Gerçek Marksist gelenek ile Stalinizm gibi çarpıtmaları birbirinden ayıran temel nokta, sosyalist devrimin onların adına hareket edenlerin değil, işçilerin kendileri tarafından gerçekleştirilen aşağıdan demokratik bir eylem olmasıdır. Komünistler sekter değildir, işçilerin kısmî mücadelelerinin her birini desteklerler ve mücadele etmeye hazır ancak devrimin gerekliliğine henüz

15 Örneğin, bu yorum Murat Belge'nin "*Sosyalizm, Teori ve Gelecek*" (1989) kitabında var. Solun illegalite fetişizmine karşı yürüttüğü tartışma önemli, ancak Lenin'in bu fikre yönelik tavrının asıl olarak izin vermekten ziyâde bertaraf etmeye çalışmak olduğunu görmüyor.

iknâ olmamış işçilerle dürüst bir ilişki kurarak komünist fikirlere kazanmak için çaba sarfederler. Özgürlük için gerçekleştirilen kısmî mücadeleler, işçi sınıfının bağımsızlığından vaz geçilmeksizin, işçi sınıfı tarafından desteklenmelidir. Gerçek Marksist geleneği Stalinist çarpıtmaların engellerinden kurtarmak, sadece Türkiye'de değil, tüm dünyada solun görevidir.

Sol, Kemalizm ve Stalinizm

Sol ve Kemalizm arasındaki ilişki, Rus Bolşeviklerin 1919-1922 savaşı sırasında Ankara hükümetine sağladığı mali ve maddî yardımla başladı. Fakat Bolşevikler, Komintern kararlarında belirtildiği gibi, Kemal'in liderliği konusunda son derece netlerdi:

> Türk hükümeti, işçi ve köylülerin değil; subayların ve aydınların bizim fikirlerimizle hiçbir ortak noktası olmayan hükümetidir. Türkiye ekonomik olarak gelişirken, Türkiye işçi sınıfının mücadele etme gerekliliği ortadadır. Ama Türk işçileri, bu hükümete yönelik tutumları ne olursa olsun, Türkiye'nin mücadelesinin, yoksul bir köylü halkın uluslararası kapitalizmin köleciliğine karşı bir mücadele olduğunu anlamaktadır. Uluslararası proletarya, Türk hükümeti konusundaki tutumundan bağımsız olarak, kendi çıkarları gereği, İtilaf emperyalizminin Türkiye'ye karşı silah kullanmasını ve bir kez daha Avrupa proletaryasının kanını Britanya'nın dünya egemenliği için dökmesini engellemek için elinden geleni yapmalıdır. (Degras, 1971:370)

Bolşevikler Kemal'i desteklediler; çünkü Britanya'nın desteklediği Yunanistan güçlerinin yenilgisi o zamanlar dünya hakimi olan Britanya emperyalizminin dünya sahnesinde yenilgisi anlamına gelecekti ve imparatorlukta direnişi kuvvetlendirecekti. Tecrübesiz Mustafa Suphi ve yoldaşları, Bolşeviklerin politikasındaki uyanıklığı anlamadı. Suphi Kemal'le sanki güvenilir bir müttefikmiş gibi iletişime geçti ve bu naifliğini hayatıyla ödedi.

1919-1922 savaş yıllarında Kemalizm'den söz etmek tarihsel olarak hata olur. Kemalizm, bir ideoloji olarak 1927 yılında Nutuk ile birlikte doğdu. Bir örnek vermek gerekirse, Kazım Karabekir Doğu Cephesi'nin oldukça etkili bir askerî lideri olmasına

karşın, 1926 tasfiyesinde asılmaktan kıl payı kurtuldu. Çünkü Mustafa Kemal, ordu içerisinde süregiden Karabekir desteğinden korkuyordu. 1919-1922 savaşı *Kemalistler* değil, İttihat ve Terakki'nin devamı biçiminde gerçekleşti. Kemal, gücünü konsolide edip potansiyel muhaliflerini tasfiye ettikten sonra da bu bağ koptu. Mustafa Suphi ve yoldaşlarının, Kemal'e ve sonradan önderlik ettiği harekete dair ölümcül ilüzyonları vardı; ancak henüz kendi başına sahip olduğu anlamda Kemalizm yoktu.

Bu dönemi takip eden tek parti rejimi, 1927'den 1946'ya kadar Türkiye solunu neredeyse tamamen yok etti. Tek ciddi sol örgütlenme, Türkiye Komünist Partisi, ülke içerisinde ezildi; çok az sayıda kalmış izole birey elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışıyordu. Aynı zamanda, sendikalar da etkili bir şekilde tasfiye edildi.

TKP geleneğinin Kemalizmle arasındaki ilişki Moskova çizgisine yakın bir seyir izledi. Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın ürettiği ve daha sonra terk ettiği anti-Kemalist analiz ve İbrahim Kaypakkaya'nın da uzun uzun alıntılar yaptığı Şnurov'un anti-Kemalist yazıları, 1928-1933 yılları arasında, Komintern'in aşırı-sol *Üçüncü Dönemi*'nde üretilmişlerdi.

1946'da çok-partili demokrasiye geçiş, sol üzerindeki baskıda kısa süreli bir çatlak açtı. Demokrat Parti (DP) meclise girdikten sonra, seçimler özgür ve adil olmadığı halde, bir dizi sendika ve en az yedi sosyalist parti[16] kuruldu. Ancak, eski Kemalist rejim hâlâ iktidardaydı ve birkaç ay içinde bütün partiler ve sendikalar kapatıldı ve çalışanları tutuklandı.

1950 seçimlerinden sonra, Demokrat Parti'nin ezici zaferi çatlakları tekrar açtı. 1952'de Türk-İş kuruldu. İki sosyalist parti kurulmuştu, ancak, 1954'de Demokrat İşçi Partisi etkinliğini

16 En önemli iki parti, Şefik Hüsnü'nün liderliğinde TKP'nin etkin bir şekilde yasal kanadı olan *Türkiye Emekçi ve Köylü Sosyalist Partisi* ve Esat Adil Müstecablıoğlu liderliğinde TKP'li olmayan solu bir araya getiren *Türkiye Sosyalist Partisi*.

kaybetti ve 1957'de Hikmet Kıvılcımlı'nın Vatan Partisi tutuklamalar dalgasıyla birlikte kapatıldı.

Kıvılcımlı, 30'lardaki TKP'nin yer altı kadrosundaydı; ama artık TKP ile ilişkisi kopmuştu. Vatan Partisi'nin kuruluşu için yapılan çağrı "*İkinci Kuvayi Milliyetçiliğimiz*" başlığı altında ortaya çıktı. Yalnızca bir sürgün örgütlenmesi olan TKP'nin de benzer bir politikası vardı. TKP Dış Bürosu'nun Sovyet destekli sesi olan *Bizim Radyo*'da Nazım Hikmet, sola tekrar Kuvayi Milliye bayrağı altında birleşme çağrısı yaptı.

1950'li yıllarda Türkiye'deki küçük solun kalan eğilimleri Stalinizm ve aynı zamanda Kemalizm'in etkisi altındaydı. Bu durumun nedenlerini anlamak gerekiyor.

Kemalist mitleri yaratan tarihin yeniden yazımı o kadar etkin ve yaygındı ki bu mitlerin çoğuna komünistler bile inandı. Kemalist ideoloji aynı zamanda, Türkiye solunda elde mevcut bulunan diğer fikirlerle -Marksizmin Sovyetler Birliği versiyonu- özellikle de Sovyetler Birliği'nin dış politikadaki çıkarlarıyla Afrika, Asya ve Orta Doğu'daki sömürgecilik karşıtı hareketler arasındaki ittifaka çok uygundu.

Sol ve Anti-emperyalizm

Britanya destekli Yunanistan saldırısına karşı oluşturulan 1919-1922 direnişi sadece konjonktürel olarak anti-emperyalistti. Kuvayi Milliye diye bir oluşumun varlığı yalnızca bir efsaneydi. Direnişin omuriliğini oluşturan, Müdafaa-i Hukuk-u Milliye Cemiyetleri'ydi. Bunlar, eski İttihat ve Terakki destekçilerinin ve Müslüman olmayan azınlığın mallarının gasp edilmesinden maddî olarak faydalanmış kişilerin hâkimiyetindeydi. Direniş hareketi aslında ulusal değildi; nüfusun büyük bir kısmı kayıtsızdı. Ankara hükümetinin ordusundan firar etme oranları, yalnızca Sakarya savaşında %40'dı. Bu durum, Türkiye'nin köylü kökenli erlerinin savaşmak için çok da hevesli olmadığını gösteriyor. Yunanistan ordusunun yenilmesinin arkasında iki

etken vardı. İlki, Yunanistan'daki büyük savaş karşıtı hareketin Yunanistan'ın savaşma gücünü zayıflatmasıydı. Bu hareket, Yunanistan ordusunun Türkiye topraklarındaki askerî birliklerinin içine bile girmişti. İkincisi, Bolşevik Rusya'dan gelen maddî destekti. Bu destek, silahların yarısından fazlasını ve direniş maliyetinin yarısını oluşturuyordu.

Bolşevik destek, dünya ölçeğinde Britanya emperyalizmine karşı mücadele çerçevesinde meşrulaştırıldı. Fakat savaş öncesinde, sırasında ve sonrasında gerçekleşen gayrimüslim azınlıkların etnik temizliği tesadüfi değil, merkezî bir politikaydı ve şehirli gayrimüslimlerin merkezî bir rol üstlendiği Türkiye işçi sınıfı hareketini fiili olarak parçaladı. Bolşevikler ve sonrasında Komintern, Türkiye'nin 1914'e kadar etkin bir şekilde bağımsızlığını kazanmış olduğu konusunda netti. 1919-1922 savaşı, Britanya emperyalizminin ajanı olarak hareket eden Yunanistan ordusu tarafından zaten yaratılmış olan Türkiye ulusunun parçalanmasına engel oldu.

Hem Hikmet Kıvılcımlı'nın, hem de TKP radyosunun *Kuvayi Milli*'yi pozitif bir terim olarak kullanması ikisinin de Cumhuriyet tarihinin resmî, Kemalist versiyonunu eleştirmeden kabul ettiğini gösterir. Bu durum onlar açısından doğaldı, çünkü komünistlerin burjuva liderliğindeki sömürgecilik karşıtı hareketleri eleştirmeden desteklemeleri gerekir diyen Stalinist aşamalı devrim teorisine de uygundu.

1950'lerdeki sol gibi 1919-1922'nin yeni bir Türk devleti yaratmak için bir savaş/devrim olduğu Kemalist fikrini kabul etsek dahi "*Neden İkinci Kuvayi Milliye'ye ihtiyacımız var?*" sorusu cevapsız kalıyor. Açık ki, ikinci bir savaşa ancak birincisi görevini tamamlamadıysa ihtiyacımız vardır. Burada Stalinist arşivlerden, Menşeviklerin Halk Cephesi politikasını meşrulaştırmak için kullanılan *feodalizm kalıntıları* söylemiyle birlikte tamamlanmamış burjuva devrimi/ulusal bağımsızlık mücadelesi teorileri ödünç alınıyor. Eğer Türkiye hâlâ yarı-sömürge bir ülke

olsaydı, ulusal bağımsızlık mücadelesinden söz etmek anlamlı olurdu. Ulusal bağımsızlık için mücadele fikri 1960 ve 70'lerde solun gelişimindeki temel unsur oldu. Fakat bu, garip biçimde, Türkiye gerçeğiyle zıt düşüyordu.

Türkiye'nin bağımlı olduğu doğru değildi. 1950'lerde ve 60'larda tamamen sömürge olan, bağımsızlık mücadelesi veren ülkeler vardı -örneğin Britanya, Portekiz, Belçika ve Fransa'nın sömürgeleri gibi. Aynı zamanda, Irak ve Mısır gibi yarı sömürgeler Britanya'nın dayattığı monarşileri sona erdirmek ve bağımsızlıklarını kazanmak için savaşıyordu. Fakat Türkiye, ne başka bir yerden yönetiliyordu, ne de yabancılar tarafından başa getirilmiş bir kralı vardı. Ve aksi iddia ediliyor olsa da, Türkiye'nin kapitalistleri hayal gücünüzü ne kadar zorlarsanız zorlayın *komprador* olarak tarif edilemez. Türkiye'nin kapitalistleri Türk devleti tarafından yaratıldı, beslendi ve uzun bir süre devlete göbekten bağlı kaldı; ancak yabancı sermayenin ajanları değillerdi.

Türkiye subayları ideolojilerini ve motivasyonlarını iki farklı kaynaktan aldı. Kendi hayat standartlarını ve statülerini ABD subaylarıyla kıyaslayarak motive oldular; çünkü Türkiye NATO'nun ileri gelen üyelerinden birisiydi. Aynı zamanda politik ilhamlarını, Mısır'daki ve Irak'taki monarşileri devirip Britanya etkisinden ve yarı sömürge olmaktan kurtaran Hür Subaylar Hareketleri'nden alıyordu. Ancak, Türkiye subaylarının gerçekleştirmesi gereken böylesi görevleri yoktu ve Batı'yla aralarındaki bağları koparmaya hiç niyetleri yoktu. Türkiye'nin genç subayları Irak'ın ve Mısır'ın Hür Subayları'nın ancak komik bir versiyonuydu. 27 Mayıs 1960'da Alparslan Türkeş tarafından radyoda okunan ilk kısa demeçleri Türkiye'nin üyesi olduğu iki emperyalist birlik olan NATO'ya ve CENTO'ya sadakatlarını ifâde ediyordu.

Stalinizm ve Anti-emperyalizm

Üçüncü Dünya ülkeleri arasında sömürgecilik karşıtı mücadeleler, komünistlerin ve işçilerin önderliğinde değil; subayların,

devlet memurlarının ve eğitimli orta sınıfların liderliğindeydi. Bazen sol retoriği kucaklasalarda, bu hareketlerin liderlerinin hedefleri yeni egemen sınıfı oluşturacakları bir bağımsız kapitalist devlet kurmaktı.[17]

Sovyetler Birliği'nde Stalin'in gücünün konsolidasyonundan sonra Moskova'nın Komünist Partilere empoze ettiği politikalar, dünya devriminin çıkarlarından çok, Sovyetler Birliği'nin dış politika çıkarlarıyla ilgiliydi. Ancak Moskova, Komünist Partilere de yol açmak zorundaydı veya en azından Sovyetler Birliği'ndeki devlet gücünün prestijinin desteklediği argümanları sunmalıydı. Bu argümanlar, bu partilerin hitap ettiği kesimleri iknâ edebilmesi için Marksist terminoloji içinden alıntılarla süslenerek ifâde edilmeliydi. Her Komünist Partisi kendi işçi sınıfının lider unsurlarıyla, Moskova'dan gelen çizginin, Kremlin'deki bürokratların çıkarlarını değil, dünya işçi sınıfının çıkarlarını temsil ettiğini tartışabilmeliydi.

Bu, egemen sınıf ideolojisi olarak –mesela- Britanya muhafazakârlığı ile Stalinizm arasındaki temel farktı. Bütün dünyada Stalinizm destekçileri, kapitalist sistemi gerçekten yıkmak istediler ve Komintern politikalarının bu amaca hizmet ettiğine iknâ edilmeleri gerekiyordu.

Sonuç tüm teorik araçların Stalin'in (ve sonra Mao'nun) politikalarını meşrulaştırmak için kullanılması oldu. Önce tek ülkede sosyalizm, sonra aşamalı devrim, sonra üçüncü dönem sırasında taarruz teorisi, sonra Milli Demokratik Devrimler teorisi ve *feodalizmin kalıntıları* teriminin keşfedilmesiyle bunun meşrulaştırılması. Bütün bu teorik araçlar Türkiye solunun gelişiminde önemli bir role sahip.

Milli Demokratik Devrim'in Uluslararası Önemi

TİP'in 1965'teki seçim başarısından sonra, solun ve 70'lere hâkim olan radikal solun hemen hemen tamamının temelini

17 Bkz.: Aksayan Sürekli Devrim, Tony Cliff

oluşturan TİP içindeki gençlik hareketinin büyük bir kesiminin ayrılmasını tetikleyen, Mihri Belli ve destekçilerinin *TİP tartışmalarına* müdahalesiydi. Ve Belli'nin TİP'in liderliğine saldırısının teorik temeli Milli Demokratik Devrim (MDD) teorisiydi.

MDD teorisi Belli'nin buluşu değildi. Buharin'in ve eski Menşevik Martinov'un ürettiği bir teoriydi. Stalin sonra bu teoriyi kendisine mal etti ve Buharin'i Moskova mahkemelerinde idam etti.[18] *Tek ülkede sosyalizm* teorisi ilk Buharin tarafından Rusya'ya uygulanması için önerildi. Bunun uluslararası arenadaki paralel çizgisi, Rus rejimi için uluslararası burjuva müttefikler arayışıydı.[19] Bunun sömürge ve yarı sömürgelerdeki teorik ifâdesi, *Milli Demokratik Devrim* politikası oldu. Mihri Belli'nin formülasyonu ve argümanları *-dört sınıf bloğu*[20] konsepti de dahil

18 Martinov 1935 yılında öldü. Resmî Sovyet kaynakları nasıl öldüğünden, Komintern'deki rolünden ve Stalinist parti bürokratı olduğu dönemdeki kariyerinden bahsetmiyor, yalnızca bir Menşevik olduğu ilk dönem kariyerine atıfta bulunuyor.

19 Avrupa'da Stalin'in politikaları Batıdaki Komünist Parti'lerini Rusya ile ittifak ya da ticari anlaşmalar yapmak üzere kendi yönetici sınıfları üzerinde baskı oluşturabilecek reformistlere tabi kılmaktı. Bunun klasik örneği Rusya ile ticaret yapması için İngiliz hükümetini baskı altında tutabilecek sendikaların etkisini kullanmak amacıyla kurulan Britanya'daki Anglo-Sovyet Sendika Komitesi'dir. Bu komitenin üyeleri olan Sendikalar Konfederasyonu (TUC) bürokratları 1926 İngiliz Genel Grevi'ni sattılar. İngiliz Komünist Partisi'nin grevdeki sloganı, işçi konseylerinin kurulmuş olduğu bir dönemde "Bütün iktidar işçi konseylerine" yerine, "Bütün iktidar TUC'ye" –başka bir ifâdeyle sendika bürokrasisineydi.

20 Martinov'un "dört sınıf bloğu" -dolayısıyla Stalin'in ve sonrasında Mao'nun- işçi sınıfı, köylülük, kentli küçük burjuvazi ve ulusal burjuvazidir. Mihri Belli küçük burjuvaziyi bölüp "subaylar ve aydınlara" ayrı bir yer vererek ve işçi sınıfını da proleteryaya ve yarı proleteryaya yani aynı zamanda ücretli emek ile yaşayan köylülere bölerek bu sayıyı altıya çıkardı. "Dört sınıf bloğu" teorisi, Sol Muhalefet ile mücadele etmek için, 1923'de bir Menşevik olarak karşı çıktığı Ekim Devrimi'nden altı yıl sonra Rusya Komünist Partisi'ne katılan Sağ Menşevik, Alexander Martinov'un teorisiydi. Martinov, Ekonomistler'in lideri olarak henüz 1901-1902 yıllarında iken Lenin'in Iskra'sına karşı çıkmıştır. Berlin'de sürgünde olan Menşevik lider Dan, bu Menşevik politikaların ve Martinov'un rolünün benimsenmesine övgüler yağdıran bir makale yayımladı.

olmak üzere- tam olarak Stalin ve müritlerinin argümanlarının aynısıydı. Belli bu anlamda Stalin'e olan borcunu kabul etmemiş görünüyor. Aslında teorik pozisyonunun Moskova, Havana veya Pekin ile bir ilgisi olduğunu açıkça reddeder: *"'Pekinci', 'Havanacı' 'Moskovacı' yakıştırmalara cevabımız şudur: Biz ne oyuz, ne de bu, ve ne de beriki. Biz TÜRKİYECİYİZ."* (Belli,69)

MDD teorisinin Türkiye solunun politik gelişiminde uzun süreli bir etkisi oldu. Fakat MDD Stalinist hareketin dünya çapındaki politikasıydı. Çin, İspanya deneyimleri ve bu teorinin pratik uygulamalarının çeşitli şekillerini tartışabilmek için yeterince yerimiz yok. Fakat radikal solun ortak politik mirası MDD'den gelmektedir ve bu mirası en azından teorinin kendisini değerlendirmeden tartışmak mümkün değildir.

MDD teorisinin uluslararası işçi hareketi için bir yıkım olduğu pratikte, önce Çin'de sonra İspanya'da kanıtlandı. Çin'de işçi hareketi bastırıldı ve Çin Komünist Partisi yok edildi. Mao ve ÇKP üyesi sadece 1000 kişi kalmış bir orduyu Jinggang dağlarına kaçmaya zorlayan bu yenilgiydi. 1925-1927 döneminin en azından ilk yarısında, Komünist Enternasyonal ve Rus Komünist Partisi liderliğinde kısıtlı da olsa bir tartışma olanağı vardı, dolayısıyla Buharin, Martinov ve Stalin'in pozisyonları, Troçki gibi özgün Bolşevik politikaları tartışan kişilerin önermeleri karşısında test edilmesi mümkündü.

1925'te Çin'de yabancı hâkimiyetine, yerli kapitalistlere ve toprak sahiplerine karşı isyan yayılıyordu. On milyonlarca işçi ve köylü mücadeleye katılmıştı. Sendikaların liderliğindeki ÇKP tarafından kitle grevleri ve boykotlar çağırılıyordu. Bu grevler ve boykotlar, Hong Kong'da 12 ay süren bir genel greve yol açtı. Milliyetçi hareket, Kuomintang, hızla büyüdü ve köylü ayaklanmaları Kuomintang ordusunun kolayca kırsala geçmesini sağladı. 1926 sonları ve 1927 başlarında işçiler ve köylüler kapitalist ve toprak sahibi yanlısı Kuomintang'ın koyduğu sınırların çok ötesine geçiyordu. Köylüler toprağa el koyuyordu ve işçi milisleri

şehirleri kontrol ediyordu. Fakat ÇKP'ye emirleri Stalin veriyordu ve MDD teorisine göre Komintang dört sınıf bloğunun bir ifâdesiydi. ÇKP'ye Komintang'a katılma ve liderliğini eleştirmeme emri verildi. Komintang Şangay üzerine ilerlerken, işçiler 12 gün boyunca şehrin bütün kontrolünü ele geçirdikleri silahlı bir genel grev yaptı. Komintang şehre girdiğinde işçiler, ÇKP liderliğinin emriyle silahlarını Kuomintang'a teslim etti. Birkaç gün içinde Kuomintang 50,000 militanı katletti. Sendikalar ve Komünist Partisi paramparça edildi. Bundan kısa bir süre önce, Komintang lideri Chiang Kai Shek Komünist Enternasyonal Merkez Komitesi tarafından onur üyesi yapılmıştı. Komite üyeleri arasında bu onur üyeliğine karşı oy kullanan tek kişi Troçki oldu. Bu felaketten sonra bile, Stalinist liderlik artık Wuhan'daki rakip *Sol* Kuomintang önderliğinin hareketin liderliği olduğunu açıkladı. Ancak, Temmuz 1927'de Wuhan hükümeti yüz binlerce işçi ve köylüyü öldürerek kendi saldırısını başlattı. Stalin'in MDD teorisi olarak ifâde edilen politikası, Çin işçi ve köylüleri için ölümcül olduğunu kanıtladı.

Bu feci yenilgiden sonra Stalin, başka bir politik dönüş yaptı. Komintern bir *taarruz* ilan etti ve *basat ayaklanmaları* adını verdikleri, köylü ayaklanmaları çağrısı sonrası, Kanton şehrinde bir ayaklanma girişimi gerçekleşti. Bu ayaklanmaların tek sonucu, daha fazla militan işçi, köylü ve daha fazla komünistin, Kuomintang cellatlarına teslim edilmesi oldu. Kanton *ayaklanması* sadece birkaç bin kişiden oluşuyordu ve birkaç gün içinde yenildi. Komünist Parti işçi sınıfı üzerindeki tüm etkisini yitirdi ve eski halinden eser kalmadı.

Bu yeni *taarruz* teorisi, Komintern'in *üçüncü dönem* olarak bilinen,1928'den 1933'e kadar düşünüş biçimine hâkim oldu. Bu politikanın Almanya'daki etkisi yukarıda anlatıldı. Alman Komünist Partisi saçma sapan bir şekilde "*Hitler'den sonra, biz.*" dedi ve Naziler iktidara geldikten hemen sonra kendilerini Hitler'in toplama kamplarında buldular. Hitler'in zaferinin iki önemli etkisi oldu. Kilit noktalardaki Komünist Partilerin, özel-

likle de Fransa'da, faşistlere karşı neden birleşemediklerini açıklamaları giderek zorlaşıyordu. Çok kısa bir süreç içinde, Nazi Almanya'sının Sovyetler Birliği'ne karşı silahlı bir tehdit olacağı ve Sovyetler Birliği'nin Hitler'e karşı Batılı müttefiklere ihtiyaç duyacağı netleşti. Sonuç *Halk Cephesi* taktiğine dönüştü - Çin'de yıkıma yol açan sınıf işbirliği politikaları yeniden canlandırıldı. Bu dönüş, tabandaki Komünistler tarafından üçüncü dönemin felaketlere yol açan sekterliğinden vazgeçmek anlamına geldiği için iyi karşılandı. Fakat Sovyetler Birliği bürokrasisi için Halk Cephesi, Batılı müttefikler kazanmak için yapılmış bir manevraydı ve bağımsız bir işçi sınıfı eylemi bu müttefikleri korkutup kaçırırdı. Fransa ve İspanya'nın işçi sınıfı ve köylüleri sonradan faşizme karşı mücadeleyi satan burjuva politikacılara feda edildi.

MDD'nin yeni versiyonu, Halk Cephesi'nin en büyük sınavı İspanya İç Savaşı'nda[21] verildi. Kitle grevleri İspanya monarşisini 1931'de yıkmıştı. Ekim 1934'de sağ bir hükümet iktidara geldi ve işçi sınıfı direnişini kırmak için çok büyük güç kullandı -binlerce Asturiaslı madenciyi öldürdü. Ancak işçiler buna 1 Mayıs 1935'de bir genel grevle karşılık verdi. Bu mücadele, 1936 Şubatı'nda seçimleri kazanan Halk Cephesi örgütlenmesinin temelini oluşturdu. Halk Cephesi liberal cumhuriyetçileri, İspanyol sosyalist ve komünist partilerini, Katalan milliyetçilerini ve Bask milliyetçi partilerinden birisini birleştirdi. Bununla birlikte hükümet yalnızca cumhuriyetçi bakanlardan oluşuyordu ve liderliği cumhuriyetçi Manuel Azana tarafından yapılıyordu.

Ancak yeni hükümetin seçilmesi umutları arttırdı; şehirlerde ve köylerde yeni bir direniş dalgasını besledi. İşçiler ücret artışları ve 1934'de işten atılan işçilerin işe iadesi için mücadele ediyor, köylüler ve tarım işçileri topraklara el koyuyor ve daha iyi ücret için grev yapıyorlardı. İspanyol toplumu şiddetli bir çatışmaya doğru ilerliyordu. Bu dönemde bile, Halk Cephesi politikası-

21 Bu açıklama Charlie Hore'un, editasyonu bu yazar tarafından yapılmış, "*İspanya 1936. Toprak ve Özgürlük*", Z Yayınları makalesine çok şey borçlu.

nın hizmetinde olan İspanyol Komünist Partisi, tarım işçilerine grevlerini sonlandırmaları çağrısı yaptı. Komünist Parti gazetesi Mundo Obrero, işçi mücadelelerinin *sağcıların öfkesini provoke edeceği* uyarısında bulunuyordu. Benzer bir anlayışla, Mundo Obrero, Madrid inşaat işçilerinin grevlerini sonlandırmasına karşı tartışan anarşistlerin faşistlerle işbirliği içinde olduğunu yazıyordu.

Halk Cephesi'nin işçi mücadelelerini zayıflatma çabası, sağı pasivize etmekten ziyâde, sadece Franco'nun güvenini arttırmaya yaradı. 17 Temmuz 1936'da Franco bir darbe girişimi başlattı. Halk Cephesi hükümeti kararsız kaldı. Başbakan Azana, Franco'yla pazarlık yapmaya çalıştı, ancak Franco yalnızca teslimiyet istedi. İşçiler direndi. Franco, hızlı ve başarılı bir darbeden ziyâde, üç yıl süren bir iç savaşla karşı karşıya kaldı. İşçilerin direnişinin merkezinde, Franco karşıtı cumhuriyetçi bölgelerde, bir devrimin gerçekleşiyor olduğu gerçeği vardı. İşçiler fabrikaları ve köylüler de toprakları ele geçiriyordu. İkili bir iktidar vardı; Halk Cephesi hükümetinin zayıflayan otoritesinin yerini işçi komiteleri alıyordu.

Bu koşullar altında, Halk Cephesi'ni destekleyenler MDD görüşünü tartıştılar. *Feodalizmin kalıntıları* vardı ve burjuvaziyle ittifak ne pahasına olursa olsun korunmalıydı. Stalin, "*İspanya'nın düşmanlarının onu komünist bir cumhuriyet olarak görmelerini engellemek için*" darbeye karşı tepkisi pazarlık etmek olan Azana'yı başbakan olarak muhafaza etmenin zorunlu olduğunu tartışıyordu. İspanyol milliyetçiliği de yenilgide rolünü oynadı. Franco'nun ilk ayaklanması Fas'ta başladı; çoğunluğu siyah askerlerden oluşuyordu. Ancak Fas'ta güçlü bir sömürgecilik karşıtı mücadele vardı. 1937'de Faslı milliyetçi lider Abd el-Kerim, Halk Cephesi hükümetinden Fas'ta Franco'ya karşı bir ayaklanmaya liderlik etmek üzere geri dönmesine izin vermelerini istedi. Halk Cephesi hükümeti, İspanyol egemen sınıfının ulusal çıkarlarına karşı gelmek istemediği için, bu isteği reddetti. Franco'nun başlattığı ayaklanmanın altını oymak için hayatî bir

fırsat kaybedildi. İspanyol Devrimi, Halk Cephesi tarafından geri tutuldu ve sonuç Franco'nun zaferi oldu. 1936'da Fransa'da, Halk Cephesi politikası kapitalistlerin eline kitle grevleri hareketini teslim etti. Nihai sonuç, yıllar sonra, Nazi'lerle işbirliği yapan bir hükümet oldu.

Son ve belkide en dramatik ihânet Nazi işgaline karşı mücadele eden Yunanistan'da gerçekleşti. Burada da Halk Cephesi politikalarının politik dili kullanılıyordu, ancak diğer yerlerde olduğu gibi çıplak gerçeklik, Sovyetler Birliği'nin dış ilişkiler politikasının çıkarları uğruna ihânete uğrayan kitle hareketiydi. Şehirlerde ve kırlarda örgütlenen direniş, hiçbir yardım almadan Nazileri Yunanistan'dan kovdu. İşgal sırasında Nazi'ler, kırsal bölgelerde ana yollar dışında, küçük bir alanı kontrol ediyordu. Kentlerde Yunan işçiler işgale karşı direniyor ve Naziler'in uygulamaya çalıştığı angaryayı (ücretsiz ve zorla çalıştırılmayı) başarılı bir şekilde engelleyen bir grev de dahil olmak üzere, genel grevler örgütlüyordu. Komünistlerin önderliğindeki direniş hareketi, 1944'de Naziler gittiğinde, bütün Yunanistan'ı kontrol ediyordu. Fakat Yalta anlaşmasında Stalin, Yunanistan'ın Britanya etki alanında kalması için, Roosevelt ve Churchill ile anlaştı. Direnişe silahsızlanma emri verildi. Fakat tabandaki insanlar kolayca iknâ olmayacaktı. Britanya başbakanı Churchill Aralık'ta Yunanistan'a geldiğinde, İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri hâlihazırda Atina'daki işçi sınıfı mahallelerini bombalıyor ve silahlarla tarıyordu. Direniş, Churchill'in kalacağı Grand Bretagne Oteli'nin altındaki kanalizasyona 750 kg patlayıcı penthrite doldurdu. Fakat Stalinist liderler havaya uçurmak değil Churchill'e konuşmak istedi ve bomba etkisiz hale getirildi. Direniş bütün silahlarını Britanya'ya teslim etti; nefret edilen monarşi tekrar geri getirildi. Britanya tarafından direnişten toplanan silahlar sağa tekrar dağıtıldı ve sola karşı terör dönemi başladı.

Ancak 1946 yılına gelindiğinde, Sovyetler Birliği ile birlikte, komünist liderlerin pozisyonu değişti. Sağın ölümcül iktidarına karşı direniş, 1946-1949 yılları arasında Yunanistan İç Savaşı'nı

doğurdu. Fakat 1944 ihâneti, çok sayıda militanın kaybedilmesine ve direnişin silahlı güç açısında büyük bir dezavantajla başlamasına yol açtı. İç savaş[22] Yunanistan'ın onlarca yıllık bir gericilik dönemi yaşamasına sebep olan bir yenilgiydi. Yunanistan nüfusunun onda biri direniş ve iç savaş sırasında öldü. Yunanistan'da demokrasinin yeniden uygulanır olabilmesi için 1967-1974 cuntasına karşı çok büyük mücadeleler verilmesi gerekecekti.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, fotoğraf bir şekilde değişti. Eski sömürgeci güçler (özellikle Fransa ve Britanya) doğrudan sömürgeciliğin artık çok pahalıya geldiğini farketti ve ABD yoksul ülkeleri sömürmenin ekonomik olarak daha etkili yollarını buldu ve dünyadaki nüfuz alanını bölüştü. Subayların, aydınların, memurların liderliğinde sömürgecilik karşıtı bir dizi devrim, toplumsal bir kitle tabanı olmaksızın bağımsızlık kazanabildi ve devletçi veya yarı devletçi rejimler kurdu. Bu rejimler, çoğu zaman kafa karıştırıcı bir şekilde sosyalist rejimler olarak anılacaktı. Britanya egemenliğine karşı Afrika isyanları, Nasır'ın Hür Subayları, Irak'ta Kasım, Libya'da Kaddafi, Çin'de Mao ve Küba'da Castro örnek olarak verilebilir.

MDD ve "TİP Tartışmaları"

MDD teorisinin TİP'in genç sempatizanları ve üyeleri arasında yarattığı çekim gücü, temel politik farklılıkların bir sonucu değildi.

Mehmet Ali Aybar'ın *sosyalizme barışçıl geçiş* tezi, çoğu Batılı Komünist Parti programından pek de farklı değildi; ironik bir şekilde Belli ile aynı politik gelenekten geliyor ve MDD teorisini destekliyordu –TKP gibi. Aslında TKP, 1965'te bile *Milli Demokratik Hükümet*[23] çağrısı yapıyordu.

22 İronik bir şekilde, bu Mihri Belli'nin içinde mücadele ettiği bir savaştı.

23 S. Üstüngel, TKP Dış Büro Yöneticisi, Yeni Çağ, Mart 1965, alıntı (Aydınoğlu, 2007: 260-274).

TİP sendikacılar tarafından kurulmuştu ve tüzüğünde işçilere belirleyici bir rol veriyordu. Aslına bakarsak belirleyici rolü sendika yöneticileri oynuyordu, çünkü TİP'in çeşitli komitelerinde işçiler için ayrılmış olan yerlerde onlar oturuyordu.

Öte yandan, MDD de aynı Stalinist gelenekten gelen, ancak işçi sınıfı dışındaki güçlere eşit (veya pratikte daha fazla) rol biçen bir teoriydi. MDD, özellikle küçük burjuvaziye ve aydınlara bağımsız bir görev biçti. Mihri Belli'nin formülasyonu dört sınıfı altıya çıkardı ve sonuç olarak bu sınıfların işçi sınıfı karşısındaki görece önemlerini daha da arttırdı. İşçiler şimdi altı sınıftan sadece birisiydi.

TİP'i ve MDD'yi savunan liderliklerin politikaları *ikâme ciydi*. Her ikisi de işçi sınıfı dışında başka güçlerin devrimci dönüşümün motoru olabileceği fikrini paylaşıyorlardı. TİP liderliği için, sendika yöneticileri ve parlamenterler işçi sınıfının doğrudan eylemliliğine ikâme edilen güçlerdi. MDD için, subaylar, aydınlar ve öğrenciler hızlı bir değişimi zorlayacak olan toplumsal katmanlardı. İşte bu ikâmeci aktör konusundaki farklılık, 1965-1970 dönemindeki bütün tartışmaların ortak konusu oldu.

1960 sonlarında ikâmeciliğin MDD versiyonunun öğrenciler açısından çekiciliği aşikârdı. Birincisi, MDD öğrencilerin kendisine sınıflar bloğunun bir parçası olarak merkezî bir rol sunuyordu. İkincisi, MDD devrimci dönüşüm için kestirme bir yol sunuyor gibi görünüyordu. Özellikle de bu durum, Türkiye örneğinde, politik sahnede zaten etkili olabildiğini kanıtlamış olan orduya verilen rol açısından geçerliydi. Üçüncüsü, MDD Türkiye toplumundaki egemen ideolojinin önyargılarıyla, yani Kemalizmle uyumluydu. Kemalist projenin doğru olduğu, fakat yeterince ilerleyemediği veya ihânete uğradığı iddiası zemininde duran bir politik analiz resmî ideolojiye doymuş bir neslin milliyetçilikle bağlarını koparmadan daha rahat bir radikalleşme yolu gösteriyordu. MDD radikelleşenlerin ilk durağı oldu.

Dolayısıyla MDD ve TİP arasındaki ayrışma temel bir politik farklılıktan değil, sabırsızlıktan kaynaklanıyordu. Aslında, Aybar'ın ve TİP liderliğinin amaçları MDD'den daha radikaldi. MDD'ciler "*Tam Bağımsız ve Gerçekten Demokratik Türkiye*" talep ederken, Aybar ve diğerleri sosyalizm istiyordu.

Gençliği MDD'ye çeken radikalizm, radikal bir amaç değildi; aslında, MDD'nin onlara önerdiği kestirme bir yöntemdi - ya askerî darbe ya da küçük silahlı grupların eylemleri.[24] Ancak kestirme bir yolumuz varsa, artık birlik önemli değildir; önemli olan sadece *doğru hattır*. Kestirme yol üzerinden radikalizm, solu merkezcil güçlerin çabucak bölebileceği bir hedef haline getirir; tam da böyle oldu.

Mihri Belli'nin MDD'si ve Kemalizm

MDD'nin Mihri Belli tarafından yazılmış ve *TİP tartışmaları* sırasında basılmış kuruluş belgeleri, resmî (Kemalist) ideolojinin bütün iddialarını eleştirmeksizin, olduğu gibi kabul etti. Daha da ileriye giderek, subaylara *dört sınıf bloğunun* bir parçası olarak özel bir önem verdi.

MDD, 68/78 radikal solunun neredeyse tamamının başlangıç noktasıydı. Sonradan hepsi orijinal MDD tezinden kendilerini bir şekilde ayrıştırdılar. Bununla birlikte, hiçbiri MDD'nin temel fikirlerini reddetmedi. MDD'nin sloganı "*Tam Bağımsız ve Gerçekten Demokratik Türkiye*" solda egemen olmaya devam etti. MDD kuruluş belgelerinde yazılanları araştırarak, bütün bu devrimci akımların çıkış noktalarını kendimize hatırlatmakta fayda var.

MDD'nin kuruluş yazıları 1966-1970 arası, *Yön*, *Türk Solu*, *Aydınlık* dergilerinde ve bu tarihsel sırayla yayınlandı.

"*Milli Demokratik Devrim*" Kasım 1968'de *Türk Solu*'nda basıldı. Daha sonra, 1970 yılında genişletilmiş bir versiyonu bro-

24 Murat Belge amaçlardaki radikalizm ile yöntemdeki radikalizm arasındaki bu çelişkiye vurgu yapan ilkler arasındaydı.

şür olarak basılacaktı. Bu yazı, Mustafa Kemal'in MDD'nin ilk taraftarı olduğunu iddia ediyordu:

> Kurtuluş Savaşımız şartlarında "İstiklalimizi bulundurabilmek için heyeti umumiyemizce, heyeti milliyemizce bizi mahvetmek isteyen emperyalizme ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı heyeti milliyece mücadeleye caiz gören bir doktrini takip eden insanlarız." diyen Mustafa Kemal, Türkiye'de küçük-burjuva radikalizminin en devrimci bir anındaki milli devrim anlayışını ifade etmekteydi.

Şu sözler de Kemalizmin, Kurtuluş savaşı döneminde, demokratik devrim anlayışının bir ifâdesi sayılabilir:

> Türkiye'nin sahibi ve efendisi kimdir? Bu sorunun cevabını derhal birlikte verelim; Türkiye'nin hakiki sahibi ve efendisi, hakiki üretici olan köylüdür. O halde, herkesten daha çok refah, saadet ve servete layık olan, ona hak kazanmış olan köylüdür. Onun için Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin iktisadi siyaseti, bu temel amacı gerçekleştirmeyi hedef tutar. (Mustafa Kemal'in TBMM üçüncü toplantı yılı açılış nutku, 1 Mart 1922) (Belli 1970b)

Resmî tarih, Mustafa Kemal'in 1919-1922 savaşı sırasındaki İslamcı milliyetçiliğini açıklamakta zorlanır. Mustafa Kemal'in, İslamî milliyetçiliği aslında kendisinin gizli, laiklik taraftarı, bir gündemi varken sırf köylüleri *Cumhuriyet için savaştırmanın* yolu olarak kullandığı yönünde bir açıklamayla zekice geçiştirilir. Daha basit ve daha gerçekçi açıklama ise, Mustafa Kemal'in laiklik taraftarlığının sonradan, kendi gücünü konsolide etmek amacıyla uyarladığı bir politika olduğudur.

MDD, resmî açıklamayı aynen sunar:

> Atatürk'ün 23 Nisan 1920'de Birinci Millet Meclisi'nin açılış günü çekilmiş ünlü fotoğrafını hep biliriz. Sivil giyinmiş, başı kalpaklı Mustafa Kemal ortada, yanında Rauf Bey ve fesli, kalpaklı, sarıklı öteki rical; avuçlar göğe açılmış hep birlikte tarihimizin o kara gününde, Türk Milletinin muini (yardımcısı) olsun diye, yukarıdaki Tanrıya dua ediyorlar.
>
> Oysa Mustafa Kemal'in, daha genç yaşından beri, (kendi kuşağının aydınlarının birçoğu gibi) özgür düşünceli olduğunu bilmekteyiz.
>
> Mustafa Kemal, aynı 23 Nisan günü, Birinci Millet Meclisi'nin

açılış söylevinde, düşman elinde esir düşmüş olan "Makam-ı Hilafetin İstihlası" (halifelik makamının kurtarılması) için Türk ulusunu, Türkiye'nin devlet olarak varlığına son vermek isteyen emperyalizme ve kapitalizme karşı savaşa çağıracaktır.

Oysa Mustafa Kemal ve arkadaşları, halife ve padişah Vahdettin'i, İngiliz emperyalistlerine sığınmış bir vatan haini saymaktadırlar. Ve Meclisin gizli oturumlarında bunu açıkça söylemektedirler. Üstelik Mustafa Kemal'in genç yaşından beri cumhuriyetçi fikirleri benimsediğini bilmekteyiz. (Belli, 1970b:51-52)

Yukarıdaki alıntıya bakınca, yazıyı okuyanların zaten okulda Türkiye İnkılap Tarihi derslerinde öğrendiklerini, bu kadar çok vurgulama ihtiyacının hissedilmiş olması ilk bakışta şaşırtıcıdır. Ancak MDD fikirlerinin kolayca kabul edilmesinin sebebi de egemen ideolojinin akıntısı yönünde yüzmesidir.

Belli'nin sosyalizm vizyonu kesinlikle gelir eşitliğini içermiyordu:

Bugün kesekağıdı ticareti yapan, ilk tahsilden yoksun Kayserili Hasan efendinin, ya da Balatlı Moiz efendinin büyük vurgunlara kıyasla mütevazi sayılması gereken ticaretinden sağladığı gelir, bir generalin, bir profesörün gelirinin birkaç mislidir. Bugün Türkiye'de bir Genelkurmay Başkanı orgeneral göğsünü gere gere birbuçuk odada oturduğunu söyler ve kimse bunu yadırgamaz, giderek bunu yoksul Türk haklı, milli bir ordu olan Türk Ordusunun en yüksek kademesinde bulunmanın bir vecibesi sayar. (Belli, 1970a:18)

Türkiye'de kalan küçük bir Yahudi nüfus olduğu düşünülürse, *bir orgeneralden daha fazla* kazanan tüccar için Yahudi bir isim seçmesi, Belli'yi anti-semitizm suçlamasına açık hale getiriyor. Gelir farklılığına bakış açısı da bir sosyalist için oldukça tuhaftır. Sonraki yazısında, Belli subayların mali durumuna ve 27 Mayıs 1960 darbesiyle subayların menfaati için oluşturulmuş bir kurum olan OYAK meselesine geri dönüyor:

Ordu Yardımlaşma Kurumu gibi bir kurumun önemini, abartmakla dikkatleri asıl hedeften uzaklaştırmış oluruz. Hatta ilkten ben, asker-sivil zümrenin sözünü ettiğimiz devrim süresince durmadan azalan gerçek gelirlerinin eski seviyeye yükseltmenin adil bir davra-

nış olacağı düşüncesiyle, bu yoldaki girişimleri olumlu karşıladım.

(...)

Otobüse binmekten gazoz içmeye kadar Türk vatandaşının her tüketiminde, her kıpırdanışında emperyalist sömürü için vesil yarattığı bir toplumda, özel sektörün yılda dört milyar vergi kaçakçılığı yaptığı, büyük toprak sahiplerinin hiç vergi ödemedikleri bir toplumda, bir emekli albayın bin, binbeşyüz liralık emekli maaşını, her geçen gün enflasyon yüzünden gerçek değeri düşmekte maaşını, birinci meselemiz gibi ele almak ve yaygara koparmak yanlış bir davranıştır. (Belli, 1970c:110-111)

Mihri Belli yukarıda alıntılanan konuşmasını 5 Aralık 1968'de yaptı. Temmuz 1969'da temel maaş 475 liraydı.[25] Şimdi de yaşandığı gibi pek çok işçi temel maaştan daha az alıyorken ve subaylar parasal olmayan inanılmaz ayrıcalıklarla gazinolarında ve orduevlerinde eğleniyorken, bir sosyaliste göre bir subayın işçiden neden daha fazla gelire sahip olması gerekiyor?

Belli'nin desteklediği sosyalizm vizyonu ile çok az sayıda Kürt ya da Alevî ortaklaşabilir: "*Türkiye'de objektif şartlar bakımından 1937'de bugünkünden daha yakındık sosyalizme. 1937'de Atatürk sağken ve Türkiye bağımsızken, daha yakındık sosyalizme.*" (Belli, 1970d:41-42)

Belli, tam da Dersim katliamının yapıldığı zaman hakkında yazarken, Türkiye'nin sosyalizme en yakın olduğu dönem olduğunu düşünüyor.

Daha da ötesi, Milli *Demokratik* Devrim sloganına rağmen, Belli'nin demokrasi anlayışı bir garip. Tek Parti rejiminin sınırlı bir parlementer demokrasiyle değiştirilmesini bir *karşı devrim* olarak yorumluyor.

DP, 1950'de iktidara geldiği zaman, anti-kemalist karşı-devrimi perçinlemek üzere geldi... Ve olan, demokrasinin, burjuva demokratik devrimin gerçekleşmesi filan değildir. Demokratik

25 http://www.ceterisparibus.net/veritabani/1923_1990/ucretler.htm#5, 9 Kasım 2010'da indirildi

devrim bağımsızlıktır, feodalitenin yok edilmesidir, o kadar. Oy sistemi olmuş olmamış birinci mesele değildir, ikinci bir meseledir. (Belli 1970d:41)

Belli'nin söylediği burjuva devrimleri için doğru olabilir; burjuvazi için burjuva devriminin demokratik bileşenleri gözden çıkarılabilir. Ancak bu, oy vermenin ve yasal düzeyde sendika kurmanın mümkün olduğu demokrasiden önemli çıkarları olan işçiler açısından ve buradan hareketle sosyalistler açısından doğru değildir.

Açık ki, Mihri Belli 1946 ve 1950 seçimlerini bir *karşı devrim* ve 27 Mayıs 1960 darbesini, milliyetçi devrimci yola geri dönüş olarak gördü - en azından geçici olarak:

> 1950-1960 dönemi, Türk tarihinin en karanlık sayfasıdır. Bunu biz iyi takdir etmek zorundayız. Biz, birçok arkadaşımla ben, on yıllık Demokrat Parti döneminin 7 yılını hapiste, geri kalanını sürgünde geçirdik.
>
> (...)
>
> 27 Mayıs, bu kötü gidişe Atatürkçü asker-sivil aydın zümrenin dur deyişidir.
>
> (...)
>
> Bürokrasinin kaleleri, Yargıtay, Danıştay, Yüksek Hakimler Kurulu, Anayasa Mahkemesi, Tabii Senatörlük müessesesi... bütün bunlar kemalist asker-sivil aydın zümrenin kaleleridir. Onun için saldırıya uğramaktadırlar şu anda. (Belli, 1970c:104-105)

Mihri Belli'nin bu değerlendirmesini okuyan, 1923-1950 Kemalist iktidar döneminde komünistlerin ve sendikacıların avlanmadığını, hapse atılmadığını ve sürgüne gönderilmediğini düşünür. Aslında, 1923 sonrası kurulan ilk resmî sendika konfederasyonu Türk-İş, 1952'ye kadar beklemek zorunda kaldı. Belli'nin bakışı, Marx ve Engels'in *Komünist Manifesto*'da kullandıkları anlamıyla *sekterdir*: *"Komünistler... tüm proletaryanın çıkarlarının dışında ayrı çıkarlara sahip değillerdir."*[26] Belli, 1950

26 Marx ve Engels, Komünist Manifesto, İkinci Bölüm.

ve 1960'ı tüm işçi sınıfı hareketi üzerindeki uzun dönem etkisiyle değil; sol örgütlenmeler, özel olarak da kendi örgütü üzerindeki anlık etkisiyle yargılıyor.

Murat Belge, 1981'de Ahmet Samim takma adıyla yayınlanan, derin bir kavrayışa sahip "*The Tragedy of the Turkish Left*" makalesinde, solun nasıl 1950 ve 1960'ı yanlış yorumladığına dikkat çeker:

> İki moment, halbuki, paradoksal ve çelişkili sonuçlar sergiledi. Dolayısıyla 1950 seçimi gerici bir sonucu olan demokratik ve ilerici bir olayken, 1960 darbesi Türkiye yönetiminde liberal bir reform üreten, apaçık anti demokratik bir olaydı. Bu iki olay nasıl anlaşılmalıdır? Bir Kemalist tereddütsüz 1950'nin gerici sonuçları ile 1960'ın kazanımlarını karşılaştıracaktır. Sosyalist bir bakış ise, tam tersine, 1950'de teyit edilen politikleşmenin pozitif tarafını kabul ederken, aynı zamanda 1961'de yeni anayasasının geçmesini sağlayan askeri darbe dinamiğinin nasıl kendiliğinden etkin bir şekilde uygulanmasını engellediğini kavraması gerekir. Başka bir deyişle, sosyalist bir değerlendirme, bu iki değişimin politik sonuçlarının Kemalist değerlendirmesiyle (1950'den sonra gerici politikalar, 1960'tan sonra ilerici reformlar) farklı düşmeden; bu iki kritik gelişmenin altında yatan politik oluşumların pozitif ve negatif göstergelerini tamamen tersine çevirmeliydi (Samim, 1981)

Bu, İdris Küçükömer'in 50'lerde ve 60'larda "*Türkiye'de sağ sol, sol da sağdır.*" yorumundan, çok daha iyi ve daha doğru bir formülasyon.

Radikal solun tamamı, 1950 ve 1960'ların, Murat Belge'nin makalesinde Kemalist olarak nitelendirdiği yorumunu paylaşıyor -ve çoğunluğu halen paylaşmaya devam ediyor. Sözüm ona ilerici 1961 Anayasası'yla ilgili yok sayılan, Anayasa Mahkemesi gibi seçilmeyen organlar tarafından uygulanan *kuvvetler ayrılığı* (hiç de devrimci ya da sosyalist bir konsept değil) esasına göre yapılandırılmış olduğu ve *kuvvetler ayrılığı*nın seçilmiş hükümetlerin radikal bir değişim gerçekleştirmesini engellemek üzere tasarlanmış olduğudur.

Bütün elitist ideolojilerin -Kemalizm, MDD, Stalinizm- ay-

rılmaz bir parçası topluma yukarıdan bakma eğilimidir. Devrimciler, kendilerini yönetici olarak görüyor ya da en azından yönetici olmayı hayal ediyorlar. Bu, solun ortak zayıflığıydı.

MDD'nin Komedisi

Marx'ın ünlü Hegel uyarlaması: "*Tarih ilkinde trajedi, ikincisinde komedi olarak kendini tekrar eder*"; bu söz uluslararası düzeyde çoktan iflas etmiş MDD teorisini Türkiye'de uygulama çabalarını özetliyor. MDD işçi sınıfı için bir yıkım oldu; ancak uygulanmaya çalışıldığı yerlerde en azından varsayımları uygundu. 1925'te Çin yarı sömürgeydi. İkinci Dünya Savaşı sonrası Irak ve Mısır da yarı sömürgeydi, MDD politikaları işçi sınıfına ve Komünist Partilere felaket getirmiş olsa da, ulusal bağımsızlıklarını kazandılar.

Ancak 1965'te Türkiye yarı sömürge değildi. Irak ve Mısır subaylarının tersine 27 Mayıs 1960 darbecileri altı paragraflık bildirilerinin beşinci paragrafında NATO'ya sadakatlerini açıkladılar. Irak ve Mısır'ın aksine, devrilecek bir kral yoktu. 27 Mayıs darbecileri Irak ve Mısır'ın Hür Subayları ile aynı takımda olduklarını hayal etmiş olabilirler; ama değillerdi. Yalnızca üç ay içerisinde generaller, radikal hayalleri olan albaylardan kurtulmuş ve rejimi kesinkes eski rotasına ve elbette NATO'nun hizmetine sokmuşlardı.

Türk ordusunun ilerici doğasına yönelik MDD ilüzyonlarının, 9 Mart, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 tarafından, temelsiz olduğu açığa çıkartıldı. Bununla birlikte bir fikrin meşruiyetini kaybetmiş olması, bazı insanların bu fikri savunmaya devam etmelerini engellemeyecektir.

MDD'nin fikirleri TKP ve TİP dışındaki solda egemendi. Gençlik hareketi, içinde bulunduğu gerçek politik zeminle hiçbir bağı olmayan bir teorik harita miras almıştı. Londra metrosunun haritasını kullanarak Paris metrosunda bir yol bulmak üzere anlaşmaya çalışan bir grup insan gibi; tartışmaya başladılar

ve bölündüler. Tek çözüm haritayı çöpe atmaktı. Fakat solun MDD'de mirasına eleştirisi ve itirazı her ne olursa olsun, haritayı çöpe atmak sonucuna varmadı. Bunu yapmak için Kemalist ve Stalinist geleneklerin ortak mirası olan elitizme ve onunla birlikte devletçiliğe temel bir eleştiri yapmaları gerekiyordu.

MDD'nin Teorik Mirası

MDD hareketi bir örgüt inşâ etmediği için, doğrudan bir miras olarak bizlere az şey bıraktı. MDD'nin kurucu belgelerine, koyu milliyetçiliklerine ve eleştirel olmayan Kemalizme bakınca, *Ergenekon solu*nu MDD'nin gerçek varisleri olarak saymak çok çekicidir. Fakat bu belgelerin yazarlarına, özellikle de Kemalist devletin elinde çok acı çekmiş ve halen solun bir parçası olmaya devam eden Mihri Belli'ye haksızlık olacaktır. Bununla birlikte, MDD, *Ergenekon solu*nun güvenlik güçleri ile arasındaki karanlık ilişkilerle kendisini *sol* olarak sergilemesine izin verecek olan bir politik gelenek sunar. Fakat bu, 60'ların sonlarında ve 70'lerde solcu gençliğin aracılık ettiği, dolaylı bir mirastır.

Bizim MDD'den aldığımız miras -MDD tezi gençliğin büyük bir kısmını TİP liderliğinin yörüngesinden uzaklaştırdıktan sonra- baş döndürecek kadar kısa bir zaman içinde yaratılan solcu gençlik aracılığıyla gerçekleşti. Sonuç, 70'lerin sonuna gelindiğinde, her biri kendisine ait bir politik gelenek iddiasında bulunan 40 kadar radikal sol örgüt oldu. Bununla birlikte, bugün bile sol için referans noktası olmaya devam eden iki gençlik lideri, Mahir Çayan ve İbrahim Kaypakkaya'nın temsil ettiği iki ana akıma bakmak yeterli olacaktır.

Çayan'ın *orta yolcu*, genel olarak Kastrocu solu temsil ettiği, Kaypakkaya'nın ise Maocu olduğunu söyleyebiliriz. Bu o dönemde, iki taraf açısından da, çok önemli bir ayrışma gibi görünüyordu. Sonrasında, tarihin prizmasından baktığımızda, başka bir bölünme şimdi daha önemli görünüyor. Çayan net bir biçimde Kemalistken, Kaypakkaya mümkün olan en sert dille Kemalizmi reddediyordu.

Çayan ve Kaypakkaya'nın çok ortak yönü vardı. İkisi de çok cesurdular, Türkiye toplumunu değiştirmeye kendilerini adamışlardı; kendilerini eylemlerin içine attılar ve çok genç öldüler. Bunların sonucunda, her ikisi de arkasında sadece birkaç yüz sayfa politik yazı bırakabildi. Bu onları daha az önemli yapmaz; tam tersi doğrudur. Fedakârlık, yenilgi bile, güçlü bağlılıklar yaratabilir. Çayan ve Kaypakkaya'nın popülerleştirdiği fikirlerin izleri, solun her tartışmasında bugün bile görülebilir. Bu fikirlerin etkisi, bugünün örgütlü radikal soluyla sınırlı çevrenin çok daha ötesindedir. Yüzbinlerce insanın parçası olduğu tartışmalarda, birileri bir şekilde onların argümanlarını tekrar eder, diğerleri ise kendi argumanlarını onlara alerjik bir tepki olarak formüle eder. Her iki durumda da, o geleneği sevsek de sevmesek de, sahip olduğumuz geleneği anlamak için Çayan'ı ve Kaypakkaya'yı incelememiz gerekir.

Ben argümanımda, radikal solun tartışmacı gökkuşağını Koçtaş'taki sınırlı sayıda temel rengi karıştırıp tam olarak istediğiniz rengi buldukları bölüme benzeteceğim. Ancak bizim sol gökkuşağımız, yalnızca iki renkten oluşuyor ve her ikisi de uluslararası Stalinist gelenekten geliyor. Bu iki renk, Komintern'in 1928-1933 *Üçüncü Dönem* politikaları ve Komintern'in 1925-1928 ve 1933'den sonra uyguladığı MDD/Halk Cephesi politikalarıdır.

Çayan ve Kaypakkaya'nın yapmaya çalıştıkları, Türkiye'nin gerçek koşullarına uygun olmayan MDD teorisini kullanmanın getirdiği sorunları çözerek, etkili bir sol inşâ etmekti. Bunu yapmak için, teoriyi uyarlamak ve MDD'nin asıl propagandacılarından örgütsel olarak ayrılmaları gerekiyordu. Her ikisi de bunu Mihri Belli'ye karşı keskin polemikler yaparak gerçekleştirdi; her ne kadar Çayan, Ocak 1971'de Belli ile örgütsel bir kopuş yaşayana kadar Belli'nin fikirlerini onaylayan alıntılar yapmaya devam etmiş olsa da.

Çayan da Kaypakkaya da inşâ etmeye çalıştıkları örgütlere

daha uygun olan politikaları biçimlendirmek için uluslararası Stalinist geleneğin teorik kaynaklarını kullandılar. Ancak iki temel rengin karışımı farklıydı. Kaypakkaya, *Üçüncü Dönem*'den daha fazla koyarken, Çayan *Halk Cephesi* politikalarına ağırlık veriyordu. Her ikisi de temel bir eksiklikten mustaripti. Ne söylemiş olurlarsa olsunlar, onlar için politik değişimin temel aktörü partiydi, sınıf değildi. Çayan ve Kaypakkaya işçi sınıfından bahsediyorlardı, fakat her ikisinin de işçi sınıfını reformizmden koparmak gibi zorlu bir problemleri yoktu. Lenin'in, Rosa Luxemburg'un, Troçki'nin, Gramsci'nin ve erken dönem Lukacs'ın Marksizm için temel aldıkları bu sorunla uğraşılmadılar; çünkü MDD'nin teorik temeli, işçi sınıfının değişimin motoru olmaya aday altı *sınıftan* yalnızca biri olduğuydu. Ve diğer *sınıflar*, örneğin öğrenciler ve aydınlar, marjinal toplumsal pozisyonlarından dolayı, fikirlerini değiştirmeye çok daha çabuk iknâ edilebilirlerdi.

Bu ortak bakış açısının başka önemli bir etkisi daha vardı. İşçi sınıfı içerisinde bir etki alanı kazanmak için birlik önemlidir. Bu, bir parti birliği ya da birleşik cephe birliği olabilir; ancak, işçileri egemen ideolojinin etkisinden uzaklaştırmak pratik bir görevdir. Kendilerini sisteme karşı riskli bir mücadeleye adamadan önce işçiler, makul ölçüde bir başarı şansı olduğunu görmek ister. Bu güç, ancak birlikten gelir; çünkü işçilerin başka gücü yoktur. Devrimci politika sanatı, bu birliğin nasıl inşâ edileceği ve bunun için de mücadelenin sadece sistem *içinde* değil, aynı zamanda da sisteme *karşı* bir mücadele olduğu fikirlerini nasıl güçlendireceğidir.[27]

Fakat içinde kestirme yol olan bir politik perspektif, subaylar, öğrenciler ya da şehir veya kır gerillaları gibi daha küçük toplumsal grupları önerir ve böylece bu birlik ve onun için gerekli

27 Bu, Lenin'in "*Sol Komünizm: Bir Çocukluk Hastalığı*" (1997) isimli çalışmasında açıkladığı birleşik cephe teorisidir. Bu perspektif daha sonra Troçki tarafından, özellikle de Almanya'da faşizme karşı mücadele ile ilgili olarak, Stalinizm'in Üçüncü Dönem aşırı solculuğuna karşı savunuldu.

çözümü zor olan devrimci politikalara gerek kalmaz. Bu durum 1980 öncesi solun bölünmesindeki rastlantısal kolaylığı ve şaşırtıcı sıklığı açıklamamıza yardımcı olur.

70'lerde Solun Teorik Metotları

70'lerde solun yayınları, dünyanın her hangi bir yerinde üretilmiş Stalinist metinler gibiydi. Bunun sebebi Stalinizmin, Sovyetler Birliği'nin egemen sınıfının (yani bürokrasinin) ideolojisi olarak, dolayısıyla muhafazakâr bir ideoloji olarak ortaya çıkmasıdır. Böylesi bir ideoloji, sistemi yıkmak için değil, egemen sınıfın pragmatik eylemlerini meşrulaştırmak için vardır. Mevcut hareketle ilişki ya da sürmekte olan sınıf mücadelesine liderlik sunma yükümlülüğünden azat edilmişlik, Stalinizm içerisindeki karmaşıklıklar ve tartışmalarla birlikte ele alındığında, Lenin'in ya da Marx'ın Marksizmine benzemekten ziyâde teolojiyle benzeşmektedir.

Nigel Harris (1968), Stalinizmi Britanya'daki Muhafazakârlık ile karşılaştırır ve Lenin'in Marksizmi ile zıtlıklarını ortaya koyarak muhafazakâr bir ideoloji olarak tanımlar. İlk olarak, Lenin ve Stalin arasındaki farkı şöyle açıklar:

> Stalinizm'in bazı kuralları, sebebi uzun zaman önce unutulmuş Parti içi hizip kavgalarının tesadüfî pozisyonlarından fazlası değildir. Stalinizm, temel olarak, Sovyet Devleti'nin pratiğinden anlaşılabilir ve Stalin'in kıt teorik üretimi de, Lenin'in çalışmalarının tersine, artık pratiği anlamaya yönelik olmaktan çok, bir olayı meşrulaştırmak için, o olay gerçekleştikten sonra ortaya konan gerekçeler haline gelmiştir. Teorik analiz pratik için bir rehber değildir, etkin değildir, tarihsel bir yorumdur...

Fakat bu durum, Stalin'in etkisi altındakileri de etkilemektedir. Harris'in Stalinist geleneğin teorik tartışma üzerindeki etkisini betimleyişi, 70'lerdeki sol ile kusursuz bir uyum içindedir.

> Stalinizm içindeki tartışma, ritüellere, metin alıntılamaya, semantik laf çevirmeye, terminolojik münakaşalara ve net tarihsel çarpıtmalara doğru çekilmektedir.

Harris'in kitabı 1968'de yayınlandı ve bütün dünyadaki Sta-

linist hareketi referans alıyor; ancak 1970'lerdeki sol uluslararası hareketten sadece fikirlerini değil, aynı zamanda metotlarını da aldı. Sonuçta teori, eylem için bir rehber değil zaten alınmış olan programatik kararların doğrulanması şeklinde olmuştur:

> Bir sistem olarak Stalinizm felsefi anlamda materyalist olmaktan çok idealisttir. Başarılmış olayla, toplumsal gerçeklikle, deneyimin verileriyle değil fikirlerle, metinlerle ve aksiyomlarla yola çıkar. Leninist ideallerle uygunluğu, faaliyet üzerinden gerçekleşmemiştir, yapılmış olanı yeniden tarif etmekle sınırlıdır. Britanya Muhafazakarları'nda olduğu gibi propaganda, popüler ideal ile egemenlerin gerçeğinin arasını bulmak için bir araçtır. Bu nedenle, Lenin'in yazılarına yönelik muamele Alman Sosyal Demokratlarının Marx'ı ele alışlarından bile daha aşırı olacaktır. Lenin'in çalışması belirli bir grup insanın belirli bir tarihsel durumda belirli faaliyetlerinin yol göstericisi olmaktan çok teolojik doktrinin, bir ritüelin, bağlamdan bağımsız sonsuz alıntıların külliyatı olmuştur.

Gerçek dünyadan kopmuş böylesi bir teori, nasıl oluyor da iknâ etmeye ve destek bulmaya devam edebiliyor? Stalin'in kendisi açısından bunun yanıtı kolaydı –güçlü ve acımasız bir devleti kontrol ediyordu. Harris, Stalin'in Rus milliyetçiliğine verdiği desteği Lenin'in enternasyonalizmi ile başarısız bir şekilde bağdaştırmaya çalıştığı konuşmasından alıntı yapar. Harris'in yorumu:

> Genel Sekreter, kendi kitlesi içerisinde hiç kimsenin "Saçmalık!" diye bağıracak kadar cesur olmadığından, yani hiçbir çocuğun kralın çıplak olduğunu söyleyecek kadar masum olmadığından, emin olabilirdi.

Stalin'in teorisinin arkasında OGPU gizli polis teşkilatı duruyordu. Stalin, o zamana kadar savunduklarının tümünün tersine çevirilmesine karşı doğal olarak direnen eski Bolşeviklerin neredeyse tümünü öldürmek zorunda kaldı. 70'lerdeki solumuzun arkasında tabii ki devlet yoktu; ancak, 70'lerin ikinci yarısında soldaki tartışmaların örgütler arasında şiddetli çatışmalara dönüşmesindeki kolaylık aynı fenomenin bir ifâdesidir.

Mahir Çayan

Mahir Çayan'ın *Bütün Yazılar*'ı (2008) yalnızca iki buçuk yıllık

bir dönemde yazıldı ve yalnızca 330 sayfaydı. Bu yazıların yaklaşık üçte ikisi, MDD'nin TİP'ten ayrılmasını meşrulaştıran polemiklerden ve Çayan'ın MDD geleneğindeki diğer ayrışmalarda aldığı tutumu savunduğu metinlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla geriye, Çayan'ın kendi analiz ve stratejisini ortaya koyduğu yaklaşık 130 sayfa kalmaktadır.[28] Çayan 26 yaşında öldüğü için geriye küçük bir miras bırakmış olması doğal. Fakat, yazdıkları radikal sol geleneğin önemli bir parçasını biçimlendirmiştir. Büyük sol hareketlerin ve örgütlerin bir kesimi, Mahir Çayan'ı kurucu figürleri olarak kabul eder. Bu, ÖDP gibi (1996'da kurulduğu şekliyle) *geniş kesimleri kapsayan* örgütlenmeler için de geçerliydi. Bu sebeple, Mahir Çayan'ın teorisini ciddiye almak durumundayız ve ciddiye almaktan kasıt da bu teorinin bugünkü solun üzerindeki etkisini kabul etmek demektir. Ve fakat, ciddiye aldığımız gibi bu teoriyi eleştirmeliyiz de.

Çayan'ın yazılarında Türkiye'ye özgü olan çok az şey var[29]. 60'ların sonları, 70'lerin başında, Kastroculuk, Maoculuk, Şehir Gerillası stratejileri, sosyalistlerin Sovyet modeli Stalinizmin açmazları olarak (doğru bir şekilde) değerlendirdikleri durumdan bir çıkış yolu bulma çabasıydı. Doğal olarak, bu çıkış için araştırmaya ilk başladıkları yer en başta yola çıktıkları noktadan çok da uzak olmadı. Sonuçta ortaya çıkan bulanık, eklektik fikirler karışımı, ABD'den Avrupa'ya, Latin Amerika'ya kadar her yerde bulunabilir türden fikirlerdi. Büyük Maocu hareketler yalnızca Fransa ve İtalya'da ortaya çıkmıyordu; ABD'de de Kara Panterler Mao'nun küçük kırmızı kitabını ellerinde sallıyorlardı. Şehir gerillaları üç kıtada da vardı.

Çayan'ın ayırt edici özelliği keskin eklektizmidir. Çayan Marx, Lenin, Stalin, Troçki, Mao, Che Guevera, Mihir Belli,

28 (Çayan, 2008) içerisinde özellikle "*Kesintisiz Devrim I*" ve "*Kesintisiz Devrim II-III*" makaleleri.

29 Türkiye'deki sınıf ilişkilerinin özgün doğası iddiası üzerinden yapılan meşrulaştırmalar dahi Çayan'ın politikalarına benzer politikalar yapan diğer ülkelerdeki sosyalistlerin iddialarından farklı değildir.

Doktor Hikmet Kıvılcımlı ve hattâ tuhaf bir şekilde Filistin kökenli İngiliz Troçkist Tony Cliff'ten[30] bile alıntılar yapar. Çayan, tekrar ve tekrar, bu isimlerin birbirlerinden farklılaştıkları yerlerde aslında birbirleriyle ve kendisiyle aynı fikirde olduklarını iddia eder.[31]

Çayan'ın metodu, Harris'in tipik Stalinist tartışma diye tanımladığı durumlara uygun düşer. Özellikle bağlam dışı pek çok alıntı vardır ve bazen alıntılanan yazarların kastettiklerinden farklı anlamlar çıkarılır.

Mihri Belli'yle yaşanan ayrışmayı savunan polemiğinde Çayan, Belli'ye üç temel noktadan saldırır; köylülüğü değil işçi sınıfını devrim için *temel güç* olarak ele alması, illegal çalışma yöntemlerine karşı legal olanlarla fazla ilgili olması ve partinin nasıl örgütlenmesi gerektiği konusunda fazla demokratik bir bakışa sahip olması.

Alıntıları analiz etmek can sıkıcıdır ve elbette eğer Çayan yanlış alıntılıyorsa da her zaman Çayan'ın haklı olup Lenin veya Marx'ın veya her hangi birinin hatalı olma olasılığı vardır. Çayan'ın Marx ve Lenin'in fikirlerine olan mesafesini göstermek için, biri Lenin'den ve diğeri Marx'dan yapılmış iki alıntı örneği vermek isterim. Alıntıyla ilgili olarak, Türkiye'deki koşullar hakkında somut bir argüman olmadığı konusunda ısrar ederken, kendi fikirlerinin doğruluğunun kanıtı olarak sunar.

Belli ile yaşanılan ayrışmanın (aslında genel olarak ayrışmaların) gerekliliğini savunmak için Çayan'ın Lenin'den yaptığı alıntı:

"Biz mutlaka, barış ve birlik aracı değiliz, görüş ayrılıklarını asla

30 Cliff, sadece, Lenin'den bir alıntının kaynağı olarak kullanıldı. Ancak Cliff, bu alıntıyı Çayan'ın tüm analizine tamamen ters düşen bir noktaya vurgu yapmak için kullanmıştı.

31 Tek istisna Troçki içindir. Çayan'a göre Troçki'nin *devrimci bir dönemi* vardır, dolayısıyla bazı görüşleri kabul edilebilir; bazı görüşleri reddedilmelidir.

saklamamaya ve bütün çıplaklığı ile ortaya koymaya mecburuz. Biz mutlaka ayrılıkçı ve nifakçı da değiliz. Saptırmaları yola getirmek doğrultmak için kullandığımız bütün imkanlar tükenirse, **dünyanın en uzlaşmazlarıyız**. [A.B.Ç. C.S.] Bizim için ayrılık ne zaman parola olur? Kargaşalık, gerek teorik, gerek pratik ilerleyişe engel olmaya başladığı zaman." (Lenin, Sol Komünizm). (Çayan, 2008:173-174)

Lenin böyle bir şeyi asla yazmazdı ve zaten yazmamıştı. Bu alıntı, açıkça Doktor Hikmet Kıvılcımlı'nın bir çalışmasındandı ve son iki cümle hariç, kendisi de Lenin'den bağlam dışı alıntılar yapan Dr. Hikmet Kıvılcımlı tarafından yazılmıştı.[32] Son iki cümle, 1920 yılında basılan *"Sol Komünizm: Bir Çocukluk Hastalığı"* kitabının ekler kısmında Lenin tarafından yazılmıştır.

Ekim Devrimi'nden sonra Avrupa'yı sarsan devrim dalgası sakinleşmişti. Komünist Partiler yeni ve tecrübesizlerdi. Lenin, bu yeni partileri, onları işçi sınıfından koparacak, çocuksu ultra sol politikalardan uzaklaşmaları için iknâ etmeye çalışıyordu. Özellikle, Lenin, devrimcilerin gerici sendikalarda çalışmaları, burjuva parlamentolarında seçimlere girmeleri ve *uzlaşmaya hayır* sloganını terketmeleri gerektiğini tartışıyordu. Bu kitap Komünist Enternasyonal'in ikinci kongresi için yazıldı; Lenin kitabın o kadar hayatî olduğunu düşünüyordu ki, birçok dile çevrilmesini sağladı ve her delegeye kitabın bir kopyası verildi.

Çayan'ın dolaylı alıntısının kaynağı olan *Sol Komünizm*'e eklerden birinde Lenin, *sol* komünistlerin Alman Komünist Partisi ile ayrışmasına atıfta bulunur. Bu sol komünistler, gerici sendikalarda çalışma yapmayı reddediyorlar ve aynı zamanda Alman Komünist Partisi ve Alman Bağımsız Sosyal Demokrat Partisi ile ittifak yapmayı ve parlamenter çalışmayı da reddediyorlardı. Bu sol komünist fikirler, Çayan'ın fikirlerine ve 70'lerin geri kalan

32 Bu metnin imzacılarında Ertuğrul Kürkçü'ye alıntının orjinali konusunu netleştirdiği için teşekkür ederiz. Çayan bu alıntıyı kendi sözcükleriyle tekrar yazma serbestisini kullanmış gibi görünüyor, belki de hafızasından alıntılandırmış olabilir, çünkü yazdığı cümle Kıvılcımlı'nın yayımlanmış çalışmalarındaki hiçbir versiyonuna uymuyor.

solunun pratiğine çok benzemekteydi. Lenin, tüm *"Sol Komünizm"* kitabını bu fikirleri *eleştirmeye* adamıştı.

Lenin, Alman Sol Komünistleri ile ayrışma zaten gerçekleşmiş olduğu için, sol komünistlerin fikirlerini pratiğe dökmesine izin verilmesi gerektiğini düşünüyordu; çünkü bu deneyim onlara ne kadar hatalı olduklarını gösterecekti. Fakat Lenin, bu yaklaşımına ek olarak, hemen bir sonraki cümlesinde, birlik fikrinin parola olarak kalması gerektiğini savunuyordu:

> "Sollar"la bölünmenin, işçi hareketine bütün katılanların, sovyetler iktidarının ve proleterya diktatörlüğünün bütün içten ve güvenilir taraftarlarının tek bir parti içinde birleşmelerine, yakın bir gelecekte gerekli ve kaçınılmaz olan böyle bir kaynaşmaya engel olmaması için, ya da mümkün olduğu kadar az engel olması için bütün çabalarımızı harcamalıyız (Lenin, 1997:95)

Çayan, Marx ve Engels için ise şu tuhaf iddiada bulunur: *"Yani Marks ve Engels'in devrim teorilerinde ekonomik ve sosyal determinizm ağır basmaktadır. İhtilâlci inisiyatifin rolü daha talidir."* (Çayan, 2008:236)

Ve hattâ Bolşevikler için daha da tuhaf bir iddiada bulunur:

> Geçmiş dönemde ustalar tarafından öngörülen mücadele metodlarının varlığı, oportünistlere göre teorinin revizyonudur. Mesela, 1905-07 Ayaklanma döneminde, devrim dalgasının düşüş evresinde, gerilla savaşına başvuran Bolşevikler, Kadetler (burjuva partisi) ve Menşevikler tarafından anarşizmle, narodnizmle ve blanquizmle suçlanmışlardır. Menşevikler bu mücadele biçiminin Marks ve Engels'in yapıtlarında olmadığını ileri sürmüşlerdir. (Çayan; 2008:271)

Bütün bu iddialar, açıkça yanlıştır. Fakat Çayan, Marx ve Engels ile aynı fikirde olduğunu iddia ettiği ölçüde daha çok yanıltıcı olmaktadır. Son cümleye vurgu yaparak, Marx ve Engels'den şöyle bir alıntı yapar:

> Marks'a göre: "...Ancak, artık sınıfların ve sınıf çelişmelerinin bulunmadığı bir düzendedir ki sosyal evrimler, artık siyasi devrimler olmaktan çıkacaklardır. O zamana kadar toplumun her yerinden değiştirilip, düzeltilmesinin arifesinde sosyal bilimin son sözü şu

olacaktır: *Ya mücadele ya ölüm, ya kanlı savaş ya da yok olma.*" (Felsefenin Sefaleti, s: 195). (Çayan, 2008:232)

Son cümle Marx ve Engels'e ait değil, onlar tarafından Fransızca olarak, George Sand tarafından yazılmış Jean Siska romanından alıntılanmıştır. Çayan, *Felsefenin Sefaleti*'nin "*Grevler ve İşçi Birlikleri*" adlı ikinci bölümünden alıntı yapmıştır. Bu bölüm, Marx'ın ücret artışları için *birliklerin* (sendikaların) ve grevlerin önemi olduğu konusunda anarşist Proudhon'a karşı savunmasıdır; nitekim Proudhon ikisine de karşıydı. Marx'ın açıkladığı ve Sand'den alıntı yaptığı zaman anlatmaya çalıştığı, işçi sınıfının ekonomik ve sosyal mücadelelerinin politik mücadeleler içinde nasıl da büyüdüğüdür. Marx'ın aynı bölümde birkaç cümle önce Proudhon'u azarladığı cümleler Çayan için de söylenebilir:

> Ama mesele, proleterlerin gözlerimizin önünde bir sınıf olarak örgütlenmelerini mümkün kılan grevlerin, dayanışmaların ve diğer biçimlerin titiz bir incelemesini yapmak oldu mu, bazıları gerçek bir korkuya kapılırken, bazıları da *metafizik* bir küçümseme gösteriyorlar.[33]

Çayan'ın çalışmalarında Marksist geleneğin yanlış temsiliyle ilgili daha fazla örnek vermek mümkündür ama yararlı olmayacaktır. Şimdi Çayan'ın bizlere bıraktığı kavramlara bakalım.

Çayan'ın temel kavramları

Çayan, 70'lerin solundan bizlere kalan mirasın bir kısmını şekillendiren bazı kavramları popülerleştiren isimdi. Bunlar, *işçi sınıfının ideolojik önderliği, gizli faşizm, gizli işgal, suni denge* gibi kavramlardı. Aşağıda hepsini teker teker inceleyeceğiz.

İşçi Sınıfının İdeolojik Önderliği

Mihri Belli, işçi sınıfını MDD içinde *temel güç* olarak tanımlamaktaydı. Çayan için ise köylülük temel güçtü. *İşçi sınıfının ideolojik önderliği* ifâdesinden, kendisini işçi sınıfı yerine ikâme eden bir örgüt modeli anlaşılmaktaydı. Çayan şöyle yazıyordu:

33 Marx ve Engels'in "*Felsefenin Sefaleti*"

Mihri Belli arkadaş ise, işçi sınıfının önderliğini reddederek, köylülüğü değil de, işçi sınıfını temel güç kabul ederek, işçi sınıfının fiili öncülüğünün geçerli olduğunu savunmaktadır.

Açıktır ki, sınıfların güdümü ve önderliğin niteliği, tayin edici mücadele alanı olarak, şehirleri veya kırları temel alma düşüncesinden gelmektedir. İşçi sınıfını temel güç kabul ederek, ideolojik önderliği reddeden görüş, lafta ne derse desin, şehirleri temel almaktadır. Ve bu anlayışa göre de, devrim şehirlerden kırlara doğru bir rota izleyecektir.

Bu anlayış temelden sakattır. Emperyalizmin işgali altındaki bir ülkede devrimin, köylü ordusunun uzun ve dolambaçlı bir savaşı olmadan olacağını düşünmek boş bir hayaldir.

Bilimsel sosyalizm ve dünya devrimci pratiği, bu düşüncenin bir hayal olduğunu söylemektedir. Emperyalist boyunduruk, bu şekilde kırılamaz. Emperyalist zinciri en zayıf halkasından parçalamak gerekir.

Çağdaş reformizm devrimlerin temel gücü olarak, işçi sınıfını gördüğü ve kırlardan şehirlerin fethi teorisini "köylü çeteciler" vs. şeklinde küçük-burjuva hareketi olarak kınadığı için, Mihri Belli arkadaşın bu görüşüyle aramızdaki çelişki, çağdaş reformizm ile leninizm, klâsik sol partilerle, leninist partiler arasındaki ideolojik ayrılıktan başka birşey değildir. (Çayan,2008:183)

Fakat burdaki asıl mesele işçiler veya köylüler değil, *ideolojik önderlik* adı altında, bir grup devrimcinin iradesinin, kitle desteği almak gibi daha meşakkatli bir işin yerine ikâme edilmesidir. *İşçi sınıfının ideolojik önderliği* kavramının içindeki *işçi sınıfı*, militanlığıyla ve iç çelişkileriyle gerçekte varolan işçi sınıfından tamamen ayrılmıştır.

Bu yaklaşım, işçi sınıfını reformistlerin liderliğine ve sendika bürokratlarına terk eden edilgenliğin meşrulaştırılmasıdır. Yine bu yaklaşım, devrimcilerin, işçi sınıfından ayrı bir yerde, görkemli bir yalıtılmışlığın içinde mücadele etmelerini savunur. Bu tablo içerisinde devrimciler, içeride kaybettiği parayı "*Işık burada daha iyi*" diyerek dışarıda arayan Nasrettin Hoca'ya benzemektedir.

Gizli Faşizm

Gizli faşizm fikri, Stalin'in direktifleri altında, *Üçüncü Dönem*de Alman Komünist Partisi tarafından benimsenen *sosyal faşizm* teorisinin bir tür adaptasyonudur. Söz konusu üçüncü dönemde, Alman KP'si, sosyal demokratlarla faşistler arasında hiçbir fark olmadığını ve sosyal demokratların *sosyal faşist* olduğunu savunuyordu. Bu fikir, Alman işçi sınıfını, Hitler'in ellerinde, sonuçları hayli yıkıcı olan bir yenilgiye sürükledi. Hitler'in iktidarından sonra bile, durumu analiz ederken Alman Komünist Partisi, Hitler'in zaferinin geçici olduğunu iddia ediyor, "*Hitler'den sonra, biz*" sloganını atıyordu. Onlar ve yüz binlerce *sıradan işçi* ve sendikacı bu analizin ne kadar hatalı olduğunu, maalesef, Hitler'in toplama kamplarında farkına vardı.

Gizli faşizm fikriyle birlikte Çayan, 60'lar ve 70'lerde Türkiye'deki burjuva demokrasisine ilişkin benzer argümanlar ileri sürüyordu. Bu argüman aşağı yukarı şöyledi: Kapitalizm faşizme götürür, burjuva demokrasisi kapitalizmi idare etmenin bir yoludur, bu yüzden de burjuva demokrasisi ile faşizm arasında bir fark yoktur. Anti-komünist 141 ve 142. maddeler gibi, demokrasinin önündeki engeller ve sınırlamalar, Çayan'ın argümanlarını güçlendiriyordu.

Fakat, işçilerin kısıtlı da olsa örgütlenme ve oy verme haklarına sahip olduğu burjuva demokrasisi ile bütün işçi sınıfı örgütlerinin paramparça edildiği ve işçi sınıfının politik ifâde kanallarının yasaklandığı faşizm arasında derin bir fark vardır. Bununla birlikte, eğer odak noktanız, işçi sınıfı hakları ve işçi sınıfının eylemlerini ve fikirlerini geliştirmesi değil de işçi sınıfı dışındaki bir grup veya parti ise, sizi ilgilendiren işçilerin değil, devrimcilerin kaderi olur. Dolayısıyla, işçi sınıfı mücadelesinin gelişimine izin veren olanaklar değil, 141 ve 142. maddeler ve rejimin otoriterliği gibi hususlar rejimin doğasını tespit ederken bakılan kriterler haline gelmeye başlar.

Almanya'da olduğu gibi, bu teori edilgenliğe ve hareket içerisindeki tartışmalarda izolasyona sebep olur. Eğer zaten faşizmin gizli versiyonu altında yaşıyorsak, Alman komünistleri gibi, gerçek, elleri kanlı faşistlerin yarattığı tehlikeyi ciddiye almıyoruz demektir.

Gizli İşgal

Türkiye'nin bir şekilde ABD tarafında *gizlice* işgal edildiği fikri, Kemalist ideolojiye, bir tür, pragmatik bir uyum gösterme çabasıdır. Baskı ve sömürü için suçlanan özne, Türk egemen sınıfından ve Kemalist elitlerden ABD'ye kaymıştır. Apaçık ki Türkiye şimdi de, 60'larda da, 70'lerde de, gizlice veya değil, işgal altında bir ülke olmadı. İşgal edilmiş ülkelerin kendi hükümetleri olmaz. Bu açıdan, Türkiye bağımsız bir devletti ve hâlâ da öyledir.

Fakat -sonuçları itibariyle- bu yaklaşım, gerçek dünyaya uymayan basit bir fikirden çok daha tehlikeliydi. Eğer insanlar, bir şekilde yaşadıkları bütün baskının ve sömürünün sorumlusunun kendi egemen sınıfı değil de bir istila olduğuna iknâ olursa, kendilerini sömürenlerle işbirliği yapabilirler.

Suni Denge

Çayan bu fikri Che Guevera'ya dayandırmaktadır. Çayan, baskının seviyesinin kitlelerin cesaretini kırdığını ve onların tepkileri ile devlet arasında bir *suni denge* yarattığını iddia eder. Bu *suni dengeyi* kırmak ise, kitlelere eyleme geçme ilhamı verecek *silahlı propaganda* ile mümkündür.

Çayan, bir çalışma yöntemi olarak işçi sınıfının günlük mücadelesinin içinde yer alma, bu mücadeleleri genelleştirme, birleştirme ve sisteme karşı bir mücadeleye dönüştürme yaklaşımını sert bir şekilde eleştirir. Bu uzun alıntı onun yaklaşımını özetleyen iyi bir örnektir:

> İşte, devrimci çizgi ile oportünist çizgiyi, devrimci teoriyi, "ortodoks" ideolojik-politik sözebeliğinden ayırt eden temel ölçü buradadır.

Devrimci mücadeleyi, yaşadığımız dönemde, evrim ve devrim aşamaları diye kesin çizgilerle ayıran, uluslararası revizyonizmin, pasifizmin bu soruya cevabı şudur: (Aralarındaki ayrılıklar ne olursa olsun, şehirleri temel alandan, kırları temel alana kadar.)

"Kitlelerin içine girerek, kitlelerin acil gereksinmeleri etrafında, kitleleri örgütleyip, eyleme sokma ve kitlelere siyasi bilinç götürüp örgütleme, yani emekçi kitlelerin ekonomik ve demokratik hak ve istemleri etrafında kitleleri örgütleyip, siyasi hedefe yönlendirme."

Demokratik hak ve özgürlüklerin kullanılamadığı -rafa kaldırıldığı- daha doğru bir deyişle oligarşi tarafından kullanılmasına "izin" verilmediği, ordusu, polisi ve diğer güçleri ile emekçi kitlelere tam bir tenkil politikasının izlendiği bütün geri-bıraktırılmış ülkelerde, bu tip klâsik "kitle çalışması" ile ekonomik ve demokratik mücadeleyi, politik mücadeleye dönüştürmek isteyen örgütler, düşmanın askeri üstünlüğü ve baskısı karşısında, güçsüzlüğe düşecekler, giderek de iyice sağa kayacaklardır.

Bu yol "oligarşik diktatörlük ile halktan gelen baskı arasında kurulmuş olan suni dengeyi bozacak yerde onu devam ettirecektir." (Che)

Evet, devam ettirecektir. Elbette bu yoldan gidildiğinde de görünüşte bazı ilerlemeler olacaktır. Ancak bu yolun savunucuları, giderek başlangıçta savaşçı niteliklere sahip olsalar bile, bu niteliklerini kaybedecek, yozlaşacak ve giderek bürokratlaşacaklardır. Yitirilen devrimci öz ve de pasifize edilmiş beş-on emekçi; işte bu görüşün yolu basitleştirilince budur. (Çayan, 2008:293)

Bu, Mahir Çayan'ın elitizminin doruk noktasıdır. *Sıradan insanın* mücadelesi bir anlam ifâde etmez ve kendisini sıradan insanın mücadelesiyle ilişkilendirenler başarısızlığa mahkûmdur. Yalnızca silahlı gruplar sistemin temellerini sarsabilir:

Kitle hareketlerini küçük görme eğilimi Çayan'ın Kemalizmine mükemmel bir şekilde uyar. Kemalistler de kitleleri dirençsiz, pasif ve kendilerinden daha zeki insanlar tarafından yönlendirilmesi gereken nesneler olarak görür.

"Kemalizm, emperyalizmin işgali altındaki bir ülkenin devrimci-milliyetçilerinin bir milli kurtuluş bayrağıdır. Kemalizmin özü, emperyalizme karşı tavır alıştır. Kemalizmi bir burjuva ideolojisi,

veya bütün küçük-burjuvazinin veyahut asker-sivil bütün aydın zümrenin ideolojisi saymak kesin olarak yanlıştır.

Kemalizm, küçük-burjuvazinin en sol, en radikal kesiminin milliyetçilik tabanında anti-emperyalist bir tavır alışıdır. Bu yüzden, Kemalizm soldur; milli kurtuluşçuluktur. Kemalizm, devrimci-milliyetçilerin, emperyalizme karşı aldıkları radikal politik tutumdur. (Çayan, 2008:302)

Mahir Çayan'ın yanlış fikirlerine cevap, 15-16 Haziran 1970'de bizzat işçiler tarafından yazıldı. Bu tarih tam da Çayan'ın aktif bir lider olduğu zamanlara denk gelmektedir. Fakat Çayan, Süleyman Demirel'in *Komünist Devrim Provası* şeklinde tanımladığı bu olaydan yazılarında söz etmez. İşçilerin sokağa dökülmesini sağlayan, devrimci bir grubun silahlı eylemi değildi. İşçiler, kendi ortak çıkarları etrafında, meclisten geçirilmeye çalışılan bir yasaya karşı birleşik, kitlesel ve politik bir mücade başlattı. İşçilerin eylemini sonlandıran şey, DİSK'in 16 Haziran gecesi yaptığı çağrıydı. Bu durum sadece işçiler arasındaki reformist fikirlerin gücünü gösterir, onların *suni denge* ile zaptedildiğini değil. 15-16 Haziran olayları, Çayan'ın elitizmine cevaptı ve aynı zamanda devrimcilerin görevinin harekete arkalarını dönmek değil, hareketin içinde örgütlenmek olduğunu gösteriyordu.

İbrahim Kaypakkaya

Ölümünden 35 sene sonra Mayıs 2009'da, İbrahim Kaypakkaya ile ilgili, radikal sol ile ilişkisi olan olmayan, solun geniş bir yelpazesini temsil eden konuşmacıların katıldığı bir sempozyum gerçekleşti. Kaypakkaya'ya böylesi bir saygının iki sebebi vardı. Birincisi, Kaypakkaya, ölümüne sebep olan, aylarca süren işkencede tek bir kelime söylememişti. İkincisi de Kaypakkaya, 60'lar ve 70'ler solunda ilk kez Kemalizmi reddeden ve Kürtlerin kendi kaderini tayin hakkına açıkça destek veren devrimcilerden biriydi.

Sempozyumda konuşan Ömer Laçiner kendisi için

Kaypakkaya'nın önemini şöyle anlatıyordu:

> Onun Kemalizm hakkında söylediklerinin bizim için bir dönüm noktası olduğunu, bizi bir şekilde düşünmeye sevk ettiğini kabul ediyorum. Her zaman da söylüyorum. Aradan otuz sene geçmiş, yine söylüyorum. Bizim kuşağımızın içinde bunu ilk defa bu netlikte söyleme şerefi ona ait, ama söylediklerinden ibaret değil konu... (Ayraç, 2009:197)

Kaypakkaya kendi analiz yöntemini şu şekilde açıklar:

> Kemalist hareketin niteliğini ve Kemalist iktidarın uygulamalarını Şnurov'dan geniş aktarmalar yaparak ortaya koyacağız. Çünkü Şnurov güvenilir bir tanık, sağlam bir Bolşeviktir. Aktarma yapacağımız broşürü, Sovyet işçi sınıfına Türkiye'nin durumunu ve Türk işçi sınıfının mücadelesini tanıtmak amacıyla yazmıştır. Şnurov'un dile getirdiği görüşlerin, o yıllarda Stalin yoldaşın ve diğer Bolşevik Partisi önderlerinin de görüşleri olduğunu kabul etmemek için hiçbir sebep yoktur. (Kaypakkaya, 2004:187)

Yani Kaypakkaya'ya göre, eğer Stalin onaylıyorsa, doğrudur. Ve aslında Kaypakkaya'nın Kemalizmle ilgili yazdıkları daha çok Şnurov'dan yaptığı uzun alıntılara dayanmaktadır.

Mahir Çayan gibi, MDD'ye daha radikal bir alternatif arayanlar da kendi analizlerini benzer şekilde savunmaktaydı. Peki, Kaypakkaya'yı bu denli farklı ve radikal bir sonuca ulaştıran şey neydi? Cevabı Stalinist teorinin zigzaglarında bulmak mümkündür. Kaypakkaya aradığı Kemalizm eleştirisini, 1929'da yazılmış *Üçüncü Dönem* analizleri içerisinde buldu. Fakat dramatik olan, eşit şekilde güvenilir Stalinist memurların 1937'de bu kez, TKP'ye Dersim katliamını meşrulaştırmak için yol göstermesiydi.[34]

Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın anti-Kemalist ve Kürt davasını destekleyen yazıları Şnurov'un raporuyla aynı dönemde yazılmış ve Komintern'in o dönem ki uluslararası çizgisini yansıtan çalışmalardı. Fakat, Üçüncü Dönem sona erdiğinde, yani

34 Şnurov'un 1937'de, Stalin'in tasfiyesi sırasında ölmüş olması büyük ihtimâl. Yaptığı veya söylediği belirli bir şeyden dolayı değil; çünkü o dönemde üst düzey parti üyelerinin çoğunluğu (örneğin, 1934 Komünist Parti kongresindeki 1,996 delegenin 1,108'i) tasfiyeler sırasında öldü.

Halk Cephesi dönemi başladığında, hem Doktor, hem de TKP, Kemalizm'i bir kez daha *ilerici* olarak tanımlamaları için yeni bir telkine maruz kalacaklardı.

Burada Kaypakkaya'nın Kemalizm ve Türk Devrim tarihi ile ilgili pozisyonunu detaylı olarak incelemeyeceğiz. Bu pozisyonun ciddi zayıflıkları var; fakat, Kaypakkaya'nın analizinin asıl önemi, egemen sınıfın ideolojisine karşı radikal soldan ilk ciddi meydan okuma olmasından gelmektedir.

Kaypakkaya, aynı şekilde, radikal ve net bir politik tutum sergileyerek Kürtlerin ulusal haklarına ilk destek veren isimdir. Şeyh Sait isyanı ile ilgili ve oldukça haklı olarak, isyanın dinî sloganlar içermesinin bir önemi olmadığını ve ayrıca isyan Britanya tarafından destekleniyor olmuş olsa bile bu isyanı desteklemenin komünistlerin görevi olduğunu belirtmiştir. Ve yeniden ulusal sorun üzerine Lenin'den ve Stalin'den bir takım alıntılarla kendi tutumunu desteklemiştir. Ancak, Lenin'in, nihai hastalığı sırasında, son mücadelelerinden birisi Stalin'in ulusal soruna yaklaşımına karşıdır. Bunun sonucu Kaypakkaya'nın bazı analizlerleri karışır. Fakat bu durum, Kaypakkaya'nın yazdıklarının, o dönemde solun geri kalanının çok daha ilerisinde olduğu gerçeğini değiştirmez.

Ve yine, 27 Mayıs 1960 darbesiyle ilgili Kaypakkaya, bir faşistin (Alparslan Türkeş) sözcülüğünü yaptığı ordu tarafından yapılmış bir darbenin hiçbir şekilde ilerici olamayacağını söyleyen neredeyse soldaki tek kişiydi.

Kaypakkaya'nın siyasî tarihinde en baskın gelen izlenim, MDD'ye *gerçekten* radikal bir alternatif bulmayı istemesiydi. Bir zamanlar Troçki tarafından anarşistler için kullanılmış bir ifâdeyle söylersek, Kaypakkaya, "*burjuvazinin kafasını gerçekten koparmak isteyen*" biriydi. Onun (sağlıklı) içgüdüleri egemen sınıflara, egemen sınıfların ideolojisine (Kemalizm) karşıydı; devlet ve militarizm karşıtıydı; ezilen ulusların yanındaydı. Ve acelesi vardı. Marksist literatürde içgüdüsel tutumlarını destek-

leyecek argümanlar aradı ve buldu. Tehlike, metodunun ancak içgüdüleri kadar uzağa gidebilmesiydi ve bu içgüdülerden en tehlikelisi sabırsızlığıydı.

Kaypakkaya 15-16 Haziran 1970 kitlesel işçi mücadelesini farkedemeyen solculardan biri değildi. Kendisi, bu tarihlerde gösterilerin içinde olduğunu yazıyor. Kaypakkaya'nın grevcilere müdahele eden ordu sebebiyle de kafası karışmamıştı. İşçiler ile devletin ordusu veya polisi arasında bir seçim yapması gerektiği zaman hangi tarafı seçeceğini biliyordu. Fakat Kaypakkaya, 15-16 Haziran'ın önemini tamamen yanlış anladı ve bir dizi hatalı ve yıkıcı pratik sonuca ulaştı.

Kaypakkaya 15-16 Haziran'ın, solcu olan herhangi biri açısından açık olması gereken ama hâlâ solda bulunan birçok kişinin göremediği bir gerçeği, yani ordunun ilerici bir güç olmadığı gerçeğini, yeniden gösterdiğini yazdı. Devamında şunları söylüyordu: "... *15-16 Haziran direnişi, ülkemizde devrimin objektif şartlarının ne kadar olgunlaştığının somut bir delili oldu.*" (Kaypakkaya, 2004:334)

Kaypakkaya, Engels'in kelimeleriyle "*Kendi sabırsızlığını teorik olarak ikna edici bir argümanla karıştıyor*[du]." Kaypakkaya, grevi sona erdiren şeyin sıkıyönetim olduğunu söylüyordu. Fakat o militanlıkta bir grev ve bir kitlesel destekle, eğer direnselerdi, işçilerin sıkıyönetimi yenilgiye uğratmaları içten bile değildi. Problem, DİSK liderliğinin işçilere orduya riâyet etmesini söylemesiydi ve işçilerin çoğunluğu sendika liderlerinin isteğini yerine getirdi. Bazı işçi gruplarının direnişe devam etmesi potansiyeli gösteriyordu. Ancak, bir azınlık oldukları gerçeği, bu militan azınlığın liderlik yapmasına ve diğerlerini iknâ etmesine yardımcı olabilecek bir taban örgütlenmesine ihtiyaç olduğunu gösteriyor.

Fakat Kaypakkaya'nın çıkardığı sonuç, devrim için zamanın olgunlaşmış olduğuydu; dolayısıyla politik tartışmalar ya da işçi veya köylü tartışma grupları tehlikeli bir zaman kaybından başka bir şey değildi. Hemen sonrasında, Kaypakkaya, militan işçilerin

sendika liderlerinin kendilerini satmasına karşı direnebilecekleri bir taban örgütlenmesi inşâ etmeleri ihtiyacı üzerine bir tartışma yürütmek yerine, şöyle yazar:

> Şehirlerdeki ileri işçiler ve önder kadrolar (işe yaramayan, müteredditt, kendisi öndere muhtaç, ayakbağı olan geri ve tecrübesiz unsurlar değil), bunların büyük çoğunluğu köylük bölgelere, köylülerin silahlı mücadelesini örgütlemeye gönderilmelidir. Hareketin her türlü imkanları bu yolda seferber edilmelidir. (Kaypakkaya, 2004:379)

Kaypakkaya'nın alıntılarla tartışma metodu, bazen doğru ve fakat aynı şekilde tehlikeli bir şekilde yanlış sonuçlara da götüren bir yöntemdi. Dönemin ana Maocu örgütü olan TİİKP'nin liderliğine karşı giriştiği bir polemikte Kaypakkaya, tek-geçerli mücadele şeklinin silahlı mücadele olduğunu savunuyordu. Bu tartışma sırasında pozisyonunu desteklemek iddiasıyla Kaypakkaya, Lenin'in gerilla savaşı ile ilgili bir makalesinden alıntılar yapmıştı. Lenin'in Bolşevikler'in finansmanını arttırmak için yapılmış iki banka soygununu onaylayan bir yazısı olduğu doğrudur.[35] Ancak, Lenin, çoğu banka soygununun *yalnızca el koyanlara fayda sağladığını* da işaret etmiştir. Ve Lenin, bir devrimin ortasında, 1906 yılında, köylülerin kitle ayaklanmalarıyla topraklara el koyduğu ve şehir yoksullarının kendiliğinden isyan ettiği bir zamanda yazıyordu. Bu silahlı kitle eylemleri Menşevikleri dehşete düşürmüştü. Lenin'in argümanı, *bir devrimin ortasında* böylesi şiddet eylemlerinin kaçınılmaz olduğu ve Bolşeviklerin de bu eylemlerle ilişkiye geçmesi gerektiği yönündeydi. Lenin, önce devrimin ve onun inşâsının parçası olan, çoğunlukla silahsız, tüm kitle eylemlerini özetliyordu:

> ... Rusya devrimine geri dönelim. Mücadele şekillerinin tarihsel gelişimini hatırlayalım. İlk olarak işçilerin ekonomik grevleri vardı (1896-1900), sonra işçilerin ve öğrencilerin politik gösterileri (1901-02), köylü isyanları (1902), çeşitli gösterilerle birleşmiş olan

35 Tiflis'te Stalin'in organize ettiği banka soygunu bir felakete dönüştü. El konulan paranın tamamı bozdurulması neredeyse imkansız yeni 500 Rublelik banknotlardı. Çok sayıda Bolşevik Avrupa'da parayı bozdurmaya çalışırken tutuklandı.

politik kitle grevlerinin başlangıcı (Rostov 1902, 1903 yazındaki grevler, 9 Ocak 1905), yerel barikat kavgalarıyla birleşen ve tüm Rusya çapında gerçekleşen politik grevler (Ekim 1905), kitlesel barikat savaşları ve silahlı ayaklanma (Aralık, 1905), barışçıl parlamenter mücadele (Nisan-Haziran 1906), kısmi askeri isyanlar (Haziran 1905- Temmuz 1906), kısmi köylü isyanları (sonbahar 1905-sonbahar 1906).

Sonra Lenin incelenmesi gereken başka bir mücadele türünün yükseldiğini yazıyordu:

> Fotoğrafın temel arka planı böyledir. Bu arka planın karşısında muhakkak ki kısmî , ikincil ve yardımcı konumda olan ve bu metnin (Gerilla Savaşları) çalışılmasına ve değerlendirmesine sebep olmuş olay gözc çarpmaktadır. Bu olay nedir? Biçimleri nelerdir? Sebepleri nelerdir? Ne zaman ortaya çıkmış ve ne kadar yayılmıştır? Genel olarak devrim içindeki önemi nedir? Sosyal Demokrasi tarafından örgütlenen ve liderliği yapılan işçi sınıfı mücadelesi ile ilişkisi nedir?

Lenin sonrasında şöyle devam ediyordu:

> Gerilla savaşının, sınıf bilinci olan proleteryayı itibarsız, sarhoş ayak takımıyla yakın bir işbirliğine sokacağı söyleniyor. Bu doğru. Fakat bu ancak proleteryanın partisinin gerilla savaşını asla tek ve hatta temel mücadele yöntemi olarak görmemesi gerektiği anlamına gelir. Bu, gerilla savaşı yönteminin, diğer mücadele yöntemlerine tabi kılınması, savaşın ana yöntemlerine uyumlu hale getirilmesi ve sosyalizmin aydınlatıcı ve örgütleyici etkisiyle yüceltilmesi gerektiği anlamına gelir. (Lenin, 1965:213-223)

Kaypakkaya'nın tüm argümanları, Lenin'in yanlış beyanına dayanıyordu. Bütün metni okuyamamış olma ihtimâli de var, ancak yazdığı metin kendi sabırsızlığının ürünüydü; ve Lenin seçilmiş bir destekleyici kaynak rolü oynuyordu.

Kaypakkaya, öncelikle, Kemalizm ve Kürt sorunu üzerine yazdıklarıyla solun geri kalan kesimlerinin tutumlarını sorgulamaya zorladığı için önemlidir. İkincisi, devrimciliğe kişisel bir kahramanlıkla duyduğu bağlılıktan dolayı.

Onun politikalarının merkezinde duran ölümcül hatası, küçük bir öncü gruptan oluşan devrimci bir örgütü toplumsal değişimin motoru olarak kitlelerin yerine ikâme etmesidir. İronik

olan, Kaypakkaya bu ölümcül hatayı (kelimenin tam anlamıyla), çok keskin biçimlerde saldırdığı diğer Maocular, Mahir Çayan'ın çeşitli taraftarları ya da TİP ve TKP gibi soldaki tüm *revizyonistlerle* paylaşıyordu.

Radikal Solun Mirası

Aydın Çubukçu, 2009'daki Kaypakkaya sempozyumunda, Türkiye solundaki fikirler ve örgütlenmeler arasındaki ilişkiyi şöyle yorumluyor:

> ...Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu kitapsız bir harekettir. THKP-C'nin kitabı vardır, TKP-ML'in kitabı vardı. Kitaplı hareketler şanssız hareketler olmuşlardır, sonraları bakımından. O yazılı belgeler, hareketlerin gelişmesini, önlerini tıkamıştır. "Usta dedi ki, büyük önder dedi ki" lafı, gelişmelerini engellemiştir, çünkü onun üzerine konulabilecek herhangi bir taş, binanın yıkılmasına yol açıyordu. Kimse tek taş koyamadı, koymaya çalışanlar yıktılar. Dev-Yol taş koydu, "Bir taş da ben ekleyim Mahir'e" dedi, Mahir'in esası çöktü. Kurtuluş "Ben bir taş koyayım" dedi, o taşı da kaldıramadı Mahir'in sistemi. Acilciler alttan taş çekmeye çalıştılar, o tamamen berbat etti. Velhasıl o kitaplı hareketler, TKP-ML'nin başına çok geldi, birçok kez bölündü. Herkes taş çekme, taş koyma derken, İbrahim Kaypakkaya'nın metinleri kımıldatılmaz bir halde bağlandı, fraksiyonların doğuşunda rol oynadı. THKO ise serbest davrandı.
>
> (...)
>
> Bir alay konusu söyledi arkadaşım, ama doğrudur, bir zamanlar "Mao senin yolundan saparsak bize lanet olsun" dedik, doğru, yazdık, bundan iki ay sonra "Maocu olan berbattır" dedik, doğru. Silahlı mücadele konusunda öyle dogmalarımız, daha doğrusu savunmazsak revizyonist oluruz diye korktuğumuz şeyler vardı, onları tepeledik. İşçi sınıfı, köylülük vesaire kalıplarımız vardı, Türkiye yarı feodaldir demeyen revizyonisttir diyorduk, vazgeçtik, değilmiş dedik. Ayaklanmayı savunan revizyonistler var diyorduk. "Ulan ayaklanmayı savunan revizyonist mi olur? Revizyonist dediğin, devrimi önlemeye çalışır." diye aklımıza geldi. Kitapsız olmak bize yaradı. Kitaplı olmak öbür hareketlere yaramadı. (Aytaç,2009:135)

Bu, gerçekten, yenilginin korkunç bir kabulüdür. Kitaplı olmaktan kastedilense bir teoriye sahip olmaktır. Peki, teoriyle

ne demek istiyoruz? Kastedilen geçmiş, mücadelelerden öğrenmemize, geçmiş yenilgilerimizdeki hatalarımızı tekrarlamaktan kaçınmamıza ve gelecek zaferler için şansımızı arttırmamıza yardım eden bir bilgi dağarcığı ve genellemeler dizinidir. Çubukçu'nun anlatmaya çalıştığı, 70'lerin sol teorisinin hafıza kaybını tercih ettirecek kadar kötü olmasıdır. Böyle kırılgan ve esneklikten uzak teorik bir anlayış, daha fazla zafer kazanmamıza ve daha az mücadelede kaybetmemize yardım etmek olan işlevini kesinlikle yerine getiremez. Ancak, daha iyisini yapamazsak, yok olmaya mahkumuz. Sadece geçmişin yenilgilerini tekrarlar dururuz. Muazzam bir ideolojik baskı altındayız. Egemenler tarihimizi bizim yerimize sürekli yeniden yazıyorlar. Kullandıkları yollardan birisi de, 70'lerin solunu gözden düşürmek. Ve solda bazıları bu sürece suç ortaklığı yapıyor.

1970'ler solundan bize kalan *teori*, işe yarayan bir teori değil. Yenildi. Ama hâlâ, 1960 ve 1970'lerin mücadeleleri olumlu ve olumsuz dersleriyle muazzam bir kaynak oluşturuyor bize. Beğenelim ya da beğenmeyelim, böyle bir geleneğimiz ve kolektif bir hafızamız var. Deniz Gezmiş gibi birinin politik hataları ne olursa olsun; gerçek şu ki, bütün toplum tarafından, hattâ kendisi devlet tarafından katledildikten sonra doğanlar tarafından bile büyük bir sevgiyle hatırlanıyor ki bu olumlu bir faktör. 70'lerin kitlesel mücadeleleri bu toplumun neleri yapabileceğini gösterdi. Sol bir gelenek var. Bu geleneği onurlandırmak için onun üzerine inşâ etmeliyiz. Bunun için de bu gelenekten ders çıkarmalı ve çıkardığımız dersleri gelecek mücadelelerin hizmetine sunmalıyız.

İki Gerilla: Deniz ve Che

Deniz Gezmiş'in ilk politik eylemi Oya Sencer'in[36], Türkiye işçi sınıfı tarihi[37] konulu doktora tezinin reddedilişini protesto etmek için yapılan İstanbul Üniversitesi işgaliydi. Ne yazık

36 Şimdi, Oya Baydar ismiyle yazıyor.

37 Daha sonra kitap olarak basıldı, halen okunmaya değer.

ki, Gezmiş'in politik yörüngesinin gelişimi, onu işçi sınıfından uzaklaştırarak bir gerilla stratejisine yönlendirdi.

1968'in başlarında Vietnam'daki Tet saldırısının geçici olmasına rağmen çarpıcı başarısı, küçük bir ulusun dünyanın en büyük ordusu olan ABD ordusunu küçük düşürebileceğini gösterdi. Bu başarı, dünya çapında çoğununun, sınıf karakteri Vietnam ulusal özgürlük mücadelesinden çok farklı olan mücadelelere esin kaynağı oldu. Vietnamlıların bu büyük başarısı, İrlandalı Marksist James Conolly'nin *"Büyükler yalnızca bizler dizlerimizin üzerinde olduğumuz için büyük görünürler."* sözünün ne kadar haklı olduğunu gösterdi. Bu başarıdan ilham alan Fransız işçiler, yıllarca biriken düşük ücret ve polis baskısından kaynaklanan mağduriyetlerine karşı dünyanın en büyük genel grevine çıktılar.

Doğal olarak, Vietnam hareketinin başarısına verilen tepkilerden biri de onu doğrudan taklit etmek oldu. Koşullar tamamen farklı olduğundan genellikle felaketle sonuçlandı. Gelişmiş ülkelerdeki Kızıl Ordu Fraksiyonu gibi küçük şehir gerilla grupları, çarpıcı suikastler gerçekleştirdi; ancak hiç biri Vietnam mücadelesiyle benzerlik taşımıyordu ve bu gruplar ciddi bir politik miras bırakamadılar.

Türkiye'de de, aynı nedenlerle, gerilla denemeleri başarısızlıkla sonuçlandı. Bunun Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının kararlılık ve cesaretleriyle hiç bir ilgisi yoktu. Asıl olarak, 1960'ların sonundaki Türkiye Vietnam'la bir benzerlik taşımıyordu. Türkiye, emperyalist hiyerarşide yerini alabilmek amacıyla kendi anlaşmalarını yapabilme gücü olan tam bağımsız bir ülkeydi. Zaten, önemli bir politik aktör olan ve giderek büyüyen bir işçi sınıfına sahipti. 15-16 Haziran 1970'de işçi sınıfı gücünü, militanlığını ve artan bilinç düzeyini gösterecekti. Türkiye'nin ciddi bir toprak sorunu yoktu; Türkiye köylüsü 1950-1960 Demokrat Parti yönetiminin tarım politikalarından yararlanmıştı ve politik olarak oldukça muhafazakârdı. Gerillalar, Che'nin Bolivya'daki

kaderini paylaşarak, ayaklanacağını umdukları köylüler tarafından yetkililere teslim edildiler.

Gerilla liderleri yakalanıyor, yargılanıyor, idam ediliyor ya da yargılanmaksızın infaz ediliyordu. Bu idamları mümkün hale getiren politik atmosfer, 12 Mart darbesi tarafından garanti altına alındı. Ancak, kendileri ordunun *ilerici* potansiyeline olan ilüzyonlarını sonuna kadar korudular; hattâ 9 Mart 1971'de bir *ilerici* darbe beklediler.

Peki, neden solcu öğrencilerin en parlak figürleri bu felaket getiren gerilla stratejisini benimsediler? *Objektif* koşullara baktığımızda, bunu kaçınılmaz yapan hiçbir şey yoktu. İşçi sınıfı, büyüyen bir güçtü ve hızla da radikalleşiyordu. Süleyman Demirel, 15-16 Haziran 1970'i *Komünist Devrim Provası* olarak tanımlıyordu. Objektif durum, gerilla stratejisinin çekiciliğini açıklamaya yetmiyor. Nedeni, o dönemdeki solun politik geleneklerindeki zayıflıktır. Bu da tek parti rejimi dönemindeki devlet baskısının ürünü olarak gerçek Marksist gelenekten kopuşun bir sonucuydu. Eldeki alternatifler Mehmet Ali Aybar'ın *güler yüzlü sosyalizmi* ile Mihri Belli'nin orduya güvenen politikaları olduğunda, radikalleşmiş öğrencilere gerilla yolu çok daha gelecek vaad ediyor gibi görünüyordu.

Gerilla stratejisinin yenilgisinin diğer bir kanıtı da, solun büyük kısmı gerilla liderlerini politik referans noktası olarak almaya devam ederken ve 70'lerde belirleyici olan daha geniş radikal sol örgütler bu geleneğin taşıyıcıları olduklarını iddia etmelerine rağmen, 70'lerin ikinci yarısında gerilla stratejisini yinelemeye girişmediler.

Gerillalar için nasıl bir bilanço yapabiliriz? Öncelikle, neyi değerlendirdiğimiz konusunda net olmalıyız. Onların cesaretini, samimiyetini ve kararlılıklarını değerlendirmiyoruz. Sadece, aynı tecrübe ve tehlikelerle yüz yüze kalmış olanların bunu yapması mümkün olabilir. Bizim açımızdan soru, gerillaların arkalarında bıraktıkları gelenekten neleri kabul etmemiz ve neleri reddetme-

miz gerektiğidir. Büyük fedakârlıklarda bulunan bu insanların hatıralarına karşı işlenebilecek en büyük suç, onların mücadelelerinden alınabilecek dersleri göz ardı etmektir.

Tabiiki Türkiye, dünyada sol hareketin bir bölümünün gerilla yöntemini kabul ettiği tek ülke değildir. Hindistan'daki Naxalite'lerden[38] Amerika'daki Weathermen'lere[39] kadar tüm dünyada sosyalistler, özellikle de gençler için bu görünür kısa yol çok çekici olmuştur. Solun çoğunluğu açısından bu ilham Latin Amerika'dan kaynaklanmaktadır. Ancak, 1960'ların başında Guetamala, Peru ve Arjantin'deki gerilla hareketleri dağıtılmıştı. Bu yenilgilere rağmen, Che Guevera Bolivya'da aynı yöntemi uygulamak üzere yola çıktı. Che, dünyanın geri kalanındaki gerilla hareketlerine politika ve ilham verdi. Che'nin ve bizim gerillalarımızın politikaları arasındaki bir karşılaştırma perspektif oluşturmamıza yardımcı olabilir.

Che, dün olduğu gibi bugün de, bütün dünyada hayran olunan bir devrimci. Yüzü hâlâ baskıya karşı mücadelenin sembolü, aşağıdan mücadelenin canlandığı her yerde ve politikalarıyla doğrudan bağı olmayanların bile ellerindeki bayraklarda yerini alıyor. Che, devlet gücünü gerçekten ele geçiren gerilla hareketinin liderlerinden biriydi. Bu mücadelede, ona hayatı boyunca rahatsızlık veren ve askerî çatışmalar için ciddi bir engel yaratan akut astımı olmasına rağmen, büyük bir fiziksel cesaret sergiledi. Guevara, liderliğini yaptığı kişilere karşı sertti; ama Washington, Moskova ya da Pekin'de konforlu bir ofis de oturan, başkalarını kendi adına ölüme gönderen bir general değildi. Mücadele arkadaşları hangi tehlikelerle karşılaştıysa o da aynı tehlikelere göğüs gerdi.

Ancak, Fidel Castro'nun 26 Temmuz hareketinin yarattığı rejim sosyalist bir rejim değildi. Nitekim, Fidel gerillaların zaferinden sonra yaptığı ilk konuşmasında bunu açıkça belirtmişti ve yeni rejim için yaptığı ilk destek çağrılarından biri Birleşik

38 Hindistan'ın çeşitli bölgelerinde radikal devrimci örgüt militanları

39 Amerikan radikal sol hareketi

Devletler'e yapılmıştı. Ancak bu çağrı reddedilince, Castro Sovyetler Birliği'ne döndü; Castro'nun Küba devrimini *sosyalist* olarak ilk tanımlayışı, Amerika'nın Nisan 1961'de Domuzlar Körfezi çıkarmasının yenilgisinden sonra, yani isyancıların iktidarı alışından iki yıldan fazla bir zaman geçtikten sonradır. Ancak bundan sonra hareketin yükselişinde ikincil bir rol oynayan Komünist Partisi yeni Küba devletinin önemli bir parçası haline geldi.

Batista rejimi yozlaşmış ve çürümüştü; Küba, ABD için ucuz bir şeker kaynağı olarak sömürülüyordu. Yeni rejimin amaçlarından biri klasik ithal ikâmeci kalkınma yoluydu ve daha önceden ithal edilen malların yerli üretimini geliştirmekti.

Fidel, Che'yi Çalışma Bakanı yaptı ve bu politikayı uygulamayı denedi. Ancak Sovyetlerle yapılan anlaşma, Küba'nın ABD için değil, SSCB için bir ucuz şeker kaynağı olmasını öngörüyordu. Bu, Che'nin bakanlık koltuğunu bırakmasının ve yeniden gerilla savaşına dönmesinin altında yatan nedendi. Ancak memleketi Arjantin'deki Halkın Gerilla Ordusu, Mart 1964'te Arjantin devleti tarafından dağıtılmıştı.

Che önce Kongo'ya gitti. Kendi deyimiyle bu yolculuk tam bir felaketti. Kongo'yu terk etmeye zorlandı. Ardından Bolivya'ya gitmeye karar verdi. Bu yolculuk için Küba'da gizlilik içinde hazırlandı. Karşılaşacağı durumları araştırmak için Küba devletinin kaynakları vardı. Hattâ Sorbonne mezunu bir danışmanı - Regis Debray[40]- bile vardı. Bu yüzden Che'nin bilgisizliği için hiç bir özrü yoktu.

Che daha önce de Bolivya'da bulunmuştu. Latin Amerika'ya yaptığı ünlü yolculuklarının ikincisinde, 1953'te Bolivya'yı da ziyaret etti. 1952'de maden işçilerinin önderliğinde hükümeti

40 Debray, Che için problem olmaya devam edecekti. Che, Nisan 1967'de, Debray'ın güvenliğini sağlamak üzere grubunu ikiye bölmek zorunda kaldı. Debray'ı koruyan grup, Debray'la birlikte tutuklandı. Debray uluslararası bir kampanyanın sonucu serbest bırakıldı. Che'nin yolculuğu bakanlık konforunu bırakıp gerilla mücadelesine dönüşmüşken, kendisi 1981 yılında François Mitterand hükümetine danışman oldu.

deviren ve yeni kurulan hükümette 7 işçi bakanın olduğu, madenlerin işçilerin kontrolü altında kamulaştırıldığı bir devrim gerçekleşti. Sokaklar işçi milislerin hâkimiyetindeydi. Daha sonra işçiler kırsal bölgelere delegeler gönderdi ve köylüleri silahlandırdı. Köylüler toprak ağalarını kovarak ya da öldürerek toprakları ele geçirdi. Aşağıdan gerçekleşen bu eylem, daha sonra toprak reformuyla yasallaştı. Bolivya kırsalındaki feodal ilişkiler, işçilerin önderliğini yaptığı bu devrim tarafından tamamen yok edildi. 1953'te Che, Bolivya'nın başkenti La Paz'dayken çatışmalar hâlâ sürüyordu ve kendisi bunun farkındaydı. Ancak, babasına yazdığı mektuplarda belirttiği gibi, kendisini o dönem *taraftsız bir gözlemci* olarak tanımlıyordu, Che henüz sosyalist değildi. Bundan sonra geçen 15 yıl içinde, patronlar işçilerin kazandıkları her şeyi geri almak için savaş verdiler. Che, bir devrimci olarak Bolivya'ya geri döndüğünde bu savaş hâlâ devam ediyordu. 1952-67 yılları arasında 139 madenci grevi gerçekleşti; bunların 16'sı süresiz genel grevlerdi.

Kapitalistler sonunda Bolivyalı işçileri alt edeceklerdi. Bunu başarmak için artık kendi topraklarına sahip olan köylüleri bir karşı denge unsuru olarak kullanıyorlardı. Hükümet, Mart 1959'da grev yapan işçileri yıldırmak için kamyonlar dolusu silahlı köylü getirdi. Hükümet ve ABD, *Altiplano* denilen Bolivya'nın Batısındaki dağlık bölgesinde bulunan madenlerden uzak, Bolivya'nın doğusunda kalan tarım arazilerini geliştirmek için para akıttı. 1960'da ABD'nin Bolivya'nın doğusu için 60 yatırım projesi vardı. 1964'de bir askerî darbe[41] General Rene Barrientos'u başkanlığa getirdi. 1965'de sendikaları yasakladı ve bütün askerî gücüyle işçilere saldırdı. Yüzlerce madenci öldürüldü. Bütün bunlara rağmen madenciler mücadeleyi sürdürdü. Ancak, Barrientos toprak reformunun devam edeceği vaadiyle, 1960-64 yılları arasında Bolivya'nın doğusunda toprak verdiği 200.000 köylünün desteğini elinde tutuyordu.

Böylece Che, 1966'da Bolivya'ya geri döndüğünde, ülkenin

41 Ne ironik ki, bu darbe Bolivya Komünist Partisi dahil bazı Bolivya solcuları tarafından da desteklenmiştir.

Batıdaki dağlık bölgesinde konumlanmış işçi sınıfının büyük darbeler aldığı ve doğudaki köylülerin büyük ölçüde Barrientos destekçisi olduğu bir ülkeye geldi.[42] Ancak Che, Bolivya'daki mücadelesine doğudan, mücadelenin kalbinden uzakta, başlamayı tercih etti. O bölgenin muhafazakâr köylülerinin gerilla mücadelesini desteklemesinin olasılığı yoktu.

Her ayın sonunda Che, günlüğüne bir özet yazıyordu. En son bunu yapabildiği tarih 1967 Eylül sonuydu: "*Ayın özellikleri: Geçen ayınkine benziyor; ancak ordu şimdi harekatta daha etkili; köylü kitlesi hiç mi hiç yardım etmiyorlar ve üstelik köylüler birer jurnalcı olmuşlar.*" (Guevera, 1969:169)

Sekiz gün sonra, Che yakalandı ve bir ABD askerî danışmanı izlerken vahşice öldürüldü. Hiç bir zaman köylülerden kayda değer bir destek alamamıştı.

Che "*Devrimcilerin görevi devrim yapmaktır.*" diye yazar. Bu slogan, 1960'ların sonu ve 70'lerde bizim radikal solumuz tarafından da kullanılıyordu. Ama bu slogan büyük bir felaketti. Che'nin izole olmasına ve ölümüne neden olmuştu. Devrimcilerin görevi *işçi sınıfının* devrim yapmasına yardım edecek politik örgütlenmeleri yaratmaktır. Bu maalesef o kadar kulağa hoş bir slogan gibi gelmiyor.

Kendi gerillalarımızı Che'yle karşılaştırdığımızda onlara iltifat etmiyoruz. Che gibi, onların da dürüstlük ve cesaretini kabul ediyoruz, ama aynı zamanda benimsedikleri politik stratejinin çıkmaz bir sokak olduğunun farkındayız.

1965-1980 Türkiye Solunun Trajedisi

TİP, sendikalar tarafından yaratıldı ve sonrasında politikasını TKP'nin çeşitli dönüşlerinde ortaya çıkan eğilimlerinden aldı. Sol, varlığını yükselen işçi hareketliliğine borçluydu.[43] Ancak,

42 Evo Morales, Doğu'daki muhafazakar muhalefet ile şimdi aynı bölünmüşlüğü yaşıyor.

43 Sol aynı zamanda, 1980 sonrası yer altı faaliyetlerinden çıkıp 1989'da işçilerin bahar eylemleriyle birlikte yeniden toparlanma olanaklarını yakaladı.

60'ların ortalarından itibaren radikal sol, gerçek, var olan işçi sınıfı hareketiyle uyum içinde değil, giderek ondan ayrılarak gelişti. Tabii ki bireysel olarak radikal sola katılan işçiler vardı ve radikal sol işçi mücadelelerine müdahil olmaya çalıştı; ancak bu, hiçbir zaman, gerçek bir bağ ve organik bir ilişkiye dönüşmedi. İşçi hareketinin en solda duran parçası DİSK, önce TİP'in, sonra TKP'nin ve 70'lerin sonunda da artık CHP'nin fikirlerinin hâkimiyetindeydi. İşçi hareketinin bir parçasındaki baskın politikalar yer değiştiriyordu; ama radikal sol bu sürecin parçası değildi ve var olan tartışmalarda bir alternatif önermiyordu.

70'lerde bir dizi çarpıcı gelişme yaşanıyordu. Birincisi, egemen sınıfın yinelenen krizleri çözmekteki artan yetersizliği ve egemen sınıf politikacılarının istikrarlı bir hükümet oluşturmaktaki artan başarısızlığı. İkincisi, işçi hareketi ve radikal sol arasında büyüyen ayrılık. Üçüncüsü, egemen sınıfın büyüyen faşist hareketi işçi sınıfına karşı bir silah olarak artan oranda kullanması.

15-16 Haziran 1970

İşçi hareketinin kendisi, büyük oranda herhangi bir politik liderlikten bağımsız olarak, gerilla yöntemine alternatifi pratikte göstermiş oldu. Önceki bir çalışmamdan alıntı yapacağım: (Uzun 2004:213-217)

> Türkiye işçi sınıfı mücadelesinin doruk noktasını oluşturan 15-16 Haziran hareketi hükümet ve ordu tarafından 'komünist ihtilal provası' olarak lanetlenmeye çalışıldı. Hareketin egemen sınıfın korkudan dizlerini titreten bir ayaklanma niteliğinde olmasına karşın 'komünist' öncülükten bahsetmek mümkün değildi. Grev ve gösteriler, hiçbir sol parti veya grup tarafından örgütlenmemiş, kendiliğinden gelişmişti.
>
> İşçilerin '*kapattırmayız*' diye uğruna sokağa çıktıkları DİSK'in yönetimi bile grevlerin başladığını basından haber aldı. Nitekim DİSK Yürütme Kurulu, grevlerin başladığı 15 Haziran sabahı Çemberlitaş'taki Genel Merkez'de toplantı halindeydi ve halen

Bu konuya tekrar döneceğiz.

meclisten çıkan sendikalar yasasına karşı yürütecekleri kampanyayı tartışıyordu.

(...)

Böylece 15-16 Haziran direnişi Türkiye işçi sınıfının kendi bağımsız sınıf çıkarları doğrultusundaki ilk büyük eylemi olarak mücadele tarihine geçti.

1970'te 600.000 işçi Türk-İş'te, 100.000 işçi DİSK'te, 400.000 işçi de bağımsız sendikalarda örgütlüydüler. 15-16 Haziran hareketi DİSK'li işçilerce başlatıldı. Ancak Türk-İş sendikalarına üye işçiler de fabrikalarında greve çıkarak büyük kalabalıklar halinde gösterilere katıldılar. Hatta bazı kaynaklara göre harekete katılan Türk-İş'li işçi sayısı DİSK'li işçi sayından fazlaydı. 'Reformist' ve 'sarı sendika' olarak tanımlanan Türk-İş'e bağlı işçiler de mücadelede öne atılmışlardı. Üstelik sendikalar yasasındaki değişiklik önerisinin Türk-İş'e bağlı Genel-İş Başkanı Abdullah Baştürk tarafından yapılmış olmasına rağmen.

(...)

'*İşçi-ordu el ele*' sıkça atılan sloganlardandı. Ancak işçiler greve çıkarmaya çalıştıkları fabrikaların önlerinde ve yürüyüş hatlarında asker barikatı ile karşılaştıkça ordunun işçilerle pek de el ele olmadığının farkına varmaya başladılar. Hükümet, hareketi bastırmak için sıkıyönetim ilan edince, işçileri tutuklayan askerler oldu. 5.090 işçi önderi işten atıldı. Bu saldırı, elde edilen mücadele deneyimine ciddi bir darbe vurdu. Ordunun işçileri sömüren sistemin koruyucusu olduğu, demokrasinin güvencesi olamayacağı ortaya çıktı.

Devlet baskısı karşısında geri adım atan DİSK bürokratları, kendi kontrollerinden çıkan hareketi bitirmek için işçileri evlerine dönmeye iknâ ettiler. Bürokratların iknâ edemedikleri ve direnişi sürdürmeye çalışan işçiler de askerî süngü zoruyla hizaya getirildiler. 15-16 Haziran Direnişi böylece sonlandırıldı. (Uzun, 2004:213-217)

Bu muazzam mücadele işçi sınıfının yüksek bilinç düzeyini gösteriyordu. DİSK'e yapılan yargı saldırısında DİSK'i savunmak için kendiliğinden greve çıkan Türk-İş üyeleri, anlık ekonomik çıkarları için mücadelenin çok ötesinde bir tutum sergi-

liyordu. Aslında, Türk-İş yönetiminin DİSK'e yapılan saldırının hazırlanmasında parmağı vardı ve hedefleri tek yasal sendika olarak Türk-İş'in işçiler üzerindeki hegemonyasını garantilemekti. Buna rağmen, çok sayıda Türk-İş üyesi kendi liderlerini yok sayarak, başka bir sendikadaki işçilerle meclisten geçen yasaya karşı mücadele etmek için birleşti. Bu politik bir mücadeleydi ve Marx bunun daha yüksek bir bilinci temsil ettiğini iddia eder:

> 'Ekonomik koşullar' önce bir ülkenin halkını işçiye dönüştürür. Sermayenin birleşimi bu insanlar için ortak bir durum, ortak bir çıkar yaratır. Bu kitle hali hazırda sermaye için sermaye karşıtı bir sınıftır ancak henüz kendisi için durum böyle değildir. Mücadele içinde, ki biz bunun sadece bir kaç aşamasını gözlemleyebildik, bu kitle birleşir ve bir sınıf olarak kendini kendi için inşa eder. Savundukları çıkarlar sınıfın ortak çıkarlarına dönüşür. Ama sınıfın sınıfa karşı mücadelesi politik bir mücadeledir.[44]

15-16 Haziran 1970, işçi sınıfının *kendinde bir sınıftan, kendisi için bir sınıfa* doğru hareket etmesinin bir örneğidir. Lenin için de devrimci bilincin kriteri, işçilerin sadece kendileri için değil, başkaları için de greve çıkmalarıdır.

Ancak 15-16 Haziran 1970'den çıkarılması gereken sonuçlar sadece olumlu olanlar değildir. Hareket yenildi -en azından geçici olarak- ve bu yenilgi 12 Mart 1971 darbesinin önünü açtı. DİSK liderliği direnişe öncülük etmemişti, ama durdurmayı başardı. Kemal Türkler sıkıyönetime uyulması çağrısı yaptı ve işçilerden "*Gözbebeğimiz şerefli Türk Ordusu ile*" karşı karşıya gelmemelerini talep etti.

Her büyük işçi hareketinde olduğu gibi, buradan da bir dizi farklı sonuç çıkartmak mümkün. Kapitalizmi devireceğimiz o en son mücadele hariç, tüm mücadelelerimizde, başka bir ifâdeyle yenilgilerde, bu yenilgilerin anlamını ve geleceğe hazırlanmak için nasıl kullanacağımızı sorgulamalıyız.

DİSK ve TİP liderliği için, 15-16 Haziran kendi büyüklüklerini gösterdi. Radikal sol ise, toplumun bir krizin içine girdiği

44 Karl Marx, Felsefenin Sefaleti

(doğru) ve bütün bir sistemi alaşağı etmek için son bir büyük itmeye ihtiyaç olduğu (yanlış) sonucunu çıkardı. Ancak, 15-16 Haziran'da *hem* işçi sınıfının gücünü ve politik düzeyini, *hem de* reformist liderliğin önemini gösteren bir analiz, gelecek için yol gösterici olabilirdi. Bu kitle grevinden çıkarılacak asıl ders, işçi sınıfı hareketi içinde hem hareketi geliştirecek, hem de hareketi zafere ulaşmadan sonlandırabilecek reformist liderlere karşı mücadele verebilecek güçlü bir sol muhalefetin inşâsının zorunluluğuydu.

1971 darbesinin asıl hedefi işçi sınıfı hareketiydi. Sol, hem 15-16 Haziran 1970'in, hem de 12 Mart 1971'in önemini kaçırdı. Sol bu duruma uygun hareket etmiş olsaydı, işçi sınıfı hareketi içinde sosyalist bir muhalefet yaratma şansı vardı. Ancak, böylesi bir muhalefetin 15-16 Haziran yenilgisini engelleyebilmesi ya da 12 Mart darbesini geri püskürtme ihtimâli düşük. Buna karşın, işçi hareketinin içinde solun etkinliğinin başlangıcı olabilirdi ve 70'ler boyunca mücadelenin temposu ısınarak artarken paradoksal biçimde işçi hareketi politikasının sağa kayışına karşı direnebilirdi.

Ecevit ve Sol

Bülent Ecevit'in yükselişi, parodoksal olarak, 70'lerde başka bir solun inşâsının mümkün olduğunu gösteriyor. Ecevit elbette devrimci değildi. Ancak yükselen işçi sınıfı hareketiyle ilişkili bir solun inşâsının gerekliliğini çok net anladı. CHP'yi kurtarmanın tek yolunun onu sola çekecek bir sosyal demokrat partiye dönüştürmek olduğunu gördü. Ecevit'in "*Ortanın Solu*" kitabı radikal sol reformist bir manifestoydu. Ecevit CHP'nin Kemalist elitle özdeşleşen kimliğinden kopması gerektiğini gördü:

> Bir köy kahvesine gidersiniz... Devlet işlerini nice aydınlardan daha derinliğine eleştirebilen bazı okuma yazma bilmeyen köylülerle karşılaşırsınız. Bir işçi toplantısına katılırsınız... Bilim adamlarının yazdıklarını şaşılacak bir kavrayışla değerlendiren bazı okul görmemiş işçilere rastlarsınız... (Ecevit, 1968:7)

Ecevit daha da ileriye gitti, diline çok dikkat ederek, 1923 sonrası tek parti diktatörlüğünü eleştirdi:

> Ama düzen yıkıldıktan sonra, Türk halkının demokratik alışkanlık ve eğilimleri ile, yeni ortaya çıkmaya başlayan sınırsız iktidar arasında, bir bağdaşmazlık, bir geçimsizlik başladı. Devletle halkın arası açıldıkça açıldı, Devlet halka yukarıdan bakar oldu. Halk, devletten soğudu, devlete küstü.
>
> (...)
>
> Yöneticiler artık halktan iyice kopuktular; halkı aşağı görüyorlardı; halkı sürü, kendilerini de halkın güdücüsü sayıyorlardı. (Ecevit, 1968:37-38)

Ortanın Solu işçi sınıfı hareketinin büyüyen gücünü ve TİP'in meclisteki varlığının CHP üzerinde oluşturduğu baskıyı yansıtıyordu. Ecevit, CHP'nin sola doğru hareket etmesi gerektiğini gördü. Bunun elbette sınırları vardı - Ortanın Solu aynı zamanda 27 Mayıs 1960 darbesini över.

Bununla birlikte, Ecevit için dönüm noktası 12 Mart 1971 darbesine karşı net muhalefetiydi. Ecevit bu konuda kendisini kararsız hattâ darbe ilüzyonları olan radikal solun *solunda* konumlandırdı. Bu duruş çok da popülerdi. Ecevit ordu karşıtı bu pozisyonu sayesinde İnönü'yü CHP liderliğinden alaşağı etti. 1973'de %33.5, 1977 genel seçimlerinde %41.4 oy oranıyla CHP tarihinin en yüksek oyunu aldı.

Ecevit'in 1977 seçimlerindeki başarısını belirleyen bir faktör de milliyetçiliğiydi - Temmuz 1974 Kıbrıs işgali sırasında başbakandı. Klasik reformist geleneğin bir özelliği de milliyetçilik karşısında teslimiyetçidir. Dünya sosyalist hareketinin bölünmesine ve Komünist Enternasyonal'in kurulmasına yol açan Birinci Dünya Savaşı başlarken Alman parlamentosunda Sosyal Demokrat Parti milletvekillerinin ikisi hariç hepsinin savaş kredilerine destek oyu vermesiydi. Ecevit, Kıbrıs konusunda, tipik bir sol reformist gibi davrandı. Şaşırtıcı gerçek ise, tüm radikal

solun[45] 1974 Kıbrıs işgalini destekliyor olmasıydı ve bu bağlamda Ecevit radikal solun sağında değildi.

Ecevit'in politikaları sol için bir yıkım oldu. Eylül 1974'de, Kıbrıs işgalinden sonra seçim sandıklarında milliyetçi histeriden faydalanmak için istifa ederek, genel seçimi zorlamaya çalıştı. Ama genel seçim yerine, Milliyetçi Cephe hükümeti kuruldu. Böylece, Ecevit Türkiye'yi yaklaşık üç yıl boyunca, 1977 Haziran seçimlerine kadar sürecek olan Milliyetçi Cephe hükümetine terketti. Bu süreçte Milliyetçi Cephe içindeki partilerin kontrol ettiği bakanlıklarda faşistlerin ve sağın güçlenmesini sağlayan gerici bir kadrolaşma yaşandı.

Sokaklarda ve üniversitelerde faşist şiddet dalgasının yükselişi karşısında Ecevit'in çözümü, faşistlere ve solculara eşit uzaklıkta tavır almaya çalışmak oldu. Bu politikanın bir örneği sağcıların ve solcuların okullara farklı günlerde girmesi politikasıydı. Bu politika solun açık bir hedef haline gelmesine yol açtı, *sol günü*nde yerleştirilecek bir bombanın sadece solcuları öldüreceği kesindi. Bunun bir sonucu, 16 Mart 1978 günü İstanbul Üniversitesi'nde 7 öğrencinin ölümü, 41 öğrencinin de yaralanmasıyla sonuçlanan bombalı ve silahlı saldırıdır.

Ecevit bir felaket idiyse neden radikal sol onun zayıflıklarından yararlanarak büyüyüp, kök salamadı? Elbette ki *gençlik* örgütlenmesi olarak radikal sol çok büyüdü, ancak toplumun diğer kesimlerinden büyük oranda kopuktu. Bu kopukluğun göstergelerinden biri en radikal sendika konfederasyonu olan DİSK'in politik yörüngesiydi. 70'lerde DİSK'in ana politikaları TİP'ten (1974'e kadar), TKP'ye (1977'ye kadar), oradan da CHP'ye kaydı. Bu, tam da CHP politikalarının sol ve işçi sınıfı hareketi için bir felaket olduğu dönemdi. 1980'e gelinceye kadar seçmenlerin çoğunluğu sağa kayıyordu, radikal sol ile faşist sağın sokaklardaki kanlı kavgasını durdurmak için bir darbeye ihtiyaç olduğu argümanlarını kabul ediyorlardı. Bu politik atmosfer ol-

45 Tek istisna, bugünden bakınca şaşırtıcı olan, Doğu Perinçek'in partisiydi.

maksızın, silahlı kuvvetler 12 Eylül darbesini ne yapabilir ne de darbe sonrasında o kadar ileriye gidebilirdi.

Solun gençlik dışında[46] kök salmadaki başarısızlığı politikalarına bağlanabilir. Üç temel meselede radikal solun politikaları Ecevit'in solunda değildi. Bunları üç tarihle ifâde edebiliriz: 15-16 Haziran 1970, 12 Mart 1971, Temmuz 1974. Radikal sol, işçi sınıfının merkezî öneminin, Ecevit kadar bile, farkında değildi ve dolayısıyla 15-16 Haziran'ın asıl önemini görmedi. Radikal sol, Ecevit'in 12 Mart 1971 darbesine karşı yürüttüğü kararlı muhalefetin sağındaydı. Radikal sol, Kıbrıs işgali üzerinden Ecevit'in milliyetçiliğine bir alternatif sunamadı. Radikal sol daha geniş bir hareket içinde sol muhalefeti inşâ etme ve etki alanını gençliğin ötesine yayabilme fırsatını kaçırdı.

Başka ülkelerin yakın tarihinde de reformizmin yarattığı böylesi felaketlerin ve radikal solda yol açtığı problemlerin örnekleri görülebilir.

Britanya'da 1982'de, Micheal Foot İşçi Partisi'nin gördüğü en solcu liderdi. Uzun bir dönem barış kampanyalarında yer almıştı, Britanya emperyalizminin Süveyş müdahalesine karşıydı, Britanya'nın nükleer silahlarına karşıydı ve refah devletini savunuyordu. Fakat Arjantin birlikleri Malvinas adalarına çıktığında muhalefet lideri olan Foot, Margaret Thatcher'a Britanya'nın ulusal çıkarlarını savunamadığı gerekçesiyle sağdan bir saldırı gerçekleştirdi. Böyle yaparak, Thatcher'a Arjantin'e emperyalist bir savaş açması için açık çek veriyordu. Thatcher, 1982'de, Britanya tarihinin en sevilmeyen Başbakanı olmuştu. 1983'te savaş *kazanıldıktan* (1300 hayata mal olarak) sonra gelişen milliyetçi histeri dalgasında, Thatcher, artan bir çoğunlukla tekrar seçildi. Bu vekâleti, İngiliz sendikal hareketine, özellikle de 1984-1985 madenci grevlerinde ve 1986 matbaa işçilerinin Rupert Murdoch ile savaşında sert ve yıkıcı darbeler vurmak için kullandı.

46 1970'lerin sonunda büyük hareketlerin yaş profili "13-20" olarak tarif edilir.

Britanya'da radikal sol bölünmüştü. O zamanın belki de en büyük grubu olan Militant *Arjantin faşizminden* bahsediyordu ve savaşa karşı çıkmayı beceremedi. Fakat solun önemli bir parçası birliklerin geri çekilmesi talebiyle savaşa karşı lardı. Bir dizi küçük eylem düzenlediler. Bunların en büyüğünde yaklaşık 10,000 kişi toplandı. Ancak bu eylemler, Britanya'da savaş karşıtı bir akımın çekirdeğini oluşturdu - diğer savaşlara karşı direnişler üzerinden bunun üzerinden büyüdü ve 15 Şubat 2003'te Bush ve Blair'in Irak işgaline karşı 2 milyon insanın Londra sokaklarında yürüyüşüyle doruk noktasına ulaştı.

Yunanistan'da, Kasım 1973'teki Politeknik işçi ve öğrenci eylemleri, Temmuz 1974'de askerî cuntanın düşmesini tetikleyen eylemlere yol açtı. Bunu, yedi yıllık seçilmiş bir muhafazakâr hükümet izledi. Bu dönemde, özellikle gençlik temelli ve Maocu politikaların hâkimiyetinde, radikal sol büyüdü. Aynı zamanda işçi sınıfı hareketi de büyüyordu ve grev sayıları arttı. 1981 seçimlerinde sosyal demokrat parti, PASOK, radikal bir program öne sürdü; Avrupa Birliği ve NATO'dan çekilme, Kıbrıs konusunda saldırgan bir politika ve yoksullukla savaş çağrısı yaptı. Ancak bu talepler Maocuların liderliğindeki radikal solun talepleriyle aynıydı. Seçimler sırasında duvarlar *12 mil* çağrısı yapan kızıl renkli sloganlarla kaplıydı[47]. Bu talep, Türkiye'nin Ulusal Savunma doktrininde hâlâ *casus belli* olarak addedilir. Türkiye ile fiili bir savaş çağrısı olan bu sloganlar milliyetçi aşırı sağcılar tarafından yazılmadı, Maocu radikal solcular tarafından yazıldı. Fakat PASOK, solun giysilerini çalmıştı. Radikal solun *bütün* talepleri PASOK'un programında yazıyordu. PASOK, ezici bir çoğunluk kazandı, Maocu sol çöktü. On binlerce üyeye sahip örgütler sönümlendi ve yok oldu. 80'lerin ilk dönemi Yunan solu için kuraklık yıllarıydı. İktidardaki PASOK, başı ne zaman sıkışsa milliyetçilik davulunu çalmak dışında, elbette ki verdiği sözlerin hiçbirini tutmadı.

47 12 mil: Yunanistan'ın kara sularının 12 mile çıkarılması talebi

Şili başka bir örnek sunuyor. Allende'nin çok popüler ve radikal hükümeti ordu ile uzlaşmıştı. Hattâ Allende, Pinochet'yi hükümete bile çağırmıştı. Solun bir kısmı sosyal demokrat Allende'nin illüzyonunu paylaşıyordu. Darbeden yalnızca bir hafta önce, Şili Komünist Partisi Genel Sekreteri "*Şili ordusunun politikaya müdahale etmeme geleneğinin uzun geçmişi*" üzerine yazıyordu. Şili işçi sınıfı gelen tehlikeyi çok daha net gördü ve fabrikalarda silahlanmaya başladı. Ancak radikal sol bile, onları silahsızlandırırken Allende hükümetine karşı bu gelişmeyi savunmanın önemini göremedi.

O dönem Türkiye solunun yörüngesi ile diğer ülkelerin solu arasında paralellikler var. Ortak problem, reformistler ile devrimci sol arasında, özellikle milliyetçilik ve devlet konusunda, yeterli politik fark olmamasıdır.

Bu, Türkiye solu düşünüldüğünde aşırı bir iddia gibi görünebilir. 70'lerde radikal solun büyük kısmı, CHP'nin bile solcu olduğunu düşünmezdi. Ancak, CHP ve radikal sol arasındaki fark politik değil, örgütseldi. CHP, 70'lerin sonunda en soldaki sendika konfederasyonu DİSK'te egemen olurken; radikal sol gençliği örgütlüyordu. Genellikle aralarındaki örgütsel mesafe bile o kadar geniş değildi, radikal gruplar toplantıları için CHP lokallerini kullanmayı oldukça doğal buluyordu.

Bu tarih dikkate alındığında, 60 ve 70'lerdeki çoğu radikal solcunun nihai politik evinin CHP olması şaşırtıcı değildir. 70'lerde solun başarısızlığı, CHP'nin reformist milliyetçiliğine basit bir şekilde arkasını dönmekten ziyâde, işçi sınıfı hareketi içindeki reformizm ile uğraşan ve meydan okuyan istikrarlı bir devrimci alternatif yaratamamasıydı.

78'liler

12 Mart 1971 ağır bir yenilgiydi. En kötü yenilgi, insanın kendisinin neden olduğu yenilgidir. Karşı tarafın daha güçlü olduğu bir kavgada yenildiğinde derslerini çıkarır, kendini toparlar, ye-

niden başlarsın. Ancak hazırlığını yaptığın ve destek sunduğun koşulların sonunda dönüp liderliğinin çoğunu hapse atması, örgütlerini dağıtması ve işkence altında alınan ifâdelerle çökertmeye çalışması başka bir durumdur.

Mart 1971'de solun çoğu, hâlâ ordunun ilerici olduğuna inanıyordu. Buna inanmayanlar, küçük silahlı grupların eylemleri aracılığıyla kısa yoldan bir devrim yapmaya çalışıyorlardı. Mart 1971 acı bir dersti; ancak bazıları yavaş yavaş, bazıları da hiç öğrenmedi.

Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın tutuklanmalarına ve idam cezalarına karşı iki çeşit tepki oluştu. Birincisi Kızıldere'ydi; cesur bir girişimdi ancak gerilla stratejisinin faydasız olduğunu teyit etti. Kızıldere eyleminden elde edilen tek sonuç daha fazla sosyalistin ölümüydü. Diğer taraftan Murat Belge, Gençay Gürsoy ve Onat Kutlar tarafından idamlara karşı bir imza kampanyası yürütülüyordu. (Belge, 2007:136-138) 9000 imza topladılar. Tabi ki, bu da fark yaratmak için yeterli değildi. Ancak bir başlangıç olabilirdi. İki seneden az bir süre önce yüz binlerce işçi 15-16 Haziran'da rejimi sarsmıştı. Sokaklarda orduya meydan okudular. Ve Denizler için işçiler ve CHP seçmenleri arasında (genellikle aynı insanlar) muazzam bir sempati vardı (ve kırk yıl geçmesine rağmen hâlâ devam ediyor). Kampanyayı idamları durdurabilecek tek güç arasında yaygınlaştırmayı düşünen yok gibiydi.

Bir süre öncesinde solun çoğu, gerilla stratejisinin çıkmaz bir sokak olduğu konusunda netti. THKP/C üyeleri, Mahir Çayan Ümraniye hapishanesindeyken, açıkça gerilla stratejisini sonlandırmayı tartışıyordu[48]. Bununla birlikte, Mahir Çayan kaçınca, gerilla stratejisine geri dönüldü.

Liderlerin çoğu 1974 affıyla serbest bırakılana kadar, sol belirsizlik içindeydi. Cezaevindeki solun bir kısmı, bilhassa Kurtuluş grubu, önceki pozisyonlarını eleştirerek açıkça gerilla stratejisini

48 O zamanlar bir THKP/C sempatizanı olan Murat Belge'ye göre.

terketti. Ancak çoğunluk, Çayan ve Kaypakkaya gibi liderlerin öncülüğüne övgüyle sahip çıkmaya devam ederken, pratikte bu stratejiyi terketti.

Bu ilginç çelişkiyi mümkün kılan şeylerden birisi de solun gerçek üye sayısının çok küçük olmasıydı. Bazı akımların açıkça parti/cephe yapısı vardı; bu da çoğu aktivistin üyelikten dışlanmasına sebep oluyordu. Geri kalanın böyle bir yapısı yoktu, ama pratikte durum aynıydı. Bunun bir örneği 12 Eylül sonrası binden fazla kişinin üyelikten yargılandığı, ancak tam olarak 60'tan fazla üyesi olmayan Kurtuluş'tur[49]. Çeşitli sol gruplara tam üye olanların toplam sayısı, solun yüzbinlerce genci örgütlediği ve harekete geçirdiği dönemde dahi, birkaç yüz kişiyi hiç aşmadı.

Üye sayısının azlığı teknik bir mesele değildi. Bu durum gruplar içinde demokrasinin çok küçük bir temeli olduğunu ifâde ediyor. Ve bu örgütlerin kırılganlığına ve kolay bölünmelerine katkıda bulunuyordu. Her ne kadar bütün bu gruplar Bolşevik ve Menşevikler'in parti üyeliğine bakış açıları arasındaki farkları uzun uzun tartışmış olsalar da, kasıtlı olarak üye sayısını çok düşük tutan kendi aşırı elitist pratikleri Bolşevik pratikle çelişiyordu. Bolşevik partinin 1917 başında *sadece* 30,000 üyesi vardı ve 1917'nin sonuna kadar 600,000 üyeye ulaştı. Bolşeviklerin aday üyelikleri ya da cepheleri yoktu. Onların aktif üye kavrayışı, mümkün olduğunca fazla üye kazanmakla iç içe geçmişti.

1978'e gelindiğinde sol, gençlik içinde muazzam bir genişliğe ulaştı; ancak kendisini solda gören seçmen kitlesi, özellikle de örgütlü emek hareketi üzerindeki bütün etkisini kaybetti.

Devletin organize ettiği 1 Mayıs 1977 katliamı bir dönüm noktasıydı. Devlete ait güçlerin bu katliamla amaçladıkları, işçileri korkutarak radikal sol ile ilişkiye geçmelerini engellemek ve radikal solu toplumun geri kalanından izole etmekti. Bu operas-

49 Sadece içlerinden birisi kadındı. 70'lerde sol içinde kadınların rolü kendi başına bir makaleyi gerektiriyor. Bu makalede ele alma girişiminde bulunmayacağım.

yon büyük ölçüde başarılıydı. Sorulması gereken, radikal solun bütün gücüne rağmen, neden başarılı olduğudur.

Bir açıklama 1 Mayıs mitinginin kendi içinde bulunabilir. Yürüyüş üç bloğa bölünmüştü: İşçiler -daha çok Komünist Parti ve CHP etkisi altında; Maocular -Komünist Parti'nin şiddetli düşmanları; Dev Yol, Kurtuluş ve benzeri akımlar. Dev Yol/Kurtuluş bloğu olası bir kavgayı engellemek için işçiler ile Maocular arasına yerleştirildi. Başka bir ifâdeyle sol, zaten kendisini izole etmişti. Devletin görevi bu süreci sonlandırmaktı.

Ancak devlet ve Türk egemen sınıfının başka problemleri vardı. Ekonomik istikrarsızlık artıyordu. İşçi sınıfı örgütlerinin militanlığı egemen sınıfın problemlerini işçilere rağmen çözmesine engel oluyordu. 12 Mart 1971 darbesi bile işçilerin büyüyen gücünü ciddi bir şekilde engelleyemedi. Sokaklardaki faşist çeteler, yönetici sınıfın sorunlarına bir çözüm sundu. Devletin koruduğu, yönetici sınıfın giderek daha fazla finanse ettiği faşistler, grevleri ve sendikaları bölmeye çalışıyordu. Milliyetçiliği pompalayan, Alevî ve Kürt karşıtlığı duygular üzerinden işçileri bölen bu süreç, Çorum, Maraş ve Sivas katliamlarında doruğa ulaştı.

Sol faşistlere direnmek istedi. Bu hayatî önem taşıyan bir görevdi. Faşistler 12 Eylül barbarlığı için zemin hazırlıyorlardı. Ancak, işçi sınıfı hareketinin düşmanlarına karşı solun politik araçları yeterli değildi ve faşistleri durdurabilecek olan tek güç olan işçi sınıfından izoleydiler. Tüm bunlar olurken, işçilerin çoğunluğunun politik liderliği, faşistlere karşı ciddi bir direniş için hazırlıksız ve isteksiz olan, Ecevit'in CHP'sine bakıyordu.

Egemen sınıfın tarih versiyonu: 70'lerin sonunda sağ-sol çatışması olduğudur. Bu, gerçeğin çarpıtılmış halidir. Demirel de "*Bana, sağcılar adam öldürüyor dedirtemezsiniz.*" demişti. Faşistlerin arkasında devlet ve patronlar vardı. Irkçı katliamlar düzenliyorlardı. Ve sol onlara bildikleri tek yolla, silahlarıyla direndi. Bu kavga hem kuvvetlerin gücü, hem de etik açıdan olağanüstü derecede eşitsiz bir mücadeleydi.

Sol'un 12 Eylül 1980 darbesine karşı koyamaması, başarısızlığın son göstergesiydi. İşçi sınıfı hareketiyle organik bir ilişki olmaksızın, gerçek bir direniş şansı yoktu. Orduyu durdurabilecek tek şey grevlerdi ve neredeyse hiç grev olmadı. Sol, ya da daha doğrusu solun liderliği, patlamış bir balon gibiydi.

Aylarca öncesinden bir darbenin gündemde olduğu solda açıkça tartışılıyordu. Bu koşullar altında bile soldaki bölünmeler aşılamadı. Bağımsız solcular tarafından darbeye karşı, en azından solun birleşik direnişini yaratmak için çaba gösterenler vardı. Ancak, birleşik bir sol dahi generalleri durduramazdı. 12 Eylül'ü durdurabilecek tek güç, solun izole olduğu, işçi sınıfıydı. Tarih boyunca bütün dünyada genel grevle direnilen hiç bir darbe başarılı olmamıştır.

Cesareti olan bireyler 12 Eylül sonrası aylarca faaliyetlerini sürdürmeye devam ettiler, fakat artık arkalarında bir örgüt desteği yoktu. Direniş için ve yurtdışına çıkan bazı üyeler üzerinden yapılan planlar çöktü. Arkada kalan taraftarlar liderlerinin sadece kaçtığı ve *daha az önemli* olanları kaderlerine terk ettiği izlenimini edindiler.[50] Bu arada, DİSK liderliğinin neredeyse tamamı, Selimiye Kışlası önünde "*Bugün gidin, yarın tekrar gelin.*" diyen ordu tarafından gözaltına alınmak üzere, düzgün bir şekilde kuyruğa girdiler. DİSK liderliğinde temsilcileri bulunan ne radikal sol, ne de reformist sol karşılaşacakları durumun vahşetini tam olarak anlamamıştı.

Bir Alternatif Var mıydı?

Geçmişte yaşanmış her olayı kaçınılmaz hale getiren felsefi bir hile vardır –oldu, nedenleri vardı, demek ki kaçınılmaz. Voltaire, bu kaçınılmazlığın iyimser versiyonunu ortaya koyduğu Candide adlı romanında Pangloss sürekli şöyle der: "*Mümkün olanın*

50 Kurtuluş'un darbeye karşı tepkisini ifâde eden açıklamalarında "panik" ifâdesi kullanılıyor ve üyelerin terk edildiği suçlamalarına yol açan olayları betimliyor. Bkz.: Dev-Genç'ten Günümüze Devrimci Hareket ve Kurtuluş, Erginbay Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. 54-55

en iyisi bu dünyada her şey en iyidir." Bizler 1970 solunun trajik sonuna bakarak bu tuzağın kötümser tarafına da düşebiliriz. "*Mümkün olanın en kötüsü bu dünyada her şey en kötüdür.*"

Walter Benjamin *Tarih Üzerine Tezleri*'nde (Benjamin:1968:253) bütün devrimcilerin geçmiş yenilgilerini sürekli yeniden ziyaret etmek zorunda kaldıkları fikrini inceler; böylece, gelecekte kazanmanın yollarını bulabilirler. Toplumsal değişim sanatının öğrencileri olarak bizim geçmiş dışında deney yapabileceğimiz bir laboratuvarımız yoktur.

Geçmişle ilgili alternatifleri sorduğumuzda asıl tartıştığımız içinde bulunduğumuz zamana ilişkin çıkarabileceğimiz derslerdir. Geçmiş, içinde bulunduğumuz zaman için bir analojidir ve oraya yeniden gider, kendimizi gelecek mücadelelere hazırlamak için deneyler yaparız. Dolayısıyla Cromwell ve Robespierre'i demokrasiyi getirmekte başarısız oldukları için eleştirdiğimizde -hem İngiliz, hem de Fransız devrimi Monarşi'nin restorasyonuyla sonuçlandı- tutarlı olarak demokrasinin genişletilmesini savunabilecek tek güç olan yoksul proleteryaya sırtlarını dönmüş olduklarına dikkat çekiyoruz. Aynı zamanda, İngiltere'deki Leveller'ların ve Fransa'daki Sans-Culotte'ların kendi amaçlarını gerçekleştirecek güce sahip olmadıklarının farkındayız. Fakat işçi sınıfı bugün mutlak bir çoğunluktur. Bugün tekrar edilen deneyin farklı bir sonucu olabilir.

Marxs "*İnsanlar tarih yaparlar ancak kendi tercih ettikleri koşullarda değil.*" der. Bir bireyin ya da bir fikrin etkisiyle tarihin akışının değişebileceği zamanlar vardır. Nesnel koşullar yaptığımız seçimleri şekillendirir ancak bu seçimler gerçektir.

1960-1980 dönemine baktığımızda, sonu başarısızlık olan bir deney görüyoruz. Bu dönemde sol, devrime ve sosyalizme ya da en azından toplumsal bir değişime hızla geçeceğini umdu. Gerçekte yaşanan ise, 12 Eylül'ün insanlık dışı gericiliği oldu. Ancak bu durumun açıklaması dikkatli bir şekilde yapılmalıdır.

Türkiye'deki krizin derinliği, solun politik hataları için – diğer ülkelerdeki solun hatalarından daha kötü olmasa da - çok fazla bedel ödememiz anlamına geldi. Ve geçmişten aldığımız her olumsuz dersin aynı zamanda olumlu bir tarafı var. 15-16 Haziran 1970, reformistlerin ihânetine uğradı ve sol tarafından yanlış anlaşıldı. Ama aynı zamanda, işçi sınıfı mücadelesinin inanılmaz potansiyelini ve anlayabilen, dolayısıyla da bu hataları tekrar etmeyecek bir solun inşâsının mümkün olduğunu gösterdi.

Sol kendi geçmişiyle gurur duymalıdır. Kitlesel işçi mücadeleleri ve kitlesel gençlik mücadeleleri sol geleneğin parçasıdır. Problemin bu ikisini bir araya getirmekteki başarısızlık olduğunu görmeliyiz. Sol, genç liderlerinin mücadeleyi kendi kişisel çıkarlarından hattâ kendi hayatlarından öncelikli görmesinden gurur duymalıdır. Fakat bu fedakârlığın kazanabilecek bir stratejinin hizmetinde olduğundan emin olmalıyız.

Türkiye toplumunun içinde devlete ve devletin bütün kurumlarına derin ve sağlıklı bir güvensizlik damarı vardır. Mümkün olan her fırsatta Türkiye'deki insanlar, darbecileri ve onların sivil müttefiklerini oy sandığında cezalandırdılar.

Geçmişimizden duyduğumuz gurur, o geçmişi yeniden ziyaret etmemizi ve *nasıl kazanabilirdik* ya da daha önemlisi *gelecek sefer nasıl kazanacağız*ı görmemizi gerektiriyor.

Sonuç

Solda gittikçe büyüyen bir hareket Kemalizm'siz bir solu yeniden inşâ etmek istiyor. Yani, İslamofobik, Türk milliyetçisi, şovenist, sünnî olmayanları dışlayıcı, cinsiyetçi, homofobik olmayan; kör bir sekülarizm ile çözmesi gereken problemlere körleşmemiş, toplumun bütün etnik ve dini kesimlerinin hakları için mücadele eden bir sol.

Bu hareket, aynı zamanda, Stalinist geçmişin ağırlığından - hiyerarşik partiler, *şefler*, tahammülsüzlük ve şiddet eğilimi, yıl-

lardır hepimizin alıştığı sekterlik- kurtulmuş bir *sol* istiyor. Elinizdeki yayın da bu sürecin parçası olma çabası içinde.

Tüm bunlar bize, ne *olmayacağımızı* anlatıyor, fakat ne *olacağımızı* anlatmıyor. Ve bu boşluk bir tehlikeyi ifâde ediyor.

Stalinizmin her krizi -Macaristan 1956, Çekoslavakya 1968, Doğu Avrupa 1989, Sovyetler Birliği 1991- dünya solunda çeşitli kesimlerin Stalinizm'i reddetmesine yol açtı. Bu süreçte çoğu, aynı zamanda sosyalizm için savaşmayı da reddetti ve İkinci Enternasyonal'in reformist politikalarına geri çekildi. Ve sonrasında ekonomik liberalizme doğru evrilen reformist partilerin peşinden gittiler. Çoğu Avrupa Komünist Partisi'nin kaderi böyle idi.

Bugün benzer bir krizle karşı karşıyayız. Bizim krizimiz, Stalinizm'den ve Kemalizm'den etkilenmiş geçmişimizle. Her ikisini de reddederek, bu ideolojilerin yerine ne koyacağımızı tartışmamız gerekiyor. Dünyada, özellikle 2008 krizi sonrası, Marksist fikirlere olan ilgi arttı. Stalinist/Kemalist geçmişimize duyduğumuz bir alerjinin, şu anda kapitalizmin karşı karşıya olduğu yapısal krizi anlamamıza ve yanıt vermemize olanak sunan Marksist geleneği reddetmemize sebep olması ironik olur. Solumuzun geçmişteki başarısızlığının nedeni Marksist geleneklerinin bir sonucu değil, gerçek Marksist bir geleneğin eksikliğiydi. Gerçek, Marksist geleneğin, fikirleri 21. yüzyılın koşullarıyla yüzleşerek sistemin krizini ve solun krizini aşabilmesi; solun yenilenerek eski gücüne kavuşabilmesi için tek umudumuz.

Chris STEPHENSON

Kaynakça

AYDINOĞLU, Ergün. (2007), ***Türkiye Solu 1960-1980***, Istanbul, Versus Yayınları.

AYTAÇ, Emek (Derleyen). (2009), ***İbrahim Kaypakkaya, Hayatı, Teori ve Politik Eseri***, İstanbul: Okyay Yamları.

BELGE, Murat. (1989), ***Sosyalizm, Teori ve Gelecek***, İstanbul: Birikim Yayınları.

BELGE, Murat. (2007), ***Bir Hayat, Tuba Çandar ile Söyleşi,*** İstanbul: Doğan Kitap Yayınları.

BELLİ, Mihri. (1970a), "Demokratik Devrim: Kime Karşı, Kimle Birlikte?", ***Yazılar, 1965-1970***, Birinci Baskı, Ankara: Sol Yayınları.

BELLİ, Mihri. (1970b), "Devrimci Şiar Meselesi" ***Yazılar, 1965-1970***, Birinci Baskı, Ankara: Sol Yayınları.

BELLİ, Mihri. (1970c), "Türkiye'de Karşı Devrim" ***Yazılar, 1965-1970***, Birinci Baskı, Ankara: Sol Yayınları.

BELLİ, Mihri. (1970d), "Bugünün Türkiye'sinde Devrimci Eylem Nedir?" ***Yazılar, 1965-1970***, Birinci Baskı, Ankara: Sol Yayınları.,

BENJAMIN, Walter (1968) ***Illuminations***, New York: Harcourt, Brace & World

CLIFF, Tony. (1990), ***Rusya'da Devlet Kapitalizmi***, (Çev.: Ali SAFFET, Tarık KAYA), İstanbul: Metis Yayınları.

ÇAYAN, Mahir. (2008), ***Toplu Yazılar***, İstanbul: Su Yayınları.

DEGRAS, Jane (Ed.) (1971) ***The Communist International 1919-1943 Documents,*** Vol 1, 1919-1922, London: Routledge

Dev-Genç'ten Günümüze Devrimci Hareket ve Kurtuluş, Erginbay Yayıncılık, İstanbul, 2008

ECEVİT, Bülent. (1968), ***Ortanın Solu***, 4. Baskı, Ankara: Tekin Yayınları.

ENGELS, Friedrich. (1874), "Programme of the Blanquist Communards from the German Social-Democratic newspaper" ***Volksstaat***, 1874, No. 73

GUEVARA, Che. (1969), ***Guevara'nın Günlüğü***, İstanbul: Yayınevi

HARRIS, Nigel. (1968), ***Beliefs in Society: Problem of Ideology***, London:C A Watts & Co.

HORE, Charlie. (1996), ***İspanya 1936, Toprak ve Özgürlük***, İstanbul: Z Yayınları

KAYPAKKAYA, İbrahim. (2004), ***Seçme Yazılar***, Istanbul:Umut Yayıncılık.

KURTULUŞ ***(2008), Dev-Genç'ten Günümüze Devrimci Hareket ve Kurtuluş***, İstanbul: Erginbay Yayıncılık.

LENIN, Vladimir, Nisan Tezleri

LENIN, Vladimir. (1997), ***Sol Komünizm, bir Çocukluk Hastalığı***, Ankara: Sol yayınları.

LENIN, Vladimir, ***Guerilla Warfare, Collected Works***, Vol 11, Moscow.

LUKACS George. (1971), ***History and Class Consciousness***, London:Merlin Press

MARX, Karl. (2003), ***Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i***. (Çev.: Sevim BELLİ), İstanbul: Eriş Yayınları.

MARX ve Engels, Komünist Manifesto, 1848

MARX ve Engels, Felsefenin Sefaleti,

SAMİM, Ahmet, (Murat Belge), "The Tragedy of the Turkish Left", ***New Left Review*** I/126, Mart-Nisan 1981

STEPHENSON, Chris. (2011), "Kemalizmden Sonra Sol", ***Marx-21*** kitap dizisinin birinci kitabında, Ocak 2011, İstanbul

UZUN, Cem, [Chris Stephenson] (2004), ***Kemalizm Sol Değil***, Istanbul: İde Yayınları.

ZÜRCHER, Erik Jan. (2009), ***Modernleşen Türkiye'nin Tarihi***, 24. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Türkiye Komünist Partisi ve Resmi İdeoloji

"Dünyadaki bazı sosyalist-yurtseverler ülkelerini savunduklarını sanıyorlar. Bunlar yanılıyorlar ve aslında bir kapitalist çetesinin çıkarlarını öteki kapitalist çetelere karşı savunuyorlar. Biz proletarya devrimini savunuyoruz; bu, uğruna yüzlerce insanın sehpaya ve onbinlercesinin de zindanlara gittiği tek gerçek davadır."

"Her kim, Marx'ın, gerici ve mutlakiyetçi burjuvazi ve sosyalist devrim dönemine tamı tamına uygulanması gereken 'işçilerin yurtları yoktur' sözünü unutarak, burjuvazinin ilerici olduğu dönemdeki savaşlara karşı Marx'ın tutumuna atıfta bulunursa, Marx'ı rezilcesine tahrif etmiş ve sosyalist görüş açısı yerine burjuva görüş açısını koymuş olur."

V.İ.Lenin

Giriş

Bu yazının amacı Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP), resmî ideolojiye karşı tutumunu ortaya koymaktır. Resmî ideoloji Kemalizmle beslendiği için, TKP'nin Kemalizme karşı aldığı tutumlar, savunduğu görüşler bize yol gösterecektir.

Söylemeye gerek yok; ama yine de belirtmiş olalım, bu çalışma TKP içinde ömrünü tüketmiş, hapishaneler, işkenceler, sürgünler görmüş komünistlerin kişiliklerinin, inançlarının, yeni bir dünya özlemlerinin yargılanması değildir. Bizi kişilerin kimlikleri, inançları değil, görüşleri ilgilendiriyor. Görüşler ise her zaman tartışmaya açıktır; kişisel kinden uzaktır.

TKP'nin önemi, Türkiye'nin ilk komünist partisi olmasından gelmez. Türkiye solunun bütününü uzun yıllar ideolojik olarak etkilemesinden gelir. 1950-1960 yıllarına kadar Türkiye solu, Türkiye Komünist Partisi'nden başka bir şey değildir. 1960-1970 yıllarındaki sol hareketin gelişiminde TKP doğrudan önemli rol yüklenmemiş olsa da, ideolojik etkisini eski TKP kadrolarının görüşleri üzerinden yansıtmıştır. 1970-1990 arasında ise TKP, Türkiye solunun büyük bir parçası olarak varlığını belli etmiştir; ideolojik etkisini (burjuvazi ile işbirliği politikasını) olumsuz anlamıyla göstermiştir.

TKP'nin bu denli baş köşeye oturmasının temel nedeni, kendi ideolojik gücünden dolayı değildir. Sovyetler Birliği'nin TKP'yi destekleyen gücü, TKP'nin ideolojik-siyasal gücü olmuştur. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin görüşleri, TKP'nin ideolojik görüşleri olmuştur. Bu nedenle Komintern'in (Komünist Enternasyonal'in) tarihindeki Kemalizme bakışlar da bizi ilgilendiriyor. Zaten TKP, Sovyetler Birliği'nin ideolojik çizgisinin dışına hiç çıkmamıştır. Ekim Devrimi'nin ateşleri içinde doğmuş, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla ölmüştür.

Demek ki, TKP ile resmî ideolojinin ilişkisini, TKP ve Komintern tarihi üzerinden birlikte incelemek gerekiyor.

Bütünsel bir TKP tarihi sunmak bu çalışmanın amacı değildir. Resmî ideolojiyle bağlantısı olduğu kadarıyla TKP tarihinden kesitler sunmaya çalışılacaktır.

Son bir nokta: Tarihi konuşacağımıza göre, büyük ölçüde tarihsel belgeleri konuşturmamız gerekiyor. Tarihsel bir eleştiri, belgelere dayanmıyorsa değersizdir.

1- Resmî İdeoloji ve Egemen İdeoloji

Resmî ideoloji nedir? Bu soruyu yanıtlayabilmek için başka bir soru sormamız gerekiyor: Egemen ideoloji nedir?

Tarihe maddeci açıdan bakarsak, maddî yaşamı belirleyenin bilinç değil, bilinci belirleyenin maddî yaşam olduğunu görü-

rüz. Düşüncelerin üretimi, insanların üretim koşullarına, üretim ilişkilerine bağlıdır. Toplumun zihinsel üretimi (hukuk, siyaset, ideoloji, vb.) maddî üretime uygun biçimde gelişir. Politika, felsefe vb. birer toplumsal bilinç biçimleridir ve ideolojik alanı meydana getirir. Kısacası, toplumsal bilinç bir ideolojidir.

Sınıflı toplum zorunlu olarak bir sınıfın egemenliğini gerektirir. Egemen sınıf, toplumun maddî ve zihinsel üretim araçlarına sahip olan sınıftır. Toplumsal bilinç, egemen sınıfının düşüncelerini ideolojik biçimde ifâde eder. Topluma egemen olan düşünce, topluma egemen olan ideolojiden başka bir şey değildir. Başka bir söyleyişle, egemen sınıfın düşünceleri, egemen ideolojidir.

Egemen ideoloji, toplumun içinde bulunduğu tarihsel çağın sınıfsal egemenlik ilişkilerinin damgasını taşır. Dolayısıyla bu sınıfsal egemenliği, egemen ideoloji olarak yansıtır. Özcesi, egemen ideoloji, tüm toplumsal formasyonun (maddî üretim tarzının) sürekli üretilmesine zihinsel üretimle (düşüncelerle) yardım eder.

Kapitalist toplumda egemen ideolojinin üretimi ve topluma yayılması, hem egemen sınıfın düşünürleri (ideologları) tarafından, hem de medya tarafından sağlanır. Toplum bireylerinin nasıl davranması gerektiğini, neden korkması gerektiğini, neyin ahlaklı, neyin ahlaksız olduğunu, niçin boyun eğmek zorunda olduğunu, kime saygı ve sevgi duymanın gerektiğini, vb. egemen ideoloji öğretir.

* * *

Resmî ideoloji, egemen ideolojinin bütünleyenidir; birbirini yeniden üretirler. Resmî ideoloji, devletin tarihteki eylemlerini belirli bir kurgu içinde olumlayarak egemen ideolojiye destek olur. Resmî ideoloji, devletin tarihsel bakış açısıyla belirlenir ve tarihsel kesitlere sahiptir. Belirli bir tarihsel kesit, devlet tarafından *yukarıda* devlet çıkarlarına (devlete egemen olan sınıfın çıkar-

larına) uygun biçimde yorumlanır, üretilir. Devletin tarihçileri, aydınları, politikacıları, resmî ideolojinin başlıca üreticileridir.

Resmî ideolojiyi oluşturabilmenin önkoşulu, resmî bir tarihi önceden üretebilmektir. Resmî bir tarih yaratılmadan, resmî ideoloji ortaya çıkarılamaz. Şüphesiz ki, resmî tarih, egemen sınıfın çıkarlarına dokunmayacak biçimde uydurulmuş tarihtir. Bir bilim dalı olan tarihinin, geçmişte neler olup bittiğini objektif gözle araştırması beklenir; fakat sınıflı toplumda böyle bir beklenti boşunadır. Burjuva devletin tarihi sınıf süzgecinden geçirerek yazılır; açıkça devlete egemen olan sınıfın bilinmesini istediği biçimde, yalanlarla, tahrifatlarla örülerek yazılır. İşte resmî tarih, böyle bir tarihtir. Tarihte varolmuş olanı değil; devletin olmasını istediği gibi olanı yansıtır. Bir kurgu filmi neyse, resmî tarih de odur.

Egemen sınıf, resmî tarih sayesinde geçmişi sınıf rengine boyayarak, geleceğin gerçekleri yansıtacak biçimde görülmesini engeller. Toplumsal bilincin resmî tarihle doldurulması, gerçeklerin anlaşılmasının engellenmesidir. Resmî tarih, bireylerin beyinlerine devlet tarafından tarihsel gerçekleri çarpıtmak üzere ipotek konulmasıdır.

Resmî tarih, idealist tarih anlayışının tipik bir örneğidir. Maddî gerçeklerden yola çıkarak, hakikate varmaz. Devlet ideologlarının, politikacıların beyinlerindeki kurgulanmış düşüncelerden yola çıkarak, tarihsel olayları açıklamaya çalışır.

Resmî tarih, yüceltilmiş kahramanların tarihidir; tarihin öznesi olan halk yığınlarının gerçek tarihi değil!

* * *

Resmî ideoloji eskiyemez mi? Tabii ki, eskir. Gerçekler toplumda açığa çıktıkça, resmî ideoloji yara alır. Resmî ideolojiye hayat veren yalanlardır, tahrifatlardır, tabulardır, sansürlerdir. Toplumsal bilinç bir şekilde tarihsel gerçeklerle yüz yüze gelirse, resmî ideoloji yıpranır. Yıpranan resmî ideoloji parçası, egemen ideo-

lojiyle uyuşmaz olur. Böyle bir durumda yıpranan parça atılmak zorundadır; resmî ideoloji, egemen ideolojiyle uyuşacak biçimde yenilenmek zorundadır. Resmî ideoloji ile egemen ideoloji arasında uyumluluk şarttır.

Toplumsal bilincin kendi içinde çelişkiye düşmemesi gerekir. Eğer resmî ideoloji ile egemen ideoloji arasında çelişki ortaya çıkarsa, egemen ideoloji (toplum bilinci) zarar görür. Toplum bilincinin sarsılması, egemen sınıfın egemenlik etme koşullarının tehlikeye girmesi demektir. Bu nedenle resmî ideoloji, egemen ideolojiyi güçlendirecek biçimde yeniden üretilir.

Resmî ideolojinin aşil topuğu, egemen ideolojidir. Egemen ideolojiyi hedefe koyarak resmî ideolojiye saldırmak gerekir. Egemen ideolojinin sınıfsal çerçevesine dokunmadan yapılan *resmi ideoloji eleştirisi* toplumsal düzeni tehlikeye atmaz. Resmî ideolojiye karşı çıkış, egemen ideolojiye karşı çıkışla tamamlandığı zaman devrimcidir. Bir liberal, hatta bir burjuva politikacısı resmî ideolojiye karşı çıkabilir; ne var ki, bu karşı duruş onları devrimci yapmaz. Egemen ideolojinin alanı içinde kalarak resmî ideolojinin karşısında olmak, varolan toplumsal düzenin (üretim tarzının) devamını istemektir.

Peki, egemen ideolojiye karşı çıkmak; ama resmî ideolojiyi bir biçimde savunmak olanaklı değil mi? Şüphesiz ki, bu da mümkündür ve karşı uçta bir yanlışı temsil eder. Sol cepheden egemen ideolojiye eleştiri yöneltmek, fakat resmî ideolojiyi savunmak buna örnektir. İki yanlış bakış, sonuçta tek bir noktada birleşir: Varolan düzeni korumak veya düzenin yıkılışını geciktirmek!

Devrimci tutum, egemen ideolojiye ve resmî ideolojiye aynı anda karşı durmaktır.

* * *

Türk devleti kendi resmî ideolojisini Kemalizm üzerinden süreç içinde oluşturmuştur. Kemalizm, Türkiye'deki resmî ideolojinin temelidir.

Resmî tarih, resmî ideolojinin olmazsa olmaz koşulu olduğuna göre; Kemalizmin kurguladığı tarih, resmî ideolojinin bel kemiğidir.

"Resmî tarihi Kemalistler yazmıştır" dersek, Türk devletinin resmî tarihini tümüyle anonim kılmış oluruz. Oysa bu saptama, Mustafa Kemal'e yapılmış bir haksızlık olur. Gerçeğin hakkını, gerçeğe vermek gerekir. Resmî tarihin yaratıcısı veya bu tarihin temelini atan Mustafa Kemal'dir. Mustafa Kemal, burjuvazinin ihtiyacı olan resmî tarihe gerekli malzemeyi 1927 yılında CHP Kurultayı'nda *Büyük Nutuk*'u okuyarak sunmuştur. 1919-1927 arasındaki tarihsel olayları içeren *Büyük Nutuk* resmî ideolojinin tarihe bakış açısını belirlemiştir. Şüphesiz ki, Mustafa Kemal'in 1927 sonrası konuşmaları da ek malzeme olarak bu tarihe kaynaklık etmiştir.

Demek ki, resmî ideoloji üzerine konuşmak istiyorsak, resmî tarihi incelemek zorundayız. Resmî tarihin kökeninde de Kemalizmin tarih anlayışı yatıyor. Dolayısıyla, resmî ideolojiyle tartışmak demek, Kemalizmle tartışmak demektir.

2-TKP'nin Kuruluşuna Giden Yol

TKP'nin kurucusu olacak olan Mustafa Suphi, 1914'te Çarlık Rusyası'na geldi ve siyasal mülteci oldu. Daha sonra Bolşevik saflara katıldı. Ekim Devrimi için çalıştı.

1918 başlarında Moskova'da Bolşevikler'in yardımıyla *Yeni Dünya* isimli bir gazete çıkarmaya başladı. Bu gazetenin çıkış amacı, Rusya'da Türkler arasında komünizmi yaymak; aynı zamanda ileride bir komünist partisi kurmaktı. *Yeni Dünya*, Mustafa Kemal'in de içinden çıkmış olduğu *İttihat ve Terakki Cemiyeti*'ne karşı ideolojik savaşı başlattı. Osmanlı devletine karşı komünist propaganda yapmak gazetenin diğer hedefiydi. 27 Nisan 1918 tarihinde çıkan *Yeni Dünya*'nın ilk sayısı, *İttihat ve Terakki*'yi eleştiren, halk için özgürlük isteyen Mustafa Suphi'nin başmakalesini bastı. Bu makalede M.Suphi, *İttihat ve*

Terakki'nin savunucuları olan Enver ve Talat paşaları ihanetle, devrime düşman olmakla suçladı. Makalenin en önemli yanı, önerdiği çözümdü. Çözüm, halkın katılacağı bir devrimdi.

> Şu korkunç vasiyetten Türkiye'yi, Türk Milleti'ni kurtaracak yol, yine hürriyet, yine inkılâp. Fakat bu sefer, bir nice zabit ve paşanın apoletlerinde parlayan bir inkılâp değil, halkın ruhundan fırtınalarla kopan, gönüllerinde yangınlar çıkaran hakikî inkılâp, hakikî hürriyet.[1]

Yine aynı sayıda Marx'ı savunan, kapitalizmi eleştiren Mustafa Suphi'nin diğer bir yazısı yer aldı.

16 Mayıs 1918'de çıkan *Yeni Dünya*'nın ikinci sayısı, Osmanlı hükümetine saldırmaya devam etti. Osmanlı hükümeti, Mustafa Suphi'nin eleştirilerinden o kadar rahatsız olmuştu ki, Osmanlı hükümeti adına Galip Kemali Bey, Sovyet hükümetine (Çiçerin'e) bir nota verdi ve *Yeni Dünya Gazetesi*'nin yayınının durdurulmasını istedi. Sovyet Dışişleri Komiser Yardımcısı L. Karahan, bu notaya sert bir yanıt verdi; sosyalistlerin görüşlerini engellemeyeceklerini belirtti.

Mustafa Suphi, *Yeni Dünya* gazetesinde yaptığı komünist propagandayla yetinmedi; örgütsel çalışmalara girdi. 22-25 Temmuz 1918'de *Türk Sosyalistleri Konferansı*'nı Moskova'da topladı.

Konferansın açılış konuşmasını Mustafa Suphi yaptı: Komünistlerin örgütlenmesinin önemini belirtti. Burjuvazinin barışçıl yolla iktidardan kovulmasının olanaksız olduğunun altını çizdi ve devrimi savundu. Mustafa Suphi'nin bu konuşması, *Yeni Dünya*'nın altıncı sayısında (3 Ağustos 1918'de) yayımlandı.

> Burjuvazyanın parlamenterizm vasıtasıyla mağlup edilmesinin bir ütopya olduğu tarih ile sabit oldu. Burjuvazya ile uyuşup yaşayarak fakir halklara hayırlı hidmetlere çalışmak üstad-ı âzam Karl Marx'a ihanetten başka birşey değildir.

1 *Yeni Dünya*, 1. sayı, Moskova, Mustafa Suphi, aktaran Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Türk Tarih Kurumu, 1997, s.29.

(...)

Yaşasın kızıl ışıkları insaniyet ufkunda görünmeye başlayan Enternasyonal.[2]

Mustafa Suphi bu konuşmasında, Komünist Enternasyonal'in (Komintern'in) kurulacağını müjdeledi. Nitekim, Komünist Enternasyonal'in Kuruluş Kongresi 2-6 Mart 1919'da toplandı. Bu Kuruluş Kongresi'ne Mustafa Suphi'de katıldı ve bir konuşma yaptı.

Mustafa Suphi'nin konuşması, onun militan komünist heyecanını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Ayrıca, Mustafa Suphi, bu konuşmasında, komünistlerin *vatanının* bütün dünya olduğunu, amaçlarının dünya devrimi olduğunu da vurguladı. Doğu'daki devrim, hem kapitalizmi ortadan kaldıracak, hem de Sovyet Devrimi'ne destek olacaktı. Türk komünistlerinin ilk hedefi, Doğu'daki kapitalizmi yıkmaktı. Mustafa Suphi, bu görüşlerini şu sözlerle ifâde etti:

Biz Türk komünistleri, dünyanın vatanımız, insanlığın da milletimiz olduğunu büyük bir ciddiyetle bildirdik.

(...)

Derinden inanıyorum ki, Doğu'daki devrimin Batı'daki devrimle dolaysız bağları bulunmaktadır. Biz, Türk devrimcileri derinden inanıyoruz ki, Doğu'daki devrim sadece Doğu'yu Avrupa emperyalizminden kurtarmak için değil, aynı zamanda Rus devrimine destek olmak için de zorunludur.

Yoldaşlar, çok açıktır ki Fransız-İngiliz kapitalizminin başı Avrupa'da olsa da, gövdesi Asyanın verimli topraklarındadır. Biz Türk sosyalistleri için önemli ve birinci görev Doğu'daki kapitalizmin kökünü kazımaktır.

(...)

Bütün bunlar bizlere dünya devriminin gelecek safhasında Türk proletaryasının önemli bir yer işgal edeceğini gösteriyor.

2 *Yeni Dünya*, 6. sayı, Mustafa Suphi, aktaran Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Türk Tarih Kurumu, 1997, s.54,55.

> Eminiz ki Türk proletaryası dünya sosyal devrimine dayanak olmak ve onu ilerletmek için bütün gücünü kullanacaktır.[3]

Demek ki, Mustafa Suphi, karşımıza dünya devriminin ve Doğu'da kapitalizme karşı sosyalist devrimin savunucusu olarak çıkıyor.

* * *

Yeni Dünya Gazetesi'nin 1918 yılında Moskova'da çıkmaya başladığını belirtmiştik. *Yeni Dünya*, 13 sayı sonra Moskova'daki hayatını bitirdi. Yeniden dünyaya Bakü'de geldi. Bakü'de *Yeni Dünya*'nın ilk sayısı 20 Haziran 1920'de yayımlandı ve 19 sayı devam etti. TKP'nin ilk Kongresi'ne kadar 11 sayı çıktı.

Mustafa Suphi'nin TKP'nin kuruluş yolunda hangi bilinçle yürüdüğünü görebilmek için, *Yeni Dünya*'nın bu ikinci doğuşundaki görüşlerine kısaca değinmemiz gerekir.

Yeni Dünya'nın ikinci sayısı 28 Haziran 1920'de yayımlandı. Gazetenin sürekli kullandığı, baş tarafında bulunan slogan şuydu: "*Mazlum Türkiye'yi kurtaracak ancak Kızıl inkilâptır. Kahrolsun buna karşı duran kara kuvvetler.*"[4]

Aynı sayıda, Mustafa Suphi'nin yazdığı makalede: Türk işçi, köylü ve askerlerin kızıl bayrağın etrafında toplanması istendi. Yeni hükümet halk içinde kurulmalı ve aşağıdan yukarıya doğru yükselmeliydi. Mustafa Suphi, halkın üzerine oturacak bir cumhuriyet istemedi; aşağıdan yukarıya doğru yükselecek bir halk cumhuriyeti (bir sosyalist cumhuriyet) istedi. Mustafa Suphi şöyle yazdı:

> Bundan sonra Anadolu ve Türkiye'de halkın sırtında yaşayacak herhangi bir hükümet, hatta cumhuriyet şeklinde de olsa yer tutamaz, yaşayamaz. Yeni hükümetin bugünkü zahmet ve fedakârlıklara

3 Mustafa Suphi, aktarma *III. Enternasyonal 1919-1943*, Belge Yayınları, 1979, s.17,18,19.

4 *Yeni Dünya*, 2. sayı, Bakü, Mustafa Suphi, aktaran Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Türk Tarih Kurumu, 1997.

katlanan amele, rençber halkın içinde kurulup aşağıdan yukarıya doğru dalbudak vermesi hayatî bir şarttır.

(...)

Türkiye amele, rençber ve askerlerinin bu liyakat ve iktidarı göstereceklerine eminiz. Onun için yaşasın Türkiye amele, rençber ve askerlerinin hükümet ve cumhuriyeti![5]

Bu satırların yazılmasından iki ay önce, 23 Nisan 1920'de, Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılmış olduğunu ve Mustafa Kemal'in bu meclisin başkanı olduğunu hatırlatalım.

Mustafa Suphi, *Yeni Dünya*'nın 8 Temmuz 1920'de çıkan üçüncü sayısında, Mustafa Kemal hareketini değerlendirdi: Mustafa Kemal'in bir yıl önce başlattığı ayaklanmaya (kıyama) taraftar olduklarını belirtti. Bu ayaklanmanın *millî müdafa* şeklinde başladığını kabul etti. Avrupa kapitalizmine karşı yükselen herhangi bir hareketin, eğer beynelmilel yardım almazsa ergeç *iflâsa mahkûm* olacağına işaret etti. Türkiye'deki *millî müdafa* hareketinin daha başından söndürülmemesi için bu hareketi desteklediklerini açıkladı:

Onun için biz Türkiye'de Millî Müdafaa şeklinde baş gösteren kıyama, müşterek düşman tarafından bu hareketin söndürülmesine yol vermemek için, her türlü yardımı-bu yardım mutaassıb milliyetçilere bile olsa-tarihin bize yüklediği bir vazife biliyoruz.[6]

Mustafa Suphi, Mustafa Kemal hareketini destekleyerek komünistlere savaş alanında yer açılacağını ve buradan halk cumhuriyetine doğru yürüyebileceklerini düşündü. Bu saf düşüncenin maddî kışkırtıcısı komünistlerin güçsüz olmalarıydı. İkinci maddî neden, Kemalistlerin karşısında duranın emperyalizm olmasıydı. Peki, Kemalistler emperyalizme karşı tutarlı bir savaş

5 *Yeni Dünya*, 2. sayı, Bakü, Mustafa Suphi, aktaran Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Türk Tarih Kurumu, 1997, s.106.

6 *Yeni Dünya*, 3. sayı, Bakü, Mustafa Suphi, aktaran Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Türk Tarih Kurumu, 1997, s.107.

yürütmeye yetenekli miydi? Bu sorunun teorik yanıtını Komünist Enternasyonal'in İkinci Kongresi'nde göreceğiz.

* * *

Komünist Enternasyonal'in İkinci Kongresi, 1920'de Temmuz ayının sonunda toplandı; Ağustos ayının ilk haftasında kapandı. Bu Kongre'de Türkiyeli komünistler adına İsmail Hakkı konuştu. İsmail Hakkı, İngiliz ve Fransız kapitalistlerine karşı bir kurtuluş hareketinin başladığını belirtti. Anadolu hükümetini, *demokratik partilerin önderlik ettiği* hükümet olarak tanımladı. Anadolu'daki Kemalistlerin devrimci hükümetinin, emperyalizme karşı savaşa başlayacağını bildirdi. Kendi sözleri şu şekildedir:

> Rus Devriminden sonra, Türkiye'nin Avrupa kapitalistleri tarafından bölüşülmesinden sonra, Türk halkı İngiliz ve Fransız kapitalistlerinin gerçek yüzünü görünce – bu andan itibaren Türkiye'de yeni bir hareket başlamaktadır, bir kurtuluş hareketi. Şimdi demokratik partilerin önderlik ettiği Anadolu hükümeti, Türkiye'nin Antanta tarafından uğratıldığı hayasız sömürüye en iyi cevaptır.
>
> (...)
>
> Anadolu'daki devrimci hükümet, şimdi Avrupa Emperyalizmine karşı bir savaşıma girişmeye hazırlanmaktadır. Türkiye'nin emekçi kitleleri, bir daha Antant'ın baskısına boyun eğmeyeceklerdir.[7]

İsmail Hakkı'nın TKP'nin başına belâ olacak Kemalizmi, demokratik partilerle eşitlemesinin yanlışlığı üzerinde durmaya gerek yok. Üzerinde durulması gereken nokta, Kemalizmin devrimci, demokrat, anti-emperyalist olarak kabul edilmesidir. Hikâyemizin devamında TKP'nin yaşadıkları, Kemalizmin bu kimliklere sahip olmadığını gösterecektir.

Komünist Enternasyonal'in İkinci Kongresi, *Milliyetler ve Sömürge Sorununa İlişkin İlkeleri* tartışıp onayladı: Komünist Enternasyonal, sömürgelerdeki ve geri kalmış ülkelerdeki devrimci hareketleri destekleyecekti. Komünist partiler, bu partiler-

7 İsmail Hakkı, aktaran Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, Bilgi Yayınevi, 1978, s.207-208.

le yakınlaşmaya çalışacaklar, eğer olanaklıysa ittifak yapacaklardı. Ama hiçbir şekilde, komünist partisinin bağımsız varlığını tehlikeye atmayacaklar; bu hareketlerin içinde erimeyeceklerdi. Şöyle ki:

> Komünist Enternasyonal, sömürgelerin ve geri kalmış ülkelerin devrimci hareketiyle zaman içinde yakınlaşmalı, hattâ bizzat ittifak yapmalıdır, fakat onlarla birleşmemelidir, proletarya hareketinin bağımsız niteliğini –henüz filiz halinde de olsa– korumalıdır.[8]

Ayrıca, Lenin, Kongre'ye bu konuyla ilgili bir rapor sundu: Sömürücü ülkelerin burjuvazisiyle, ezilen ülkelerin burjuvazisi arasında bir yakınlaşma olduğuna dikkat çekti. Ulusal-devrimci hareket olarak adlandırdıkları ezilen ulusun hareketini belirli bir önkoşulla destekleyeceklerini belirtti. Önkoşul şuydu: Bu hareketler devrimci olmalıydı ve komünistlerin propagandalarını engellememeliydi. Eğer bu önkoşul yerine getirilmezse, Komünist Enternasyonal bu hareketleri desteklemeyecekti. Lenin bunu şu sözlerle belirtti:

> Komünistler olarak bizim, sömürge ülkelerdeki burjuva özgürlük hareketlerini ancak, bu hareketler gerçekten devrimciyse, temsilcileri bizim köylüleri ve geniş sömürülen katmanları devrimci düşünceyle eğitip örgütlememizi engellemezlerse desteklememiz gerektiği ve destekleyeceğimizden ibarettir. Eğer bu koşullar bile mevcut değilse, bu ülkelerde komünistler, II. Enternasyonal kahramanlarının da dahil olduğu reformist burjuvaziyle mücadele etmek zorundadırlar.[9]

Avrupa'daki 1848 devrim süreci, Almanya üzerinden bir gerçeği açığa çıkarmıştı. Almanya burjuvazisi, feodalizmi devrimci biçimde yok etmek yerine onunla uzlaşmıştı. Bu durum, artık, burjuvazinin klasik anlamıyla devrimci-demokrat olamayacağını, devrimci barutunu tükettiğini gösteriyordu.

Şüphesiz ki, emperyalist işgale, sömürgeciliğe karşı *ulusal sa-*

8 *Milliyetler ve Sömürge Sorununa İlişkin İlkeler, III. enternasyonal 1919-1943*, Belge Yayınları, 1979, s.48.

9 V.İ.Lenin, *Seçme Eserler, Cilt 10*, İnter, s.264-265.

vaş, veya *savunma savaşı* mümkündü. Bu *savunma savaşını* burjuvazi veya burjuvaziyi savunan bir hareket yüklenebilirdi. Ne var ki, *ulusal savaş* yapan bu burjuvazi, demokratik, anti-feodal devrimci, olabilir miydi? Köylüleri feodal zincirlerinden koparak özgürleştirebilir miydi? Bunu gerçekleştirmeyen bir hareket burjuva olabilirdi; ama burjuva-demokrat hareket olamazdı. Nitekim, Türk milliyetçi burjuvazisi adına yola çıkan Kemalist hareket, bir burjuva hareket olduğunu; ama hiçbir şekilde burjuva-demokratik bir hareket olmadığını pratiğiyle gösterecekti; gerici feodal sınıflarla uzlaşacak ve komünistlerin örgütlenmesine izin vermeyerek onları ezecekti. Tabii ki, ulusal-demokratik haklar isteyen Kürtleri de!

* * *

TKP'nin Kemalizme bakışı, İsmail Hakkı'nın yanlış tutumunu taşıyordu. Türkiye'deki Kemalist hareketin feodalizmle, emperyalizmle uzlaşmayacağının bir garantisi yoktu. Nitekim uzlaştı. Ne var ki, bunu baştan görememek Türkiye Komünist Partisi'ne pahalıya mal olacaktı.

Komünist Enternasyonal'in 1920'lerde bu tehlikeyi hiç görmemiş olduğunu söyleyemeyiz. Komünist Enternasyonal'in İkinci Kongresi'nin yapıldığı dönemle çakışan ve İran, Ermenistan, Türkiye halklarını, Doğu Halklarının Birinci Kongresi'ne çağıran Komintern Yürütme Kurulu bildirisi bunu gösteriyordu. Bu bildiri, Kemalist hükümete şüphe ile bakmayı öğütlüyordu. Kemalistlerin emperyalizme uzlaşma olasılığına dikkat çekiyordu. Bildirinin en önemli bölümünü aktaralım:

> Efendi ve beylerinizin bazıları kendilerini ecnebi sermayedarlara satmıştır, diğerleri sizi silâh altına çağırıyor ve yabancı müstevlilere karşı döğüşmek üzere hazırlıyorlar: fakat bunlar da, ülkenizin idaresini kendi elinize almanıza, Sultanın tufeylilerine bağışladığı toprakları kendinize ayırmanıza, bu tarlalarda buğday yetiştirip beslenmenize izin vermezler. Ve yarın, ecnebi sermayedarlar efendilerinize daha iyi barış şartları teklif ederlerse, şimdiki önderleriniz, ecnebilerin yardımıyle, sizi yine tıpkı ecnebi ordularının işgali

altında bulunan yerlerdeki arazi sahiplerinin ve eski memurların yaptığı gibi zincire vuracaklardır. Anadolu Köylüleri! Yabancı istilâcılarla döğüşmek üzere, şimdiden Kemal Paşanın buyruğu altına çağırıldınız; fakat biz aynı zamanda, Paşalar İtilâf yağmacılarıyle barış yapsalar bile, yalnız başınıza devam edebilmek için, kendi halkçı ve köylü partinizi kurmaya çalıştığınızı biliyoruz.[10]

Komünist Enternasyonal tehlikeye dikkat çekiyordu; ama vazgeçemediği ilke, Kemalist hareketin desteklenmesiydi. Komünist Enternasyonal'in Yürütme Komitesi'nin bu bildirisi, *Yeni Dünya*'nın altıncı sayısında bütünüyle yayımlandı.

* * *

Doğu Halklarının Birinci Kongresi 1-7 Eylül 1920 yılında toplandı. Komintern adına konuşan Zinoviyev, Kemalist hareketi değerlendirdi. Mustafa Kemal'in: "*Halifenin ve Saltanatın şahsı mukaddestir. Ona dokunamaz.*" sözlerini aktardı. Halife ve saltanatın kaldırılmasına komünistlerin arka çıkmasını ve hakiki Sovyetleri (Şûraları) komünistlerin kurmasını istedi; ama yine de İngiliz hükümetine karşı yürütülen savaşta Kemalistlerin desteklenmesi gerektiğini savundu:

Bizim hesabımıza göre, sultanların da son saatleri yaklaşıyor. Sultana olan imanı siz kırıp dağıtılmalısınız. Kendi kendine kaim olan iktidar ve ihtiyara siz tahammül etmemeli ve hakikî şûralar kurmalısınız.

(...)

Şimdiki Halk Hükümeti'nin Türkiye'de yürüttüğü siyaset, Komünist Beynelmilel'in siyaseti, bizim siyasetimiz değildir. Bununla beraber biz söyleyebiliriz ki, İngiliz Hükümeti'nin aleyhine yürüyen her inkılâp mücadelesine arka vermeye biz hazırız.[11]

Zinoviyev, böylece, Komintern'in daha önce aktardığımız

10 Komintern Yürütme Komitesi'nin Temmuz 1920 Bildirisi, aktaran Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, Bilgi Yayınevi, 1978, s.209-211.

11 Zinoviyev, aktaran Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Türk Tarih Kurumu, 1997, s.155.

bildirisindeki görüşlerini tekrarlamış oldu: Kemalist hareketi destekleyin; ama ona güvenmeyin. Bu kongrenin ilginç yanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Mustafa Kemal tarafından görevlendiren İbrahim Tali'nin de bir konuşma yapmasıydı. Söylediği en büyük iddiâ şuydu: "*Anadolu hareketi katiyen burjuvaziye dayanan bir hareket değildir. Avrupalıların bu yolda verdikleri malûmat ve mütâlaalar yanlıştır.*"[12]

İttihat ve Teraki hareketinin önderlerinden Enver Paşa'nın da bir bildiri sunduğu Kongre, Anadolu'daki ulusal devrimci hareketi desteklediğini açıkladı. Komünistlerin kendi partisi içinde işçileri ve köylüleri toplamasını istedi. Kemalistleri desteklerken, Kemalistlere karşı aynı zamanda uyanık olunmalıydı.

> Komünist Enternasyonal'in İkinci Kongresi gibi Şark Milletleri Birinci Kurultayı da, Doğu'nun ezilen halklarını yabancı emperyalizmin boyunduruğundan kurtarmaya çalışan ulusal devrimci hareketleri desteklediğini bildirir.
>
> (...)
>
> Kurultay, Türkiye'nin ve bütün Doğunun emekçi kitlelerini, Türk ulusal devrimci hareketini desteklemeye çağırırken, Türkiye'nin köylü ve işçilerini kendi bağımsız örgütleri içinde birleşmeye, kurtuluş davasını sonuna kadar götürmeye hazır olmaya ve yabancı emperyalistlerin zengin köylüler, bürokratlar ve generaller (paşalar, derebeyleri vb.) ile kurdukları ilişkiler ve onların üstündeki etkilerinden yararlanmalarına izin vermemeyi salık vermektedir.[13]

İşte, TKP, Komintern'in ve Doğu Halklarının Birinci Kongresi'nin bu kararlarını kabul ederek Birinci Kongresi'ni toplayacaktı.

3-TKP'nin Birinci Kongresi

TKP'nin Birinci Kongresi 10 Eylül 1920'de Bakü'de toplandı.

12 İbrahim Tali, aktaran Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Türk Tarih Kurumu, 1997, s.164.

13 Enver Paşa'nın Bildirisi Üzerine Karar, 15 Ağustos 1920, aktarma *Komintern Belgelerinde Türkiye-1 Kurtuluş Savaşı ve Lozan*, Kaynak Yayınları, 1993, s.21,22.

Kemalist hükümet, bu Kongre'ye Türkiye'den katılacak komünist grupları engelledi. Özellikle, Ankara ve Eskişehir'deki komünist gruplar Kongre'ye katılamadı.

Kongre'nin aldığı kararlardan en önemlilerinden biri Türkiye'deki *ulusal kurtuluş* üzerindeydi:

> Anadolu'da devam eden Millî İnkılâp Hareketi'nin umum dünya emperyalizmine karşı mücadelesiyle bütün dünya proletarya hareketine yardım ettiğine kaniyiz. Bu millî hareketin, memleket dahilinde inkişaf bulması ve derinleşmesiyle, sınıf şuurunun meydana gelmesine hizmet ettiği ve böylece yarınki içtimâî inkılâba müsait bir muhit hazırladığı muhakkaktır.
>
> Türkiye Komünist Fırkası bir taraftan Türkiye'de Emperyalizme karşı olan bu hareketin derinleşmesine yardım etmekle beraber, diğer taraftan rençber, işçi halkın asıl maksadı ve son emeli olan çalışanlar hakimiyetini elde etmek esaslarını hazırlamak için bezl-i mesâî edecektir.[14]

Görüldüğü gibi, alınan karar Komintern'in kararlarının tekrarıydı: Komünistler, Kemalistleri destekleyecekti. Sonra Kemalistlerin yarattığı politik ortamdan yararlanarak sermayeye karşı sosyalist devrimi gerçekleştireceklerdi. Peki, Kemalistler, komünistlere bu olanağı tanıyacak mıydı?

* * *

Kongre ayrıca, TKP'nin birinci programını kabul etti. TKP programı da Kemalizm konusunda aynı tutumu tekrarladı. Bu programa göre, Türkiye burjuva demokrasisine giriş yapmıştı. Ulusal kurtuluş hareketine katılan yoksul sınıflar yabancı kapitalizme karşı küçük burjuvazi ile birlikte savaşım veriyordu. Açık biçimde söylenmese de Kemalistler küçük burjuvazi saflarında görülüyordu:

> Bugünkü yönetim biçimi ve tarzıyla burjuva demokrasisine ayakbasmış olan Türkiye'de sınıf savaşı, ilkel gelişim dönemini yaşamak-

14 TKP Birinci Kongre Kararları, aktaran Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Türk Tarih Kurumu, 1997, s.226-227.

tadır. Bugün Türkiye'de egemen ve yağmacı Antanta devletlerine karşı devam eden ulusal kurtuluş hareketine yoksul sınıfların katılması, 'düşmanın düşmanı' ile, yani yabancı kapitalizmin egemenliğine karşı, kendi içindeki vurguncu ve yağmacı küçük burjuvazi ile birlikte savaşım içeriğine bürünmektedir.[15]

TKP programı, Kemalistlerin yarattığı başlangıç burjuva demokrasisinin üzerine basarak sosyalizmin kurulabileceğini savundu. Kemalistler, sovyetlerin yani şuraların kurulması için uygun politik zemini hazırlayacaktı. Toplumsal devrimin Avrupa'ya yayılması, sınıf bilincinin gelişmesini etkileyerek Türkiye'deki hareketin toplumsal içerik almasına yardım edecekti. Özcesi; anti-emperyalist Kemalist savaşla, dünya devriminin etkileri birleşerek, sosyalizmi temel alan işçi-köylü Sovyetler Cumhuriyeti'nin kuruluşuna uygun maddî şartları hazırlayacaktı. TKP birinci programı bunu şöyle ifâde etti:

> Bir taraftan emperyalistlere karşı yürütülen savaşın devamı, diğer taraftan özellikle toplumsal devrimin Avrupa'da yayılması, sınıf bilincinin olgunlaşması ve gelişmesini önemli biçimde etkileyerek Türkiye'deki hareketlerin toplumsal bir içerik almasına yardım etmekte ve sosyalizmi temel alan işçi ve yoksul köylü şuralar cumhuriyetinin kurulmasına uygun şartları hazırlamaktadır.[16]

TKP, doğrudan doğruya sosyalist devrimi yapacak ve iktidarı alacak güce sahip olmadığını biliyordu. Bu nedenle, sosyalist devrimi yapacak biçimde ortaya atılmayı yanlış buluyordu. Bunun yerine, önce Kemalistleri desteklemeyi ilk görev olarak kabul ediyordu. Teorik gıdasını da Komintern'in *ulusal-devrimci hareketleri destekleme* kararından alıyordu. Hem Kemalistlere, hem de dünya emperyalizmine karşı aynı anda savaşmayı TKP aklının ucuna getiremiyordu.

TKP'nin birinci programının en üstün yanı, dünya devrimini temel alarak yazılmış olmasıydı. Komünizmin dünya çapında

15 TKP 1. Programı, aktarma *Üstü Örtülen Geleneğimiz: TKP*, s.39 veya *TKP Programları ve Mustafa Suphi Tezleri*, Ürün Yayınları, 1997, s.14.

16 TKP 1. Programı, aktarma *Üstü Örtülen Geleneğimiz: TKP*, s.40 veya *TKP Programları ve Mustafa Suphi Tezleri*, Ürün Yayınları, 1997, s.14.

bir içerik taşıdığı net biçimde belirtiliyordu. TKP'nin asıl hedefi proleter devrimdi ve bu devrim, dünya devrimine bağlı olarak kesintisiz bir yol izleyecekti.

4-Kemalistlerin Komünizm Sahteciliği

Kemalist hareket yürüttüğü *ulusal savaşta*, Sovyetler Birliği'nin maddî yardımına ihtiyaç duyuyordu. Anti-emperyalist, anti-kapitalist, hattâ komünist söylemlere başvurarak Sovyetler Birliği'nden maddî yardım koparmaya çalışıyordu.

Mustafa Kemal, Erzurum Kongresi'nde Sovyetler Birliği'nden övgüyle söz ederek işe başlamıştı. 29 Şubat 1920'de Talat Paşa'ya yazdığı mektupta, İngiltere'nin egemenliğine girme ihtimaline karşı, Bolşevizmi (komünizmi) benimseyebileceklerini belirtmişti. Tabii ki, Mustafa Kemal bunu çaresizlikten doğan bir zorunluluk olarak savunmuştu. Mustafa Kemal mektupta şöyle diyordu:

> Vatanımızı parçalanmak ve milletimizi İngiliz boyunduruğu altında görmek ihtimal-i meş'umu karşısında Bolşevik prensiplerini fi'len tatbik etmekte çare-i halâs tahmin olunursa cihet-i tatbikiyesindeki müşkilâta rağmen bugün hâkim olduğumuz kuvvete istinaden o hususa da tevessül etmek lâzım gelebilir.[17]

26 Nisan 1920'de Lenin'e bir telgraf çeken Mustafa Kemal, Bolşevikler'le çalışmalarını birleştirmek istediklerini söylüyor ve Lenin'den para istiyordu. Yürüttükleri savaşın anti-emperyalist bir savaş olduğunu da eklemeyi unutmuyordu. Mustafa Kemal diyordu ki:

> Sayın Başkan,
>
> Rus Bolşevikleriyle bütün çalışmalarımızı ve askerî harekâtımızı birleştirme zorunluluğunu kabul etmekteyiz. Bolşeviklerin emperyalist hükûmetlere karşı savaşmak ve bütün mazlum ulusları emperyalistlerin hegemonyasından kurtarmayı amaç edinmiş olduklarına inanıyoruz.[18]

17 Mustafa Kemal, aktaran Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, Bilgi Yayınevi, 1978, s.97.

18 Mustafa Kemal, aktaran Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*,

* * *

Türkiye'de Mayıs 1920'de Yeşil Ordu Cemiyeti gizli olarak kurulmuştu. Ne var ki, Mustafa Kemal'in bu cemiyetin varlığından haberi vardı. Yeşil Ordu, *islamî-komünist* görüşleri savunan bir örgüttü. Yeşil ordu programı; anti-kapitalist, anti-emperyalistti. Yeşil ordu kendisini Bolşevikler'in Kızıl Ordu'suyla kardeş ilân etmişti. Çerkes Ethem'in bu örgüte katılmasıyla silahlı gücünü artırmıştı. Çerkes Ethem, komünist görüşleri savunduğunu söylüyordu. Ağustos 1920'de, Eskişehir'de *Seyyare Yeni Dünya* isimli günlük *İslam-Bolşevik* gazetesi, Çerkes Ethem tarafından yayımlanmaya başlandı.

Yeşil Ordu'yu Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde destekleyen milletvekilleri vardı. Bu milletvekilleri, Halk Zümresi olarak adlandırılıyordu. Yeşil Ordu'nun Genel Sekreteri Nazım Bey de Halk Zümresi içinde yer alıyordu.

Mustafa Kemal başlangıçta Yeşil Ordu'yu ve Halk Zümresi'ni kendine karşı tehlike yaratabilecek yapılar olarak görmemişti. Aksine, onları kullanmıştı. Fakat, bu yapıların gittikçe kontrolden çıkması Mustafa Kemal'in gözünü korkuttu; Yeşil Ordu'yu ve Halk Zümresi'ni ortadan kaldırmayı kafasına koydu. Açık biçimde bunu yapamazdı. Bir plan yapıldı. Plan öyle olmalıydı ki, bir taşla iki kuş vurulmalıydı.

* * *

Sovyetler Birliği'ne şirin gözükmek için ülkede bir komünist partisine ihtiyaç vardı. Yeşil Ordu ve Halk Zümresi içindeki komünizm eğilimini kontrole almak gerekiyordu. Ayrıca 10 Eylül 1920'de Bakü'de TKP kurulmuştu. Şimdi sahte bir komünist partisi kurmanın zamanıydı. Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşa'ya çektiği telegrafta dedi ki:

> Komünistliğin memleketimizde değil henüz Rusya'da bile kabiliyet-i tatbikiyesi hakkında sarih kanaatler hasıl olmadığı anlaşılmaktadır. Bununla beraber dahilden ve hariçten muhtelif maksatlarla bu cere-

Bilgi Yayınevi, 1978, s.101-102.

yanın memleketimiz dahiline girmekte olduğu, vahdet ve sükunumu muhil ahvalin hulusu da daire-i imkanda görülmüştür. En makul ve tabii tedbir olarak aklı başında arkadaşlardan, Hükümet'in malumatı tahtında bir Türkiye Komünist Fırkası teşkil ettirmek olacağı düşünüldü. Bu takdirde memlekette bu fikre müteallik bütün cereyanları bir muhassalaya irca etmek mümkün olabilir.[19]

Mustafa Kemal 18 Ekim 1920'de, Ankara'da kendi adamlarından oluşan bir komünist partisi kurdurdu. Ardından Çerkez Ethem'e bir mektup yazdı; onu sahte komünist partisine davet etti. Ayrıca *Seyyare Yeni Dünya Gazetesi*'nin resmî komünist partisinin yayın organı olarak Ankara'ya taşınmasını istedi. Mektubun önemli bir bölümünü aktaralım.

Muhterem Ethem Beyefendi,

(...)

Eskişehir'de çıkan 'Yeni Dünya' gazetesinin bundan sonra Ankara'da çıkarılmasını biz arkadaşlar pek uygun bulmaktayız. Hakkı Behiç Bey'in mektubunda gereğinden fazla bilgi verildiğinden buna dair bahsi uzatmayacağım.

Yalnız şurasını bildirmek gerekir ki, III. Enternasyonal'e bağlı Ankara'da bir genel merkez kuruldu. Bu cemiyet merkezine ben, sen ve Refet Bey dahi alındık. Yeni Dünya gazetesi işte bu cemiyetin fikirlerini yayacaktır. Hakkı Behiç Bey, cemiyetin genel sekreteri olmuştur.[20]

Böylece Yeşil Ordu 1920 sonbaharında bütünüyle feshedilmeye hazırdı. Ülke içindeki komünizm eğilimi büyük ölçüde Mustafa Kemal'in emri altına girdi. Anadolu'da ülke dışındaki TKP ile ilişkisi olan gizli TKP çevresi hariç! Ya ülke dışındaki TKP ne olacaktı? Mustafa Suphi'nin TKP'si için Mustafa Kemal bir senaryo yazmaya başlamıştı.

5-Kemalizmin TKP'ye İlk Darbesi

Mustafa Suphi, daha TKP'nin Birinci Kongresi'ni toplamadan

19 Mustafa Kemal, aktaran Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s.509.

20 Mustafa Kemal'in Çerkes Ethem'e Mektubu, aktaran Çerkes Ethem, *Anılarım*, Berfin Yayınları, 1998, s.79.

önce -17 Haziran 1920'de- yurtdışındaki komünist hareketin resmî temsilcisi olarak Merkez Komite üyesi Süleyman Sami'yi, Mustafa Kemal'le görüşmek üzere Türkiye'ye göndermişti. Süleyman Sami, Mustafa Suphi'nin, Mustafa Kemal'e yazdığı mektubu yetkililere iletmiş; daha sonra da Ankara'ya giderek Mustafa Kemal'le görüşmüştü. Süleyman Sami'nin Bakü'ye geri dönmesinden sonra, 13 Eylül 1920'de Mustafa Kemal, Mustafa Suphi'ye bir mektup yazmıştı. Bu mektupta hoş olan şey, Mustafa Kemal'in kendi hükümetini *Sovyetlerle* aynı kefeye koymamıştı. Ayrıca kapitalizme ve emperyalizme karşı savaştıklarını söylemesiydi:

> Ezici çoğunluğu rençber ve köylüden teşkil edilmiş olan milletimiz, Batı emperyalizm ve kapitalizmin mahkumiyetinden kendini kurtarabilmek için bunlara karşı birleşmiş olarak mücadeleye, savaşmaya karar vermiştir.
>
> (...)
>
> Bugünkü Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti işbu teşkilattan doğmuştur ve bu nedenle Sovyet idare teşkilatından farksızdır.[21]

Mustafa Suphi Türkiye'ye dönmeye karar verdi ve kararını Mustafa Kemal'e bildirdi. Mustafa Kemal, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Anadolu'ya gelmesine izin verdi. Kemalizmin taktiklerini anlamak için önemli bir noktanın altını çizmeliyiz. Süleyman Sami, komünistler arasına girmiş ve Mustafa Suphi'nin güvenini kazanarak merkez kadronun arasına katılmış ittihatçı bir ajandı.

Bunu nereden biliyoruz? Süleyman Sami Türkiye'ye geldiğinde, 19 Temmuz 1920'de, Üçüncü Kafkas Fırkası Kumandanı Rüştü Bey'e *özel bir rapor* verdi. Rüştü Bey bu raporu 20 Temmuz 1920'de Kazım Karabekir'e gönderdi. Rüştü Bey'in Süleyman Sami hakkında söyledikleri şöyleydi:

21 Mustafa Kemal'in Mustafa Suphi'ye Mektubu, 13 Eylül 1920, aktaran Turhan Feyizoğlu, *Türk Ocağı'ndan Türkiye Komünist Partisi'ne*, Ozan Yayıncılık, 2007, s.78-79.

> Süleyman Efendi ve arkadaşları herşeyden evvel memleketlerini kurtarmaya çalıştıklarını ve maksatları için Bolşeviklerle teşrik-i mesâî eylediklerini söylemekte ve Türkistan'da bulunan İttihat Cemiyeti'nden ve kendilerinin de bu cemiyetle olan münasebetlerinden Mustafa Suphi'nin katiyen haberdar bulunmadığını söylemekte ve bu münasebatın duyulması, kendilerinin komite tarafından imhalarına sebep olacağını da ilâve eylemektedir.
>
> (...)
>
> Süleyman Efendi'nin hakikaten Türklük için Türkistan'da pek ziyade faaliyette bulunduğunu esaretten avdet eden zabitan ifâde ediyorlar.[22]

İşte, Süleyman Sami bu rapordan sonra Mustafa Kemal ile görüşmüş, Mustafa Kemal'in gizli ajanı olarak Mustafa Suphi'nin yanına dönmüştü. Süleyman Sami, Mustafa Suphi Türkiye'ye giderken ona eşlik edecek ve gerekli bilgileri Kemalistlere taşıyacaktı.

* * *

Mustafa Suphi ve yoldaşları (Süleyman Sami'yi de şimdilik yoldaş olarak saymak zorundayız) Aralık 1920'de Kars'a gelirler ve birkaç hafta orada kalırlar. Sonra Erzurum'a hareket ederler. Erzurum'da Kemalistlerin kurdurduğu yobaz bir örgütün provakasyonuyla karşılanırlar. Kemalistlerin zorlamasıyla Trabzon'a giderler. Suphi ve yoldaşları Trabzon'dan kayıkçılar kâhyası Yahya'nın verdiği bir motora bindirilerek yola çıkarılırlar. Yolda öldürülerek denize atılırlar. Tarih 28/29 Ocak 1921'dir. Mustafa Suphi ve yoldaşları öldürülmeden bir hafta önce (22 Ocak 1921'de) Mustafa Kemal mecliste bir konuşma yapar ve şöyle der:

> İşte bu serseriler... Türkiye Komünist Fırkası diye bir fırka teşkil etmişlerdir ve bu fırkayı teşkil edenlerin başında da Mustafa Suphi ve emsali bulunmaktadır. Bunlar... kendilerine para veren, ken-

22 3. Kafkas Fırkası Kumandanı Rüştü Bey, aktaran Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Türk Tarih Kurumu, 1997, s.273.

dilerini himaye eden ve bunlara ehemmiyet atfeden Moskova'daki prensip sahiplerine yaranmak için birtakım teşebbüsatı serseriyane-de bulunmuşlardır... Bu suretle memleketimize, milletimize hariçten komünizm cereyanı sokulmaya başlanmıştır...[23]

Bu cinayetin başkahramanı kimdir? Kayıkçılar reisi Yahya, cinayeti planlayanlardan biridir. Emri kimden almıştır? Topal Osman'dan. Topal Osman kimdir? Mustafa Kemal'in ilk Muhafız Birliği Komutanı!

Yahya 3 Temmuz 1922'de öldürülmüştür. Kim öldürmüştür? Mustafa Kemal'in özel Muhafızı General İsmail Hakkı Tekçe.

Yıllar sonra Yahya Kâhya'nın öldürülmesi olayı aydınlanmış ve bu işi yapanın Mustafa Kemal Paşa'nın özel Muhafızı İsmail Hakkı (Tekçe) olduğu ortaya çıkmıştır.

(...)

Mustafa Kemal Paşa'nın özel muhafızı olan İsmail Hakkı (Tekçe) ölümünden sonra yayınlanan hatıralarında, aldığı bir emir üzerine Topal Osman'ın iki adamını yanına alarak Ankara'dan gidip Yahya Kâhya'yı kendisinin öldürdüğünü açıklamaktadır. (Bakınız. İsmail Hakkı TEKÇE, 'Atatürk'ün 1920'den Ölümüne Kadar Yanından Ayırmadığı Özel Muhafızı General İsmail Hakkı Tekçe'nin Anıları', Günaydın, 4 Aralık 1977, Tefrika:25.)[24]

Topal Osman da 2 Nisan 1923'te öldürülmüştür. Öldürenler arasında kim var? General İsmail Hakkı Tekçe.

Böylece tarihte cinayete bulaştırılanların, cinayetin asıl planlayıcısı tarafından öldürtülmüş olduğunu görüyoruz. Varolan belgeler, bütün gelişmelerden Mustafa Kemal'in haberi olduğunu ortaya koymaktadır.

* * *

TKP, Mustafa Suphi ve yoldaşlarının cinayetinden kimi sorumlu tuttu? 11/12 Nisan 1921'de TKP'den geriye kalan Merkez Ko-

23 Mustafa Kemal, aktaran Ertuğrul Kürkçü, *Mustafa Kemal: İmge ve Gerçek*, Radikal İki, 6 Kasım 2005.

24 Yavuz Aslan, *Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi*, Türk Tarih Kurumu, 1997, s.353-354.

mitesi üyeleri toplantı yaparlar. Bu toplantıya katılan Krasin, dava ve şikayetin Mustafa Kemal aleyhine değil, katiller(!) aleyhine açılmasını ister. Bunun nedeni de Sovyetlerin Türkiye ile olan diplomatik ilişkilerine bağlar.

> Bu yolda bir mani var. Resmen Kemal'e birşey yapamayız.
>
> (...)
>
> Diplomatik münesabata da tesiri olabilir. İttifaka falan. Ölenler hep Türk tebaası. Kemal'den soramazlar.
>
> (...)
>
> Başka teşkilat varsa onlar bu itlafa karşı itiraz, şikâyet ve dava – Mustafa Kemal aleyhinde değil, katiller aleyhinde.[25]

Cinayetin üzerinden yıllar geçecektir. TKP, Mustafa Suphi cinayetinin suçunu Kazım Karabekir'e (burjuvazinin sağ kanadına) yükleyip Kemalizmi temize çıkarmaya çalışacaktır. TKP Genel Sekreteri İ. Bilen (S. Üstüngel), Mustafa Kemal'i suçlamamaya özen göstererek şöyle yazacaktır:

> Gene o günlerde, plan uyarınca 1921 yılının Ocak ayında burjuvazi Komünist Partisi'ne karşı vahşi bir teröre geçti. M.Suphiler öldürüldü.
>
> (...)
>
> Burjuvazinin sağ kanadı, Karabekir, Rauf Orbay gibi Amerikan, İngiliz dostları emperyalistlerle pazarlıktaydı. Bunlar, Türk-Sovyet dostluğunun kurulmasına, anlaşma bağlanmasına karşıydılar. Bu paşalar Osmanlıcıydı. Koyu Sovyet ve komünist düşmanıydı.[26]

TKP'de yöneticilik yapan Oya Baydar da Mustafa Suphi ve yoldaşlarının cinayeti ile ilgili İ.Bilen'den daha kötü bir değerlendirme yapar; Kazım Karabekir'i de temize çıkarır: "*Büyük olasılıkla Mustafa Kemal bu yollar arasında cinayeti düşünmemiş ve böyle bir emir vermemiştir. Bu anlamda Kazım Karabekir'in bile cinayet emrini verdiğini söyleyebilmek güçtür.*"[27]

25 Krasin, *TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-2*, TÜSTAV, 2004, s.136.

26 S.Üstüngel, *Türkiye Olayları, Militarizm* isimli yazı, 1973.

27 Oya Baydar, *Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi (1)*, INFOGRAPH, 1982, s.273.

TKP niçin böyle tutum almıştır? Kemalizmle yapılmak istenen ittifaka zarar vermemesi için! Ne de olsa resmî ideolojiye ters düşmemek gerekir!

* * *

Mustafa Suphi'nin Kemalizme güvenerek yaptığı davranış, kendisinin ve on dört yoldaşının canına mâloldu. Kemalizmin ajanı Süleyman Sami'nin sözlerine kanarak Türkiye'ye döndü. O dönemde Merkez Komitesi üyesi olan Süleyman Nuri'nin sözlerini dinlemedi. Süleyman Nuri'nin Mustafa Suphi'nin öldürülmesinden sonra yaptığı değerlendirmeye katılmak gerekiyor.

> Hiçbir zaman paşalara inanmak caiz değil. Suphi ise Mustafa Kemal Paşa'ya inandı. Bana M.K. yazdı bana yazdı... filan diye inanıyordu. Suphi yalnız 'efkâr-ı umumiye komünistlerin lehindedir' diyenleri dinliyor, aleyhindeki diyenleri dinlemiyordu.[28]

Kemalizm, TKP'nin sınıf karşıtıydı. Oysa TKP bunu bilincine çıkaramadı. Sınıf karşıtına güvendi. Hem de bir kez değil, defalarca yaptı bunu. TKP'nin ilerleyen tarihinde bunları yeniden göreceğiz.

6-TKP'nin İkinci Kongresi'ne İlerleyiş

Mustafa Suphi ve yoldaşlarının 28 Ocak 1921'de öldürüldüğünü belirtmiştik. Tarihsel süreci doğru algılayabilmek için geriye, Aralık 1920'ye dönüp oradan devam edelim. Yeşil Ordu kapatılmıştı. Türkiye'deki komünistler *Halk İştirakiyun Fırkası* adı altında toplanmıştı. Mustafa Suphi ve yoldaşları Kars'a gelmişti. Mustafa Kemal ile Çerkes Ethem'in Kuva-yı Seyyare ordusu arasında çelişki ortaya çıkmıştı.

Mustafa Kemal düzenli bir ordu kurmak istiyordu. Çerkes Ethem'in ordusunu bu düzenli ordunun içine katarak tasfiye etmek gerekiyordu. Çerkes Ethem buna muhalefet etti; Kuva-yı Seyyare ordusunu dağıtmayı kabul etmedi.

28 Süleyman Nuri, *TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-2*, TÜSTAV, 2004, s.134.

Kuva-yı Seyyare ordusu, köylülerden, kasabalıların yoksul sınıflarından oluşmuştu ve komünistlerin etkisinin güçlü olduğu bir orduydu. Sözgelimi bu ordunun içinde bir *Bolşevik Taburu* vardı. Taburun komutanı, Komintern'in İkinci Kongresi'ne katılmış ve konuşma yapmış İsmail Hakkı'ydı.

Mustafa Kemal'in İsmet ve Refet paşalara kurdurmak istediği orduyla, Çerkes Ethem'in Kuva-yı Seyyare ordusu karşı karşıya geldi. İsmet Paşa'nın ordusu Çerkes Ethem'in ordusunu dağıtmak için saldırdı. (Oysa dağıtılmak istenen ordu şimdiki zamana kadar Kemalistlerin emri altında savaşmıştı.) Çerkes Ethem'in ordusu fazla direnemedi: 5 Ocak 1921'de dağıldı. Mustafa Kemal kazanmıştı. 28 Ocak 1921'de Mustafa Suphi ve yoldaşlarını öldürerek ikinci bir zafer daha kazandı Kemalizm!

Çerkes Ethem, 1,5 ay sonra Yunanlılara sığındı. Ayaklanmayı destekleyen komünist İsmail Hakkı onu takip etmedi; Bolşevik Taburu'yla teslim oldu. (Ocak 1926'da Kemalistler tarafından idam edilecektir.)

Mustafa Suphi, Türkiye'ye dönerken, geriye kalan üyelerden TKP Dış Büro'sunu oluşturmuştu. Peki, TKP Dış Bürosu, içinde komünistlerin de olduğu Çerkes Ethem ordusunun ezilmesinden sonra nasıl bir tutum aldı?

Kemalist hükümeti alkışladı, Kemalistlere isyan edenlerle hiçbir ilişkisinin olmadığını açıkladı. TKP Dış Büro Parti Hücresi'nin, Türk Alayı ve Parti Okulu Öğrencileri Parti Hücresi'nin 6 Şubat 1921 tarihli toplantısında şu karar alındı:

> Bizler Ethem'in ve yandaşlarının Batı Cephesinde, Anadolu Cephesi'nde devrimci Anadolu hükümetine karşı çılgınca, anarşik çıkışını lânetliyoruz. Anadolu'daki devrimci hareketin destekçileri olarak bizlerin bu gibi şahıslarla hiçbir ilişkisi ve hiçbir ortak yanı olmamıştır ve olamaz.[29]

TKP, Mustafa Suphi ve yoldaşlarının Kemalistler tarafından daha bir ay önce öldürülmüş olduğunu unuttu.

29 *TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-2*, TÜSTAV, 2004, s.41.

Daha ileri bir tarihte (26 Nisan 1927'de) TKP bu tutumunu Şefik Hüsnü'nün dilinden tekrarladı. Şefik Hüsnü şöyle yazdı:

> Çerkes Ethem hakkında beslenen ümitler yerini kısa zamanda derin bir hayal kırıklığına terk etti. Olaylar, onun gerçekte sıradan bir maceracı ve üstelik bir hain olduğunu kısa zamanda kanıtladı.[30]

Bu belgeler Kemalizmden (dolayısıyla resmî ideolojiden, resmî tarihten) kopamamanın utanç belgesi olarak tarih arşivine girdi. İlginç olan nokta şudur: Mustafa Kemal'in kurdurduğu sahte Komünist Partisi bile Çerkes Ethem ordusunun üzerine asker gönderilmesini onaylamayı içine sindirememiş, hükümete muhalefet ederek demiryolu işçilerini greve çağırmıştı. Kemalist hükümet bu davranışa terörle yanıt vermiş, Arif Oruç ve arkadaşlarını tutuklamıştı. Böylece, sahte komünist partisi de tarihe karışmıştı.

Çerkes Ethem'in ayaklanmasını desteklediklerinden dolayı, komünistlerin kurduğu Türkiye Halk İstirakiyun Fırkası yöneticileri (başta Salih Hacıoğlu ve yoldaşları) tutuklandı. Bu partinin meclisteki milletvekillerinden olan Nazım Bey 15 yıl kürek cezasına çarptırıldı.

Demek ki, TKP Dış Bürosu'nun aldığı karar, kendi yoldaşlarının cezalandırılmasını da onaylayan bir karardır. Özcesi TKP açısından Kemalizm, komünistlere tercih edilmiştir.

* * *

Kemalistler 1921 yılının ilk ayından itibaren yürüttükleri *komünistleri cezalandırma* politikalarına rağmen, anti-emperyalist nutuklar atmaktan vazgeçmemişlerdir.

Yeri gelmişken, Komintern yayınlarında yer alan 7 Nisan 1921 tarihli "*Yunan-Türk Savaşı*" isimli yazıdan bahsedelim. Yukarıda işaret ettik ki, Türkiye'de komünistler bu dönemde terör altındadır. Söz konusu yazıda şöyle deniyor:

> Ankara hükümetinin demokratik bir nitelik taşıması ve İstanbul

30 Şefik Hüsnü, aktarma *Komintern Belgelerinde Türkiye-5 Şefik Hüsnü – Yazı ve Konuşmalar*, Kaynak Yayınları, 1995, s.82.

> Saltanatına göre büyük bir ilerlemeyi temsil etmesi de bir olgu olarak gözönünde bulundurulursa, Sovyet Rusya'nın Kemal'le ittifak yapmasının ne denli doğal olduğu ortaya çıkar. Bunun yanısıra Kemal, komünist ajitasyona büyük bir özgürlük tanımıştır. Son zamanlarda bu bir ölçüde kısıtlanmış olmakla birlikte, Doğudaki kitlelerin bilinçlendirilmesi için gene de büyük bir fırsat demektir.[31]

Bu değerlendirmeye yorum getirmeye gerek yok! Demokratik nitelik taşıyan Ankara hükümeti, demokrasiyi çiğniyor! Komünistlere büyük özgürlük tanıyan Ankara hükümeti komünistleri öldürüyor veya hapise atıyor! Yazıyı yazan (A.R.) her şeyi ters görüyor.

* * *

22 Haziran – 12 Temmuz 1921 arasında Komintern'in Üçüncü Kongresi Moskova'da toplanır. TKP adına Süleyman Nuri Komintern'in bu kongresinde konuşur. Kemalistlerin komünistlere yaptığı terörü kınar. Mustafa Kemal'in, Türkiye'yi Sultan Hamid'in metodlarıyla yönettiğini belirtir. Ama ardından yine Kemalizmi destekleyeceklerini açıklar; çünkü Sovyetler Birliği'nin dış politikası bunu gerektirmektedir:

> Türk ulusunun en kötü düşmanları olan İtilâf devletlerine karşı savaşı sürdürdüğü kadar Kemal'i destekleyeceklerdir; fakat Kemal, Komünistleri öldürmeye devam ederse Türk halk kitleleri tarafından devrilecektir.[32]

Süleyman Nuri, Kemalistlerin şimdiye kadar komünistlere yaptığı terörü, Mustafa Suphi ve yoldaşlarının öldürülmesini, Kemalistleri desteklemekten vazgeçmek için yeterli bulmuyor. Kemalistlerin devrilmesi için daha çok komünistin kanının akması gerekiyor.

* * *

---

31 Komintern'in 7 Nisan 1921 Tarihli Yunan-Tük Savaşı İsimli Yazısı, aktarma *Komintern Belgelerinde Türkiye-I Kurtuluş Savaşı ve Lozan*, Kaynak Yayınları, 1993, s.24.

32 Süleyman Nuri, aktaran Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, Bilgi Yayınevi, 1978, s.97.

1922 yılının başlarında komünistlerin Türkiye'deki örgütü olan Halk İştirakiyun Fırkası yeniden atağa kalkar. 18 Mart 1922'de *Yeni Hayat* isimli dergiyi çıkarırlar. Dergiye çıkaran komünistler gördükleri Kemalist baskılara rağmen, Kemalistlerin komutanlarını ve meclisini desteklemeye devam ederler. *Yeni Hayat*'ın 15 Temmuz 1922 tarihinde yayımlanan 16. sayısındaki bildiriden bir bölüm:

> Türkiye Halk İştirakiyun Fırkasından:
>
> Anadolu Köylü, Amele ve Askerlerine Hitap
>
> Amele, Köylü ve Asker Arkadaşlar,
>
> (...)
>
> Başınızda muktedir, namuslu kumandanlarınız, zabitleriniz vardır; Büyük Millet Meclisi sizin vekillerinizle sizin arkanızdadır.
>
> Hiç şüphe etmeyiniz ki kumandanlarınız ve Meclisiniz sizi bir dakika ihmal etmemiştir ve etmeyecektir.[33]

* * *

Türkiye Halk İstirakiyun Fırkası'nın 15 Ağustos 1922'de Ankara bağlarında gizli olarak toplanan kongresi, TKP'nin İkinci Kongresi olarak tarihe geçmiştir. Aslında bu kongrenin legal (açık) olarak toplanması için hükümete başvurulmuştur. Kemalistler önce bunu kabul etmişler, sonra verdikleri izni ortadan kaldırmışlardır.

Kongre kararlarına göre: Burjuvazi (Ankara hükümeti) bir yandan emperyalistlerle savaşmaktadır; diğer yandan demokratik devrim hareketini baskıyla frenlemektedir. İçeride gericilerle, dışarıda emperyalistlerle uzlaşma eğilimi göstermektedir. TKP'ye saldıran Ankara hükümetini kınayan kongre, millî burjuvazinin (Kemalistlerin) emperyalizmle savaştığı sürece destekleme ilkesinden vazgeçmediğini açıklar. Kongre'nin Merkez Komitesi'nin raporunu onaylayan kararı şöyle:

33 *Yeni Hayat*, 16. sayı, aktaran Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, Bilgi Yayınevi, 1978, s.268,269.

Millî kurtuluş hareketine, cephelerdeki silâhlı savaşa TKP elinden gelen her yardımı yapacaktır. Bunun yanında, burjuvazinin gerici çevrelerle, yabancılarla, emperyalistlerle uzlaşmaya gitmek yoluyla millî kurtuluş hareketini söndürmek, bu savaşın derin demokratik bir devrime yükselmesini önlemek istediğini, bu çok önemli olayı, burjuvazinin içyüzünü geniş halk yığınlarına durmadan anlatacaktır.[34]

Görüldüğü üzere, TKP'nin Kemalizmi destekleme politikası eskisi gibi devam etmektedir. Kemalistlerin, yavaş yavaş yükselen burjuvazinin yaratıcısı ve sözcüsü olduğu görülememektedir. Burjuvazinin içyüzünü açıklamanın, Kemalizmin içyüzünü açıklamaya eşit olduğu, TKP tarafından bilince çıkarılamamaktadır. Kemalizmin, Türk burjuvazisi adına emperyalizmle pazarlık yaptığı anlaşılamamaktadır.

Yapılan seçimlerde, Şefik Hüsnü TKP Merkez Komitesi'ne girer. Merkez Komitesi'nin birinci sekreterliğine Salih Hacıoğlu getirilir.

7-TKP'nin Üçüncü Kongresi'ne Giden Çelişkili Yol

5 Kasım – 5 Aralık 1922 tarihleri arasında Komintern'in Dördüncü Kongresi toplandı. TKP'nin İkinci Kongresi'nden (15 Ağustos 1922'den) sonra Kemalistlerin komünistlere karşı baskıları artmıştı. Rauf Bey hükümeti, komünistleri casuslukla suçlayarak davalar açtırıyordu. TKP İkinci Kongresi'nin, Komintern'in Dördüncü Kongresi'ne gönderdiği üç üye kıl payı canlarını kurtararak Moskova'ya gelmişlerdi.

Komintern'in Dördüncü Kongresi'nde 19 Kasım 1922'de Türk delegasyonunun sekreteri olarak Sadrettin Celâl konuştu. Bu konuşma TKP'nin Kemalizme bakışı açısından ilginçtir.

Sadrettin Celâl, Mustafa Kemal hükümetini bir ihanet politikası izlemekle suçladı: Hükümetin Londra Konferansı'na gön-

34 TKP İkinci Kongresi'nin Merkez Komitesi'nin Raporunu Onaylayan Kararı, aktaran Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, Bilgi Yayınevi, 1978, s.277.

derdiği delegeler, emperyalistleri memnun etmek için bütün komünistleri öldüreceklerini söylemişlerdi. Ayrıca, Ankara hükümeti demokratik reformlardan yana olan bütün parti ve grupları boğmuştu. Saadrettin Celâl, Kemalizmin (millî burjuvazinin) yeni bir yönelime girdiğini, artık devrimci olmadığını vurguladı:

> Kemalizmin yeni yönelimini özetlerken, Londra Konferansı'nda emperyalizme karşı nefret dolu olan burjuvazinin, şimdi Türkiye'nin emekçi kitlelerinin sömürülmesinden kendisine de pay çıkarma olanağını gözleyerek, azimli savaş politikasını, bir taviz ve ihanet politikasıyla değiştirdiğini söyleyebiliriz. Londra Konferansı'ndan beri millî burjuvazi artık devrimci değildir.[35]

TKP'nin şimdiye kadar yaptığı Kemalizm değerlendirmesinin dışına çıkan bu saptama, aslında Kemalizmin hiçbir zaman devrimci olmadığını (devrimci olmak için en azından demokratik ve anti-feodal olmak gerekir) göremiyordu; ama TKP'yi Kemalizm karşıtlığına çağırıyordu. Bu anlamda ilerici bir adımdı.

Kongre'de Komintern Yürütme Kurulu adına konuşan Radek, eski politikayı savundu; yani Kemalizm eleştirilmeliydi, aynı zamanda desteklenmeliydi. Radek bunu şu sözlerle ifâde etti:

> Türkiyeli komünistlere şu öğüdü verdiğimiz için bir an bile pişman değiliz: Parti olarak örgütlendikten sonra ilk göreviniz Türkiye'deki ulusal kurtuluş hareketini desteklemek olmalıdır. Burada sözkonusu olan Türkiye halkının geleceğidir, Türkiye halkı, yolundaki engelleri ortadan kaldıracak mı, yoksa dünya sermayesinin kölesi mi olacak sorusudur. Paşalar Türkiye halkını satarlarsa, kapitülasyonların, mali denetimin vb. tüm yükü Türkiye köylüsüne yüklenirse, Türkiye köylüsü kendi çıkarları için mücadele etmiş olanların komünistler, genç işçi sınıfı olduğunu anlayacak, Komünist Partisi etrafında toplanacaktır. Ve kovuşturuldukları şu anda dahi biz Türk komünistlerine şöyle sesleniyoruz: Bu ana bakarak yakın geleceği unutmayın! Türkiye'nin büyük uluslararası devrimci önem taşıyan bağımsızlığını savunma görevi henüz sona ermiş değildir. Size, saldıranlara karşı kendinizi savunun, kılıca kılıç çekin, ama tarihi ola-

35 Saadrettin Celâl, aktaran Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, Bilgi Yayınevi, 1978, s.282.

rak henüz kurtuluş mücadelesine sıra gelmediğini, Türkiye'nin yeni yeni bilinçlenen devrimci unsurlarıyla daha uzun bir süre birlikte yürümek zorunda olduğunuzu da bilin.[36]

TKP, sonuçta bu politikayı kabul etti; Kemalizm kuyrukçuluğuna devam etti.

* * *

Komintern'in Dördüncü Kongresi'nin yapıldığı dönemde TKP, *Aydınlık* dergisinin on birinci sayısını yayımlıyordu. Derginin basım tarihi 1 Aralık 1922'yi gösteriyordu. TKP Merkez Komitesine seçilmiş Şefik Hüsnü, *Aydınlık*'ta Kemalistleri şöyle tanıtıyordu:

Devrim önderlerinin iyi niyetinden şüphe etmeye kimsenin hakkı yoktur. Şimdiye değin yaptıkları her türlü ümidi haklı kılacak niteliktedir. Siyasetlerinde uluslararası proletaryaya ve proletarya hükümetlerine, ve örgütlerinde ülkenin işçi sınıflarına dayanmaları, yoksullar ve orta halliler yararına bir düzen yaratmak eğiliminde olmaları, doğru yönde yürüdüklerini gösteriyor.[37]

Devrim önderleri kim? Mustafa Kemal ve arkadaşları! Kime dayanıyorlarmış? İşçi sınıfına! Kimin yararına çalışıyorlarmış? Yoksullar ve orta halliler yararına! Şefik Hüsnü'nün, TKP tarihinde Kemalizmin en iyi savunucularından biri olacağını ileride daha iyi göreceğiz.

Şefik Hüsnü'ye göre, yoksullar ve orta sınıflar yararına çalışan Kemalistlerle işbirliği yapmak gerekiyordu; onlarının programlarının daha ileri gitmesi için çalışmak gerekiyordu. Daha önce Şefik Hüsnü'den aktardığımız bakış açısının doğal sonucu buydu.

TKP'nin yayın organı olan *Aydınlık*'ın 1 Mayıs 1923 tarihli 15. sayısında Şefik Hüsnü, Türkiye'deki siyasî akımları üçe ayırıyordu:

36 Karl Radek, Komünist Enternasyonal Dördüncü Kongresi'ndeki Doğu Sorunu Üzerine Tartışma, aktarma *Komintern Belgelerinde Türkiye-I Kurtuluş Savaşı ve Lozan*, Kaynak Yayınları, 1993, s.140-141.

37 *Seçme Yazılar – Şefik Hüsnü Deymer*, Aydınlık Yayınları, 1971, s.119-120.

1) Devrimi yapanlar (Kemalistler)
2) Karşı-devrimciler (feodal gelenekleri ve Osmanlı Hanedanlığını savunanlar)
3) Sosyalistler (TKP).

Şefik Hüsnü, birinci ve üçüncü siyasal akımların (Kemalistler'inve TKP'nin) uzun süre birlikte yol alacağını belirtiyordu. Şefik Hüsnü diyordu ki:

> Zaten bu ülkede bundan sonra üç türlü siyasal akım düşünülebilir: 1) Bugünkü devrimi yapan ve yaşatmaya uğraşanların temsil ettiği siyasal akım. 2) Derebeylik kalıntısı olan geleneklere ve Osmanoğlu Hanedanına bağlı olanları çevresinde toplayan karşı devrimci akım. 3) Fakir işçi ve köylü kitleleri ve orta halli sınıflar lehine devrimimizi derinleştirmek, geliştirmek ve onu kollektif mülkiyete dayalı bir toplumsal devrimle sonuçlandırmak amacını güden sosyalist akım. Kazanılmış hakları eylem ve uygulama alanına aktarmak için birinci ve üçüncü siyaset uzun süre el ele hareket edebilecek; ve herhangi bir fırsattan yararlanarak karşı devrimin tehdit edici bir hal aldığı zamanlarda siyasâl ve toplumsal devrim taraftarları, ulusun büyük çoğunluğu ile beraber, bir tek vücut gibi kara kuvvetlerin karşısına çıkacaklardır.[38]

Tarihin ironisi sayılabilir: Şefik Hüsnü'nün bu satırları yazmasından hemen sonra TKP çevresi, Mayıs 1923'te Ankara Hükümeti'nin saldırısına uğradı; yirmiye yakın komünist tutuklandı.

* * *

Şefik Hüsnü Kemalistlerden umudunu kesmedi. Haziran 1923'te çıkan *Aydınlık*'ın 16. sayısında, Türkiye'deki sınıf mücadelesinin bir *ulusal mücadele şeklini* aldığını belirttikten sonra, Kemalist hükümetin emeği savunan bir halk hükümeti haline gelmesi gerektiğini belirtti. Şefik Hüsnü'ye göre, devlet adamları arasında Marksist düşünce eğilimine sahip insanlar vardı ve hükümetin bu Marksist adamlar sayesinde emekten yana olan işçi hükümeti yoluna girmesi mümkündü. Marksist eğilimli devlet

38 *Seçme Yazılar – Şefik Hüsnü Deymer*, Aydınlık Yayınları, 1971, s.144-145.

adamları kimdi? İktisat Bakanı Mahmut Esat Bozkurt ve Sağlık Bakanı Tevfik Rüştü Aras.

Şefik Hüsnü'nün sözleriyle şöyle:

> Bundan sonra iktidar gücünü ulusal egemenlikten alan halk hükümeti, emeğin –yani ulusun– tarafına geçmeli ve bir iş ve işçi hükümeti olmalıdır.
>
> Devlet adamları arasında, İktisat ve Sağlık Sosyal Yardım Bakanları gibi Marksist bir düşünceyle hareket etmeye eğilimli görünen kişilerin bulunması, hükümetimizin bu yola girmekte gecikmeyeceğini düşündürmektedir.[39]

Demek ki, Şefik Hüsnü'ye göre Ankara Kemalist hükümeti, bir burjuva hükümeti değil; emek yoluna girebilecek potansiyele sahip bir hükümetti. Ne acıdır ki, Marksist eğilimli kabul edilen Mahmut Esat Bozkurt, aslında Türkçülüğü savunan bir "Bozkurt"du. Mahmut Esat Bozkurt'u tanımak için onun şu sözlerine bakılabilir.

> Türk, bu ülkenin yegâne efendisi, yegâne sahibidir. Saf Türk soyundan olmayanların bu memlekette tek hakları vardır; hizmetçi olma hakkı, köle olma hakkı. Dost ve düşman, hatta dağlar bu hakikati böyle bilsinler.[40]

* * *

24 Temmuz 1923'te Ankara hükümeti, emperyalistlerle Lozan anlaşmasını imzaladı. Resmî tarih ve Resmî ideoloji, Lozan anlaşmasını emperyalizme karşı kazanılmış bir zafer olarak ilan etti. Oysa Ankara hükümeti, bu anlaşmayla birlikte emperyalizme büyük tavizler verdi.

İngilizlerin işgali altındaki Musul'u, Milletler Cemiyeti'nin kararına bıraktılar. (Eylül 1925'te Musul Irak'a verildi.) İskenderun, Fransız Suriyesi'ne bırakıldı. Batı Trakya'ya, Yunanistan el koydu. Ege adalarından on iki ada Yunanistan'a devredildi.

39 *Seçme Yazılar – Şefik Hüsnü Deymer*, Aydınlık Yayınları, 1971, s.177.

40 Mahmut Esat Bozkurt, *Milliyet* gazetesi, 19 Eylül 1930.

Osmanlı'dan kalan borçları ödemeyi kabul ettiler. 1929 yılına kadar gümrük tarifelerini değiştirmemeyi onayladılar, vb. Kemalistler, emperyalistlerin isteklerini kabul ettiklerini gizleyip, emperyalizme karşı büyük bir zafer kazanmış gibi yazdılar resmî tarihi. Gerçekte, Lozan'da kazananlar Kemalistler değil, emperyalistlerdi. Ne var ki, Lozan anlaşmasının yüceltilmesi resmî ideoloji açısından doğaldı. Zaferler olmadan resmî ideoloji yaşayamazdı.

Komintern belgelerinde yer alan, 8 Ağustos 1923 tarihli S. Brike imzalı yazı, tıpkı Kemalistler gibi Lozan'ı övüyordu; bu anlaşmanın toplumsal devrimi savunanları güçlendirildiğini iddiâ ediyordu. Yazara göre, Lozan anlaşması, kurtuluş arayan ezilen uluslara örnek olacaktı. Şöyle diyordu yazar:

> Lozan Konferansının sonucu, sadece Türkiye burjuvazisi için büyük bir zafer olmakla kalmamakta, aynı zamanda sosyal devrimin gelişmesi yönünde etkin kuvvetleri de güçlendirmektedir.
>
> Lozan Antlaşması, sadece Sevr'in mekanik bir tasfiyesi anlamına gelmiyor. Bu antlaşma, Versay Antlaşması ile boyunduruk altına alınmış olan ve kurtuluş yolları arayan Avrupa ve Asya'nın geniş halk kitlelerindeki derinlemesine devrimci sarsıntıların da bir ifâdesidir.[41]

Tarihsel gerçeklere ters düşen bu değerlendirmeyi irdelemeye gerek yok!

* * *

Türkiye'de *cumhuriyet sorunu* tartışılıyordu. Bu cumhuriyet nasıl bir cumhuriyet olacaktı? Gazete haberlerinden ve tartışmalardan çıkan sonuca göre, bu cumhuriyet, Avrupa ve Amerika'daki cumhuriyetlere benzeyecekti. Bu haberleri okuyan Şefik Hüsnü büyük kaygıya kapıldı. Devlet adamları (siz Kemalistler olarak okuyun), şimdiye kadar, Türkiye'de sınıf farklarının pek derin olmadığını, bu farkların sınıf mücadelesine yol açmasını engel-

41 *Komintern Belgelerinde Türkiye-1 Kurtuluş Savaşı ve Lozan*, Kaynak Yayınları, 1993, s.198.

leyeceklerini söylememişler miydi?

İşte, Şefik Hüsnü'ye göre, Millet Meclisi Hükümeti'nin şimdiki biçimi bu amaç için en uygun şekildi. Şefik Hüsnü inanıyordu ki, devrimin kahramanı olan Mustafa Kemal, bir burjuva cumhuriyetinin kurulmasına izin vermeyecekti. Şefik Hüsnü, TKP yayın organı *Aydınlık*'ın Ekim 1923 tarihli on sekizinci sayısında bu görüşlerini ifâde etti:

> Gazete haberlerinden ve tartışmalarından anlaşıldığına göre, Türkiye'yi hanedansız birer hükümdarlıktan başka bir şey olmayan Avrupa ve Amerika'daki cumhuriyetlere benzetmek söz konusu ediliyor. Bu cumhuriyetler bilindiği gibi burjuva hükümetine en elverişli sınıf hükümetinden başka bir şey değildir. Bizde ise, devlet adamlarımız devrimin başından beri, sınıf farklarının pek derin olmadığını ve bu farkların sınıf mücadelelerine yer verecek dereceleri bulmasına engel olacaklarını ilân ettiler. Gerçekten Millet Meclisi Hükümetinin şimdiki biçimi –özel teşebbüs devam ettiği ve geliştiği sürece sınıfların teşekkülü ve mücadelesi zorunlu olmakla beraber– bu amaç için en iyi bir şekildi.
>
> (...)
>
> Ve biz inanıyoruz ki devletin en yüksek yerinde bulunan ve devrimimizin kahramanı olan kişi böyle bir sapmaya bizzat engel olacak ve sahip olduğu büyük nüfuz ve yetkileri, devrimi almış olduğu yönde derinleştirmek ve pekiştirmek uğrunda kullanacaktır.[42]

29 Ekim 1923'te Mustafa Kemal, Cumhuriyet'i ilan etti ve kendisini Cumhurbaşkanı seçtirdi. Bu Cumhuriyet, Şefik Hüsnü'yü hayal kırıklığına uğratacak bir Cumhuriyet olacaktı. *Emeğin Cumhuriyeti* olmayacaktı. Mustafa Kemal "*Türk devletini kurma mücadelesini*", Avrupa ve Amerika'ya benzeyebilmek için yapmıştı. TKP yöneticisi Şefik Hüsnü ise bunu anlamaktan çok uzaktı.

* * *

1924 yılının yazında Mustafa Kemal'e ve partisine karşı muhalefet başladı. Muhalefet edenler Mustafa Kemal'in emperyalizme

42 *Seçme Yazılar – Şefik Hüsnü Deymer*, Aydınlık Yayınları, 1971, s.184-185.

karşı "*devleti kurtarma savaşına*" katılan eski arkadaşlarıydı. Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy vb. Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kuracaklardı.

Şefik Hüsnü'nün gözünde Mustafa Kemal'in Halk Partisi'ne muhalefet edenler, yabancı sermaye ile ilişki kurmak isteyen karşı devrimcilerdi. Mustafa Kemal'i ve partisini bu karşı-devrimcilerden korumak gerekiyordu. Şefik Hüsnü, Anadolu'nun genç burjuvazisini savunacaktı; yani Kemalist (ulusal) burjuvaziyi.

Eğer karşı-devrimciler Kemalistlere karşı ayaklanırsa, komünistler onlara yardım edecekti. Böylece Cumhuriyet yöneticileri (Kemalistler) eski hatalarını (kamulaştırma yapmama hatalarını) anlayıp Marksizme yaklaşma gereğini duyacaklardı. İşte, Şefik Hüsnü'nün kendi hayal dünyasına kapılarak Haziran 1924'te *Aydınlık*'ın yirmi ikinci sayısında yazdıkları:

> Şimdiki yönetim karşı devrimin şiddetli bir saldırısına uğrarsa işçi sınıfı Anadolu'nun genç burjuvazisi ile devrimin sonuçlarını savunacaktır; bu kesindir.
>
> (...)
>
> Dilemeyiz ama böyle bir durum olursa, bizim inancımız odur ki Cumhuriyet yöneticileri işledikleri hatayı anlayacaklar, yoksul köylülere ve Marksizme yaklaşmak gereğini duyacaklar. Bu hatalardan en önemlisinin de karşı devrim mensuplarına ait mülk, arazi ve sermayelerin kamulaştırılmaması olduğu görülecektir.[43]

TKP ileride Terakkiperver Cumhuriyet Partisi'ne karşı, Kemalist partiyi ateşli biçimde savunacaktır. Kemalist hükümet ise hem Terakkiperver muhalefeti, hem de komünist muhalefeti, *Kürt sorunu* üzerinden ezecektir. Buna karşın TKP, bir burjuva partisine karşı, diğer burjuva partisine destekleme taktiğini uzun yıllar sürdürecektir.

* * *

Komintern'in Birinci ve İkinci Kongreleri dünya devriminin yayılmasından henüz umudun kesilmediği bir politik ortamda

43 *Seçme Yazılar – Şefik Hüsnü Deymer*, Aydınlık Yayınları, 1971, s.231.

toplanmıştı. Komintern'in Üçüncü ve Dördüncü Kongreleri ise dünya devriminin gerilediği koşullarda toplanmıştı. Almanya'da 1921 yılındaki komünist ayaklanma bastırılmıştı. Dünya devrimi dalgasının geriye çekilişi, kaçınılmaz olarak Komintern'in Üçüncü ve Dördüncü Kongrelerinin politikasına yansıdı.

Sosyal demokrat partilerin tabanlarını kazanmak için *birleşik işçi cephesi* taktiği devreye sokuldu: Komünistler, sosyal demokrat partileri birleşik cepheye zorlayacaktı. Komintern'in Beşinci Kongresine kadar *birleşik cephe* taktiği yaşama geçirilmeye çalışıldı. Ama sosyal demokratların burjuvaziden kopmayan politikaları bu cephe taktiğinin yaşama geçmesini engelledi. Komünistlerin sekter politikaları da, sosyal demokratlara haklı savunma olanakları sundu. İşte bu ortamda Komintern'in Beşinci Kongresi'ne gidilecekti.

17 Haziran – 8 Temmuz 1924 tarihleri arasında Komintern'in Beşinci Kongresi toplandı. Stalin'in Komintern'in dümenini sola kırdığı bir kongreydi bu kongre. Stalin, sosyal-demokrasiyi faşizmin kardeşi olarak ilan etmişti. Stalin'e göre sosyal-demokrasi, faşizmin ılımlı kanadıydı.

Komintern'in sola kaymasının bütün komünist partilerini etkileyeceği açıktı. TKP'nin Kemalizm politikası sağdı. Şimdi sola kayması gerekiyordu. Komintern'deki sol havanın TKP'ye yansıması için eleştirilmesi gerekiyordu. Gerçi TKP, Komintern'in Kemalizm politikasını biraz daha sağa çekerek savunmaktan başka bir şey yapmamıştı.

Ukrayna delegesi D.Z. Manuilski, TKP'nin yayın organı olan *Aydınlık*'ı sert biçimde eleştirdi. *Aydınlık*, proletarya ile burjuvazi arasında sınıfsal işbirliğini savunmuştu. (Gerçekten de savunmuştu.) Yabancı kapitalizme karşı, ulusal kapitalizmin (ulusal burjuvazinin) gelişmesini savunmuştu. (Yalan değil, savunmuştu.) Manuilski'nin TKP'ye eleştirisi neydi? Aktaralım:

> İkinci Kongre'de genç Komünist kesimlerin, iktidar yolunda yürüyen burjuvazinin önderliği altındaki ulusal kurtuluş hareketleri karşısında alacakları tutumu belirledik. Fakat o zamandan beri,

Doğu ülkelerinde yeni bir durumla karşılaştık: iktidarı ele geçirmiş olan ulusal burjuvazilere karşı ne yapacağız?

(...)

Türk yoldaşlarımız ciddi taktik hataları işlemişlerdir. Örneğin, TKP'nin yayın organı olan Aydınlık'ta, Komünist Partisini yabancı kapitalizme karşı ulusal kapitalizmin gelişmesini desteklemeye çağıran bazı makaleler çıktı.[44]

Şefik Hüsnü kongredeydi, söz aldı. Kendini savunmaya çalıştı. TKP'nin siyasal ve ekonomik alanda milliyetçilerle işbirliği eğiliminin olmadığını söyledi. (Kemalist milliyetçileri işbirliğine davet eden *Aydınlık*'taki yazılarını unutmuştu.) Fakat sonra, böyle bir eğilimin bir kısım TKP'lilerde olduğunu kabul etti. Tabii ki, kendisini onların içine katmadan!

Şefik Hüsnü, burjuvazinin ulusal devrimi tamamlayamayacağını; devrimi tamamlamanın, anti-feodal yapıları kaldırmanın ancak proletaryanın işi olduğunu söyledi. Proletarya, devrimci milliyetçilerle *yıkma* konusunda birlikte olabilirdi, *kurma* konusunda birlikte olamazdı.

Proletarya devrimci milliyetçilikle yalnız yıkma konusunda işbirliği yapabilir. Nitekim burjuvazi bir kurma işine girişince, bunu yalnız kendi çıkarları için yapar; bu yüzden sınıf kavgası zorunludur.[45]

Şefik Hüsnü "*burjuvaziyle işbirliği politikasının*" günahlarından temizlenmiş bir insan olarak, burjuvazinin iyiniyetine güvenerek, TKP'yi legalleştireceğini düşünen Mustafa Suphi'yi artık rahatça eleştirebilirdi. Aynı kongrede Şefik Hüsnü'nün şu sözleri bunu gösteriyor:

Yasa-dışıyız; ve bize çok pahalıya mal olan yanlışlar yapılmıştır. İlk olarak, bizim yasal bir parti olarak çalışabileğimizi olanaklı gören Mustafa Suphi şehit düştü. Bu sanısı, onun ve öteki 14 yoldaşın

44 Manuilski, aktaran Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, Bilgi Yayınevi, 1978, s.349.

45 Şefik Hüsnü, aktaran Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, Bilgi Yayınevi, 1978, s.352.

hayatına mal oldu.[46]

Peki, Şefik Hüsnü de Kemalist burjuvazinin ilerici, hatta sosyalist adımlar atacağını sanarak burjuvaziye ideolojik güven göstermemiş miydi? Her neyse, şimdi soldan konuşmak zamanıydı. Ama solcu hava çok uzun sürmeyecekti.

Şefik Hüsnü de, Komintern de, kısa bir zaman sonra eski noktaya geleceklerdi. Ne var ki, şimdi, TKP'nin Üçüncü Kongresi Komintern'in sol direktifleri altında toplanacak ve bu sol çizgiye uygun bir programın ana hatlarının çerçevesini çizecekti.

* * *

TKP'nin Üçüncü Kongresi Şubat 1925'te Şefik Hüsnü'nün başkanlığında İstanbul'da toplandı. Merkez Komitesi sekreterliğine oybirliğiyle Şefik Hüsnü getirildi. Şefik Hüsnü'nün önerisiyle, Vedat Nedim ve Şevket Süreyya Yürütme Komitesi'ne girdi. Hikmet Kıvılcımlı da kongreye katılmıştı.

TKP'nin ikinci programının ana hatları bu kongrede çizildi. 1926 yılında Merkez Komitesi'nin Dış Bürosu, bunu parti programı haline getirdi ve aynı yıl yapılan TKP konferansında düzeltilip onaylandı. Ne var ki, program, Komintern tarafından onaylanmadan geçerli hale gelemeyecekti. Bu programı ileride ele alacağız. Bunu nedenini de o zaman anlayacağız.

8-Şeyh Sait Ayaklanması ve TKP'nin Tutumu

TKP 21 Ocak 1925'te *Orak Çekiç* isimli haftalık parti yayınını devreye sokmuştu. 12 Şubat 1925'te çıkan *Orak Çekiç*'in temel sloganı şuydu: "*Burjuva partilerine ve burjuva politikacılarına yardakçılık eden ve onlardan medet uman her amele kendi sınıfına ihanet etmiş sayılır.*"[47]

TKP'nin Üçüncü Kongresi *Orak Çekiç*'in bu sayısından son-

46 Şefik Hüsnü, aktaran Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, Bilgi Yayınevi, 1978, s.354.

47 *Orak Çekiç*, 4. sayı, aktaran Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, Bilgi Yayınevi, 1978, s.363.

ra toplanmıştı. Yukarıda aktarılan burjuvaziyle işbirliğine karşı slogan bir tutumu ifâde ediyordu. Zâten, kongre de bu tutumu onaylayacaktı ve ikinci programın ana hatlarını çizecekti.

Şeyh Sait ayaklanmasıyla, TKP Üçüncü Kongresi üst üste düştü. Kongre, ayaklanmanın başlamasından hemen sonra toplandı. Şeyh Sait ayaklanması nasıl bir ayaklanmaydı? 13 Şubat 1925'te, devletin eşkiya suçlamasıyla aradığı Şeyh Sait'in adamlarının jandarmalara teslim olmamasıyla başlayan çatışma, Kürtleri peşinden sürükledi. Kemalist devlete karşı Şeyh Sait ayaklanması giderek büyüdü.

Kemalist hükümet, bu ayaklanmayı İngiliz emperyalizminin planladığı bir *irtica* hareketi olarak damgaladı. Devlete göre, Şeyh Sait ve ayaklanan Kürt yığınları şeriat ve hilafeti geri getirmek istiyorlardı. Resmî ideoloji bu görüşü her olanaklı yolla yaydı.

TKP, Şeyh Sait ayaklanması karşısında Kemalist devletin yanında yer aldı ve bu ayaklanmayı İngiliz emperyalizminin oyunu olarak gördü. Resmî ideolojinin ayaklanma hakkında söyledikleriyle, TKP'nin tutumu arasında özde bir fark yoktu. TKP'nin haftalık *Orak Çekiç* gazetesinin 26 Şubat ve 5 Mart 1925 tarihli 6. ve 7. sayılarında şöyle deniyordu:

> 'İrticaın başında Şeyh Sait değil, derebeylik duruyor; irticaa karşı mücadelesinde Halk Hükûmetledir.'
>
> 'Kahrolsun İrtica... Ankara Büyük Meclisi'nde müfrit sol burjuvazinin tırnakları, kafasına kurun-u vustayı (ortaçağı) dolamış yobazların gırtlağına yapıştı.'
>
> 'Yobazların Sarıkları Yobaz zümresine kefen olmalı! Yobazlarıyla, Ağalarıyla, Şeyhleriyle, Halifeleriyle, Sultanlarıyla birlikte Kahrolsun Derebeylik! İrtica ve Derebeyliğe karşı mücadele için: Köylüler (Köy Meclisleri), Ameleler (Sendikalar) etrafında teşkilâtlanmalıdırlar.'[48]

48 *Orak Çekiç*'in 26 Şubat ve 5 Mart 1925 Tarihli Sayıları, aktaran Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Yurt Yayınları, 1981, s.132-133.

Orak Çekiç'in 5 Mart 1925 tarihli 7. sayısındaki yazının başlığı: "*İngilizlerin Oynattığı İrtica Kuklası*" idi. Söz konusu yazıya göre: İngilizler, İslamcıları Kemalist hükümete karşı ayaklandırmışlardı. Ayaklananlar haindi; bu hainleri yok etmek gerekiyordu. *Orak Çekiç* gazetesi şöyle diyordu:

> Şark hududumuzdaki zengin petrol havzasını büsbütün benimsemek isteyen İngilizlere, komşu ve kardeş milletleri birbirine saldırtmak imkânından mahrum kalınca, Türkiye'yi gaileye (baş belasına) sokmak için, bir tek silah kalıyordu, o da cumhuriyet hükümetinin, dini devlet işlerine müdahaleden men etmiş olmasını ileri sürerek İslam ahalinin taassubunu tahrik etmek idi.
>
> (...)
>
> Şeyhlerin, ipleri İngiliz zabitleri tarafından çekilen kuklalar gibi hareket ettiklerine şahit olmaktayız. Bu şeyhler, İngilizlerin, İslamiyet'i, şark milletlerinin cehalet ve uyuşukluk içinde tutmak için bir alet tarzında kullandığını fark etmeyecek kadar kör değilseler, en (...) iğrenç menfaatperestler ve hainlerdir. Her iki ihtimalde de bu nevi mahlûkları imha etmek gerektir.[49]

* * *

Kürt sorununda TKP'yi haklı biçimde eleştirmiş olan Hikmet Kıvılcımlı bile Şeyh Sait ayaklanmasını aynı biçimde değerlendiriyordu.

> Şeyh Sait İsyanı: a) Memleket içinde, ağalığın sermayedarlığa taarruzu olduğu için irticaî idi. b) Dünya içinde, emperyalizmden medet umduğu için yine irticaî idi. Şu halde, Şeyh Sait isyanı gerek millî, gerek milletler-arası mikyasda irticaî idi.[50]

Komintern'in tutumu da farklı değildi. Komintern'e göre Şeyh Sait ayaklanmasının özelliği:

- Türk gericiliğinin İngiliz emperyalizmiyle ittifak yapmasıydı.
- Kemalist Hükümet, millî kurtuluş hareketinin temsilcisiydi ve demokrasi için çalışıyordu.

49 *Orak Çekiç*, 7. sayı, 5 Mart 1925.

50 Dr. Hikmet Kıvılcımlı, *İhtiyat Kuvvet: Milliyet (Şark)*, Yol Yayınları, 1979, s.194.

Moskova 26 Şubat 1925'te Şeyh Sait ayaklanmasını özel bir bültenle şöyle duyurdu:

> Mustafa Kemal'e ve Ankara hükûmetine karşı Kürdistan'daki Şeyh Sait Ayaklanması, Moskova tarafından, Türk gericiliğinin İngiliz emperyalizmi ile ittifak halinde bir geri dönüş girişimi olarak değerlendirilmektedir.
>
> Kemal, genel olarak millî kurtuluş hareketini temsil etmekte ve Türkiye'nin demokratlaştırılması ve feodal kalıntılar ile Müslüman din adamlarının etkisinden kurtarılması için çalışmaktadır. Kemal'e karşı, ilk olarak emperyalizm, ikinci olarak feodal ağalar, üçüncü olarak din adamları ve dördüncü olarak liman şehirlerinin yabancı sermayeye bağlı ticaret burjuvazisi mücadele etmektedir.[51]

Komintern, ayrıca, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı gericilerin Mustafa Kemal'e karşı kurduğunu iddiâ ediyordu. İsyancıların arkasında Musul petrol meselesinden dolayı İngiltere bulunuyordu. Komintern belgelerinde bu görüş şöyle dile getiriliyordu:

> Son zamanlarda bütün gerici güçler, Kemal'e karşı bir harekete önderlik eden 'Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını' kurdular. İsyancılar, din adamların yobazlaştırdığı göçebe aşiretleri harekete geçirdi, dinci sloganlarla ortaya çıktılar.
>
> Ayaklanma büyük toprak ağalarının hakim olduğu Doğu illerde patlak verdi. İsyancıların arkasında, Musul meselesinde, yani petrol meselesinde çıkarı olan İngiltere bulunuyordu.[52]

* * *

TKP'nin ikinci programındaki Kemalistlere karşı tutumuyla, Şeyh Sait ayaklanmasına karşı tutumu bağdaştırmak mümkün değildi. Hem Komintern, hem TKP resmî ideolojiyi savunan konuma düştü.

51 Komünist Enternasyonal Belgelerinde Kürt Millî Meselesi, aktaran Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Yurt Yayınları, 1981, s.133.

52 III. Enternasyonal Raporları, aktaran Hasan Yıldız, *Aşiretten Ulusallığa Doğru Kürtler*, Fırat-Dicle Yayınları, 1991, s.111.

Gerçek neydi?

Şeyh Sait ayaklanması, Kürt ulusunun dinsel görünümlü bir ayaklanmasıydı. Nitekim, Şeyh Sait ve arkadaşları yakalanıp Diyarbakır'da yargılanırken, savcı tarafından hazırlanan iddianamede ayaklanmanın *Kürt ihtilali* olduğunu ve bütün sanıkların amacının *"Bağımsız Kürdistan'ı kurmak olduğu"* belirtiliyordu.

Kemalist devlet, İngilizlerin bu Kürt isyanında parmağı olduğuna dair tek bir belge sunamadı. Bugüne kadar da böyle bir belge bulunamadı. TKP, Şeyh Sait ayaklanmasından 10 yıl sonra, 20 Aralık 1935 tarihli *Orak Çekiç* yayınında, eski tutumunu sürdürdü.

> 1925 yılındaki Kürdistan'da patlayan irtica kalkınması Türkiye içinde bu gibi reaksiyoner ayaklanmaların en önemlilerindendir.
>
> Kemalist burjuvazi haklı olarak bu irtica hareketine karşı koydu ve onu ezdi. Reaksiyonun ezilmesile inkılâb namına iyi bir iş de görülmüş oluyordu.[53]

* * *

Kemalist devlet, Şeyh Sait ayaklanmasını bahane ederek 4 Mart 1925'te Takriri Sükun Kanunu'nu çıkardı. Bu kanuna göre, İstiklal Mahkemeleri kuruldu. Takriri Sükun kanunundan iki gün sonra gazeteler kapatılmaya başlandı. 12 Mart 1925'te TKP'nin yayın organları olan *Aydınlık* ve *Orak Çekiç* kapatıldı. Oysa, *Orak Çekiç* dergisi açık olarak, Kemalist devletin yanında yer alarak ve resmî ideolojinin diliyle konuşarak hükümete destek vermişti. Şefik Hüsnü yurtdışına kaçmak zorunda kaldı. Mayıs 1925'te otuz sekiz komünist tutuklandı. Sanıklar en az yedi, en çok on beş yıllık kürek cezalarına mahkûm edildiler.

Şefik Hüsnü 1926 yılında *Komünist Enternasyonal Dergisi*'ne yazdığı *"Türkiye'de Komünist Hareket"* isimli yazıda, TKP'nin

53 *Orak Çekiç*, 1. sayı, aktaran Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936)*, BDS Yayınları, 1992, s.370.

Kemalist devleti desteklemesine rağmen cezalandırılmasına şaşıyordu; olayı ilginç buluyordu:

> Bütün komünist yayınların çıkmasını bir anda yasaklayan bakanlık genelgesi gene de beklenmiyordu. Çünkü, o sırada, bu aşırı sert önleme gerekçe olacak hiçbir şey olmamıştı.
>
> (...)
>
> Aslında tam bu sıralarda, komünistlerin yayın organlarının son sayılarında, Kürt isyanının amansızca bastırılmasından yana olmaları ve feodalizmin tasfiye edilmesinde Halk Partisi'ni bütün güçleriyle destekleyeceklerini açıklamaları ilginçtir.[54]

Diğer yandan, Komintern Yürütme Kurulu, 1925 yılı sonunda, "*Doğudaki Devrimci Hareketin Sorunları*" üzerine yazdığı raporda, TKP'nin, Kemalizmden gördüğü terör yüzünden politika değiştirmemesini istiyordu. Komintern'e göre TKP'nin görevi, Kemalistlerin devrimci adımlarını ve Sovyetler Birliği ile kurduğu dostça ilişkileri desteklemekti:

> Bugün Türkiye'deki iktidara karşı izlenecek taktiği, sırf... Komünistleri kovuşturmasına dayanarak belirlemek ağır bir hata olur... yoldaşlar Kemalist hükûmetin devrimci kazançları sağlamlaştırmaya ve SSCB ile dostça ilişkiler kurmaya yönelik her adımını, bundan sonra da kararlılıkla ve tereddütsüz desteklemelidirler.[55]

Komintern'in Beşinci Kongresi'nde Manuilski'nin TKP'ye yönelttiği "burjuvaziyle işbirliği eleştirisi", Komintern'in kendisi tarafından unutulmaya başlanmıştı. TKP doğal olarak Kemalizmin ardından sürüklenme politikasını devam ettirecekti.

9-TKP Viyana Konferansı

27-29 Mayıs 1926 tarihleri arasında toplanan TKP Viyana Konferansı'na yurtdışından katılanlar arasında Şefik Hüsnü ve Nâzım Hikmet vardı. Yurtiçinden katılanlar arasında Vedat Ne-

54 Şefik Hüsnü, aktarma *Komintern Belgelerinde Türkiye-5 Şefik Hüsnü – Yazı ve Konuşmalar*, Kaynak Yayınları, 1995, s.63.

55 Komintern Yürütme Kurulu Kararı, aktaran Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936)*, BDS Yayınları, 1992, s.21.

dim Tör yer almaktaydı. TKP'nin Üçüncü Kongresi'nde anahatları çizilen program taslağı onaylandı. (Bu programın son halini ileride inceleyeceğiz.)

Konumuz açısından TKP Viyana Konferansı, Kemalizm konusunda bir yenilik getirmedi. Şefik Hüsnü, Kemalizm konusundaki iyimserliğini sürdürdü: Şefik Hüsnü'ye göre Kemalizm, komünistlere baskı uygulayarak kendine karşı kötülük yapmaktaydı. Kemalistler işçi sınıfına demokratik davranmış olsalardı, kitle tabanları genişlerdi. TKP, anti-emperyalist güç olan Kemalistleri destekleyecekti. TKP, Kemalizmi zorlayarak, bu hareketin anti-emperyalizm doğrultuda adımlar atmasını sağlamalıydı Şefik Hüsnü'nün savunduğu fikirlerin özünü şu satırlar gösteriyordu:

> Kemalistler hata yapıyorlar, kendi menfaatleri aleyhine hareket ediyorlar. Fakat Kemalistlerin hatası işin sütlimanlıkla cereyan edeceğini, vaka çıktıkça işi jandarma ve polis kuvvetleriyle halledeceklerini zannetmelerindedir. Halbuki biz bunu her vakit mümkün olmayacağını, onların yükselmesi memlekette içtimai bir temele sahib olmalarıyla mümkün olacağına kaniyiz.
>
> (...)
>
> Yani burjuvazi Kemalistler taktik hatası yapıyorlar. Kemalist burjuvazi işin iktisadi cihetinde büyük bir şuur gösteriyor. Fakat siyasî kısımda hata yapıyorlar. Bu itibarla layihada kayd edilen şekil bizim tarafımızdan gayet iyi bir taktiktir.[56]

Ne kadar ilginçtir ki, TKP'nin "*Kemalizmi ileriye taşıma taktiğini*" öneren Şefik Hüsnü'nün karşısına Vedat Nedim Tör'ün çıkmış olmasıdır. Vedat Nedim, bu politikanın hayalci olduğunu, TKP'yi yanlış bir çizgiye sürükleyebileceğini söylemiştir. Vedat Nedim, bir yıl sonra bu türlü hayalci taktiklerle uğraşmaya boş verip, doğrudan Kemalist saflara katılacaktır.

TKP Viyana Konferansı'na Nâzım Hikmet de katılmıştı. Nâzım, Kemalizmin çıkarının olanaklı olduğu kadar Türkiye işçi

56 Şefik Hüsnü, aktarma *Türkiye Komünist Partisi, 1926 Viyana Konferansı*, TÜSTAV, 2004, s.51.

sınıfını sömürmek olduğunu belirtti. Nâzım'a göre: Kemalistler, düşmanlarını yok ettikten sonra burjuva diktatörlüklerini kuracaklardı. Nâzım Hikmet, Şefik Hüsnü'yü eleştirmesine rağmen yine de Kemalizmi bir anti-emperyalist güç olarak tanımlayarak şöyle dedi:

> Biz Kemalistlerden gayri memlekette anti-emperyalist bir grup olmadığını biliriz. Binaenaleyh herhangi bir irticaa karşı kitleleri el altında bulundurmak bizim için mucib-i istifâdedir.[57]

Oysa Nâzım'ın sandığının tersine, Kemalistler gerçek anlamıyla anti-emperyalist bir güç değildi; çünkü emperyalizmin evrensel egemenliğine karşı değildi; ülkeyi emperyalist zincirden koparmayı hedeflemiyordu.

Kemalistlerin amacı: Emperyalizmle ilişkilerini sürdürecek Türk Müslüman burjuvazisinin egemenliğinde bir Türk devleti kurmaktı. Kemalistler için önemli olan, Türk burjuvazisinin sınıfsal çıkarlarıydı. Bu sınıfsal çıkar için *ulusal savunma* yapıyorlardı. Kapitalist üretim tarzını ülke içinde geliştirerek *Batı medeniyetine* (emperyalist medeniyete) erişmek istiyorlardı.

Feodal üretim biçimine karşı, kapitalist üretim biçiminin daha üstün, ilerletici olması, Kemalistleri anti-emperyalist yapmaya yetmezdi. Aksine, Kemalistleri emperyalizme yaklaştıran, emperyalistlerden kopmamalarını gerektiren nesnel bir nedendi bu!

* * *

Komintern Doğu Seksiyonları Sekretaryası, Temmuz 1926'da TKP Merkez Komitesine bir mektup gönderdi. Komintern, Ankara hükümetinden Türkiye'deki komünistlere saldırmayacağına dair söz almıştı. Bunun karşılığında TKP, devrimci işçilerden oluşan Kemalist hükümetin reformlarına karşı çıkmamalıydı. Anti-emperyalizm yönünde ilerlendiği sürece Kemalistleri des-

57 Nâzım Hikmet, aktarma *Türkiye Komünist Partisi, 1926 Viyana Konferansı*, TÜSTAV, 2004, s.52.

teklemeliydi. Komintern'in mektubunda şöyle deniyordu:

> Türkiye Hükûmeti büyük olasılıkla Komünist Partisine karşı eski aşırı baskı yapma, Komünist ve Komsomol (gençlik) örgütlerini parçalama taktiklerini sürdürmeyecektir. En azından, Kemalist hükûmet, Ankara'daki Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği temsilcilerine bu yolda belli güvenceler verdi.
>
> (...)
>
> Türkiye Komünist Partisi kendi programını değiştirmeden, sadece, küçük burjuva fikirler beslediği doğru olmakla birlikte, devrimci işçilerden oluşan şimdiki Türkiye Hükûmetinin yapmakta bulunduğu –Marxist açıdan bile kabul edilebilecek nitelikteki– iç reformlara karşı doğrudan ve keskin bir savaşıma girmeyi yadsıyarak, Türkiye'nin en güçlü siyasal gruplarından biri haline gelebilir.[58]

Kemalist hükümeti, devrimci işçilerden oluşan bir hükümet olarak kabul etmek iğrenç bir politikaydı. TKP bu politikayı onaylayacaktı.

Komintern'in mektubu ile TKP Viyana Konferansı'nın kararları arasında bir çelişki yoktu. TKP zâten Kemalizmi destekleme yolu üzerinde yürüyordu. Fakat çok fazla yürüyemeyecekti. Yeni bir politika değişikliği TKP'yi bekliyordu.

10-1927 TKP Tutuklamalarından Ağrı Direnişine

Mayıs 1926 TKP Viyana Konferansı'nda Şefik Hüsnü, Vedat Nedim Tör'ü TKP Genel Sekteri olarak onayladı.

Mustafa Kemal, Haziran 1926'da İzmir'de bir suikast denemesiyle karşılaştı. Tutuklamalar başladı. Suikast davasıyla ilgili olarak daha önce tasfiye edilmiş olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TpCF) suçlanmıştı. İzmir Suikastı davası Temmuz ayında karara bağlandı; on üç kişi ölüm cezası aldı ve infaz yerine getirildi.

Daha önce belirttiğimiz gibi 1924'te TKP, Terakkiperver

58 Komünist Enternasyonal Yürütme Kurulu Doğu Seksiyonları Sekretaryası, aktaran Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936)*, BDS Yayınları, 1992, s.33.

Cumhuriyet Fırkası'nı ecnebi sermayesinin örgütlediği karşıdevrimci bir örgüt olarak görüyordu. Kemalist partiye, Kemalist hükümete karşı muhalefet hareketini gericilik olarak kabul ettiğinden dolayı da, Kemalizmi onlara karşı destekliyordu. TKP'ye göre, burjuvazinin Terakkiperver fraksiyonu iktidara geçerse, hemen emperyalizme teslim olacaktı. Oysa Kemalist iktidar, emperyalist sermayeye kuşkuyla bakıyordu. Bu değerlendirme TKP Viyana Konferansı'nın Neticeleri Hakkındaki Rapor'a da şöyle yansımıştı:

> TKP bunlara karşı enerjik biçimde mücadele etmelidir; zira burjuvazinin bu fraksiyonunun iktidara geçmesi, anti-emperyalist mücadeleden topyekun vazgeçme manasına gelecektir; halbuki genç milliyetçi burjuvazinin hayati menfaatleri, Halk Fırkasının hâlâ oldukça uzun bir devir boyunca emperyalist sermayeye karşı kıskanç bir kuşku göstermesini zaruri kılmaktadır.[59]

İzmir'de Mustafa Kemal'e karşı düzenlenen suikast girişiminden sonra, TKP Genel Sekreteri olarak Vedat Nedim, "Mehmet Süleyman" takma adıyla *Balkan Federasyonu* dergisinde Mustafa Kemal'i savundu. Kemalist iktidar, dostunu-düşmanını ayıramamakla yanlış yapıyordu. İngiliz emperyalizmine bağlı Terakkiperver taraftarları düşmandı; oysa emekçilerin demokratik haklarını savunanlar dosttu. Düşmanlara en ufak demokrasi tanınmamalıydı. Dost olana (TKP diye okunabilir) el uzatılmalıydı. Vedat Nedim söz konusu yazıyı şöyle bitiriyordu:

> Türkiye inkılâbının başında bulunanlar bugün bu inkılâbın dostları ile düşmanlarını tefrik etmelidirler. İnkılâbın derinleşmesi namına, onun düşmanları en ufak bir demokratik haktan bile mahrum edilmelidir. Buna mukabil inkılâbın en sağlam istinatgâhı olan emekçi kitlelerinin geniş demokratik hakları biran evvel tanınılmalıdır.[60]

Eylül 1926'da Şefik Hüsnü'nün Komintern yayın organlarında çıkan yazılarında, TKP'nin Kemalist iktidardan önce Ke-

59 TKP Viyana Konferansı Hakkındaki Rapor, *Türkiye Komünist Partisi, 1926 Viyana Konferansı*, TÜSTAV, 2004, s.176.

60 Vedat Nedim, aktaran Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936)*, BDS Yayınları, 1992, s.130.

malist iktidara karşı çıkan burjuva muhalefete karşı mücadele etmesi isteniyordu.

Şefik Hüsnü'yü, Kemalizmi sürekli biçimde korumaya iten teorik kılıf neydi? TKP'ye göre, millî bağımsızlık hareketleri her koşulda burjuvazinin egemenliği altında kalmalıydı. Ayrıca, bu kötü bir şey değildi; çünkü millî bağımsızlıkçı hareket, proleter devrimin koşullarını hazırlıyordu. Bu nedenle uluslararası proletarya ve Türk proletaryası tarafından desteklenmeliydi. İşte, Şefik Hüsnü'nün Komünist Enternasyonal yayınlarında çıkan iki yazısından örnekler:

> Millî bağımsızlık hareketleri, zafere ulaşmadan önce de, ulaştıktan sonra da, ekonomik bakımdan burjuvazinin hegemonyası altında kalmak zorundadır. Ancak bu, proletarya devrimi açısından o kadar kötü bir şey değildir, çünkü burjuvazi ekonomik alanda sürekli olarak emperyalist sermayeye karşı mücadele etmek zorundadır.
>
> (...)
>
> Bu mücadelede genç burjuvazinin müttefiklere ihtiyacı vardır. Bu müttefikler şunlardır: Dış siyaset alanında uluslararası proletarya ve Sovyetler Birliği, ülke içinde ise o ülkenin proletaryası.
>
> Türkiye'deki millî devrimci hareket, kuşkusuz ilerici bir etkendir. Bu hareket, toplumu feodalizmin ve padişahlığın kalıntılarından temizleyerek, bizi proletarya devrimine yaklaştırmakta, emperyalizmi can evinden vurmaktadır. Bu nedenlerden dolayı onu desteklemeliyiz.[61]

Şefik Hüsnü'nün savunduğu teorik gerekçeler, Stalin'in *aşamalı devrim* anlayışından başka bir şey değildi. Oysa, TKP'nin gönüllü olarak burjuvaziye bıraktığı hegemonyayı ele geçirmesi gerekiyordu. Sosyalist devrimin öncesine, *millî burjuva iktidarını* zorunlu bir aşama olarak ekleyen TKP, kendini teorik olarak da felç ediyordu. Ayrıca, *millî burjuva* diye kabul edilen Kemalizmin, emperyalizmle sürekli olarak savaşmak zorunda olduğu saptaması, pratikle de çatışan bir olguydu. Kemalistler emperya-

61 Şefik Hüsnü, aktarma *Komintern Belgelerinde Türkiye-5 Şefik Hüsnü – Yazı ve Konuşmalar*, Kaynak Yayınları, 1995, s.73,35.

lizmle uzlaşmıştı; hiçbir zaman gerçek içeriğiyle anti-emperyalist olmamıştı.

* * *

Buradan çıkaracağımız sonuç, 1926 yılının sonuna kadar TKP'nin Kemalist iktidara duyduğu güven henüz kaybolmamıştı.

Şefik Hüsnü, gizli bir kimlikle 1927 Ağustos ortalarında İstanbul'a geldi. Ekim 1927'de Vedat Nedim Tör'ün gösterdiği zayıflık nedeniyle 1927 TKP Tevfikatı başladı. Şefik Hüsnü ve diğer TKP yöneticileri tutuklandı. TKP büyük darbe aldı. Komintern'in, Kemalist iktidardan aldığı *komünistlere saldırmama* sözü bir işe yaramamıştı.

Tarihin rastlantısı olsa gerek: Stalin'in yönetimindeki Komintern'in; Çin'de, Çin Komünist Partisi'ni, Çang Kay-şek'in yönettiği Kuomintang'la ittifaka zorlamasının sonuçları Nisan 1927'de ortaya çıkmıştı. Bu tarihte Çang Kay-şek'in saldırısı sonucu binlerce komünist öldürülmüştü. Çin Komünist Partisi, Temmuz 1927'de Komintern'in desteklediği Kuomintang'ın sol kanadından ikinci darbesini aldı. Tıpkı Türkiye'de olduğu gibi, Çin'de de burjuvaziyle işbirliği taktiği iflâs etmişti.

Stalinci Komintern sola çark etmek zorundaydı; burjuva hareketlere karşı yavaş yavaş eleştirel konuma geçmeye başladı. Ağustos 1928'de toplanacak olan Komintern'in Altıncı Kongresi bunu resmî bir politika olarak ilan edecek, sosyal-demokrasi yeniden faşizmin bir kanadı olarak görülecekti. *Millî burjuva* olarak kabul edilen burjuva hareketler de bu teoriden kendine düşen payı alacaktı. Tabii ki, TKP de buna uygun biçimde Kemalizme karşı politikasını değiştirecekti.

* * *

1927 yılı, TKP'nin Kemalist iktidara karşı açık savaş açtığı yıl olarak kabul edilebilir. 1926 yılında Kemalizmi anti-emperyalist devrimci bir güç olarak kabul eden TKP, 1927 yılında Kemaliz-

mi karşı-devrimci ve onun hükümetini mürteci (gerici) olarak görmeye başladı. Millî burjuvazi birdenbire en büyük düşman oldu. TKP yayın organı olan *Alev* dergisinin 1927 ortalarında yayınlanan sayılarında aşağıdaki sözleri okumak ilginçtir:

> Biz, işçilerin şiarı şudur:
>
> Dün inkılâpçı olan burjuvazi bugün aksi inkılâpçı, onun hükûmeti ise mürtecidir.
>
> (...)
>
> Millî burjuvazi Türk proletaryasının en azılı millî düşmanıdır.
>
> (...)
>
> Her burjuva hükûmeti gibi Kemalist hükûmeti de Türk burjuvazisinin amele sınıfı üzerindeki hâkimiyetini devam ettiren cebir ve tazyik cihazıdır.[62]

TKP, Kemalist iktidarı karşı-devrimci olarak görür; ama bu iktidara karşı olan her muhalefeti (diğer burjuva fraksiyonlarını), Kemalistlerden (Halk Fırkasından) daha fazla karşı-devrimci görmeye devam eder. Sadece TKP'nin, karşı-devrimci Kemalistlere karşı muhalefeti doğru bir muhalefettir. TKP Merkez Komitesi, Mayıs 1928 bildirisinde bu farklılığı açıklar:

> Halk Fırkası hükûmetine karşı olan tekmil muhalefetler aksi inkılâpçıdır. Yalnız ve yalnız amele sınıfının rehberi olan ve yoksul halkın yegâne müdafil Komünist Fırkasının muhalefet ve mücadelesi (? Ateşleyici) bir muhalefet, doğru bir mücadeledir.
>
> TKP Merkez Komitesi[63]

* * *

Ağustos 1928'de Komintern'in Altıncı Kongresi toplandı. TKP temsilcisi Ali Cevdet, Komintern'de esen sol rüzgârın etkisiyle sol içerikli bir konuşma yaptı. Ali Cevdet'e göre:

62 *Alev*, aktaran Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936)*, BDS Yayınları, 1992, s.149.

63 TKP Merkez Komitesi, aktaran Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936)*, BDS Yayınları, 1992, s.156.

- Kemalizm, komprador burjuvaziyle ve emperyalizmle uzlaşmıştır.
- Kemalizm karşı-devrimcidir; bu nedenle Sovyetler Birliği'ne düşmandır.
- TKP bir kitle partisi haline getirilmelidir.
- Kemalizme karşı bir işçi-köylü cephesi kurulmalıdır.

Kemalizm, Musul ve Düyun-u Umumiye konularındaki tutumundan anlaşıldığı üzere, komprador burjuvazi ve emperyalizmle uzlaşmıştır. Böylelikle karşı-devrimci olduğu için, Sovyetler Birliği'nin aleyhinde tavır almaktadır.

(...)

Yapılması gereken, TKP'ni bir kitle partisi haline getirerek, Kemalizme karşı bir işçi-köylü cephesi oluşturmaktır.

Böylece Kemalist burjuvazi tamamen karşı-devrimci bir konuma gelmiş oldu.

(...)

Türkiye'deki çalışan yığınların önünde Kemalistleri ülkenin bağımsızlığına ve devrime ihanette bulunmuş hainler ve karşı-devrimci bir sınıf olarak teşhir etmeli ve Kemalist burjuvaziye karşı işçi ve köylülerin devrimci savaş cephesini oluşturmalıyız.[64]

* * *

Kemalist iktidar, TKP'nin tavır değişikliğini 1929 TKP tevkifatı ile yanıtladı. İzmir ve İstanbul'da TKP üyeleri tutuklandı. 16 Temmuz 1929'da sonuçlanan davada birçok komünist dört yılı aşkın hapis cezasına çarptırıldı. 1927 tevfikatında komünistlere daha az cezalar layık görülmüştü. Kemalist iktidar TKP'yi cezalandırma şiddetini artıyordu.

TKP Gençler Birliği Merkez Komitesi, yayınladığı 1 Mayıs 1929 bildirisinde şöyle dedi:

Yoldaşlar! Türkiye burjuvazisi, dahilî siyasetinde olduğu gibi haricî

64 Ali Cevdet, aktaran Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936)*, BDS Yayınları, 1992, s.62,164,165.

siyasetinde de geniş kitlelere karşı ihanet etmiş ve emperyalizmle anlaşma yolunu tutmuştur.

(...)

Kahrolsun işçi, köylü ve fakir halk kitlelerinin kanını emen Türkiye burjuvazisi ve onun âleti olan Halk Fırkası Hükûmeti![65]

Kemalistlerin böyle bildiri yazanlara, burjuva sınıf kinini artırarak cevap vermesi sınıf mücadelesi mantığı açısından doğaldı.

Mustafa Kemal, Ağustos 1929'da Eskişehir'e gitti ve orada yaptığı konuşmada, komünistleri sınıf kinini tutamayarak kıyasıya eleştirdi. TKP'ye Temmuz 1929'da kesilen cezaların üzerinden fazla zaman geçmemişti. TKP, Mustafa Kemal'in 6 Ağustos 1929 tarihli Eskişehir konuşmasına sert bir Merkez Komitesi bildirisiyle yanıt verdi:

Türkiye burjuvazisi, Cumhurreisinin ağzıyla Eskişehir İstasyonunda TKP'ne harp ilân etti. Bu, çoktandır devam eden bir muharebenin burjuva devletinin en yüksek makamı tarafından resmen tasdiki demektir.

(...)

M.Kemal Paşa ve onun hükûmeti, burjuva sınıfına, zabitlerine ve polislerine dayanabilir.

(...)

Kitlelere bugünkü hükûmetin ve Cumhurreisinin burjuva mahiyetini iyice anlatmak lazımdır.

Halk Fırkasının, Halk Fırkası hükûmetinin, BMM'nin, Cumhurreisinin yüzlerindeki maskeyi yırtmak ve şahısların nasıl burjuva müessesesi ve mümesilleri olduğunu, emekçi sınıfına göstermek TKP'nin önünde duran en mühim meselelerdendir.

TKP, Türkiye burjuvazisinin reisi, Türkiye amele, köylü ve esnafının en büyük düşmanı olan M.Kemal Paşanın resmî harp ilânını, büyük bir soğukkanlılıkla karşılar ve mücadelesine devam eder.

TKP MK., Ağustos 1929[66]

65 Türkiye Komünist Gençler Birliği Merkez Komitesi, aktaran Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936)*, BDS Yayınları, 1992, s.166,167.

66 Ağustos 1929 TKP Merkez Komitesi Bildirisi, aktaran Mete Tunçay,

11-Ağrı İsyanı ve TKP

1927'de TKP tutuklamaları sürerken Kürtler de Ağrı'da isyan ateşini yakmaya başlamışlardı. Kürt aydınları, Türkiye-Irak-Suriye'de yaşayan Kürtleri temsilen Xoybûn (Hoybun = Bağımsızlık) örgütünü Lübnan'da kurmuşlardı. Amaçları, Kürt ulusunun bağımsızlığıydı. Bu örgüt, 1927 yılından itibaren Kemalist iktidara karşı savaşıma girmişti. 1928 yılında, Kürt halkını ulusal temelde bilinçlendirmeye çalışan bildiriler dağıtmıştı. *Ağrı* adlı gazete bu örgütle bağıntılıydı.

Hoybun örgütü, Kürt çetelerinin başına İhsan Nuri'yi komutan olarak tayin etti. İhsan Nuri, birbirinden bağımsız davranan Kürt çetelerini bir ordu halinde birleştirmeye çalıştı. Ağrı'da başlayan isyanı bastırmak için Kemalist iktidar, Eylül 1928'de İhsan Nuri'yle görüşme masasına oturmak zorunda kaldı.

Bu arada Kürtler, *kurtarılmış bölgeleri* genişletmeye devam ediyordu. Başbakan İsmet Paşa görüşmelerden vazgeçti. Kemalist iktidar isyanı bastırmak için büyük bir hazırlığa başladı. Haziran 1930'da, 60 bin askerle ve elli savaş uçağıyla saldırıya geçti. En büyük çarpışma Zilan Deresi'nde oldu. Zilan Deresi'nde su yerine kan akmaya başladı. Savunmasız halk da bu saldırıdan nasibini aldı; Kürt köyleri bombalandı, sivil halk süngülere geçirildi. Hoybun, 10 Temmuz 1930'da aldığı kararla, Ağrı'da başlayan saldırının Kürtleri katletmek olduğunu bildirdi. "*Kürtlerin millî şuurunun canlı bir örneği olan Ağrı direnişine*" silahlı güçlerle yardım etmeyi karara bağladı. Ne var ki, Kürt isyancılar sonbahara kadar dayanabildiler, Kemalist ordunun çizmeleri altında ezildiler.

* * *

TKP Ağrı direnişini nasıl değerlendirdi? 31 Temmuz 1930 tarihli "*Memleket Meseleleri: İkinci Kürt İsyanı*" isimli yazıda Ağrı isyanının ele alındığını görüyoruz.

Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936), BDS Yayınları, 1992, s.168.

Hemen belirtmek gerekir ki, Ağrı isyanı Kürtlerin ikinci isyanı değildir. Şeyh Sait ayaklanmasından önce Koçgiri ayaklanması vardır. Ağrı ayaklanmasına gelinceye kadar en azından altı ayaklanma sayılabilir.

TKP'ye göre, ayaklanmaya katılanlar Kürt köylüsüdür; ama bu hareketi örgütleyen tabaka gerici feodal ağalar ve İngiliz emperyalizmidir. Mazlum Kürt halkının haklı kurtuluş mücadelesi, Ağrı isyanını örgütleyenler tarafından kötüye kullanılmaktadır. Gericilerin (mürtecilerin) peşinden giden Kürt köylüsü aldatılmaktadır.

Bahsettiğimiz TKP yayınındaki makalede şöyle deniyor:

> Siyasî mahiyyetine gelince, Kürt isyanı, başına geçip istikamet verenlerin şiarları, niyetleri ve intisapları itibarıla, imperyalisme alet olan, halkın ve inkılabın menafiine mugayir, koyu mürteci geri bir harekettir.
>
> (...)
>
> İmperyalist sermayeye elebaşılık eden İngilterenin gizli eller vasıtası ile – daha şumullü bir takım gayelere mukaddime olmak üzere – isyanı sevku idare ettiği gün gibi aşkârdır.
>
> (...)
>
> Göğsümüzü gere gere iddia ve her an tekrar etmeliyiz ki; Kürt isyanı, İngiltere tarafından büyük bir sebat ile bu usul dairesinde idare olunan Sovyetler ittihadı aleyhinde harp tahrikâtının ve hazırlıklarının bir menkabesinden başka birşey değildir. Onun siyasî ve maddî imkânlarını muayyen bir plan dahilinde bu imperyalizmin ajanları temin ve tertip etmiştir.[67]

Ayrıca, yazıda, Ağrı isyanını İngilizlerin örgütlediğine dair bir belgenin TKP'nin elinde olmadığı belirtiliyordu; ama politik durum tahlilinden böyle bir sonucun(!) ortaya çıktığı söyleniyordu.

---

67 TKP yayını 1930, *Memleket Meseleri İkinci Kürt İsyanı*, aktaran Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936)*, BDS Yayınları, 1992, s.192,194.

Ağrı isyanının meydana geldiği dönemde TKP'nin, Kemalistleri karşı-devrimci olarak gördüğünü biliyoruz. Ama buna rağmen ayaklanmayı desteklemeyen TKP'nin, Ağrı isyancılarını Kemalistlerden daha fazla karşı-devrimci (gerici) gördüğünü söyleyebiliriz. Şüphesiz ki, burada, Kemalistlere sunulan kısmî bir ideolojik destektir.

Nitekim, Şefik Hüsnü, Ağrı isyanında, irticanın rolünü kabul ederken Kemalistleri de eleştirir. TKP, Ağrı isyanına karşı çıkarken, Kemalistleri de bu isyanın çıkışını engelleyecek maddî şartları yaratmadıkları için eleştirir. İngiliz emperyalistlerinin amacı, Sovyetlere karşı bir mevzi kazanmaktır. İsyanı yöneten gericilerin amacı ise, bağlı oldukları emperyalistlerin siyasetini Türkiye'de egemen kılarak milleti sömürmektir. TKP yayını bu görüşü şu sözlerle ifâde etti:

> Bu def'aki Kürt isyanı sonuncusu olmayacaktır demiştik. Kemalistler halk aleyhtarı diktatorluklarıla isyan halleti ruhiyyesini, isyanın ictimai ve iktisadi şartlerini yaratmakta devam ettikleri müddetce, İngilizlerin ve İngiltere ve Fransaden kuvvet alan 150 liklerin müdahaleleri ve igfal fealiyetleri de sonuncusu olmayacaktır. Ne İngilizlerin ne de Türk mürtecilerinin hakikî maksadleri 'müstakil bir Kürdistan' vücude getirmek değildir. Asıl gaye birinciler için, Türkiyenin de iştirakile Sovyetler Rusyasını imperyalizme multi düşman Devletlerden mürekkep bir çember içine almak; ikinciler için ise, Türkiyenin mukadderatını ele geçirerek, imperyalist efendilerin siyasetini takip suretile, milleti serbestçe ve doyasıya haraca kesmektir.[68]

Sovyetler Birliği'nin dış politikasına bağlılığın TKP'nin sınıfsal gözünü kör ettiğini Ağrı ayaklanması bir kez daha göstermiştir. Ulusların ayrılma hakkını programında savunan TKP Ağrı ayaklanması *dersinde* sınıfta kalmıştır. Kemalistleri bu isyan patlak verdiğinde karşı-devrimci olarak kabul etmesine rağmen, Kürtlerin yanında durmamış ve ezilmelerine göz yummuştur.

68 TKP yayını 1930, *Memleket Meseleri İkinci Kürt İsyanı*, aktaran Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936)*, BDS Yayınları, 1992, s.195.

* * *

Yeri gelmişken, TKP Merkez Komitesi üyelerinden olan Hikmet Kıvılcımlı'nın Ağrı isyanını değerlendiriş biçimini ele alabiliriz.

Hikmet Kıvılcımcı 1923-1933 yıllarında Elazığ cezaevinde yatarken kaleme aldığı *Yol* dizisinin "*İhtiyat Kuvvet = Milliyet (Şark)*" isimli altıncı kitabında, TKP yönetiminin Kürt politikasını eleştirirken Ağrı isyanını da değerlendirir ve bu isyanı Şeyh Sait ayaklanmasıyla kıyaslar. Hikmet Kıvılcımlı'nın Şeyh Sait ayaklanmasını hem Türkiye içinde, hem de dünya içinde gericilik olarak gördüğünü aktarmıştık.

Hikmet Kıvılcımlı'ya göre, Ağrı isyanı Türkiye içinde ezilen Kürtlüğün, ezen Türk burjuvazisine karşı ulusal isyanı sayılabilir. Kıvılcımlı, 20 Temmuz 1930 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan Ağrı dağı bildirilerini örnek gösterir:

> En büyük bir millet olmaya layık Kürt kardeşler! Bütün milletlerin istiklâllerini kurtardıkları bugün, Türk idaresinde kavrulan aziz Kürt milletinin hâlâ esaret halinde yaşamasına tahammül edecek misiniz? ve ilh.[69]

Ne var ki, Kıvılcımlı burada durmaz; Türkiye içinde ilerici olarak ortaya çıkan bir hareketin; dünya çerçevesinde gerici olabileceğini söyler. İşte, Ağrı isyanı Kıvılcımlı'nın gözünde dünya ölçeği dikkate alınırsa gerici bir isyandır. Belirleyici olan Türkiye mi, dünya mıdır? Kıvılcımlı dünyayı belirleyici olarak kabul ettiği için Ağrı isyanı gerici sayar ve mahkûm eder. Kıvılcımlı der ki:

> Ağrı Dağı İsyanı: a) Bir memleket içinde, bir millet olarak ezilen Kürtlüğün ezen Türk burjuvazisine karşı isyanı olmak istedi. Bu kapitalist zulmüne karşı çıkan millî kurtuluş hareketi, bu harekette çalışkan aşağı sınıfların da kurtuluşu temsil edildiği nisbette, bir memleket içinde olsun ileri ve devrimci bir hareket sayılabilir. b) Dünya içinde Ağrı isyancıları Lawrens'li emperyalizme dayandı. Emperyalizm demek dünya irticaî demektir. Şu halde Ağrı isyanı, dünyaya nisbetle irticaî bir harekettir.
>
> (...)

69 *Cumhuriyet* gazetesi, 20 Temmuz 1930.

> Herhangi sosyal bir hareket, Dünya içindeki iki hareket sisteminden birinin parçası olmaya mecburdur. O zaman ise, parçası olarak içine girdiği sisteme göre gerici veya devrimci olur.[70]

Demek ki, sonuçta, Ağrı isyanı gerici bir harekettir; desteklenmesi gericiliğe yarar.

Kıvılcımlı'nın değerlendirmesi TKP'nin merkez yöneticilerinden daha dikkatli olsa da, varacağı yer açısından aynı kapıya çıkar: Ağrı isyanı, emperyalizme yarayan bir isyandır; desteklenemez. Bu yanlış değerlendirme Marksist açıdan eleştirilebilir; ne var ki incelediğimiz konunun sınırlarını aşmamak için burada durmamız gerekiyor.

12-TKP Dördüncü Kongresi'ne Giderken İkinci Program

Daha önce bahsettiğimiz TKP'nin Üçüncü Kongresi'nde (Şubat 1925'te) ikinci programın anahatları çıkarılmış, 1926'da Merkez Komitesinin Dış Bürosu bunu bir program haline getirmiş ve 1926 TKP konferansı tarafından onaylanmıştı. Ne var ki, bu programın Komintern tarafından gözden geçirilmesi 1929 senesi ortalarına kalmıştı. Komintern söz konusu programı inceledi, gerekli düzeltmeleri yaptıktan sonra Şubat 1930'da kabul etti. Bu nedenle TKP'nin ikinci programının 1926-1930 yılları arasında değişime açık bir taslak olarak ortada durduğunu ve en son biçimine Şubat 1930'da kavuştuğunu dikkate alırsak bu ikinci programa "1926-1930 programı" diyebiliriz.

İkinci program ancak 1931 yılında *İnkilap Yolu* yayını olarak Şefik Hüsnü'nün bir önsözüyle birlikte basıldı. Ayrıca, TKP'nin Merkez Komitesi'nin hazırladığı "*Türkiye Meselesine Dair Tezler*" aynı biçimde Komintern tarafından Şubat 1930'da onaylanmıştı. Bu tezler de TKP'nin ikinci programıyla birlikte basıldı. Tezler programı destekleyen ek bir metindi.

* * *

70 Dr. Hikmet Kıvılcımlı, *İhtiyat Kuvvet: Milliyet (Şark)*, Yol Yayınları, 1979, s.194-195.

Şefik Hüsnü, TKP ikinci programına yazdığı önsözde Kemalizmi değerlendirir: Kemalist devrimin ekonomik temeli, sanayi burjuvazisine yükselmek isteyen ticaret burjuvazisidir. Millîci devrim, emperyalizme karşı yapılmıştır. TKP de Kemalizmi anti-emperyalist mücadele verdiği için desteklemiştir.

Şefik Hüsnü tarih vermese de bu dönemin 1927'ye kadar sürdüğünü TKP politikasından biliyoruz. (Bu politikanın yanlışlığını sonuç bölümünde ele alacağız.) Şimdilik, Şefik Hüsnü'nün bu dönemle ilgili görüşünü aktaralım:

> Millici inkilâp her şeyden evvel, beynelmilel mali sermayenin vesayetinden ve müdahalesinden kurtulmak azmıyla, bu sınıfın yapmış olduğu imperyalizm aleyhtarı ciddi gayretlerin ve köylülüğün sefil ve hoşnutsuz ana kütlelerini ve emekçi halkı, millî kurtuluş şiarı etrafında, toplamak hususunda gösterdiği kabiliyetin mahsuludur.[71]

Şefik Hüsnü, Kemalizmin (Halk Fırkası'nın) bu anti-emperyalist döneminden sonra, emperyalizmle uzlaşarak karşı-devrimci konuma geçtiğini yazar. Şefik Hüsnü'ye göre, Kemalizm yeni bir devreye girmiştir. Bir yandan Sovyetler Birliği'nin dostluğunu kaybetmemeye dikkat göstererek emperyalizme teslim olmuştur, diğer yandan Sovyetler ile emperyalistler arasındaki çelişkiden yararlanmaya çalışmaktadır.

TKP hem emperyalizme, hem de Kemalist Halk Fırkası'na karşı mücadele etmelidir. TKP'nin önündeki hedef, amele ve köylü iktidarıdır. Bunun için, devrim şiarları etrafında halk kitlesini toplamalı, iktidarı Kemalistlerden almalıdır. Şefik Hüsnü önsözünü, bu görüşlerini ifâde edecek biçimde, şu sözlerle bitirir:

> Esas vazifesi amele ve yoksul köylüleri teşkilâtlandırmak ve onların iktisadi ve siyasî sınıf mücadelelerini sevkü idare etmek olan komünist fırkası, bundan maada şehirlerin ve köylerin muztarip geniş halk kütlelerini de inkilâbi şiarlar etrafında toplamak, ve aynı zamanda hem imperyalizme ve köylü tarafından iktidarın zaptedilmesine müncer olacaktır.

71 Şefik Hüsnü, aktaran Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936)*, BDS Yayınları, 1992, s.249.

Kahrolsun burjuvazi hakimiyeti ve imperyalizm ile anlaşan halk fırkası!

Yaşasın Türkiye amele ve köyle Sovyet hükûmeti ve komünist fırkası!

İkinci-kânun 1931[72]

TKP'nin eski tutumuyla şu andaki tutum arasındaki çelişki uçurum düzeyindedir. Ama hiç olmazsa son politik tutum, burjuvaziyle işbirliği değildir. Ne var ki, TKP 1927'ye kadar Kemalistleri destekleme politikasının doğru olduğunu da hâlâ savunmaktadır.

* * *

Şefik Hüsnü'nün yazdığı önsözde Kürt meselesi de yer alır. Ağrı isyanıyla ilgili olarak önceki bölümde ele aldığımız TKP'nin yanlış tutumunu genelleştirilerek tekrarlar. Şefik Hüsnü'ye göre, emperyalizm ve ülke içindeki irticacılar, Halk Fırkası'na karşı mücadelerinde farklı ulusal azınlıkların hoşnutsuzluklarından yararlanmaktadır. Kemalizm bunu görememekte, Türk olmayan bu ulusal ekalliyetlere (azınlıklara) eziyet yaparak onların emperyalizm ve iç gericiler tarafından kışkırtılmalarına maddî olanak hazırlamaktadır. Kemalistlerin *ulusal azınlıklar siyaseti* daha önceki idarelerden gericidir. Öte yandan, Kürt aşiret reisleri, şeyhleri, İngiliz ve Fransız emperyalistlerinin paralı memurlarıdır. Şefik Hüsnü'nün kendi sözleriyle şöyle:

> İmperyalizmin ve irticaın tahrikâtcıları, halk fırkası diktatorluğuna karşı olan tahrikât ve propagandalarında, çok derin bir hoşnutsuzluk ve kin duygularıyla çalkalanan yoksul halkın ve millî ekaliyetlerin bu nefret hislerinden kendi kötü maksatları lehinde, âzami derecede istifâde etmektedirler. Kürt kabile reisleri ve şeyhleri İngiltere ve Fransa imperyalistlerinin aylıklı âdi emir kullarıdır.[73]

72 Şefik Hüsnü, aktaran Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936)*, BDS Yayınları, 1992, s.252.

73 Şefik Hüsnü, aktaran Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936)*, BDS Yayınları, 1992, s.250.

* * *

"1925-1930 Programı" diye kabul edilen bu ikinci programın en önemli yanı, Kemalist halk partisine karşı, birinci programdaki hattı değiştirmiş olmasıydı. Birinci Kongre, *"emperyalizme karşı savaşan Kemalist iktidarı"* destekliyordu. Kemalist iktidarla mücadele etmeyi gündeme almamıştı. Oysa ikinci program, Kemalist iktidara (Halk Partisi'ne) karşı savaşı öğütlüyordu. Komintern'in Beşinci Kongresi'nde TKP'ye yöneltilen eleştiriye uygun biçimde yazılmıştı ikinci program. Kemalist Halk Partisi hakkındaki saptama şuydu:

> Türkiye komünist partisi iktidarda bulunan halk fırkasına karşı barışmaz azimkârane bir tarzda mücadele eder.
>
> (...)
>
> Halk fırkasına karşı mücadelede ilk vazife, onun halk aleyhtarı mahiyetini; imperyalizm ile uzlaşmağa doğru istihalesini; sınıf ziddiyetlerinin artmasının önüne geçmekten aciz olan burjuva diktatorluğu menfaatine, amele ve köylülerin sınıf mücadelesini bastırmak hususundaki mürteciane teşebbüslerini açığa vurmaktır.
>
> Halk fırkasına karşı olan bu mücadeleyi, inkilâbi mücadelelerle elde edilmiş olan Türkiye'nin Devlet istiklâlini yeniden gömmeğe uğraşan, ve Türkiye'yi S.S.C.İ.na karşı bir tecavuz aleti vaz'iyetine koymaya çabalayan imperyalizme aleyhtar mücadeleden ayırmanın yolu yoktur.[74]

Demek ki, programa göre, Kemalist iktidara karşı mücadeleyi, emperyalizme karşı mücadeleden ayırma olanağı yoktu. İkinci program, hem emperyalizme karşı, hem de *millî burjuvaziye* karşı savaşmayı hedefliyordu. Bu programa göre, TKP'nin önüne koyduğu hedef, burjuva diktatörlüğüne karşı, proletarya ve köylülerin diktatörlüğüydü. Proleter diktatörlüğe giden yol buradan geçecekti.

Türkiye komünist fırkası, komünist Beynelmilcilinin bir şubesi

74 TKP 2. Programı, *TKP Programları ve Mustafa Suphi Tezleri*, Ürün Yayınları, 1997, s.29,30.

sıfatı ile, mücadelelerini, Türkiye'nin hususi şeriati dahilinde imperyalizme karşı, ve millî burjuvazinin ve büyük emlâk ve arazi sahiplerinin hakimiyetine karşı tevcih eder; Sovyetler ittihadı, cihan proletarya inkılâbı ve komünizm lehinde bulunur; ve mevcut burjuva diktatorluğu yerine amele ve köylü hakimiyetine müsterit bir sovyet idaresi kurmak gayesini takip eder.[75]

TKP tarafından idare edilen Türkiye proletaryasının egemenliği altında işçi-köylü diktası devlet iktidarını ele geçirecekti. Devrimi korumak için işçi ve köylüler silahlandırılacak, burjuvazinin çıkarını savunan ordu dağıtılacak, yerine işçi ve köylü milisi kurulacaktı. TKP'nin şimdiki programı Lenin'in "*İki Taktik*" eserine göre ayarlanmış bir programdı. (Konumuzu ilgilendirmediği için *aşamalı devrim* anlayışının eleştirisine girmeyeceğiz.)

İkinci program, Kürtlerin, Lazların vb. ayrılma hakkını da kabul ediyordu. Birlikte kalmak isteyen uluslar, ulusal azınlar için, TKP'nin önerisi Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi federasyon biçimi örgütlenmeydi.

Özcesi, TKP'nin ikinci programı Kemalist burjuvaziyi de karşısına alan bir programdı. Kürt ulusunun kendi geleceğini belirleme hakkını tanıyordu. Ama pratikte, Kürt isyanlarında gördüğümüz gibi, isyanın yanında değil, karşısında duruyordu. TKP'nin resmî ideolojiyle kontağını bu yanlış tutum sağlıyordu.

* * *

Şefik Hüsnü'nün ikinci programa yazdığı önsöz, aslında, TKP Merkez Komitesi'nin kabul ettiği "*Türkiye Meselesine Dair Tezleri*"nin bir özetiydi.

Bu tezler de Kemalistlerin ilk dönem anti-emperyalist olduklarını, sonraki dönemde ise karşı-devrimci pozisyona geçtiklerini söylüyordu. Kemalizm, sanayi burjuvazisine büyümek isteyen orta ticaret burjuvazisinin çıkarlarını dile getiriyordu. Kurtuluş savaşının başlangıcında Kemalizm olumlu rol oynadı ve sonra

75 TKP 2. Programı, *TKP Programları ve Mustafa Suphi Tezleri*, Ürün Yayınları, 1997, s.29.

gericileşti. TKP bugün artık, emperyalizmle yaptığı savaşı, Kemalistlerle yaptığı savaştan ayırmamalıydı. Tezler bu fikirleri şu sözlerle somutluyordu:

> Kemalizm (milliciliik) millî kurtuluş hareketini sevkü idare eden imperyalizm aleyhtarı bir kuvvet olmak itibarı ile inkişafının ilk devresinde imperyalizme karşı mücadelede inkilâpçı ve müspet bir rol oynadı.
>
> (...)
>
> Kemalizm, inkişafının ilk devresinde imperyalizm aleyhtarı mücadelede millî umumi menfaatleri temsil ettiği halde, bu anda vaz'iyet değişmiş olup, o artık ancak burjuvazinin menfaatlerini temsil etmektedir.
>
> (...)
>
> Komünistlerin vazifesi aynı zamanda imperyalizme teslim olmak yolunda ilerleyen halk fırkasına ve onun hükümetine karşı mücadele için kütleleri teşkilâtlandırmaktır.[76]

* * *

Tezler de ulusal azınlıklara Kemalistlerin yaptığı terörü haklı biçimde kınıyordu. Ama Kürt ayaklanmalarına karşı Kemalistlerin birinci dönemde (anti-emperyalist oldukları dönemde) yaptığı ezme hareketini kısmen mazur görüyordu. (O dönemde TKP'nin ayaklanmalara karşı tutumunun bir özeleştirisi yapılmıyordu.)

> Millî ekalliyetlerin hakim sınıfları (Kürt derebeyleri, Rum ve Ermeni burjuvazileri) istiklâl mücadelesi esnasında, imperyalizmin müttefikleri ve Türk millî inkilâbının düşmanları idiler. Bunlara karşı mücadelede Kemalistler mazur addedilseler bile, başlıca darbeleri emekçi kütleler üzerine düştüğünü kaydetmek icap eder.[77]

76 TKP Merkez Komitesi'nin Hazırladığı "Türkiye Meselesine Dair Tezler", aktaran Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936)*, BDS Yayınları, 1992, s.259.

77 TKP Merkez Komitesi'nin Hazırladığı "Türkiye Meselesine Dair Tezler", aktaran Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936)*, BDS Yayınları, 1992, s.261.

Ulusal kurtuluşçu (anti-emperyalist) dönemde; karşı-devrimci olan ulusal azınlıkların (ekalliyetlerin) burjuva hareketine karşı Kemalizmin savaşı, emperyalizme karşı mücadelenin bir cüzünü (bütünsel parçasını) meydana getiriyordu. Son dönemde ise ulusal sorunda Kemalizmin siyaseti gericiydi. Kemalistlerin karşı-devrimcileştikten sonra, ulusal ve ulusal azınlıklara karşı yürüttükleri yok etme-yıldırma hareketini gerici ve karşı-devrimci olarak niteleniyordu TKP!

> Millî kurtuluş mücadelesi devresinde, aksi-inkilapçi bir rol oynayan millî ekalliyetlerin hakim sınıflarına karşı, Kemalizmin mücadelesi, imperyalizme karşı mücadelenin bir çüz'ünü teşkil ediyordu. Şimdi ise bil'akis halk fırkasının millî meseledeki siyaseti mürteci ve aksi-inkilapçı mahiyettedir. O, bu mes'eleyi millî ekalliyetleri Türkleştirmek ve barbarca ezmek teşebüslerile halledemez.[78]

Peki, TKP ikinci dönemde Kemalistlerin ulusal sorun siyasetini karşı-devrimci ve gerici gördüğüne göre, Ağrı ayaklanmasını niçin desteklememişti? Çünkü bu ayaklanma emperyalistlerin kışkırtmasıydı; gericiydi. Temel kriter, TKP için emperyalizme karşı tutum (Sovyet çıkarı) olduğuna göre, bu ayaklanma, Kemalizmin karşı-devrimciliğinden daha çok karşı-devrimciydi. Böylece TKP, pratik olarak Ağrı ayaklanmasının karşı-devrimciliği karşısında, daha az karşı devrimci olan Kemalizmin yanında durmuş oldu. Böylece, resmî ideolojiden bütünüyle kopamadığını, hem Şeyh Sait ayaklanmasının özeleştirisini yapmayarak, hem de Ağrı isyanını desteklemeyerek göstermiş oldu.

* * *

1932 yılı içinde TKP'nin Dördüncü Kongresi (bazılarına göre konferansı) Zeki Baştımar'ın evinde toplandı. Bu toplantı hakkında yeterli bilgiden yoksunuz. TKP Merkez Komitesi'ne Reşat Fuat Baraner, Hikmet Kıvılcımlı, İsmail Bilen, Şefik Hüsnü gibi tanınmış komünistler girdi.

78 TKP Merkez Komitesi'nin Hazırladığı "Türkiye Meselesine Dair Tezler", aktaran Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936)*, BDS Yayınları, 1992, s.261.

Zeki Baştımar Merkez Komitesi'nin yedek üyesiydi. Ancak 1936 yılında yedeklikten asilliğe çıkarılacaktı.

Kemalizmi karşı-devrimci olarak kabul eden TKP politikası, bu kongreden TKP'nin Komintern tarafından desantralizasyona (merkezden ayrılmaya) dayalı kararına kadar devam edecektir.

13-Dördüncü Kongre'den Desantralizasyona Kadar TKP'nin Kemalizm Politikası

TKP'nin yayın organı olan *Kızıl İstanbul*'un 1932'deki 36. sayısında, "*Türkiye'de Millî Burjuva İnkılabının Sonu ve Lenin Yolu*" başlıklı bir yazı yayımlandı. TKP'nin Kemalist hareketi başlangıçta niçin desteklediğini açıklamak isteyen ve dolayısıyla o dönemdeki parti politikasını savunan yazıda bir saptama yapılıyordu:

> Lenin diyor ki: Müstemlikelerde millî burjuvazinin rehberliği altında vaki olacak hareketler 1 – Eğer emperyalistler aleyhinde olursa 2 – Aynı zamanda derebeyliğe karşı tevcih edilmişse 3 – Ve eğer geniş emekçi kitlelerinin tenvir ve terbiyesi için komünistlere müsade ederse o zaman inkılapçıdır, ve proletarya bu inkılabın muzahiridir.
>
> Türkiye'deki millî kurtuluş hareketi ilk anlarda bu vasıfları oldukça taşıyordu.[79]

Kemalistler anti-emperyalist miydi? Derebeyliğe (feodalizme) karşı tutum almış mıydı? Komünistlerin çalışmasına izin veriyor muydu?

Yazının söylediğinin tersine, Kemalist hareket başlangıçtan itibaren bu özellikleri taşımıyordu. Bu yazı TKP'nin 1920-1927 arasında Kemalizmin peşine takılan yanlış politikasının umutsuzca bir savunusuydu, inandırıcı değildi.

* * *

1932'de yayımlanan TKP yayın organı *Bolşevik* gazetesinde, Kemalizmin, emperyalizmle ilişkisini irdeleyen yazıda daha gerçekçi bir çözümlemeyle karşılaşıyoruz:

79 *Kızıl İstanbul*, 36. sayı 1932, aktaran Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936)*, BDS Yayınları, 1992, s.292.

Esasen Türkiye'de emperyalizmin iktisadi hakimiyetini temizleyemeyen burjuva inkılabı memleketteki ecnebi sermaye hakimiyetini aynen muhafaza etti. Bir kılına bile dokunamadı ve dokunamazdı çünkü Kemalistlerin istinad ettiği sistem de emekçileri soymak sistemi üzerine kurulmuştur.[80]

TKP'nin 1920-1927 politikasında Kemalizme yapıştırılan *anti-emperyalizm* etiketinin doğru olmadığını bu saptama göstermektedir. Ancak, TKP, anti-emperyalizmi, emperyalist sistemden bütünüyle kopmak olarak algılamaz; emperyalist işgale bir karşı duruş olarak algılar. Bundan dolayı Kemalistleri 1920-1927 döneminde anti-emperyalist olarak değerlendirmeye devam eder.

* * *

TKP Merkez Komitesi'nin 1 Mayıs 1933 bildirisi, Kemalist burjuvazinin halk düşmanı olduğunu belirtiyor ve halkı Kemalist burjuvaziye karşı savaşa çağırıyordu.

Sözde halkçı, hakikatta halk düşmanı olan Kemalist hükümeti buhranın bütün ağırlığını emeğiyle geçinen amelelerin, fakir köylülerin, küçük memur, mustahdim ve esnafın sırtına yüklüyor.

(...)

YOLDAŞLAR: Amele sınıfının burjuvaziye karşı bu beynelmilel mücadele gününde Türkiye Komünist Fırkası sizleri Kemalist burjuvaziye karşı mücadeleye çağırıyor.[81]

* * *

Kızıl İstanbul'un Temmuz 1934 tarihli sayısında Lozan Antlaşması değerlendiriliyordu. "*24 Temmuz 1923 Lozan'da İlk Satıldığımız Gün*" başlığını taşıyan yazıda, Kemalistlerin Lozan'da emperyalizme satıldığı belirtiliyordu. Lozan Antlaşması'nı, Kemalizm tarihinde emperyalizme teslim olmak yönünde kırılma noktası olarak gören yazı şöyle devam ediyordu:

80 *Bolşevik*, Ağustos 1932, aktaran Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936)*, BDS Yayınları, 1992, s.319.

81 Mayıs 1933 TKP Merkez Komitesi Bildirisi, aktaran Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936)*, BDS Yayınları, 1992, s.336.

> Lozan muahedesi Kemalistlerin emperyalistler karşısındaki korkaklıklarını, ric'atlarını ve irticaa sapma yolundaki faaliyetlerini gösteren mühim bir vesikadır. Lozan konferansında halk fırkası hükümeti emperyalist devletlerle beraber Türkiye emekçilerini soymak için anlaştılar.[82]

Aslında, Kemalistler Lozan'dan çok önce emperyalistlerle uzlaşmıştır. Gerçi, TKP'nin eski değerlendirmeleri karşısında bu tutum bir ilerleme sayılabilir. Ne var ki, yine ortada bir soru duruyor. TKP'nin 1923-1927 yılları arasında "*emperyalizme satılmış Kemalizme*" verdiği desteği nasıl yorumlayacağız?

* * *

TKP tarafından yayımlanan *Kızıl İzmir*'in Mayıs 1935 tarihli sayısında, Kemalizme karşı eleştirel tutumun devam ettiğini görüyoruz:

> Kemalist Halk Fırkasının Köylü, Amele emekçi sınıfımızın başına zorla belâ kestirdiği soyguncular hükümeti, bütün hayati işleri kan ter dökerek meydana getiren emekçilere türlü türlü nam altında vergiler ve mecburiyetler tarh ederek hayatımızı yaşanılmaz bir hale koymuştur.
>
> (...)
>
> KAHROLSUN KEMALİST BURJUVA HALK FIRKASI
>
> YAŞASIN Türkiye KOMÜNİST Fırkası Amele ve Köylü

* * *

TKP yayın organı *Orak Çekiç*'in 1936 tarihli 3. Sayısında, Şeyh Sait isyanıyla ilgili bir değerlendirme yer alıyor.

Halk Partisi hükümetinin Doğu'da derebeylik artıklarıyla, Fransız-İngiliz ajanlarıyla, kodaman ağa ve beylerle uzlaştığını belirtiyor yazı. Ama Şeyh Sait isyanının gerici olduğunu; Şeyh Sait isyanına katılan beylerin, ağaların Batı kentlerine sürülmesinin "devrim" lehine iyi bir davranış olduğunu savunan yazıda deniyor ki:

82 *Kızıl İstanbul*, Temmuz 1934, aktaran Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936)*, BDS Yayınları, 1992, s.351.

Kemalistler Kürdistan'da büyük toprak sahiplerine, tefecilere, kodaman ajanlara, Kemalist burjuvazile bağ tutan tüccarlara yaslandılar.

(...)

1925 koyu kaytak şeyh Sait isyanile, doğu vilayetlerinden beyler, ağalar batı kentlerine sürüldü idi.

(...)

Halk partisi hükümeti bu sürmek işile ve irticai isyan hareketlerini ezmekle inkılâp namına eyi bir hareket yapmış oluyordu. Fakat onu sonuna kadar götüremedi.[83]

Görüldüğü üzere, Kemalist burjuvazinin karşı-devrimci olarak kabul edildiği dönemde bile, TKP'nin 1925 Şeyh Sait değerlendirmesi öz olarak varlığını koruyor: Şeyh Sait isyanı mürteci olarak kabul ediliyor ve Kemalizmin bu isyanı ezmesine olumlu gözle bakılıyor.

* * *

TKP Merkez Komitesi 1936 yılında, önce 1929 yılı ortalarında kaleme alınmış ve Şubat 1930'da Komintern tarafından onaylanmış TKP İkinci Programı'nın dördüncü basımını yapar. Bir de bu dördüncü basıma TKP Merkez Komitesi bir sunuş yazısı ekler.

Sunuş yazısının önemi, TKP'nin Kemalizme karşı olumsuz tutumunun devam ettiğini göstermesidir: TKP, Kemalist burjuvaziyle savaşa devam etmektedir ve bu savaşı emperyalizme karşı mücadeleden ayırmamaktadır. TKP Merkez Komitesi sunuş yazısında şöyle der:

TKP Kemalist burjuvaziye ve onun sınıfi diktatorasına karşı yürüttüğü savaşı; emperyalizme, ecnebi emperyalist sermayenin ajanlığını yapanlara, irticaa, derebeylik artıklarına karşı yürüttüğü amansız savaştan ayırmıyor. Kemalistlerin ikiyüzlülüklerini, emperyalist ecnebi sermayenin önünde diz çöküşlerini, Türkiye'nin emekçi

83 *Orak Çekiç*, 3. sayı 1936, aktaran Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936)*, BDS Yayınları, 1992, s.386.

halk kitlelerinin aleyhine yaptıkları anlaşmaları, eski muhalefet unsurlarile derebeylik artıklarıla giriştikleri uzlaşmaları merhametsizce açığa vuruyor. TKP, Kemalist burjuvazinin ve onun Halk Fırkası hükûmetinin sahtekârlıklarını, boşboğazlıklarını, kitleleri aldatmak ve onları sınıf savaşında diz üstü süründürmek için ileri sürdüğü demagojileri yılmadan, yorulmadan emekçi kitlelere göstermektedir.[84]

TKP'nin 1936'daki Kemalizme bu bakışının kısa bir zaman sonra tam zıt yöne doğru değiştiğini göreceğiz. Şimdi dikkat çekmek istediğimiz nokta, 1936 yılında TKP'nin, Kemalistleri hâlâ karşı-devrimci olarak kabul etmesidir. Oysa bu tarihte Komintern, Kemalizm konusunda tekrar sağa çark etmiştir. TKP kadroları Komintern'in politika değişikliğinin henüz farkında değildir. Şüphesiz ki, farkında olmamanın faturasını Komintern'e ödeyecektir TKP!

14-Komintern'in TKP'ye Dayattığı Desantralizasyon Kararı ve Kemalizm Politikası

TKP'nin 1937'de ideolojik olarak düşeceği zavallı durumu anlamak için Komintern tarihinin 1934'teki sayfalarını karıştırmamız gerekiyor. Komintern'in 1928'de saptadığı sol sekter politika (en başta sosyal-demokratların faşizmin ikizi olarak görülmesi), 1934 yılına gelindiğinde iflâs etmişti. İflas eden bu politikanın sorumlusu Stalin'di. Stalin, sosyal-demokratlara karşı politika değiştirmenin gerekliliğini anladı; çünkü Almanya'da iktidarda olan Hitler, Sovyetler Birliği'nin güvenliği için açık bir tehlike oluşturuyordu. Komintern'in sol hattını, sağ hatla değiştirme görevi Dimitrov'a verildi. Dimitrov, sosyal-demokrasinin her koşulda burjuvazinin ana dayanağı olmadığını, sosyal-demokratların sosyal-faşist olmadıklarını, dolayısıyla faşizme karşı onlarla ittifak yapılabileceğini açıkladı.

Mayıs 1935'te Fransız-Sovyet Paktı imzalandı. Bu anlaşma-

84 TKP İkinci Programı Dördüncü Basımının Sunuş Yazısı, 1936, aktaran Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936)*, BDS Yayınları, 1992, s.469.

ya göre, Stalin, Fransa ordusunun ulusal savunma politikasını onaylıyordu. Reformistler bile Stalin'in bu sağ tutumuna şaşırıp kaldılar.

Temmuz 1935'te Komintern'in Yedinci Kongresi toplandı; burjuva partilerle yapılacak *anti-faşist cephe* anlayışı onaylandı. Komintern'in Altıncı Kongresi (1928'de) burjuvaziyle işbirliği politikasını uyguladığı için TKP'yi eleştirmişti. Şimdi, Komintern'in Yedinci Kongresi burjuvaziyle işbirliği istiyordu. TKP, Kemalist burjuvazi ile birlik olmalıydı. Kemalizmi eleştirmek yerine desteklemeliydi.

Komintern'in Yedinci Kongresi'ne TKP adına Zeki Baştımar ve Şefik Hüsnü katıldı. Şefik Hüsnü, 1931'de TKP İkinci Programı'na yazdığı önsözde, Kemalistleri karşı-devrimci olarak gören tutumunu unutmalıydı. Komintern'in Yedinci Kongresi'nde Şefik Hüsnü, Kemalistler hakkında yazdığı olumsuz her şeyi unuttu; Komintern'in Kemalistlerle işbirliği politikasını benimsedi. Aslında, Şefik Hüsnü ve TKP'den istenen, 1920-1926 Kemalizmi destekleme politikasına daha fazla sağa kayarak yeniden dönüştü.

Yedinci Kongre bittikten sonra bu sağcı politikayı Türkiye'deki TKP kadrolarına iletmek ve kabul ettirmek gerekiyordu. Bir önceki bölümde gösterdiğimiz gibi, TKP kadroları ve yayınları 1935-1936 Türkiye'sinde Kemalistlere ateş püskürüyorlardı.

Komintern, TKP'yi, Yedinci Kongre'nin kararlarına uymamakla suçladı. TKP, Yedinci Kongre'nin kararlarını yanlış yorumluyordu. Şefik Hüsnü, 21 Aralık 1935'te Dimitrov'a yazdığı özel bir mektupta TKP'ye yöneltilen eleştirileri kabul etmedi; TKP, Kemalist örgütlerle işbirliğine çalışıyordu. Şefik Hüsnü bu mektupta diyordu ki:

> Parti, Kemalist işçi örgütleri ile reformist işçi örgütleri ile işbirliği için kimi etkin girişimlerde bulunmuştur. Bu alanda partinin hatası olduğu ya da Komintern'in Yedinci Kongresi'nin direktiflerini yanlış yorumladığı söylenemez.[85]

85 Şefik Hüsnü'nün Dimitrov'a Mektubu, 21 Aralık 1935, aktaran Bilal Şen,

TKP'nin 1935-1936 yayınları, TKP'nin, Komintern'in Yedinci Kongresi'nin sağcı politikasından habersiz olduğunu gösteriyordu: Dimitrov veya Komintern haklıydı. Şefik Hüsnü gerçeği inkâr ediyordu. Fakat aradan çok zaman geçmeden Komintern'in TKP'ye yönelttiği suçlamayı kabul edecekti. Tabii ki, suçu Türkiye'deki komünist kadroların üzerlerine yükleyerek!

* * *

Komintern Yürütme Kurulu, Şefik Hüsnü ve Reşat Fuat'ın da katıldığı *TKP'yi İnceleme Komisyonu*'nu kurdurdu. Bu komisyonun çalışmalarını Togliatti yönetti. 5 Kasım 1936'da komisyonun raporu Genel Sekreter George Dimitrov'a iletildi. Daha sonra tekrar yeniden Reşat Fuat'ın ve Şefik Hüsnü'nün de katıldığı bir komisyon kuruldu. Bu komisyondaki tartışma tutanakları, TKP'nin yeni yönünü gösterecek ibret belgesi sayılabilir.

Tutanaklara geçmiş konuşmalar şöyle:

Şefik Hüsnü: (Özetle) Partimiz durum saptamalarında ve değerlendirmelerinde sekterlikten zarar görüyordu. İçerdeki durumu irdelerken hep olumsuzlukları ele alıyordu. Hükümete ilişkin tutumu her zaman olumsuzdu. Ülkedeki arkadaşlar Yedinci Kongre'nin ruhunu anlayamadılar ve sekter tutumlarından kurtulamadılar. Biz partiyi legalize etmeliyiz...

Reşat Fuat: (Özetle) Kemalist hükümet bir dizi reform yaptı, ki biz bunları değerlendiremedik. Kemalistlerin aldığı önlemlerin hepsine olumsuz davrandık. Olumlu taraflarını belirtmekten korkardık, olumsuz taraflarını hızla yayardık.

Wilhelm Pieck: Dimitrov yoldaşın açıkça söylediği gibi, ancak doğru çalışan partiye yardım edilebilir. Bana öyle geliyor ki, örgütsel açıdan bakıldığında Türkiye Komünist Partisi mevcut olan bir parti değildir. 1932'de 28 kişilik Merkez Komitesi var. Bir bölümü ihanet etmiş. Bir bölümü kötü ahlaklı. Bir bölümü partiden ihraç edilmiş vb. Bana kalırsa partinizin legale çıkma şansı var.

(...)

Otto Kunsinen: Bizim politik analizimiz biraz tek yanlı, TKP'yi

Cumhuriyetin İlk Yıllarında TKP ve Komintern İlişkileri, Küyerel Yayınları, 1998, s.105.

burada daha şiddetli eleştirebilirdik, eleştirmeliyiz de, ama buna rağmen partinin son zamanlardaki başarılarını da belirtmeliyiz. Parti yayınlayacağı manifestosunda, politikasında ilkesel değişiklik yaptığını kitlelere duyurmalıdır.

Van Min (Çen Şao-Yiy): Ben de partinin legalleşmesinin gereğine inanıyorum. Türkiye koşullarında buna kesin bir gereksinim olarak görüyorum. Fakat legalleşme için mücadele örgütlenmeli. Kendimize müttefikler aramalıyız. Bunun için koşulları hazırlamalıyız.

Dimitri Zaharoviç Manuilski: Bu kararda iyi olan şey nedir? Bence Türk yoldaşlar Yedinci Kongre stratejisini Türkiye koşullarında uygulayabilmek için partide yeni bir yön değişimi yapma gereksinimini ciddi olarak ele almışlar. Bu ileri atılmış çok önemli bir adımdır. Burada Ferdi'nin (Şefik Hüsnü) hizmeti büyük. Ben, Kemalist politikaya ilişkin tutumumuzu değiştirmeliyiz diye düşünüyorum. Bu ilkesel bir tutumdur.[86]

Komisyon bir rapor hazırladı ve bu rapor 22 Şubat 1937'de kabul edildi. Bu rapora göre, TKP, Komintern'in Yedinci Kongresi'nin kararlarını uygulamamıştı. Kemalizme karşı olumlu tutum alıp, Kemalist hükümeti desteklememişti. *Ulusal Kurtuluş devrimine* sahip çıkmayıp, *ulusal bağımsızlığı ve onuru* savunmayı Kemalistlere kaptırmıştı. 22 Şubat 1937'de TKP için kabul edilen kararda şöyle deniyordu:

> Parti yönetimi çalışmalarında kullandığı taktik ve yöntemlerde ciddi sekter hatalar yaptı. (...) Komünist Enternasyonal'in Yedinci Kongresi'nde alınan kararları hayata geçirmeyi başaramadı.
>
> Parti yönetiminin yanılgılarının baş nedeni, Kemalistlerin ülkede tek başlarına politik egemenliklerini kurdukları zamandan beri, partinin Kemalizme karşı sistemli olarak süren olumsuz davranışlarıdır. Parti yönetiminin bütün eylemlerindeki sekterliğin kökü buradadır.
>
> Parti ulusal devrimin önemli yanlarını kitlelere açıklayıp Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin en doğru savunucusu olarak hareket edeceği yerde, kendi uygulama ve davranışlarıyla kitlelerden soyutlandı.[87]

86 Komintern'in Yürütme Kurulu'nun Kurduruğu TKP'yi İnceleme Komisyonu'nun Tartışmaları, aktaran Bilal Şen, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında TKP ve Komintern İlişkileri*, Küyerel Yayınları, 1998, s.107-108.

87 22 Şubat 1937'de Komintern'in TKP Üzerine Aldığı Karar, aktaran Bilal

Gerçekte, Komintern'in aldığı karar vicdansız bir karardı. TKP hangi politikayı izlemişse, bunu Komintern'in emriyle yapmıştı. 1927'den 1934'e gelinceye kadar TKP'nin yayınları anti-Kemalist doğrultuda propaganda yapmıştı. Komintern bu politikaya o dönemde ses çıkarmamıştı. TKP'den istenen, Sovyetler Birliği'nin ulusal çıkarını, Sovyet-Türk dostluğunu savunmasıydı. TKP bu görevini yerine getirmişti.

En başta Şefik Hüsnü olmak üzere TKP yönetimi kişilikli davranıp, "ne yaptıysak sizin kararlarınıza göre yaptık" diyemediler. Bütün suçu TKP'nin üzerine aldılar; Stalinci Komintern'i akladılar. Ayrıca, TKP'nin 1927-1934'teki anti-Kemalist politikasını savunma cesaretini gösteremediler; jet hızıyla Kemalistlerle işbirliği yapma ve destekleme politikasını kabul ettiler.

* * *

Komintern 1937 yılının başlarında TKP'ye desantralizasyon (merkezden ayrılma) kararını dayattı. Bu karar, TKP'nin komünist hareket olarak merkezinin dağıtılması, tasfiyesi anlamına geliyordu. TKP, Kemalist iktidarı zorlamayacaktı. TKP legala çıkacaktı. TKP kadroları, Kemalist CHP örgütüne girip çalışabilirdi. Yasal basında Sovyetler Birliği'ni savunmak için görev alınmalıydı. Nitekim 1937 başlarında Şefik Hüsnü, Reşat Fuat, Zeki Baştımar, Türkiye'de yasal faaliyet yapmak için döndüler ve desantralizasyon kararını uygulamaya başladılar.

Yıllar sonra TKP Genel Sekreteri olacak Zeki Baştımar, Ekim 1965'te *Yeni Çağ* dergisinde desantralizasyonun pratikte ne anlama geldiğini şu sözleriyle ortaya koyacaktı:

> Komintern'in Yedinci Kongresi sıralarında Türkiye'nin genel durumu böyleydi. Kongre partimize yeni bir faaliyet devri açacak anahtarı verdi. Parti kendine yeni bir savaş yolu tayin etti. O zamanki İsmet İnönü hükümetinin, memleketin millî bağımsızlığına, sosyal gelişmesine hizmet eden, memleketin ve halkın yararına olan bütün icraatında aktif olarak desteklenmesine karar verdi. Partiye bağlı

Şen, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında TKP ve Komintern İlişkileri*, Kityerel Yayınları, 1998, s.107.

gizli işçi sendikaları ve gizli Komünist Gençlik Teşkilatı kaldırılarak üyeleri legal işçi ve gençlik teşkilatlarına girmekle görevlendirildi.[88]

Demek ki, TKP, 1937 yılında, Kemalist İsmet İnönü hükümetini desteklemeyi en önemli görev olarak önüne koydu. Partiye bağlı gizli örgütleri kaldırarak TKP üyelerini legalize etti. TKP'nin sosyalizm amacı geriye itildi. Böylece komünist partisinin asıl işlevi, Kemalizme feda edilmiş oldu. TKP, Kemalizme yapışma sayesinde artık açıkça resmî ideolojinin ister istemez savunucusu oldu.

Komintern yayınlarında İ.Erdem, 24 Kasım 1938'de, Türk komünistlerinin, Kemalistlerin Halk Partisi'nin temel ilkelerini desteklemeye hazır olduğunu şu sözlerle açıklayarak resmî ideolojinin yanında durduklarını bir kez daha belgeledi:

> Atatürk, bayrağına şu talimatları yazdığı Halk Partisi'ni kurdu: Devrimcilik, Devletçilik, Cumhuriyetçilik, Ulusçuluk ve Laiklik. Bunlar Türkiye'nin ilerleme mücadelesinin yolunu gösteriyorlar. Türk komünistleri, Halk Partisi'nin bu ilkelerini ve Cumhuriyet Anayasasının temellerini, onları daha da geliştirmek ve yükseltmek üzere kabul etmeye hazırdırlar.[89]

İşte, Stalinci Komintern, TKP'yi bu şekilde Kemalizmin maşası yaptı. TKP'nin komünist kimliğini bir etiket olarak bıraktı; TKP'nin beynini resmî ideolojiyle doldurdu.

15-Dersim İsyanı ve TKP

Kemalistler, Ağrı isyanının bastırılmasından sonra gözlerini Dersim'e dikmişlerdi. Dersim'de Ankara hükümetine karşı huzursuzluk büyüyordu. Genel Kurmay Başkanı Fevzi Çakmak daha 1930'larda Dersim ayaklanmasının işaretlerini sezmişti ve önerilerini sunmuştu: Dersimli okşanmakla kazanılamazdı; yüksek idare memurlarına adeta sömürge yönetir gibi yetkiler

88 *Yeni Çağ*, 10. sayı Ekim 1965.

89 İ.Erdem, *Türk Halkı Cumhuriyetin Bağımsızlığının Bekçisidir*, aktarma *Komintern Belgelerinde Türkiye-2 Kemalist Cumhuriyet*, Kaynak Yayınları, 1997, s.79-80.

verilmeliydi. Türk camiası içinde Kürtler eritilmeliydi. Devlet egemenliğini hakim kılmak için Erzincan'a nakledilecek bir hava kıtası ile köyler tahrip edilmeliydi.

1930'da Dersim-Jandarma Genel Komutanlığı'nın Raporu'nda şunlar yazılıydı:

> Yüksek idare memurlarına adeta koloni idarelerindeki salâhiyetin verilmesi.
>
> Propagandaya kuvvet verilmesi ve Türklüğün telkini.
>
> Kürtçe yerine Türk dilinin ikamesi için ilmi ve idari tedbirlerin alınması.[90]

Kemalistler 1936'da Dersim bölgesinde yeni garnizonlar kurma kararı aldılar. Kürt aşiretleri bu karara tepki gösterdiler ve bu kararın geri alınması için Seyyid Rıza'yı temsilci olarak General Abdullah Alpdoğan'a gönderdiler. Kemalistler kararlarını değiştirmedikleri gibi, bir de genelge çıkararak Kürt aşiretlerinden 200 bin silah toplamalarını istediler. Seyyid Rıza ve arkadaşları, genelgenin iptalini ve Kürt halkının ulusal haklarını güvence altına alan yeni bir bölgesel yönetimin oluşturulmasını istediler.

Kemalistler 1937 ilkbaharında saldırıya geçtiler. 50 bin kişilik orduyla Dersim'i kuşattılar. Ayrıca hava saldırısı başlattılar. Pilotların arasında Mustafa Kemal'in manevi kızı, ilk Türk kadın pilotu olan Sabiha Gökçen de yer aldı.

Elazığ'a arabuculuk için giden Seyyid Rıza'nın oğlu Bra İbrahim, İstihbarat Şefi Binbaşı Şevket'in adamları tarafından öldürüldü. Seyyid Rıza tutuklandı. 18 Kasım 1937'de Dersim isyanından sorumlu tutulan Seyyid Rıza ve arkadaşları (toplam 11 kişi) Elazığ'da idam edildi.

Seyyid Rıza'nın son sözleri, "Yaşasın Kürtlük ve Kürdistan" oldu. Dersim isyanı, Kürt ulusunun bağımsızlık isyanıydı. Kemalistlerden, Kürtlerin ulusal haklarının tanınmasını isteyen bir isyandı!

90 *Dersim-Jandarma Genel Komutanlığının Raporu*, Kaynak Yayınları, 2000, s.183.

* * *

TKP, Dersim isyanı sürerken ve bastırılırken, Komintern'in dayattığı *desantralizasyon kararı* ile uğraşıyordu. Komintern'de TKP temsilcisi İsmail Bilen'di. İsmail Bilen ileride TKP Genel Sekreteri olacaktı. Şimdi sadece "Rasım Davaz" takma ismiyle *Komintern Dergisi*'nde yazılar yazıyordu. İsmail Bilen (Rasım Davaz), TKP geleneğine uygun olarak Dersim isyanına *gericilik* damgasını vurdu. Kürtler, Kemalistler devletten utanılacak taleplerde bulunmuşlardı.

Kemalist hükümet, feodal yöneticilerin zorba rejimini tasfiye etmek amacıyla Dersim'e saldırmıştı. Dolayısıyla Kemalistleri, Kürt isyancılarına karşı desteklemek gerekiyordu. İsmail Bilen'in yani Rasım Davaz'ın, Dersim isyanı değerlendirmesi 29 Temmuz 1937'de yazdığı yazıda şöyle ifâde ediliyordu:

> İki ayı aşkın bir zamandan beri Ankara Hükümeti, Dersim bölgesindeki Kürt aşiretlerin yeni bir gerici ayaklanmasını bastırmakla uğraşıyor. Feodal unsurlar, Kemalist parti tarafından geçekleştirilen reformlara rağmen, bugüne kadar ülkenin bu sapa bölgesinde barınmayı başarmışlardır.
>
> (...)
>
> Dersim'de devlet otoritesi sadece kâğıt üzerinde kalıyordu. Feodal aşiret reisleri, her fırsatta, devleti hiçe sayarlardı. Devletin Dersim'de askerlik yükümlülüğünü gerçekleştirmesi ve yasal vergileri toplaması bugüne kadar mümkün olmamıştır.
>
> (...)
>
> Bugün, Kemalist hükümetin enerjik reformları yüzünden kendi iktidarlarını tehdit altında hisseden feodal unsurların ümitsiz bir direnişiyle karşı karşıya bulunuyoruz.
>
> (...)
>
> Kitleleri kendi peşlerinden sürükleyebilmek için feodal unsurlar, hükümetin silahlı kuvvetinin zayıf olduğu lafını yaydılar.
>
> (...)
>
> Feodal unsurlar kamuoyunu bir şekilde hazırladıktan sonra, bir-

> çok aşiret kendi arasında ittifak yaptı ve 'Genel Müfettişe' yazılı bir açıklama göndererek, idari makamlarla anlaşma temeli olmak üzere utanmazca şartlar ileri sürdü. İstedikleri şey hükümeti, feodal yöneticilerin zorbalığa dayanan keyfi rejimlerini tasfiye yolunda aldığı tüm tedbirlerden vazgeçmeye zorlamaktı.[91]

Demek ki, TKP, Dersim isyanında da Kemalistlerin yanında durmuştur. Kürtlere uygulanan vahşete gözünü kapamıştır. Burjuva demokratik bir hak olan, ulusların kendi kaderini tayin hakkına saygı göstermemiştir. (Şüphesiz ki, bu hakkın sadece bir burjuva demokratik hak değil; sosyalist devrimden sonra da geçerli olan bir hak olduğunu, sosyalizmin bir sorunu olduğunu hiç anlamamıştır.) Üstelik TKP'nin programında bu hakkın savunulması gerektiği yazılmış iken!

16-Desantralizasyondan Sonra TKP

Reşat Fuat Baraner, 1943-1944'te TKP'yi toparlama girişiminde bulundu. Mihri Belli, 1943'te TKP Merkez Komitesi'ne atama yöntemiyle alındı. Şubat 1944'te tutuklamalar başladı ve Reşat Fuat yakalandı. 11 Ekim 1944'te Mihri Belli tutuklandı.

Ekim-Kasım 1944'te ve Şubat-Mart 1945'te İlerici Gençler Birliği (İGB) tevkifatı yapıldı. 25 Şubat 1946'da İGB davasından karar çıktı. Burada durup, 1945-1946 İGB davasında TKP MK üyesi Mihri Belli'nin Kemalizm konusundaki görüşlerine bakmamız gerekiyor.

Mihri Belli, İstanbul 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi Başkanlığı'na kendi isteğiyle bir *yazılı sorgu* yazdı. Mihri Belli'nin mahkemeye yazdığı mektupta şunları okuyoruz:

> Evvelâ Kemalizm hakkındaki anlayışımı izah edeyim: Atatürk dünya ölçüsünde, tarih ölçüsünde büyük bir adamdır. Yaptığı inkılâp Türkiye için çok büyük ve ileri bir hamledir. Bizim inkılâbımızın manası pek derindir.
>
> (...)

91 Rasim Davaz, *Komintern Belgelerinde Türkiye-3, Kürt Sorunu*, Kaynak Yayınları, s.66,67,68-69.

> Atatürk'ün inkılâp ve savaş arkadaşı İnönü'ye de Kemalizmin büyük lideri ve en yüksek otoritesi olarak tanır ve hürmet ederim. Bu memleketin İnönü'nün münevver, uyanık ve demokrat başkanlığı altında daha ileri başarılara kavuşması en büyük dileğimdir. Ben Kemalistim ve fikrimce Kemalizm Türkiye için biçilmiş kaftandır.[92]

Tabii ki, Mihri Belli komünisttir ve bu satırları yazdığı zaman TKP MK üyesidir. Mihri Belli'nin mektubunun etik yanı bizi ilgilendirmiyor. Önemli olan, Kemalistliği kabul etmesi değildir; Kemalizm hakkında yaptığı tahlile bir TKP'li olarak inanarak katılmasıdır. Nitekim, gençlik hareketinin yükseldiği 1968-1969'da Mihri Belli, tıpkı yukarıda yazdığı mektuptaki gibi (ama komünist kimliğiyle) şöyle konuşacaktır:

> Kemalizmle sosyalizm arasında aşılmaz duvarlar yoktur. Atatürk'ün en büyük çabası, genç kuşaklara Türk millî gururunu telkin etmek olmuştur.[93]

> Milliyetçiliğin azı seni enternasyonalizmden uzaklaştırır, milliyetçiliğin derini seni enternasyonalizme götürür.[94]

* * *

1951'de TKP tarihinin en önemli tutuklamalarından biri başladı; 167 kişi yakalandı. TKP bu tevkifattan sonra ülke içinde uzun zaman (yaklaşık 10 yıl) ayağa kalkamayacaktır. İdeolojik etkisini yurtdışından sürdürecektir.

Ekim 1951'de tutuklanan Zeki Baştımar, Mayıs 1959'da tahliye oldu ve Ağustos 1961'de yurtdışına çıktı. 1962'de kurulan TKP MK Dış Bürosu Sekreterliği'ne getirildi. Nisan 1962'de Leipzig'de, Zeki Baştımar'ın sekreterliğinde bir konferans toplandı. Bu konferansa katılanlar arasında İsmail Bilen de vardı.

TKP'nin Genel Sekreterlik görevini yürütecek olan Zeki

92 Mihri Belli, aktarma *Kırklı Yıllar-3 1945 İGB Davası*, TÜSTAV, 2003, s.177,178.

93 Mihri Belli, *Türkiye'de Karşı Devrim*, 5 Aralık 1968'de Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde verilen konferans, Mihri Belli, *Yazılar*, Sol Yayınları, s.96.

94 Mihri Belli, *Millet Gerçeği, Aydınlık*, 7. sayı, 7 Mayıs 1969.

Baştımar, 1962 Konferansı'nın son sözlerini söylerken millî burjuvazi (Kemalist burjuvazi) sorununa değindi. Zeki Baştımar'a göre, sosyalist devrimi öne koymak yanlıştı; millî demokratik devrim gerekiyordu. Millî demokratik devrimde de millî burjuvaziyi temsil eden Kemalistlerle ittifak yapmak lazımdı.

> Memleketin maddî ekonomik bünyesini, müstahsil kuvvetlerin gelişme seviyesini, sınıflar arasındaki sosyal münasebet şekillerini bir tarafa bırakalım. Memleketin bağımsızlığında menfaati olan bütün sınıfları, bu arada millî burjuvaziyi ve bütün demokratik kuvvetleri anti-emperyalist bir mücadeleye çağıran bir partinin sosyalist inkılabı şiarı ile ortaya çıkması doğru mudur? Hayır.[95]

Bu arada askeri hükümet darbesi olursa, bu darbeyi desteklemek gerekirdi. Çünkü ordu içinde yurtsever Kemalistler vardı. Millî burjuvazi böyle bir atılım yaparsa, TKP onun yanında olacaktı.

> Bir arkadaş, askeri hükümet darbelerinden bir fayda beklenebilir mi diye sormuştu. Çok belli olmaz. Unutmamak lazım ki, ordu içinde, memleketin bugünkü halini gören, sebebini sezen yurtseverler de eksik değildir. Emperyalistlerin boyunduruğunu kendi boynunda hisseden millî burjuvazinin ve küçük burjuva kitlelerinin desteğine dayanarak, bunların nispeten ileri bir hamle yapmaları büsbütün ihtimal dışı sayılmaz. Böyle bir hareketi az veya çok desteklemek bizim ana hedefimize aykırı düşmez.[96]

Demek ki, 1951 TKP tutuklamasından sonra yeniden örgütlenmeye başlayan TKP, Komintern'in Yedinci Kongresi'nin *ulusal burjuvaziyle işbirliği* politikasını sürdürüyordu.

Bu politikanın devam edeceğini birkaç belgeye bakarak görelim: 10 Eylül 1965 günü, TKP'nin kuruluş yılında, TKP Sekreteri olan Zeki Baştımar (Yakup Demir) bir konuşma yaptı ve bu konuşma *Yeni Çağ* dergisinin 9. sayısında yayımlandı. Zeki

95 Zeki Baştımar, aktarma *TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı*, TÜSTAV, 2002, s.102.

96 Zeki Baştımar, aktarma *TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı*, TÜSTAV, 2002, s.104.

Baştımar, bu konuşmada, millî burjuvazinin anti-emperyalistliğinin devam ettiğini açıkladı:

> Bizde burjuvazi millî vasfını kaybetmiştir. O artık anti-emperyalist olamaz, memleketin sosyal ve politik hayatında ilerici bir rol oynayamaz.
>
> Bizce bu görüş memlektin bugünkü gerçeklerine uygun değildir.[97]

Yine Zeki Baştımar 1965'de *Yeni Çağ* dergisinin 10. sayısında bu görüşünü tekrarladı:

> Gelişen olaylar, Türkiye'de millî burjuvazinin topyekûn yabancı sermaye ile bağlandığı, menfaatlerinin emperyalizmle birleştiği ve artık memleketin sosyal ve politik hayatında hiçbir zaman, olumlu, ileri bir rol oynayamayacağı, bunun için millî demokratik cephe şiarının memleketimizin şartlarına uygun olmadığı düşüncesini savunanları doğrulamamıştır.[98]

İleride TKP Genel Sekreteri olacak olan İsmail Bilen de, Atatürk'ü anti-emperyalist ve anti-feodal olarak gösteren şu satırları 1967'de yazdı:

> AP yöneticileri, demokrasi, barış ve ulusal bağımsızlık düşmanları, Atatürk'e karşı, onun savunduğu ileri ilkelere karşı, onun anti-emperyalist, anti-feodal yönüne karşı saldırıları yan yana yürütüyorlar. Atatürk'ün ilerici gençliğe öğütlerini yayanlara karşı Bornova savcılığının soruşturma, kovuşturma açması, aslında gericilerin Atatürk'ü yargılamak, onu mahkûm etmek çabalarından başka birşey değildir.[99]

* * *

Zeki Baştımar, 23 Mayıs 1973'te TKP Merkez Komitesi Bürosu tarafından görevinden alındı. Böylece İsmail Bilen'in Genel Sekreterlik dönemi başlamış oldu. 24 Mayıs 1973'te TKP Politik Bürosu *1973 Atılımı* denilen süreci başlattı.

97 Zeki Baştımar, *Yaşam Öyküsü, Mektuplar, Yazılar*, Sosyal Tarih Yayınları, 2009, s.102.

98 *Yeni Çağ*, 10. sayı Ekim 1965.

99 İsmail Bilen, *Günümüzde TKP*, 1967, s.25.

TKP'nin Üçüncü Programı'nın ilk taslağı 1973'te TKP Politik Bürosu tarafından hazırlandı ve ancak 1977'de Konya Konferansı denilen, ama Moskova'da yapılan toplantıyla onaylandı. TKP'nin Üçüncü Programı olan 1973 programı, ulusal burjuvaziyi emperyalizme ve faşizme karşı destekleyeceğini, onunla ittifak yapacağını açıkladı. Sanki anti-emperyalist, anti-faşist bir burjuva varmış gibi, TKP programında şu saptamayı yaptı: "*TKP, ulusal burjuvazinin, emperyalizme, gericiliğe, faşizme karşı her ileri adımını destekler. Ulusal burjuvazinin ilerici politik, sosyal örgütleri ile işbirliği ve ittifaklar kurmak yollarını arar.*"[100]

* * *

TKP Merkez Komitesi, parti yayını olarak *Atılım* gazetesini 8 Ocak 1974'te yayımlamaya başladı. *Atılım Dergisi* de TKP Üçüncü Programı'nın ulusal burjuvaziyi destekleme tutumunu devam ettirdi. İki örnek verelim. Ocak 1974 *Atılım* sayısı ulusal burjuva konusunda şöyle yazdı: "*TKP, anayurdun ulusal çıkarlarını savunan, emperyalizme, onunla işbirliği kuran tekellere karşı demokratik bir düzen, gerçek bir halk hükümeti için direnen ulusal burjuvazinin her olumlu girişimini desteklemiştir.*"[101] *Atılım*'ın Mayıs 1975 tarihli sayısında da şunları okuyoruz: "*Burjuvazinin sola açılan, ulusal niteliği olan kanadıyla, orta katmanlarla bağlı kesimiyle savaş ortaklığı kurmak gerek.*"[102]

* * *

28 Temmuz 1977'de DEVRİMCİ İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), TKP'nin etkisiyle Ulusal Demokratik Cephe (UDC) çağrısını yaptı. UDC, ulusal burjuvaziyle ittifak yapacak cepheydi. TKP yıkılıncaya kadar, ulusal burjuvaziyle ittifak siyasetini değiştirmedi.

1979'da TKP içinden bir grup *İşçinin Sesi* olarak bu siyasete

100 *Türkiye Komünist Partisi - Program*, Ürün Yayınları, 1978, s.60.

101 *Atılım*, Ocak 1974.

102 *Atılım*, Mayıs 1975.

karşı çıktı. Kemalistleri öven, onlarla bağlaşıklık kurabileceğini sanan TKP yönetimini eleştirdi. Ne var ki, bu grup TKP'den koptu ve TKP yönetimi Kemalistlere sıcak bakan politikasını sürdürdü.

12 Eylül 1980 darbesinden sonra TKP, Kemalistlere daha fazla yapıştı. Faşizme karşı ulusal burjuvaziyi (Cumhuriyet Halk Partisi'ni) anti-faşist saflarda dövüşmeye çağırdı. Kendilerini gerçek Kemalistler olarak sunan Evren Cuntası (ki gerçekten öyleydiler), TKP'ye göre, gerçek Kemalist olamazlardı. Çünkü, Kemalizm eşittir Ulusal burjuvazi, anti-emperyalist ve anti-faşistti. Cunta bu özelliklere uymuyordu.

1982 Kasım *Atılım*'ında, Evren Cuntası'nın Kemalizmini gerçekçi bulmayan TKP eleştirisinden bir kez daha Kemalizmin anti-emperyalist olduğunu öğreniriz. Ayrıca, Evren Cuntası'nın ılımlı kanadını(!) destekleyen Kemalistlerin de TKP tarafından desteklendiğini öğreniriz.

> Kemalizmden anti-emperyalist görüşleri çıkarıp atın mı, geriye, tam da cuntanın savunduğu türden gerici bir dünya görüşü kalır. Buna artık, Kemalizm deyip, dememek bizim değil, Kemalistler'in sorunudur.
>
> (...)
>
> Bugün geçici de olsa, cunta çevresinde kümelenen, cuntanın görece ılımlı kesimlerini bir ölçüde destekleyen Kemalist çevreleri uyarıyor, ABD emperyalizmine, iç gericiliğe karşı konumlarını derinleştirmekte onları destekliyoruz.[103]

* * *

TKP'nin Beşinci Kongresi 1983 yılında yurtdışında toplandı. TKP Genel Sekreteri, Nabi Yağcı (Haydar Kutlu) oldu. TKP'nin Dördüncü Programı ve *Mustafa Suphi Tezleri* kabul edildi.

Kongre 51 yıl sonra toplanmıştı. TKP, yürüttüğü Kemalizm yanlısı politikalara rağmen 1980 Evren darbesinden (gerçek Ke-

103 *Atılım*, Kasım 1982.

malistlerden) gerekli yanıtı almıştı; TKP kadrolarının bir kısmı cezaevlerine tıkılmıştı, bir kısmı da yurtdışına kaçmıştı. Parti, kıl payı dağılmanın eşiğinden dönmüştü: TKP, faşist olarak görmediği Evren Cuntası'na direnememişti.

Partiyi yeniden bir heyecan altında toplamak için *sol* bir politika gerekiyordu. Söylem düzeyinde bu zorunluydu: TKP'nin Beşinci Kongresi, Evren Cuntası'nı *faşist* olarak ilan etti, barışçıl devrimin artık Türkiye'de yolunun kapalı olduğunu kabul etti.

Ne var ki, bu sol söylemin altında sağ bir politika yatıyordu. Kongre'den kısa bir süre sonra da açığa çıkacaktı.

TKP'nin sol görünen keskin söylemlerine eklemlenen politika, *ulusal demokrasi* politikasıydı. Ulusal demokrasi neydi? TKP, burjuvaziyi iki karşıt kesime ayırıyordu. Bir tarafta, işbirlikçi tekelci burjuvazi, büyük toprak sahiplerinden oluşan oligarşik bir yapı vardı. Diğer tarafta, buna karşı olan orta ve küçük işletme sahipleri, köy burjuvazisi vardı. İkinci kesim anti-tekel, anti-feodal, demokratik burjuvaziydi. Bu ikinci kesimi TKP şöyle tanıtıyordu:

> İkinci kesim: Ulusal burjuvaziden, tekellerle bağlı olmayan ve sanayide etkinlik gösterenler başta olmak üzere, orta ve küçük işletme sahiplerinden ve köy burjuvazisinden oluşuyor. Bu kesim, emperyalizme karşı, anti-tekel, demokratik, anti-feodal, ulusal reformist bir karakter taşıyor.[104]

İşte, ulusal demokrasi, emekçi sınıflarla ikinci kesimdeki burjuvazinin ittifakıyla kurulacaktı. Kemalist burjuvaziyle ittifakın yeni versiyonu buydu. Şöyle diyordu TKP Beşinci Kongre Belgeleri'nde:

> TKP'nin 1983 yılında yapılan MK Plenumu'nun onayladığı ve şimdi parti programında yer alan ulusal demokrasi, belirtildiği gibi, işçi sınıfının öncülüğünde, köylülüğün, orta katmanların, küçük ve orta kapitalist işletme sahiplerinin bağlaşıklığının erkiyle gerçekleştirilebilir.[105]

104 *Mustafa Suphi 100. Yıl Tezleri*, TKP Yayınları, 1984, s.47.

105 *Türkiye Komünist Partisi 5. Kongre Belgeleri (I)*, TKP Yayınları, 1983, s.51.

Ortada aslında anti-tekel, anti-feodal, demokratik bir burjuvazi yoktu. Ama TKP, burjuvaziyle işbirliği politikası gereği böyle bir burjuvaziyi üretiyordu. Ulusal burjuvazi ile ittifak şimdi isim değiştirmişti.

Demek ki, TKP'nin Beşinci Kongresi'nden sonra da burjuvazinin bir kesimiyle bağlaşıklık politikası devam ediyordu. Kemalizmin yine anti-emperyalist, anti-feodal öz taşıdığı savunuluyordu. TKP'nin Merkez Komitesi Organı olan *Yol ve Amaç Dergisi*'nin 1986 Ekim sayısında (14. sayısında) bu anlayışı bulabiliriz:

> Kemalist devrim ve hareket, Jön Türkler'den, İttihatçılar'a uzanan kuşağın başlattığı burjuva demokratik devrimi, anti-emperyalist, anti-feodal öz taşıyan, burjuva sınıfsal içerikli bir politik devrimle noktaladı.
>
> (...)
>
> Kemalizmin anti-emperyalist, demokratik bir öz taşıyan mirasına sahip çıkmak, yalnız günümüzde verilen demokrasi savaşımını kazanmak için değil, anti-emperyalist demokratik bir karakter taşıyan önümüzdeki devrim aşaması açısından da, en başta işçi sınıfının, devrimci sol güçlerin çıkarınadır.[106]

* * *

Mart 1985'te Gorbaçov, Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) Genel Sekreterliğine getirilmişti. Gorbaçov'un başlattığı *Yeni Düşünce Akımı* en kolay ve en hızlı biçimde TKP'yi etkiledi. Yeni Düşünce Akımı'nın özü, bir bütün olarak burjuvaziyle ortaklık politikasıydı. SBKP, bu politikayı uluslararası planda savunurken, *kardeş parti* TKP'ye de kendi burjuvazisiyle ortaklık politikası düştü.

1985-1986'da TKP ve Türkiye İşçi Partisi (TİP), SBKP'nin savunduğu "Yeni Düşünce" temelinde birleşmek üzere çalışmalara başladılar. 7 Ekim 1987'de Brüksel Basın Toplantısı ile TİP-TKP birliğinden Türkiye Birleşik Komünist Partisi'nin (TBKP'nin) kurulduğu duyuruldu.

106 *Yol ve Amaç*, 14. sayı Ekim 1986, s.80,81.

1988'de TBKP'nin Birlik Kongresi toplandı. Kapitalizmin sınırını aşmayan bir program kabul edildi. Programın amacı, egemen burjuvazinin iktidarına son vermek değildi; egemen burjuvaziyi *emeğin korunmasına* geçişe zorlamaktı. Bunun için de işçi sınıfı, sınıf karşıtlarıyla diyalog içine girmeliydi. TBKP'nin Birinci Kongre Belgeleri'nde bu yeni politika hakkında şunları okuyoruz:

> Kapitalizm çerçevesini aşmayan hedeflerin, ya da reformların yerine getirilmesi için, öne konan politik amaç, egemen burjuvazisinin (büyük ve tekelci burjuvazi ve büyük toprak sahiplerinin) siyasal iktidarına son vermek değildir.
>
> (...)
>
> TBKP, bu aşamada, henüz kapitalizmin sınırlarını aşmayan ve burjuvazinin egemenliğine son vermeyen ekonomik, sosyal, kültürel ve politik hedeflere ulaşmak için mücadele edecektir.
>
> (...)
>
> Buradan çıkan pratik sonuç, söz konusu hedefler için, komünistlerin, işçi sınıfının sınıfsal karşıtları da içinde, çok geniş güçlerle diyalog ve işbirliği için çalışmalarının olanaklı ve zorunlu olduğudur.[107]

TKP eskiden sadece ulusal burjuvazi ile ittifak düşünürken, bu sefer TBKP, sınıf karşıtı olan egemen burjuvaziyle diyaloğu (ortak bir noktaya varmayı) savunmaktadır. İşte, Sovyetler Birliği'nden gelen *yeni düşünce* buydu.

TBKP'nin Türkiye'de yayın organı olarak çıkan *Yeni Açılım* dergisinde de sınıf karşıtı olan burjuvaziyle işbirliğini savunan görüşleri bulmaktayız.

> Böyle bir durumda, siyaset yapacaksak, sınıf karşıtımızla bile ortak noktalarımızın bulunabileceğini, konum ve görüşlerimizin yaklaşabileceğini varsayacağız.[108]

107 *Türkiye Birleşik Komünist Partisi 1. Kongre Belgeleri*, İnfomedia, 1988, s.71,72.

108 *Yeni Açılım*, 6. sayı, s.49.

Sınıf karşıtlarımızı da sağduyu ve gerçeklik temelinde uzlaşmalara razı etmek, onun işçi sınıfına karşı şiddet ve teröre başvurma olanaklarını sınırlamak olanaklı.[109]

* * *

Ulusal burjuvazi ile işbirliğinden, sınıf karşıtı egemen burjuvaziyle işbirliğine sıçrayan TBKP (veya TKP) için artık Kemalizmi daha fazla yüceltmek, resmî ideolojiye daha fazla güven vermek olanaklı hale gelmişti. Şimdi, artık, Kemalizmin demokratik bir hareket olduğu açıkça yazılabilir, Atatürkçülük devrimci bir hareket olarak ilan edilebilirdi.

Yeni Açılım'ın Şubat 1989 tarihli 10. sayısında şunları okuyoruz:

Başında Mustafa Kemal'in bulunduğu Anadolu hareketi, bütün ulusun ortak dayanışmasının ürünüdür. İktidarın oluşmasında geniş bir ittifaklar sistemi kurulmuş, bu ittifak halk kitlelerinin de desteğini sağlamıştır. Böyle olduğu için de, gerçekten demokratiktir.

(...)

Ulusal kurtuluş savaşımız, bir kez daha vurgulayalım ki, gerek örgütlenişi, gerekse yönetilişi bakımından demokratik bir anlayışın ürünüdür.

(...)

Atatürk yönetimi, özünde ülkemizin özgül koşulları içinde, çağdaşlığı devrimci biçimde arayıştır. Bu devrimci arayışın bir temel direği, cumhuriyet, yani ulusal egemenliktir. Arka fonu ise, cumhuriyet anlayışının içinde örtük olarak içkin (zımnen mündemiç) bir demokrasidir. Bir bakıma da, denilebilir ki, bu dönem, bugün genel olarak anladığımız tarzda demokrasiye bir hazırlık dönemidir.[110]

* * *

TBKP (ya da TKP) 1990 yılında Sovyetler Birliği'nin yıkılma sürecine paralel olarak dağılmaya başladı. İdeolojik olarak resmî

109 *Yeni Açılım*, 3. sayı, s.38.

110 *Yeni Açılım*, 10. sayı Şubat 1989.

ideolojiyi savunma alanından, egemen ideolojiyi savunma alanına geçti. Burjuvazinin özelleştirme politikasını, serbest piyasayı (yani kapitalizmi) kabul etti. 1990'da kendisine en yakın parti olarak ANAP'ı tayin etti.

Son TKP Genel Sekreteri olan Haydar Kutlu (Nabi Yağcı), 9 Kasım 1990'da, Neşe Düzel ve Ahmet Altan'ın konuğu olarak Star-1 Televizyon'unda programa katıldı, soruları yanıtladı. Bazı sorular ve yanıtlar şöyle:

> Soru: Serbest piyasayı destekliyor musunuz?
>
> Yanıt: Evet. Sovyetler Birliği'nde yaşanan bunalımın gerisinde devlet sosyalizminin yattığı düşüncesindeyseniz gayet tabii özelleştirmenin de, serbest piyasanın da yanında olmak çok mantıki bir sonuç.
>
> Soru: Komünizm ve serbest piyasa yıllarca birbirinin zıddı oldu. Şimdi ikisini yan yana söylemek çok enteresan. Lütfen tarihi bir belge olsun. 'Ben bir komünistim ve serbest piyasa ekonomisini destekliyorum,' der misiniz?
>
> Yanıt: Derim.
>
> (...)
>
> Soru: Türkiye'de siyasî partiler içinde size en yakın düşünen parti hangisi?
>
> Yanıt: Serbest piyasa uygulaması açısından bize en yakın parti ANAP.[111]

Böylece, Mustafa Suphi'nin burjuvaziyi devirmek amacıyla kurduğu TKP, son Genel Sekreteri Nabi Yağcı'nın (Haydar Kutlu'nun) ellerinde ideolojik sefalet içinde öldü. Ulusal burjuvaziyle, Kemalizmle kurduğu ideolojik bağlantı, TKP'yi önce resmî ideolojiye, sonra da egemen ideolojiye bağladı. Ne acıdır ki, egemen ideolojiye teslimiyet, TKP'nin son sözü oldu.

Sonuç

Kemalizmi söylemlerine göre değerlendirmek doğru mudur?

111 Nabi Yağcı, Star-1 Televizyonu'nda Yapılan Söyleşi, 9 Kasım 1990, aktaran Naciye Babalık, *TKP'nin Sönümlenmesi*, s.351-352.

Sözgelimi, hilafete bağlılığını bildiren ve hilafet ile saltanatın ayrılmazlığını savunan Mustafa Kemal'in şu sözlerine bakalım:

> Yüce saltanat makamı ve hilafetin ve yüce milletlerinin, hayatımın son noktasına kadar her zaman koruyucu ve sadık bir bireyi gibi kalacağımı, en yüksek bir bağlılıkla arz eder ve söz veririm.
>
> Kulları
>
> Mustafa Kemal.[112]
>
> Saltanat makamı aynı zamanda hilafet makamı olduğu için, padişahımız, İslam topluluğunun da başkanıdır. Mücadelemizin birinci gayesi ise saltanat ve hilafet makamlarının ayrılmasını amaçlayan düşmanlarımıza, millî iradenin buna uygun olmadığını göstermek ve bu kutsal makamları, yabanıların esaretinden kurtararak, padişahın yetkisini, düşmanın tehdit ve zorundan serbest kılmaktır.
>
> 24 Nisan 1920.[113]

1 Kasım 1922 günü saltanatı, 3 Mart 1924 günü halifeliği yukarıdaki sözlerine rağmen kaldıran yine Mustafa Kemal'dir.

* * *

Mustafa Kemal, birçok kez emperyalizme ve kapitalizme karşı olduğunu belirtmiştir. Örneğin, 1 Aralık 1921'de şöyle demiştir:

> Biz bu hakkımızı mahfuz bulundurmak, istiklalimizi emin bulundurabilmek için heyet-i umumiyemizce, heyet-i milliyemizce bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı heyet-i milliyece mücadeleyi caiz gören bir mesleği takip eden insanlarız.[114]

Türkiye'de kapitalizmi geliştiren, Müslüman Türk burjuvazisini kendi elleriyle yaratan ve egemen yapan Mustafa Kemal değil midir? Lozan'da emperyalizme teslim olanlar Kemalistler değil midir?

112 8-9 Temmuz 1919, Hükümdar Hazretlerinin Saray Dairesi Yüksek Başkâtipliği Aracılığıyla Padişah Hazretinin Katına Mustafa Kemal'in Çektiği Telgraf, *Din ve Laiklik Üzerine*, Kaynak Yayınları, 1997, s.24.

113 Mustafa Kemal, *Din ve Laiklik Üzerine*, Kaynak Yayınları, 1997, s.26.

114 Mustafa Kemal, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, 1. Cilt, s.196.

* * *

Mustafa Kemal, birçok kez *Kürdistan* bölgesinden, Kürtlerin demokratik ulusal haklarından bahsetmiştir. Sözgelimi, 1923 yılında Kürtlere *bölgesel özerklik* hakkını savunmuş ve şöyle demiştir:

> Dolayısıyla başlı başına bir Kürtlük düşünmektense, bizim Teşkilat-ı Esasiye Kanunu gereğince zaten bir tür yerel özerklikler oluşacaktır. O halde hangi livanın halkı Kürt ise, onlar kendi kendilerini özerk olarak idare edeceklerdir.[115]

Peki, Şeyh Sait ayaklanmasını, Ağrı isyanını, Dersim direnişini kanla bastıran Kemalistler değil midir? Kürtleri, silah zoruyla, asimilasyon politikasıyla Türkleştirmek isteyenler Kemalistler değil midir?

Bu örnekler, Kemalizmi söylemlerine göre değil, pratiğine bakarak değerlendirmemiz gerektiğini gösteriyor. Pratik, teoriden her zaman üstündür; teori, pratiğin çocuğudur.

* * *

Kemalizm, Mustafa Kemal'ın pratik eyleminin teorize edilmesiyle oluşmuştur. İç tutarlığa ve bir bütünlüğe sahip olduğu söylenemez. Genel bir saptama yapmak gerekirse: Kemalizmin, Türk burjuvazisinin kimliğini yansıtan bir burjuva ideolojisi olduğu söylenebilir.

Kemalizm ile anti-emperyalizm eşitlenebilir mi? Kemalizm, Türkiye'de kapitalizmi geliştirmeyi ve Avrupa-Amerika'ya benzemeyi hedef seçmiştir. Kapitalizmi savunan bir hareket, öz biçimiyle anti-emperyalist olamaz. Kemalist hareket, tekelci kapitalizmden başka bir şey olmayan emperyalizmin egemenliğine son vermeyi hiçbir zaman hedeflemedi. Türkiye'yi emperyalist zincirden koparmayı hiç istemedi. Evet, M.Kemal'in emperyalizme, kapitalizme karşı olduğunu söyleyen nutukları vardır. Ne

115 Mustafa Kemal, *Eskişehir-İzmit Konuşmaları (1923)*, Kaynak Yayınları, 1993, s.105.

var ki, bir hareketi değerlendirirken bakılacak yer kendi kendini tanımlama biçimi değil, pratik eylemidir. Kemalizm, Türkiye'de kapitalizmin temellerini güçlendirmeye çalışmıştır. Müslüman Türk sermayesini, Müslüman olmayan Rum-Ermeni sermayesinin egemeni yapmıştır. Devleti ele geçiren Kemalizm, devlet olanaklarını kullanarak Müslüman Türk burjuvazisini kendi elleriyle üretmiştir.

Kemalistler emperyalizme karşı ulusal bir savunma yapmadı mı? Emperyalist işgale karşı çıkmadı mı? Tabii ki çıktı. *Burjuva devleti kurma* misyonunu yüklendi. Ancak, işgale karşı çıkmakla, emperyalizm eşitlenemez. Emperyalizm sadece bir politika değil, aynı zamanda ekonomik bir yapıdır; üretim tarzıdır. Kemalizm, emperyalist (kapitalist) üretim tarzına karşı çıkmak ne kelime, bu üretim tarzını yerleştirmeye, geliştirmeye çalıştı. Nitekim yarattığı burjuva, emperyalizmle işbirliği yapan komprador burjuvazi oldu. Ulusal burjuva dedikleri bu komprador burjuvazidir. (Bugün büyüdükleri için emperyalizmle ortaktırlar.)

Kemalizmin savunduğu *ulusal kurtuluşçuluk*, Türk burjuvazisini ülke içinde egemen yapmak, Türk burjuvazisini kurtarmak, Türkiye işçi sınıfı ezmekten başka bir anlama gelmez.

Kemalizmle, anti-emperyalizmi eşitlemek ne kadar yanlışsa; Kemalizmle, milliyetçiliği eşitlemek o kadar doğrudur. Kemalizm milliyetçiliktir; Türk milliyetçiliğidir. Kemalizmin bugün de geçerliliğini koruyan şu söylemleri bunu göstermiyor mu?

-Türk milleti bütün milletlerden üstündür.

- İnsanların yaradılışında fevkalade olan şey, Türk olarak dünyaya gelmektir.

- Bir Türk dünyaya bedeldir.

- Türk milletinin kudreti damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

* * *

Kemalizm, burjuva demokratik bir hareket midir? Kemalizm,

Müslüman Türk burjuvazisini yaratırken feodalizmle uzlaşarak bunu yaptı. Anti-feodal olmayan bir hareket burjuva demokrat sayılamaz. Kaldı ki, anti-feodal burjuvazi 1850 yıllarından sonra tarih sahnesinden silinmiştir.

Kemalizm, Türk ulusu dışındaki Kürtlere, Ermenilere, Rumlara vahşi biçimde *Türkleştirme* politikası uygulamıştır. Başka ulusları, ulusal azınlıkları ezmek isteyen, onların burjuva demokratik haklarını tanımayan bir hareketin kendisi burjuva demokrat olamaz.

1923-1950 arasında otoriter, tek partiye, tek şefe dayanan bir rejimi kuranlar burjuva demokrasisinin çok uzağındadır. Dolayısıyla bunu gerçekleştiren Kemalizm, burjuva demokrat olamaz.

Kemalizm ne yaptı? Kapitalizmin gelişiminin önünde engel olan üstyapı kurumlarını (kültürü, hukuku, eğitimi, dini, vb.) burjuva ideolojisine uygun biçimlere soktu. Kapitalizmin daha kolay gelişeceği üstyapı kurumlarından kurulu *ideolojik bir ev* yaptı. Sözgelimi, burjuva hukuk anlayışına toplumda yer açtı; dini, devletin kontrolüne aldı; burjuva kültürünü ve eğitimini geliştirmenin kapılarını açtı. Kısacası, burjuva toplumun yeşermesi için gerekli zemini kurdu; ele geçirdiği devleti yeniden yapılandırdı; devleti burjuva uygun biçime soktu. Kapitalizmin devrimci değil, prusya (evrimci) gelişiminin önkoşullarını, eski düzenin egemenleriyle uzlaşarak hazırladı.

Demek ki, Kemalizm, ne klasik anlamıyla anti-emperyalizmdir, ne de burjuva demokratizmdir. Dolayısıyla Kemalizm, devrimcilik hiç değildir. Kemalizmi ilericilik; ilericiliği devrimcilik; devrimciliği anti-emperyalizm olarak savunan bir komünist, kendi görüşleriyle çelişkiye düşer. Komünizm, kapitalist üretim biçiminin karşıtı olan üretim tarzıdır. Kemalizm ise kapitalist üretim tarzını savunduğuna göre bu çelişki çözülemez.

TKP de bu çelişkinin içine düşmüştür. Kemalizmi övmek, yüceltmek, Kemalizmin söylemlerini ilerici, anti-emperyalist saymak, resmî ideolojinin tuzağına düşmektir. TKP, Kema-

lizmin en kıskanç olduğu Kürt sorununda açık biçimde resmî ideolojiyle ağız birliği etmiştir. Kemalizmi karşı-devrimci olarak ilan ettiği dönemde bile bundan kurtulamamıştır.

* * *

TKP'nin tarihi, Kemalizme bakış açısından kabaca üç döneme ayrılabilir.

Birinci dönem, 1920-1927 arasını kapsar. Kemalizmle (dolayısıyla resmî ideolojiyle) uyuşan bir dönemdir. Kemalizmin *ulusal kurtuluş* söylemi aynen kabul edilip yüceltilmiştir. Ebedî şefin putlaştırılmasında az ya da çok TKP'nin payı olmuştur. Burada TKP'yi yanlışa sürükleyen temel ideolojik motif, Kemalizmin anti-emperyalizmle eşitlenmesidir.

İkinci dönem, 1927-1937 dönemini kapsar. Burada anti-Kemalizm vurgusu hakimdir. Ne var ki, birinci dönemin Kemalizm değerlendirmeleri doğru kabul edilerek, anti-Kemalizm yapılmıştır. TKP, Kemalizm olumlamasından, Kemalizmin olumsuzlanmasına bir özeleştiri ile geçmemiştir. TKP'ye göre değişen TKP değil, Kemalizmdir. Gerçekte ise Kemalizm, her iki dönemde de öz olarak aynı Kemalizmdir. Ne birinci, ne de ikinci dönemde Kemalizm, anti-emperyalist değildir. TKP ikinci dönemde de anti-Kemalist söylemine karşın Şeyh Sait ayaklanmasını gerici-emperyalistlerin örgütlediği bir ayaklanma olarak görmeye devam etmiştir.

Üçüncü dönem, 1937 sonrasını kapsar. 1937 sonrasının başlangıcı Kemalizmle tümüyle kucaklaşma dönemidir. Resmî ideolojiye ve ardından egemen ideolojiye TKP'nin teslim olduğu en karanlık dönem budur.

TKP sönümlenineeye kadar, Kemalizmden geriye kalmış olan *ulusal çıkarı savunma, ulusal birlik, ulusal ordu, ulusal demokrasi, ulusal demokratik cephe, burjuvazinin ilerici kanadını desteklemek, yurtseverlik* vb. anlayışlar farklı vurgularla yerini korumuştur.

TKP 1937 sonrası dönemde burjuvazinin bir kesimiyle (ilerici, ulusal burjuvaziyle) flört etmekten vazgeçmemiştir. TKP'nin Kemalizmle (ulusal burjuvaziyle) işbirliği politikasının sürekliliik gösterdiğini örneklerle somutladık.

TKP'nin iliklerine işlemiş *Kemalizmi olumlama hastalığı*, TKP ölünceye kadar devam etmiştir. TKP, her koşulda burjuvazinin (hatta faşist cuntanın içinde bile) ılımlı-ilerici bir kanadını bulmakta hünerini göstermiştir. İşte, burjuvazinin bir kanadıyla ideolojik planda kurulan bağ, resmî ideolojiyle kurulan bir bağ olmuştur. Bu köklü yanlışın temeli de Kemalizmi destekleyen bakışa dayanır.

* * *

Komintern'in Kemalizmi destekleyen yaklaşımının başından itibaren yanlış olduğunu söyleyelim. TKP'nin resmî ideolojiyle ilişki kurmasının maddî nedeni, Sovyetler Birliği'nin ulusal çıkarlarıdır. Sovyetler Birliği devlet politikası açısından Türkiye ile *barışçıl bir yaşam* sürdürmek istemiştir. Stalin Komintern'i yozlaştırdıktan sonra, Komintern'in komünist görevlerini de Sovyet dış politikasına uygun hale getirmiştir. Dolayısıyla, Komintern'e üye her partinin görevi, Sovyetler Birliği'nin ulusal çıkarlarını, dış politikasını gözü kapalı savunmak olmuştur. TKP de üzerine düşen görevi bir kardeş *parti* olarak yerine getirmiştir. Burada burjuvaziyle bağlantı kayışı Türkiye için Kemalizm olmuştur. Diğer komünist partiler için farklı burjuva, reformist partiler bu işlevi yüklenmiştir.

Stalinizm dünya devrimi anlayışından hem teorik, hem pratik olarak koptuktan sonra, Komintern'in partilerine kendi ülkelerinde devrim yapmak değil, varolan durumu korumak (barış içinde birlikte yaşamak) görevi düşmüştür. Özellikle, Komintern'in Yedinci Kongresi'nden sonra, *burjuvaziyle işbirliği politikası* komünist partilerinin vazgeçemeyecekleri temel politika haline gelmiştir. TKP açısından bunun anlamı, burjuvazinin ilerici kanadıyla (ulusal burjuva denilen Kemalizmle) ulusal cep-

heler kurmayı, ulusal demokrasiyi gerçekleştirmeyi, ulusal birliği sağlamayı, ulusal çıkarı emperyalizme karşı korumayı istemek olmuştur.

Sovyetler Birliği, Komintern'in (Komintern dağıtıldıktan sonra da *Özel Kardeş Parti Masaları*'nın, uluslararası komünist parti toplantılarının) amacını, Sovyetler Birliği'nin çıkarını korumaya indirgediğinden dolayı, buna uygun teoriler üretmiştir.

Sömürge ve bağımlı ülkelere düşen teorik plan, millî demokratik devrim olmuştur. Millî (ulusal) demokratik devrim, ulusal burjuvazi diye uydurulmuş hayali bir burjuvaziyle ittifak demektir. Bu teoriye göre: Millî burjuvazi ilericidir; emperyalizmle ve feodalizmle savaşacak bir burjuvazidir. Bakın, 1960 Moskova Bildirisi ne diyor?

> Bugünkü şartlarda sömürge ve bağımlı memleketlerde emperyalist çevrelerle bağlantısı olmayan millî burjuvazi, anti-emperyalist, anti-feodal devrimin temel ödevlerinin yerine getirilmesi ile objektif olarak ilgilidir; bundan ötürü de emperyalizme ve feodalizme karşı devrimci savaşa katılma yeteneğini yitirmemiştir. Bu bakımdan ilerici karakterlidir.[116]

Burjuvazinin devrimci barutunu tükettiği bir çağda anti-feodal bir burjuva kalmış mıdır? Burjuva demokratik bir burjuva sınıfı kalmış mıdır? Emperyalizmle bağlantısı olmayan bir *millî burjuva* sınıfı kalmış mıdır? Kapitalizmin uluslararasılaştığı bir dönemde, emperyalizmin sermaye ihracıyla ilişkisi olmayan bir burjuva sınıfı kalmış mıdır? Sovyetler Birliği'nin *kardeş komünist partileri* kendi ülkelerinde böyle bir burjuva sınıfı arayıp bulmuştur.

İşte, TKP, Sovyetler Birliği'nin ihtiyacı olan ilerici burjuvaziyi Kemalizmde bulmuştur. Demek ki, TKP tek başına suçlu değildir. Bağlı olduğu merkezin bir uydusu olarak yanlışa ortak olmuştur. Daha önemlisi, bu yanlışı Türkiye solunun anası olarak

116 1960 Moskova Bildirisi, aktaran Zeki Baştımar, *Yaşam Öyküsü, Mektuplar, Yazılar*, Sosyal Tarih Yayınları, 2009, s.103.

kendi çocuklarına taşımıştır. Türkiye devrimci hareketinde bugün de devam eden *Kemalizm körlüğü*nde TKP suçludur. Ama yalnız başına değil; Sovyetler Birliği'yle, Stalinizmle birlikte!

* * *

Stalin, 3 Mart 1953'te öldü. Ölmeden yaklaşık olarak 5 ay önce (14 Ekim 1952'de) dünya komünist partilerine kötü bir *vasiyet* bıraktı. Bu vasiyete göre, artık burjuvazi ulusların bağımsızlığını, ulusların haklarını, yurtseverliği, kısacası ulusçuluğu savunmuyordu. Şimdi komünistler bunları savunmalıydı; yani ulusalcı, yurtsever olmalıydı. Stalin dedi ki:

> Eskiden burjuvazi ulusun başı sayılırdı, ulusun haklarını ve bağımsızlığını savunurdu, bunları 'her şeyin üstünde' sayardı. Bugün artık 'ulusal ilke'den iz kalmamıştır.
>
> (...)
>
> Ulusal bağımsızlık ve ulusal egemenlik bayrağı geminin bordasından denize atılmıştır. Eğer siz, komünist ve demokratik partiler temsilcileri, yurtsever olmak istiyorsanız, ulusun yönetici gücü olmak istiyorsanız, bu bayrağı başınızın üstünde yükseltmek ve onu ilerilere taşımak hiç kuşku yok ki size düşer. O bayrağı sizden başkası yükseltemez.[117]

İşte, Stalin'in ölümünden sonra gelen Sovyetler Birliği yöneticileri, hem bu *vasiyeti* bir teori haline getirdiler, hem de bunu tüm *kardeş komünist partilerine* kabul ettirdiler. TKP de bu *ulusçu-yurtsever vasiyeti* kendini dağıtıncaya kadar ısrarlı bir biçimde yerine getirdi ve Türkiye sol hareketine taşıdı.

Komünistlerin, Marksizmi hatırlamasının zamanı çoktan geçti. Geç de olsa, Marksizmin temel ilkelerinden biri olan, *komünistlerin vatanının, ulusunun olmayacağı* şimdi hatırlanmalıdır. Ulusu, yurtseverliği savunan komünist, burjuvaziyi ve onun ideolojisini bir biçimde savunmuş olur. Ulusun çıkarını savunan komünist, egemen sınıfın çıkarını ve ideolojisini bir biçimde savunmuş olur. *Ulusun çıkarı* denen kategori, ulusa egemen olan *burjuvazinin çıkarı* denen kategoriyle özdeştir.

117 J.Stalin, *Son Yazılar 1950-1953*, Sol Yayınları, 1976, s.190-191.

Ulusalcılık ilkesi, ulusal devlet bencilliğinin dışa vurumudur. Ulusalcı olmak, ulusal devlet sisteminin doğal bencilliğini savunmaktır.

Yurtseverlik bir mülkiyet duygusudur; bir ulusun sınırlarındaki toprak mülkiyetine bencilce sahip çıkmaktır.

Kemalizm, yurtseverlik, ulusalcılık, tarihinin çöp sepetine atılmalıdır. Resmî ideolojiden bütünüyle kopmanın başka yolu yoktur. Kemalizme, Kemalizmden fazla inanmak ideolojik bir ölümdür. Kemalizm, çağımızın gericiliğidir; çünkü Kemalizmin savunduğu kapitalizm bugün en büyük gericiliktir.

Resmî ideolojiyi damarlarında taşıyarak, egemen ideolojinin kucağında ölen TKP'nin tarihi komünistlere ders olsun.

Mehmet İnanç TURAN

Kaynakça

III. ENTERNASYONAL 1919-1943. (1979), İstanbul: Belge Yayınları.

ASLAN, Yavuz. (1997), ***Türkiye Komünist Fırkası'nın Kuruluşu ve Mustafa Suphi***, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ATILIM. (Ocak 1974).

ATILIM. (Mayıs 1975).

ATILIM. (Kasım 1982).

BABALIK, Naciye. (2005), ***TKP'nin Sönümlenmesi***, Ankara: İmge Kitabevi.

BAŞTIMAR, Zeki. (2009), ***Yaşam Öyküsü, Mektuplar, Yazılar***, İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.

YENİ ÇAĞ. (Ekim 1965), 10. sayı.

BAYDAR, Oya. (1982), ***Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi (1)***, İnfograph.

BELLİ, Mihri. (1974) ***Yazılar***, Ankara: Sol Yayınları.

BELLİ, Mihri. (1969) ***Millet Gerçeği, Aydınlık***, 7. sayı.

BERKES, Niyazi. (1982), ***Atatürk ve Devrimler***, İstanbul: Adam Yayıncılık.

BİLEN, İsmail. (1967) ***Günümüzde TKP***, İstanbul: TKP Yayınları.

BORAK, Sadi. (1997), ***Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşileri***, İstanbul: Kaynak Yayınları.

BOZKURT ESAT, Mahmut. (19 Eylül 1930), ***Milliyet***.

BOZKURT ESAT, Mahmut. (1995), ***Atatürk İhtilali***, İstanbul: Kaynak Yayınları.

CUMHURİYET. (20 Temmuz 1930).

DAVAZ, Rasim. (1997), ***Komintern Belgelerinde Türkiye-3, Kürt Sorunu***, İstanbul:Kaynak Yayınları.

Dersim-Jandarma Genel Komutanlığının Raporu. (2000), İstanbul:Kaynak Yayınları.

DEYMER, Şefik Hüsnü. (1971), ***Seçme Yazılar***, İstanbul:Aydınlık Yayınları.

Din ve Laiklik Üzerine. (1997), İstanbul:Kaynak Yayınları.

FEYİZOĞLU, Turhan. (2007), ***Türk Ocağı'ndan Türkiye Komünist Partisi'ne***, İstanbul: Ozan Yayıncılık.

ELİÇİN, Emin Türk. (1996), ***Kemalist Devrim İdeolojisi***, İstanbul: Sarmal Yayınevi.

ETHEM, Çerkes. (1998), ***Anılarım***, İstanbul: Berfin Yayınları.

Kırklı Yıllar-3 1945 İGB Davası. (2003), İstanbul: TÜSTAV Yayınları.

KIVILCIMLI, Hikmet. (1979), ***İhtiyat Kuvvet: Milliyet (Şark)***, İstanbul: Yol Yayınları.

Komintern Belgelerinde Türkiye-1 Kurtuluş Savaşı ve Lozan. (1993), İstanbul: Kaynak Yayınları.

Komintern Belgelerinde Türkiye-2 Kemalist Cumhuriyet. (1997), İstanbul: Kaynak Yayınları.

Komintern Belgelerinde Türkiye-5 Şefik Hüsnü – Yazı ve Konuşmalar. (1995), İstanbul: Kaynak Yayınları.

KÜRKÇÜ, Ertuğrul. (6 Kasım 2005), "İmge ve Gerçek", ***Radikal İki***.

LENİN, V.İ. (1997), ***Seçme Eserler, Cilt 10***, İstanbul: İnter Yayınları.

KEMAL, Mustafa. (1993), *Eskişehir-İzmit Konuşmaları (1923)*, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Mustafa Suphi 100. Yıl Tezleri. (1984), İstanbul: TKP Yayınları.

NURİ, Süleyman. (2004), ***TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-2***, İstanbul: TÜSTAV Yayınları.

ORAK ÇEKİÇ. (5 Mart 1925), 7. sayı.

PEKDEMİR, Melih. (1997), ***Kemalistler Ülkesinde Cumhuriyet ve Diktatörlük 1***, İstanbul: Doruk Yayınları.

PEKDEMİR, Melih. (1997), ***Kemalistler Ülkesinde Cumhuriyet ve Diktatörlük 2***, İstanbul: Doruk Yayınları.

SELEK, Sabahattin. (1987), ***Anadolu İhtilâli***, Cilt 1, İstanbul: Kastaş Yayınları.

STALİN, J. (1976), ***Son Yazılar 1950-1953***, Ankara: Sol Yayınları.

ŞEN, Bilal. (1998), ***Cumhuriyetin İlk Yıllarında TKP ve Komintern İlişkileri***, İstanbul: Küyerel Yayınları.

TKP MK 1920-1921 Dönüş Belgeleri-2. (2004), İstanbul: TÜSTAV Yayınları.

TKP MK Dış Bürosu 1962 Konferansı. (2002), İstanbul: TÜSTAV Yayınları.

TKP Programları ve Mustafa Suphi Tezleri. (1997), Ankara:Ürün Yayınları.

TUNÇAY, Mete. (1978), ***Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)***, Ankara: Bilgi Yayınevi.

TUNÇAY, Mete. (1981), ***Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)***, İstanbul: Yurt Yayınları.

TUNÇAY, Mete. (1992), ***Türkiye'de Sol Akımlar-II (1925-1936)***, İstanbul: BDS Yayınları.

Türkiye Birleşik Komünist Partisi 1. Kongre Belgeleri. (1988), İstanbul: Infomedia Yayınları.

Türkiye Komünist Partisi, 1926 Viyana Konferansı. (2004), İstanbul: TÜSTAV Yayınları.

Türkiye Komünist Partisi – Program (1978), Ankara: Ürün Yayınları.

Türkiye Komünist Partisi 5. Kongre Belgeleri (I). (1983), İstanbul: TKP Yayınları.

ÜSTÜNGEL, S. (1973), ***Türkiye Olayları, Militarizm.*** Ankara: Ürün Yayınları.

YENİ AÇILIM. (1988), 3. sayı.

YENİ AÇILIM. (1988), 6. sayı.

YENİ AÇILIM. (1989), 10. sayı.

YENİ ÇAĞ. (Ekim 1965), 10. sayı.

YOL VE AMAÇ. (Ekim 1986), 14. sayı.

YILDIZ, Hasan. (1991), ***Aşiretten Ulusallığa Doğru Kürtler***, İstanbul: Fırat-Dicle Yayınları.

Kurtuluş Savaşı, Sol ve Romanın Kesişiminde "Kutsal İsyan"ı Okumak

Kurtuluş Savaşı üzerine değerlendirmelerde bulunmak, farklı perspektiften gerçekleştirilecek yeni bir okumaya girişmek ya da hakkındaki genel kabulleri tartışmaya açmak, savaş süreci ve sonrasının birçok farklı anlama sahip olması ve bunların her birinin farklı siyasal yansımaları nedeniyle önemli güçlükler taşımaktadır. Öncelikle, söz konusu dönem dünya üzerinde imparatorlukların tasfiyeye uğradığı ve yerlerini ulus-devletlere bıraktıkları bir tarihsel eşikle örtüşmektedir. Diğer yandan, bu örtüşme Anadolu üzerinde Birinci Dünya Savaşı'nın galiplerinin tamamlanamamış pazarlıkları ve bu hedeflere karşı koyan bir halkın mücadelesi ile de paraleldir. Burada hemen hemen her mücadelede olduğu gibi duygusal motifler ağır basmaktadır. *Makûs talih*in yenilgiye uğratılması, tarih sahnesinden silinmeye yüz tutmuş bir *millet*in, kendisi ile özdeş olan önderi ile küllerinden doğması, *yedi düvele* karşı mücadele edilerek düşmanın denize dökülmesi vb. üzerinden şekillenen söylem, savaş yıllarının nesnel ve kapsamlı bir ele alınışını da ister istemez zorlaştırmaktadır. Yine de böylesi zorluklar arasında en önemlisi

olarak Kurtuluş Savaşı'nın kendisinden sonraki siyasal önderler ve siyasal yapı için bir başlangıç noktası teşkil etmesi ve özellikle de 1923'ten sonra şekillenecek olan siyasal tasarrufların da başlıca meşruiyet kaynağını oluşturması gösterilebilir. Gerçekten de Kurtuluş Savaşı'nın tartışma konusu olması, sadece kendisinin değil Kemalist rejimin, onun sahip olduğu özelliklerin ve uygulamalarının da tartışılması anlamına gelecektir ki bu, resmî tarih denilen olgunun varlık nedenine tezattır. Kezâ resmî tarihi, bizatihi tartışmalı olgu ve olayların farklı perspektiflerden değerlendirilmesini önlemek doğrultusunda ortaya konan ve yaygınlaştırılmasına gayret edilen görüşler bütünü şeklinde tanımlamak mümkündür. Üstelik konu Kurtuluş Savaşı olduğunda, konunun nasıl ele alınması gerektiği hakkında bizzat Mustafa Kemal Atatürk'ün sahip olduğu yol gösterici fonksiyon da göz önünde tutulmalıdır.[1]

Resmî tarihin bu durumu karşısında, ele alınan konunun ayrıntılı ve eleştirel biçimde incelenebilmesi için ilk olarak yapılması gereken ilgili tarih anlayışı ile araya bir mesafenin konmasıdır. Konulacak mesafe genel kabullerin sorgulanmasına, geri planda olan unsurların daha dikkatli bir biçimde incelenebilmesine ve önem atfedilenlerin bu niteliklerinin tartışılmasına olanak tanıyacaktır. Bu doğrultuda da resmî ideoloji karşısında farklı ideolojilerin savlarının gündeme taşınması yararlı olabilir. Böylece tek bir doğrunun hegemonyası karşısında farklı doğru savunuları arasında muhakeme yapma olanağı doğacak ve doğası gereği görecelilik arz eden bilgi, farklı alternatifleri ile ele alınacaktır.

Resmî tarihin kabullerinin sorgulanmasında kendisine baş-

1 Mete Tunçay'ın Mustafa Kemal'in isminin, Nutuk'ta anlatılan olaylara bakanları, olayları onun gösterdiği biçimde görmeye zorladığı vurgusu (1999: 183) Kurtuluş Savaşı'nın ele alınmasındaki güçlüklerden bizzat Atatürk kaynaklı olanına tekabül etmektedir. Kezâ Nutuk'un değindiği olaylardan ağırlıklı kısmının doğrudan doğruya Kurtuluş Savaşı'nı kapsıyor olması, dönemin nasıl ele alınması gerektiği noktasında Nutuk'u, kendisine uyulması zorunlu bir rehber olarak karşımıza çıkarır.

vurulacak başlıca kaynaklardan biri ise sol düşüncedir. Her şeyden önce hem resmî ideoloji, hem de rejim tarafından marjinalliğe itilip örgütlenmeleştirilen akımların başında farklı örgüt, parti, fraksiyon ve figürü ile sol gelmektedir. Bu durum, tarihsel olaylara yaklaşımda ihtiyacı duyulan farklı ve hatta karşıt perspektife ulaşma noktasında olumlu bir vasıf taşır. Ayrıca teorik planda solun algılayışlarında tarihsel materyalizmin etkisi, ele alınan tarihsel olaylarda ihmâl edilmiş unsurların göz önüne çıkmasına da olanak tanıyacaktır. Bu nitelikler, solun, Kurtuluş Savaşı hakkında yapılacak yeni ve ayrıntılı bir okuma için işlevsel olduğu izlenimini doğurmaktadır. Fakat Kurtuluş Savaşı, aynı zamanda Türkiye'de sol akımların Kemalizm ile olan ilişkisinde kritik bir öneme de sahiptir. Kurtuluş Savaşı'na anti-emperyalist bir karakteristiğin atfedilmesi, onun gelişmiş kapitalist ülkelerin paylaşım mücadelelerine bir karşı duruş olarak değerlendirilmesi ve bu yönüyle diğer ezilen uluslara örnek olduğu kanısı, solun Kurtuluş Savaşı'nı gerçekleştiren temel aktörler ve onların izledikleri politikalarla arasındaki makası kapatıcı etkenler olmaktadır. Üstelik savaş sonrasında saltanat ve hilafetin kaldırılmasıyla halk egemenliğini gerçekleştiren bir cumhuriyetin ilanı ve diğer Kemalist *devrim*ler, ilericilik ve gelişme noktasında solun yeni rejimle aynı safta buluşmasını da kolaylaştırmaktadır. Dolayısıyla Kurtuluş Savaşı'nın, belli açılardan solun resmî tarih algısına ters düşmek bir yana, özellikle kendisine sağladığı terminolojik zenginlikle onu güçlendirdiğinden söz edilebilir.

Bu çalışma, Kurtuluş Savaşı'na bakışta, sol ve resmî tarih arasında ne ölçüde benzerlik ve ayrımların olduğu sorusuna tek bir örnek üzerinden yanıt aramaktadır. Diğer bir ifadeyle, Kurtuluş Savaşı'nın sol ile Kemalizm arasındaki makasın daraldığı bir konu başlığı olup olmadığı, bu konuda temsil gücüne sahip olduğu düşünülen bir yazar ve onun eseri üzerinden cevaplanmaya çalışılmaktadır. Kendisine başvurulan aracı ise ilk kez 1966-67 yılında sekiz cilt olarak yayımlanmış olan Hasan İzzettin Dinamo'nun, *"Milli Kurtuluş Savaşı'nın Gerçek Hikayesi"*

alt başlığını taşıyan *Kutsal İsyan* romanıdır.[2] Kurtuluş Savaşı'nın farklı ve kapsamlı bir yeni okumasının yapılıp yapılamayacağı tartışmasının bu eser üzerinden gerçekleştirilecek olmasının nedenleri tüm çalışma boyunca zaten gündemde olacaktır. Ancak burada kısa da olsa üzerinde durulması gereken böylesi bir arayışta neden bir romana yönelmiş olunduğudur.

Yağcı'nın (2003: 319) Kurtuluş Savaşı'nı kapsamlı olarak bütün cepheleriyle, kişileriyle, olaylarıyla anlatan ayrıntılı bir belgesel roman olarak nitelendirdiği *Kutsal İsyan;* yazarı, yazarının benimsediği edebî ve siyasî görüşleri ve tabii ki konusu itibarıyla, sürdürülen tartışmada oldukça kritik bir konuma yerleşmektedir. Bu açıdan, Millî Mücadele'ye solun farklı renklerine bürünmüş bakış açılarından yaklaşan ve sol ve anti-emperyalist bir söylemi benimseyen roman örneklerinden biri olan eser (Türkeş, 2003: 21), bir edebî akım olarak toplumsal gerçekçiliğin Kurtuluş Savaşı'na yaklaşımının nasıl olduğuna dair bir yanıt olarak da değerlendirilebilmekte (Yağcı, 2003: 315); savaşın birçok safhasını bir sosyalistin gözünden anlatmasıyla da önem taşımaktadır (Çavdar, 2009: 35). Ancak bunun da ötesinde eser, bir roman olarak türünün böylesi bir konunun ele alınmasındaki katkısı nispetinde de değerlidir.

Ziya Gökalp'in (1980: 178) *"Roman, tarihten daha doğru bir tarihtir."* sözüne atıfla romanın, Kurtuluş Savaşı gibi içeriği ve değerlendirilmesi oldukça karmaşık olan bir tarihsel olayın ele alınmasında önemli bir kaynak olduğu vurgulanmalıdır.[3] Bura-

2 Çalışmada kullanılan, eserin 2010 yılında Tekin Yayınları tarafından beş cilt olarak yayımlanmış olan baskısıdır.

3 Gökalp'in aynı yazısında romana yüklediği anlam ve hakkında kullandığı benzetmeler, bu türün böylesi bir incelemede kullanımının ne denli doğru bir tercih olduğunun ispatı gibidir: *"Roman bizim için tatlı bir mekteptir. Bu mektepte muhtaç olduğumuz her şeyi öğrenebiliriz. Bir mektepki biz evimizde otururken o ayağımıza gelir. Bizi hem eğlendirir, hem de malumatlı kılar. (...) Roman, bizim için hayatlı bir müzedir. Orada, orijinal şahsiyetlerin canlı heykellerini görürüz. Roman, bizim için, asırlık vakaları bir saatlik temaşaya sığdırabilen bir simgedir. Hulasa roman bizim için her şeydir."* (Gö-

da savaşın nedenleri, gelişimi ve sonuçları tarih disiplinin konusu olsa da roman, tartışmaların çeşitli nedenlerle kısıtlı kaldığı noktada ufuk açıcı bir misyon yerine getirecektir. Jusdanis'in (1998: 28) ifadesiyle hem mücadelenin bir parçası, hem de mücadelenin yürütüldüğü alan olan roman, toplumsal işlevselliği doğrultusunda sadece kanı beyan etmemekte aynı zamanda ahlaki, tarihsel ve coğrafi dersler vermektedir. Burada Ahmet Mithat Efendi'nin *"Felatun Bey ve Rakım Efendi"*; Peyami Safa'nın *"Fatih-Harbiye"*; Yakup Kadri'nin *"Ankara"*, *"Sodom ve Gomore"*; Kemal Tahir'in *"Devlet Ana"*, *"Yorgun Savaşçı"*, *"Esir Şehrin İnsanları"*; Tarık Buğra'nın *"Osmancık"* vb gibi birçok romanın dahil edilmesiyle uzatılabilecek örnekler listesi, batılılaşma ve modernleşme tartışmalarından Kurtuluş Savaşı'na, Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecinden ATÜT kavramsallaştırmasına kadar geniş bir yelpazede, farklı *ders*lerin kaynağı konumundadırlar. Söz konusu derslerin Kurtuluş Savaşı'na dair kısmının ilgili siyasal tartışmalarda ne denli yararlı olacağı ortadadır. Ayrıca Kurtuluş Savaşı orduların ya da gerillaların çatışmalarından ibaret olmayan, yenilgiler ve zaferlerin de ötesinde sosyal yaşama dair bir içeriğe de sahiptir. Dolayısıyla edebiyatın Türkiye'nin sosyal tarihini yazacak olanların ilk sağlam kaynağı olacağı görüşü (Karpat, 1962: 10), roman türü ve Kurtuluş Savaşı özelinde de geçerlidir.

Türk Romanında Kurtuluş Savaşı

Kurtuluş Savaşı, taşıdığı temel özellikleri ile roman sanatı açısından ilgi çekici bir konu niteliğindedir. Süre itibarıyla birkaç yıla yayılması, gerek savaşılan cephe sayısı, gerekse siyasal karar alma mekanizmasının birkaç kez yer değiştirmesine bağlı olarak mekânsal bir zenginlik taşıması, sürecin şekillenmesinde başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere çok farklı aktörlerin mevcudiyeti ve nihayet içerisinde acı, keder, ölüm ve ayrılık kadar coşku, dayanışma, beraberlik ve zafer gibi birçok duyguya yatak-

kalp, 1980: 179).

lık etmesi, bu durumun gerekçeleri arasında sayılabilir. Bu yönüyle doğrudan savaşta rol almış kişiler üzerinden gerçek olayların odakta yer aldığı örnekler mümkün olacağı gibi, Kurtuluş Savaşı'nın geri planda bir fon olarak kullanıldığı ve hatta savaşın gelişiminden nispeten bağımsız merkezlerde geçen romanlara da rastlanmaktadır. Burada Kurtuluş Savaşı'nı konu edinen bir roman örneği olarak *Kutsal İsyan*'a geçmeden önce, onun da içinde aldığı kategorinin bazı özellikleri üzerinde durulmasında yarar vardır.

Bu noktada öncelikle altı çizilmesi gereken husus, tarihsel olaylar ve bunların resmî tarihe yansımaları noktasında yaşanan sorunların roman türünde de kendisini sürdürmesidir. Herhangi bir görüşün roman üzerinden savunusunun, o fikrin yaygınlaşmasındaki katkısı açıktır. Buna bağlı olarak resmî tarihin de böylesi bir yöntemden yararlanma çabasına girişmesi şaşırtıcı olmamalıdır. Örneğin, ulusal kimlik tasarımı göz önüne alındığında tarih yazımı kadar o tarihi benimsetecek popüler anlatılara da ihtiyaç vardır. Resmî tarihi dikte ettirenlerin edebiyattan da benzer beklentileri olmakta; devrimin destanının yazılacağı romanlar üzerinden bir kanon yaratılması talebi oluşmaktadır (Türkeş, 2003: 11). Bu talep karşılanabildiği ölçüde resmî tarihin kabullerinin kitlelere benimsetilmesi çabası; törenler, ritüeller, eğitim ve diğer yaygınlaştırma araçlarına ek olarak roman üzerinden gerçekleştirilecektir. Dolayısıyla, Kurtuluş Savaşı'nı konu edinen her bir romanın, alternatif Kurtuluş Savaşı tarihlerine yataklık etmek yerine, kimi zaman resmî tarihin hizmetinde olan ya da bir şekilde ona yarar sağlayan bir nitelik taşıyabilme potansiyeli göz önünde tutulmalıdır.

Yeri gelmişken ifade edilmesi gereken bir diğer konu, resmî ideolojinin savlarının herhangi bir eserin edebi anlamını ve hatta türünü tespit etme cüretini de kendinde görmesidir. Bu çalışmada romana, her ne kadar resmî tarihin genel kabullerinin eleştirel okumasında yararlı bir araç olarak yaklaşılıyorsa da, resmî tarihin en temel metni olan Nutuk'un bir roman olarak değerlendi-

rildiği görüşler de mevcuttur. Örneğin Kansu, Nutuk'un Kurtuluş Savaşı'nın öğrenilmesinde bir kaynak değeri taşıdığını teslim ettikten sonra, onun Kurtuluş Savaşı için yazılmış bir belgesel roman olduğunu iddia eder. Öyle ki Nutuk'ta olaylar, kişiler, yükselen coşkun ses ve insan portreleri ile romanın birçok öğesi yer almaktadır (1976: 3). Böylesi bir bakış ise alternatif bir tarih kaynağı olarak romana yönelirken, nelerin roman olup nelerin olmadığı konusunda kendini dikte ettiren yaklaşımlarla da karşı karşıya olunduğunu sergilemektedir.

Kurtuluş Savaşı literatürünün genel özelliklerinin bahsedilen uyarılar göz ardı edilmeksizin değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede romanlar hakkında ilk olarak söylenmesi gereken, basılan eser sayısı ve eserlerdeki anlatım biçimleri arasında farklılıklar olacak biçimde dönemselleştirmelere başvurulabileceğidir. Siyasal hayatın kendi akışı üzerindeki dönemleştirmeler, roman örnekleri arasında da bir ayrım noktası olmaktadır. 1920-1960 kuşağı ve 1960 sonrası kuşak şeklinde bir ayrıma gidildiğinde, bunlardan ilkinin, resmî tarih görüşü doğrultusunda yaşadıkları döneme tanıklık etme ve ulus-devlet bilincini yerleştirme endişesi taşıdığından; sonrakilerde ise yaşadıkları dönemin siyasal eğilimlerinin öne çıkacağından bahsedilebilecektir. Burada ilk kuşak romancıların en başat özelliği, olayları yaşandığı yılların sıcaklığında değil, sonuçlarına göre değerlendirmiş olmalarıdır. Bu yüzden romanların temel yapısı ve bakış açıları çoklukla zaferle sonuçlanmış bir durum üzerine kurulmuştur ve yine bu yüzden, özellikle 1960'lı yıllara kadar yazılanlarda farklı bakış açılarına rastlamak güçtür (Gündüz, 2007: 137). Burada 1923-1938 periyodu ise savaşın ardından sıcağı sıcağına yazılmış ve kazanılan zaferin coşkusunun henüz yüreklerde ve zihinlerde yaşadığı bir süreçte okuyucuyla buluşan romanlara kaynaklık etmektedir. Dönemin siyasal atmosferi ise yarattığı coşku hali ile romanı yeni kurulan cumhuriyetin ilkeleriyle kesiştirmekte hatta dönemin başlıca roman örnekleri Mustafa Kemal'in söylemleriyle paralellik arz etmektedir.

27 Mayıs 1960 tarihi, edebiyat dünyası açısından da önemli bir eşiğe tekabül eder. Burada darbe sonrası siyasal hayatın yeniden düzenlenmesi ve yeni anayasanın ortaya çıkardığı nispi özgürlük durumu, siyasal faaliyetler, akımlar ve örgütlenmelerde yol açtığı çeşitlilik kadar, romanda ele alınan konular ve ele alış biçimleri noktasında da bir zenginliği ortaya çıkarmıştır. Romancıların daha geniş bir özgürlük ortamı içinde çalışma ve yaratma olanağı kazanmaları; onlara, içinde yaşadıkları toplumun tarihsel, siyasal ve toplumsal temellerine inme ve geçmişi irdelemek yollarını açmıştır (Doğan, 1973: 10). Kuşkusuz bu yol açış, Kurtuluş Savaşı'nı ele alan türde de kendisini gösterecektir.

Kutsal İsyan, bahsedilen zamansal tasnif uyarınca bizzat bu ikinci dönemin önemli örneklerindendir. Fakat altı çizilmesi gereken bir husus, özgürlük ortamının hemen her türdeki romana imkân tanıyan karakteridir. Bu açıdan, yeni siyasal ortamdan yola çıkarak resmî tarihle araya konan mesafenin üzerinden takip edilebileceği ilgi çekici bir örnek olarak Tarık Buğra'nın *Küçük Ağa*'sı zikredilebilir. Millî Mücadele'de dinsel inancın oynadığı role vurgu yaparak önceki ele alış biçimlerinden köklü bir farklılık getiren bu eser, önceki dönem örneklerinde üzerinde pek durulmayan unsurlar olan dini ve din adamlarını merkezi bir konuma yerleştirmektedir (Türkeş, 2003: 19-20). Bu noktada biyografisi, siyasal görüşleriyle birlikte tartışılacak olan yazarı hesaba katıldığında *Kutsal İsyan*'a dair beklenti de ele alınan konuya soldan bakan, emekçi ve halk sınıflarının savaştaki konumunu değerlendiren bir romandır.

Kurtuluş Savaşı romanlarının, yayımlanmış olduğu zaman aralığından bağımsız biçimde genellik arz eden bazı yönleri de yok değildir. Bunların başında eserlerin genellikle olay ağırlıklı olması gelir. Yalçın'ın ifadesiyle romanlarda titiz bir gözlem ve derinlemesine bir psikolojik ruh tahlillerine pek rastlanmamaktadır. Bunun temel nedeni ise olayların geniş kitleler üzerindeki etkisine güvenilerek sanat özelliklerinin ikinci plana atılmasıdır (2002: 210). Bazı romanlarda savaş ve onu kazandıran ruh, bü-

tün yönleriyle ortaya koymaya çalışılırken, bazılarında basit bir kurguyla popüler tezler öne çıkarılmaktadır (Narlı, 2009: 88). Romanların bazıları bütünüyle kurtuluş teması etrafında kurgulanırken, önemli bölümünde Kurtuluş Savaşı bir fon halindedir. Özellikle Kurtuluş Savaşı yıllarında geçmesine karşın ana temanın savaş olmadığı, ateşkes dönemindeki İstanbul'da geçen ve/veya Kurtuluş Savaşıyla yüzeysel bir ilgisi olan roman örneklerinin de sınıflandırmada Kurtuluş Savaşı romanı kategorisinde değerlendirildiği görülmektedir (Balabanlılar, 2003: 8; Doğan, 1976: 9). Bu farklılıklarına rağmen romanların olay ağırlıklı karakteristiği bir genellik arz eder. Özellikle cephelere yoğunlaşılan ve yer verilen tiplerin gerçek tarihsel kişilerden oluştuğu örneklerde içsel konuşmalar, ruh haline dair betimlemeler ya da özel hayata dair bir anlatıdan yararlanmaktan bilinçli biçimde uzak durulduğu söylenebilir.

Olay merkezli romanların anlatı planları da sürecin siyasî olayları ve savaşların sıralamasına bağlı biçimde şekillenir. Bu konuda yaptığı kapsamlı incelemesinde Yakar, genel çerçevenin cephedeki mücadeleler ve cephe gerisindeki mücadeleler ayrımı üzerinden şekillendiğini belirtmektedir. Birinci başlık kapsamında Yunan İşgali, II. İnönü Savaşı, Eskişehir-Kütahya Savaşları, Sakarya Savaşı ve Dumlupınar ve Başkumandanlık Meydan Savaşı romanlarda yer alan olaylar konumundadır (Yakar, 1973: 3). Cephe gerisindeki mücadele olgusu ise, siyasal yapının şekillendirilmesi ve karar alıcı otoritenin ortaya çıkış mücadelesinin romanlardaki anlatımına tekabül etmektedir. Otoritenin tesisi ile birlikte romanlarda gözlenen, şehirlilerin, kasaba ve köylerin ya da belli şahısların bu otoriteyi ne ölçüde benimseyip ne ölçüde karşı çıktıklarının tartışılması olmakta, bu yönüyle romanlar genelde resmî ideolojinin hain ve kahraman kavramsallaştırmalarından kendilerini kurtaramamaktadır. Örneğin Çerkes Ethem'in önce kahraman sonra hain oluşu ya da Anzavur'un neden Ankara ile çatıştığı yüzeysel bir şekilde, sebep-sonuç ilişkilerine girilmeksizin çatışmaların seyri ve neticesi üzerinden

ele alınmaktadır. Ayrıca romanların genelinde gözlenen anlatı biçimi, yansıtılan trajedi ve ölüm olaylarının kaynağı özellikle ilk dönem eserlerinde Yunan, sonraki dönemlerde ise Yunanlarla birlikte Ermeni kaynaklı göstermektedir.

Romanların yer verdiği şahıslar itibarıyla söylenebilecek olan ilk özelliği ise bir karakter bolluğunun varlığıdır. Olay örgüleri çok sayıda değişik kişiliklerle kurulurken karakter bolluğu karşısında özellikle tali mahiyetteki kişiler de önemli yer tutmaktadır (Yakar, 1973: 76). Burada eserlerin merkezinde bulunan kişilerin genellikle kurmaca karakterler olduğu, gerçek tarihsel kişilerin ise anlatıya dolaylı yoldan dâhil edildiği söylenebilir. Ancak bu durumun istisnaları yok değildir ki konumuzu oluşturan *Kutsal İsyan*, bir ölçüde taşıdığı alt başlığın da bir zorunluluğu olarak bütünüyle gerçek kişilerin yer aldığı bir eserdir. Gerçek ya da kurgu bir karakter olması fark etmeksizin genel bir diğer gözlem ise romanlardaki kişiliklerin cinsiyet yönünden, çoğunlukla erkek olmalarıdır (Yakar, 1973: 76). Bu noktada zaten Kurtuluş Savaşı'nın yönetiminde etkin olan kadroya dâhil edilebilecek yegâne isim Halide Edip'tir. Diğer yandan, Mustafa Kemal'in savaş sırasında yakınında bulunması nedeni Fikriye Hanım'ın da romanlarda yer bulması mümkün olabilmektedir. Ancak yine de bunlardan ilki oldukça sınırlı biçimde, ikincisi ise *Kutsal İsyan*'ın da aralarında bulunduğu istisnai birkaç örnekte roman kişisi olabilmiştir. Buna karşın, yazarlarca yaratılan karakterlerin erkek ağırlıklı görünümü, savaş ve siyaset konularında toplumsal cinsiyete bağlı rol dağılımı da düşünüldüğünde ayrıntılı bir tartışmayı hak eder. Üstelik kadına yer vermeyen romanların, erkeklerin karakteri açısından bir standart arayışında olduğu da belirtilmelidir. Burada sıkça rastlanan ve her seferinde olumlanan erkek karakterler, Kurtuluş Savaşı'na taraftar olan ve fiilen mücadeleye katılan subay ve gönüllüler olup sürekli olarak iradeli, ülkücü, vatansever ve nitelemeleriyle anılmaktadır (Yakar, 1973: 78).

Kurtuluş Savaşı romanlarının genel özelliklerini bu şekilde belirttikten sonra kritik soru, bu türdeki eserlerin resmî tarih

ile arasına ne ölçüde bir mesafe koyup koyamayacağıdır. En azından *Kutsal İsyan*'ın bunu ne ölçüde başarıp başarmadığının yanıtını verebilmek içinse öncelikle yapılması gereken romanın yazarı ve özellikle onun, Türkiye solu içindeki konumu hakkında bir değerlendirmede bulunmaktır.

Hasan İzzettin Dinamo Üzerine

Solun Kurtuluş Savaşı'na yaklaşımının roman üzerinden analizini yapma amacındaki bu çalışma için önemli bir kriter, ele alınacak olan romanın ve romancının solu ne ölçüde temsil ettiğidir ki bu bölümde, Dinamo'nun yaşamından bazı kesitlere işaret edilerek, onun temsiliyet hususundaki uygunluğuna dair görüş dile getirilecektir. Bir başlangıç noktası olarak belirtilmesi gereken ise Türkiye Solu'nun tarihinin incelenmesinde sıkça kullanılan "*eski tüfek*" ibaresinin Hasan İzzettin Dinamo'yu nitelemede de (Akar, 1989) kullanılıyor oluşudur.[4] Ayrıca Dinamo, özellikle İkinci Dünya Savaşı yılları başta olmak üzere solun tarihinin önemli olay ve kırılmalarının içinde yer almış, siyasal mücadele, yayıncılık faaliyetleri ya da mahkûmiyetler gibi nedenlerle sol siyasetin birçok figürüyle yan yana bulunmuştur. 1930'ların sonunda Nazım Hikmet'in koğuş arkadaşı (Yağcı, 2003: 315), 1940'larda ise TKP'nin düzenlilik arz eden en önemli faaliyeti olan Yeni Edebiyat dergisinin önde gelen yazarlarından olması, bahsedilen durumun yalnız iki örneğidir. Dinamo ayrıca, siyasal yaşamda herkese nasip olmayacak bir unvanın da sahibidir. TKP Merkez Komitesi üyelerinden Zileli Halil'in kızıyla evlenen Dinamo, Mihri Belli'nin ifadesiyle TKP MK'nın da damadı sayılmaktadır (2002: 206). Evlendikleri düğün, "epey zamandan bu yana dağıtılmış, korkunç terör altında kımıldayamaz duruma

4 Altınkaynak'ın Dinamo'yu dâhil ettiği kategori ise "fedailer mangası"dır: *"Faşist yönetimlere boyun eğmeyerek, hayatın güç deneylerinden, hapislerden, sürgünlerden, baskı ve işkenceden geçip gelmiştir. Toplumcu düşüncenin, toplumcu edebiyatın yasaklandığı bu dönemde şiirleriyle, yazılarıyla faşist yönetimi eleştirmiş, anti-faşist, anti-emperyalist savaşa 'fedailer mangası'nın bir neferi olarak katılmıştır."* (Altınkaynak, 1977: 113)

gelmiş TKP"nin Reşat Fuat Baraner liderliğinde yeniden bir araya gelişine de ev sahipliği yapmıştır (Dinamo, 1989: 89). [5]

1909 yılında Akçaabat'da doğan Hasan İzzetin Dinamo'nun babası Birinci Dünya Savaşı'nda hayatını kaybetmiştir. Bir yandan babasının olmaması, diğer yandan bitmek bilmez savaş yılları, Dinamo'nun oldukça güç bir çocukluk ve gençlik geçirmesine neden olmuştur. Söz konusu yıllarda yaşadığı güçlükler, sonraki dönemlerde *Öksüz Musa, Ateş Yılları* ile *Savaş ve Açlar* gibi romanlarının kendi yaşamından taşıdığı izlerin de kaynağı olacaktır. Her şeye rağmen Sivas İlköğretim Okulu'nu bitiren Dinamo, iki yıl öğretmenlik yapmış, sonrasında ise Ankara'da Gazi Eğitim Enstitüsü'nde eğitimine devam etmiştir. Fakat siyasal görüşleri ve eylemleri Dinamo'nun bu okulu tamamlamasının önüne geçecektir.

Öğretmenlik yaptığı yıllardan beri ülkedeki sosyalist hareketle bir şekilde ilişkili olan Dinamo, enstitü son sınıfında eğitim görmekte olduğu 1935 yılında tutuklanmış ve Ankara 1. Ağır Ceza Mahkemesi'nce gizli örgüt kurma ve bildiri yayınlama gerekçesiyle 4 yıl ağır hapis cezasına çarptırılmıştır. Kendisinin tutuklanmasıyla sonuçlanacak sürecin bir provokasyon olduğunu söyleyen Dinamo, cezasının bu denli fazla olmasının nedenini ise hükümetin demiryolu projelerini eleştiren *Tren* adlı şiirine dayandırmaktadır. *"...korkunç temmuz sıcağının sapsan bozkırı yakıp kavurduğu bir öğle vakti, bacaklarında yazlık pantolonu, gövdelerinin üst yanı bütün çıplak, iriyarı, dev gibi, genç iki sıra istihkâm erleri, kızıl demire dönmüş omuzlarına kaldırdıkları çelik rayları ritmik yürüyüşlerle bir sağa bir sola sallanarak taşıyan işçileri anlatması"* özellikle Başbakan İsmet İnönü'nün kulağına

5 Dinamo'nun anılarında *Şair Evlenmesi* başlığı altında anlattığı düğün, Mihri Belli tarafından şu şekilde aktarılır: *"Düğünleri savaş yıllarında olmuştu. Sonraları çok lafı edilen bir düğün oldu bu. Soldan hemen herkes oradaymış. 1944'te TKP tutuklamaları sırasında, Sansaryan Hanı polis sorgularında 'Falanı nereden tanırsın?' sorusuna birçoklarının cevabı 'Dinamo'nun düğününde tanıştık' olmuştu. 'Randevu yerinde parolayla tanıştık' demek olmazdı elbet."* (Belli, 2002: 206).

kadar gitmiş, bildiri dağıtma suçu kendine duyulan tepkiyle birleşince, dört yıllık bir mahkûmiyeti ortaya çıkarmıştır (Kemal, 1996: 176). Kararın mahkemedeki hâkimden ziyade, doğrudan İsmet İnönü'den kaynaklandığı iddiasındaki Dinamo şu sözlerle anlatır:

> Beş yıl önce yazılmış bir şiiri polis buldu ve İnönü'ye götürdü. Paşa şiiri okuyunca küplere bindi. Bu genç onun politikasını karalamaya çalışmıştı! Hemen yukarıdan aşağıya şöyle bir buyruk verdi: Bu delikanlılara emsâllerine ibret olmak üzere bir ceza verilsin. Kırın Burunlarını!.. (aktaran Akar, 1989: 53-4).

İktidarın ve kolluk kuvvetlerinin sonraki yıllarda Dinamo üzerindeki tutumu burun kırmanın gerçek ve mecazi anlamlarını karşılayacak bir seyir izlemeye devam etmiştir. 1943 yılında bir yıl daha hapis yatacak olan Dinamo'nun mahkûmiyetlerinden daha uzun süren deneyimi ise askerlik olmuştur. Baskı ve işkenceye bağlı olarak çeşitli defalar firari olmayı içeren askerliği, yedi yıldan uzun sürmüştür. 1942-1949 yıllarını kapsayan bu zaman dilimi, Dinamo'nun yoğun bir fiziksel şiddete maruz kalmasına ek olarak ölüm korkusunu da doğrudan hissettiği bir dönemdir. Askerlik yılları tek başına dolaşırken dikkat etmesi gerektiği çünkü kendisinin ormanlık alanda vurularak öldürüleceği uyarıları altında geçmiş; askerden iki kez firar ettiğinden, bunun yinelenmesi halinde hakkında "*görüldüğü yerde vurularak ele geçirilmesi*" emri verilmiştir (Yetkin, 1970: 106). Burada daha vahim olan bir husus ise böylesi bir uygulamanın Dinamo dışında isimlere de reva görülmesi ve bazıları için gerçekleştirilmesidir de. Dönemin iktidar yapısının çeşitli makamlardaki isimlerin solculara karşı olumsuz tutumu, hukukun sınırlarının dışına çıkılmasını beraberinde getirmiştir. Özellikle Fevzi Çakmak'ın Nazım Hikmet'i mahkemeden önce hapisten kaçırtarak, "kaçarken vurulmuştur" yaftasıyla ortadan kaldırmak istediği iddiaları oldukça geniş bir alana yayılmıştır (Dinamo, 1989: 22). Bu yönde bir uygulamanın sonuca ulaşması ise 1948 yılında hakkında herhangi bir mahkûmiyet kararı dahi yokken, Sabahattin Ali'nin Bulgaristan'a "kaçarken" öldürülmesidir.

Solcu olmalarından ötürü iktidarın haklarında adeta ölüm fermanı çıkardığı bu üç ismin yollarının, en azından Dinamo'nun yaşamının önemli merhalelerinde kesiştiği de not edilmelidir. Özellikle henüz romancı kimliğini kazanmadığı şairlik yıllarında Dinamo yönünü, farklı şiir akımları karşısında Nazım Hikmet'e doğru ve onun bir takipçisi olarak çizmiştir. Bu yöndeki başarısı ile Türk edebiyatında "1940 Kuşağı" nın önde gelen bir mensubu olmuş; benimsediği yöntemin kaynağına ise Nazım Hikmet ile beraber Sabahattin Ali'yi yerleştirmeyi ihmâl etmemiştir:

> Benim Marksist bir kültür yapmış olduğuma inanan okurlarım şunu da bilmelidirler ki ben bu kavgacı, insancı metodun pek çok işe yarayan yanını, ölümsüz heyecanımı hep Nazım'ın şiirleriyle birlikte Sabahattin Ali 'nin dört yıl boyunca Ankara hapishanesine, bana gönderdiği kitaplardan almışımdır (aktaran Asan, 2000: 39).

Zaten Dinamo'nun bir mensubu sayıldığı 1940 Kuşağı'nın özelliklerinin Nazım Hikmet'e atıf yapılmadan ortaya konması da mümkün değildir. Bu bakımdan Altınkaynak (1977: 10), 1940 kuşağı şairlerini toplumcu Türk şiirinin Tevfik Fikret ve Nazım Hikmet'ten sonraki ilk ustaları olarak tanımlamakta ve kendilerinin toplumcu düşüncenin de ilk savunucuları arasında yer aldığını belirtmektedir. 1940 kuşağı şairleri, sosyolojik-edebî genellemenin ışığında anti-faşist ve anti-emperyalist anlayışla yazan isimler olarak nitelendirilmekte ve bu kategorinin en yaşlısı Hasan İzzettin Dinamo olmak üzere Rıfat Ilgaz, Cahit Irgat, M. Niyazi Akıncıoğlu, A.Kadir, Suat Taşer, Mehmed Kemal, Enver Gökçe, Ömer Faruk Toprak, Ahmed Arif, Attila İlhan, Arif Damar ve Şükran Kurdakul gibi isimler listelenmektedir (Altınkaynak, 1977: 110). Ancak Dinamo'nun edebi kişiliği ve buna dair tartışmaların söz konusu listenin genelini aşan bir yönü olduğu da söylenmelidir. Öncelikle Dinamo, Rıfat Ilgaz'la birlikte 1940 Kuşağı'nın "*mücadele ömrü en uzun yazarı*"dır (Küçük, 1990: 169). Ayrıca kendisi edebiyat içi ve dışı nedenlerle çeşitli defalar Nazım Hikmet ile kıyaslanan ya da önemi yine Nazım Hikmet üzerinden vurgulanan bir isim olmuştur. Bu açıdan Mehmet

Seyda, Dinamo'nun *"Nazım Hikmet'ten sonra gelmiş en güçlü şair olarak kabul edildiğini"* söyler (Asan, 2000: 100). Buna karşın hem edebiyat dünyasının kendi içindeki rekabet ve çatışmalar, hem de Nazım Hikmet'in TKP ile olan ilişkisinin inişli çıkışlı seyri, Dinamo hakkında farklı türden yorumları da ortaya çıkarmıştır:

> (...) o günlerde Degüstasyon grubu Dinamo'yu "şairiazam" ilan etmişti (...) Degüstasyon, aydınların uğrağı Batı stilinde bir meyhaneydi. Hararetli sanat ve edebiyat tartışmalarına sahne olan bir yer. "Dinamo, Nâzım'ı geçti" savı o kaynaktan ileri sürüldü. Erdemleri arasında alçakgönüllülük de olan Dinamo'nun kendisinin böyle bir iddiası yoktu herhalde. Başkalarının işiydi bu. (...) Taşhan bağnaz Dinamocuydu; "Batı'da, özellikle Fransa'da şiirde yenilikler oluyor. Yeni deyişler var. Nâzım bunlara ayak uyduramadı. Bugün çağdaş şiiri yazan Dinamo'dur" diyordu (Belli, 2002: 205)

Dinamo, her ne kadar belli bir zaman dilimi için şair-i azam ilan edilmişse de, kendisi bu yönden olumlamalara çok fazla kıymet vermemiş, romanlarının giderek yaygınlaşması sonrasında hem şair, hem de bir romancı olarak edebiyat dünyasında tanınmanın mücadelesini vermiştir. Özellikle romancıların kendisini şair, şairlerin ise romancı olarak tanıştırmasından üzüntü duyan Dinamo, iki yönünün birden değerlendirilmesi arzusunu da dile getirmektedir (Asan, 2000: 100). Yine de romancı kimliğinin genellik arz etmesi için *Kutsal İsyan*'a kadar beklemesi gerekecektir. Esas olarak İkinci Dünya Savaşı yılları, onun şair kimliğiyle ön planda olduğu bir zamana tekabül eder. Bu noktada Yeni Edebiyat'ın önde gelen kalemlerinden biri olan Dinamo'nun dergideki ağırlığı da şiirleri üzerindendir. Yeni Edebiyat, Belli'nin ifadesiyle (2002: 202) Türkiye solunda eli kalem tutanların büyük kısmının toplandığı yer niteliğindedir. Burada edebiyat, her ne kadar solun politik kadrosu için bir yan bir uğraş görünümündeyse de, toplumcu bir edebiyata ilişkin kuramsal yaklaşımlar ve kavramlaştırmalar ilk kez buradan yükselebilmiştir (Oktay, 2000: 481). Bu durum Hasan İzzettin Dinamo için de geçerlidir. Yeni Edebiyat'ı şekillendiren isimlerden biri olduğu gibi, ar-

tık gelişim noktasına gelmiş bir edebiyat akımı olarak toplumcu gerçekçiliğin önde gelen yazarlarındandır.[6] Onun bu vasfının ne ölçüde devamlılık arz ettiği ise 1960 sonrası edebi ürünlerinden biri olarak *Kutsal İsyan* üzerinden değerlendirilebilecektir.

1950'ler ise 40 Kuşağın önemli isimlerinden Dinamo'nun edebiyat dünyasında pek göz önünde olmadığı bir sürece denk gelmektedir. Kendisinin (Dinamo, 1984: 50) *"...zincirlerimden başka her şeyimi yitirmiş olmamdan* [ötürü] *Türkiye'de faşizme karşı en sert şiirleri yazmaktan geri durmadım."* dediği bir zaman diliminin ardından, *"yenilerin hiç tanımadığı, eskilerin ise yarım yamalak tanıdığı"* (Attila İlhan'dan aktaran Asan, 2002: 88) bir isim halini almıştır. Kuşkusuz ki bu durum, birden çok nedene dayanır. Konuyla ilgili en kapsamlı değerlendirmeyi ise Ahmet Oktay yapacaktır:

> Hiç kuşkusuz, Hasan İzzettin Dinamo, Türk şiiri içindedir ve her edebiyat tarihinde de yer alması gerekir. Ama tarihsel yer ile şiirsel yer arasında bir ayırım bulunacağını da açıkça söylemek gerekir. Dinamo ne yazık ki, dünya görüşünü, daha kesinlikli biçimde söylemek gerekirse siyaseti her zaman poetika'nın önünde görmüştür. Şiiri karşısında yeterlik açısından eleştirmenlerin kuşkulu davranmasının nedeni budur. Dinamo, toplumcu bir şiirin kurulması için çalıştı, bu şiirin olanaklarını ve olanaksızlıklarını sezdiren ilk örnekleri verdi. Ama, çileli yaşamı dolayısıyla gelişimin gerisinde kaldığını göremedi. Genç kuşakların şiirsel üretimini esinleyebilecek, etkileyebilecek bir şiire ulaşamadığını, ne kadar üzülürsek üzülelim, söylemek gerekir. Ama şunu da söylemek gerekir; özgürlüğün kısıtlandığı, yazarların, şairlerin hapishanelerde süründürüldüğü toplumlarda yetenekler her zaman gelişme olanağı bulamazlar (Oktay'dan aktaran Asan, 2000: 100)

Kendisini Türkiye işçi sınıfının şairi, misyonunu da ezilen işçi sınıfını kültür alanında aydınlatmaya çalışmak olarak gösteren Dinamo (1989: 292), bir edebiyatçı olarak ellili yıllarda

6 Zaten Yeni Edebiyat'ın Bakanlar Kurulu kararıyla süresiz olarak kapatılmasının gerekçesi olarak Hasan İzzettin Dinamo'nun dergide yayımlanmış olan *Vatan Şarkısı* adlı şiirinin, sınıfları ve zümreleri birbirine düşürücü mahiyette olması gösterilmiştir (Kemal, 1996: 177; Yetkin, 1970: 105).

solun genelinin yaşadığı sıkıntılarla karşılaşmıştır. Yaşanan baskı ve sıkıntılar, hem solun, hem de bir edebiyatçının gelişiminin neredeyse bütünüyle durmasına neden olur. Siyasî parti, örgütlenme ve yayımcılık alanında önceki on yıllara nazaran sessizliğe mahkûm olan sol gibi, anti-faşist karakterli şiirleri ile kitlelere ulaşan Dinamo da bir suskunluk içindedir. Buna karşın sessizliğinin *Kutsal İsyan* için bir hazırlığa tekabül ettiği de söylenebilir. Bir mektubunda dile getirdiği üzere, geride kalan yıllarda politikanın demir yumruğu tarafından sahneyi boşaltmaya zorlanmışladır. Sessizlik sanatçının ölümü anlamına geleceğinden ölmemek için sanat potansiyelini bir yere doğru kanalize etmiştir ki *Kutsal İsyan* tam da bu noktadan doğacaktır (aktaran Asan, 2000: 88-9).

Dinamo, *Kutsal İsyan*'ı kaleme alışının gerekçesini, yeni dönemde kendisine yüklediği yeni misyonu ile açıklar. Henüz 1925'te İbrahim Alaeddin Gövsa'nın ağzından, Ulusal Kurtuluş Savaşı için yeni bir şeyler yazılmadığından duyulan üzüntüyü ve bunun belki de ancak elli yıl sonra gerçekleştirilebileceğine dair öngörüyü aktarırken buna karşı hissettiklerini şöyle özetler: *"Her yürekte bir aslan yatar derler. Bizim yüreğimizdeki gencecik aslan da: 'Bunu ben yazacağım!' dedi."* (aktaran Asan, 2000: 88).

Yüreğindeki aslanın böylesi bir esere gönüllü olmasına ek olarak Dinamo, Kurtuluş Savaşı hakkında mevcut literatürün yetersizliğinden de şikâyetçidir. Ona göre konu hakkında yüzlerce kitap yazılmış olmasına rağmen bunlarda geçmişin büyük olayları darmadağın durumdadır. Her yazar konunun yalnız belli bir yeri üzerine eğilmekte, bu ise *"olayın görkemli bütünlüğünü bize yaklaşacağına büsbütün uzaklaş"*tırmaktadır. Savaş hakkındaki şiir ve destanları da gerçek kahramanları, mitolojik unsurlara dönüştürdükleri için eleştiren Dinamo, romantik ve mistik şairlerin bu yöntemle konuyu tabu haline getirdiklerinden yakınır. Oysa onun gözünde Kurtuluş Savaşı, *"Türk tarihinin bütün dönemleri arasında üç yıl gibi çok kısa bir zamanda en çok kahra-*

manlık olaylarıyla dolup taşan son kerte rasyonel, son kerte gerçekçi bir inanç mucizesidir." (aktaran Asan, 2000: 93).

Bu noktada Dinamo, kaçınılmaz bir görev ve özgürlük kavgası kabul ettiği Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı, tüm yönleriyle yeni kuşaklara aktarma kaygısına ömrünü ve romanlarını adayacaktır (Yağcı, 2003: 313). Bu çabanın en somut ve kapsamlı örneği olan *Kutsal İsyan*'ın ise sıradan bir anlatıya, olay örgüsüne ve hacme sahip olması kuşkusuz beklenemez. Konuyla ilgili örnekleri çok çeşitli gerekçelerle eleştiren Dinamo'nun olması gerekene dair düşüncesi de nettir:

> Yalnız bu kitap bayağı bir tarih kitabı da olmamalıydı. Statik görünüşü içinde dondurulmuş bir yığın olay ve projeksiyonla yansıtılmış kımıltısız resimlere benzeyen kahramanlar, hiç de ilginç olamazdı. Yazılacak kitap bir film şeridi gibi hızlı ve civcivli olmalıydı. Kocaman bir çerçeve içinde geçen olay yığınları canlandırılıp yürütülmeliydi. Ve bu statik olarak değil, senfonik ve rasyonel bir düzen içinde yönetilmeliydi. Kahraman ve figüran yığınları kronolojik ve mantıki yerlerinde yaşamaya başlamalıydı. Bunun içinde sanatın sihirli değneği kocaman olay yığınlarına ve ölümsüzlüğünün duvarına asılı kalmış irili-ufaklı resimlerden başka bir şey olmayan kahramanlara bir kez dokundurmalıydı. Büyük realistler gibi düşünmek ve çalışmak gerekiyordu (aktaran Asan, 2000: 89-90).

1966 yılında *Kutsal İsyan'ın* ilk cildinin yayımlanması, Dinamo'nun yirmi yıla yaklaşan sessizliğini sona erdirdiği gibi, yukarıda belirttiği kapsamlı ve uzun serüvenin de ilk adımı olma niteliğindedir. Dinamo, bu romanla ayrıca, dönem itibarıyla Kurtuluş Savaşı'na solun farklı renklerine bürünmüş bakış açılarından yaklaşan romanlarda kaydedilen artışa da eklemlenmektedir. Bu romanların sahip olduğu genel bir özellik başta anti-emperyalizm olgusu olmak üzere Kurtuluş Savaşı'nın meseleleriyle solun bu dönemde takipçisi oldukları meseleler arasında kurulan benzerliklerdir (Türkeş, 2003: 21). Diğer bir ifadeyle 1960'lı yıllar, Kemalizm ile sol arasındaki mesafenin nispeten daraldığı bir sürece tekabül etmekte, romanın konusunu oluşturan Kurtuluş Savaşı ise bu yakınlığın en somut ve kapsamlı

kısmını oluşturmaktadır. Dolayısıyla Dinamo'nun Kurtuluş Savaşı'na yaklaşım biçimi ve ona atfettiği özellikler, bir yönüyle dönem sol siyasetinin tartışmalarıyla bir şekilde ilişkilidir.

Kutsal İsyan'da Mustafa Kemal ve Diğerleri

Kurtuluş Savaşı üzerine kaleme alınan farklı metinler, türleri ne olursa olsun odak noktasına aldığı özne açısından benzerlik gösterir. Küçük'ün Kurtuluş Savaşı yazımının çarpıklıklarından biri olarak tanımladığı bu durum, savaşın büyük ölçüde Osmanlı döneminde paşalık rütbesini almış veya buna yaklaşmış komutanlara eğilmiş olarak yazılması nedeniyledir (1998: 353-54). Bu açıdan savaş, çoğu kez cephede savaşanlar, onlara cephe gerisinde destek olanlardan ve askeri ya da siyasal merkezden uzaktakilerden bağımsız biçimde tasvir edilmektedir. Değinildiği gibi tarih bilimi açısından bu sorunların çözümü, bir yandan yerleşmiş tarih anlayışının "büyük adam"lara yoğunlaşan yöntemi, diğer yandan böylesi bir durumu teşvik eden ideolojik belirlenim nedeniyle güçtür. Romancının ise bu noktada değişiklik yapabilme konusunda –en azından teorik olarak- nispi bir özgürlüğe sahip olması beklenir. Ancak ele alınan olayların ağırlık merkezi ve karakterlerin şekillenişinde ağırlık verilenin halka nazaran askerler; askerler arasında da Mustafa Kemal olması, çoğu romanda değişmeyen bir gelenektir. Bu açıdan temel öğenin silahlı savaşım olduğu Kurtuluş Savaşı romanlarında, halk, siyasal sorunlar ve hatta savaşın nedenleri bile tüm boyutlarıyla ortaya konamamıştır (Çavdar, 2009: 38). Üstelik bu noktada halk öğesi, savaşın ve zaferin anlamını tam olarak bulabilmesi açısından kritik önemdedir. Örneğin Türk köylüsünün Kurtuluş Savaşı'na kazanılması ne kolay, ne de umulan ölçüde olmamışken buna dair mücadele ve kitlelerin mobilize edilmesi çabası, tarihin ve romanın konusu olmaktan uzak kalmıştır. Yıllardır farklı cephelerde savaşmaktan yorulan, bir yandan İstanbul Hükümeti'nin, diğer yandan çeşitli toplumsal kesimlerin Kurtuluş Savaşı aleyhine propagandasına maruz kalan ve henüz bir ulus olma bilincini de kazanmamış bir topluluğun bir araya getirilmesi süreci, ayrıntılı açıklamayı

gerektiren bir husustur. Buna karşın herhangi bir savaşın kazanılmasında öncelikli olan insan unsuru, Türk romanı tarafından ihmâl edilebilmiştir. Toplumcu gerçekçi edebiyat akımının önde gelen isimlerinden biri olan ve işçi sınıfını aydınlatmayı kendine görev bilmiş bir ismin kaleminden çıkan Kurtuluş Savaşı anlatısı karşısında beklentiyse bu durumda köklü bir değişikliğin yaratılmasıdır. Ancak Hasan İzzettin Dinamo'nun *Kutsal İsyan*'ı, hak ettiği birçok övgü ve orijinalliğine karşın farklı toplumsal sınıfların eşit derecede incelendiği ve halkın merkezinde olduğu bir biçim taşımamaktadır. Bu yönüyle de haklın içinde ancak sınırlı bir şekilde yer alabildiği Kurtuluş Savaşı romanlarından biri olarak kalır.

Yine de *Kutsal İsyan*'da halk görünürlüğünün yetersizliği, romanın sahip olduğu önem ve farklılıkların gözden kaçırılmasına neden olmamalıdır. Her şeyden önce, Kurtuluş Savaşı'yla ilgili birçok romanda ancak bir ya da birkaç bölge, kişi ve dönem işlenmektedir. *Kutsal İsyan* ise savaşı "öncesiyle, sonrasıyla, her cephesiyle, her dönemiyle, her bölgedeki kahramanlarıyla ele almış, bu yanıyla da özgün ve tüme ulaşmayı hedeflemiş bir çalışma niteliğindedir" (Yağcı, 2003: 320). Bu geniş kapsamın yazıya aktarımında takip edilen plan ise belli açılardan Nutuk'u çağrıştırır. Bu çağrışım, Mustafa Kemal'in romanın temel karakteri olması ve ele alınan olayların öncelikle onun bulunduğu noktalara yoğunlaşması nedeniyledir. Mustafa Kemal'in vapurla Samsun'a çıkışı ile başlattığı Nutuk'tan farklı olarak Dinamo romanının ilk satırlarında *"1918 yılı Kasımının Cumayı Cumartesiye bağlayan (...) sıkıntılı gecesinde"* Talat Paşa'nın Enver Paşa ile ile yurt dışına kaçmak üzere buluşmak için yaptığı kayık yolculuğuna yer verir (Dinamo, 2010a: 5). Fakat bunun hemen akabinde sıra olması gerektiği gibi Mustafa Kemal'e gelecek, henüz cephede olan Mustafa Kemal'in başkente dönmesi ile birlikte olay örgüsü kendisinin etrafında kurulmaya başlanacaktır. Üstelik bu durum Dinamo için gayet normaldir çünkü *"....başka türlüsü gerçeğe karşı çıkmak olacak"*tır: *"Ulusal Kurtuluş Savaşı, bir orkestra gibi*

Mustafa Kemal'in elleriyle ve sihirli değneğiyle çalınmakta ve yürümektedir." (aktaran Yağcı, 2003: 322). Dolayısıyla da ilk cildin en başından itibaren romanın kurgusu, Mustafa Kemal nerede ise oradan hareket edecektir.

Bu hareketliliğin bir özelliği ise çoğu kez zamansal açıdan geri dönüşleri barındıran bir nitelik taşımasıdır. Roman her ne kadar 1918 yılının son aylarında başlamışsa da Mustafa Kemal'in doğumundan o zamana dek olan yaşam öyküsü parçalar halinde ve Kurtuluş Savaşı'na dair aktarımları gölgede bırakacak denli ayrıntılı bir şekilde sunulur. Bu sunuşta, Mustafa Kemal'in babasını yitirmesi, aldığı eğitim ve askeri okula girişi, okulda yaşadıkları, askerlik yaşamı ve özel hayatı, birçok yönüyle yer almaktadır. Verilen ayrıntıların bir boyutu ise Mustafa Kemal'in okulda hocaları, askerlik yaşamında da komutanları tarafından hep takdir görmesi, tartışılan konular neticesinde de haklı olanın hep o çıkmasıdır. Çizilen bu portre ile Samsun'a çıkan Mustafa Kemal, herkes tarafından tanınan, saygı gören, güvenilen ve yetenekleri ile kendisini defalarca ispatlamış bir komutan görüntüsündedir. Bunun Dinamo'da da karşılık bulmasının, bahsedilenlerin gerçekliğinden mi yoksa bu yöndeki endoktrinasyondan mı kaynaklandığı net değildir. *"Kemalist Historiagrafya'nın, Mustafa Kemal'in 19 Mayıs 1919 öncesi önemli olmayan yaşamına önem katabilmek için tarihi ve tarihsel kanıtları zorlaması"* çabasının (Küçük, 1998: 323) bir şekilde Dinamo üzerinde etkisi olduğu ise akla yatkındır.

Mustafa Kemal'in Kurtuluş Savaşı öncesindeki yaşam öyküsünü tartışmaksızın benimseyen ve bunu da oldukça ayrıntılı şekilde romanına taşıyan Dinamo, bununla aynı zamanda Mustafa Kemal'in ve resmî tarih yazımının 19 Mayıs 1919 öncesi siyasal yaşama dair bakışını, kabullerini ve suçlamalarını da benimsemiş olmaktadır. Özellikle, romanda aktarılan İttihat ve Terakki ile Enver Paşa'ya dair değerlendirmeleriyle, cumhuriyet sonrasında benimsenen bakışı bütünü ile kabul eder. İttihat ve Terakki'nin Mustafa Kemal'in kariyerini nasıl söndürmeye ve

onu siyasal olarak tasfiye etmeye çalıştığına ve Enver Paşa'nın Mustafa Kemal'i en büyük rakibi olarak görüp korktuğuna dair vurgular, herhangi bir kanıttan yoksun olmasına karşın, mevcut bütün Mustafa Kemal biyografilerinde yer almakta ve tarihin bir yönünü tahrif etmektedir (Zürcher, 1987: 92-94). Dinamo ise Erzurum Kongresi'ne dair hazırlıkların anlatıldığı bölümde Mustafa Kemal'in ağzından sunduğu şu sözler ile ister istemez tahrifata katkı yapar:

> Kafkasya bölgesinde dolaşıp duran Enver Paşa ve arkadaşları, ilk aklıma gelen kaynak olmuştu. Demek ki İttihatçılar hâlâ onun arkasında ve karşısındaydı (...) Evet, onun yıldızını karartmak isteyen bir tek adam vardı, o da Enver'di. Ordu saflarına kavuştukları ilk istibdat günlerinden beri birbirlerini amansız iki rakip gibi görüyor ve yerden yere vurmak için sıra bekliyorlardı (Dinamo, 2010b:522).

Dinamo'nun resmî tarihin genel kabullerini tartışmaksızın kabullendiği tek konu Mustafa Kemal'in İttihat ve Terakki ile Enver Paşa'yla olan gerilimli ilişkisi değildir elbette. Özellikle Nutuk'un kritik öğelerinden "mili sır" kavramsallaştırması *Kutsal İsyan*'da doğrudan yer bulur.[7] Mustafa Kemal'in kendi kendine gizli bir karar verdiğini ve bunu "kutsal bir sır gibi içinde sakla"dığını belirten Dinamo, sırrın geçmişini oldukça erken dönemlere götürmektedir (Dinamo, 2010a: 207). *Kutsal İsyan*'da Mustafa Kemal ile Ali Fuat Paşa arasında 20-21 Aralık 1918 gecesinde geçen bir sohbette Türk devletinin bir cumhuriyet olacağı ancak *muvaffakiyet gününe kadar* bu fikrin, birlik namına gizli kalması gerektiği; sınırların, sonradan Misak-ı Millî olarak anılacak olan noktalardan geçtiği ve üstelik ikisinin bu görüşleri 1907'den beri savundukları dile getirilir (Dinamo, 2010a: 232-33). Mustafa Kemal'in Nutuk'ta açıkladığı biçimiyle, millî sırrı içinde taşıyıp içeriğinden etrafındakileri yeri geldikçe haberdar ettiği yönünde ifadesi, yalnız Anadolu'ya geçişinden öncesine ait bir tutum da değildir. Dinamo'nun ifade ettiğine göre Mustafa

7 Milli Sır kavramı ile ilgili olarak bkz. Aydın, 2008

Kemal'in 7-8 Ağustos 1919 tarihinde Mazhar Müfit Bey'e dikte ettirdiği ve Dinamo tarafından romana aktarılan notlarda, yönetim şeklinin cumhuriyet olacağı, padişah ve hanedan hakkında zaman gelince icap eden muamelenin yapılacağı, tesettürün ve fesin kalkacağı ve şapka giyileceği bilgileri yer almaktadır (Dinamo, 2010b: 571).

Mustafa Kemal tarafından Nutuk'ta kullanılan kavramsallaştırmaların yinelenmesi ve olayların tıpkı onun anlattığı biçimiyle yeniden romana aktarılması durumunun "millî sır" dışında örnekleri de mevcuttur. Bu açıdan Dinamo'nun Mustafa Kemal'in ağzından çıkan çoğu teferruatı romanında aynen yinelemesi dikkat çekmektedir. Bunun en bilinen örneğini Kurtuluş Savaşı'nın lider kadrosunun Amasya Genelgesi'ni imzalamaları hususu oluşturur. Nutuk'ta Atatürk, Anadolu'daki bu ilk günlerin gelişmelerini sunarken, herkesten Amasya Genelgesi olarak bilinen metnin altını imzalamasını istediğini ancak Refet Bey'in bu istediği ne denli gönülsüz yerine getirdiğini anlatmaktadır. Savaşın genel seyrine ve en azından Refet Bey'in savaş sırasındaki konumuna herhangi bir etkisi olmayan bu olayın neden Nutuk'ta yer bulduğu dahi sorgulanmaya açıkken, Dinamo, buna romanında yer vermeyi ihmâl etmeyecektir. Refet Bey'in imzasının çok küçük ve okunaksız olması, savaşın gerçek öyküsü olarak romanda okuyucuya aktarılan tarihi bilgiler arasında yer almaktadır(Dinamo, 2010b: 341).

Amasya'da yaşananlarla ilgili olarak Mustafa Kemal tarafından anlatılanları sorgusuz biçimde kabullenip aktaran Dinamo'nun, komuta heyetindeki diğer isimlerin Mustafa Kemal ile olan ilişkilerinde ise biraz daha dengeli davrandığı gözlenir. Denge durumu, belli açılardan Nutuk'ta söz konusu isimlerin sürekli olarak eleştiri konusu olmaları ve neticede zaferde herhangi bir katkılarının olmadığını düşündürecek denli kötülenmeleriyle de ilgilidir. Diğer bir deyişle, Atatürk'ün 1927'de konuya ve Rauf Bey, Kazım Karabekir gibi isimlere bakışı o denli nesnellikten uzaktır ki, Dinamo'nun bu isimleri ele alırken daha hassas olması ade-

ta bir zorunluluk olmuştur. Örneğin Dinamo, henüz ilk cildin başlarında Rauf Bey'i betimlemede *"...vatan ve millet uğrunda her türlü fedakârlığı makamsız, mevkisiz de yapmayı göze almıştı."* ifadesini kullanırken (Dinamo, 2010a: 38), onun özellikle de kongreler sürecinde Mustafa Kemal'e her konuda verdiği desteği, Mustafa Kemal'in ordudan istifa etmek zorunda kaldığında Kazım Karabekir'le birlikte arkasında tereddüt dahi etmeden durduklarını uzun uzadıya anlatır. Hatta artık bir ordu mensubu olmamasına rağmen çevresindekilerin verdiği destek karşısında Mustafa Kemal'in tepkisinin *"Kollarını olanca gücüyle açarak Kâzım Karabekir'i kucakladı, boynuna sarılıp onun etli yanaklarından şapır şupur öptü. Onun yanaklarından hem öpüyor, hem de teşekkürler ediyordu."* sözleriyle aktarılması (Dinamo, 2010b: 514); alışılageldik Atatürk betimlemelerinden oldukça farklıdır. Atatürk'ün Nutuk'ta Rauf Bey'i en yoğun biçimde eleştirdiği konuların başında ise kendisinin sürekli telkinlerine rağmen, onun İstanbul'dan ayrılmayarak İngilizler tarafından tutuklanması gelmektedir. İstanbul'da toplanan Meclis-i Mebusan'ın Mustafa Kemal'in kontrolü dışındaki her bir faaliyet ya da kararı Nutuk'ta Rauf Bey'e dönük suçlamalar biçiminde zikredilirken, Dinamo romanında, Atatürk'ün yapmadığını yaparak Rauf Bey'e kendini savunma hakkı verir. Rauf Bey'in tutuklanma ihtimali karşısında hiçbir şey yapmayarak, Ankara'da yeni bir meclisin açılması için gerekçeyi sağlama yönündeki tutumunun sayfalarda yer bulması ise (Dinamo, 2010d: 92) bir yönüyle Atatürk'ün suçlamalarının ne denli temelsiz olduğuna ve Rauf Bey'in yaptığı fedakarlığın büyüklüğüne etmektedir.

Mustafa Kemal'in etrafındaki diğer paşalarla ilişkisi noktasında ise Dinamo'nun, Rauf Bey örneğinden farklı olarak, Atatürk'le aynı safta buluştuğuna dikkat çekilmelidir. Altı çizilmesi gereken husus ise Dinamo'nun Nutuk'ta yazılanları benimsemesinden ziyade, bazı isimlerin Kurtuluş Savaşı'ndaki tutumlarını, cumhuriyetin ilerleyen yıllarındaki tartışmalardan hareketle değerlendirmesidir. Burada, Kazım Karabekir hakkındaki değerlen-

dirmelerde sıkça vurgulanan, kendisinin Mustafa Kemal ile adı konmamış bir mücadeleye giriştiği, onun eskiden etkisi altında kaldığı, otoritesini kırıp atmak istese de gerekli gücü kendinde bulamadığıdır (Dinamo, 2010b: 557). Ayrıca Kazım Paşa, yerel direnişçileri ayaktakımı olarak görmesi ve bu nedenle de isyanın kutsallığının ayırdına varamaması ile de eleştirilir (Dinamo, 2010c: 309) Fevzi Çakmak'a dair yaklaşımında sezilen ise belli açılardan Küçük'ün Türk aydınının kurtulamadığını söylediği "iyi paşa – kötü paşa masalı" nın (1990: 271) etkileridir. Bu yaklaşım uyarınca aydınların gözünde Mustafa Kemal Paşa sağ ve devlet başkanı iken, Kemal Paşa iyi, İsmet Paşa kötüdür. İsmet Paşa devlet başkanı olunca, İsmet Paşa iyileşip Fevzi Paşa kötüleşmiş; onun emekliğinin ardından da İsmet ve Fevzi Paşa'lar arasındaki iyi ve kötü rolleri yer değiştirmiştir. Özellikle Fevzi Paşa'nın kötülüğü, iktidarın Nazım Hikmet'e dair tutumunun gerekçesine yerleştirilirken, Dinamo Kurtuluş Savaşı yıllarındaki Fevzi Paşa'ya, cumhuriyet dönemi siyasal gelişmelerden kendini kurtaramadan yaklaşmıştır. Olumsuzlamanın kaynağı ise Fevzi Paşa'nın çeşitli yerlerde askeri açıdan ne denli yeteneksiz olduğuna dair diyaloglar ile savaşın başlarında kendisi ağzından Mustafa Kemal'e yöneltilen eleştirilerdir: *"Mustafa Kemal Paşa, muhteris ve menfaat düşkünüdür. Maksadı, hükümetin şeklini değiştirmek, diktatör olmaktır. Ahlakça herkesçe fena tanınan bu zatın, milletin başına belâlar getireceğini seni seven bütün arkadaşlarımız ve ben, yakinen biliyoruz."* (Dinamo, 2010c: 301)

İsmet Paşa'ya gelindiğinde ise Dinamo'nun onu ve savaşa oldukça geç bir tarihte katılması durumunu sessizlikle geçiştirdiği gözlenir. Yine de bu sessizlikten bazı sonuçlar çıkarılabilecektir. Öyle ki Albay İsmet Bey'in romana dâhil olması ancak dördüncü cildin ortasında ve Mustafa Kemal dışında *"...başkalarının pek öyle tanımadığı"* nitelemesiyle beraberdir (Dinamo, 2010d: 262). O bölüme gelinceye değin Mustafa Kemal'in yanı sıra, Rauf Bey ve Kazım Karabekir'in de geçmişleri, kariyerleri, aske-

ri başarıları ve kahramanlıkları uzun uzun anlatılmışken İsmet Bey, romandaki olay örgüsüne sessiz-sedasız katılır.

Kurtuluş Savaşı'ndaki başlıca figürler olarak askerler üzerinde titizlikle duran Dinamo için Mustafa Kemal tabii ki apayrı bir yere sahiptir ve daha önce de belirtildiği gibi bu yeri zaman içinde kazanmamış, askerlik geçmişi ve başarılarına atıfla, henüz Samsun'a çıkmasından önceki hazırlık döneminde bu kişiliğiyle bütünleşmiştir. Bu yönüyle "isyan", belli ölçülerde önderinin kişiliğiyle temsil edilmektedir. Ve isyanın sahip olduğu kutsiyet, bir anlamda önderin de buna sahip olmasını beraberinde getirmektedir:

> Bu artık onun İstanbul ve sarayla tam anlamıyla karşı karşıya gelmesi ve onların hepsine meydan okumak demekti. Onların üniformaları, maaşları, kumandanlıkları başlarında parçalansındı. O, artık, Babıâli'nin ve sarayın değil Türk milletinin adamı, askeri ve kumandanıydı. O, artık, Türk milletinin bağrında patlamaya hazır bulunan kutsal isyanın temsilcisiydi. O, paşalığından, maaşından, rahat ve huzurundan uzaklaşarak, halkın duyduğu o sahipsiz ve gerçek isyana daha çok yaklaşmış ve bunun sahibi olmuştu. O, şimdi, yalnız Babıâli'ye değil, yalnız padişaha değil Türk imparatorluğunu *bir yıl önce yenmiş ve esir etmiş dünyanın en büyük, en zengin* öldürme araçlarına sahip devlet ve milletlerine karşı da isyan bayrağını açmıştı. Hem iç, hem de dış düşmanlar ortasında yardımsız, çaresiz bir adacık gibi kalmış olan Türkiye ve Türk milleti, Mustafa Kemal'in ağzından bütün bu sayısız düşmana karşı patlamış, isyan etmiş oluyordu. Bu yol, Tanrı'nın, doğanın insana bağışladığı kutsal hürriyete giden bir yol olduğundan ve koskoca bir milletin bağrından geçtiğinden kutsaldı. Bu yoldan kutsal isyanla yeleleri köpürmüş halk yığınları geçecekti (Dinamo, 2010b: 508).

Romanda halkın çok gözünde olmayışı ve en fazla yerel düzeydeki "kahramanlar" a değin inen derinlik, Dinamo'nun bu açıklaması karşısında önemsizleşir. Kezâ Mustafa Kemal'in milletinin bağrından çıkması ve isyanın millet adına Mustafa Kemal'in ağzından haykırılması hususu, millet ile önder arasında bir özdeşliğin kurulmasına imkân verir. Bu imkânla birlikte Mustafa Kemal'in anlatılması demek, aslında milletin anlatılması da demektir.

Kuşkusuz kurulan böylesi özdeşlikler ve bunun üzerinden şekillenen övgüler, Mustafa Kemal'in ele alınış tarzında beli sakıncaları da ortaya çıkarabilecektir. Kurtuluş Savaşı'na ait romanlar üzerine yaptığı değerlendirmede Timur (2002: 74), Kemalist dönemde Atatürk'ün kişiliğinin kutsal bir nitelik kazandığına ve gerek toplumsal bilimler, gerekse sanat açısından tarafsızca ele alınabilecek bir konu olmaktan çıktığına vurgu yapar (Timur, 2002: 74). Bu uyarının belli ölçülerde Dinamo için de geçerli olduğundan bahsedilebilir. Örneğin bir yandan ülkenin batısında da farklı direniş örgütlenmeleri ve kongreler gerçekleştirilirken, Mustafa Kemal'in Sivas'taki günlerinin, onun *"memleketin uzak sisleri içinde bir kış güneşi gibi kızarmaya başla"*ması ve *"bütün dünyanın gözleri"*nin oraya dönmesi şeklinde betimlenmesi (Dinamo, 2010c: 473), dönemin okunup aktarımında tarafsızlığın yitirildiğini göstermektedir. Dahası Dinamo, çeşitli tarihsel olayları yorumlamanın dışında, Mustafa Kemal'in insani ve gündelik eylemlerini aktarırken de bu vasfı yitirmekte ve *"yaşarken, kafasında en gerçek şeylerden başka bir şey yaşatmayan Mustafa Kemal'i eski tanrılardan biri haline getir"*mekle eleştirdiği (aktaran Asan, 2010: 89) anlatı biçimine geri dönmektedir. Aksi halde Mustafa Kemal'in çeşitli belgeleri imzalayışının *"şimşek gibi sert ve güçlü bir «mim» kondurdu"* (Dinamo, 2010b: 34) ya da *"sayfanın altına Arap harfleriyle bir yırtıcı kuşun pençesini andıran üç çengelli imzasını attı"* (Dinamo, 2010e: 425) şeklinde betimlenmesinin ve sigara içişinin dahi *"Uzun ve güzel parmaklarının arasında yanmakta olan sigarası"* şeklinde aktarılmasının (Dinamo, 2010a: 34) başka bir açıklaması olamayacaktır. Buna ek olarak *"...sarışın savaş tanrısı ya da bu sarışın Hektor"* şeklindeki adlandırmalar (Dinamo, 2010a: 499) ve Prenses Mevhibe'nin Mustafa Kemal'in *"...iri ve şehlâ gözlerin erkekçe güzelliğine güç dayanılır."* şeklindeki yorumunun da (Dinamo, 2010a: 215), belgesel nitelikli tarihi bir romanda ne derece gerekli olduğu tartışmaya açıktır.

Tasvirde realizmin yitirilip mübalağanın ön plana geçmesi

durumunun en dikkat çekici örneği ise Vahidettin'in hareminde Mustafa Kemal'i "Arslan Yeleli Paşam" nitelemesiyle anlatışıdır:

> Paşam, Anafartalar kahramanı Mustafa Kemal Paşa'dır. Onu daha önceden de işitmiştiniz. Çanakkale'deki Türk Ordularını bozgundan kurtaran, Hamilton ordusunu denize döken, İstanbul'u, güzel payitahtımızı işgalden kurtaran odur. Benim, "Arslan Yeleli Paşa'm!" İşte o kahramanın ta kendisi (...)Yakışıklı da ne demek? Yok, anlatayım da ona vurul! Fakat yine de anlatayım çocuklar: Orta boyu azıcık aşkın, kavi gövdeli, sarışın, mavi gözlü bir adam. Fakat ne güzel sarı saçları var. Kuvvetli ve çok zeki bakışlar. İnsanı hem ürküten, hem de kendine bağlayan bakışlar. Türkçesi, paşaların içinde ondan daha güzel, yakışıklı bir herif yok doğrusunu isterseniz. Enver Paşa'dan daha yakışıklı bence, Enver Paşa'da daha çok bir kadın güzelliği var! (...) Asıl hayran olunacak yanı: Zekâsı, aklı. Hâdiseleri bir görüşü var, şaşarsınız. (Dinamo, 2010a: 146-47)

Böylesi bir betimleme ile Dinamo'nun birden çok amacı yerine getirdiği söylenebilir. İlk olarak Vahidettin'in henüz tahta çıkmadığı dönemde kullandığı bu ifadeler üzerinden Mustafa Kemal'in Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarında dahi siyasî makamlarca önemsendiğinin altı çizilmektedir. Ayrıca, resmî tarihin birçok metninde ihtiyacı duyulan Enver – Mustafa Kemal mukayesesi bizzat veliaht tarafından yapılmakta, üstelik yakışıklılık ve güzelliği hakkında olsa da, Kemal'in zekâsına da vurgu yapar biçimde, Enver'e karşı Mustafa Kemal'i destekler bir tutum aldırılmaktadır. Fakat burada asıl altı çizilmesi gereken, tüm bunların cumhuriyetin ilk dönemlerinde Behçet Kemal Çağlar ya da benzeri edebiyatçılarda sıkça gözlenen bir üslup altında yapılmasıdır.[8] Toplumcu gerçekçiliğin önemli bir isminin dahi böylesi bir yönteme başvurması, konunun kökenlerinin edebiyat akımları ve bunların özelliklerinden daha fazlasını içerdiğinin kanıtı sayılabilecektir.

Kutsal İsyan'da Hainler ve Kahramanlar

Dinamo'nun *Kutsal İsyan*'ı, Mustafa Kemal'in ele alış biçimi açı-

8 Behçet Kemal Çağlar ve eserlerinde Atatürk'ün ele alınış biçimleri için bkz. Dede, 2010.

sından, diğer tarih incelemeleri ve romanlardan köklü bir değişiklik getirmese de, resmî ideolojinin *hain* ve *kahraman* kategorilerine daha farklı bir noktadan bakabilmektedir. Hainler ve kahramanlar, resmî tarih anlayışının ve ideolojinin kendini var edip sürdürebilmesinde ve kitleler arasında yaygınlaştırabilmesinde kritik bir önemi haizdir. Başta Nutuk olmak üzere birçok belge, Kurtuluş Savaşı sırasında yaptıkları ya da yapmadıkları ile çeşitli insanların bu iki kategoriden birine yerleştirilmelerini içermektedir. Dinamo ise kitabında, bir yandan geri planda kalmış kahramanlara haklarını teslim etmenin çabasını göstermekte, diğer yandan ise en somut halini Çerkes Ethem konusunda gözleyeceğimiz biçimde *hain*leştirilenlerin neden bu biçimde değerlendirildiklerini sorgulamaktadır.

Kahramanlar konusunda Atatürk'ün olumladığı ve Nutuk'da yer verdiği isimler, öyküleri genişletilip geçmişleri ayrıntılı şekilde sunularak *Kutsal İsyan*'da da yer bulmaktadır. Nutuk'ta özel bir yer sahibi olan Yahya Kaptan bunlardan biridir. Atatürk konuşmasında, savaş sırasında birçok örneği gözlenen yerel kahramanlara karşın, kendisine özel bir yer vermektedir. Bu durum *Kutsal İsyan*'da da gözlenir. *"Tavşancıl Şehidi"* başlıklı bölüm altında Dinamo (2010d: 11-57), romanının tam kırk altı sayfasını Yahya Kaptan'a ayırmıştır. Burada, Nutuk'taki anları daha da genişletilmekte, onun Balkanlar'da başlayan yaşam öyküsü, orada yürüttüğü komitacı eylemler, Balkan Savaşı sonrasında Anadolu'ya gelmesi, Birinci Dünya Savaşı sırasındaki faaliyetleri ve nihayet Millî Mücadele sırasındaki katkıları ölümünü kapsayacak biçimde sunulmaktadır.

Dinamo'nun kahramanlara dair asıl katkısı ise konu edinen tarihsel figürlerin sayısını oldukça genişletmesi ve geri planda kalmış insanların adını, romanı vasıtasıyla bir kez daha anmasıdır. Burada anlatısının tek bir cepheyle ya da Yunanlarla mücadeleyle sınırlı olmayışı; özellikle de Antep, Urfa ve Maraş olmak üzere yerel düzeydeki direnişleri yeri geldiğinde kasaba kasaba incelemesi, bu açıdan yer verdiği figürlerin sayısının artmasına

da imkân sağlamaktadır. Bu husus, zaten kendisinin böyle bir romanı kaleme almadaki amaçları ile de uyumludur:

> Bu mucizeyi canları pahasına yaratan "meçhul askerler" er ve subay olarak bütün sevimli ve büyük serüvenleriyle meydanlardan, kitaplardan ve "hafıza"lardan silinip gittiler, ya da bu yolu tuttular (...) İşte, ben bu birkaç dev kahramanı da yaratan bir yığın kahramanın, zamanın tozları altında unutuluşun kurbanı olmasına dayanamayarak Kutsal İsyan'ı yazdım (Dinamo, 2010e: 604)

Kitabın *"Son Söz"* kısmında dikkat çekici olan bir yön ise Dinamo'nun eksik bıraktığı ya da yeterince geniş işleyemediği kahramanlar konusunda duyduğu üzüntüyü dile getiriyor oluşudur. Bu bakımdan Dinamo, Kurtuluş Savaşı'nın herhangi bir merhalesinde katkı ve başarı gösteren her bir kişinin tarihsel öneminin altını elinden geldiğince çizmeye çalışmaktadır. Bu, gerek yerel direniş ve örgütlenme hareketleri, gerek İstanbul'dan Anadolu'ya insan ve silah sevkiyatı, gerekse düzenli ordu çatısı altında gösterilen faaliyetler ve bunda rol oynayan kişiler için böyledir. Böylesi bir yaklaşım, resmî ideolojinin "kahraman" algısı ve bunu yaygınlaştırmaya dönük tutumu ile kıyaslandığında daha samimi görünmektedir. Özellikle de savaş yıllarındaki başarılar, sonrası dönemde izlenecek yolun en önemli meşruiyet kaynağı olduğundan, yakın geçmişe bakışta var olan kahramanların yüceltilmesi kadar yeni kahramanların "yaratılması" da izlenen bir politika olmuştur. Buna benzer bir diğer uygulama ise geçmişin kahramanlarının bu yönlerinin bilinçli şekilde görmezden gelinmesiyle normalleştirilmeleri, normalleştirilmeleriyle birlikte de eleştirilebilmelerinin ve hatta sistem dışına itilmelerinin yolunun açılmasıdır. Örneğin Nutuk'un henüz başında Atatürk'ün kullandığı "*Millî mücadeleye beraber başlıyan yolculardan bazıları millî hayatın bugünkü Cumhuriyete ve Cumhuriyet kanunlarına kadar gelen tekâmülâtında, kendi fikriyat ve ruhiyatının ihatası hududu bittikçe bana mukavemet ve muhalefete geçmişlerdir.*" (1973: 15-16) ifadesi, sadece Atatürk ile olan ilişkiler bağlamında bir kişinin konumunun nasıl değişebileceğini göstermektedir.

Bu açıdan benzer bir durumun kahramanlık unvanın yitirilmesi ya da kazanılmasında da gerçekleşmesi kaçınılmazdır.

Dinamo'nun resmî tarih algısından büyük ölçüde uzaklaştığı konulardan biri ise Çerkez Ethem örneği üzerinden "hain"leştirmeye dair yaklaşımdır. Çerkes Ethem'in Kurtuluş Savaşı'nda oynadığı role, Ankara ile ilişkilerinin seyrine ve nihai olarak "hain"likle damgalanmasına yol açan gelişmelere dair hayli geniş bir literatür mevcutsa da Dinamo'nun *Kutsal İsyan*'da yer verdiği "Çerkez Ethem Vakası", emsalleri arasında nesnelliğe en çok yaklaşan ve konuyu farklı görüşlerin savlarını olabildiğince süzerek aktaran bir nitelik taşımaktadır. Burada Dinamo'nun ayırt edici vasfı kuşkusuz ki "Çerkez Ethem hain miydi?" şeklindeki bir sorudan ziyade hainlik olgusunun kendisini sorunsallaştırıyor olması ve bunu iktidar mücadelesi ile ilişkilendirmesidir:

> (...) siyasal hasımları, bu kötü başlayan iktidar kavgasını kazanmış, onu ihanetten başka bir şey olmayan bu uçuruma dek itmişlerdi. Her iktidar kavgasında yitiren, hain damgasını yemek zorunda değil miydi? İşte, o da şimdi bu sınırdaydı. Haindi, vatan hainiydi. İktidar savaşını yitirmişti. Eğer bu savaşı hasımları yitirmiş olsaydı kim bilir belki onlar da buna benzer acıklı bir duruma düşmeyecek miydi? Onlar da böyle bir yana sığınmayacak mıydı? Şimdi, siyasal hasımları, bütün ulusu arkalarına alarak kendisini en korkunç damgalarla damgalamaya bile başlamışlardı (Dinamo, 2010e: 342-43).

Çerkez Ethem ve Ankara arasındaki ilişkilerin bozulması sürecini bir iktidar kavgası olarak değerlendiren Dinamo, *"tarihin ne yenilenleri ne de yenenleri haklı çıkarmak için yazılmayacağı"* vurgusunun (Sarıhan, 1984: 10) gereğini yerine getirdiği gibi, henüz başta koyduğu bu teşhis ile ayrıntıda kalanları da anlaşılır kılmaktadır. Dolayısıyla, Atatürk'ün Nutuk'ta isyanları bastırma ve Ankara'yı koruma noktasındaki katkılarını görmezden gelerek sadece düzenli orduya dair olumsuz tutumu üzerinden aktardığı, Çerkes Ethem'e neden böyle yaklaşıldığının yanıtı ancak Dinamo'da aktarılan öyküde bulunabilecektir. Tarafların

birbirine yaklaşımını, iktidar kavgasının belirlemesi karşısında da Dinamo, Ankara'ya gelen Çerkes Ethem'in Mustafa Kemal tarafından nasıl karşılanıp hürmet gördüğünü yazabilirken, Nutuk'tan öğrenilebilen kendisine gösterilen abartılı ilgi karşısında mağrurlaşıp hayallere kapılan bir figürdür (Atatürk, 1973: 469). Nutuk'ta bu şekilde aktarıldıktan sonra resmî tarih anlayışı çerçevesinde hainliği kesinleşen Ethem'in birliklerinin nitelikleri ve bunun Kurtuluş Savaşı'na katkıları, onun meclisteki farklı siyasal gruplar arasındaki durumu ve özellikle de sol hareketle ilişkisinin içerik ve boyutlarının anlaşılması ise ancak Dinamo'nun yaptığı gibi hainlik tartışmalarını bir kenara koyarak resmî tarihin kabullerinin dışına çıkıldığında mümkün olacaktır.

Bir yanda hainler, diğer yanda kahramanların bulunduğu bu savaş ve zafer anlatısında kendilerinden bahsedilen üçüncü bir kategori de "kötü adamlar"dır. Bunlar kişilikleri, hedefleri ya da yöntemleri açısından herhangi bir tereddüt bırakmayacak şekilde Kurtuluş Savaşı'nın karşısında olan ve hedeflerin gerçekleştirilmesinin önüne geçmeye çalışanlardır. Çıkar ayrılıklarının ve İstanbul ile Anadolu arasında bir otorite mücadelesinin olduğu savaş ortamında böylesi tiplerin varlığı zaten kaçınılmazdır. Ancak dikkat çekici olan, Millî Mücadele'nin karşısında olan, tesisine gayret edilen örgütlü mücadeleyi baltalamaya çalışan bu tarz kimselerin kötülüklerinin dış görünüşlerine, konuşma tarzlarına ya da fiziksel özelliklerine de yansıtılışıdır. Sivas Kongresi'ni engellemeye ve Mustafa Kemal'in bu şehirdeki faaliyetlerine son vermeye çalışan Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin il başkanı Halit Bey'in vali ile arasında geçen bir konuşmanın tasviri bu durumun en ilginç örneklerindendir. Mücadele karşıtı olan Halit Bey, valinin buyur demesini beklemeden içeri girecek ve onun sağındaki koltuğa uzanırmışçasına yayılacak denli saygısız bir figür olarak resmedilir. Üstelik yazarca aktarılan çok daha önemli bir özelliği de valinin huzuruna sarhoş çıkması; onun gelişiyle *"anason ve pastırma kokusu"*nun odayı kaplamasıdır (Dinamo, 2010b: 375). Bu açıdan bakıldığında Mustafa Kemal'e ve kurtu-

luş mücadelesine karşı çıkan birinin ancak sarhoş ve saygısız biri olabileceğinin, cesur ve vatansever birinin ise böylesi bir tavırla asla bağdaşmayacağının mesajı verilmektedir.[9]

Kuşkusuz savaşı konu edinen bir çalışmada, en önemli öğelerden biri de düşman askerleridir. Söz konusu öneme karşın Dinamo'nun bu askerlere dair ayrıntılı bir değerlendirmeye yapmadığı, herhangi bir tahlile girişmediği, sadece yaptıkları kötülükleri vurgulayarak anlatımını sürdürdüğü gözlenmektedir. Romanda düzenli ordunun batı cephesindeki çarpışmaları nispeten yüzeysel anlatıldığından, Yunanlara kıyasla hakkında daha çok ayrıntı verilenler, doğu bölgelerinde sivil halkı maruz bıraktıkları kötülükler ekseninde Ermeniler olmuşlardır. Burada özellikle Fransa'nın kendi işgal bölgesinde gösterdiği müsamaha ve kurduğu işbirliği, Ermenilerin halka zulmetmesine neden olmuş ve romanda yaptıkları uzun uzun anlatılmıştır. Buna karşı uğradıkları baskılar karşısında halkın ne denli sağduyulu ve örgütlü hareket edebildiği, bir araya gelerek kendinden kat be kat güçlü ordu birliklerini mağlup ettiği de sunulan destanın en önemli örgülerinden olmaktadır. Ermenilerle ilişkiye dair en kritik hususlardan biri ise romanın bir yerinde Birinci Dünya Savaşı yıllarında yaşanılanlara dair yapılan atıftır. Buna göre romanda İstanbul hükümetinin savaş yıllarındaki Ermeni tehcirine karışmış olanların ihbar edilmesini, tutulup hapsedilmesini ve cezalandırılmalarını istemesi çok büyük bir hata olarak sunulmaktadır (Dinamo, 2010b: 382). Çünkü bu hata ile savaşın ardından konu, gerçek sorumlular olan İttihat ve Terakki önderlerini aşarak, Anadolu halkının da yaşanılan olaylardan sorumlu tutulmasına neden olmuştur.

9 Milli Mücadele aleyhindeki isimlerin ve düşman ordusu mensuplarının içki düşkünlüklerinin, belli bir çerçevedeki Kurtuluş Savaşı anlatıları için bir gelenek oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Benzer bir durumun Dinamo'dan yıllar sonra kaleme alınan Turgut Özakman'ın *"Şu Çılgın Türkler"* kitabı için de geçerli olduğu; söz konusu eserde içki içmenin sadece romanın kötü adamlarına has bir özelliği olduğu dikkat çeker. Ayrıntısı için Bkz.: Kaynar, 2006: 191-97.

Kutsal İsyan'da dış düşmanların ayrıntılı olmayan tasvirine ek olarak iç düşmanların da olabildiğince yüzeysel bir biçimde geçiştirildiği ifade edilmelidir. Nitekim Damat Ferit Paşa gibi Milli Mücadele'nin aleyhine tutum alışın en önemli figürü olan birisi bile yukarıda değinilen Halit Bey örneğinde olduğu gibi, "anormal" adlandırılabilecek davranışları ve çaresizlik içinde tasvir edilişi ile adeta bir mizah unsuru olarak değerlendirilir. Romanda, Damat Ferit'in neden Anadolu'daki harekete karşı çıktığı, İtilaf Devletleri'nin çıkarlarına bağlı olduğu ve padişahla ilişkisinin nasıl olduğu gibi önemli konular üzerinde durulmamaktadır. Dahası, Ferit'in yaşadığı yenilgiler ve Mustafa Kemal'in giderek nüfuz sahibi oluşu karşısındaki hislerine dair psikolojik bir anlatım da tercih edilmemekte; sahnede yer aldığında bir komedi tipini andıran şekilde düşünce ve değerlendirmeleri aktarılmaktadır:

> Damat Ferit Paşa, şu sırada dünyanın en belalı bir işinin başında olduğuna yemin etse başı ağrımazdı. Bugün, Boğaziçi'nin mavi çırpıntılı sularına karşı açılan salonda bir aşağı, bir yukarı dolaşarak sarıklı konuklarını bekliyordu. Şu kuvayı milliyecilerin başına ne belalar açmıştı da herifçioğulları hepsinin de bir bir altından kalkmışlardı. O Anzavur devi yenilir kişi miydi? Onu da yenmişlerdi. O Düzce, o Bolu ayaklanışları bastırılır yangınlar mıydı? Hele Ankara'nın burnu dibinde körüklediği o Yozgat yangını söndürülür yangın mıydı? Usu almıyordu. (...) Dur hele, çıkmayan canda umut vardı. O Mustafa Kemal'in burnu dibinde yeni bir cehennem meşalesi daha tutuşursun da görsündü o (Dinamo, 2010e: 127).

Kurtuluş Savaşı sürecindeki iç düşmanlar, tekil örneklerde değinildiği üzere, ciddiye alınmayan tipler olarak resmedilirken, merkezi otoriteyle ilişkisi sorunlu olan gruplar da sert şekilde eleştirilir. Özellikle Erzurum Kongresi öncesinde Dersim'de gerçekleştirilen saldırının siyasî, stratejik ve sosyo-ekonomik gerekçeleri göz önüne alınmadan yorumlanışı, konuyla ilgili ipuçlarını da verecektir. Olayın *"...kurtlar, dumanlı havayı sevdiği gibi Kürtler de dumanlı havayı severlerdi."* ifadesiyle değerlendirilmesi (Dinamo, 2010c: 50), sonradan resmî ideolojinin, kendisiyle

arasında mesafe alacağı grupları dışlar tutumunun Kurtuluş Savaşı yıllarına dek uzatılması ve bunun Dinamo'nun kalemiyle yapılmasıdır.

Kutsal İsyan'da Sol, Solcular ve Sovyetler

Kurtuluş Savaşı'nın "isyan" boyutunun ilerleyen safhalarda alacağı şeklin ne olacağı, saltanatla araya giren mesafeyle ortaya çıkan siyasal dönüşüm sürecinin aynı zamanda sosyal bir dönüşümü içerip içermeyeceği konusu gerek yaşandığı dönemde, gerekse bu dönemin tarihleştirilmesinde oldukça önemli bir konu olmuştur. Burada kullanılan söylemler, kendiliğinden kurulanı, yurtdışında kurulanı ve yukarıdan aşağı kurdurulanıyla komünist fırkaları, sol bir içerikle kaleme alınan halk beyannameleri, Sovyetlerle ilişkileri geliştirme çabası, başta "yoldaş" hitabı olmak üzere Ankara'da devrimci terminoloji ve kılık kıyafetin yaygınlaşması ile karşısında mücadele edileninin emperyalist devletler olması, Millî Mücadele'nin tarihindeki "sol" içeriğin temel başlıklarıdır. Dönemi ele alan bir romanın, hele hele sonraki yılların sol hareketinin içinde yer almış bir yazar tarafından kaleme alınan bir romanın, bu konuya özel bir önem vermesini beklemek yanlış olmayacaktır. Bu konuda bizleri yanıltmayan Dinamo'nun *Kutsal İsyan*'da sayfa sayısı açısından kaleme aldığı en uzun bölüm "Türkiye Üzerinde Sosyalizm Rüzgârları" başlıklı olanıdır (Yağcı, 2003: 371). Ancak romanın bu konudaki önemi, bu konudaki sayfa sayısının uzun ya da kısa olmasından bağımsız şekilde, konuyu ele alış tarzından kaynaklanmaktadır. Dinamo, resmî ideolojinin "hain"lere olan yaklaşımı gibi konuya oldukça realist bir perspektiften yaklaşmakta ve Mustafa Kemal'in öncelikli olarak sol söylem ve bir siyasal bileşen olarak sola bakışını, iktidar mücadelesi ve otorite tesisi çabaları ışığında okumaktadır. Bu ise yazarı, sürece idealist anlamlar yüklemekten, spesifik bir örnekten hareketle mücadeleye sol ve sosyalist bir içerik katmaktan ya da böylesi bir içerikten yoksunluğu eleştirmekten alıkoyar.

Dinamo'nun bu konudaki başarısı ve titizliği, çeşitli açılardan konuya yaklaşan örneklerin genelde düştükleri hatalara düşmemesiyle de bağlantılıdır. Mustafa Suphi'nin ölümü başta olmak üzere, Kemalistlerle solcular arasındaki ilişkinin kritik dönemeçlerini ele alırken, orta yolcu bir çözüm sunma gayreti gütmemesi ve kendi verilerinden çıkarsadığı sonucu romanına aktarması takdire şayandır. Bu açıdan Dinamo, Mustafa Kemal'in ve yakınındaki komuta heyetinin sosyal konumunu net bir şekilde ortaya koyar: *"Nizami ordu emperyalist güçleri yense, yurttan kovsa bile kapitalist temeller üzerinde bırakılacak bir ülkeye bunlar yine damdan bacadan girebilirlerdi. Nizami bir ordu kadrosu, tutucu olduğundan sosyal devrimi yapamazdı, yapmak da istemezdi."* biçimindeki ifadesinin (Dinamo, 2010d: 596) geçerliliği göz önüne alındıktan sonra, sürecin analiz edilmesi çok daha kolay olmaktadır. Bu açıdan Mustafa Kemal'in sosyalist akımlara "müsamaha" gösterdiği dönem de, Mustafa Suphi, Çerkes Ethem ve Halk İştirakiyun Fırkası özelindeki hareketin kısa bir zaman diliminde topyekûn ortadan kaldırılması da, izlenen pragmatik siyasetin ortaya çıkardığı bir tablodur.

Millî Mücadele sırasında, ülkenin düşman askerlerinden temizlenmesi ve kurtuluşu sonrasında bir sosyal devrimin gerçekleşmesini uman, arzulayan ya da bunun mücadelesini veren grupların varlığı açıktır. Hatta söz konusu kimselerin, Çerkes Ethem ve Kuvayı Seyyare'yi, eski düzenin paşalarından farklı, devrim yolunda ilerleyecek bir halk ordusunun lideri olarak gördükleri de söylenebilir. Bu noktada Mustafa Kemal'in savaş sürecinde savunup Nutuk'unda da ne denli önemli olduğunun altını çizdiği düzenli orduya geçiş hususu, bir yönüyle böylesi bir sınıf mücadelesine dair karşıtlıkla da alakalıdır. Bu açıdan Çerkes Ethem'in düzenli orduya katılmak istememesi, bir iktidar mücadelesi içinde olması ve neticede sistem dışına itilmesinin, solun iktidar mücadelesinden bağımsız olmadığı vurgusu, Dinamo'nun anlatımındaki en önemli satırbaşlarındandır.

Dinamo, Ankara içindeki iktidar savaşının sınıfsal içeri-

ğini net bir şekilde ortaya koyuşuyla romancı vasfı üzerinden tarihe önemli notlar düşmektedir. Bu çerçevede *Kuvayı Seyyare* milisleri, Meclis'teki *Halk Zümresi, İştirakiyuncular* ve TKP militanlarının Anadolu ihtilalinin ortaya koyduğu sorunlara radikal çözümler getirme, devrimi mümkün olan en ileri noktaya kadar derinleştirme görevinin değişik boyutlarına talip oldukları, ancak bu unsurların, iktidar mücadelesinde bir üçüncü saf oluşturacak bütünselliğe ve netliğe kavuşamadıkları ve verilen mücadeleyi halkçı bir çizgide derinleştirme gayretinin Kurtuluş Savaşı sürecini belirleyen temel eksen haline gelemediği görülmektedir ("Kurtuluş Savaşı", 1988: 1859). Dinamo romanıyla, söz konusu gerçekliğin neden-sonuç ilişkileriyle birlikte ortaya konmasına önemli katkılarda bulunurken, bunu, solun kendisi ile arasında koyacağı mesafeyi belirlemekte tarih boyunca sorunlar yaşadığı Mustafa Kemal'in, sınıf olgusuna bakışı üzerinden yapar:

> İplerin elinden kaçmaya başladığını, Nâzım beyin Dahiliye Vekili seçilmesiyle iyice anlamıştı. Onun gözünde yurdu her ne pahasına olursa olsun kurtarmaktan başka bir düşünce yoktu. Sosyalizmin getirdiği sınıf kavgasını anlayamıyordu. Şu sırada ortaya bir de sınıf kavgası çıkarsa kontrolü büsbütün elden kaçırabilirdi. Sovyet Rusya'da bütün okullu subaylar, işçi sınıfı devrimine karşı çıkmış, Vrangel'in, Kolçak'ın, Denikin'in ordularında işçi sınıfının yarattığı halk ordularına karşı çarpışmıyor muydu? İşçi sınıfının devriminden yana çıkan subay kadrosu da sürekli bir kuşku altında salt danışman olarak kullanılıyordu. İşte Sovyet Rusya'da şu sırada karşı devrimcilerle çarpışan halk ordusu kumandanları hep şu Demirci Mehmet Efe ile Ethem bey gibilerdi (Dinamo, 2010e: 66).
>
> Kendi zaferlerinin arkasından Türkiye'nin sosyalist geleceğini sürüklediğini Mustafa Kemal çok iyi incelemişti. Bolşeviklik, Türkiye'ye gelir gelmez bütün Osmanlı ordusu kalıntılarıyla birlikte kendisini de sürükleyip götürecekti. (Dinamo, 2010e: 266).

Sadece bu açıklamalardan yola çıkıldığında dahi, solun ilerleyen safhalarda Mustafa Kemal'in şahsında Kurtuluş Savaşı'nı anti-emperyalist bir mücadele örneği olarak selamlaması ve ezilen

uluslara kurtuluş noktasında örnek olmasıyla övüşünün eleştirel bir değerlendirmeye tabi tutulması gerektiği sonucuna varılabilecektir. Zaten Kurtuluş Savaşı'nın gerçekleştiği zaman dilimindeki tartışmalı olguların bir şekilde ele alınması, cumhuriyet dönemindeki tartışmaların anlaşılmasını kolaylaştırıcı ipuçlarını sunabilecektir. Dinamo, aktardıkları ile böylesi bir tartışmanın gerekliliğini vurguladığı gibi, Doğan (1973: 16) tarafından yapılan emperyalizm ve sömürgecilik sözcüklerinin romancı tarafından kullanılıp kullanılmamasından ziyade, tarihsel olgulara sınıfsal açıdan bakılmasının önemli olduğu eleştirisinin gereğini de yerine getirmektedir.

Mustafa Kemal'in sol ile olan ilişkisi ve süreç içindeki sosyalist aktörlere dair tutumu netice itibarıyla romanın ilgili bölümüyle sınırlı olsa da, Dinamo, bütünüyle bu konuya odaklanmış çalışmalardan çok daha gerçekçi ve dürüst bir bakış ortaya koymaktadır. Örneğin Rasih Nuri İleri (1995: 72), Mustafa Kemal'in gerek sosyalistlere karşı izlediği, gerekse Sovyetler Birliği ile ilişkilerinde takip ettiği politikayı *"Mustafa Kemal Paşa'nın taktiğindeki diyalektik çok oynaktır adeta cambazlık gerektirmektedir."* sözleriyle değerlendirir. Tutarlılıktan yoksun ve en iyi ihtimalle *pragmatik* olarak nitelendirilebilecek uygulamaların diyalektik olgusuna *oynak* sıfatı getirilerek değerlendirilmesi göz önüne alındığında, bunun, Dinamo'nun tutumunun oldukça gerisinde kaldığı açıktır. Ayrıca diyalektik sözcüğü kullanılarak Mustafa Kemal'in izlediği inişli çıkışlı politikaya terminolojik açıdan sol bir içerik katılması dönemin realitesine dair bir körlük olarak da değerlendirilebilir. Kezâ, en azından, Dinamo'nun çekinmeden ya da herhangi bir orta yol arayışına girmeden aktardığı biçimiyle uygulanan politikaların içeriği, netice olarak kavramların araçsallaştırılması, farklı konumdaki insanların ve görüşlerinin suiistimal edilmesi ve hangi politik strateji izlenecekse onun merkez eliyle yukarıdan aşağı yürütülmesinden başka bir şey değildir:

> (...) bütünüyle Rus devrimini erek tutan bir komünist partisi kuracağız. Bunun genel sekreterliğini senin üzerine almanı istiyorum.

Biliyorsun Rusya'dan gelmekte olan komünizm tehlikesi büyüktür. Buna bir baraj kurup iplerini toparlayamazsak hepimizi sürükleyip götürecektir. Bak, Yeşilorducu'lara söz dinletebildik mi? Yeşilordu olmasın da halk zümresi olsun, dediler, ona da göz yumdum. Aman, işler eskisinden beter başını almış gidiyor. Nâzım beyle arkadaşları, Ethem beyle kumpas kurmuş yeni bir örgütün peşinde koşmaktalar. Güçlerimizi dağıtacağımıza güzel güzel hükümet çevresinde toplanarak bu sosyal davalara bir akış yolu arasak daha iyi olmaz mı? Ben, düşündüm: Türlü adlar altında ortaya çıkan bütün bu arkadaşların Türkiye'ye getirmek istedikleri şey nedir, komünizm, değil mi? İşte, biz de üstündeki örtüyü kaldırarak bunu gerçek yüzüyle ortaya koyacağız ve törensel bir komünist partisi kuracağız. Memleketin bu addan ürkeceğini söyleyeceksin? Kamuflâj daha tehlikeli değil mi? Yüreklice bu adı ileri attık mı türlü adlar altında gizlenmeye, halka şirin görünmeye çalışan bütün solllar, sosyalist, komünist ve Bolşevikler, bizim saflarımıza gelecek, böylece gözümüzden kaçan ve bizi kaygılandıran yeraltı çalışmaları, su üstüne çıkmış olacaktır. Böylece de ulusça ne yaptığımızı, nereye gittiğimizi bileceğiz (Dinamo, 2010e: 386).

İşte bu noktadan hareketle savaşılan düşmanın emperyalistliği, savaşın kendisini de anti-emperyalist yaparken, sola bu denli araçsal bir perspektiften yaklaşan önder kadrosunun anti-emperyalizmin gereği olarak anti-kapitalist bir tutum takınıp takınmadıkları hususu boşlukta bırakılmaktadır. Dinamo, en azından romanına dâhil ettiği sosyalist siyasetçilerin söylemleri üzerinden komuta heyetinin kapitalizme dair duyarsızlığını bir yanıtın ipucu olarak sunar. Ancak Dinamo üzerine değerlendirmelerde bulunanlar dahi bu sessizliği yanlış yorumlamışlar, hatta isyanın kutsallığını halkın emperyalizme karşı ayaklanmasının anlatımı olarak kullanılmışlardır (Yağcı, 2003: 319). Oysa romanda halkın kendisi dahi yokken, onun emperyalizm karşıtlığına kutsiyet atfetmenin ne denli yanlış bir tutum olduğu açıktır.

Sonuç itibarıyla, Mustafa Kemal'in Ankara içindeki güç mücadelesinde zaman zaman sosyalist akımlara göz yumar bir görüntü çizmesi ve kimi kez sol terminolojinin öğelerine başvurması, Dinamo'nun romanına aktardığı ve tarihsel gerçeklik-

le uyumlu şekliyle neticede kurulan yeni devletin bir burjuva cumhuriyeti olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Yeni devletin kurucuları da Dinamo'nun ifadesiyle sınıf kavgası, sosyal devrim nedir bilmediklerinden, kan pahasına kazanılan zaferin yemişlerinin yine ağa, derebey ve eşraf denen ve halkın tepesine oturan devlerin kucağına bırakmışlardır (Dinamo, 2010e: 70-72).

Bu bırakış sürecinin en trajik boyutunu ise belli bir birikim sahibi olan sosyalist grupların tasfiye edilişinde yaşanlar oluşturmaktadır. 23 Ocak 1921'de Çerkes Ethem'in Ankara'daki sosyalist grupla olan bağlantısını koparmak üzere Yeşil Ordu takibatı başlatılıp 2 Şubat 1921'de Halk İştirakiyun Fırkası kapatılırken, 28-29 Ocak 1921'de Anadolu'daki mücadeleye destek vermek amacıyla Ankara'ya doğru yola çıkmış olan Mustafa Suphi ve arkadaşları Trabzon açıklarında öldürülmüşlerdir.

Söz konusu cinayetin kimin sorumluluğunda işlendiği konusu, solun anti-emperyalist bir mücadelenin "ilerici" önderi olarak değerlendirdiği Mustafa Kemal'e bakışı nedeniyle objektiflikten uzak biçimde incelenegelmiştir. Cinayetle sonuçlanan komplonun kim tarafından düzenlediği sorusu karşısında *"Ankara'nın Kemalist kadrolarını aklama gayretiyle yaklaşanlar sorumluluğu Kazım Karabekir'e, Trabzonlu İttihatçılara, hatta Yahya Kaptan'a ve bir avuç serseriye yüklemektedir."* ("Kurtuluş Savaşı", 1988: 1871). Küçük ise bu durumu, sol tarihin, cumhuriyetin başından itibaren sosyalistlere karşı sürdürülen şiddet politikasından ötürü Mustafa Kemal Paşa'yı aklama çabası ile ilişkilendirerek yorumlar. Mustafa Suphi olayının mesuliyetinin Kazım Karabekir'e hatta Enver Paşa'ya verilmesi, Nazım Hikmet'in aldığı hapis cezalarının kaynağının Atatürk'ün ağır hasta olması nedeni ile Fevzi Çakmak'a dayandırılması gibi durumlar, bu açılardan benzerlik göstermektedir (Küçük, 1990: 274). Dinamo'nun romanı ile gerçekleştirdiği ise sol tarihin bu karakterini de aşan yorum ve açıklamalarıdır. O, bir yandan Kurtuluş Savaşı'nın önderi oluşu ile romanının en güçlü karakteri olarak Mustafa Kemal'i romanının merkezine yerleştirirken,

Mustafa Suphi olayında sorumluluğunu görmezden gelme gibi bir davranış da sergilememektedir.

Solun konuyu ele alışında Mustafa Kemal'e dair yaklaşımın nispeten eleştirel olanları, cinayet emrini vermemiş olsa da olayın siyasî sorumluluğunun Mustafa Kemal ve kadrolarında olduğunu ifade etmekle yetinmekte ("Kurtuluş Savaşı", 1988: 1871); bir sonraki adımda cinayetin sonuçlarının Mustafa Kemal'in işlerini kolaylaştırdığına işaret etmektedir (Zarakolu, 1988: 1855). Dinamo'nun bu noktadaki tutumu ise eleştirel olmanın ötesinde, doğrudan suçlayıcı ifadeleri barındırır. Kezâ Mustafa Kemal'in ağzından aktarılan *"Ama, dur hele, Türkiye'de iki tane Mustafa'ya yer olmadığını pek yakında anlayacak. Türkiye Komünist Partisi'ni ben kurduktan sonra bir ikinci komünist partisinin kurularak benim direncim dışında çalışamayacağını onlara çok yakında göstereceğim."* (Dinamo, 2010e: 348) şeklindeki bir ifadeyi, başka şekilde değerlendirmenin imkânı yoktur.

Dinamo'nun yaptığı tasvirde Mustafa Suphi ve arkadaşları, Ankara merkezli kurtuluş mücadelesini desteklemek üzere Anadolu'ya giriş yapmışlardır: *"Mustafa Kemal, bütün kapitalist ülkelere kafa tutan deha sahibi, yürekli bir asker olsa da sosyal alandaki ejderhalarla boğuşmaya gücü yetmediğinden Mustafa Suphi ile arkadaşları işte onun bu boşluğunu doldurma amacındadırlar."* (Dinamo, 1989: 61). Ancak bulundukları her şehirde tek merkezden yönlendirilen tepki ve hakaretlere maruz kalmışlardır. Yine de bu durum, Mustafa Suphi'nin hareketten vazgeçmesine yol açmamıştır. O ve arkadaşları için yurdun kurtuluşu uğruna ölmek, bir çoluk çocuk oyuncağıdır. Artık ana yurtlarındadırlar ve onun için ölümü göze almışlardır (Dinamo, 2010e: 398). Bu açıklamalarıyla Dinamo, bir yandan ölüm tehlikesinin başından beri etraflarında gezmekte olduğunun altını çizmekteyken, diğer yandan bu önemli komünist topluluğun ne denli milliyetçi olduğuna vurgu yaparak, sonraki yılların enternasyonalizmle uzlaşmış milliyetçilik anlayışının kökenlerini 20'lere kadar götürmektedir.

Ölümü göze almış Mustafa Suphi ve arkadaşları hakkında Anadolu'ya girişlerinden itibaren bazı planların yapılmakta olduğu Dinamo'nun anlatımında açık biçimde belirtilir. Buna göre Mustafa Kemal, Mustafa Suphi ve arkadaşları Kars sınırından içeri girdikleri günden beri elinin altında bulundurduğu Erzurumlu Cafer Bey'i çağırtmış, Mustafa Suphi'lerden önce Zigana Dağları'na yetişip yetişemeyeceğini sormuş; olumlu yanıtı sonrasında da Cafer Bey'in otuz yedi kişilik çetesiyle kafileyi, Zigana Dağları'ndaki uçurumlardan aşağı atarak öldürmesi planlanmıştır. Ancak Kazım Karabekir'in kendi askeri bölgesinde Mustafa Suphi ve arkadaşlarının canına kastedileceği haberlerini üzüntüyle karşıladığını bildirmesi üzerine bu plan rafa kaldırılacaktır. Burada Dinamo'nun yaklaşımının ilginç bir noktası, genelde cinayetin mesuliyetinin üzerine bırakıldığı Kazım Karabekir'in cinayeti, en azından bir süreliğine engelliği bilgisidir (Dinamo, 2010e: 399-400).

Karada gerçekleştirilmeyen cinayet, bilindiği üzere kayıkçılar kâhyası Yahya tarafından denizde işlenecektir. Dinamo, Yahya'nın yaşam öyküsüne dair verdiği bilgilerde kendisinin Enver Paşa'ya ne denli yakın olduğunu, İttihat ve Terakki'nin geçmişteki kirli uygulamalarında rol aldığını ve hatta Mustafa Suphi'ye de sırf İttihatçı karşıtı kişiliği nedeniyle kin beslediğini belirterek konuyla ilgili farklı argümanların üzerinden geçer. Ancak sonucu yine Mustafa Kemal ile ilişkilendirir. Buna göre Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'dan Yahya'ya gönderdiği uzun bir telgrafta, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının vatan haini olduğu, öldürülmeleri gerektiği, eğer bunları öldürüp denize atarsa çok büyük bir yurt hizmeti yapmış olacağı yazmaktadır (Dinamo, 2010e: 404).

Mustafa Kemal'in doğrudan doğruya cinayetlerin emrini verdiğine dair bu anlatı, yalnız Yahya ile iletişime geçmesi ile sınırlı da tutulmamaktadır. Ölüm haberinin bilgisinin kendisine ulaşmasından sonra Mustafa Kemal'in ağzından aktarılan şu sözler, sola karşı değişen tutum ve tasfiye hareketinin tek elden

yürütülüşünün de ispatı gibidir: *"Şimdi, sıra Nâzım beyle arkadaşlarında, onlar da yakında bana kafa tutamayacak duruma gelecekler."* (Dinamo, 2010e: 410). Romanın kurgusu dâhilindeki bu ifadeler, Dinamo tarafından yaratılmış olsa da, Mustafa Suphi ve arkadaşlarının öldürülmelerinin sadece üç gün sonrasında Nazım Bey'in tutuklanışı, gerçekten bir sıranın takip edildiği izlenimini doğurmaktadır. Bu noktada Mustafa Kemal'in sola karşı tutumunun pratik siyasî gelişmelerle ilişkisinin altını çizen Dinamo, tasfiyelerin akabinde bir solcu olarak Ankara'nın değişen havasını, üzüntülü bir ifadeyle şöyle tasvir eder:

> Ankara'da hatta bütün Türkiye'de sosyalizm iğneyle delinmiş bir balon gibi söndü. Yunus Nadi beyle Osmanzade Hamdi beylerin çıkarmakta oldukları "Yeni Gün" gazetesinin sütunları arasında buram buram tüten sosyalizm kokusu birdenbire yok oldu. Karl Marks'ın Kapital'nden yapılan çeviriler kimsenin göremeyeceği yerlere gizlendi. Mustafa Kemal'in sevdiği genç hukukçulardan Mahmut Esat Bozkurt'un koltuğunun altında kutsal bir kitap gibi taşıdığı Kapital bir gizli deliğe sokuldu. Yeni Dünya gazetesi süresiz kapatıldı. Basımevi zaten daha önce millileştirilmişti. Büyük Millet Meclisi'nin bahçesinde mebus, halk topluluklarına sosyalizm üstüne saatlarca ünleyen Şerif Manatoflar, Malatyalı Kaymakam Ferit Vakkas'lar, onların sosyalizm çığlıkları, sağnağını dökmüş fırtına bulutları gibi geçmişe doğru hızla uzaklaşıyordu. Bu sırada on beşer yıl kürek cezası giymiş olan Tokat mebusu Nâzım, Zinetullah, kırkbir yaşındaki Trabzonlu Baytar Binbaşı Salih Hacıoğlu beyler, Ankara cezaevindeki koğuşlarında bağdaş kurup oturmuş, on beş yılın nasıl geçeceğini düşünmeye başlamışlardı. Artık, ulusal kurtuluş savaşının geri kalan liderleri, dikensiz gül bahçesinde çalışacaklardı. (Dinamo, 2010e: 413-14).

Kuşkusuz, solun serbest biçimde siyasal faaliyet göstermesinden cinayet, çatışma ve tutuklamalarla tasfiyesine uzanan süreç, yalnız iç politika ve Ankara'daki iktidar savaşıyla alakalı değildir. Burada süreç içindeki en önemli dış belirleyici de Sovyetler Birliği'dir. Yürütülmekte olan savaş sırasında emperyalist batıya düşmanlık üzerinden ortaya çıkan yakınlık, para ve silah yardımını içeren bir işbirliğine dönüşmüştür. Dinamo'nun bu

duruma dair değerlendirmesi de genel itibarıyla Türkiye-Sovyetler ilişkisinin seyri hakkındaki incelemelerde verilen bilgilerle uyumludur. Farklılık arz eden vurgu ise henüz Anadolu'ya çıkmadan önce Mustafa Kemal'in, Sovyetlerden destek alabilme adına sosyalist bir rejimin ilanını da ciddi bir olasılık olarak göz önünde bulundurduğudur. Fakat bu vurgu, başka kaynaklarda olduğu üzere *"Marksist devrimci teori ile ilişkisi bulunmayan gerçekçi lider Mustafa Kemal Paşa'nın konuyu sadece Milli Kurtuluş savaşının başarı olanakları yönünden değerlendirmesi ve dünyadaki ve yurttaki güçler dengesinin doğru bir hesabını yapması..."* (İleri, 1995: 317) şeklinde bir övgü olarak değil, Mustafa Kemal'in takip ettiği pragmatik politikanın dış ilişkilere yansıması olarak ortaya konur. Ayrıca konuya Sovyetler açısından bakıldığında da yeni devletin Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmış ve toprakları üzerinde çeşitli devletlere gebe Türkiye'deki rejimin iç yapısını pek önemsemediği ve asıl önemin emperyalizme karşı güçlü bir Türkiye'nin olmasına verildiği de açıktır (Küçük, 1998: 595). Bu açıdan Dinamo, Mustafa Kemal'in Sovyet yetkilileriyle görüşmelerinde Anadolu'da *"Sovyetlerin Şûralar Cumhuriyeti'ne benzer bir hükümet tarzı"*nın geçerli olabileceğini söylemesine karşılık (Dinamo, 2010b: 136), ne kendisinin bu konuda samimi olduğunu, ne de Sovyetlerin böylesi bir ifadeyi inandırıcı bulduklarını dile getirir:

> Mustafa Kemal, para ve savaş malzemesi alacak, Sovyet Rusya güney sınırlarında Sovyetlerin azılı düşmanlarına düşman bir tampon memleket yaratılmaya çalışılacaktı. Şimdilik her iki memleket için de en realist düşünce biçimi buydu. Sovyetler için Mustafa Kemal'in komünist olup olmaması salt bu yüzden önemli değildi. Hem onlar bütün yeryüzünde belli bir sisteme göre yetişmiş bir subayın komünist olmayacağını edindikleri tecrübelerle biliyorlardı. (Dinamo, 2010b: 137).

Bu bakışın, Sovyetlerin Türkiye ile olan ilişkisinde savaş süresince belirleyici olduğundan bahsedilebilir. Mustafa Kemal hükümetinin Türkiye'de yürüttüğü siyaset – ki buna gerçekleştirilen tasfiyeler de dâhildir - komünist enternasyonalin siyase-

ti olarak görülmemekte, ama dış politika açısından Sovyetler, İngiliz hükümetine karşı yürüyen her devrim savaşına yardım etmeye hazır şekilde bulunmaktadır (Dinamo, 2010c: 103-04). Dolayısıyla Dinamo'nun romanından çıkarılabilecek önemli bir sonuç, iki devlet arasındaki ilişkinin olumlu ya da olumsuz seyir izlemesinin, en azından Mustafa Kemal'in komünizm veya sosyalizme dair bir ilgisinin olması ya da Kemalist kadroların mücadelelerinin kapitalizm karşıtı ve ilerici olup olmamasıyla bağlantısının bulunmadığıdır.

Sonuç ve Değerlendirme

Kutsal İsyan, Türk askerinin İzmir'e girişinin ardından, tüm halkın ve komuta heyetinin büyük bir mutluluk içinde oldukları esnada, Halide Edip ile Mustafa Kemal arasında geçen bir diyalogla sonlanır. Halide Edip kendisine geride çok büyük bir iş bıraktığı ve dinlenmeyi hak ettiği şeklinde takıldığında, beklemediği bir tepkiyle karşılaşır. Çünkü Mustafa Kemal, dinlenme imkânının olmadığını, asıl mücadelenin şimdi başladığını ve esas olarak zamanın, birbirleriyle dövüşme, birbirlerini yeme zamanı olduğunu ifade eder. Mustafa Kemal gelinen noktada, mecliste kendisine muhalefet etmiş olanlardan hesap sorma arzusundadır. Halide Edip'e göre onun bu tutumu *"...büyük güce erişenlerin hepsinde olan"* bir tutumdur (Dinamo, 2010e: 566).

Bu çalışmanın hareket noktasını Kurtuluş Savaşı sürecinin resmî tarih anlatısı dışında alternatif bir okumasının yapılıp yapılamayacağı sorusu oluşturmuştur. Kurtuluş Savaşı anlatısında "büyük güce erişmiş" birinin tarihin yazılmasına müdahalesi olan Nutuk'tan itibaren, perspektif ve içerik açısından bir tekelleşme durumu söz konusudur. Bu doğrultuda, savaş Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışıyla başlamış, ulusal bilince erme ve zafere ilerleyişin tüm basamaklarının aşılması da hep Mustafa Kemal'in etrafında olmuştur. Lakin böylesi bir tarih algısının ve bunun yukarıdan aşağı zorunlu şekilde kabul ettirilmesine dair tutumunun bilimsel olmayışı bir yana, gerçekliğin bütününe erişebilmeyi de olanaksız kılacağı açıktır.

Bu görüşten hareketle, alternatif bir okuma için solun söz konusu döneme bakışına yönelmek ise bir ikilemi ortaya çıkarır. Materyalist tarih algısı ve onun olayları sosyal-ekonomik karakterini göz önüne alarak değerlendirmesinin sağlayacağı faydalar düşünülerek böylesi bir yol tercih edilmişse de bu kez yeni bir sorun söz konusudur. Solun Kemalizm ile olan ilişkisi, ne kesin bir kopuşu, ne de bir bütünleşmeyi içermeyen, inişli çıkışlı bir seyre sahiptir. Dahası, Türk siyasal düşüncesindeki tüm akımlar gibi solun da Kurtuluş Savaşı'na belli açılardan duygusal yaklaşması kaçınılmazdır. Buradaki duygusallık boyutunu ortaya çıkaran ise savaşa atfedilen anti-emperyalist karakter olmuştur. Anti-emperyalist tutumun nasıl tanımlanması gerektiği ve Kurtuluş Savaşı'nın böylesi bir tanıma ne ölçüde uyum gösterdiği ise tartışılmadan bırakılmıştır. Bu açıdan "yurdu düşmanlardan kurtarmak", "Yunan gâvurunu memleketten söküp atmak", "şehitlerimizin yattığı toprakları düşmana çiğnetmemek" gibi genel, bir dereceye kadar soyut ve ekonomik-toplumsal içeriği kapsamaktan uzak kalıpların sömürgecilik ve emperyalizm karşıtlığı ile ne ölçüde uyumlu olacağı tartışmaya açıktır (Doğan, 1973: 16). Böylesi bir tartışmanın sol tarihe dair metinlerde ihmâl edilmesinden dolayı arayış, tarihin incelenmesinde bir başka kaynağa, romana yönelmiştir. Burada romancının en azından kalemini belli çıkar mücadelesinden uzakta daha özgür kullanacağı, olayların ve kişilerin arka planındaki duygusal ve psikolojik motifleri bir tarihçiye göre daha iyi değerlendirebileceği ve Dinamo örneğinde olduğu gibi soldan gelmesinin tarihe bakışında belli avantajları barındıracağı düşüncesi, yanıt aranan araştırma sorusunun *Kutsal İsyan* üzerine bir değerlendirme halini almasına neden olmuştur.

Tercih edilen roman ve yazarın bazı özellikleri, yapılan seçimin ne ölçüde doğru olduğunu ispatlar gibidir. Özellikle de Mustafa Kemal'in Anadolu içinde ve dışındaki sol örgütlenmelerle ilişkisinin niteliği, ilişkinin seyrinde karşılaşılan kırılma ve çatışmaların en azından ayrıntılı bir değerlendirmesi noktasın-

da Dinamo, beklentileri fazlasıyla karşılamıştır. Diğer yandan, tarihi büyük adamları merkeze koyarak inceleyen gelenekten kopamasa da birçok yerel örnek üzerinde durarak oranın kendi kahramanlarını ve her bir kahramanın ulusal direnişin geneli için anlamını tarih sahnesine çıkarabilmiştir. Üstelik, resmî tarih tartışmalarının kritik değerdeki konularından biri olarak hain olgusunu da Çerkes Ethem gibi bu alanın en önemli örnek olayı üzerinden uzun uzadıya incelemiş; hainliğin nesnel biçimde tanımlanabilecek bir davranıştan ziyade bir iktidar mücadelesinin kazananlarının kaybedenlerine dair yaftası olduğunu, Atatürk'ün Nutuk'una karşı çıkma pahasına vurgulamıştır. Dinamo'nun bir diğer özelliği, sol tarih yazarlarının zaman zaman Mustafa Kemal'i aldama amacıyla girişikleri dolambaçlı açıklama biçimlerini de reddetmesi ve Mustafa Suphi'nin öldürülmesinde Mustafa Kemal'i açık biçimde cinayetlerden sorumlu tutma cesaretini göstermesidir.

Ancak bu durum, Dinamo'nun romanının, tarihsel incelemeler için başlı başına alternatif bir yol olduğu anlamına gelmemektedir. Belli örnek olaylarda Atatürk ya da resmî tarih anlatısı tarafından ortaya konan açıklamalara açıkça *muhalefet* etse de gerek yöntemsel, gerekse içerik anlamında resmî tarihin ilkelerini yeniden üretmeye de devam etmektedir. Örneğin resmî tarihin olaylara Atatürk üzerinden yaklaşan tutumunu ne kadar istese de aşamamış, bir yandan *millî sır* gibi Nutuk'taki kritik kavramsallaştırmaları sorgulamadan benimsemesi, diğer yandan Mustafa Kemal'i nitelendirmede *epigon* usulü tasvirlere başvurmasıyla çok yaygın ve bilinen uygulamalara geri dönmüştür. Ayrıca solla ilişkiler konusunda gösterdiği titizliği, özellikle düzenli ordu kurulduktan sonra meclis içindeki tartışma ve ayrışmalardan esirgemiş; Tekalif-i Milliye, İstiklal Mahkemeleri, Başkomutanlık tartışmaları ve Birinci ve İkinci Grup üzerinden ayrışmaların yorumlanmasını bütünüyle resmî tarihe terk etmiştir. Belki bundan da önemlisi, edebiyatçı kişiliğine atfettiği misyonu, işçi ve emekçi sınıfları aydınlatmak olarak tanımlayan Dinamo'nun

romanında bu gibi toplumsal kesimler -tıpkı resmî tarihte olduğu gibi- bütünüyle edilgindirler. Bu ise bir şair olarak toplumcu gerçekçi edebiyat akımının parçası olmuş Dinamo'nun en azından bu romanı bağlamında, ilgili akımın oldukça uzağında kaldığını göstermektedir

Dinamo, böylesi bir romanı yazmasının sebebini konuyla ilgili hâlihazırdaki literatürün eksik ve yanlışlarına dayandırmıştır. Bu açıdan Belge'nin (1997: 60) ülkenin iktidarda bulunan güçlerinin ihtiyaçlarına göre oluşturulmuş ve dolayısıyla bir yazarın kendi toplumunun tarihini derinlemesine kavrama ihtiyacına cevap vermeyen resmî tarihi karşısında başka bir açıklama tarzına yönelen yazarlara dair tasviri belli açılardan Dinamo için de uygundur. Buna karşılık *Millî Kurtuluş Savaşı'nın Gerçek Hikayesi"* ni kaleme alma gayreti, hikayenin, gerçekten ziyade daha ayrıntılı ve nispeten geniş bir perspektiften ortaya konması ile son bulmuştur. Fakat bunun bir başarısızlık ya da yetersizlik olduğu da kesinlikle düşünülmemelidir. Oktay'ın altını çizdiği üzere yazar, kültürel, yazınsal, eleştirel değerleri belirlenmiş bir ortama doğmakta, bu ortamca kabullenilmiş ve örnek alınmış bir yazınsal miras içinde yetişmektedir (Oktay, 1982: 18). Dinamo ise böyle bir yazar olarak ilgili mirası aşabilmek için elinden geleni fazlasıyla yapmış ve sonuca ulaşmaya en fazla yaklaşan kalemlerden biri olmuştur.

Kadir DEDE

Kaynakça

AKAR, Atillâ. (1989), ***Bir Kuşağın Son Temsilcileri – "Eski Tüfek" Sosyalistler,*** İstanbul: İletişim Yayınları.

ALTINKAYNAK, Hikmet. (1977), ***Edebiyatımızda 1940 Kuşağı,*** İstanbul: Türkiye Yazarlar Sendikası Yayınları.

ASAN, Ömer. (2000), ***Hasan İzzettin Dinamo,*** İstanbul: Belge Yayınları.

ATATÜRK. Kemal (1973), ***Nutuk,*** İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

AYDIN, Suavi. (2008), "Milli Sır", ***Resmi Tarih Tartışmaları 5: Nutuk,*** Ed. F. Başkaya & M. K. Kaynar. Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı. s. 105-117.

BALABANLILAR, Mürşit. (2003), ***Türk Romanında Kurtuluş Savaşı,*** İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

BELGE, Murat. (1997), "Üçüncü Dünya Ülkeleri Edebiyatı Açısından Türk Romanına Bir Bakış", ***Berna Moran'a Armağan: Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış,*** İstanbul: İletişim Yayınları. s. 51-63.

BELLİ, Mihri. (2002), ***İnsanlar Tanıdım: Mihri Belli'nin Anıları,*** İstanbul: Doğan Kitap.

ÇAVDAR, Tevfik. (2009), ***Türkiye'nin Yüzyılına Romanın Tanıklığı,*** İstanbul: Yazılama Yayınevi.

DEDE, Kadir. (2010), "Resmi İdeolojinin Türk Usûlü Epigonları: Behçet Kemal Çağlar Üzerine Bir Deneme". ***Resmi Tarih Tartışmaları 10: Rejim ve Ritüeller,*** Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı. s. 211-258.

DİNAMO, Hasan İzzettin. (1984), ***İkinci Dünya Savaşı'ndan Edebiyat Anıları,*** İstanbul: De Yayınevi.

DİNAMO, Hasan İzzettin. (1989), ***TKP Aydınlar ve Anılar,*** İstanbul: Yalçın Yayınları.

DİNAMO, Hasan İzzettin. (2010a), ***Kutsal İsyan – Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikayesi cilt 1,*** İstanbul: Tekin Yayınları.

DİNAMO, Hasan İzzettin. (2010b), ***Kutsal İsyan – Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikayesi cilt 2,*** İstanbul: Tekin Yayınları.

DİNAMO, Hasan İzzettin. (2010c), ***Kutsal İsyan – Milli Kurtuluş***

Savaşının Gerçek Hikayesi cilt 3, İstanbul: Tekin Yayınları.

DİNAMO, Hasan İzzettin. (2010d), ***Kutsal İsyan – Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikayesi cilt 4,*** İstanbul: Tekin Yayınları.

DİNAMO, Hasan İzzettin. (2010e), ***Kutsal İsyan – Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikayesi cilt 5,*** İstanbul: Tekin Yayınları.

DOĞAN, Mehmet. (1976), "Türk Romanında Kurtuluş Savaşı", ***Türk Dili,*** Cilt: 34. Sayı: 298. 7-40.

GÖKALP, Ziya. (1980), "Roman", ***Makaleler IX,*** haz. Ş. Beysanoğlu, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 175 – 179

GÜNDÜZ, Osman. (2007), "Yakın Dönem Tarihsel Romanlarda Çatışma Alanları ve Tarihsel Romanların 'Ulusal Kimlik' Edinmedeki Rolü", ***A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,*** Sayı: 35. s. 135-156.

İLERİ, Rasih Nuri. (1995), ***Atatürk ve Komünizm,*** İstanbul: Sarmal Yayınevi.

JUSDANİS, Gregory. (1998), ***Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür - Milli Edebiyatın İcat Edilişi,*** İstanbul: Metis Yayınları.

KANSU, Ceyhun Atuf. (1976), "Ulusal Kurtuluş Savaşı Üzerine", ***Türk Dili,*** Cilt: 34. Sayı: 298. s. 2-6.

KARPAT, Kemal H. (1962), ***Çağdaş Türk Edebiyatında Sosyal Konular,*** İstanbul: Varlık Yayınevi.

KAYNAR, Mete Kaan. (2006), "Bir 'Resmi Tarih Mevlüd'ü': Şu Çılgın Türkler Üzerine Bir Değerlendirme", ***Resmi Tarih Tartışmaları 2,*** Ankara: Özgür Üniversite Yayınları. s. 153-207.

KEMAL, Mehmed. (1996), ***Acılı Kuşak,*** İstanbul: Çağdaş Yayınları.

KÜÇÜK, Yalçın. (1990), ***Aydın Üzerine Tezler 4,*** İstanbul: Tekin Yayınevi.

KÜÇÜK, Yalçın. (1998), ***Aydın Üzerine Tezler 3,*** İstanbul: Tekin Yayınevi.

NARLI, Mehmet. (2009), ***Roman Ne Anlatır – Cumhuriyet Dönemi 1920-2000,*** Ankara: Akçağ Yayınları.

OKTAY, Ahmet. (1982), ***Yazın İletişim Teknoloji,*** İstanbul: Adam Yayıncılık.

OKTAY, Ahmet. (2000), ***Toplumcu Gerçekçiliğin Kaynakları,*** İstanbul: Tümzamanlar Yayıncılık.

SARIHAN, Zeki (1984), ***Çerkez Ethem'in İhaneti,*** İstanbul: Kaynak Yayınları.

TİMUR, Taner. (2002), ***Osmanlı-Türk Romanındaki Tarih, Toplum ve Kimlik,*** Ankara: İmge Kitabevi.

TUNÇAY, Mete (1999), ***Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931).*** İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

TÜRKEŞ, A. Ömer. (2003), "Yeni Bir Dönem, Yeni Bir Milli Mücadele", içinde ***Türk Romanında Kurtuluş Savaşı,*** *Mürşit* Balabanlılar (haz.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. s. 465-498.

YAĞCI, Ömer. (2003), "Hasan İzzettin Dinamo: Kutsal İsyan", içinde ***Türk Romanında Kurtuluş Savaşı,*** Mürşit Balabanlılar (haz.), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. s. 310-376.

YAKAR, Aytekin. (1973), ***Türk Romanında Milli Mücadele,*** Ankara: DTCF Yayınları.

YALÇIN, Alemdar. (2002), ***Siyasal ve Sosyal Değişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı (1920-1946),*** Ankara: Akçağ Yayınları.

YETKİN, Çetin. (1970), ***Siyasal İktidar Sanata Karşı,*** Ankara: Bilgi Yayınevi.

ZARAKOLU, Ragıp.(1988), "Komintern ve Türkiye", içinde ***Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi cilt 6.*** E. Kürkçü (yayın yönt.), İstanbul: İletişim Yayınları. s. 1854-1855.

"Kurtuluş Savaşı" (1988), içinde ***Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi cilt 6,*** E. Kürkçü (yayın yönt.). İstanbul: İletişim Yayınları. s. 1844-1865.

Kemalizm Karşısında Yön ve Milli Demokratik Devrim Hareketleri

Giriş

Bilindiği gibi 1960'lı yıllar, tam olarak söylersek 1961–71 dönemi, Türkiye'de sosyalist hareketin tarihi açısından özel bir önem taşır. Osmanlı Sosyalist Fırkası gibi II. Meşrutiyet dönemindeki kimi örgütlenme girişimlerini saymazsak, Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP) 1920 yılında kuruluşu ile başlatabileceğimiz sosyalist/komünist hareket, Millî Mücadele döneminde çeşitli faktörlerin bir araya gelmesiyle önemli sayılabilecek bir siyasal etki düzeyine sahip olmuştu; ama bu durum çok kısa sürdü. Ankara'nın 1921'in ilk günlerinden itibaren başlayan ve fizikî tasfiyeye varan baskılarına karşı koyamayan TKP, uzun süren tek parti iktidarı boyunca iyi kötü varlığını korumayı başardıysa da gerek kitlesellik anlamında, gerekse ülke siyasetinde bir ağırlığa sahip olma anlamında hiçbir zaman gerçek bir siyasal özne olamadı. Bu nedenle, 1960'ların hemen başından itibaren yükselen sol dalgayı sosyalist hareketin küllerinden yeniden doğması olarak da tanımlayabiliriz.

1960'lı yıllardaki yükseliş elbette ve önemsenmesi gereken

ölçüde TKP geleneğine yaslanıyordu; ama sadece ondan ibaret de değildi. En son 1951 yılındaki büyük tutuklamalardan sonra, kendi içinde yaşanan çatışmaların da etkisiyle 1950'li yıllarda bir varlık gösterememiş olan TKP'nin, yurtdışından yayın yapan *Bizim Radyo*su sayılmazsa, 1960'ların başında herhangi bir siyasal etkinliği bulunmuyordu. Ama TKP'li kadrolar elbette varlıklarını sürdürüyorlardı ve 27 Mayıs sonrası gelen görece özgür siyaset ortamında, sosyalist harekete *take-off*'unu (Çulhaoğlu, 1988) yaşatacak olanların önemli bir bölümünü bu kadrolar oluşturacaktı.

Söz konusu dönemde sosyalist hareketin üç ana öbeğinden biri olan Millî Demokratik Devrim (MDD) hareketi bütünüyle bu kadroların omuzlarında yükselmiş, fakat 1967 yılından itibaren de çok önemli bir gençlik aşısıyla tazelenmiş ve güçlenmişti. 1961 yılında 12 sendikacı tarafından kurulan, ama esas olarak genel başkanlığına Mehmet Ali Aybar getirildikten sonra sosyalist bir kimlik kazanan Türkiye İşçi Partisi (TİP) de bu kimliği çoğunlukla eski TKP'lilerden oluşan yöneticileri (Behice Boran, Sadun Aren, Nihat Sargın ve Mehmet Ali Aybar'ın hepsinin de geçmişinde farklı düzeylerde de olsa TKP ile bir bağ vardı) sayesinde edinmişti. Ama 1960'ların başında bu kadroların TKP çizgisine herhangi bir bağlılıkları söz konusu değildi. En azından 1968 yılına kadar TİP'i hem örgütsel olarak TKP'li kadrolardan uzak tutmaya çalışmışlar, hem de siyaset tarzı, strateji ve taktikler açısından TKP çizgisinden tümüyle farklı bir parti yaratmak için uğraşmışlardı. Dönemin diğer önemli hareketini oluşturan ve *Yön* dergisi etrafında kümelenen aydınların ise TKP ile ne geçmişte ne de sonradan herhangi bir bağları olmamıştı. Çıkardıkları dergilerin adından hareketle Yön-Devrim hareketi, ya da sosyalizme daha yakın ve çok daha geniş bir etki alanına sahip olan dergi *Yön* olduğu için kısaca Yön hareketi olarak adlandırılan bu hareket, evet, TKP geleneğiyle bir bağa sahip değildi, ama 1965-1967 (*Yön* dergisinin yayınına son verilen yıldır 1967) yılları arasında MDD'cilerle ortak hareket etmiş ve *Yön*

sayfalarında büyük ölçüde TKP'cilik (özellikle aşamalı devrim ve millî cephe konusunda) yapmıştı.

Bu yazıda söz konusu hareketlerden Yön ve MDD'nin siyasal-ideolojik çizgileri Kemalizm ve resmî ideolojiyle ilişkileri çerçevesinde ele alınacak, daha doğrusu ve aynı anlama gelmek üzere, bu iki hareketin siyasal ve ideolojik çizgilerindeki Kemalist etkiler tespit edilmeye çalışılacaktır.[1] Ama bu çalışmanın hedefi, söz konusu hareketlerin önemli ölçüde Kemalist tonlar taşıdığı gibi çok bilindik bir iddiayı bir kez daha yinelemek değildir. Aksine, bu etkilenmeyi kabul etmekle birlikte, hem Yöncülerin hem MDD'cilerin pek çok açıdan Kemalizmi aşan bir ideolojik çerçeveye sahip olduklarını göstermeye çalışmaktır. Bu tezimizi savunurken, başlıca iki önemli argümana dayanacağız. Birincisi, söz konusu hareketlerin ideolojik çizgilerinin yalnızca Kemalizmden beslenmediğini, en az o ölçüde (ve kısmen TKP üzerinden) uluslararası sosyalist harekete hâkim olan ideolojik hattan da etkilendiğini öne süreceğiz. Keza bize göre, bu hareketlere karşı yöneltilen kimi eleştirilerde işin kolayına kaçılmakta, saptanan pek çok olumsuzluk kısa yoldan Kemalizme bağlanmaktadır. Oysa, bunların en azından bir kısmı, o günkü konjonktürün yorumlanmasında Kemalizmin değil, uluslararası sosyalist hareketin etkisinden kaynaklanmaktadır. İkinci argümanımız ise Yön ve MDD hareketlerinin, resmî ideolojiye en

1 Ele aldığımız dönemi her ne kadar 1961–71 dönemi olarak belirtmişsek de, asıl yoğunlaşacağımız dönem 1961'den 1967–68 yıllarına kadar olan dönemdir. Esas olarak Yön-Devrim hareketinin *Yön* dergisi dönemine, MDD hareketinin de bölünmeden önceki yıllarına odaklanacağız. Doğan Avcıoğlu ve arkadaşlarının 1967'de *Yön* dergisini kapattıktan sonra 1969'dan itibaren *Devrim* dergisiyle doğrudan sol bir cunta aracılığıyla iktidar arayışına girmeleri, siyasal söylemlerini de büyük ölçüde etkilemiştir. Bu nedenle sadece çok önemli gördüğümüz yerlerde *Devrim* dönemine göndermelerde bulunacağız. MDD hareketi ise 1969 yılından başlayarak bölünmüş, içinden birden fazla grup çıkmıştır. Bu çalışmada Mihri Belli'nin tartışmasız önder olduğu 'klasik' MDD düşüncesi üzerine odaklanmayı yeterli gördük. Bu yolu tercih etmemizin en önemli sebebi söz konusu yıllarda Yöncülerin siyasal çizgisi ile MDD'cilerin çizgisinin büyük bir uyum içinde olmasıdır.

yakın düştükleri iddia edilen kimi başlıklarda (devletçilik/kalkınmacılık, milliyetçilik ve Kürt sorunu, zinde güçler, Batıcılık, İslam ve laiklik vs.) bile, hem ciddi bir Kemalizm eleştirisi getirdiklerini, hem de yer yer onu aşan bir çerçeve geliştirdikleri düşüncesidir. Türkiye'de Kemalist ideolojinin kurmuş olduğu güçlü hegemonyanın, sadece Yön ve MDD'nin değil, neredeyse Türkiye'deki tüm siyasal hareketlerin söylemlerinde kimi çarpıtmalara yol açmış olması da göz önünde bulundurulması gereken bir diğer husustur.[2]

Yukarıda çizilen çerçeve içinden bakıldığında bu incelemeye TKP geleneğinin de dâhil edilmesi gereği açıktır. İlgili literatürde, Türkiye sosyalist hareketinin başlangıcından itibaren ve yoğun biçimde Kemalizmin etkisinde kaldığına dair görüşler yaygındır. Özellikle Yön hareketi, bu etkinin yoğunluğuna ve derinliğine referansla 1960'ların sonlarından başlayarak sol-Kemalizm olarak etiketlenmiş ve bu etiket sol içinde genel kabul görmüştür. Fakat, 1960'ların ortasında Yön hareketi ile MDD hareketinin temel siyasal-ideolojik duruşları arasında önemli bir fark bulmak neredeyse imkânsızdır. MDD hareketine bakıldığındaysa görülen, kırk küsur yıllık TKP çizgisidir. Bu nedenle, önce TKP'den kalan mirasa bir göz atmak yerinde olacaktır.

2 Belge'nin de belirttiği üzere (2002: 30), Cumhuriyet tarihi boyunca Atatürk ve Atatürkçülük Türkiye'deki her türden *düşünce* üzerinde son derece belirleyici olmuş, herhangi bir düşüncenin *Atatürkçülük* ile bir çeşit *modus vivendi* kurmadan var olması hemen hemen imkânsız hale gelmiştir. Bu etki sadece *hegemonik* de değildir, kendisine uymayan düşüncelerin yasaklanması veya marjinalize edilmesi şeklinde de işlemektedir. Yine Köker'in de vurguladığı üzere (2002: 98), Türkiye'de ancak Kemalizm sınırları dâhilinde bir muhalefetin varlığına izin verilmekte, bu sınırları aşmaya yeltenenler, *bölücülük, yıkıcılık, gericilik* gibi yaftalara maruz bırakılmakta ya da *devlet düşmanı* ve *vatana ihanet* gibi suçlamalarla en şedit biçimde bastırılmaktadır. Bu koşullar altında, soğuk savaşın ve anti-komünist ideolojinin etkisi altındaki bir Türkiye'de kendini yeniden var etmeye çalışan sol/sosyalist hareketin, söylemini resmî ideolojiden arındırabilmesinin bir sınırı olduğunu kabul etmek gerekir.

TKP'den Artakalan

Türkiye'de TKP geleneği denilen siyasal-ideolojik çizgi, aynı tarihsel sürecin ürünü olan Kemalizm'den bütünüyle bağımsız olarak ele alınamaz. Kapitalistleşme sürecine oldukça geç girmiş ve artık dağılan bir imparatorluğun külleri üzerine yeni bir ulus-devlet inşâ etmeye çalışan, üstelik de bunu emperyalist işgale karşı bir bağımsızlık savaşı sonucunda gerçekleştirmekte olan Kemalistlerin, bu çabalarını en başından itibaren genel anlamda ilerici bir hareket olarak değerlendirerek destekleyen TKP, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra da, kurulanın bir burjuva cumhuriyet olmasından ötürü zaman zaman Kemalist iktidarın ilericiliğinden şüphe etse de, Kemalizmin etki alanından tam olarak çıkamamıştır.

Fakat, dönemin TKP'lilerini Kemalizmin etkisine sokan şey basitçe bağımsızlık mücadelesinin başarıyla sonuçlanması ya da yeni kurulan Cumhuriyet'in içeriğini dolduran ideolojinin kendinden menkul ilericiliği değildir. TKP, her şeyden önce, III. Enternasyonal'in (Komintern) çocuğudur ve o, ideolojisini de, izleyeceği siyasal strateji ve taktikleri de uluslararası sosyalist/komünist hareketin merkezi olma iddiasındaki bu örgütten alacaktır. Muzaffer Ekim Devrimi'nin ardından, dünyada ilk kez bir sosyalist ülke inşâ etme sürecinde olmanın saygınlığını ve onurunu elinde tutan Bolşevik Partinin ve elbette partiden de saygın konumdaki Lenin'in kurduğu Komintern, yalnızca TKP üzerinde değil, dönemin tüm komünist partileri üzerinde tesis ettiği hegemonya ile üye partilerin yönlendiricisi konumundadır. Öyle ki, TKP'nin 1920'li ve 30'lu yıllar boyunca izleyeceği siyasal hattın mimarının Komintern Yürütme Kurulu olduğu rahatlıkla söylenebilir. Gerçi bu kurulda, TKP yöneticileri de dâhil olmak üzere, dünyanın çeşitli bölgelerinden komünist partilerin yöneticileri de yer alacaktır. Ama siyasal mücadelede izlenecek strateji ve taktikler açısından belirleyici olanın Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) olduğu açıktır.

Konumuz açısından, bu belirleyicilik, özellikle iki noktada önemli olmuştur. Birincisi -Komintern'e hâkim- olan ilerlemeci ve ekonomist bir Marksizm yorumunun ve kısmen buna bağlı olarak aşamalı bir devrim anlayışının, uluslararası sosyalist hareketin resmî ve ortak görüşü haline gelmesidir.[3] Komintern'den çok önce de tartışılan, hattâ bizzat Marx'ın bazı yazılarına referansla da savunulabilen bu yaklaşımlar, Marksizm içi bir tartışma olarak kalsaydı elbette sorun olmazdı, ama bunların resmî tez haline gelmesi TKP de dahil olmak üzere dünyanın birçok ülkesindeki komünist partilerin politikalarını doğrudan belirlemiş, bu da söz konusu partileri kimi zaman reformist ve sınıf uzlaşmacı bir tavra sürüklemiştir. TKP'nin Kemalist devrime genel olarak ilerici bir rol yüklemesinin ve sosyalist devrimi bu devrimin tamamlanacağı çok sonraki bir aşamaya ertelemesinin ana nedeni budur. TKP küçük istisnalar dışında[4] tüm tarihi boyunca bu teze bağlı kalacak, Türkiye'nin sosyalist devrimden önce mutlaka bir *millî demokratik devrim* yaşaması gerektiği düşüncesiyle daima cephe politikalarını (1960'larda millî demokratik devrim, 1970'lerde ulusal demokratik cephe) savunacaktır. Üstelik, 1960'larda MDD hareketinin ödünsüz bir biçimde sahip çıkacağı bu tezler, bu hareketin parçalanmasından sonra da Türkiye sosyalist hareketi içinde oldukça büyük bir kabul görmeye devam edecektir.

Komintern'in, özellikle TKP üzerinde ciddi sonuçlar doğuran ikinci politikası ise 1919 yılında, Almanya'da Spartakistlerin yenilmesinin ve 1920 yazında Kızılordu'nun Varşova yönündeki ilerleyişinin durdurulması üzerine gündeme gelen *tek ülkede sosyalizm* politikasıydı. Daha önce, yaşaması büyük ölçüde Avrupa'da gerçekleşecek bir devrime bağlanan Ekim Devrimi'nin

3 Elbette bütün bunlar Komintern öncesi sosyalist hareket içerisinde de, Komintern içinde de çeşitli tartışmalara yol açmıştır. Fakat burada önemli olan bu görüşlerin sonuçta resmî tezler haline gelmesidir.

4 Örneğin, Hikmet Kıvılcımlı'nın 1930'ların ilk yıllarında cezaevindeyken yazdığı "*Yol*" çalışmaları bu çizginin dışındadır.

artık yalnız kalacağı anlaşılmıştı ve bu durumda öncelik anayurdun savunulmasına verilecekti. Bu da pratikte, bir ülke olarak Sovyetler Birliği'nin savunulması anlamına geliyordu ki, artık *realist* bir dış politika izlenecek, devrimin Avrupa'ya yayılmasından vazgeçilip emperyalist kuşatmaya karşı Sovyetler Birliği ile iyi komşuluk ilişkisi kurabilecek her ülkeyle iyi geçinilecekti. Bu politikanın Türkiye için anlamı açıktı: Emperyalizme karşı ulusal kurtuluş savaşı vermekte olan Kemalistlere ciddi destek verilecek, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra da bu *iyi ilişkiler* uzun süre devam ettirilecekti. Hattâ bu çerçevede, 1921 başlarında, Kemalistlerin düzenlediği bir komplo sonucunda Karadeniz'de boğdurulan on beş TKP yöneticisi de görmezden gelinecekti. Üstelik TKP de bu durumu görmezden gelmeli, gücü yettiğince Kemalist hareketi desteklemeliydi.[5]

Fakat, TKP'ye geçmeden önce, Komintern'in Kemalist hareketle ilgili değerlendirmelerinin bir başka boyutuna daha değinmek gerekir. Bilindiği gibi, *ulusal sorun* ve *sömürgeler sorunu* Marksizm içinde hep tartışılagelen bir başlık olmuştur. Marx ve Engels'in milliyetçi hareketleri desteklemek konusundaki ikircikli tutumlarından sonra Lenin, *Ulusların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı*'nı ortaya atarak bu konuda çubuğu sömürge ülkelerindeki bağımsızlık mücadelelerini desteklemekten yana bükmüştü. Burada ayrıntılarına giremeyeceğimiz uzun tartışmalara yol açan bu ilke, pratikte, sömürülen ülkelerin emperyalizme

5 Gerçi, Komintern'in bu politikasında zaman zaman değişiklikler oldu. Millî Mücadele döneminde Kemalistleri ilerici olarak değerlendiren ve ciddi ölçülerde destekleyen Sovyetler Birliği, ülke düzeyinde bu desteğini sonraki dönemlerde de sürdürdü, ama Komintern'in 1924'teki 5. Kongresinde TKP, Kemalist iktidarı yeteri kadar karşısına almamakla eleştirildi. Komintern, 1928'deki VI. Kongresinde ise "*sınıfa karşı sınıf*" politikası doğrultusunda üye partilerden de kendi ülkelerindeki sınıf savaşımını yükseltmelerini istedi. Ama aynı Komintern, 1935'ten sonra, *faşizme karşı birleşik cephe* politikası doğrultusunda bu kez aksi yönde bir telkinde bulunacak, hattâ 1936 yılında alacağı ünlü seperat/desantralizasyon kararlarıyla TKP'den merkezî faaliyetlerini durdurmasını ve CHP'de dâhil kitle örgütleri içinde anti-faşist çalışma yürütmesini isteyecekti.

karşı yürüttükleri mücadelelerin genel olarak desteklenmesi anlamına geliyordu ve o dönem emperyalist işgale karşı mücadele içinde görünen Kemalistlerin desteklenmesi de reel politikanın yanında bu ilkeye dayandırılıyordu.

Ekim Devrimi'nin ve 1919'da kurulan Komünist Enternasyonal'in coşkusunun henüz çok taze olduğu 1920 Eylül'ünde, Bakü'de toplanan bir kongrede kuruluşunu ilan eden TKP'nin ilk programı, Komintern'in enternasyonalist devrimci sınıf siyasetinin izlerini taşıyordu. TKP, bu ilk programına göre, Türkiye'deki devrim sorununu genel bir dünya devrimi sorunsalı içinde değerlendirmekte, sömürge ve yarı-sömürge ülkelerdeki devrimlerle sanayileşmiş ülkelerdeki devrimleri tek bir proleter dünya devriminin parçaları olarak görmekte, geri ülkelerin sömürgecilik karşıtı mücadelelerinde burjuvazinin önderliğine güvenilemeyeceğini ve inisiyatifi komünistlerin ele alması gerektiğini öne sürmektedir. TKP, programa göre, *işçi-köylü şuraları* iktidarını kurmak için mücadeleye atılmak kararlığındadır. 1920 Kasım'ında Ankara'da kurulan Türkiye Halk İştirakiyyun Fırkası da benzer bir programatik ve stratejik hattâ sahip görülmektedir (Şener, 2010: 61–63).

Ancak, yukarıda işaret ettiğimiz gibi, Komintern'in devrimi Avrupa'ya ve dünyaya yayma stratejisi 1920 yılının yaz aylarının sonunda değişecek, bundan sonra esas ağırlık sosyalist anayurdun yani Sovyetler Birliği'nin korunmasına verilecektir. Bundan sonra, Komintern tarafından TKP'ye biçilen esas görev, Kemalistleri dışarıdan desteklemek ve Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler kurması için çalışmak, en azından zaten iyi giden ilişkileri bozucu yönde faaliyette bulunmamaktır. Bundan sonra, 1925'lere kadar, TKP "*Burjuva devriminin kazanımları için iktidara destek, burjuva devriminin ilerletilmesi için iktidara muhalefet*" olarak özetlenebilecek bir politika izlemiştir (Şener, 2010: 63).

TKP, sadece Komintern'in *telkinleri* nedeniyle değil, ulusla-

rarası sosyalist harekete egemen olan ekonomist ve ilerlemeci bir Marksizm yorumu nedeniyle de Kemalist hareketi destekleme eğilimindeydi. Bu düşünceye göre, kapitalizmin yeterince gelişmemiş, dolayısıyla da işçi sınıfının zayıf olduğu bir coğrafyada pre-kapitalist bir düzenin üzerine kapitalist bir Cumhuriyet kurmakta olan Kemalistler feodalizme ve emperyalizme karşı verdikleri mücadeleyle tarihsel olarak ilerici bir rol oynuyorlardı. Bu nedenle, saltanatın ve hilafetin kaldırılması, tekke ve zaviyelerin kapatılması gibi uygulamalar da desteklenmeliydi. Kemalist hareket bir burjuva devrimiydi ve onların yapacağı reformlar ülkeyi kapitalistleştirerek bir anlamda sosyalizmin altyapısını oluşturacaktı. Bu çerçevede, Kemalist devrime ve reformlara karşı olan her hareketin doğrudan ya da dolaylı olarak emperyalizmin ve feodalizmin etkisinde *gerici* hareketler olarak görülmesi kolaylaşıyordu.

İşte bu *teorik çerçeve*, TKP'nin Kemalist harekete karşı direnen ya da ayaklanan ve ulusal yanı ağır basan Kürt hareketlerini de daha baştan emperyalizmin ve feodalizmin komplosu gerici hareketler olarak görmesine yol açacaktı. Elbette bu teşhiste, o dönem Kürt coğrafyasının geniş ölçüde *feodal mütegallibe*nin etkisinde olduğunun en baştan kabul edilmesinin ve gerçekten de örneğin Şeyh Sait ayaklanmasında dinsel önderlerin ön planda olmasının payı vardı. Lâkin, TKP'nin bu şabloncu ve ilerlemeci bakış açısı, onu bu direnişlerin ulusal boyutu üzerine düşünmekten alıkoymuştu.[6]

6 TKP'nin haftalık yayın organı olan *Orak-Çekiç Gazetesi*'nin 26 Şubat ve 5 Mart 1925 tarihli nüshalarında Şeyh Sait ayaklanması ile ilgili yazılanlardan bazı örnekler şöyledir: "*İrticaın başında Şeyh Said değil, derebeylik duruyor; irticaa karşı mücadelesinde halk hükümetledir.*" "*Kahrolsun irtica... Ankara Büyük Meclisi'nde müfrit sol burjuvazinin tırnakları, kafasına kurun-ı vustayı [ortaçağı] dolamış yobazların gırtlağına yapıştı.*" "*İngilizlerin oynattığı irtica kuklası...*" (akt., Tunçay, 1999: 139).

Şeyh Sait ayaklanmasına karşı alınan bu tavır elbette Komintern'in ve Sovyetler'in tavrıyla birebir örtüşmektedir. Şu satırlar da 25 Şubat 1925 tarihinde Moskova'da basına verilen özel bir bültenden: "*Mustafa Kemal'e*

Oysa, Tunçay'ın da belirttiği gibi (1999: 140–41), Kemalist Cumhuriyet'in anti-feodalizmi, Millî Mücadele döneminde ara sıra gündeme getirilen anti-kapitalizmden daha ciddî değildi. Kemalistler, kırsal alanda ekonomik ve toplumsal bir yapı değişikliği yaratmak için pek de istekli değillerdi; hattâ merkezdeki reformlara karşı çıkmamaları kaydıyla yerel eşrafın ayrıcalıklarını korumalarına göz yumarak eski ittifakı sürdürmekten yanaydılar.

Elbette, TKP bu gerçeği görmüyor değildi. Fakat, sömürge ya da yarı-sömürge ülkelerdeki ulusal mücadelelerin desteklenmesi gerektiği yönündeki Leninist tez, tarihsel olarak burjuva devrimlerine atfedilen ilerici misyon ile birleşince, Kemalist iktidara karşı yürütülecek muhalefetin içeriği ve dozu konusunda bir tereddüt yaşıyordu. Üstelik, bir de buna Komintern üzerinden Sovyetler Birliği'nin korunması gibi bir üst amaç eklenmişti. TKP, 1920 Programı'nda kendisine koyduğu hedeflerle *reel politika*nın gerekleri arasında sıkışmıştı. Nitekim, Komintern, 1923 sonlarından itibaren yeniden *sol*a dönüp de, *birleşik işçi cephesi* ve sosyal demokrat hükümetleri destekleme politikasını terk edince (bu değişiklikte, 1923 yılının Ekim ayında Almanya'da işçileri ayaklanmaya çağıran komünistlere karşı sosyal demokratların gösterdiği karşı-devrimci tavır önemli rol oynamıştı), bu kez TKP'yi sağ, Menşevik bir çizgi izlemekle, Kemalist iktidarın *burjuva niteliğini* yeterince gözetmemekle suçlayacaktı. Komintern'e göre, artık, TKP'nin yapması gereken Kemalist burjuvaziyi desteklemek değil, proletaryanın bağımsız sınıf programı ekseninde devrimci bir muhalefet yürütmekti.

ve Ankara Hükümeti'ne karşı Kürdistan'daki Şeyh Sait ayaklanması, Moskova tarafından, Türk gericiliğinin İngiliz emperyalizmi ile ittifak halinde bir geri dönüş girişimi olarak değerlendirilmektedir. Kemal genel olarak millî kurtuluş hareketini temsil etmekte ve Türkiye'nin demokratlaştırılması ve feodal kalıntılar ile Müslüman din adamlarının etkisinden kurtulması için çalışmaktadır. Kemal'e karşı, ilk olarak emperyalizm, ikinci olarak feodal ağalar, üçüncü olarak din adamları ve dördüncü olarak liman şehirlerinin yabancı sermayeye bağlı ticaret burjuvazisi mücadele etmektedir ..." (akt., Tunçay, 1999: 140).

Komintern politikasındaki bu değişiklik, 1925 yılında Takrir-i Sükûn Kanunuyla birlikte Kemalist iktidarın neredeyse bütün muhalefet biçimlerini yasaklamasıyla birleşince, TKP de *sola* çark etti. Partinin yayın organlarında daha önce genellikle *devrimci küçük burjuvazi* olarak nitelenen Kemalist hareket, artık, *Kemalist burjuvazi* olarak anılmaya başlandı (Harris, 1976: 199). TKP'nin 1926 yılında kabul edilen Çalışma Programı'nda, partinin hedefleri ve stratejileri, Kominternin yeni politikaları doğrultusunda revize edildi. Devrimi daha uzak ve aşamalı bir süreç olarak görmesi bakımından 1920 Programı'na göre daha *sağ*, ancak Kemalist iktidara karşı takınılacak tutum açısından -son birkaç yıldır izlenen politikaya göre- daha *sol* bir içeriğe sahipti yeni program. Kemalist iktidarın burjuva demokratik devrimin görevlerini tamamlama yeteneğinden yoksun olduğu saptanıyor ve bu görevlerin ancak işçi-köylü ittifakına dayanan bir millî demokratik devrimle yerine getirilebileceği vurgulanıyordu (Ürün, 1997: 29–44).

Komintern'in 1920'lerin ortalarından 1930'ların ortalarına kadar sürdürdüğü *sınıfa karşı sınıf* politikası, 1935'teki VII. Kongrede *faşizme karşı birleşik cephe* politikasıyla yer değiştirdi. Avrupa'da yükselen faşizm, uluslararası sosyalist hareketi ister istemez müttefik arayışına sokmuştu. TKP'de bu dönemde Kemalizme ve Cumhuriyet Halk Partisi'ne ilişkin tutumunu yeniden gözden geçirdi. CHP'yi artık bütünüyle düşman bir parti olarak görmüyor, en azından parti içindeki bir kanatla faşizme karşı ittifak yapılabileceğini düşünüyordu. Derken 1937 Şubat'ında ünlü seperat/desantralizasyon kararı geldi. Komintern Yürütme Kurulu, TKP'den illegal çalışmaya geçici bir süre ara vermesini, merkezî çalışmayı durdurmasını ve varolan yığın örgütlerinde legal çalışma yapmasını istiyordu. Aynı yıl TKP Merkez Komitesi'nin aldığı bir kararda, partinin o güne kadar izlediği anti-Kemalist politika eleştiriye tâbi tutuldu. Buna göre, TKP, CHP içindeki çok sayıda ilericinin varlığını gözden kaçırmıştı. Şimdi yapılması gereken, "*Burjuvazinin ilerici güçleriyle birlikte,*

burjuva kampındaki gericilere karşı" mücadele etmekti (Tüstav, 2000: 40–47).

Bu çalışmanın konusu TKP-Komintern ilişkileri olmamakla birlikte, bu anlatılanlar Türkiye sosyalist hareketinin Kemalizmle ilişkilerini kavramak açısından gerekliydi. TKP'nin, Kemalist ideolojiden bir türlü tam olarak kopamaması, yalnızca bu ideolojinin kuşatıcı etkisiyle ya da TKP'nin örgütsel ve ideolojik yetersizliğiyle açıklanamaz. Kuruluşundan itibaren Komintern üyesi olmuş, dahası bizzat o geleneğin içine doğmuş TKP'nin ideolojisini ve siyasetini değerlendirirken, Komintern'in belirleyici etkisini gözden kaçırmamak gerekir. Dahası, bu etkinin yönünü belirleyen faktörlerin saptanması da, bir konjonktür analizini, yani dönemin uluslararası siyasetini (o dönem sosyalist kampla emperyalist kamp arasındaki ilişkileri, SBKP ile Komintern üyesi komünist partiler arasındaki ilişkileri, Komintern içindeki tartışmaları, sömürgeler sorununu ve yükselen anti-emperyalizmle milliyetçilik arasındaki ilişkiyi, Avrupa' da yükselen faşizmi vs.) analiz etmeyi gerekli kılar.[7] Dolayısıyla, TKP'den 1960'lı yıllara kalan miras da, artıları ve eksileriyle, bütün bu ilişkilerin kesişme noktasında ortaya çıkar. Elbette, bunun bağımsız bir sınıf siyaseti açısından çok olumlu bir miras olduğunu söylemek mümkün değildir. TKP'liler, gelişkin, işçi sınıfı içinde ciddiye alınır bir yaygınlığı olan bir örgüt ve derinliği olan bir teorik-ideolojik çerçeve oluşturamamışlardır. Üstelik, bu başarısızlık, büsbütün *nesnel* koşulların sonucu olmayabilir; öznel bazı yetersizliklerden de söz edilebilir. Ancak, örgütsel darlık bir tarafa, teorik-ideolojik çerçeve açısından bakıldığında da TKP'nin bıraktığı mirasın dünyadaki diğer Komintern üyesi partilerden pek de farklı olmadığı kabul edilmelidir.

Örgütsel faaliyetin onca yıl kesintiye uğramasından sonra,

7 Burada konumuz gereği böyle kapsamlı bir analiz yapılmadı; sadece Türkiye sosyalist hareketinin tarihsel bir değerlendirmesini yaparken, özellikle de bu hareketin ideolojik-siyasal hattı üzerindeki Kemalist etkiler aranırken, çerçeveyi daha geniş tutmanın önemine dikkat çekilmeye çalışıldı.

1960'lara geldiğimizde, TKP ve artık resmen TKP'li olmasalar da bütün siyasal eğitimlerini bu partiden almış *eski tüfekler*in devraldığı miras, bu çalışmada bizi ilgilendiren tarafıyla şöyle özetlenebilir: Bir burjuva iktidarı olarak görmekle birlikte, *tarihsel* rolünden dolayı Kemalizme (kısmî) ilericilik atfetme, sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde milliyetçi hareketleri destekleme, görece keskin bir anti-emperyalizm (ama bunu doğrudan anti-kapitalizmle ilişkilendirmeme[8], bu anlamda anti-feodal ve anti-emperyalist bir millî demokratik devrim ideolojisi), Türkiye devrimini sosyalist anayurdun korunması sorunsalı içinde değerlendirme...

1960'lı Yıllar: Yön ve MDD

TKP'yi nasıl ki ortaya çıktığı dönemin dünya-tarihsel koşullarını dikkate almadan değerlendirmek mümkün değilse, aynı özenin 1960'larda yeniden doğan Türkiye sosyalist hareketi için de gösterilmesi gerekir. Yukarıda sözünü ettiğimiz *gelenek*, yani Marksizmin önce Lenin ve sonra Stalin tarafından yapılan ve Komintern üzerinden bütün komünist partilere *rehberlik* eden yorumu, TKP üzerinden 1960'larda sol yükselişe omuz verecek kadrolara miras olarak bırakılmıştı, ama 1920'lerden 1960'lara kadar da dünya epey bir değişmişti. Üstelik, devralınan bu mirasın içerdiği teorik ve ideolojik avadanlığın zamanında bile işe yaradığı kuşkuluyken, değişen koşullara cevap vermesi beklenebilir miydi? Her şeyin sürekli hareket halinde olduğunu vaz'eden Marksizmin ve siyasal bir eylem için her zaman somut koşulların somut tahlilini salık veren Lenin'in izinden gittiklerini söyleyen Türkiye sosyalistlerinin tek başına bu gelenekle yetinmeleri beklenemezdi. 27 Mayıs sonrasında patlama yaparcasına yükselen toplumsal muhalefet ve sol dalga sayesinde, tarihte ilk defa devrimi ve siyasal iktidarı ulaşılabilir bir hedef olarak gören Türkiye sosyalistleri, tam da bu noktada, yani yeni koşulların yorumlanması ve buna uygun strateji ve taktiklerin belirlenmesi

8 Bu konu ile ilgili olarak ayrıca, yine bu çalışma içerisinde yer alan Kaynar'ın "*Milli Mücadele Anti-emperyalist miydi?*" başlıklı makalesine bakınız

noktasında üç ana gövdeye ayrıldılar: Önde gelen yöneticileri geçmiş yıllarda TKP ile şöyle ya da böyle ilişki içinde olmuş, fakat 1960'ların başında artık bu gelenekle bağlarını koparmak isteyen Türkiye İşçi Partisi (TİP), TKP ile hiçbir bağı olmayan fakat devrimci/sosyalist bir dönüşüm için *teori* ararken yolu ister istemez bu gelenekle bir ölçüde yakınlaşacak Yön hareketi ve söz konusu gelenekle örgütsel ve ideolojik bağlarını sürdüren kadroların öncülüğünde eski TKP'nin çizgisini 1960'larda yeniden canlandırmaya girişecek olan millî demokratik devrimciler (MDD hareketi).

Bu bölümde, TİP'i kısmen dışarıda tutarak, Yön ve MDD hareketlerince bu dönemde ortaya atılan siyasal tezlerin resmî ideoloji ve Kemalizm açısından bir değerlendirmesini yapacağız. Söz konusu hareketlerin ideolojik-siyasal çerçeveleri içinde Kemalizmle örtüşen/kesişen öğeleri arayacağız. Fakat bunu yaparken sadece kesişme noktalarına değil, ayrım noktalarına da dikkat edeceğiz. Yani, Yön ve MDD'nin teorik, ideolojik ve siyasal haritalarındaki Kemalist çerçeveye sığmayan ya da onu aşan öğeleri ayrıştırmaya çalışacağız. Fakat, yukarıda da belirttiğimiz gibi, bu ayrıştırma işlemini haritayı oluşturan bütün renkler ve çizgiler açısından değil, bu iki hareketin Kemalizm karşısındaki konumunu bize en iyi verecek biçimde birkaç konuyla sınırlandıracağız: Kemalist harekete ve tek parti dönemine bakış, devletçilik ve kalkınmacılık, milliyetçilik, Kürt sorunu ve azınlıklar meselesi, Batıcılık, laiklik ve İslam.

Ama söz konusu hareketlerin siyasal ve ideolojik konulardaki tutumlarının sadece Kemalizmin etkisiyle ya da TKP'den devreden mirasla değil, kendi dönemlerinin ülke ve dünya konjonktürüyle de çok yakından ilgili olduğunu savladığımız için,[9] öncelikle 1960'lı yıllar başlarken dünyada ve Türkiye'de ortaya çıkan siyasal gelişmelere kısaca göz atacağız.

9 Çulhaoğlu da (2002), Türkiye'de sosyalist düşüncenin 20. Yüzyılın başlarındaki doğuşunda ve sonraki dönemlerdeki yükseliş ve yönelimlerinde uluslararası konjonktürün belirleyici olduğunu öne sürmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyada yaşanan bazı siyasal ve toplumsal gelişmeler, sosyalist hareketleri doğrudan etkilemişlerdi. Sovyet bloğu ile ABD merkezli kapitalist dünya arasında yaşanan Soğuk Savaş, önce Çin, ardından Küba devrimleri, üçüncü dünyada yükselen ulusal kurtuluş savaşları ve pek çok sömürge ülkenin bağımsızlığını kazanması, özellikle bazı Ortadoğu ve Afrika ülkelerinde ve çoğunlukla askerî yönetimler altında girişilen *Arap/Afrika sosyalizmi* denemeleri, Çin-Sovyet anlaşmazlığı, Vietnam savaşı, Filistin sorunu ve benzeri olguları göz önünde tutmadan, 1960'lı yıllarda Türkiye'de solun yükselişini ve bu yükselen solun siyasal-ideolojik konumlanışını anlamak mümkün değildir. Aynı şekilde, Türkiye kapitalizminin gelişme dinamiklerini, sanayi kesimindeki büyümeyi ve buna paralel olarak işçi sınıfındaki nicel ve nitel gelişmeyi ve elbette 27 Mayıs'ı dikkate almak zorunludur.

Türkiye'ye geçmeden önce Haluk Yurtsever'in (2008: 28–29)kaleminden çok kısa bir dünya tasviri verelim:

> Latin Amerika o yıllarda baştan sona bir devrim kıtasıydı. Gerçekleştiği ülkenin boyutlarıyla ölçülemez anlamı ve olağanüstü etkisiyle Küba devrimi, Fidel. "İki, üç daha fazla Vietnam, Ho amcaya bin selam diyerek devrimi kıtaya yaymak için yollara düşen komutan Che. Uruguay'da "kelimeler böler, eylem birleştirir" diyerek şehir gerillasının ilk örneklerini veren Tupamarolar, Brezilya'da 50 yaşından sonra komünist partisinden ayrılarak fokoculuğa alternatif şehir ve kır gerillacılığının teorisini ve pratiğini geliştiren, Türkiye'de kurşun delikli kitabıyla ünlü ve ancak 1969'da öldürülerek durdurulan Marighela...
>
> Asya'da görkemli Vietnam direnişi, Afrika Boynuzu'nda, Angola, Gine-Bissau, Mozambik, Zimbabve'de anti-sömürgeci kurtuluş hareketleri, Arap Afrika'sında 1962'de sosyalist olduğunu ilan eden Mısır ve Sudan'da "kapitalist olmayan yol" denemeleri, Libya'da "Hür Subaylar" hareketi, Tunus'ta "Düstur sosyalizmi", yemen, Irak ve Suriye'de Baas partilerinin yükselişi. Nasır, Bin Bella, Frantz Fanon, Amilkar Kabral, Lumumba'nın isimleriyle ve cisimleriyle dünyanın her yerinde sembolleşmeleri.

Kısacası, İkinci Dünya Savaşı sonrasından 1970'lere uzanan süreç, Ortadoğu ve Afrika ülkelerinin pek çoğunda ulusal kurtuluş mücadeleleri, askerî darbeler ve bir tür sosyalizm denemesine tanık olmuştu. Sömürgelikten yeni kurtulan bu ülkeler, iktisadî bağımsızlık olmadan siyasî bağımsızlığın pek bir değer ifâde etmediğinden hareketle ve özel sektöre ve serbest piyasaya dayalı bir kapitalizmin yoksulluğa ve geri kalmışlığa bir çözüm getirmediği düşüncesiyle, devletçi bir kalkınma politikasına yönelmişler; geniş çaplı bir millîleştirme ve kamulaştırma hareketine girişmişlerdi. Bu ülkelerin *kapitalist olmayan* bir yoldan kalkınma arayışına girmelerinde en büyük etken, elbette Sovyetler Birliği'nin varlığı ve bir kalkınma yöntemi olarak sosyalizmin o dönemdeki saygınlığıydı.

Fakat, söz konusu ülkelerde ortaya çıkan ve literatürde Afrika ya da Arap sosyalizmi olarak adlandırılan bu rejimler, Marksist sosyalizm anlayışının çok uzağındaydılar. Sınıf mücadelesine değil, milliyetçi ve kalkınmacı bir ideolojiye dayanıyorlardı. Baskın Oran'ın (1988: 1266) da belirttiği gibi, Afrikalı aydının düşüncesinde kapitalizm, emperyalizm ile sosyalizm de milliyetçilik ile özdeşleşmişti. Afrika'da sınıfların mevcûdiyeti kabul edilse bile, sosyalizme sınıf mücadelesi yoluyla geçilebileceğine inanılmıyordu. Zaten son derece geri ve tarıma dayanan bir ekonomik yapı nedeniyle bu ülkelerde işçi sınıfı çok zayıftı. Marksizme yakınlık duyan önderler ve aydınlar bile, halen birçok ülkede devam etmekte olan bağımsızlık mücadelelerini örnek göstererek, *üçüncü dünya*da esas olanın sınıf mücadelesi değil, emperyalizme ve yeni sömürgeciliğe karşı bir millî mücadele olduğunu ileri sürüyorlardı.

İnsel'in de vurguladığı gibi (1990: 40), emperyalizme karşı verdikleri ulusal kurtuluş savaşlarını kazanan ülkelerde egemen bilimsel söylem, *kalkınma iktisadı*nın güdümündeydi. Ulusal kalkınma anlayışı yeni kurulan devletlerin egemen meşruluk paradigmasıydı. Milliyetçilikle desteklenen bu paradigmanın temel unsuru, azgelişmiş ülkelerdeki sorunları öncelikle iktisadî bir so-

run olarak görmesiydi. Diğer tüm sorunların çözümü iktisadî kalkınmaya bağlanıyor, iktisadî büyümeyi teşvik etmenin medeni haklar ya da insan hakları alanında doğrudan olumlu bir etki yaratması umuluyordu.

Yön hareketinin en önemli temsilcisi olan Doğan Avcıoğlu'nun şu satırları, Ortadoğu ve Afrika ülkelerindeki siyasal atmosferin 1960'ların başında Türkiye'deki solcu aydınlar tarafından nasıl algılandığını göstermesi açısından iyi bir örnektir:

> Bugün sosyalizm sözü, en çok, sömürgelikten yeni kurtularak, bağımsızlıklarına kavuşmuş genç devletlerde işitilmektedir. Zayıf ve tecrübesiz bir işçi sınıfına ve ilkel bir tarıma dayanmaları dolayısıyla, sosyalizmi gerçekleştirmek bakımından en elverişsiz şartlara sahip olan bu memleketler, tek kurtuluş ümitlerini sosyalizme bağlamışlardır. İlkel Afrika'da, sosyalist olmadığını söyleyen politikacıların sivrilme şansı yok gibidir. Bizdekiler nasıl Müslümanlık taslarlarsa, Afrikalı politikacılar da öyle sosyalistlik taslar. Ortadoğu'da feodal rejimleri deviren her yeni askeri hareket, radyoda sosyalist olduğunu ilan ederek işe başlamaktadır (Avcıoğlu, 1963a).[10]

Türkiye ise İkinci Dünya Savaşı'nın ardından oluşan iki kutuplu dünyada ABD ve müttefiklerinin yanında yer almış, dışarıdan bu müttefiklerin, içerden de serpilip gelişen tarım ve ticaret burjuvazisinin baskısıyla çok partili hayata geçmişti. Asında, kendisi de burjuvaziye yaslanan ve bu sınıfın taleplerini karşılamak için 1945'ten sonra elinden gelen gayreti esirgemeyen CHP, yine de bürokrat kökenli kadrolarının ayak sürümesi ve tek parti döneminin alışkanlıkları nedeniyle yavaş kalınca, iktidarı De-

10 Avcıoğlu'nun bu değerlendirmeyi yapmasından yaklaşık yedi yıl sonra bir TİP'li yazar da, tabloya Latin Amerika'yı da ekleyerek, benzer bir saptama yapacaktır: " ... *'sosyalizm' sözü daha önce Afrika'da kazandığı ünü, şimdi de Latin Amerika'da kazanmaya başlamıştır. Afrika'da siyasal bağımsızlığın yaygınlaşmasıyla birlikte, 'sosyalizm' sözü ile başlamadan lafınızı dinletemediğiniz bir dönem başlamıştır ve sosyalizm, Afrika halkları için tek alternatif olarak görülmüştür. Afrika 'sosyalizmi' elbette, sosyalizmin gerçek anlamıyla uygulanması olmamıştır. Ama önemli olan, sosyalizmin, Afrika halklarının bilincinde tek kurtuluş yolu olarak yer etmiş bulunmasıdır. Öyle ki, Afrikalı, sosyalizmsiz bağımsızlığın bir işe yaramadığını bile açıkça görmüştür.*" (Kutlay, 1970).

mokrat Parti'ye devretmek zorunda kalmıştı. Truman Doktrini gereğince (anti-Sovyet kampa dâhil olduğu için) 1947 yılından itibaren Marshall yardımlarıyla ödüllendirilen Türkiye, DP iktidarının ilk yıllarında ciddi bir ekonomik büyüme yaşadı. Oldukça liberal bir programa sahip olan DP, 1953 yılından sonra koşulların zorlamasıyla ithal ikameci bir sanayileşme stratejisine yöneldi ve kurulan yeni KİT'lerle birlikte ülkede önemli sayılabilecek bir sınaî birikim meydana geldi. Emperyalizme bağımlı, tekelci ve büyük ölçüde montaj sanayi olarak nitelenebilecek bu yapı, aynı zamanda, sanayi sermayesinin güçlenmesi demekti. Krizlerle birlikte yaşanıyordu bu gelişmeler, ama neticede, 1950'lerin sonunda Türkiye'de artık kapitalizm belli bir aşamaya ulaşmış, kentli nüfus ve bu arada işçi sınıfı büyümüştü. 1954 yılında emareleri ortaya çıkan ekonomik kriz, 1958 yılında iyice derinleşince Türkiye IMF ile ilk stand-by antlaşmasını imzalamış ve DP iktidarının ekonomiyi iyi idare edemediğine dair yaygın bir kanaat oluşmuştu. Daha çok tarım ve ticaret burjuvazisinin çıkarlarına göre hareket eden DP iktidarı, yükselen sanayi burjuvazisinin taleplerine cevap veremiyordu (Savran, 1987: 137–38; Keyder, 1999: 196–97). Yaşanan ekonomik sıkıntılar ve iktidarın muhalefetin her türlüsünü baskıcı yöntemlerle susturmaya kalkması toplumun geniş kesimlerinde (özellikle aydınlar, işçiler ve öğrenciler) DP'ye karşı yoğun bir tepki birikmesine yol açmıştı. 1954 seçimlerinde zirve yapan DP oyları, 1957 seçimlerinden itibaren düşmeye başlamıştı.

27 Mayıs 1960 askerî darbesi böyle bir ortamda gerçekleşti. Bu anlamda, 27 Mayıs, basitçe askerlerin ve bürokratların DP döneminde kaybettikleri iktidardaki yerlerini geri aldıkları bir rövanş olarak açıklanamaz. Darbeyi gerçekleştirenler farkında olsunlar ya da olmasınlar yaptıkları iş, esasında, kapitalist gelişme yolunda epeyce yol almış Türkiye'nin üstyapısını bu gelişmeye uyumlu hale getirmekti. Bu nedenle de sanayi burjuvazisinin, aydınların ve kısmen işçi sınıfının doğrudan ya da dolaylı desteğini almıştı. Bu müdahalenin ürünü olan 1961 Anayasası

da bu kentli muhalefetin talepleri doğrultusunda düzenlenmişti. 27 Mayıs yönetimi ve 1961 Anayasası, Devlet Planlama Teşkilatı aracılığıyla planlı bir sanayileşmenin önünü açarak ve kısa bir tereddütten sonra[11] kalkınmada önceliği özel sektöre vererek sanayi burjuvazisinin, temel hak ve özgürlükleri oldukça genişleterek aydınların ve toplu sözleşme ve grev hakkını tanıyarak da işçi sınıfının taleplerine yanıt veriyordu: Elbette kapitalizmin ve burjuva demokrasisinin sınırları içinde kalmak koşuluyla. Ama 1950'li ve 1960'lı yıllarda gelişen sanayileşmeye koşut olarak büyüyen işçi sınıfı ve özellikle az gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan anti-emperyalist ve *sol* dalgadan etkilenen aydınlar, kısa süre içinde bu sınırları zorlamaya başlayacaklar; Türkiye'de sol çok kısa bir süre içinde büyük bir sıçrama gerçekleştirecekti (Şener, 2010: 76).

Tabii darbeyi gerçekleştiren ordunun söylemi Atatürkçülük üzerine kuruluydu, her ne yapıldıysa Atatürkçülük adına yapılmıştı. Zaten son yıllarında DP'ye karşı ortaya çıkan aydın muhalefetinin en önemli argümanlarından biri bu partinin Atatürk devrimlerinden saptığı yolundaydı. Dolayısıyla darbe sonrasının hegemonik söylemi Atatürkçülük ya da Kemalizmdi. Böylece 1960'lı yıllara girerken düzenin kabul edebileceği siyasal meşruiyetin sınırları da çizilmişti. Evet biraz sağcı, bir miktar solcu olmak serbestti (hattâ Millî Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel darbeden kısa bir süre sonra Türkiye'de bir sosyalist partinin kurulmasının faydalı olacağını bile söylemişti), ama hepsinden önce Atatürkçü olmak şartıyla. Tek parti döneminde, fa-

11 27 Mayıs yönetiminin ilk işlerinden biri Devlet Planlama Teşkilatını (DPT) kurmak olmuştu. O dönem planlama, kapitalist dünyada bile kalkınma politikalarının olmazsa olmaz bir parçası sayılıyordu. IMF 1950'lerin sonunda DP iktidarına bir kalkınma planı yapmasını önermişti. DPT'nin başına getirilen ilk yöneticiler, dönemin atmosferine uygun biçimde, kalkınmada önceliği devlet yatırımlarına vermek isteyen bürokratlardan oluşuyordu. Ne var ki IMF'nin de, içerdeki sanayi burjuvazisinin de istediği bu değildi ve kısa süre sonra bu yöneticiler istifaya zorlandılar ve devletçiliği değil özel sektörü destekleyecek bir plandan yana olanlar işbaşına geçtiler.

şist İtalya'nın kanunlarından uyarlanan Türk Ceza Kanunu'nun ünlü 141 ve 142. maddeleri, DP döneminde iyice ağırlaştırılan şekliyle, elbette yürürlükte kalacaktı.

Böylece, "*Türkiye'de eski Marksistlerin Kemalizmi, Kemalistlerin de Marksizmi ilk kez ya da yeniden keşfetmeleri ile, 61–71 dönemine damga vuracak*" sol/sosyalist hareketin omurgası ortaya çıkıyordu. Marksizmi yeni yeni keşfedecek Doğan Avcıoğlu ile Kemalizmi bir kez daha hatırlayacak, Mihri Belli yeni açılan dönemde aslında eski bir geleneği canlandıracaklardı, ki bu, "*... ideolojik özü açısından, tam tamına geleneksel TKP'cilik*"ti (Çulhaoğlu, 1988).

Doğan Avcıoğlu'nun TKP ile hiçbir bağı yoktu. Mihri Belli ise, 1951 tevkifatından sonra kesintiye uğrasa da, yaklaşık 20 yıllık TKP'liydi ama 1960'ların ilk bölümünde (yaklaşık 1967'ye kadar, ki bu yıl Avcıoğlu'nun *Yön* dergisi kapanacak, Belli ise *Türk Solu* dergisini yayınlamaya başlayacaktır) ikisinin buluştuğu yer, eski TKP'nin çok küçük ölçülerde revize edilmiş çizgisi olacaktı. Bu yakınlık, Mihri Belli'nin *Yön*'ün ilk sayılarından birinde Mehmet Doğu adıyla yayınlanacak okuyucu mektubuyla ilk kez açığa çıkacak, 1965–67 arasında ise yine *Yön* sayfalarında tescillenecekti. Bu iki yılda *Yön* sayfalarında tartışılanlara bakıldığında, Belli ile Avcıoğlu arasında bir fark bulmak neredeyse imkânsızdı.[12] Bu nedenle de en azından söz konusu ayrışma noktasına kadar olan süreçte Yön hareketi ile MDD'cileri birlikte ele almak mümkündür.[13]

12 1960'ların ilk yıllarında ideolojik açıdan TİP de benzer bir konumda yer almaktadır. 27 Mayıs'a, 1961 Anayasasına, Kemalizme bakış ortaktır. Lakin, önemi sonraki yıllarda daha iyi anlaşılacak temel bir farklılık dikkat çekicidir. TİP baştan beri Türkiye'de kapitalizmin bir hayli yol aldığını ve buna bağlı olarak da ülkede önemsenmesi gereken bir işçi sınıfının mevcut olduğunu ileri sürmektedir ve buradan hareketle de işçi sınıfı öncülüğü konusunda ısrarcıdır.

13 Fakat 1967 yılına kadar bir MDD *hareketi*nden söz etmek çok doğru olmayabilir. Çünkü, söz konusu yıla kadar Belli'nin etrafında kümelenen bu grup, düşüncelerini daha çok *Yön* dergisinde dile getirmekte, örgütsel

MDD bir tarafa, Yön-Devrim hareketinin Kemalizm ile Marksizm arasında bir yerde olduğu, konuyla ilgilenen pek çok kişinin vardığı ortak sonuçtur (Kürkçü, 1988; Atılgan, 2002). Bu çizgiyi, 1930'lardaki *Kadrocu* akımın ideolojik bir devamı olarak gören ve *sol-Kemalizm* olarak nitelendiren yazarlar da vardır (Alpkaya, 2002; Yanardağ, 1988; Yetkin, 1998; Macar, 2002: 162). Hareketin ideolojisinin *sol-Kemalizm* olarak adlandırılması sonradan yakıştırılmış da değildir. 1961-71 döneminin diğer sol aktörleri, Yön çizgisini o dönemde de *sol-Kemalist* olarak değerlendiriyorlardı.[14]

Bu tanımlamalara itiraz etmek tabii ki kolay değil. *Yön* ve *Devrim* dergilerinin nüshaları arasında kısa bir gezinti bu akımın Kemalizmle yakınlığını hemen ele verir. Öyle ki bu dergilerde Kemalizmle ve Kemalist dönemle ilgili olarak sayısız yazı yazılmış ve bunların çok büyük bir bölümünde Mustafa Kemal'den, Kemalizmden ve o dönemde yapılanlardan övgüyle söz edilmiştir. Üstelik Kemalizmin 1960'larda da Türkiye'yi kurtaracak tek yol olduğu iddia edilmiş, dönemin bütün *ilericileri* Atatürkçülük etrafında birleşmeye çağrılmıştır. Bu kadar da değil; Yöncüler, sosyalizmi ararken dahi işçi sınıfına değil, (Kemalizme de orijinalitesini verdiğini düşündükleri) *zinde güçlere* dayanmayı savunmuşlar, Türkiye'de ta Osmanlı'dan beri ileriye yönelik ne gibi atılımlar varsa bunların hepsinin asker sivil zinde güçler tarafından gerçekleştirildiğini ileri sürmüşlerdir. Bu durumda Kemalist ideolojinin Yöncüler üzerindeki etkisi kesin gibi görünmektedir.

olarak ise her ne kadar eleştirel bir tutum içinde de olsalar TİP içinde yer almaktadırlar. Bu grubun TİP'ten kopması, ağırlıklı olarak, partinin 1966 Malatya kongresinden sonra gerçekleşmiştir. Yön hareketi ile yürünen ortak yol ise 1967'de *Yön* dergisinin kapatılmasıyla ayrışacaktır. Elbette bu ayrılığın nedeni derginin kapatılması değildir, aksine Doğan Avcıoğlu zaten farklı bir yola girmek istediği için dergiyi kapatmaya karar vermiştir. Zaten *Yön*'ün kapatılmasından kısa bir süre sonra MDD'ciler de *Türk Solu* dergisini yayınlamaya başlayacaklardır. Belli'nin çevresindeki grup ancak bu tarihten itibaren bağımsız bir siyasî "hareket" olarak değerlendirilebilir.

14 Buna karşılık Yöncüleri dönemin sol akımları içinde Leninizm'e en yakın hareket olarak değerlendiren bir çalışma için bkz: Zileli, 2004.

Ne var ki, 1961–71 döneminde Yön hareketi, gündemdeki pek çok konuda geliştirdiği yaklaşım biçimi ve takındığı stratejik ve taktik tutumlar (aşamalı devrim, zinde güçlere atfedilen ilerici rol, anti-emperyalizmin milliyetçilikle karışık bir yorumu, Kemalist hareketin ilerici olarak değerlendirilmesi, Türkiye gibi kapitalizmin geri olduğu memleketlerde 'millî cephe'nin tek doğru strateji olarak öne sürülmesi, parlamenter demokrasinin küçümsenmesi vs.) açısından hiç de yalnız değildir; ne Türkiye'de, ne de dünyada. Türkiye'de 1966–67 yıllarındaki ayrışmaya kadar, bu konuların tamamında Yön hareketi ile MDD'ciler arasında yüzde yüze yakın bir örtüşme vardır. Ama bu kadar da değil, TİP'de söz konusu döneme kadar büyük ölçüde yukarıda çizilen çerçevede hareket etmektedir.[15] Uluslararası ölçekte ise, bir kere bu yazının giriş bölümünde göstermeye çalıştığımız üzere, bu yaklaşımlar ve taktikler genellikle 1920'lerden itibaren uluslararası sosyalist harekete hâkim olan çizgi ile az çok uyumludur. İkincisi, 1945 sonrası ortaya çıkan ve hem Yöncü aydınlarca, hem de MDD'cilerce ciddiyetle tartışılan yeni gelişmeler ('ilerici' subayların öncülüğünde gerçekleşen Afrika/Arap sosyalizmi deneyimleri, Afrika ve Asya'da milliyetçilikle içiçe geçen bir sosyalizm anlayışı, SBKP tarafından ortaya atılan ve Avrupa da dahil dünyanın çeşitli yerlerindeki sosyalist/komünist partiler ve akademisyenler tarafından da desteklenen 'millî demokrasi', 'kapitalist olmayan kalkınma yolu' arayışları ...) sadece Kemalizmin etkisindeki Türkiye solunu değil, hemen hemen tüm dünya solunu etkilemiştir:

15 Gene de ve bir kez daha TİP'in bazı konularda istisnai bir yeri olduğunun altını çizelim. Özellikle zinde güçlere atfedilen önem TİP içinde baştan beri kuşkuyla karşılanıyordu. Behice Boran ve Mehmet Ali Aybar en baştan itibaren işçi sınıfı öncülüğünün herhangi bir şekilde ikamesi olmayacağı konusunda duyarlıydılar. Aşamalı devrime de bu bağlamda karşı çıkıyorlardı. Fakat parti içinde bu konularda Yöncülerle paralel düşünen pek çok kişi vardı ve partiye bağlı olarak yayınlanan *Sosyal Adalet* dergisinde aşamalı devrimi ve bu devrimde 'ara tabakalar'ın kritik bir rol oynayabileceğini savunan görüşler de yer bulabiliyordu. TİP içindeki tartışmalar ve özellikle Boran'ın bu türden görüşlere karşı yürüttüğü polemikler için bkz. Boran, 2010; Atılgan, 2007; Şener, 2010; Aydınoğlu, 2008.

> ... TKP gelenekli solcuların ordudan gelecek radikal müdahalelere ilişkin beklentilerini belirleyen etkenler, ulusal değil, uluslararası kaynaklıdır. Bu yaklaşımın nedenlerini, dönemin komünist hareketinin devrimci strateji ve sınıfsal ittifak anlayışında aramak gerekir. 1960'ların TKP'lileri, ekonomik ve sosyal gelişme düzeyleri ve uluslararası kapitalizmle ilişkileri açısından Türkiye ile benzer konumda olan ülkelerin komünistlerinden hemen hiçbir konuda farklı düşünmezler. Çünkü hepsi aynı ideolojik ve siyasal gelenekten gelmektedir; hepsi Sovyetler Birliği Komünist Partisinin denetimindeki uluslararası komünist hareketin organik bir parçasıdır ve yine hepsi Stalinci Marksizmle eğitilmişlerdir (Aydınoğlu, 2008: 61–71).[16]

Bu bağlamda, örneğin Mısır'da Nasır'ın millileştirme ve devletleştirme politikası sadece Türkiye'deki Yöncüleri ve MDD'cileri heyecanlandırmaz; Mısır Komünist Partisi de bu adımların sosyalizme doğru atıldığı inancındadır, hem de kısa bir süre sonra kendisini feshedip Nasır'ın kurduğu Birleşik Sosyalist Parti'ye katılacak kadar.

Daha önceki bir çalışmamızda Yöncülerin Kemalizmle Marksizm arasındaki yerlerini saptamaya çalışırken çubuğu Kemalizmden yana biraz fazla bükenlerin çelişkilerine dikkat çekmek üzere şöyle itiraz etmiştik:

> ... Hareketin Kemalizmle birtakım ortak yönlerinin olduğu açık. Fakat, "imtiyazsız sınıfsız kaynaşmış bir kitleyiz" belgisini benimseyen Kemalistlerle, "Türkiye sınıf mücadelesinin ortasında yaşamaktadır" diyen Yöncüleri; Kürtleri yok sayan Kemalistlerle, meselenin etnik yönü de olduğunu vurgulayarak Kürt sorununun çözümünü sosyalizme erteleyen sosyalistleri eleştiren Yöncüleri; devletçiliği, kapitalist sermaye birikimin bir aracı olarak uygulayan Kemalistlerle, sosyalizme geçişte bir kapı olarak değerlendirmek

16 Aydınoğlu'nun TKP'li kadrolar için yaptığı bu saptama, Yön-Devrim hareketinin Yön dönemi (1961–67) için de aynen geçerlidir. Elbette Yön hareketi, uluslararası komünist hareketin organik bir parçası değildir, Stalinci Marksizmle de organik bir bağı yoktur ama *Yön* dergisi, yukarıda da değindiğimiz gibi, özellikle 1965–67 yılları arasında eski TKP'lilerle ittifak halindedir ve sayfalarını sonuna kadar yukarıda sözü edilen konuların tartışılmasına açmış durumdadır.

isteyen Yöncüleri; çağdaşlaşmayı Batı uygarlığına ulaşmak olarak gören Kemalistlerle, "Batıcılık Gericiliktir" diyen Yöncüleri; katı bir laiklik anlayışının savunucuları olan Kemalistlerle, sayfalarında sosyalizmin İslamiyetle bağdaşıp bağdaşamayacağını tartışan Yöncüleri, ikincilerin başına bir "sol" sıfatı ekleyerek de olsa, aynılaştırmak ne derece doğrudur, tartışılır (Şener, 2010: 354).

Burada söylemeye çalıştığımız şey, Yöncülerin Kemalizmden etkilenmiş olmakla birlikte, birçok konuda onu aşan ya da aşmaya çalışan bir söylem tutturduklarıydı. Bu çalışmada ise MDD hareketini de dahil ederek bu söylediklerimizi kanıtlamaya çalışacağız. Yukarıda, bu hareketlerin 1961–71 döneminde ideolojik, teorik ve siyasal açıdan beslendikleri kaynakların sadece Kemalizmle sınırlandırılamayacağını göstermeye çalıştık. Kısaca da olsa, bu kaynakların uluslararası boyutlarına değindik. Şimdi bu söylediklerimizi biraz daha açabilmek ve somutlayabilmek için daha önce sözünü ettiğimiz belli başlı konulardaki Yöncü ve MDD'ci tezlere biraz daha yakından bakacağız. Bir yandan, söz konusu hareketlerin ideolojik ve siyasal görüşlerindeki Kemalist etkileri göstermeye, öte yandan, aynı konulardaki yaklaşımların Kemalizmi aşan boyutlarını saptamaya çalışacağız.

Mustafa Kemal ve Kemalizm

Yön'de Mustafa Kemal ve Kemalizm konusunda pek çok övgü dolu söze yer verilmiş, Kemalizmin sadece tarihte değil o günün (yani 1960'ların) Türkiye'sinde de ilerici bir rol oynayabileceği savunulmuştur. Yöncülere göre Kemalist devrim yarım kalmış bir devrimdir, bu nedenle sosyalizmi hedefleyen yeni bir devrimle tamamlanması gerekir.[17] Kemalist devrimin yarım kalmasının

17 *Yön* sayfalarında, Kemalizmle sosyalizm arasında doğrusal ve pozitif bir ilişki kuran çok sayıda yazı yer almıştır. Örneğin şu satırlar Avcıoğlu'na aittir: "*Sosyalizm; halkçılık, devletçilik, devrimcilik, laiklik, cumhuriyetçilik ve milliyetçilik ilkelerine dayanan Atatürkçülüğün en tabii sonucu ve devamıdır.*" (1962d). Fakat o tarihlerde sosyalizm ile Kemalizm arasında pozitif bir ilişki kuranlar sadece Yöncüler değildir. Örneğin, 1960'ların sonuna doğru söylemlerindeki Kemalist dozu iyice artıracak olan Yöncülerin aksine, Kemalizmle mesafesini iyice açarak *ortodoks* bir Marksizme yönelecek

sebebi ise devrime öncülük eden *zinde güçler*in çeşitli sebeplerden dolayı kısa sürede *komprador-ağa* sınıfının hâkimiyetine girmesi ya da bu sınıfların hâkimiyetini engelleyememesidir. Emperyalizmle işbirliği halindeki bu sınıflar, daha Millî Mücadele verilirken devrimci kadroları kuşatmaya başlamışlar ve kısa sürede Meclis'te ve CHP içinde büyük bir güç haline gelmişlerdi. Böylelikle de Kemalist kadroların halka buluşmasını engellemiş, devrimci Cumhuriyet'in atılımlarını da daha baştan köstekle-mişlerdi.

Fakat Doğan Avcıoğlu, bazı daha propagandif yazılarında ter-sini söylese de, devrimci kadrolarla burjuvazi arasındaki ilişkiyi basit bir *kandırma/kandırılma* ilişkisi olarak görmez. Ona göre, Kemalist kadrolar en ihtilalci dönemlerinde dahi kapitalist bir Cumhuriyet'i hedeflemişlerdir. Dahası, Kemalizmi doğrudan bir *burjuva devrimi* olarak niteleyen ve Cumhuriyet tarihinin Mark-sist bir tahlilini yapan şu satırlar da Doğan Avcıoğlu'na aittir:

> Kurtuluş savaşımız, dış kapitalizme ve emperyalizme karşı milli burjuvazinin en aydın tabakalarının önderliğinde yürütülmüş bir mücadeledir. Milli Mücadele, emperyalizme karşı olma niteliği ile 1917 ihtilâline benzer. Ama 1917 ihtilâli bir işçi ihtilâli, bizimki bir burjuva ihtilâli olduğu için ondan esasta ayrılır. İhtilâlin ekonomik amacı, yabancı burjuvazinin yerine yerli burjuvaziyi oturtmaktı. ... Kapitülasyonların tasfiyesi, yabancı şirketlerin millileştirilmesi bu açıdan değerlendirilmelidir. Bir taraftan yabancı sermaye kovul-muş, öte yandan yerli kapitalist eliyle bir sanayileşme hareketine girişilmiştir.

olan TİP'li Behice Boran da 1962 tarihli bir yazısında Avcıoğlu'nun bu gö-rüşünü aynen paylaşır: "*Atatürk ilkelerini ... birbirine bağlı, bir bütün ha-linde ele alınca ve bu ilkeleri toplum hayatının, yapısının bütün bölümlerine çelişmelere düşmeksizin teşmil edince ister istemez sosyalist bir sisteme gidilmiş olur. Atatürk ilkelerinin mantıki ve zaruri neticesi sosyalizmdir. Bunun için-dir ki ... Atatürk ilkelerine sosyalizmin habercileri, tam sistemleştirilmemiş çekingen bir sosyalizm demiştim.*" (aktaran Atılgan, 2002: 53).

Lakin az aşağıda göstereceğimiz gibi, sayıları daha az da olsa, aynı der-gide Kemalizme yönelik çok ciddi eleştiriler de yayınlanmıştır. Genellik-le, Yön hareketinin kurucusu ve derginin başyazarı Doğan Avcıoğlu'nun kaleminden çıkan bazı yazılarda Kemalizmin sınıfsal bir analizi yapılmış, Kemalist devrim bir burjuva ihtilali olarak nitelendirilmiştir.

> Daha İzmir İktisat Kongresinde kapitalist gelişme ilkesi kabul edilmiş, İş Bankası 1924'de kapitalizmin kalesi olarak kurulmuştur. Sanayi Teşvik Kanunu, sınai teşebbüs kuracaklara muazzam imtiyazlar getirmiştir. Devlet harcamaları bir "müteahhit" sınıf yaratma yolunda kullanılmıştır. Burjuvazinin iktidardaki devrimci unsurları kapitalizm yolunda, Şişli'nin düşmanla işbirliği yapan yüksek burjuvazisini, ithalatçı, bankacı, ihracatçı ve komisyoncu gibi azınlıklara mensup aracıları, Babıali'nin köhneleşmiş memur burjuvazisini bile ayırdedemeyecek kadar müsamahakar davranmışlardır. Ankara Palas ve Karpiç, 1924'den itibaren, Şişli burjuvazisiyle ve Babıali kadrosuyla dolmuştur. Şişli, ihtilalci kadroya salonlarını açarak ve kızlarını vererek yakınlaşma ve durumunu sağlamlaştırma fırsatını kaçırmamıştır. Bu izdivaçlar, İş Bankası etrafında kümelenen bazı ihtilalcilerin iş hayatına atılmalarıyla pekleştirilmiştir. (1964a).

Yazı sonraki yılların gelişmelerini de aynı biçimde tahlil ederek devam etmektedir. Avcıoğlu'na göre, Kemalist burjuva devrimi, Batıdaki örneklerinin aksine, feodalizmi bile tasfiye edememiştir.

> Kurtuluş Savaşının daha ilk yıllarından itibaren, Ankara'da bakanlıklar kadrolarını dolduran devrimci burjuvazinin, Batı kapitalizminin devamı olan aracılara gösterdiği aşırı müsamaha ve yakınlaşma, burjuva ihtilalinin, Batıdakinden farklı olarak, feodalizme karşı ilerici bir nitelik kazanmasını da önlemiştir. Toprak reformu, 1924 Anayasasına konan peşin ödeme hükmüyle engellenmiştir. İyi niyetlerle kurulan Ziraat Bankası, eşraf egemenliğinden kurtulamamış, yüzde 10 faizle alınan banka kredileri, yüzde 80 ilâ 100 faizle çalışan tefecilere fon teşkil etmiştir. Hele buğday fiyatlarının birkaç kuruşa düşmesine uzun yıllar seyirci kalınması, devrimci kadro ile halk arasında geniş bir uçurum doğurmuştur (1964b).

Fakat Avcıoğlu, başka bazı yazılarında devrime öncülük eden kadroları burada olduğu gibi *devrimci burjuvazi* olarak değil de *ara tabakalar* ya da *zinde güçler* olarak tanımlayacak ve devrimden sonra yapılan hataları bu kadroların sınıfsal konumlarına ve eksik bilinçlerine bağlayacaktır.[18] Dayanabilecekleri güçte bir

18 "İhtilalci kadronun" niçin kapitalizmi seçtiğine dair naif sayılabilecek şu değerlendirmeyi yapan da Avcıoğlu'dur: "... ileri yönde birçok devrimleri gerçekleştirmekle beraber, bu kadro, toprak reformunu uzun süre ihmal

işçi sınıfının ve halk hareketinin olmaması yüzünden komprador-ağa sınıfıyla uzlaşmak zorunda kalan bu kadrolar, sonuçta ne toprak reformu yapabilmişler, ne de çok geç ve sistemsiz olarak başlattıkları devletçilik politikasına halkçı bir vasıf kazandırabilmişlerdir.

Yöncülerin Kemalizme ve tek parti dönemindeki gelişmelere ilişkin değerlendirmeleri, hem yazardan yazara, hem de zaman içinde farklılık göstermiştir. Buradaki yaklaşım farklılığını, sanırız Yöncülerin stratejik ve taktik yönelimleriyle açıklamak gerekir. Yön hareketi, *Yön* dergisinin sonlarına doğru hem parlamenter mücadeleden, hem de eski TKP'lilerle girilen *milli cephe* doğrultusundaki ittifak arayışından umudunu kesip de doğrudan bir devrimci cunta arayışına yönelince, Kemalizm hakkındaki eleştirel değerlendirmelerini de tamamen olmasa bile büyük ölçüde rafa kaldıracaktır.[19] Baştan beri pek inanmadığı, ama gene de *Yön* dergisinin ilk yıllarında Çalışanlar Partisi girişimi ve TİP üzerinden bir miktar umut beslediği işçi sınıfı ve emekçilerin önderliğinde bir devrimci dönüşümden 1960'ların ortalarından itibaren tamamen umudunu kesen Avcıoğlu, 1960'ların sonlarında, artık tek ihtimal olarak, daha kısa bir süre önce 27 Mayıs'ı gerçekleştirmiş *ara tabakaların* yeni bir atılımını beklemektedir ve bundan sonraki yayın faaliyetinin esas amacı da bu kadroları bu atılıma ikna etmektir. Dolayısıyla, Kemalizm ve Cumhuriyet devrimleri de artık bu amaç doğrultusunda yorumlanacaktır. Özellikle 1969 sonlarında yayınlanmaya başlanacak olan *Dev-*

etmiş ve bir millî kapitalizm kurma yoluna" girmişti. Bu yolun seçilmesinde "ihtilal kadrosu iktisatçılarının, kapitalizmden başka bir yol tasavvur edemeyişlerinin de rolü vardı" (1966a).

19 Yöncülerin sosyalizm ve Kemalizm karşısındaki konumlarını değerlendirmek açısından *Yön* dergisinin bu konulara yer verme sıklığıyla ilgili bir araştırmanın sonuçları bir fikir verebilir. Hikmet Özdemir'in araştırmasına göre *Yön* dergisi yayında olduğu altı yıl boyunca *sosyalizm* konusuna 155 kez (% 29.3), *Atatürk* ve *Atatürkçülük* konusuna ise 65 kez (% 12.2) yer vermiştir. Yine altı yıl boyunca *sosyalizm* kavramının işlenme sıklığı, *kalkınma, bağımsızlık, demokrasi, devletçilik* ve *milliyetçilik* gibi kavramlara oranla açık ara öndedir.

rim dergisinde, artık, her şey yeni bir Kurtuluş Savaşı, ikinci Millî Mücadele içindir. Yapılan tahlillerde konuşan kişi çoğu kez, bir *bilim adamı*, bir *tarihçi* titizliğine sahip Avcıoğlu değil, hiç de uzun olmayan bir vadede iktidara talip olan *taktisyen* Avcıoğlu'dur. Zinde güçleri bir *devrime* ikna etmek ancak Kemalist bir ideolojiyle mümkündür, dolayısıyla Kemalizm eleştirisini ön plana çıkarmanın zamanı değildir.

Kemalist devrime bakış açısından MDD'ci tezler de büyük ölçüde Yöncülerin tezleriyle örtüşür. Elbette, MDD'ciler açıklamalarında Marksist jargonu daha fazla kullanırlar. Onlara göre, Kemalist Cumhuriyet'in kuruluşu ilerici bir atılım, hattâ yarım da kalmış olsa bir demokratik devrimdi. Feodal bir imparatorluktan kapitalist bir cumhuriyete geçişti ki, bu da tarihsel anlamda onu ilerici saymak için yeterliydi. Kemalist devrimin yarım kalışı Marksist teoriye de uygundu. Burjuvazinin devrimci barutunu çoktan tükettiği emperyalizm çağında işçi sınıfı ve köylülüğün öncülüğü olmadan (burjuva ya da *millî*) demokratik devrimin tamamlanması zaten beklenemezdi. Marksist teori (özellikle de Lenin'in *İki Taktik*'i) bunu çok önceden saptamıştı. Türkiye'de de devrimin gerçekleştiği 1919–23 döneminde, ne bir devrimci burjuvazi, ne de devrime öncülük edebilecek güçte bir işçi sınıfı vardı. Bu boşluk yüzünden devrimde öncülüğü asker-sivil aydın zümre yapmıştı. Mihri Belli'ye göre, bu zümrenin Kurtuluş Savaşı'nda *Türk burjuvazisinin adına* hareket ettiği yolundaki tezler de yanlıştı.[20] "*Mustafa Kemal ve arkadaşlarına hükmedecek güçte bir burjuvazi yoktu.*" o dönemde. "*Bağımsızlık savaşımız, asker-sivil aydın zümre öncülüğünde işçi, köylü ve ulus adına layık bütün memleket halkının bir avuç işbirlikçi kompradorla, işbirlikçi*

20 MDD'ciler Kemalist devrimin bir burjuva devrimi olarak nitelenemeyeceğini söylerken özellikle 1960'ların ikinci yarısında bu tezi dile getiren TİP'lileri hedef alıyorlardı. TİP, 1960'larda, MDD'nin aksine, Türkiye'nin önünde millî demokratik devrim değil sosyalist devrimin olduğunu öne sürerken, Türkiye'de burjuva devrimin esas olarak 1923'te gerçekleşmiş olduğunu kabul ediyordu. (TİP'in *sosyalist devrim* stratejisinin analizi için bkz: Şener, 2010: 301–348).

feodal mütegallibeye karşı ve bunların arkasında duran emperyalizme karşı verilmiş bir savaştır." (Belli, 1970: 92–93).[21]

Devrimi bir burjuva devrimi olarak görmeyince, *ilerici* asker-sivil aydın zümrenin nasıl olup da devrimi yarım bıraktığının açıklanması gerekiyordu. Belli'nin bu soruna getirdiği açıklama biçimi de, Yöncülerin açıklamalarına benzer biçimde, devrimi yapan kadroların bilgisizliği ve deneyimsizliği ile açıklanıyordu.[22] Belli'ye göre, Kurtuluş Savaşı'nı gerçekleştiren Kemalist asker-sivil zümrenin ekonomi ve siyaset alanındaki deneyimsizlikleri feodal güçlerle ittifak yapmaları sonucunu doğurmasa da, bu güçlerle sonuna kadar savaşma işini ertelemelerine yol açmıştı. Ayrıca aynı asker-sivil aydın zümre, SSCB'deki sosyalizm uygulamalarının henüz meyvelerini vermeye başlamamış olması, buna karşılık kapitalist ülkelerin o dönemde ciddi gelişme göstermeleri gibi dışsal faktörlerin de etkisinde kalarak, bir dönem kapitalist yoldan kalkınma hülyasına kapılabilmişti.

> Bizim küçük-burjuva aydınlar bir batıya baktılar, bir Doğuya; 'Biz de milli burjuvazi yaratalım, biz de batılılar gibi kapitalist yoldan

21 *Türk Solu* dergisinin diğer yazarları da Kemalist devrimin burjuva devrimi olarak nitelenemeyeceği konusunda Belli ile aynı görüşü paylaşıyorlardı. MDD'cilere göre Kemalist devrim *küçük burjuva radikalizmini* temsil ediyordu. Örneğin Erdoğdu, Kurtuluş Savaşını, küçük burjuva milliyetçiliğinin öncülüğünde verilmiş anti-emperyalist bir mücadele olarak tanımlıyordu (Erdoğdu, 1969); Alpay'a göre, Cumhuriyet'i, Kemalist küçük burjuva radikallerinin ileri yöndeki bir hareketi olarak değerlendirmek lazımdı (Alpay, 1970); Erdost da, Kemalist devrimin, küçük-burjuva radikallerinin önderliğinde yapılan fakat yarım kalmış bir milli demokratik devrim olarak görülmesi gerektiğini kanısındaydı (Erdost, 1971: 14). Kemalist devrimin yarım kalmış olması, yani üretim ilişkileri düzeyindeki dönüşümü tamamlayamamış olması ise, karşı-devrimci güçlerin gelişerek siyasî iktidarı ele geçirmesine ve ülkenin iktisadî ve siyasî hayatında egemen güçler olarak yerlerini almalarına imkân hazırlamıştı (Erdost ve Kaymak, 1971).

22 "*Atatürk'ün bir sözü var. Diyor ki Atatürk: 'Bizim için tarih, iyi niyetliydiler ama iktisat bilmezlerdi [diyecektir].' Gerçekten iktisat bilmiyorlardı. Eğer iktisat bilselerdi, feodal ilişkiler kangrenini, duruma hakimken, daha başlangıçta kesip atarlardı. Ve Türkiye'nin kaderi bambaşka olurdu.*" (Belli, 1970: 100–101).

kalkınalım' dediler. Küçük-burjuvazinin devrimci sınıfta burjuvazi arasındaki sallantılı durumu onu iç ve dış etkilere açık bir durumda bırakıyordu. Bu etkenlerle liberalizmi seçtiler ve liberalizm modası 1929–33 buhranına kadar sürdü. 1928 buhranında, baktılar ki, Batıdaki kalkınmayı eşi görülmedik feci bir buhran izlemiştir. İşsizlik var, açlık var Batı ülkelerinde. Oysa Sovyetler Birliği'nde sosyalist kuruluş aşamasına geçilmiştir, orada buhran yoktur. Ve Türkiye'de de memleketin kalkınmasını sağlayacak olan milli burjuvazi, umutları boşa çıkarmıştır. Gerçek bir iktisadî kalkınma olmamıştır 1924–30 döneminde. Bunun üzerine 'biz devletçiyiz' dediler. Altı-yedi yıl önce 'biz liberaliz' diyen aynı küçük-burjuva bürokrasisi, 'Sovyetler Birliği'nde beş yıllık plan var, bizde de olsun' dediler (Belli, 1970: 94–95).

Görüldüğü gibi Belli'ye göre Kemalist kadrolar, adeta, bir ucu kapitalizme diğer ucu sosyalizme götüren bir yol ayrımında duran ve hangi yolu seçeceğine hava şartlarına göre karar veren bir yolcuyu andırmaktadırlar. Eski TKP'li olan, Marksist bir tedrisattan geçmiş bulunan Belli, bu analiziyle Doğan Avcıoğlu'nun bile gerisine düşmüş bulunmaktadır. Haksızlık etmemek lazım, Belli, 1930'ların devletçiliğini tam olarak sosyalist bir uygulama olarak görmemektedir elbette, ama yine de bu dönemi hem 1920'lere hem de 1942 sonrasına göre Cumhuriyet'in devrimci dönemi olarak değerlendirmektedir. 1920'ler liberal politikalar nedeniyle daha az devrimci bir dönemdi, peki neden 1942? Çünkü Belli'ye göre Şükrü Saraçoğlu hükümetinin iktidara geldiği tarih olan 1942 yılı *karşı devrimin dönüm noktası*dır. 1920'lerde ve 1930'larda da karşı devrimci eğilimleri tespit etmek mümkündür, bu yıllardaki millî burjuvazi yaratma çabaları ve CHP iktidarının Doğu'da isyanlara katılmayan büyük toprak sahipleriyle uzlaşma girişimleri bu eğilimlere örnektir, ama karşı devrim tam olarak 1942'de gerçekleşmiştir. O yıl, *iyi niyetle bir savaş ekonomisi politikası* uygulamakta olan, *fiyat yükselişini, enflasyonu durdurmakta oldukça başarılı* Refik Saydam hükümetinin yerine işbaşına geçen Saraçoğlu hükümeti, halk açısından en kötü iktisadî politikayı, savaş şartlarına serbest ticaret politikasını uygulamaya başlamış, en kötü vergilendirme yoluna, enflas-

yona başvurmuş ve bu yüzden de enflasyon iki sene içinde yüzde 400 artmıştır. İşte bu enflasyon, *hegemonyanın asker-sivil aydın zümreden, tefeciye, vurguncuya, mütegallibeye geçişinde* önemli bir rol oynamıştır (Belli, 1970: 98–103). Böylece Belli, nasıl ki 1930'ların başında Kemalist iktidarın dünya ekonomik krizi nedeniyle devletçi bir iktisat politikasına geçmesini devrimci bir atılım olarak gördüyse, 1942'de aynı iktidarın daha liberal bir iktisat politikasına geçmesini de karşı-devrim olarak nitelemiş olmaktadır. Açık ki, kendi içinde bir tutarlılık varsa da, bu analizin Marksizmle pek bir ilgisi olduğu söylenemez. Marksist bir sınıf ve devlet kavrayışının hiçbir izi yoktur bu analizde. Oysa aşağıda göstermeye çalışacağımız gibi, Doğan Avcıoğlu bazı yazılarında devletçilik meselesinin sınıfsal boyutunu çok daha iyi analiz etmiştir.

MDD'ciler de tıpkı Yöncüler gibi Kemalizmle sosyalizm arasında doğrusal bir ilişki kuruyorlardı. Tarihin ilerlemeci bir yorumuna dayanan bu anlayışa göre, Türkiye gibi az gelişmiş ya da yarı-sömürge ülkelerde sosyalizmden önce bir demokratik devrim zorunluydu; Kemalizm de bu demokratik devrimin ilk halkasını oluşturuyordu. Eğer bu devrim yolundan saptırılmamış olsaydı, anti-feodal ve anti-emperyalist hedeflerini gerçekleştirebilmiş olsaydı, sosyalizm yolunda büyük bir adım atılmış olacaktı. "*Kemalizmle sosyalizm arasında aşılmaz duvarlar yoktu.*" (Belli, 1969a).[23] Fakat 1942'de başlayan karşı-devrim nedeniyle Türkiye şimdi (yani 1960'larda) sosyalizme 1942'ye göre çok daha uzaktı.

Devletçilik

Yön hareketini Kemalizmle buluşturan en önemli konulardan birinin devletçilik olduğu ileri sürülür genellikle. Gerçekten de *Yön* dergisi esas olarak Türkiye'nin kalkınma sorununa ve çözüm yollarına odaklanmıştı.[24] Sorunların temelinde ülkenin iktisadî

23 "*Ben gerçek Kemaliste geleceğin sosyalisti gözüyle bakarım.*" (Belli, 1970: 97).

24 Bu açıdan Hikmet Özdemir'in Yön Hareketi'ni incelediği kitabına "*Kal-*

açıdan az gelişmişliğini görüyordu. Sosyal adalet, eğitim, demokrasi gibi sorunların çözümü bu temel sorunun çözümüne bağlıydı. Yön Bildirisi'ni imzalayanlara göre, Türkiye'nin iktisadî hayatında özel teşebbüsü ve devlet teşebbüsünü bir arada yaşatan karma sistem kalacaktı, ama ağırlık mutlaka devlet sektöründe olacaktı. İstenilen amaçlara ulaşmak için, mutlaka, *şuurlu devlet müdahalesi* olarak tanımlanan *yeni* bir devletçilik anlayışına başvurulması gerekiyordu. Devletçilik ile demokrasi arasında pozitif bir ilişki kurulan bildiride devletçilik, demokratik rejimin sadece bir şekilden ibaret kalmasını önleyip, demokrasinin kütlelere malolmasını sağlayacak temel müdahale vasıtası olarak tanımlanıyordu. Bildiri, devletçiliği tanımlarken *yeni* sıfatını özellikle vurgulamıştı. Yöncülerin devletçilikten kastettikleri, Atatürk döneminde uygulanan devletçilik değildi. Doğan Avcıoğlu, sonraki yıllarda bu konuya açıklık getiren yazılar kaleme alacaktı. Ona göre, 1930'larda devletçiliğe geçilmesi bir zorunluluktan kaynaklanmıştı ve o zamanki devletçilik uygulaması halkçı bir içerik taşımıyor, aksine kapitalizmi güçlendirmenin bir yolu olarak görülüyordu:

> [1930'lardaki] devletçilik denemesi, esas itibariyle cılız özel teşebbüsün yapamadığını yaparak kapitalizmi güçlendirme çabasını yansıtır. Özel teşebbüs Türkiye'de, devlet harcamaları ve ihaleleriyle gelişmiştir. Kapitalistlerimiz, daha fazla taviz kopartmak amacıyla, bürokrasinin beceriksizliklerini ileri sürerek devletçiliğe karşı olduklarını yaygaracı bir üslupla söylerlerse de, objektif olarak, kapitalist sermaye birikiminin temel kaynağını teşkil eden bu tip bir devletçilikten yanadırlar. İkinci Dünya Savaşı yıllarında sert ve hayli keyfi bir devletçilik uygulandığı halde, kapitalizm büyük bir gelişme kaydetmiştir! ... Türkiye'de liberal kapitalizmin en amansız düşmanları, hiç şüphe edilmesin, sosyalistler değil, kapitalistlerdir (Avcıoğlu, 1964b).

Belirtildiği gibi, Yöncülerin devletçilik anlayışı Kemalist devletçilik uygulamasının oldukça uzağındaydı. Avcıoğlu'nun

kınmada Bir Strateji Arayışı" üst başlığını koyması anlamlıdır (Özdemir, 1986).

yukarıdaki yazısı, 1930'lardaki devletçilik politikasının hiç de sosyalist, hattâ halkçı bir içerik taşımadığını, aksine kapitalist sermaye birikiminin bir yolu olarak uygulandığını net olarak ortaya koymaktaydı. Dolayısıyla, kendilerinin önerdiği devletçilik Kemalist devletçilikten çok farklı, *halkçılık* ilkesiyle birlikte uygulanan, *emekten yana* bir devletçilikti. Avcıoğlu, "*...kapitalizme, ağa ve eşraf idaresine karşı*" olan ve "*...doğrudan doğruya çalışan sınıfların iktidarı ele alması*" demek olan halkçılığın, bu tür bir devletçilikle birleştiğinde sosyalizmle aynı anlama geleceğini öne sürüyordu (1962a).

Sosyalizm

Sosyalizm hedefini Doğan Avcıoğlu daha *Yön*'ün ilk sayısındaki yazısında net olarak ortaya koymuştu: "*...yirminci yüzyılın ikinci yarısında az gelişmiş memleketler için tek çıkar yol sosyalizmdir.*" (1961). Bu sosyalizm vurgusuna *Yön* sayfalarında daha sonraki haftalarda da sık sık rastlanacak, daha önce de değindiğimiz gibi sosyalizm *Yön* dergisinde altı yıl boyunca en çok işlenen konu olarak kalacaktı.

Yön hareketinin *sosyalizm davasını* bir sınıf meselesi olarak değil de yalnızca bir kalkınma metodu olarak gördüğüne dair yaygın bir kanı vardır. Gerçekten de Avcıoğlu bu kanıya yol açan çok sayıda sosyalizm tanımı yapmıştı. Örneğin; "*Sosyalizm tek kelimeyle, sosyal adalet içinde hızlı kalkınma metodudur. Sosyal adalet içinde hızlı kalkınma ise, memleketimizi bugünkü çıkmazdan kurtaracak tek yoldur.*" (1962b). "*Niçin Sosyalizm*" başlıklı bir başka yazısında da sosyalizmi (1962c), "*... insanın insanı istismarına son veren, millî gelirin çalışma ölçüsüne göre paylaşılmasını sağlayan, insanların çeşitliliğinden hareket ederek herkese eşit şans veren bir toplum düzeni*" olarak tanımlamıştı.

Fakat *Yön* sayfalarında, Kemalizm ve devletçilik konularında olduğu gibi, sosyalizm konusunda da meseleye sınıfsal açıdan yaklaşan çok sayıda yazı örneği vardır. Bu türden yazılarda sosyalizm, işçi sınıfının düzeni olarak tanımlanıyor, ancak Türkiye

gibi az gelişmiş ülkelerde sosyalizmin, komprador burjuvazi ve toprak ağaları dışında, *çalışan* tüm toplum kesimlerinin de (işçi sınıfının yanında köylülük ve şehir küçük burjuvazisi) çıkarına olduğu ileri sürülüyordu. Kendilerini 1930'ların *Kadro* dergisinin devamıymış gibi göstermek isteyenlere karşı Yöncüler, kendileriyle Kadrocular arasındaki farkı anlatmaya çalışırken, tam da meselenin sınıfsal yanına vurgu yapmışlardı:

> Kadro hareketini tanıtmamız üzerine, Yön'ü Kadro'ya bağlıyan yazılar çıktı. Bunlar ciddi olmayan yakıştırmalardır. Kadro, o zamanın şartlarına göre mevcut iktidar için bir doktrin hazırlama gayretine girişmişti. Kadro, siyasî bağımsızlığına kavuşmuş az gelişmiş memleketleri, otarşik bir düzen içinde iktisadî bağımsızlığa kavuşturma yolları arıyordu. Kadro'nun bu gayretlerini takdirle hatırlıyoruz. Fakat Kadro'nun halkçılık cephesini zayıf buluyoruz. Devletçiliğin emekçiden yana cephesi iyi belirtilmiş değil. "Sınıf mücadelesinin ve sınıf hakimiyetinin tasfiyesi" Melih Cevdet Anday'ın Cumhuriyet'te de belirttiği gibi, sömürülenlerin susturulması anlamına gelebilir. Yön ise her şeyden önce mevcut bir iktidarın fikriyatını yapmamaktadır. Geleceğin Türkiye'si ile ilgilidir. Yön, iktisadî bağımsızlığın yanısıra, içerdeki her türlü sömürmeye karşıdır. İç sömürme düzeninin tasfiyesi ve halkçı bir idarenin kurulması için savaşmaktadır (Yön, 1962a).

Görüldüğü gibi *Yön*, *Kadro*'yu *halkçı* olmadığı için, devletçiliği emekçiden yana yorumlamadığı için, hepsinden önemlisi, sınıf mücadelesini görmezden gelerek aslında sömürülenlerin susturulmasına cevaz verdiği için ve iktisadî bağımsızlığı savunurken *iç sömürü düzenini* hesaba katmadığı için eleştiriyor. Bu eleştirilerin ancak Marksistlerin yapabileceği türden eleştiriler olduğu açıktır. Üstelik, bu yazı Yöncülerin sosyalizmin sınıfsal yönüne işaret ettikleri tek örnek de değildir. Avcıoğlu, bir başka yazısında da, sosyalizmi bir sınıf davası değil de *millî bir dava* olarak görmek isteyenleri şöyle uyarmıştı: "... *Halbuki sosyalizm, en yumuşak şekliyle kabul edilse bile, çalışmayı ve emekçiyi en üstün değer sayan bir toplum düzeni kurmayı gaye edinmiştir. Bu düzende hiç değilse toprak ağasının istismarcı mutavassıtın, tek kelimeyle mutlu azınlığın yeri yoktur. Toprak ağası, tefeci, istismarcı*

mutavassıt, spekülatör de milletin içindedir, fakat halktan değildir." (1962d).

Avcıoğlu'nun şu satırları da onun sosyalizmi basit bir kalkınma stratejisi olarak görmediğine delalet eder: Türkiye'de "*Sosyalizme evet, sınıf mücadelesine hayır diyen ve yine de sosyalist olduğuna inanan iyi niyetli kişilerin sayısı az değildir.*" ama bu doğru değildir. Aksine Türkiye, "*...sınıf mücadelesinin göbeğinde yaşamaktadır.*" Sınıfların ve sınıf mücadelesinin olmadığını söyleyenlerin çoğunluğu ise aslında egemen sınıfların hizmetinde bir sınıf mücadelesinin sözcülüğünü yapmaktadırlar. Örneğin "... *'özgürlüğün teminatı özel teşebbüstür; özel teşebbüssüz demokrasi olmaz. Kalkınma da ancak özel teşebbüsle mümkündür' propagandası da kapitalist sınıf çıkarına sürdürülen bir sınıf mücadelesinin ideolojik görüntüsüdür.*" Öyle ki, Türk Ceza Kanunu'nun ünlü 141 ve 142. maddeleri de, egemen sınıfların düzenini koruma amacını gütmektedir (1966b).[25]

Burada, elbette, "*Nasıl bir sosyalizm?*" sorusu gündeme gelebilir; hem sosyalizmin içeriği anlamında, hem de sosyalizme nasıl gidileceği anlamında. Bizzat Avcıoğlu'nun deyişiyle[26], bir yön arayışının ürünü olan *Yön* dergisinde bu sorulara çok tutarlı yanıtlar verildiği söylenemez. Kısaca belirtmek gerekirse, derginin ilk yıllarında "*Demokratik yollardan bir sosyalizm mümkün olabilir mi?*" tartışması ciddiye alınırken[27] ve bu sosyalizm genellikle Batı tipi bir sosyalizm (sosyal demokrasi) olarak tasav-

25 Avcıoğlu, Türkiye'de sınıfların ortaya yeni çıkmadığının da farkındadır; Kemalizmi, o dönemde sınıfları yok saydığı için eleştirmekte, çok gelişmiş olmasalar da Kurtuluş Savaşı yıllarında da toplumda sınıfların mevcut olduğunu belirtmektedir. Kemalist rejim bu gerçeği dikkate almamakla, bilinçsiz de olsa, ağa-eşraf takımının önünü açmış, bu sınıflar daha işin başında CHP'yi ele geçirmişlerdir (1962a).

26 Doğan Avcıoğlu, *Yön* ve *Devrim* dergilerini karşılaştırırken şöyle demişti: "*1960'larda Yön'le Türkiye'nin yönünü belirledik. Devrim'le devrimi yapacağız.*" (Cemal, 1999: 204).

27 "*Biz şahsen bir adım daha atarak, demokratik bir sosyalizmin tek çıkar yol olduğuna inanıyoruz.*" (Avcıoğlu, 1962b).

vur edilirken, giderek daha radikal arayışlar gündeme gelecektir. Sosyalizmin sınıf mücadelesi sorunu olduğunu ve Türkiye'de de sınıf mücadelesinin çeşitli biçimler altında sürdüğünü kabul etmelerine rağmen, Yöncüler Türkiye'de sosyalizmin doğrudan sınıf mücadelesinin sonucunda kurulabileceğini kabul etmezler. Çünkü, diğer az gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, Türkiye'de de sosyalist mücadeleye öncülük edebilecek gelişmişlikte bir işçi sınıfı yoktur. Asya ve Afrika'da *ara tabakaların* öncülüğünde *kapitalist olmayan yolu* seçmiş olan ülkeler, sosyalizmi kurma yolunda önemli mesafeler kat etmişlerdir. "*Barış içinde sınıfsız toplum ülküsüne doğru yol almak, ancak sosyalizme yönelmiş, kapitalist olmayan gelişme yolunu*" (Avcıoğlu, 1963b) seçmekle mümkündür. Fakat bu yola nasıl girilecektir? 1965 ve 1969 seçimleri parlamenter yolun kapalı olduğunu göstermiştir. MDD'cilerle kurulmaya çalışılan ittifak da pratik bir sonuç vermemiştir. O zaman da *kestirme yol* arayışları gündeme gelecek ve devrimci bir cunta aracılığıyla sosyalizme kapı aralamak Yöncülere *en gerçekçi yol* olarak görünecekti.[28]

Milliyetçilik

Yön hareketinin Kemalizmle ilişkisini sorgularken en çok gündeme gelen konulardan biri de (belki de birincisi) milliyetçiliktir. Yöncülerin emperyalizme karşı mücadeleyi siyasal gündemin ilk sıralarına koyarken, anti-emperyalizmi bir tür milliyetçilik olarak anladıkları, ya da bu ikisi arasında anlamlı bir fark görmedikleri doğrudur. Dahası, sosyalizmi de milliyetçi bir yorumla savundukları söylenebilir. Fakat söz konusu milliyetçi söylemin kaynağında da, Kemalist ideolojinin etkisi kadar, belki ondan da çok, konjonktürün belirleyiciliği vardır. Dünyanın pek çük

28 Burada bizim açımızdan önemli olan Yöncülerin kesinlikle antikapitalist bir hedefe sahip olmalarıdır. *Kapitalist olmayan kalkınma yolu* önerisinin o dönem uluslararası sosyalist hareketin gündemindeki bir tartışmayı refere ettiğini bir kez daha hatırlatalım. Yön hareketinin cuntacılık yolundaki evriminin ayrıntılı bir analizi için şu kitaplara bakılabilir: (Atılgan, 2002), (Şener, 2010).

bölgesinde ulusal kurtuluş savaşlarının sürdüğü ve bağımsızlığını yeni kazanmış pek çok ülkede de milliyetçilikle hemhal olmuş bir sosyalizm arayışının sürdüğü, Yalçın Küçük'ün deyişiyle "*'Nasır'ın yıldız olduğu' bir dünyada, Türkiye'de de sol hareketler söylemlerine milliyetçiliği eklemlemek*" durumunda kalmışlardır.

Yön Bildirisinde bir kez bile bağımsızlıktan ve anti-emperyalizmden söz edilmemesi, yine *Yön*'ün ilk yıllarında doğrudan bağımsızlık konusunu ele alan yazılara yer verilmemiş olması, ilginçtir.[29] Yöncülerin bağımsızlık ve milliyetçilik konularında 1964 yılından başlayarak hassaslaştıkları söylenebilir. Bunda, Kıbrıs krizi ve ABD Başkanı Johnson'ın İnönü'ye yazdığı ünlü mektubun önemli bir etkisi olmuştur. Toplumun siyasî atmosferindeki milliyetçi tonun hızla yoğunlaşmasına yol açan söz konusu olaylar, solu da etkilemiş, bağımsızlık ve anti-emperyalizm temelinde bir milliyetçilik, o dönemde yalnızca Yön hareketinin değil, örneğin Türkiye İşçi Partisi'nin söyleminde de ağırlık kazanmıştır. Öyle ki, anti-emperyalist/milliyetçi cephe politikaları bu dönemde gündeme gelmiş, millî demokratik devrim (MDD) çizgisi de bu dönemden itibaren belirginlik ve güç kazanmaya başlamıştır.

1963 yılında Talat Aydemir'in darbe girişimleriyle ilgisi olduğu gerekçesiyle kapatılan *Yön*, yaklaşık 15 ay kapalı kaldıktan sonra Eylül 1964'te yeniden yayınlanmaya başladığında, Yöncülerin artık milliyetçilikle sosyalizmi kaynaştırmaya çalıştıkları görülecekti. Türkiye gibi az gelişmiş bir ülkede kalkınmanın tek yolu sosyalizm olduğu için, gerçek milliyetçilerin sosyalistler olduğunu öne sürüyorlardı.

29 Özdemir'in saptamasına göre, ilk iki yıl (1963, 1964) *Yön*'de bağımsızlık konusunu işleyen tek bir yazı bile yer almamıştır. 1964 ve 1965 yılları bu konunun en çok işlendiği yıllardır (sırasıyla 16 ve 20 kez) 1966 ve 1967'de bu sayılarda düşme görülmüştür (her iki yılda da 8 kez). Milliyetçilik de *Yön*'de en çok işlenen konular arasında değildir. 6 yıllık ortalamaya bakıldığında milliyetçilik konusunu işleyen yazı sayısı yıl başına 4.5'tir. Sosyalizm konusu ise yılda ortalama 31.6 yazıya konu olmuştur.

Yöncüler, milliyetçilik konusunda kendi çizgilerinin farkını vurgulamak için *gerçek milliyetçilik–sahte milliyetçilik* ayrımı yapıyorlardı. Onlara göre gerçek milliyetçiliğin ölçüsü, emperyalizme karşı olmak kadar, içerdeki eşraf-ağa-komprador egemenliğine de karşı olmaktı. Benzer şekilde, gerçek milliyetçilerin sosyalistler olduğu savı Yön sayfalarında sık sık tekrarlanıyordu[30]. Avcıoğlu'na göre, milliyetçilik Türk halkının refah ve saadeti için mücadele etmek demekti ve bunu yapanlar da sosyalistlerdi (1962d). Yöncülere göre anti-emperyalist olunmadan milliyetçi olunamazdı. "*Türk Milliyetçilerine Sesleniş*" başlıklı ve imzasız yayınlanan bir yazıda, bir yandan sosyalizm hedefi ile milliyetçilik arasında sıkı bir bağ olduğu ispatlanmaya çalışılıyor,[31] bir yandan da güncel hedefin sosyalizm olmadığı, öncelikle demokratik devrimin başarıya ulaştırılması gerektiği öne sürülüyordu. "*Milliyetçilik bayrağını sosyalistler taşır.*" denen yazıda, Yöncülerin milliyetçilik anlayışı ile sağ milliyetçilik anlayışının farkı daha açık biçimde vurgulanıyordu: "*Gerçek Türk milliyetçiliği hümanist bir nitelik taşır, güneş altında bütün dünya uluslarının hayat hakkı olduğuna, ayrı ayrı ülkelerin emekçi halkları arasında bir çıkar çelişmesi olmadığına inanır. Bu bakımdan gerçek milliyetçilik, çok kez emperyalizmin ekmeğine yağ süren, sapık, dar şovenizmle asla bağdaşamaz.*" (Yön, 1965).

30 "*Burada bir noktayı iyice belirtmek ve ifşaları cevaplandırmak lazım: Türk halkının refah ve saadeti için mücadele eden sosyalistlerin, gerçek milliyetçiler olduklarına inanıyoruz.*" (Avcıoğlu, 1962d).

31 "*Gerçek Türk milliyetçisi, Türkiye'nin bugünkü geri, bağımlı durumuna isyan eden ve tek çözüm yolu olan sosyalizm yolunu tutma kavrayış ve cesaretini gösterendir. Yurdumuzun yabancılar tarafından sömürülmesiyle kendi sınıf çıkarlarını bağdaştırmış olan tutucu, statükocu olan çevrelerin ağzında, vatan, millet sözleri sahte sözlerdir. Gerçek Türk milliyetçisi, Türk emekçi halkının, yani bir avuç parazit dışında otuz milyonluk Türk milletinin uğratılmakta olduğu soyguna, en derin adaletsizliklere karşı duran ve milletimize başı dik, insanca bir hayat sağlama yolunu bilim ışığında arayandır.*" Aynı yazıda, ileriki yıllarda MDD'cilerin çok sık kullanacakları Jean Jaures'e ait bir söze de yer verilmişti: "*Yüzeyde bir milliyetçilik seni enternasyonalizmden uzaklaştırır, derin bir milliyetçilik seni enternasyonalizme yaklaştırır; öte yandan, yüzeyde bir enternasyonalizm seni milliyetçilikten uzaklaştırır, derin bir enternasyonalizm seni milliyetçiliğe götürür.*" (Yön, 1965).

MDD hareketinin milliyetçiliğe yaklaşımı da Yön hareketi ile büyük ölçüde örtüşür. Zaten milliyetçi söylemin zirve yaptığı 1965–67 yıllarında bu iki hareket *Yön* sayfalarında tam bir ittifak halindeydiler. Ancak başta Mihri Belli, MDD'cilerin önder kadrosu TKP geleneğine sahip çıkan ve onu sürdürme iddiasında olan kimselerdi ve dolayısıyla kendilerini uluslararası sosyalist/komünist hareketin bir parçası olarak görüyorlardı. Bu nedenle de milliyetçi söylemlerini sosyalist bir perspektifren meşrulaştırma ihtiyacını Yöncülere oranla daha fazla hissediyorlardı. Gerçi giriş bölümünde de değindiğimiz gibi, söz konusu gelenek zaten az gelişmiş ve/veya sömürge ülkelerde milliyetçi hareketlere en baştan *ilerici* bir rol biçmiş ve emperyalizme karşı bir mücadele içinde olmaları kaydıyla bu hareketleri desteklemişti. Yine de Marksizmin, en azından teorik düzeyde, milliyetçilikle bağdaştırılması pek kolay değildi ve MDD'ciler bu çelişkinin farkındaydılar. İmdatlarına Fransız sosyalizminin önemli liderlerinde Jean Jeaures yetişti. Mihri Belli, milliyetçilik konusuna değindiği pek çok yazısında Jaures'e referans vererek, milliyetçilik ile enternasyonalizm arasında doğru orantı kuran şu sözleri alıntıladı: "*Milliyetçiliğin azı seni enternasyonalizmden uzaklaştırır, milliyetçiliğin derini seni enternasyonalizme götürür. Enternasyonalizmin azı seni milliyetçilikten uzaklaştırır, enternasyonalizmin derini seni milliyetçiliğe götürür.*"

Belli'ye göre çağımızın en büyük gerçeği *millet gerçeği*ydi. Uluslaşmak, yani "*...özgür vatandaşlar topluluğu olarak, ulus olma yolunda baş engel olan emperyalizmin boyunduruğunu kırmak; feodal parçalanmaya son vermek, toplumdaki bireyleri özgür vatandaşlar payesine yükseltecek olan demokratik dönüşümleri gerçekleştirmek; ulusal kültüre tam bir açılıp gelişme ortamı sağlamak; kısacası, kelimenin en derin anlamıyla ulus olmak*", sosyalizm önünde ilerlemek isteyen toplumların üzerinden atlayamayacağı bir aşamaydı. Gündemdeki demokratik devrim de zaten bunun için gerekliydi. Ulus olamayan toplumların sosyalizme ulaşma şansları yoktu. Bu bağlamda, kim Türkiye'nin feodal kalıntılar-

dan arınması, ülkede iktisadî yaşamı birliğinin gerçekleşmesi için mücadele ediyorsa, kim köklü bir toprak reformu için savaşıyorsa *gerçek Türk milliyetçisi* de oydu (1970: 283–87). Milliyetçiliğe bu yaklaşım enternasyonalizmle çelişmediği gibi, millet gerçeğinin üzerinden atlayarak enternasyonalist olmak da mümkün değildi.[32] Mihri Belli'nin *ulus* tanımı da Stalin'den alınmaydı: "*Ulus tarihi olarak teşekkül etmiş istikrarlı insan topluluğudur ve şu dört karakter birliği esasına dayanır: dil birliği, toprak birliği, iktisadî hayat birliği ve ulusal kültürde birlik içinde beliren ruhi şekillenme birliği*" (Belli, 1969b ve Belli, 1970: 285).

Türk Solu dergisinde anti-emperyalist mücadele zaman zaman, *Kadrocu* tezlerle paralellik taşıyacak şekilde, "*Az gelişmiş uluslarla gelişmiş kapitalist uluslar arasında*" (Konur, 1968) bir mücadele olarak tanımlanıyordu, ama Kadrocuların farklı olarak, bu mücadelenin içerdeki sınıf mücadelesinden bağımsız olarak düşünülemeyeceği de her zaman vurgulanıyordu. Emperyalizm kavramının yanına her zaman *ve onun işbirlikçileri* tamlaması da ekleniyordu. Türkiye'yi yönetmekte olan işbirlikçi sermaye ve feodal mütegallibe karşı-devrim cephesinin başını çeken *düşman* sınıflardı. Bu çerçevede, MDD'ciler Türkiye'de *millî burjuvazi*nin varlığı-yokluğu meselesini de tartışma konusu yapmışlardı. Genel olarak böyle bir sınıfın bulunduğunu, fakat bu sınıfın millî demokratik devrimin öncülüğünü yapmak şöyle dursun, millî cephede yer almasının bile kuşkulu olduğunu ileri dürüyorlardı (Belli, 1970: 257–59). Devrimcilerin görevi olsa olsa bu sınıfı tarafsızlaştırmaya çalışmak olabilirdi. Hattâ, Erdost'a göre (1970), millî burjuvazi yabancı burjuvaziden çok

32 Belli, bu bağlamda, Tevfik Fikret'in "*Ruy-i zemin vatanım / Nev-i beşer milletim*" (yeryüzü vatanım, insanlık milletim) mısralarının da, şairin o zamanki şoven tahriklere öfkesini yansıtması bakımından hoş görülebileceğini, fakat bilimsel bir enternasyonalizm anlayışı olarak değerlendirilemeyeceğini öne sürüyor. Aynı şey, Avusturya işçilerinin türküsündeki "*anamız amele sınıfıdır / yurdumuz bütün cihandır bizim*" dizeleri için de geçerlidir, diye de ekliyor (Belli, 1970: 294).

proletaryanın hareketini tehlikeli bulan, dolayısıyla da karşı devrimci cephede yer alması muhtemel bir sınıftı.[33]

Görüldüğü gibi, Yöncülerin ve MDD'cilerin milliyetçilik anlayışı Kemalist milliyetçilik anlayışının çok ötesindedir. Sadece anti-emperyalist bir içerikle yorumlandığı için değil, düpedüz sınıfsal ve sosyalist bir içerik verilmeye çalışıldığı için. Burada söz konusu olan, Copeaux'un deyişiyle (2002: 44), "*İfadesini varolan bir devlette bulan ve kendi tabiiyetindekilerin mutlak üstünlüğünü ve bunların başkalarından daha değerli olduğunu vaaz eden bir ideoloji*" olarak negatif bir anlam kazanan milliyetçilik değil, "*Baskı gören ya da böyle olduğu varsayılan bir topluluğu temsil eden ve bu topluluk ulusal bir yapılanmaya sahip olmadığından özerklik, bağımsızlık ya da dekolonizasyon için mücadele eden bir hareket tarafından kullanıldığı zaman*" pozitif bir anlam kazanan milliyetçiliktir. Gerçi Türkiye bağımsız bir devlettir ama Yöncülerin ve MDD'cilerin gözünde ekonomik olarak bağımsız

33 Özgün Dinçer'in de dikkat çektiği üzere, *Türk Solu*'nda zaman zaman "*Türküm diyeni bağrımıza basarız.*", "*...bütün içtenlikle Türküm diyenler*", "*...her gerçek Türk yurtseverin, her içtenlikle Türküm diyenin*" gibi, ilk bakışta *Türk* sözcüğünün çok daha milliyetçi bir söylem içinde kullanıldığı izlenimi veren ifâdeler de yer almıştı (2006; 145). Fakat daha dikkatli bir gözlem, buradaki Türk sözcüğünün etnik bir içerik taşımadığını, aksine, yukarıda göstermeye çalıştığımız gibi, feodalizme ve emperyalizme karşı "*...tam bağımsız ve gerçekten demokratik bir Türkiye*" için mücadele eden *gerçek milliyetçilere* seslenmenin bir yolu olarak kullanıldığını gösterir. O dönemde sosyalistlerin Türk sözcüğünü, etnik bir göndermede bulunmaksızın, tüm Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını tanımlamak için kullanmakta pek sakınca görmediklerini TİP Programı'na bakarak da çıkarabiliriz. TİP'liler, parti programında, 1961 Anayasası'nın tanımını aynen tekrarlamakta bir sakınca görmemiştir: "*Türk Devleti'ne yurttaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür.*" (TİP, 1964: 79). Fakat, programdaki bu cümleden TİP'in ne kadar milliyetçi olduğu sonucunu çıkarmadan önce, söz konusu partinin 1967'den itibaren düzenlediği Doğu Mitingleri'yle Kürt meselesini siyasetin gündemine taşımakta çok önemli bir rol oynadığını ve 12 Mart darbesinin ardından da "*Türkiye'nin doğusunda Kürt halkı yaşamaktadır.*" dediği için kapatıldığını hatırlamakta sonsuz yarar var. Yön hareketi ve MDD'cilerin Kürt sorunu ile ilgili tutumlarına da az aşağıda değineceğiz.

olmadığı için (ya da aynı anlama gelmek üzere emperyalizme bağımlı olduğu için) siyasal bağımsızlığı da tam değildir. Tüm dünyada emperyalizme karşı ulusal kurtuluş savaşlarının yoğunlaştığı konjonktürü de hesaba katarsak, milliyetçi söylemin Yöncüler ve MDD'ciler tarafından bu kadar *rahat* kullanılmasının sebepleri biraz daha aydınlanır. Giriş bölümünde değindiğimiz gibi, uluslararası sosyalist harekete hâkim olan eğilim (Komintern geleneği) de zaten az gelişmiş ve sömürge ülkelerdeki milliyetçi hareketleri genel olarak ilerici olarak değerlendiriyor, çoğu zaman bir ittifak unsuru olarak görüyordu. Bunlara, Türkiye'de milliyetçiliğin resmî ideolojinin ana eksenlerinden biri olarak kendisini öteden beri "*Bir 'refleks', bir 'doğal duygu', bir ilkesel aidiyet bağı olarak, ideoloji öncesi bir gayri-iradi zihni yapı olarak takdim etmekte*" olduğunu (Bora, 2002: 15) ve bunu da büyük ölçüde tüm topluma kabul ettirdiğini eklersek tablo iyice netleşir. 1960'ların Türkiye'sinde, TİP'liler de dahil olmak üzere bütün sol/sosyalist hareketler milliyetçi söylemin bu gücü ve kuşatıcılığı karşısında onu kendi ideolojilerine eklemlemek zorunda kalmışlardı. Ama burada milliyetçiliğin daha çok *araçsal* kullanımı söz konusuydu. Kavrama yepyeni bir içerik yüklenmişti ve milliyetçilik bu yeni içeriğiyle anti-emperyalizmin yükseldiği bir konjonktürde *millî demokratik devrim* mücadelesi için elverişli bir araç haline gelmişti.[34]

Kürt Sorunu

Yön ve MDD hareketlerinin milliyetçilik konusunda Kemalizmle aralarına önemli bir mesafe koymalarını Kürt sorunu bağlamında da görebiliriz. Bilindiği gibi Kemalistler, Millî Mücadele

34 Elbette millî demokratik devrim stratejisinin kendisi ve Türkiye'ye uygunluğu sorgulanabilir. Hem Yöncülerin, hem MDD'cilerin Türkiye'deki kapitalist gelişmeyi küçümsedikleri, emperyalizmi tek taraflı bir sömürü ilişkisi olarak değerlendirirken yanıldıkları söylenebilir. Nitekim TİP'liler bu sorgulamayı yapmışlar, anti-kapitalist mücadeleden bağımsız bir anti-emperyalist mücadele olamayacağını ileri sürerek, sosyalizmden önce ayrı bir aşama olarak anti-emperyalist ve anti-feodal devrimi öngören bu stratejiyi reddetmişlerdi. Fakat bu tartışmalar konumuzun dışında kalıyor.

döneminde, Kürtlere özerkliğe kadar giden bazı vaatlerde bulunmuş, ancak 1923'te Lozan antlaşmasıyla iktidarlarını güvenceye kavuşturduktan sonra bu türden vaatleri hızla unutmuşlardı. Özellikle de 1925'teki Şeyh Sait isyanı ve onu takip eden Takrir-i Sükûn Kanunu'ndan sonra Kürtlerin varlığını dahi inkâr eden bir politikayı benimsemişlerdi. Daha önce değindiğimiz gibi, Hikmet Kıvılcımlı'nın 1930'lu yılların başlarında Elazığ cezaevinde kaleme aldığı çalışmaları sayılmazsa,[35] TKP de bu konuda genel olarak Kemalistleri desteklemiş, Kürt sorununu daha çok feodalizm ve gericilik bağlamında değerlendirmişti.

1960'lı yıllara gelindiğinde Kürt sorunu hâlâ bir tabuydu. Ama bu dönemin sosyal ve siyasal mücadeleleri diğer pek çok tabu gibi bu tabunun da kırılmasını sağladı. Kuşkusuz bu gelişmede Yöncüler de dahil olmak üzere sosyalist hareketin katkısı çok büyüktü. *Yön* dergisinde konuyla ilgili ilk yazı 1962 yılında yayınlandı. "*Doğu Davamız*" başlıklı yazı, derginin sunuş yazısında belirtildiğine göre, 15 Doğulu gencin imzasını taşıyordu. Yazı, esas olarak, Ahmet Hamdi Başar'ın *Barış Dünyası* dergisinde Kürt meselesiyle ilgili olarak yayınlanmış bir yazıya yanıt niteliğindeydi. Söz konusu yazıda Kürtlerin bir takım demokratik hakları (Kürtçenin okullarda öğretilmesi, Kürtçe gazete kitap yayınının serbest bırakılması, üniversitelerde Kürtçe edebiyat bölümlerinin açılması ...) savunulmakla beraber, esas olarak Sovyet Rusya örneği üzerinden[36] asimilasyonun uzun vadeye ya-

35 Elazığ'da *Yol: Türkiye Komünist Partisi'nin Eleştirel Tarihi* üst başlığıyla sekiz kitap yazan Kıvılcımlı, bu kitaplardan birini *İhtiyat Kuvvet: Şark* başlığıyla Kürt sorununa ayırmıştır. Kitapta Türkiye'nin doğusunda Kürt ulusunun yaşamakta olduğuna dikkat çekilmekte ve bölgenin sosyal, siyasal ve iktisadî bir analizi yapılmaktadır. Kıvılcımlı'ya göre Kürtler ezilen/sömürülen bir millettir ve Kemalizm Kürdistan'da asimilasyon ve yok etme siyaseti uygulamaktadır (Kıvılcımlı, 1992: 315–479). Ne var ki bu kitaplar ilk kez 1979 yılında yayınlanabilecektir; bu yazıda ele aldığımız dönemde, yani 1960'larda sadece Kıvılcımlı'nın yakınındaki pek az kişinin söz konusu çalışmalardan haberi vardır. Kıvılcımlı da zaten bu dönemde anılan çalışmalarını unutmuş görünmektedir.

36 *Barış Dünyası*'na göre, Sovyet Rusya, bünyesindeki halkların kendi dille-

yılması öneriliyordu. Kürtçe üzerindeki yasaklar kaldırılmalıydı, ama elbette resmî dil olarak herkese Türkçe öğretilmeliydi, böylelikle nesiller sonra Türkçe bütün vatandaşların anadili haline gelecekti. Bu öneriye tepki olarak kaleme aldıkları yazıyı *Yön*'e gönderen Kürt gençleri asimilasyonun her türlüsüne karşıydılar:

> ... Sovyetlerdeki halkların kendi dilleriyle okuyup yazmaları ve Rusça da öğrenmelerinin maskeli bir asimilasyon (diğer milletleri zamanla eritip Ruslaştırmak) metodu olup olmadığını bilmeliyiz. Yalnız burada bir soru aklımıza geliyor. Peki, neden halkların, milletlerin birliği, beraberliği, yan yana birbirlerinin edebiyat ve dillerine saygılı kardeşliği değil de illa da –sert veya tatlı usul- ana dili transfer etmek, tek ırk, tek kültür halinde kaynaştırmak? Eğer Sovyet Rusya Türkistan'lı Türk'ü Rus yapmak için birtakım dolambaçlı ve metodik yollardan Türkçe neşriyata müsaade veriyorsa, bu hiç de örnek alınacak insani, doğru, yerinde ve bilimsel bir hareket olamaz (Yön, 1962b).

Gerçi bu yazı *Yön* yazarları tarafından kaleme alınmamıştır, ama yine de böyle bir yazıya sayfalarında yer veren derginin burada savunulan görüşleri az çok paylaştığını düşünebiliriz. Nitekim, *Yön*'ün sonraki sayfalarında da benzer yazılara yer verilmiştir. Sonraki yıllarda Kürt hareketi içinde önemli bir yer edinecek olan Dr. Sait Kırmızıtoprak *Yön*'de, saptayabildiğimiz kadarıyla, Kürt sorunu üzerine en az dört yazı yazmıştır. Bu yazılarda Kürt sorunu, daha çok bir geri kalmışlık sorunu olarak ve feodalizm bağlamında ele alınmakta ve çözümün en başta köklü bir toprak reformundan geçtiği ileri sürülmekteydi. Fakat asıl kurtuluş sosyalizmdeydi; öyle ki "*Doğuyu Sosyalizm Kurtarır*" başlıklı yazıda *millî birlik* yolunun da sosyalizmden geçtiği savunuluyordu (Kırmızıtoprak, 1962). Elbette Kürtçenin serbest bırakılması gibi talepler de dile getirilmekteydi.

Kürt sorununun varlığını 1962 yılından başlayarak tartışmaya açan Yöncüler, sorunu daha çok geri kalmışlık ve feodalizm

rinde eğitim yapmasına izin vermekle beraber, herkesin Rusçayı da mükemmel bir şekilde öğrenmesini sağlıyordu ve bu uzun vadede Rusçayı herkesin anadili haline getirecekti (Yön, 1962b).

bağlamında değerlendirmişlerse de kesinlikle bundan ibaret görmemişler, sorunun etnik boyutuna dikkat çekmeye de gayret etmişlerdir. *Yön* yazarları, Kürt sorununun ancak ırkçı ve şoven yaklaşımların reddedilmesiyle çözülebileceğini öne sürüyorlardı. Fakat, çözüm kesinlikle misakı millî sınırları içinde aranmalıydı.

1963 yılının bahar aylarında Irak Hükümetiyle Barzani güçleri arasında sürmekte olan ve Kürtlerin özerklik talep ettikleri görüşmelere değinen bir yazısında Avcıoğlu, "*En sağından en soluna kadar bütün Türk milleti, misakı milli hudutları içindeki tek karış toprak için ölmekte tereddüt etmeyecektir. Fakat Irak'taki gelişmelerin ışığı altında, Türkiye'de de artık bir Kürt meselesi olduğunu kabul etmek ve çare araştırmak lazımdır. Her şeyden önce gizli veya açık bütün ırkçılık kalıntılarından ve şovenizmden kurtulmuş insani bir politikaya ihtiyaç vardır.*" diye yazmış, bu politikanın başlıca unsurlarını "*Doğu kalkınması, toprak reformu, eğitim hamlesi insanileştirilmiş bir idare, bol ve kaliteli memur*" *diye sıralamıştı. Yazıda ırkçılık ve şovenizmden kurtulmak için ne yapılması gerektiğine dair bir ipucu yoktu. Hattâ çözüm "halktan yana modern bir devletçiliğin uygulanmasıyla mümkündür.*" deniyor, bununsa "*Her şeyden önce halkçı, devletçi ve devrimci bir siyasî iktidarın mevcudiyeti*"ni gerektirdiği ileri sürülüyordu. Yani sorun önemli ölçüde bir kalkınma sorunuydu, çözüm siyasî iktidarın alınmasından, yani devrimden geçiyordu (Avcıoğlu, 1963c).[37]

Yöncüler, biraz da konjonktürün zorlaması sonucu (özellikle Irak'taki Barzani hareketi Kürt meselesini uluslararası siyasetin gündemine taşımıştı bu yıllarda) Kürt meselesini daima gündemlerinin bir köşesinde tuttular. "*Türkiye'nin tek karış toprağı için canını vermeye hazır insanlar olarak, meseleyi cesaretle tartışmasını bilmeliyiz.*" diyerek, *Yön*'de bazı radikal sayılabilecek

37 *Yön*'de 1964 yılı sonlarında çıkan bir yazıda da Türkiye'de Kürtçe konuşanların çoğunlukta olduğu illere dair istatistikî bilgilere yer verilmiş, ancak sorunun kaynağı olarak yine *ağalık ve şeyhlik düzeni* gösterilmişti (Yön, 1964).

çözüm önerilerini tartışmaya açtılar. Örneğin Barzani hareketi ile Washington arasında bir tür elçilik yapan Adams Schmidt adlı birinin, Kürt sorununun çözümünü Irak, İran ve Türkiye'de federasyon ilan edilmesine bağlayan raporunu da yayınladılar (Yön, 1966).

Yön dergisinin başyazarı ve Yön hareketinin lideri konumundaki Doğan Avcıoğlu, 1966 sonlarında, derginin kapatılmasına az bir süre kalmışken kaleme aldığı bir yazıda Yöncülerin Kürt sorununa ilişkin tutumlarını toparladı. Yazıda, Kürt meselesinin, 27 Mayıstan sonra birçok tabunun yıkılmasına karşın, hâlâ bir tabu olarak durduğu, sosyalistlerin dahi bu konuya el atmaya cesaret edemedikleri vurgulanıyor, artık böyle bir meseleyi daha fazla görmezden gelmenin kimseye bir yararı olmadığı, bu sorunu etraflıca tartışma zamanının çoktan geldiği ileri sürülüyordu:

> Resmi tez ne olursa olsun, ... bir Kürt meselesi vardır ve uzun yıllardır uygulanan politika, meseleye bir çözüm yolu bulmakta başarısız kalmıştır.
>
> Hayli sert metodlarla uygulanan bu politika, mutlak bir entegrasyonu amaç edinmişti. Bir etnik grubun dili ve kültürü unutturularak, hakim etnik grupla tam kaynaştırılması söz konusu idi. Ne var ki 40 yıldır uygulanan bu entegrasyon politikasının başarılı olduğunu, herhalde kimse iddia edemiyecektir. Doğu illerinde Türkçe bilmeyen vatandaş oranının Mardin'de yüzde 91, Siirt'te yüzde 87, Hakkâri'de yüzde 61, Muş'ta yüzde 53, Van'da yüzde 52 olduğu iddiası karşısında bir başarıdan elbette söz edilemez.
>
> Doğu meselesine nasıl bir çözüm yolu uygun düşecektir? Sosyalistler de dahil, mesele üzerinde ciddiyetle duran düşünürlerimizin bulunduğu söylenemez. Bu konudaki tabu o kadar güçlüdür ki, düşünceleri bile kurutmuştur. Hemen açıklayalım ki, bu satırların yazarı da, meselenin varlığına işaret etmekten ve şimdiye kadar gerçekçi bir çözüm yolu ileri sürülmediğini belirtmekten öte bir şey söyleyebilecek güçte hissetmemektedir kendisini (1966c).

Avcıoğlu'na göre, sosyalistler genel olarak bu sorunun çözümünü sosyalizme erteliyorlardı ama bu yetersizdi; zira etnik yönü de olan bir meselenin sadece ekonomik ve sınıfsal açıdan alına-

cak tedbirlerle çözülmesi mümkün değildi. 1920'lerde TKP'liler de[38] meseleyi salt geri kalmışlık ve feodalizm ekseninde değerlendirmişler, Şeyh Sait ayaklanmasının ardında sadece Kürdistan derebeylerini görmüşlerdi, ama tarih bu görüşü doğrulamamıştı. Derebeyliğin tasfiyesi ve Türkiye çapında köklü bir toprak reformu Doğu meselesinin çözümünün ön şartlarından biriydi, ama yeryüzündeki çeşitli denemeler, meselenin etnik yönünü de hesaba katmayan çözüm yollarının başarılı olmadığını göstermişti.

Avcıoğlu'na göre, bir ırkın, etnik grubun ve onun sahip olduğu kültürel değerlerin eritilmesi sosyalizmin temel felsefesine aykırıydı. Sosyalizm, tam tersine, her türlü kültür değerlerinin ve etnik özelliklerin yaşaması ve gelişmesi için gerekli fırsat ve imkânların sağlanmasını amaçlayan bir düzendi. Avcıoğlu yazısını, "*Sosyalist bir düzende hiç kimse rengi, dini, dili, ırkı, kültürü ayrı olduğu için istismar edilmeyecek, üstelik kişiliğine bağlı bu özellikleri geliştirmesi için kendisine fırsat ve imkân verilecektir.*" diye bağlamıştı (1966b).

Görüldüğü gibi, Yön hareketi Kürt sorunu konusunda resmî Kemalist tezleri çok aşan bir yaklaşım içerisindeydi. Mesut Yeğen'in deyişiyle meseleyi "*İrtica, aşiret direnci, eşkıyalık, ecnebi kışkırtması, bölgesel geri kalmışlık*" olarak tarif eden (akt., Atılgan, 2002) Kemalist söylemden açık bir kopuşa yönelmişti.

Fakat, bilindiği gibi Yöncüler, 1967'de *Yön* dergisinin yayınına son vermişler ve iki yıl aradan sonra 1969 yılının sonlarına doğru *Devrim* dergisini çıkarmaya başlamışlardı. *Devrim* dergisi döneminde bütün hedef, ordu içindeki ilerici bir cuntaya dayanarak iktidarı almaya kilitlenmişti. Bu amaç doğrultusunda sosyalist söylem geriye çekilmiş, İkinci Kurtuluş Savaşı sloganıyla Kemalist söylem ön plana çıkmıştı. Bu politik tutum *Devrim*'i *Yön*'e göre çok daha Kemalist bir çizgide kalmaya itmişti. Gene de *Devrim*'de toplumsal ve siyasal mücadelede tuttukları yerle

38 Avcıoğlu, TKP adını anmıyordu yazıda ama 1920'li yıllara dair eleştirinin bu partiyi hedef aldığı açıktır.

orantılı olmasa da zaman zaman işçi sınıfı ve Kürt sorununa değinen yazılar yayınlanıyordu. Örneğin, Avcıoğlu, Kürt sorununa ayırdığı yazılarından birinde (1970), Türkiye'de bir Kürt devleti kurulmasına karşı çıkarak bunun *halkların çıkarına aykırı* olduğunu belirtmiş; buna karşılık, sorunun, "*Feodalizmi tam tasfiye eden köklü bir toprak reformu, Doğu'nun Batı ile bütünleşmesini amaç edinen bir bölgesel kalkınma programı ve bölgenin etnik özelliklerini göz önünde tutan geniş kapsamlı bir plan çerçevesinde*" çözülebileceğini ileri sürmüştü.[39] Fakat *Devrim*'de "*Bir Komando Subayı Anlatıyor*" başlıklı bir yazı dizisinde, bir yandan bölgedeki Kürt köylüleri üzerinde bir jandarma baskısı olduğu kabul edilirken bir yandan da bu baskının ve yapılan işkencelerin yumuşatılmaya çalışıldığı görülüyordu.

Yöncüler henüz *Devrim*'e geçmeden, MDD'ciler de kendi aralarında bölünmeden önce, yani aşağı yukarı 1969 yılına kadar, bu iki hareket arasında Kürt sorununa yaklaşım konusunda önemli bir farklılık söz konusu değildi. MDD'ciler de Kürt sorununa ilişkin olarak kaleme aldıkları az sayıda yazıda, sorunun misakı millî sınırları içinde çözülmesini savunuyorlardı. Mihri Belli, ilk versiyonu 1968 Kasım'ında *Türk Solu* dergisinde yayınlanan, daha sonra bir takım düzeltmelerle birlikte bir broşür olarak basılan Millî Demokratik Devrim adlı makalesinde, şöyle yazar(1970: 208–209):

> Kardeşliği tarih önünde sınavdan geçmiş Kürt halkının etnik özelliğini inkâr eden faşizan bir politika, halkımızın gerçek birlik ve dayanışmasını baltalayan ve ancak yurdumuzun düşmanlarının ekmeğine yağ süren bir devekuşu politikası olarak, Türkiye'nin gerçek çıkarlarına aykırıdır.

39 Bu dönemde orduyu ürkütmemek adına özellikle Kürt meselesi bağlamında söylemini yumuşatanlar Doğan Avcıoğlu ve arkadaşları ile sınırlı değildi. 1930'ların başında yazdıklarıyla Kemalizme en radikal eleştirileri yöneltmiş, Kürtleri ayrı bir millet olarak tanımış olan Hikmet Kıvılcımlı'nın da 12 Mart'a doğru giden günlerde Kürt sorunu gibi 'netameli' konulara girmekten kaçınmış olması ilginçtir: "'*Türkiye Halkları' lafı altında açık seçik provokasyon yattığını nefesim tükeninceye dek ben açıkladım. ... ordunun geniş tarafsız yığını 'Kürtlük' umacısı ile ürkütülerek, 'vatan bölünüyor' çığlığı altında faşizme çekilecekti.*" (akt., Alayoğlu, 2006: 124).

Belli, Kürt sorunu konusundaki görüşlerini daha derli toplu olarak Mayıs 1969 tarihini taşıyan *Aydınlık* dergisinin 7. sayısında sergiledi. "*Millet Gerçeği*" başlığını taşıyan bu yazıda, öncelikle sorunun tarihsel boyutlarına dikkat çekiliyor, sonra da sorunun bugün nasıl çözülebileceğine dair öneriler ortaya atılıyordu. Belli, yazısında, bir anlamda kendi geleneğine sahip çıkıyor, eski bir TKP'li olarak partisinin Şeyh Sait isyanına ilişkin görüşlerinin doğruluğunu yaklaşık 45 yıl sonra teyit ediyordu. Evet, ona göre de söz konusu isyan, "*Dolaylı olarak da olsa, İngiliz emperyalizmimin çıkarları paralelinde, bir irtica hareketiydi.*" Şeyh Sait isyanına "*...milli nitelik yakıştırma yolundaki çabalar*" gerçeklere uygun değildi ve ilericilikle de bağdaşmıyordu (1970: 302). Fakat, Belli burada durmuyor ve eski TKP düşüncesinden kopuş doğrultusunda önemli bir adım atarak, Doğu'da 1925'ten itibaren izlenen *asimilasyon (Türkleştirme) politikasına* dikkat çekiyordu. Belli'ye göre, Şeyh Sait isyanı bu asimilasyon politikasının gerekçesi olamazdı. İsyan, feodal güçlerin isyanıydı, feodalizmin üstesinden ancak toprak reformunu da içeren bir demokratik devrimle gelinebilirdi. Hâlbuki asimilasyon politikası tersinden feodalizmi güçlendiren bir sonuç doğurmuştu:

> Asimilasyon politikasını[n], Doğu'nun demokratik gelişmesine engel teşkil ettiği, bu bölgenin nispi geriliğine sebep olduğu ve üstelik tam tersi sonuçlar verdiği, Türkiye'de milli birliği güçlendirmek şöyle dursun, Doğu Anadolu'yu Türkiye'ye karşı emperyalist fesat planları için elverişli bir alan haline getirdiği besbellidir. Biz, Sivas kongresinde, Lozan'da olduğu gibi, Türkiye'de kardeş Kürt topluluğunun varlığını kabul etmenin ve merkezi [laik] bir cumhuriyet maarifi denetiminde, Kürtlere kendi anadillerini kullanma olanağını sağlamanın, emperyalist fesat kaynaklarını kurutacağı, Kürtlerle Türkler arasındaki tarihi kardeşlik bağlarını, ulusal birliği daha da güçlendireceği inancındayız (1970: 304).

Belli'ye göre "*Doğu meselesi ancak misak-ı milli sınırları içinde, hem Batıyı hem Doğuyu kapsayan milli demokratik devrimi gerçekleştirmekle çözüme bağlanabilir*"di ve bu görüş sosyalist teorinin "*Ulusların kendi kaderlerini tayin etme ilkesiyle*" de uyum-

luydu. Çünkü ulusların kendi kaderlerini tayin etme ilkesi, şartlar ne olursa olsun her ulusun mutlaka ayrılarak ulusal devlet kurması gerektiği anlamına gelmiyordu. Belli, Türklerle Kürtler arasındaki kardeşliğin baltalanmasının ve Türkiye'nin toprak bütünlüğünün bozulmasının hem Türklerin, hem de Kürtlerin aleyhine olduğu kanaatindeydi (1970: 306–307).

Belli, 1970 Ekim'inde yaptığı bir konuşmada da Kürt sorunun toprak bütünlüğü içinde çözülebilmesi için atılması gereken adımları da şöyle tarif etmişti:

> Ve Türkiye'nin toprak bütünlüğü bu 1970 yılında bir tek şekilde savunulabilir: Kürt halkına eşit haklar tanımakla, onun varlığını tanımakla, bu halka anadilini kullanma hakkını tanımakla ve halkın gönül rızasıyla Türkiye Cumhuriyeti içinde kardeş halkıyla birlikte yaşamayı istemesini sağlamakla (akt., İleri, 1976).[40]

Mihri Belli, Kürt sorunu konusundaki bu tutumunu 1970'li yıllarda da sürdürmüştür. Belli'nin 1975 yılında arkadaşlarıyla beraber kurduğu ve genel başkanlığını yaptığı Türkiye Emekçi Partisi, program ve tüzüğünde Kürt sorununa işaret ettiği ve özellikle de partinin hedefleri arasına "*Anadili Türkçe olmayan okul çağındaki T.C. vatandaşlarına Milli Eğitim Bakanlığı yönetiminde anadil ve kültür eğitimi sağlanması*"nı da koyduğu için, kuruluşunun hemen akabinde açılacak dava sonucunda, 1980 yılında anayasa mahkemesi tarafından kapatılmıştır (TEP, 1980).[41]

40 Yöncü aydınlar gibi, Belli ve diğer MDD'cilerin de 1960'lı yıllar boyunca Kürt sorunu dışındaki azınlık meseleleriyle pek ilgilendikleri söylenemez. Yine de Belli'nin daha sonra *Türk Solu* dergisinde de yayınlanacak olan bir konferansında Türkiye'de karşı devrim sürecinin safhalarını anlatırken 1942 tarihli Varlık Vergisi'ni "*...azınlıklara karşı faşist bir tedbir*" olarak nitelediğini gözden kaçırmamak gerekir (Belli, 1970: 103).

41 Bu çalışma kapsamında 1969 sonrası MDD içi bölünmelere ve ortaya çıkan yeni grupların konumuz kapsamındaki farklı yaklaşımlarına pek değinmedik. Fakat burada, 1969 yılından başlayarak Mihri Belli ile yollarını ayıran gruplardan Mahir Çayan ve arkadaşları ile özellikle İbrahim Kaypakkaya'nın, Kürt meselesine ilişkin olarak, Belli'den daha radikal bir pozisyona kaymış olduklarını hatırlatmakta yarar var. Çayan, Belli'nin

Batı, Batıcılık, Doğu ve İslam

Bilindiği gibi, Osmanlı devletindeki reform ve yenileşme hareketlerinin ana eksenlerinden biri Batıcılık düşüncesiydi. Çökmekte olan devleti yenileyerek kurtarmak isteyen reformist aydınların pusulaları şaşmaz bir biçimde daima Batıyı gösteriyordu. Tanzimatçılar, Yeni Osmanlılar, Jön Türkler, İttihatçılar ve sonra da Kemalist aydınlar arasında Batı uygarlığı ya da Batı modernizmine karşı kuşku duyanlar çok nadirdi. Kemalizm de yeni devletin önüne başlıca hedef olarak *çağdaş medeniyetler seviyesi*ne ulaşmayı koyarken, tartışmasız biçimde Batı uygarlığını kast ediyordu. İşte Yön ve MDD aydınlarının Kemalist ideolojiyle aralarına mesafe koydukları noktalardan birisi de burasıydı. O dönem öne çıkan anti-emperyalist söylem ve tepkiler, beraberinde Doğu-Batı ikileminin ve bu bağlamda İslamiyetle sosyalizmin arasındaki ilişki ya da ilişkisizliğin de sorgulanmasına yol açmıştı.

Yöncüler, Türkiye'nin içine düştüğü geri kalmışlık çıkmazının büyük ölçüde Batı emperyalizmi olduğunu düşünüyorlar, dolayısıyla tek kurtuluş yolunun emperyalizme karşı verilecek ekonomik ve siyasî bağımsızlık savaşının kazanılmasından geçtiğini öne sürüyorlardı. Bu çerçevede, Türkiye'nin siyasal geleneğinde köklü bir yeri olan Batıcılık düşüncesini eleştiri oklarının hedefine oturtmaları kaçınılmazdı. *Yön*'de, zaman zaman, Doğan Avcıoğlu da bu konuya değinen yazılar kaleme aldı, ama Yöncülerin bu konudaki tezleri asıl olarak, Niyazi Berkes'in 98. sayı-

Kürt meselesinin mutlaka misak-ı millî sınırları içinde çözülmesini öngören yaklaşımına itiraz etmiş, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkının ayrılma hakkını da içerdiğini hatırlatmıştı. Ama ona göre, çözümü mutlaka misak-ı millî sınırları içinde aramak yanlış olduğu gibi, ayrılma hakkını mutlaklaştırmak da yanlıştı. Çözümün hangi önde gerçekleşeceği somut koşulara göre belirlenecekti (Çayan, 2004: 258–259). Kaypakkaya ise bir adım daha atarak, ulusların kendi kaderini tayin hakkının sosyalistlerce kayıtsız koşulsuz savunulması gerektiğini ileri sürer (2004: 256–321). Kaypakkaya, başka açılardan da Kemalizmden en köklü kopuşu gerçekleştiren çizgiyi temsil eder.

dan itibaren başlattığı bir yazı dizisinde sergilendi.[42] Söz konusu yazı dizisinde, Türkiye'nin Tanzimat döneminden bu yana içine girdiği Batılılaşma sürecini analiz eden Berkes, diziyi "*Batıcılık Gericiliktir*" başlıklı yazıyla (1965) sonlandırdı. Tüm yazı dizisi boyunca ortaya koyduğu görüşleri bu son yazıda özetleyen Berkes, başlıktan da anlaşılacağı üzere, Batılılaşma çabalarını tamamen negatif bir içerikle yorumlamıştı. Ona göre, "*Batılılaşma, toplumu, kalkınma değişmesine götürmüyor, bozulma değişmesine ve yıkıma*" götürüyordu. "*Türkiye'nin baş davasının batılılaşmak değil, batılılaşmamak olduğunu iddia ediyorum.*" diye yazmıştı.

Mihri Belli de, E. Tüfekçi imzasıyla yine *Yön* dergisinde yayınlanan bir yazısında, Batı'nın kendisini uygarlığın merkezi olarak görmesini ve diğer ulusları küçümsemesini eleştirmiş, Batı'nın emperyalizm yoluyla sömürdüğü Doğu karşısında üstünlük taslamasını haksız ve yanlış bulduğunu belirtmiş ve şöyle devam etmişti:

> Türk toplumculuğu ile Batıcılık diye adlandırılan eğilim bağdaşamaz. Türkiye'nin halkçı, devrimci ve milliyetçi yoldan, yani gerçek ekonomik ve politik bağımsızlığa ve sosyalizme giden yoldan kalkınmasından yana olanlar, yani gerçek toplumcular, Türkiye'nin kader birliği halinde olduğu özgürlük savaşı içindeki ülkelerin saflarında batıya karşı duranlardır (Tüfekçi [Belli], 1965a).

Arılgan'ın da ifâde ettiği gibi (2002: 145), "*Yöncüler Batı karşısındaki bu pozisyonlarıyla 'Bir ikinci medeniyet yoktur. Medeniyet, Avrupa medeniyetidir' diyen Jön Türklerden, ve medeniyete girmek isteyen her millet gibi Türk milletinin medenileşmesinin de ancak 'garb'a girilmesine bağlı olduğunu söyleyen Mustafa Kemal'den ayrılıyorlardı.*" Bu saptamanın MDD'ciler için de aynen geçerli olduğu söylenebilir.

42 Yazı dizisinin sunuş yazısında Yöncülerin Berkes'in görüşlerine tamamen katıldıkları ve yazıda yapılan tespitleri çok önemli gördükleri vurgulanmıştı. "Batıcılık, ulusçuluk ve toplumsal devrimler" başlığını taşıyan bu yazılar daha sonra Yön Yayınları tarafından iki kitap halinde basıldı. Berkes daha sonra bu kitapları *Türk Düşününde Batı Sorunu* (1975) adıyla tek ciltte topladı (Arılgan, 2002: 142).

Yön ve MDD'cilerin Batıcılık, Doğu, İslam ve laiklik gibi konularda, en azından 1967 yılına kadar, tamamen aynı düşündüklerinin bir kanıtı 1965 yılında Fransız Marksist Roger Garaudy'nin *İslamiyet ve Sosyalizm* kitabını Doğan Avcıoğlu ve Mihri Belli'nin beraber çevirmeleriyse, bir diğer kanıtı da bu yıllarda Belli'nin, E. Tüfekçi mahlasıyla *Yön*'de bu konularda kaleme aldığı yazılardır. Bilindiği gibi, Garaudy'nin söz konusu kitabında tartıştığı meselelerden biri Doğu ya da İslam uygarlığının sosyalizme kaynaklık edip edemeyeceğiydi. O yıllarda Afrika ülkelerinde ortaya çıkan ulusal kurtuluş hareketlerinin bir tür sosyalizme yönelmeleri, ama bunu yaparken *Batılı* sosyalist teoriye kuşkuyla yaklaşmaları böyle bir sorunu gündeme gelmesine yol açmıştı. Garaudy, bu sorunu aşmak için, kitabında, Marksizmin *Batılı* olmadığını göstermeye çalışmış; İdrisî, Farabî, İbni Haldun, İbni Rüşt gibi İslam uygarlığına ait isimlerin aynı zamanda Marksizmin de kaynakları arasında sayılması gerektiğini ileri sürmüştü. Atılgan'ın da belirttiği gibi (2002: 148), Garaudy'nin buna benzer görüşleri hem Avcıoğlu, hem de Belli üzerinde önemli bir etki yaratmıştı. Bu etki, Avcıoğlu'nun söz konusu kitaba yazdığı önsözde açık olarak görülüyordu:

> O kadar kendimizi unuttuk, kendi kültürümüzden o kadar koptuk ki, Doğu'nun Montesquieu'su olan bir İbn Haldun, Batınınkilerden binlerce kat bize yabancı. Thomas Moore'un sosyalist ütopyasını biliriz de, Simavnalı Şeyh Bedrettin'in sosyalizmini tanımayız.
>
> Bu satırların yazarı, Fransız sosyal, ekonomik, politik, kültürel vs. tarihini en tefrruatlı şekilde öğrenmiştir, ama Türk sosyal, ekonomik ve kültürel tarihi hakkında, birtakım klişeler dışında ciddi pek az şey bildiğinden dolayı utançların en büyüğünü duymaktadır (akt., Atılgan, 2002. 149).

Kısacası, Yöncüler ve MDD'ciler Türkiye'yi Batılı bir ülke olarak değil, "*...kültürel kökleri, coğrafyası, yapısı ve gelişme aşaması bakımlarından Doğulu bir ulus*" olarak görüyorlardı. Onlara göre, kendisi de yeni bir ulusal kurtuluş savaşı içinde olan Türkiye'nin yeri, mazlum Doğu uluslarının safında ve elbette Batı emperyalizminin karşısındaydı (Belli, 1965b).

1945'lerden beri hayli yaygın ve etkili olan anti-komünist propagandanın iyice hızlandığı 1960'lar Türkiye'sinde, komünizmin ya da sosyalizm bu propagandayı yürütenlerce din düşmanlığıyla bir tutuluyordu. İşte böyle bir atmosferde Yöncüler ve MDDciler, sosyalizm üzerindeki bu kara propagandayı boşa çıkaracak her yolu deniyorlardı. Bu çerçevede sosyalizm ile İslamiyet arasında pozitif bir ilişki kurabilmenin yollarını da arıyorlardı. Yukarıda değindiğimiz Garaudy'nin kitabı, bu yolda atılan ne ilk ne de tek adımdı. *Yön*, sayfalarını bu doğrultuda çaba gösteren herkese açmıştı. "*İslam dini, insanların eşit olduğunu iddia etmiş ve müminlerin teorik ve pratik alanda adaletsizliği kaldırmak için çalışmalarını emreylemiştir. ... Böyle bir din, bilimsel sosyalizmle çelişme halinde olamaz. Aksine İslamiyet, bilimsel sosyalizm içinde tam bir gelişmesini bulur.*" diyen Mısırlı yazar Muhammed Uda (1964) ve sosyalizmi, çıkarları emperyalizme ve kapitalizme karşı mücadele eden bütün müminlerin ortak kimliği olarak gören Cezayirli sosyalist Beşir Hacı Ali (1964), bu türden yazarlardan ikisiydi. Ayrıca, *Yön* yazarlarından Profesör Cahit Tanyol da "*İslamın Cenneti Sosyalizmdir*" başlıklı yazısında (1965), İslam ile sosyalizm arasında bir çelişki olmadığını ayet ve hadislere dayanarak göstermeye çalışmıştı. Doğan Avcıoğlu da bu doğrultuda yazılar kaleme almış, dinî kurallara göre yaşamanın *gericilik* sayılmasına karşı çıkmıştı. Avrupaî bir yaşam tarzına sahip olmak, nasıl ki ilericiliğin ölçütü olamazsa, dini bütün bir yaşam sürmek, hattâ bir tarikatın üyesi olmak da gericiliğin ölçütü olamazdı. Avcıoğlu'na göre, soru şöyle sorulduğunda ilerici ile gericiyi ayrıştırmak kolaylaşıyordu:

> 'Mülkiyet hakkı mukaddestir' diyen, Avrupai yaşayışlı yabancı şirket komisyoncusu komprador mu ilericidir, yoksa 'mülkiyet hakkı topluma aittir' diyen ve kompradorlar ile efendilerinin karşılarına dikilen sakallı ve sarıklı din adamı mı? (1966d).

Görüldüğü gibi, Yön ve MDD düşüncesinin din konusundaki yaklaşımı, Kemalizmin modernizm ve laiklik anlayışıyla epey bir farklılık gösterir. Fakat, buradaki farklılığın Kemaliz-

min iktidarını kesinleştirdiği ve hegemonyasını kurduğu döneme özgü olduğunu hatırlatmakta fayda var. 1922 sonlarından itibaren *kurtuluş* güvence altına alınınca, Mustafa Kemal, Batılı bir yaşam tarzını adım adım yerleştirmeye yönelmiş ve giderek katı bir laiklik anlayışı kurumsallaştırılmıştı. Oysa bilindiği gibi, Mustafa Kemal, Millî Mücadele döneminde dine karşı çok daha ılımlı bir yaklaşım göstermiş, din adamlarının ve dindar halkın desteğini alabilmek amacıyla söyleminde İslamî öğeleri sık sık kullanmıştı. Mutlaka bir benzetme yapılmak isteniyorsa, Yön ve MDD'cilerin din konusundaki yaklaşımlarının Mustafa Kemal'in bu dönemdeki söylemini andırdığı söylenebilir.

Sonuç Yerine

Kemalizm ile Türkiye sosyalist hareketi arasındaki ilişki her daim sorgulanmıştır, hâlâ da sorgulanmaya devam edilmektedir. Hem dışarıdan, hem de sosyalist hareketin içinden birçok gözlemci ve yazar Türkiye'de sosyalist hareketin Kemalizmden tam olarak ayrışamadığı, ideolojik ve politik bakımlardan tam bir kopuş gerçekleştiremediği kanısındadırlar. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu/resmî ideolojisi olarak Kemalizmin, her zaman kendi dışındaki ideolojilere sızmaya çalıştığı ve bunu da büyük ölçüde başardığı doğrudur. Sosyalist hareket üzerinde de böylesine kuşatıcı bir etkisi olmuştur. Özellikle, Türkiye'de sosyalizmin Kemalizmle aynı tarihsel süreçte doğmuş olması ve o dönem ortak bazı sorunsallara sahip olması bu etkiyi kolaylaştırmıştır. 1920'lerde uluslararası sosyalist harekete hâkim olan ekonomist ve ilerlemeci bir Marksizm anlayışı, Türkiye gibi burjuva devrimini yeni yapmış ya da burjuva devrimi süreci içinde olan ülkelerde ortaya çıkan ulusal hareketlere *ilerici* bir misyon yüklediği için, TKP'nin Kemalizmle ilişkisi adeta bir *düşman kardeşler* görünümünü almıştır. Elbette, buradaki paradoks tek taraflıdır; *kardeşlik* duygusu burjuvazi açısından asla söz konusu değildir. 1921 başlarından itibaren Kemalist hareket, her türden sol akıma karşı düşmanlığını gizleme ihtiyacını duymamıştır. Fakat TKPliler, bir yandan sahip oldukları ilerlemeci teori, diğer yan-

dan ülkede nesnel anlamda bir sınıf hareketinin bulunmaması (en azından çok zayıf olması) nedeniyle, Kemalist harekete karşı tam bir cephe alamamışlardır. Elbette, Sovyetler Birliği'nin Türkiye ile dostluk politikası çerçevesinde Komintern üzerinden gelen telkinleri de TKP'li kadroları iyice dar bir mecraya sıkıştırmıştır.

1960'lara gelindiğinde tablo bir ölçüde 1920'lere benzemektedir. Kemalizm ve sosyalizm bir kez daha aynı tarihsel koşullara doğmaktadır. Elbette, Kemalizmin o döneme kadar da zaten hep iktidarda olduğu söylenebilir, ama gene de Demokrat Parti iktidarının son döneminde yükselen muhalefetin Kemalizmin görece *sol* bir yorumundan hareket ettiğini hatırlamakta yarar var. Bu anlamda, 27 Mayıs sonrası dönem, sadece sosyalist hareket açısından değil, (sol) Kemalizm açısından da bir yeniden doğum anlamına gelmektedir. Üstelik, uluslar arası konjonktür de 1920'lere benzer özellikler göstermektedir. Gene ulusal kurtuluş savaşları gündemdir, anti-emperyalizm üzerinden gelişen bir milliyetçi sosyalizm yorumu bağımsızlığını yeni kazanmış Ortadoğu ve Afrika ülkelerinde oldukça revaçtadır ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi merkezli uluslararası sosyalist hareket, 1920'lerde nasıl Kemalizmi ilerici olarak addetmiş ve desteklemişse, şimdi de söz konusu ülkelerdeki hareketleri desteklemektedir.

Böyle bir ortamda, Türkiye'de yeni yeni rüştünü ispat etmeye yönelen sosyalist hareketin Kemalist ideolojiyle şöyle ya da böyle çakışma noktaları bulması, kendi meşruiyet alanını genişletmeye çalışırken Kemalizmle değişen ölçülerde rezonansa girmesi kaçınılmazdır. Fakat, dünyada ve Türkiye'de değişen şeyler de vardır. En başta artık, Türkiye'de kapitalizm epeyce mesafe almıştır ve buna bağlı olarak dikkate alınması kaçınılmaz büyüklükte bir işçi sınıfı ortaya çıkmıştır. Üstelik, bu sınıf son 15–20 yıldır sendikal örgütlenme ve mücadele deneyimi kazanmıştır. Dönemin açılışında, 1961 sonlarında Saraçhane mitinginde dosta düşmana gösterdiği gibi, hakları için alanlara çıkabilecek, meydanları

zaptedebilecek gücü vardır. Nitekim, dönem boyunca Türkiye, grev ve işgaller de dahil olmak üzere, pek çok işçi direnişine sahne olacaktır. İşte sınıf hareketinde ortaya çıkan bu canlanma, sosyalist harekete 1920'lerde sahip olmadığı bir olanak sunacak, sosyalist hareket ilk kez ciddi ölçekte buluşabildiği işçi hareketi üzerinden Kemalizmle hesaplaşmayı göze alabilecek, yavaş adımlarla da olsa bir kopuşu deneme cesaretini gösterecektir. Fakat bu süreç çok sancılı geçecek, *bir adım ileri iki adım geri* temposunda ilerleyecektir.

Bilindiği gibi 1960'larda sol hareket, sonradan yaşanacak yeni bölünmelere kadar, başlıca üç ana gövdeye sahipti: Yön hareketi, Millî Demokratik Devrim hareketi ve Türkiye İşçi Partisi. Bu sıralama, söz konusu hareketlerin Kemalizmle olan mesafeleri için de geçerlidir. Yön hareketini oluşturan aydınların, zaten sosyalist hareketle ilişkili bir geçmişleri yoktu. Avcıoğlu başta olmak üzere, bu harekete omuz verenlerin bir kısmı geçmişlerinde CHP'liydiler, hattâ bazılarının bu partiyle ilişkileri halen sürüyordu. MDD hareketi büyük ölçüde eski TKP'li kadrolara dayanıyordu ve bunların çoğu aslında halen TKP'yi temsil ettiklerini düşünüyorlardı. TİP'e omuz veren aydınların da bir kısmı eski TKP'liydi, ama bu parti çok daha geniş çevreleri de bünyesinde barındırıyordu. Zaten bu partinin yöneticileri de, kendileri eski TKP'li olsalar bile, TİP'i TKP geleneğinden koparıarak yeni bir yol denemek istiyorlardı.

Bu çalışmada sosyalist hareketle Kemalizm arasındaki ideolojik ve kuramsal mesafeyi *ölçmeye* çalıştık. Fakat, aslında, bu mesafeyi en geniş tutan hareket olan TİP'i kapsam dışında tutuk. Gerçi, TİP, parti programına ve siyasal söylemine bakıldığında (1960'ların son yıllarına kadar) pek çok açıdan Yön ve MDD hareketlerinden belirgin bir farklılık göstermez, ama onu diğerlerinden ayırt eden en önemli yanı, en baştan itibaren sınıf mücadelesine olan vurgusu, sosyalizmin işçi sınıfının düzeni olduğunda ve ancak işçilerin eliyle kurulabileceği hususundaki ısrarıdır.

TİP'i kapsam dışı tutarak Yön ve MDD hareketleri üzerine eğilmemizin nedeni, Kemalist ideolojinin etkilerinin en çok bu iki hareket üzerinde izlenebiliyor olması ve Türkiye'de sosyalist hareket ile Kemalizm arasındaki ilişkinin tartışıldığı bütün ortamlarda, önce ve en kolay biçimde Yön hareketinin, hemen ardından da MDD'cilerin Kemalistlikle yaftalanmalarıdır. Bu yazıda, böyle bir etkilenmeyi kabul etmekle birlikte, bırakalım TKP'nin mirasçıları olan MDD'cileri, Yöncülerin bile Kemalist ya da sol-Kemalist olarak nitelenmelerinin bir gerçekliği aydınlatmaktan çok o gerçekliğin bazı yönlerinin karartılmasına yol açtığını göstermeye çalıştık. Yöncüleri kolay yoldan Kemalist ilan etmek ya da Kadro hareketine bağlamak, onların pek çok konuda bu ideolojiyi zorladıklarını, üstelik bunu yaparken çoğu kez kendilerine Marksizmi referans aldıklarını görmemizi engelliyor. Giriş bölümünde de değindiğimiz ve ana metinde göstermeye çalıştığımız üzere, (*Devrim* dönemi hariçte tutulursa) Yöncülerin 1967 yılına kadar ortaya koydukları teorik ve ideolojik çerçeve, en az Kemalizm kadar, Komintern kaynaklı bir (resmî) Marksizm yorumu da gözetilerek oluşturulmuştur. Zaten, söz konusu dönemde eski TKP'li yeni MDD'cilerin *Yön* dergisiyle tam bir ittifak halinde olmaları da bunun göstergesidir. Yöncülerin bu dönemde savundukları *kapitalist olmayan yol, milli demokrasi devleti, milli cephe, demokratik devrim* gibi kavram ve politikalar, Kemalizmin değil, Komintern geleneğinin (ya da Stalinist Marksizmin) alet çantasından alınmadır. Kemalizm, devletçilik ve milliyetçilik gibi doğrudan resmî ideolojiyi refere eden kavramlar ise Yöncüler tarafından yeniden içeriklendirilerek kullanılmıştır. Bu yeni içerikleri hâlâ Kemalizm olarak tarif etmek, Kemalizme çok aşkın ve tarih üstü bir güç atfetmek olur ki, o zaman tarihselliğinden koparılmış bütün kavramlar gibi Kemalizm de içi boş bir çerçeve haline gelir. İçi boş kavramlarla tartışmak ise en azından yararsızdır.

Bir kez daha vurgulayalım ki, 1960'lı yıllarda sosyalist hareketin Kemalizmden tam olarak bir kopuş gerçekleştiğini iddia

etmiyoruz. Hele de Yön hareketinin bunu gerçekleştirdiğini söylemek, bu sefer de durumu tersinden abartmak anlamına gelir. Yöncülerin yapmaya çalıştığı şey, Aziz Nesin'in de dediği gibi, "*Kemalizmi Marksizme bir araç, hiç değilse sosyalizmin ilk aşaması için bir araç*" olarak kullanmaya çalışmaktı (akt., Özdemir, 1986: 275). Bunu yaparken bir taraftan da, Leninist anlamda, somut durumun somut tahlilini yapmaya çalışıyorlar, içinde yaşadıkları dünyada ve ülkede ortaya çıkan gelişmeleri yakından takip ediyorlardı. Bu anlamda, onların söylemlerini belirleyen önemli bir faktör de 1960'lı yıllarda dünyanın ve Türkiye'nin içinde bulunduğu durumdu. Ama bu 'tahlil' onları çok hayatî bir noktada Marksizmden uzaklaştırdı. İşçi sınıfının devrimci gücüne inanmama, toplumsal dönüşümün yolunun sınıf mücadelesiyle açılacağına olan güvensizlik. Bu, teorik değil, pratik bir inançsızlıktı; Yöncü aydınlar, sosyalizmin işçi sınıfının düzeni olduğunu savunuyorlardı elbette, ama Türkiye gibi kapitalizmin az geliştiği, işçi sınıfının nicel ve nitel olarak yeterince gelişmediği ülkelerde sosyalizmin yolunun klasik sınıf mücadelesi yöntemleriyle açılabileceğine inanmıyorlardı. Bu tezlerinin 1965 ve 1969 seçim sonuçlarıyla kanıtlandığını düşünüyorlardı. TİP'in gittiği yoldan gitmek, bir hayalin peşinde koşmakla eş anlamlıydı. O yüzden *kestirme yollara* yöneldiler ve kendilerini iktidara taşıyacak bir cunta arayışına girdiler. Ne de olsa, komşu coğrafyalarda bu türden askerî müdahalelerle sosyalizme yönelmiş pek çok ülke vardı. Türkiye'de de ordu içinde yeni bir 27 Mayıs için kurulmuş çeşitli cuntaların varlığı kimse için sır değildi. O halde en 'gerçekçi' yol bu ihtimali değerlendirmekten geçiyordu. Fakat askerleri sosyalist ya da Marksist bir söylemle ikna etmek mümkün değildi, o halde *Devrim* dergisinde çubuk Kemalizmden yana bükülecekti.

Benzer şeyler MDD'ciler için de söylenebilir. İşçi sınıfına güven ya da güvensizlik konusunda MDD hareketi TİP ile yön hareketi arasında bir yerlerde duruyordu. Söylem düzeyinde sınıf vurgusu hep ön planda tutulsa da, MDDciler de Türkiye'de

kapitalizmin yeterince gelişmediğini, bu nedenle sosyalizme doğrudan geçişin mümkün olmadığını, öncelikle bir *millî cephe* aracılığıyla *tam bağımsız* ve gerçekten demokratik Türkiye"nin yaratılması gerektiğini savunuyorlardı. Mihri Belli'ye göre de *zinde güçler* Türkiye'nin kaderine yön verme ayrıcalığını elinde tutan bir zümreydi ve bu zümrenin millî cepheye çekilmesi en acil görevlerden biriydi. Fakat MDDcilerin bu stratejisine Marksizm dışı demek zordur, aksine aşamalı devrim teorisi Komintern tarafından az gelişmiş ülkeler için resmî tez durumuna getirilmişti ve ardından Stalin ve Mao da bu teoriye teyit etmişlerdi. Üstelik demokratik devrim sürecinde orduya devrimci bir işlev yüklemek, Aydınoğlu'nun da belirttiği üzere (2008: 61–71), o dönemde uluslararası komünist hareket nezdinde de kabul gören bir tezdi. *Yön* dergisinde, az gelişmiş ülkelerde toplumsal değişme sürecinde ordunun ilerici bir rol oynayabileceğini öne süren ve genelde Batılı solcu akademisyenler tarafından kaleme alınmış birçok makale yayınlanmıştı.

Kısacası, gerek Yöncülerin gerekse MDD'cilerin 1960'lı yıllardaki ideolojik konumları ve kuramsal tezleri pek çok kaynaktan besleniyordu. Elbette Kemalizm de bunlardan biriydi ama asla tek ya da en önemli kaynak değildi. Bu, söz konusu hareketlerin Marksist oldukları anlamına gelmez, ya da onları eleştiriden muaf tutmaz elbette. Kaldı ki, örneğin, MDD'cilerin Marksist olduklarını ileri sürmek, hemen arkasından "*Hangi Marksizm?*" sorusunu akla getirir. Dolayısıyla, 1960'lı yıllarda uluslararası sosyalist harekete egemen olan Marksizm anlayışını (ve o günün konjonktürünü) göz önüne almadan Türkiye sosyalist hareketine yöneltilecek eleştiriler hedefini tam olarak vuramayacak; siyasal açıdan yararsız, metodolojik açıdan *tarih dışı* kalacaktır. Bugün yapılması gereken, eleştiriyi asıl hedefine de yöneltmek; yani ilerlemeci ve ekonomist Marksizm anlayışıyla birlikte Komintern'in sınıf uzlaşmacılığına varan aşamacılığını ve siyasal özne konusunda her türlü ikameci anlayışı reddetmektir.

Mustafa ŞENER

Kaynakça

ALAYOĞLU, Ali Osman. (2006), "İlk Kıvılcım", ***Teori ve Politika***, Sayı 40: 115–134.

ALİ, Beşir Hacı. (1964), "Sosyalizm ve Din", ***Yön***, Sayı 81.

ALPAY, Şahin. (1970), "Tek Tutarlı Milli Kurtuluşçu Akım Proleter Devrimci Akımdır", ***Türk Solu***, Sayı 123.

ALPKAYA, Faruk. (2002), "Bir 20. Yüzyıl Akımı: Sol Kemalizm", ***Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm***, Ahmet İNSEL, (ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 477–500.

ATILGAN, Gökhan. (2002), ***Yön-Devrim Hareketi***, İstanbul: Tüstav Yayınları.

ATILGAN, Gökhan. (2007), ***Behice Boran: Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı***, İstanbul: Yordam Kitap Yayınları.

AVCIOĞLU, Doğan (1961). "Kemer Sıkalım", ***Yön***, Sayı 1.

AVCIOĞLU, Doğan (1962a). "Kaynağa Dönüş", ***Yön***, Sayı 47.

AVCIOĞLU, Doğan (1962b). "Yapıcı Milliyetçilik", ***Yön***, Sayı 4.

AVCIOĞLU, Doğan (1962c). "Niçin Sosyalizm?", ***Yön***, Sayı 7.

AVCIOĞLU, Doğan (1962d). "Sosyalizm Anlayışımız", ***Yön***, Sayı 36.

AVCIOĞLU, Doğan (1963a). "Sosyalizmden Önce Atatürkçülük", ***Yön***, Sayı 69.

AVCIOĞLU, Doğan (1963b). "Sınıf Mücadelesini Kim Körüklüyor?", ***Yön***, Sayı 57.

AVCIOĞLU, Doğan (1963c). "Türkiye'yi Saran Tehlikeler", ***Yön***, Sayı 72.

AVCIOĞLU, Doğan (1964a). "Menderes Atatürkçülüğünden Gerçek Atatürkçülüğe", ***Yön***, Sayı 85.

AVCIOĞLU, Doğan (1966a). "Bir Sosyalist Stratejinin Esasları", ***Yön***, Sayı 185.

AVCIOĞLU, Doğan (1966b). "Sınıf Mücadelesi, Sosyalizm ve Milliyetçilik", ***Yön***, Sayı 182.

AVCIOĞLU, Doğan (1966c). "Kürt Meselesi", ***Yön***, Sayı 194.

AVCIOĞLU, Doğan (1966d). "Gericilik - ilericilik", ***Yön***, Sayı 175.

AVCIOĞLU, Doğan (1970). "Kürt Devleti mi?", ***Devrim***, Sayı 27.

AYDINOĞLU, Ergun. (2008), ***Türkiye Solu (1960-1980)***, İstanbul: Versus Yayınları.

BELGE, Murat. (2002), "Mustafa Kemal ve Kemalizm", ***Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm***, Ahmet İNSEL (ed.), İstanbul: İletişim Yayınları.

BELLİ, Mihri. (1969a), "Türkiye'de Karşı Devrim", ***Türk Solu***, Sayı 64.

BELLİ, Mihri. (1969b), "Milet Gerçeği", ***Aydınlık***, Sayı 7.

BELLİ, Mihri. (1970), ***Yazılar***, Ankara: Sol Yayınları.

BERKES, Niyazi. (1965), "Batıcılık Gericiliktir", ***Yön***, Sayı 108.

BORA, Tanıl. (2002), "Sunuş", ***Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik***, Tanıl BORA- Murat GÜLTEKİNGİL (ed.), İstanbul: İletişim Yayınları.

BORAN, Behice. (2010), ***Yazılar, Konuşmalar, Söyleşiler, Savunmalar***, İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.

CEMAL, Hasan. (1999), ***Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım***. İstanbul: Doğan Yayınları.

COPEAUX, Etienne. (2002), "Türk Milliyetçiliği: Sözcükler, Tarih, İşaretler", Tanıl BORA-Murat GÜLTEGİNGİL (ed.), ***Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik***, İstanbul: İletişim Yayınları

ÇAYAN, Mahir. (2004), ***Bütün Yazılar***, İstanbul: Boran Yayınları

ÇULHAOĞLU, Metin. (1988), "Solda Kimlik Aranışları 61-71", ***Gelenek***, Sayı 15: 82-109.

ÇULHAOĞLU, Metin. (2002), "Türkiye'de Sosyalist Düşüncenin Doğuşu: Konjonktürün Başatlığı", ***Praksis***, Sayı 6: 9–21.

DİNÇER, Özgün. (2006), ***Türk Solu Dergisi (1967 – 1970) ve Milli Demokratik Devrim Stratejisi***, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ERDOĞDU, Seyhan. (1969), "Milli Demokratik Devrim Broşürü

Eleştirisi Üzerine", ***Türk Solu***, Sayı 107.

ERDOST, Muzaffer ve A. Kaymak. (1971), "Devrimimizin Bugünkü Sorunları Üzerine", ***Aydınlık Sosyalist Dergi***, Sayı 28.

ERDOST, Muzaffer. (1970), "Devrimde Küçük-burjuvazinin Yeri", ***Aydınlık Sosyalist Dergi***, Sayı 16.

ERDOST, Muzaffer. (1971), ***Türkiye Üzerine Yazılar***, Ankara: Sol Yayınları.

HARRİS, George. (1977), ***Türkiye'de Komünizmin Kaynakları***, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

İLERİ, Rasih Nuri. (1976), ***Mihri Belli Olayı***, 1. cilt, İstanbul: Anadolu Yayınları.

İNSEL, Ahmet. (1990), "Siyasal Bir Süreç Olarak İktisadi Kalkınma-I", ***Birikim***, Sayı 18.

KEYDER, Çağlar. (1999), ***Türkiye'de Devlet ve Sınıflar***, İstanbul: İletişim Yayınları.

KIRMIZITOPRAK, Sait. (1962), "Doğuyu Sosyalizm Kurtarır", ***Yön***, Sayı 48: 17.

KIVILCIMLI, Hikmet. (1992), ***Yol–2: Strateji Planı, Düşman: Burjuvazi, Müttefik: Köylü, Türkiye'de Ulusal Sorun, Legaliteyi İstismar***, İstanbul: Bibliotek Yayınları.

KONUR, Hamdi. (1968), "Milli Cephenin Önündeki Tehlikeler", ***Türk Solu***, Sayı 27.

KÖKER, Levent. (2002), "Kemalizm/Atatürkçülük: Modernleşme, Devlet ve Demokrasi", ***Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm***, Ahmet İNSEL (ed.), İstanbul: İletişim Yayınları

KUTLAY, M. (1970), "Sosyalist Mücadelenin Özü", ***Emek***, Sayı 21.

KÜRKÇÜ, Ertuğrul. (1988), "Kapitalizm ile Komünizm Arasında 'Geleneksel Aydınlar': Yön Hareketi", ***Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi***, , İstanbul: İletişim Yayınları, s.2006–2007.

MACAR, Elçin. (2002), "Doğan Avcıoğlu", ***Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm***, Ahmet İNSEL (ed.), İstanbul: İletişim Yayınları, s. 162–169.

ORAN, Baskın. (1988), "Afrika Sosyalizmi", ***Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi***, s. 1266–67.İstanbul: İletişim Yayınları

ÖZDEMİR, Hikmet. (1986), ***Kalkınmada Bir Strateji Arayışı: Yön Hareketi***, Ankara: Bilgi Yayınları.

SAVRAN, Sungur. (1987), "1960, 1971, 1980: Toplumsal Mücadeleler, Askeri Müdahaleler", ***11. Tez***, Sayı 6: 132-168.

ŞENER, Mustafa. (2010), ***Türkiye Solunda üç Tarz-ı Siyaset: Yön, MDD ve TİP***, İstanbul: Yordam Yayınları.

TANYOL, Cahit. (1965), "İslâmın Cenneti Sosyalizmdir", ***Yön***, Sayı 130.

TEP. (1980), ***Türkiye Emekçi Partisi Davası***, İstanbul: Emekçi Yayınları.

TİP. (1964), ***Türkiye İşçi Partisi Programı***, İstanbul: Ersa Matbaacılık Yayınları.

TUNÇAY, Mete. (1999), ***Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923–1931***, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

TÜFEKÇİ E., [BELLİ, Mihri]. (1965a), "Batı" Nedir Artık Bilmeliyiz!, ***Yön***, Sayı 126.

TÜFEKÇİ E., [BELLİ, Mihri]. (1965b), " 'Sosyalizm ve İslamiyet' Üzerine Tartışmalar, Açık ve Sağlam Bir Tutum", ***Yön***, Sayı 143.

TÜSTAV. (2000), ***Vedat Türkali ile "Güven" Üzerine-Desantralizasyon Belgeleri***,İstanbul: Tüstav Yayınları.

UDA, Muhammed. (1964), "Müslümanlık ve Sosyalizm", ***Yön***, Sayı 82.

ÜRÜN. (1997), ***TKP Programları ve Mustafa Suphi Tezleri***, İstanbul: Ürün Yayınları.

YANARDAĞ, Merdan. (1988), ***Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi***, İstanbul: Yalçın Yayınları.

YETKİN, Çetin. (1998), ***Soldaki Bölünmeler***, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

YÖN. (1962a), "Kadro ve Yön" ***Yön***, Sayı 29: 4.

YÖN. (1962b). "Doğu Davamız", ***Yön***, Sayı 26: 12–13.

YÖN. (1964), "Sosyolog Gözüyle Doğu Meselemiz", ***Yön***, Sayı 90: 8–10.

YÖN. (1965), "Türk Milliyetçilerine Sesleniş", ***Yön***, Sayı 110: 8–9.

YÖN. (1966), "Kürt Meselesinde Son Gelişmeler", ***Yön***, Sayı 158: 8–9.

YURTSEVER, Haluk. (2008), ***Yükseliş ve Düşüş: Türkiye Solu 1960–1980***, İstanbul: Yordam Kitap Yayınları.

ZİLELİ, Gün. (2004), "Yön, Leninizm, Kemalizm, MDD'cilik ve Ulusalcılar", ***Birikim***, Sayı 187: 104–109.

Cuntacı İnkılapçılık ve Devrimcilik Arasında Bir Hareket: Yön-Devrim Hareketi

Giriş

Bu yazıda, Yön-Devrim Hareketi'nin temel siyasal argümanlarına değinilerek, devrim anlayışlarının cuntacı bir inkılapçılık ile Marksist devrimcilik arasında nerede durduğu üzerine bir tartışma yürütülmeye çalışılacak. Yön-Devrim Hareketi konusundaki literatürdeki temel tartışma noktalarından biri, hareketin Kemalizm ile Marksizm arasında nerede durduğu tartışmasıdır. Burada "devrimcilik" üzerinden yapılacak bu tartışma bağlamında, öncelikle Marx, Engels ve Lenin'in kuramsal çalışmalarındaki devrim tartışmalarına değinilecek, sonrasında bu bağlam çerçevesinde Yön-Devrim Hareketi'nin iktidar stratejilerinin ne kadar Marksist bir devrimcilik, ne kadar Kemalist bir reformculuk olarak yorumlanabileceği üzerine fikir yürütülmeye çalışılacak.

Yön-Devrim Hareketi, açtığı tartışmalar ve etkilediği sol akımlar açısından Türkiye sol tarihinde önemli bir yere sahiptir. Yön-Devrim Hareketi, Şener'in (2010: 77) de belirttiği üzere, Demokrat Parti (DP) yönetimine karşı yürütülen muhalefet hareketi içinde bir eğilim olarak doğmuştur. 27 Mayıs sonrası

yapılan yeni anayasanın, sol hareketler açısından sağladığı görece özgür bir politik ortamda, MDD ve TİP ile birlikte Türkiye sol hareketinin ses getiren üç akımından biri oldu. *Yön* ve *Devrim* dergileri etrafında örgütlenen ve bir aydın hareketi olan Yön- Devrim Hareketi'nin çekirdek kadrosu Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal, İlhami Soysal ve İlhan Selçuk'tan oluşuyordu. 20 Aralık 1961 yılında yayın hayatına başlayan *Yön* dergisi toplam 222 sayı çıkardı. Yöncülerin siyasal hayatları 1967'de yayın hayatına son verdikleri *Yön* dergisinden sonra 1969'da yayınlanmaya başlayan *Devrim* gazetesi ile 1971 yılına kadar devam etti.

Marx, Engels ve Lenin'de Devrim Kuramı

Marx, burjuva üretim ilişkilerinin, toplumsal üretim sürecinin en son uzlaşmaz karşıtlıktaki biçimi olduğunu ve aynı zamanda bu karşıtlığı çözüme bağlayacak olan maddi koşulları yaratacağını söyler (2005: 40). Marx ve Engels'e göre (2010: 61), *yabancılaşmanın* insanların ona karşı devrim yaptığı ve ortadan kalktığı bir güç haline gelmesi, üretici güçlerin büyük ölçüde artmasını ve üretici güçlerin gelişiminin yüksek bir evresini varsayar. Ancak bu koşullarda yabancılaşma *katlanılmaz* bir güç haline gelecek, çoğunluğu tamamen *mülkiyetten yoksun* olan insanlığın varlığı, mevcut zenginlik dünyasıyla çelişkili bir hal alacaktır. Materyalist tarih anlayışına göre, komünizm "ne yaratılması gereken bir *durum*, ne de gerçeğin ona uydurulmak zorunda olacağı bir *ülküdür*". Komünizm maddi gerçeklikten doğacak bir harekettir.

Tarihsel materyalizmin bize söylediği şey, üretici güçlerin gelişmesinde gelinen belli bir aşamada, artık yalnız zararlı olabilen ve üretici güçler olmaktan çıkıp yıkıcı güçler haline gelen üretici güçlerin doğacak olmasıdır. Bunun sonucunda, kazançlarından yararlanılmaksızın toplumun tüm yükünü taşıyan, toplumdan dışlanmış, köklü bir devrim zorunluluğu bilincinin (komünist bilincin) fışkıracağı bir sınıf ortaya çıkar. Her devrimci savaşım gibi, bu da o zamana kadar hükmetmiş olan sınıfa karşı yönelecektir; fakat komünist devrimin daha önceki devrimlerden bir

farkı vardır. Daha önceki devrimlerde faaliyet tarzı değişmez, yalnızca faaliyet başka kişiler etrafında yeniden bölüştürülürken, komünist devrim faaliyet tarzına karşı yönelir ve tüm sınıfların egemenliğini sınıfların kendileriyle birlikte ortadan kaldırır (Engels & Marx, 2010: 67). Marx ve Engels'e göre, devrimci hareket, yalnızca o güne kadarki toplumun tekil koşullarına karşı yürütüldüğü; fakat bu tekil koşulları yaratan o güne kadarki *yaşamın üretimi*nin kendisine yöneltilmediği ölçüde önem taşımaz (2010: 68). Proletaryanın kurtuluşu için kökten bir altüst oluş ön koşuldur: "*Şimdiki toplumun en alt katmanı olan proletarya, resmi toplumu oluşturan katmanların tüm üstyapısını bütünüyle havaya uçurmadıkça doğrulamaz, ayağa kalkamaz.*"(2007: 60).

Marx ve Engels, *Komünist Manifesto*'da, işçi devriminde atılacak ilk adımın proletaryanın egemen sınıf konumuna yükselmesi olduğunu söyler. Komünistlerin ilk amacı, proletaryanın sınıf düzeyinde oluşması, burjuva egemenliğinin yıkılması ve proletaryanın siyasal iktidarı ele geçirmesidir. Proletarya, siyasal iktidarı eline aldıktan sonra, tüm sermayeyi burjuvazinin elinden alacak, tüm üretim araçlarını devlet elinde yoğunlaştıracak, üretici güçlerin büyüklüğünü olabildiğince hızla arttıracaktır (2007: 71). Marx ve Engels'e göre, komünist bilincin yaratılması ve insanların yığınsal bir değişikliğe uğraması ancak *devrim* ile gerçekleşebilir (2010: 67). Dolayısıyla, devrim yalnızca bir iktidar değişikliği veya egemen sınıfın devrilmesi sorunu değildir, aynı zamanda devrimi yapan sınıfın kendini ve toplumu yeni temeller üzerine inşa etme sorunudur. Toplumun yeni temeller üzerine inşa edileceği bu süreç, *toplumsal devrim* sürecidir:

> Gelişmelerinin belirli bir aşamasında, toplumun maddi üretici güçleri, o zamana kadar içinde devindikleri mevcut üretim ilişkilerine ya da, bunların hukuki ifadesinden başka bir şey olmayan, mülkiyet ilişkilerine ters düşerler. Üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olan bu ilişkiler, onların engelleri haline gelirler. O zaman bir toplumsal devrim çağı başlar. İktisadi temeldeki değişme kocaman üstyapıyı, çok ya da az bir hızla altüst eder (Marx, 2005: 39).

Marx ve Engels, *Alman İdeolojisi*'nde, tarihsel materyalizm bağlamında, tarihin dünya tarihi haline dönüşmesinden söz eder. Gelişmiş üretim tarzı, karşılıklı ilişkiler ve uluslar arasındaki işbölümüyle tarih gittikçe dünya tarihine dönüşür (2010: 64). Bu durumu sermayenin küreselleştiği, emek piyasasının tüm emekçiler aleyhine esnekleştirildiği, güvencesizleştirildiği günümüzde anlamak zor değildir. Bugün, "Arap Baharı" olarak adlandırılan toplumsal muhalefetin Arap yarım adası ile sınırlı kalmayarak Amerika'da Wall Street'in işgal edilmesine kadar varması, tarihin nasıl dünya tarihine dönüştüğünün önemli bir örneğidir. Tarihin dünya tarihine dönüşmesi, proleter devrimin enternasyonal niteliğini de ortaya koyar. Marx ve Engels'e göre(2007: 69), proletarya egemenliği, halkların ulus olarak ayrışmalarını ve karşıtlıklarını yok edecektir. Proletaryanın kurtuluşu için en önde gelen koşullardan biri "birleşik eylem"dir:

> Komünistlerin öteki proletarya partilerinden tek ayrıldıkları nokta, bir yandan proleterlerin çeşitli ulusal mücadeleleri içinde, tüm proletaryanın ulusallıktan bağımsız ortak çıkarlarını öne getirerek geçerli kılmaları, öbür yandan da burjuvazi ile proletarya arasında yürüyen mücadelede her zaman hareketin bütününün çıkarlarını temsil ediyor olmalarıdır (2007: 62).

Marx ve Engels, *Manifesto*'da, proletaryanın iktidarı ele geçirme stratejisini *zor* kullanımına dayandırır. Proletaryanın, ilk aşamada, mülkiyet hakkına ve burjuva üretim ilişkilerine despotça el atması ve bunları ortadan kaldırması kaçınılmazdır. Fakat, gelişme süreci içinde sınıf ayrımları ortadan kaybolunca ve üretimin tümü örgütlü bireylerin ellerinde yoğunlaşınca, politik zor kullanımı da ortadan kaybolacaktır (2007: 72-74). *Manifesto*'da parlamenter ve yasal yollarla yapılabilecek bir komünist devrimden söz edilmemiştir; fakat, Marx ve Engels, 1872 Almanca baskıya yazdıkları önsözde, *Manifesto*'nun II.bölümünde önerilen devrimci önlemlerin her zaman için geçerli olmayacağını, bunların pratikte kullanılışının tarihsel koşullara bağlı olduğunu vurgulamışlardır. Örneğin, Marx ve Engels'e göre, Paris

Komünü'nden sonra, "*işçi sınıfının hazır devlet aygıtını öylece ele geçirip onu kendi amaçları için işletemeyeceği*" ortaya çıkmıştır (2007: 28).

Devrim konusundaki bir diğer önemli tartışma noktası, işçi sınıfı iktidarını kurma olanağının mevcut sınıfsal yapıyla kurduğu ilişkidir. Bu nokta, devrimin aşamalı mı, yoksa doğrudan mı yapılması gerektiği tartışmasını da beraberinde getirir. Marx ve Engels'in 1848 Paris Komünü deneyimine ilişkin yorumlarında başat olan değerlendirme, işçi sınıfı iktidarının sanayi burjuvazisinin egemen olduğu ileri kapitalist ülkelerde gerçekleşebileceği düşüncesidir. Bu bağlamda, burjuva demokratik devrimi, komünist devrim ile karşıtlık içinde değildir; sonucunda sınıfsız topluma ulaşılacak devrim sürecinin bir parçasıdır. Fakat özellikle, 1848 Haziranında Alman burjuvazisinin devrime "ihanet etmesi", Marx'ı burjuvazinin ilerici çağının bitmiş olduğu ve devrimde öncülüğü artık proletaryanın alması gerektiği saptamasına yöneltmiştir (Şener, 2010: 23). Buradan hareketle, Marx, *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri*'nde, ilk kez *sürekli devrim* kavramını kullanmıştır. Devrimin sürekliliği anlayışına göre, işçi sınıfı bağımsız olarak örgütlenmeli, gerektiğinde küçük burjuvaziyle ittifak yapmalı; fakat onun durduğu yerde devrim bayrağını kendi almalıdır (1996: 130).

Marx ve Engels 1850'de *Merkez Komitesinin Komünist Birliğe Çağrısı* adlı bir bildiriyi kaleme alırlar. Bu bildiride, devrimci işçi partisinin küçük-burjuva demokratlar karşısındaki tutumunu "*devirmeyi amaçladığı kesime karşı, onlarla birlikte ilerler; kendi çıkarları uğruna konumlarını pekiştirmeye çalıştıkları her şeyde onlara karşı çıkar*" şeklinde özetlerler. Sürekli devrim anlayışı, burada çok daha açıktır:

> (...) az çok mülk sahibi tüm sınıflar egemen konumlarından uzaklaştırılıncaya dek, proletarya devlet gücünü ele geçirinceye ve yalnızca bir tek ülkedeki değil, dünyanın tüm önde gelen ülkelerindeki proleterlerin birliğinin, bu ülkelerin proleterleri arasındaki rekabetin ortadan kalkmış olduğu ve hiç değilse belli başlı üretici

> güçlerin proleterlerin ellerinde toplanmış bulunduğu noktaya ulaşıncaya dek, devrimi sürekli kılmak bizim sorunumuz ve bizim görevimizdir. Bizim için sorun özel mülkiyetin herhangi bir değişikliğe uğratılması değil, olsa olsa yok edilmesidir; sınıf karşıtlıklarının üzerinin örtülmesi değil, sınıfların ortadan kaldırılmasıdır; mevcut toplumun iyileştirilmesi değil, yeni bir toplumun kurulmasıdır (Engels & Marx, 2003: 169-170).

Marx ve Engels, komünizme geçişte kapitalist gelişmenin belli bir aşamaya gelmesi, burjuva iktidarının kurulması gerektiği şeklindeki aşamalı devrim anlayışlarını Rusya'daki gelişmeler ekseninde revize etmişlerdir. Devrimci hareket, Rusya gibi, dönemi itibariyle kapitalist gelişmenin ileri bir aşamasında olmayan ve köylülerin yoğunlukta olduğu bir sınıfsal yapıya sahip bir ülkede yükselmeye başlamıştır. Marx ve Engels, bu gelişmeler üzerine, işçi sınıfının iktidar mücadelelerinin her ülkede aynı tarihsel hattı izlemeyebileceğini, mücadelenin farklı yollar izleyebileceğini belirtmişlerdir. 1890 Almanca baskıya önsözde, Rus Devrimi'nin, Batı'daki işçi devrimi için bütünleyeceği bir işaret olduğu takdirde komünist bir gelişmenin çıkış noktası olabileceğini vurgulamışlardır (2007: 37).

İşçi sınıfı iktidarı konusunda Marx ve Engels'ten sonra gelen ve Türkiye sol hareketinde analizlerine en çok başvurulan kişilerden biri de Lenin'dir. Lenin, Rusya'nın sınıfsal yapısından ve siyasal hayata katılım biçimlerinden yola çıkarak Rusya'ya özgü siyasal strateji ve taktikler geliştirmiştir. Lenin (2006: 10), Rusya bağlamında, burjuva demokratik devrim olmaksızın, sosyalist devrimi gerçekleştirecek olan proletaryanın bağımsız bir sınıf örgütünün ciddi bir biçimde gelişemeyeceğini söyler. Burjuva demokratik devrimin öncülüğünü ise işçi sınıfı ve köylü ittifakı yapmalıdır. Lenin'in (2006: 27), işçi sınıfı ve köylülüğün devrimci demokratik diktatörlüğü (İKDDD) adını verdiği bu evre geçici bir sosyalist amaçtır, zira proletaryanın, kaçınılmaz olarak, sosyalizm uğruna, en demokratik ve cumhuriyetçi burjuvaziye ve küçük-burjuvaziye karşı sınıf savaşımı açmak zorunda olduğu unutulmamalıdır:

Salt demokratik bir devrimin sınırlarını *doğrudan* aşamayan bir devrimin tartışma götürmez burjuva niteliğini kabul ederken, sloganımız [proletaryanın ve köylülüğün devrimci demokratik diktatörlüğü] [A.B.Ç. A.A], bu belirli devrimi *ilerletir* ve ona proletaryaya en yararlı olacak biçimler vermeye çalışır; bunun sonucu olarak, proletaryanın daha sonraki sosyalizm uğruna savaşımında en büyük başarıyı elde etmesi için, demokratik devrimi en son sınırına kadar götürmeye çalışır (Lenin, 2006: 29).

Lenin, demokratik devrimin tüm halkın gereksinmelerini ve istemlerini karşıladığı ölçüde bir halk devrimi olduğunu söyler. Demokrasi sorunlarını çözecek bu cumhuriyetçi savaşımda "irade birliği" söz konusudur. Fakat, proletaryanın ve köylülüğün devrimci demokratik diktatörlüğünün geleceğinde söz konusu olacak şey, özel mülkiyete karşı savaşımdır ve burada iradenin birliği olanaksızdır (2006: 26). Lenin, *Demokratik Devrimde Sosyal-Demokrasinin İki Taktiği*'nde, demokratik devrimin öncülüğünü işçi sınıfı ve köylülüğün yapması gerektiğini, zira burjuvazinin zaferden sonra işçi ve köylülüğün aleyhinde, kendi çıkarları için, gerici güçler olan soylular ve bürokrasi ile ittifak kuracağını söyler. Bu bağlamda, karşı-devrime karşı savunma ve halkın egemenliği ile çelişen her şeyin fiilen tasfiyesi için gerekli olan şey, demokratik devrimdir (2006: 32).

Lenin için, reformist metot kabul edilemez, zira "*her şeyin, yavaş yavaş ve düzenli olarak yükselen bir doğru çizgi üzerindeymiş gibi, 'sıçrama'sız gideceğini (...) düşünmek için, gerçekte çocukça bir tarih fikrine sahip olmak gerekir*" (2006: 11). Buradaki "sıçrama"dan kasıt devrimdir. Lenin'in devrime yaklaşımı, 1917'de kaleme aldığı *Devlet ve Devrim*'de oldukça açıktır:

> Eğer devlet sınıf karşıtlıklarının uzlaşmazlığının ürünü ise, eğer toplumun *üzerinde* duran ve "kendini ona *gittikçe daha fazla yabancılaştıran*" bir güç ise, ezilen sınıfın kurtuluşunun şiddete başvuran bir devrim olmaksızın, ama *aynı zamanda* hâkim sınıf tarafından yaratılmış olan ve "yabancılaşma"nın cisimleşmesi olan devlet iktidarı aygıtının *parçalanması olmaksızın* olanaklı olmadığı açıktır (2011:237).

Lenin İKDDD sloganından Şubat 1917 devriminden sonra vazgeçmiş ve Bolşevikleri adım adım sosyalist devrime ikna etmeye çalışmıştır (Şener, 2010: 38). Mart 1919'da Moskova'da yapılacak olan Komünist Enternasyonal'e çağrı metninde "*Proletaryanın bugünkü görevi, devlet iktidarını ele geçirmekten ibarettir. Devlet iktidarının ele geçirilmesi, burjuvazinin devlet aygıtının imha edilip, proletarya iktidarının yeni aygıtının örgütlenmesi anlamına gelir*" denilmektedir (LDKE-1, 1997: 44; akt. Şener, 2010: 39). 6 Mart 1919'da oylanan Komünist Enternasyonal Platformu'nda ise, proletaryanın komünist devrim çağının başladığı, yıkım tehdidi altındaki insanlığı kurtarabilecek tek gücün proletarya olduğu vurgulanmaktadır (akt. Şener, 2010: 39). Görüldüğü gibi, vurgu, işçi-köylü diktatörlüğünden proletarya diktatörlüğüne, demokratik devrimden komünist devrime kaymıştır.

Yön-Devrim Hareketi

Bir aydın hareketi olan Yön-Devrim hareketi, 1950'de başa gelen ve 60'lara yaklaştıkça giderek otoriter bir yapıya dönüşen Demokrat Parti yönetimine karşı oluşan muhalefet bloğu içerisinde bir eğilim olarak doğmuştur. DP yönetimine karşı yükselen muhalefet, daha sonraları Yön-Devrim hareketinin çekirdek kadrosunu oluşturacak olan aydınların da o dönemde yazdıkları *Forum, Akis, Ulus* ve *Dolmuş* gibi dergiler etrafında örgütlenmiştir. Hükümeti iktidardan indirme çabaları 27 Mayıs darbesiyle sonuçlanmış ve *Forum* dergisinin mimarlarından Turhan Feyzioğlu'nun başkanlık ettiği anayasa hazırlama komisyonun hazırladığı 1961 anayasası, sol hareketler için görece özgür bir politik ortam getirmiştir. Yön-Devrim hareketi böyle bir siyasi ortamda ortaya çıkmıştır. Gökhan Atılgan'ın, "*Cumhuriyet tarihinin en dar ama en etkili aydın hareketi*" olarak adlandırdığı Yön-Devrim hareketinin dar oluşu, daha çok Doğan Avcıoğlu tarafından temsil ediliyor oluşundan, etkili oluşu ise döneminin belli başlı siyasi akımları tarafından referans veya karşı-referans noktası olmasından kaynaklanır (2002: 120-1).

"Yön" Dergisi Dönemi

20 Aralık 1961'de yayın hayatına başlayan *Yön* dergisinin ilk sayısında, hareketin temel tezlerinin yazılı olduğu bir bildiri yayınlanmıştır. Bu bildiride temel olarak dört tez savunulmuştur. Birincisi, çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmanın, sosyal adaleti ve demokrasiyi geliştirmenin yolunun iktisadi kalkınmadan geçtiği tezidir. Bildiride, "*Açlığa, işsizliğe, evsizliğe çare bulamayan bir rejimin, ne kadar üzerine titrersek titreyelim, demokrasi olmaktan çıkması ve bir gün çökmesi tabiidir.*" denilmektedir. İkincisi, Türkiye'nin, iktisadi buhranın bir sonucu olarak sosyal buhran içinde olduğu, eğer önlem alınmazsa gecekondu, işsizlik ve hızlı nüfus artışı gibi sorunların ileride ciddi tehlikeler oluşturabileceği; bunları engellemenin yolunun ise topluma yön verebilecek çevrelerin açık bir kalkınma felsefesi üzerinde anlaşmalarından geçtiği tezidir. Üçüncüsü, Türkiye'nin iktisadi yapısının, özel teşebbüsü ve devlet teşebbüsünü bir arada barındıran karma bir sisteme dayanması gerektiği tezidir. Bildiriye göre, *yeni devletçilik* olarak adlandırılan bu anlayış, sosyal adalet, demokrasi ve hızlı bir kalkınma için elzemdir. Sonuncusu ise, tüm bu hedeflere ulaşmak için, iktisadi ve eğitim hayatını planlamak, sendikaları kuvvetlendirmek ve toprak reformu yapmak gerektiği tezidir (*Yön*, 1961).

Görüldüğü gibi, bildiri, devletçilik ve planlamacılık ekseninde hızlı bir kalkınma anlayışına dayanmaktadır. O dönem itibariyle SSCB'nin az gelişmiş ülkeler için "kapitalist olmayan kalkınma yolu"nu önermesi ve bu rejimleri sosyalizme yönelmiş rejimler olarak göstermesi, Yöncülerin önerilerinin büyük ses getirmesi ve birçok aydın çevre tarafından makul görülmesini beraberinde getirmiştir (Atılgan, 2007: 599). Yöncüler, halka dayanan, tabana yayılmış bir örgütlenme yerine, "üstten" gerçekleştirilecek köklü reformlarla hızlı bir kalkınmayı önermektedir. Zira "*Ne kadar çok gayret sarf edilirse edilsin, düşük bir istihsal seviyesiyle, kütlelerin kültür seviyesinde esaslı bir yükselme sağlamak hayaldir. İşsizlik, açlık, çıplaklık, soğuk ve sefalet, kütlelerin eğitime*

yönelmesini engelleyecek, yaşama içgüdüsü, öğrenme merakından daha ağır basacaktır." (*Yön*, 1961) Yani, halkı eğitmenin, zihinlerini uyandırmanın yolu da iktisadi kalkınmadan geçmektedir.

Bildiride, demokrasiyi geliştirmenin yolunun iktisadi kalkınmadan geçtiği savunulmaktadır. Pozitivist/modernist bir ilerlemeci anlayışa dayanan bu yaklaşım, iktisadi kalkınmanın yolu olarak devletçiliği, "*demokratik rejimin sadece bir şekilden ibaret kalmasını önleyip, demokrasinin kütlelere mal olmasını sağlayacak temel müdahale vasıtası*" olarak görmektedir. Fakat burada bahsedilen devletçilik *yeni devletçilik*tir. *Yeni* olmasına vurgu yapılmasının sebebi ise önerdikleri devletçilik anlayışını Cumhuriyet ilk dönem devletçiliğinden ayırma çabasıdır. Avcıoğlu, derginin yedinci sayısında çıkan "Kalkınma Programı: Devletçilik" isimli yazısında "*Memleketimizde geniş bir devlet sektörü ve koyu bir devlet müdahaleciliği var fakat devletçilik yok*" demektedir (1962a). *Yön* dergisinde 1962 yılında çıkan bir haberde ise şöyle denilmektedir: "*Lastik-İş, Başbakandan: 'Devletçilik sistemini desteklemesini, fakat yurdumuzda bir devlet kapitalizminin doğmasına engel olmasını' istiyor. Evet, devletçilik, ama emekten yana bir devletçilik. Bugünkü devlet kapitalizmi değil*" (akt. Atılgan, 2008: 86). Buradan da açıkça anlaşıyor ki, Yöncüler mevcut sistemi *devlet kapitalizmi* olarak değerlendirmektedir. Kendi savundukları devletçilik ise sermayeden değil, *emekten yana bir devletçilik*tir.

Avcıoğlu'na göre, Cumhuriyet'in karma ekonomik sisteme dayanan devletçiliği, en koyu yıllarında çıkartılan kanunlarda dahi, özel teşebbüsü koruyucu ve geliştirici hükümler içermiş, zaman zaman özel teşebbüsün hoşuna gitmeyen müdahaleler getirse de hiçbir zaman özel teşebbüs aleyhtarı bir tutum geliştirmemiştir (1996: 459-462). Oysa "*özel teşebbüse dayanan kalkınma yavaştır, ıstıraplıdır, israflıdır ve sosyal adaletle bağdaşmaz, **az gelişmiş bir memlekette*** [A.B.Ç. A.A] *imkânsızdır*"(*Yön*, 1961). Dahası, Avcıoğlu'na göre, "*Cumhuriyet'in geniş devlet desteği ile özel sanayici yaratma politikası, zenginler, hatta Şeker Kralları ya-*

ratmış, ama büyük sanayiciler yaratamamıştır. Müteşebbisler daha kolay ve garantili kazanç yollarını seçmişler ve ithalatçı çıkarları, sanayici çıkarlarından ağır basmıştır." (1996: 399). Bu sebeple, iktisadi kalkınmayı sağlayacak olan milli sanayi gelişememiştir.

Bildirinin Atatürkçülüğe yaptığı vurgu, Yön- Devrim hareketinin Kemalizm ile kurduğu ilişkiyi görmek açısından önemlidir. Önerdikleri iktisadi kalkınma, "*Atatürk devrimleriyle amaç edinilen çağdaş uygarlık seviyesine ulaşma*"nın ve "*Atatürk devrimlerinin amacı olan Batılılaşma*"nın bir yolu olarak gösterilir. Yön-Devrim hareketinin temel tezi, Kemalizm'in Marksizm'den yararlanılarak yapılan yeni tarifinin, Türkiye'nin sosyalizme ulaşmasının önündeki bütün engelleri kaldıracağı tezidir (Atılgan, 2008: 54). Kemalizm'in yeni tanımı, devletçilik bağlamında *kapitalist olmayan kalkınma yolu*na işaret eder. Avcıoğlu'na göre üç çeşit kalkınma yolu vardır: komünist kalkınma yolu, Amerikan tipi kalkınma yolu ve milli devrimci kalkınma yolu. Yöncülerin az gelişmiş ülkeler için önerdiği yol üçüncü tip kalkınmadır.

Türkiye'de büyük sanayi gelişmediği ve bilinçli bir işçi sınıfı olmadığı için komünist kalkınmanın imkânsız olduğunu düşünen Yöncülere göre, yapılması gerekenler özetle şunlardır: Ekonomide kamu sektörü egemen olmalı, tekelci karakterdeki yerli ve yabancı sermayenin faaliyet alanı daraltılmalı, ortaçağ kalıntısı sınıfların tasfiyesi ve tarımın kalkınmada gerekli rolü oynayabilmesi için köklü bir toprak reformu yapılmalı, ülkenin ekonomik bağımsızlığı için kamu sektörüne dayanan planlı sanayileşme gerçekleştirilmelidir (Avcıoğlu, 1996: 1091-2). Bunları gerçekleştirecek olanlar ise "zinde güçler", diğer adıyla "ara tabakalar"dır. Asker-sivil aydın zümre, sosyalizme geçişte ara aşama olarak görülen kalkınmayı köklü reformlar sayesinde hayata geçirecek, iktisadi kalkınmanın gerçekleşmesine paralel olarak işçi sınıfı da gelişecek ve sosyalizme geçiş ancak bundan sonra mümkün olacaktır.

Yön-Devrim hareketinin eleştirel yaklaştığı diğer bir nokta da

Kemalizm'in halkçılık anlayışıdır. Yöncüler, Kemalizm'in "imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitleyiz" şiarında özetlenen, Türk toplumunun, Batıdakinin aksine, çıkarları çatışan, ayrışmış sınıflardan oluşmadığını iddia eden halkçılık anlayışını yanlış bulmaktadırlar. Avcıoğlu, çok gelişmiş olmasa da Cumhuriyet'in ilk yıllarında da sınıfların var olduğunu, Kemalist rejimin bunu reddederek, bilinçsiz de olsa, ağa-eşraf takımının önünü açtığını söylemektedir (1962b). Yöncüler, bunun yerine, Atılgan'ın da belirttiği gibi, "*işçi ve köylülerden oluşan emekçi kesimler*"den yana, toprak ağalarına ve burjuvaziye karşı bir halkçılık koyuyorlardı (2007: 639).

Yöncüler için *halk* ve *millet* aynı kavramlar değildir:

> (...) sosyalizm, en yumuşak şekliyle kabul edilse bile, çalışmayı ve emekçiyi en üstün değer sayan bir toplum düzeni kurmayı gaye edinmiştir. Bu düzende hiç değilse toprak ağasının, istismarcı mutavassıtın, tek kelimeyle mutlu azınlığın yeri yoktur. Toprak ağası, tefeci, istismarcı mutavassıt, spekülatör de milletin içindedir, fakat halktan değildir. Mevcut siyasi partilerimiz "millidir", fakat bütün zümreleri tatmine çalıştıkları, bu yüzden de en çok mutlu azınlığa hizmet ettikleri için "halkçı" değildir. (Avcıoğlu, 1962; akt. Şener, 2010: 86).

Görülüyor ki, Yön-Devrim hareketi için "halk" kavramı sınıfsal bir anlam taşıyor. Bu bağlamda, "halkçılık" da toprak reformu, eğitim seferberliği, sanayi hamlesi gibi müdahaleler sayesinde, "halk"ı toprak ağalarının, tefecilerin elinden kurtaracak bir anlayış olarak benimseniyor. Bu yönüyle Kemalist halkçılıktan ayrılan Yön- Devrim hareketi, "halk" ile kurulan ilişki tarzı bakımından Kemalist halkçılık ile benzerlikler taşır. Bu tarz, seçkinci bir yaklaşıma işaret eder. Her ikisi için de, halk, "aydınlatılması gereken" bir kitledir. Aralarındaki fark, Kemalist halkçılığın kültürel bir yeni-yapılanmadan, Yöncülerin ise iktisadi bir yeni-yapılanmadan yola çıkarak buna ulaşmaya çalışmasıdır. İlkinde amaç, çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmış modern bir toplum yaratmak iken, ikincisinde; sosyalizme geçişi mümkün kılacak, bilinçli bir işçi sınıfı yaratmaktır.

Yöncülere göre, Türkiye ne ortaçağın ne de emperyalizmin hâkimiyetinden kurtulamamıştır. "*Atatürk ile başlayan milli kurtuluş hareketi tamamlanamamıştır.*" (Avcıoğlu, 1962c). Bu durum ise demokrasi ve sosyalizme geçişin önünde ciddi bir engel teşkil etmektedir. Yapılacak şey, anti-emperyalist ve anti-feodal mücadele yürütecek bir "milli kurtuluş cephesi" oluşturmaktır. Avcıoğlu bu cephenin nasıl oluşturulacağına dair fikir yürütürken, aynı zamanda, Türkiye'nin sınıfsal analizini de yapmaktadır. Avcıoğlu'na göre, işçi sınıfı sosyalist mücadelenin ön safında yer almaktadır fakat Türkiye'de işçiler uzun yıllardır baskı altında tutulmuş, yeni yeni bilinçlenmeye başlamıştır. Bunun bir çırpıda olması ise imkânsızdır. Bu sebeple, sınıf önderliği meselesi "bugünün meselesi" değildir. Türkiye nüfusunun 75'ini oluşturan köylüler ise geleneksel muhafazakârlık, ağa, tefeci ve aracı hâkimiyetinin baskısı altındadır. Fakat yapılacak olan toprak reformu ve eğitim hareketi, köylünün uyanmasını ve işçi sınıfının yanında ilerici bir güç olarak yer almasını sağlayacaktır. Cephenin diğer bir bileşeni de aydınlardır. Fakir ve orta sınıflardan gelme bu aydınlar, hareketin ideolojik sözcülüğünü yapacak, gerekli kadroyu büyük ölçüde onlar sağlayacaktır. Gençlik de ekonomik bağımsızlık ve demokrasi mücadelesinde, dinamik ve ileriye dönük bir kuvvettir. Ordu konusunda ise Yöncülerin tutumu, Türk ordusunu Batıdaki ordulardan ayırma yönündedir. Batıda ordu burjuvazinin elindedir ve daima gerici kuvvetlerin safında yer almıştır. Türkiye'de ise fakir ve mütevazı ailelerin çocuklarından oluşan, "halktan ve Atatürkçü" bir ordu vardır ve her zaman ileri hamlelerin en sağlam kuvvetlerinden biri olmuştur. Burjuvaziye gelince ise Avcıoğlu, milli sanayiyi geliştirmek isteyen burjuvaziyi büyük burjuvaziden ayırmaktadır. Avcıoğlu, bir kısım sanayicinin, dış ticaret serbesti isteyen ithalatçıya karşı, milli sanayii geliştirmek isteyen milliyetçilerin yanında yer alabileceğini söylemektedir (1962c).

Yöncülerin önerdikleri kalkınma yoluna "İkinci Milli Kurtuluş Savaşı" adını vermeleri manidardır. Zira, kendilerini yarım

kalmış bir kurtuluş savaşını tamamlamakla mükellef tutmaktadırlar. Ayrıca, Atatürk'ün koyduğu ilkelerin sosyalizm ülküsüyle uyumlu olduğunu savunmaktadırlar. Avcıoğlu'na göre, sosyalizm, halkçılık, devletçilik, devrimcilik, laiklik, Cumhuriyetçilik ve milliyetçilik ilkelerine dayanan Atatürkçülüğün en tabi sonucudur. Sosyalizm ise Atatürk devrimlerini geliştirme ve ileri götürme yoludur (1962d). Yöncüler, sosyalizmi bir kalkınma metodu olarak ele aldıklarını söylerken, sosyalizmi, "*insanın insanı istismarına son veren, milli gelirin çalışma ölçüsüne göre paylaşılmasını sağlayan, insanların çeşitliliğinden hareket ederek herkese eşit şans veren bir toplum düzeni*" olarak tasvir etmektedirler (Avcıoğlu, 1962e).

Yöncüler, komünizm ile sosyalizmi karşıtlık biçiminde ele almaktadırlar. Sosyalizmden övgüyle bahsederken, komünizmden kaçınılması gereken bir durummuş gibi bahsetmektedirler. Avcıoğlu (1962f), TİP'i konu aldığı bir yazısında komünizmin tanımını yaparken, Özyörük'e başvurur: "*Cebren işçi sınıfının diktatörlüğünü kurmak istemek komünistliktir.*" Ayrıca, komünizme karşı olduklarını ilan etmektedir: "*Komünizme elbette karşıyız. Anayasanın da yasakladığı komünizm memleketimizde suçtur. Komünist faaliyetlerin cezalandırılması yerindedir*" Avcıoğlu (1962f). Yöncülerin komünist gibi görünmekten kaçınmalarının önemli bir sebebi, toplumda komünistlere karşı yürütülen karalama kampanyalarıdır. Avcıoğlu, bu yazıda da kendilerine yöneltilen komünistlik suçlamalarının asılsız olduğunu ispatlamaya çalışmaktadır.

Yön-Devrim hareketi, *Yön* dergisini çıkardıkları dönemde, hiçbir zaman ordunun yapacağı bir darbeyi açıktan savunmamışlardır. Önerdikleri köklü reformların, mevcut sistem içinde demokratik yollarla gerçekleştirilebileceği inancındadırlar. Avcıoğlu, sosyalizm hedefine, ya ihtilalci yollardan, ya da klasik demokrasinin sağladığı imkânlardan faydalanarak varılabileceğini, kendilerinin ikinci yolu tercih ettiklerini, gerçek bir söz ve teşkilatlanma hürriyeti tanındığı takdirde, sosyalizmin normal

yollardan başarıya ulaşacağına güvendiklerini söylemektedir (1962d). Yöncülerin bu tutumlarında, 61 Anayasasının sağladığı görece özgür politik ortamın getirdiği iyimserliğin bir etkisi olabilir. Zira, tutumları, 60'ların sonlarında *Devrim*'i çıkarmaya başladıklarında değişecektir. Fakat o günlerde, Mümtaz Soysal şöyle demektedir:

> Tarihi akış üzerinde olduğunu bilen sosyalist düşüncenin bugün tek istediği şey, gelişmesine imkân verecek bir fikir hürriyetidir. Şimdi karşı cepheden birbiri ardına jurnaller, tehditler, çamurlar geliyor, daha sert tedbirlerden, kayıtlamalardan söz ediliyor. Oysa, sosyalizme karşı kutupta bulunan fikirlerin zor yoluyla susturulması şeklinde bir teklif şimdiye kadar sosyalist yayınlarda ve bu arada YÖN'de itibar görmemiştir. Sosyalizmin gücü ve güveni kendinde. Fikir hürriyeti anlamına gelen demokrasi açısından da sosyalistlerin yüzü herkesinkinden açıktır (1962).

Yön-Devrim hareketi, 1965 seçimlerinde Adalet Partisi'nin %52,87 gibi büyük bir zaferle çıkmasıyla hayal kırıklığına uğramıştır. Seçim sonuçlarının değerlendirildiği yazıda " *'Halka gider doğruları söyleriz, halk aydınlanır, 1969'da da iktidara gelir' gibi popülist edebiyat, gücünü bilimden aldığını söyleyen sosyalist düşünce için, bilim dışı kötü bir romantizmdi*" denilmektedir (*Yön*, 1965). *Yön*'e göre, yüzyıllardır hâkim sınıfların ideolojisiyle yoğrulmuş bir halkın, doğrular söylenince hemen aydınlanması hayaldir ve sosyalizmin romantik dönemi artık kapanmalıdır. Bu saptamalar, ileride *Devrim*'de çok daha açıkça dile getirilecek olan yeni iktidar stratejilerinin de ipuçlarını vermektedir. Artık, halkı bilinçlendirmek ve ikna etmek yoluyla köklü reformlar yapmak bir hayal olarak görülmeye başlanmıştır.

Yöncüler, 1965'ten sonra, demokrasiye yaptıkları vurguyu anti-emperyalizme kaydırmışlardır. Zira, demokrasiye güvenilemeyeceği seçimlerden sonra ortaya çıkmıştır. Yapılması gereken ise emperyalizme karşı ulusal bir cephe kurmaktır. Avcıoğlu'na (1966a) göre, Türkiye'deki temel çelişki işçi-burjuva çatışması değil, emperyalizme karşı milletçe mücadeledir. Yöncüler için,

emek-sermaye çelişkisinin yerini millet-emperyalizm çelişkisi almaya başlamıştır. Bundan sonra Yöncüler, sosyalizme ancak aşamalı olarak geçilebileceğini, öncelikle anti-emperyalist devrimin başarılması gerektiğini ve bunun için de asker-sivil aydın zümrenin öncülüğünde bir milli cephenin bir an önce kurulması gerektiğini savunuyorlardı (Şener, 2010: 126). Yöncülere göre, sosyalizme geçişi mümkün kılacak koşulların yaratılması öncelikle anti-emperyalist bir devrimle mümkündü. *Demokratik devrim* veya *milli demokratik devrim* adını verdikleri bu devrimin öncüsünün işçi sınıfı olmayacağı ise aşikârdı. Avcıoğlu, demokratik devrim aşamasında işçi sınıfının öncülüğü konusunda ısrar edip de demokratik devrimden yana diğer kesimleri devrimden uzaklaştırmamaları gerektiğini savunuyordu (1966b).

Yöncüler, anti-emperyalist bir ulusal cephe kurulmasını istiyor, fakat bunun için net bir yöntem çizmiyorlardı. Şener'in (2010: 134) de dediği gibi, "*Devrimci bir iktidar alternatifinin yokluğunda, bir yandan faşizm gelebilir endişesiyle demokratik sisteme sahip çıkmaya çalışıyor; öte yandan var olan demokratik sistemin hiçbir sorunu çözemeyeceğine inanıyorlardı.*" Sosyalizm vurgusuyla yayın hayatına başlayan *Yön*, sonlara gelindiğinde aşamalı devrim teziyle sosyalizmi sonraki aşamaya erteleyen, sosyalistlerle milliyetçilerin birleşip anti-emperyalist mücadeleyi geliştirmeleri için çabalayan bir dergiye dönüştü. Son sayıda, milliyetçilik bayrağının "*Sam Amca dalkavuklarının*" elinden düştüğü, bayrağın "*artık kendi mutluluğunu, Türk halkının mutluluğunda görenlerin ellerinde*" dalgalandığı vurgulandı (Avcıoğlu, 2006a: 626). Yön- Devrim hareketi, 1967'de *Yön*'ün yayın hayatına son verdikten sonra, 1969'da *Devrim* gazetesi ile siyasi hayatına devam etti.

"Devrim" Gazetesi Dönemi

Devrim de *Yön* gibi, bir bildiriyle 21 Ekim 1969 tarihinde yayın hayatına başladı. Bildiride, Yön-Devrim hareketindeki söylem değişimi çok açıktır. Mustafa Kemal'den birçok alıntının yapıl-

dığı metinde, anti-Kemalist gidişten, dinsel irticai güçlerden, gelir adaletsizliğinden, ülkenin geri kalmış ve dışa bağımlı ekonomisinden dem vurulmaktadır. *Yön* bildirisine nazaran daha karamsar bir Türkiye tablosu çizen *Devrim* bildirisinde, laikliğe ve anti-emperyalizme yapılan vurguda Kemalist ve milliyetçi tonun arttığı görülmektedir. Bildiride, ülkedeki zengin-fakir uçurumuna, eğitim ve sağlıktaki adaletsizliğe, gecekondu ve işsizlik gibi toplumsal sorunlara, toprak reformu ve milli sanayi yaratma ihtiyacına yapılan vurgu aynı kalsa da sosyalizmin adı geçmemektedir. Sosyalizmin yerini, "*Kemalizm'in bağımsız ve kalkınmış Türkiye hedefi*" almıştır (*Devrim*, 1969).

Devrim bildirisindeki diğer bir önemli nokta da demokrasiye ilişkin ifadelerdir. 1965 seçim sonuçlarından duyulan hayal kırıklığıyla, çok partili sistem ve genel oy hakkına dayanan demokratik rejimlere itimat azalmıştır. Türkiye'de "(...) *çok partili hayata geçiş ve genel oy, büyük kitleyi söz sahibi yaparak tutucu güçler koalisyonunu zayıflatacağı ve feodal kalıntıları yok edeceği yerde, 23 yıldan beri tersine işlemiş, tutucular ittifakının iktidarını sağlamıştır. (...) Milli irade, bir mutlu azınlığın iradesi haline getirilmiş, Kemalizm sandık yoluyla tasfiye edilmiştir.*" (*Devrim*, 1969). Bu tespitler, Yön-Devrim hareketinin yeni iktidar stratejisinin de ipuçlarını vermektedir. Şimdiki konum, Yöncülerin ilk yıllardaki barışçıl, parlamenter yollarla yapılması planlanan reformcu çizgiden oldukça uzaktır. Bildiride, Mustafa Kemal'in "*Devrimlerin asıl amacı, ülkemizi çağdaş uygar düzeye yükseltmektir. Bu gerçeği kabul etmeyen kafaları tarumar etmek zorunludur.*" sözü yer almaktadır. Öyle anlaşılıyor ki, artık Yön-Devrim hareketi için ulaşılmak istenen hedefe nasıl gidildiğinin önemi kalmamıştır.

Yöncülerin orduyu ilerici bir kuvvet olarak gördükleri ve "zinde kuvvetler"in çok önemli bir bileşeni olarak saydıklarını daha önce de belirtmiştik. Fakat bu bildiride, orduya " 'Ulusal Ordu' Özlemi" alt başlığında önemli bir yer ayrılmıştır. Burada, "*Türkiyemizin sürüklenmekte olduğu tarihi varlığını yitirme*

tehlikesinden tek kurtuluş gerçeği olarak bir ulusal ordu özlemi fışkırmıştır." (*Devrim*, 1969) denilmektedir. Orduya yapılan bu vurgu, ordunun "yarım bırakılmış Kemalist devrim"in tamamlanması noktasındaki önemine işaret etmektedir. Halifeliği ve saltanatı kaldıran, laik düşünceyi bütün kurumlara egemen kılan Kemalist devrimin üst yapıda kaldığını, Kemalist devletçiliğin 1945'ten sonra *dejenere edildiğini* ve alt yapıyı değiştirmede başarısız olduğunu vurgulayan bildiriye göre yapılması gereken: "*...antikemalist gidişe son vererek, Kemalist devrimi sürdürmek, alt yapı devrimleriyle temele indirmek ve Türkiyemizi en kısa sürede, çağdaş uygarlığa Atatürk'ün tüm hayatına yön vermiş bulunan tam bağımsızlık amacına ulaşmaktır.*"

Devrim bildirisi daha çok, ne yapılması gerektiği üzerinde durmakta ve "Kemalistlerin Tarihi Ödevi" alt başlığında, "zinde güçler"i harekete çağırmaktadır. *Devrim*'i *Yön*'den ayıran fark burada yatmaktadır: "*Gazetenin amacı, sosyalist fikirleri ve bu fikirler ışığında geliştirilen çözüm önerilerini aydınlar arasında tartışıp yaygınlaştırmak ve halka aktarmak değil, Yön döneminde yapıldığı varsayılan bu vazifeyi şimdi bir eylem çağrısı ve programı olarak ortaya koymaktı.*" (Atılgan, 2002: 227). Bildiride, asker-sivil aydınların öncülük edeceği devrimin parolasının "halk için halkla beraber devrim" olduğu vurgulanmaktadır. Avcıoğlu, 1970'te gazeteye yazdığı bir yazıda, "*Kenetlenmiş devrimciler, halkın gücünü seferber edip, gerçek bir halk iktidarı kurabildikleri takdirde ülkemizin bir türlü yenilemeyen 'makûs talihi'ni yenebilirler...*" (2006b: 734) demektedir. Fakat halk güçlerine dayanacak olan devrimci rejim, henüz halk güçleri yeteri kadar örgütlü ve güçlü olmadığı için, "ne istediğini ve nereye gittiğini bilen tam dayanışma içindeki bir devrimci kadro" ile başarıya ulaşabilir (akt. Kara, 2008: 312).

Avcıoğlu'nun devrim stratejisi iki aşamalıdır. İlk aşama, "Devrimci Ordu Gücü"nün yapacağı ihtilal aşamasıdır. Devrimci Ordu Gücü "*bağımsız ve uygar bir Türkiye'nin inşası için çırpınan asker-sivil milliyetçi topluluk*"tur (Avcıoğlu, 2006c: 744).

İkinci aşama ise, halkın örgütlenip iktidarını kurduğu kalıcı aşamadır. Avcıoğlu, halktan kopuk bir devrimin yozlaşacağına, eninde sonunda tutucu güçlerle işbirliği yapmak durumunda kalacağına sık sık vurgu yapıyordu. Avcıoğlu'na (2006d: 772) göre, halktan kopuk cunta yönetimleri çözüm yolu değildir, Türkiye'yi ancak demokratik bir halk iktidarı kurtarabilir. Bu bağlamda, ordu "günlük politikanın dışında, devrim politikasının içinde" olmalıydı (2006e: 674).

Yön- Devrim hareketinin "Ulusal Kurtuluş Devrimi" adını verdiği programın ana çizgileri, *Yön* zamanında önerdikleri programdan pek de farklı değildir. Toprak reformu, önemli sektörlerin devletleştirilmesi, milli sanayinin oluşturulması bunlardan bazılarıydı. Farklı olan şey, kullandıkları kavramların sosyalist içerikten Kemalist içeriğe kaymış olmasıydı. Ayrıca, bu hedeflerin gerçekleşme yolu artık açıktı: "Ulusal Kurtuluş Devrimi" iktidarın "cunta" yoluyla ele geçirilmesine dayanıyordu. İktidar ele geçirildikten sonra ise devrimin öncü güçleri ile işçi, köylü ve küçük üreticinin kenetlenerek devrimi sağlam temellere oturtacağı "Devrimci Parti" kurulmalıydı (akt.Kara, 2007: 314-5).

Devrim gazetesinde alt yapısı hazırlanan cuntacı iktidar stratejisi, ordu içinden, emekli subaylardan ve sivillerden destek buldu. Cunta faaliyetleri Madanoğlu etrafında örgütlendi. Fakat, MİT bu yapılanmanın içine sızmıştı ve tüm faaliyetlerden haberdardı. Bunun ortaya çıkması üzerine, İlhan Selçuk faaliyetlerini durdurmaları gerektiğini söyleyerek hareketten ayrıldı. Mümtaz Soysal, çok daha önce, fikir ayrılıkları sebebiyle *Yön* kapatıldıktan sonra ayrılmıştı. Madanoğlu- Avcıoğlu grubunun 9 Mart cunta girişimi ise başarılı olamadı. Yön- Devrim hareketi, 1971, 12 Mart muhtırasıyla siyaset sahnesinden silindi.

Sonuç

Bu yazıda, Türkiye sol tarihinde önemli bir yer tutan Yön- Devrim hareketinin, sınıf analizleri ve iktidar stratejileri odağında, temel siyasal tezleri ele alınmıştır. 1961-1971 yılları arasında

varlık gösteren, *Yön* ve *Devrim* dergileri etrafında örgütlenen bu hareketin iktidar stratejisi zaman içinde, barışçıl- parlamenter yoldan cuntacı bir yola evrilmiştir. Türkiye'nin sınıflı bir toplum olduğunu, fakat işçi sınıfının nitel ve nicel olarak sosyalist devrim yapabilecek bir durumda olmadığını düşünen Yön- Devrim hareketine göre yapılması gereken ilk şey, anti-feodal ve anti-emperyalist bir mücadele vermektir. Ancak bunun sonucunda, işçi sınıfı örgütlülüğü, bilinçliliği ve sosyalist bir devrimin öncülüğünü yapacak bir sınıf konumuna yükselmesi mümkün olabilir.

Yön- Devrim hareketi, *Yön* döneminde "Kapitalist Olmayan Kalkınma Yolu", *Devrim* döneminde ise "Ulusal Kurtuluş Devrimi" olarak adlandırdıkları ilk aşamanın öncülerinin, asker-sivil aydınları kastederek, "zinde güçler" olması gerektiğini savunmuştur. Ulaşmaya çalıştıkları hedeflerin Kemalizm'in doğal bir sonucu olduğunu söyleyen Yöncüler, yazılarında sık sık Kemalist jargonu kullanmışlardır. Bu tutum, *Devrim* döneminde çok daha baskındır. Yön- Devrim hareketi, demokratik yollardan umudu kestikleri 1965 sonrası dönemde, koydukları hedefe en hızlı biçimde ulaşmanın yolu olarak cuntacı yolu seçmişlerdir. Fakat bunu yaparken cuntacılığı nihai çözüm olarak görmemişlerdir. Avcıoğlu, yazılarında, iktidarı ele geçirdikten sonra hareketin mutlaka halkla bütünleşmesi gerektiğini, aksi takdirde konulan hedeflere ulaşılamayacağını, gerici konuma düşüleceğini sık sık belirtmiştir.

Avcıoğlu'na göre, devrim "*en basit deyimiyle eski düzenin egemen sınıflarıyla birlikte yıkılması ve yükselen toplumsal güçlerin kendi düzenini getirmesi*"dir (akt. Kara, 2008: 305). Bunun da halkın desteği olmadan hiçbir zaman gerçekleşemeyeceğini savunan Yön-Devrim hareketi, "halk için halkla beraber devrim" anlayışını benimsediğini iddia etmiştir. Yön- Devrim hareketi, "zinde güçler"in öncülüğünü veya cuntacı faaliyeti iktidarı ele geçirme yolu olarak ele almıştır. Fakat iktidarı aldıktan sonra nasıl bir yol izleneceği, soyutlama düzeyinde kalmış, teorik alt yapısı hazırlanmamıştır. Örneğin, iktidarı ele geçirdikten sonra

kurulacak "devrimci parti", işçilerin örgütleneceği ve öncü niteliği kazanabileceği bir parti olarak düşünülmesine rağmen, nasıl ve kimler tarafından kurulacağına dair bir bilgi fikir beyan edilmemiş, partiyi kurmaya yönelik bir girişimde bulunulmamıştır.

Yön-Devrim hareketinin, "demokratik devrim", "kapitalist olmayan kalkınma yolu", "Ulusal Kurtuluş Devrimi" gibi farklı isimlerle adlandırdıkları ve sosyalizme giden yolda bir aşama olarak gördükleri bu kavramsallaştırmalar, elbette Marksizm'in aşamalı devrim tartışmalarını akla getirmektedir. Fakat Marx, "sürekli devrim" tezinde işçi sınıfının bağımsız örgütlenmesi gerektiği, küçük burjuvaziyle işbirliği yapabileceği, fakat onun durduğu yerde devrim bayrağını alması gerektiğini vurgulamıştır. Benzer biçimde, Lenin'in İKDD tezinde de işçi-köylü ve burjuvazi ittifakı söz konusudur, işçi sınıfının öncülüğü sonraki bir aşamaya ertelenmemiştir. Yön- Devrim hareketinin aşamalı tezinde ise, işçi sınıfı, ancak "zinde güçler"in yapacağı "devrim"den sonra yaşam koşullarının iyileşmesine paralel olarak, sosyalist devrimin öncülüğünü yapacak örgütlü ve bilinçli bir sınıf olabilir. Mevcut haliyle, öncü olabilmesi söz konusu değildir. Dolayısıyla, Yön-Devrim hareketi, "devrimci özne" konusunda Marksizmden oldukça uzaktır.

Sonuç olarak, Yön-Devrim hareketi, sosyalizan bir söylemle Kemalizm'i yeniden tanımlamaya çalışmıştır. Kemalist jargonunun söylemlerindeki ağırlığı pragmatik bir biçimde zaman zaman değişmiştir. Kemalizm ile Marksizm arasında pozitif bir ilişki kuran Yön-Devrim hareketi, zamanla Marksist söylemden uzaklaşarak Kemalizm'e daha çok yakınlaşmıştır. Hareketin aydın kadrosunun yazılarında sık sık "devrimler"den bahsedilirken kastedilen edilen şey, mevcut üretim ilişkilerine yönelmiş kökten bir toplumsal değişikliğe işaret eden Marksist bir devrim anlayışından ziyade, üstten gerçekleştirilecek inkılapçı bir anlayıştır. Bu noktada denilebilir ki, Yön-Devrim hareketinin "devrimciliği" Marksist olmaktan çok, rejimin inkılapçılık anlayışının izlerini taşımaktadır. Yön- Devrim hareketinin tartışmalarında,

anti-feodal ve anti-emperyalist bir milli mücadele hedefinden, Marksist devrim anlayışına denk düşecek bir sosyalist devrimin teorik ve pratik aşamasına sıra gelmemiştir.

Ayşe ARSLAN

Kaynakça

ATILGAN, Gökhan. (2002) "'Yön'ünü Ararken Yolunu Yitirmek", *Praksis*, 6.

ATILGAN, Gökhan. (2007) "Yön- Devrim Hareketi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol*. İstanbul: İletişim Yayınları.

ATILGAN, Gökhan. (2008) *Yön-Devrim Hareketi: Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*, İstanbul: Yordam Kitap.

AVCIOĞLU, Doğan. (1962a) "Kalkınma Programı: Devletçilik", *Yön*, 26: 7.

AVCIOĞLU, Doğan. (1962b) "Sosyalist Kültür Derneği Kuruluyor", *Yön*, 53: 8.

AVCIOĞLU, Doğan. (1962c) "Sosyalist Gerçekçilik", *Yön*, 39: 20.

AVCIOĞLU, Doğan. (1962d) "Sosyalizm Anlayışımız", *Yön*, 36: 3

AVCIOĞLU, Doğan. (1962e) "Niçin Sosyalizm?", *Yön*, 7: 3.

AVCIOĞLU, Doğan. (1962f) "Türkiye İşçi Parti'sine Dair", *Yön*, 50: 16.

AVCIOĞLU, Doğan. (1966a) "27 Mayıs", *Yön*, 165: 3.

AVCIOĞLU, Doğan. (1966b) "Bir Sosyalist Stratejinin Esasları", *Yön*, 185: 8-10.

AVCIOĞLU, Doğan. (1996) *Türkiye'nin Düzeni*, İstanbul: Tekin Yayınevi.

AVCIOĞLU, Doğan. (2006a) "Son Söz", *Atatürkçülük, Milliyetçilik, Sosyalizm*, İstanbul: İleri Yayınları.

AVCIOĞLU, Doğan. (2006b) "27 Mayıs Üzerine Düşünceler", *Atatürkçülük, Milliyetçilik, Sosyalizm*, İstanbul: İleri Yayınları.

AVCIOĞLU, Doğan. (2006c) "Devrimci Ordu Gücü", *Atatürkçülük, Milliyetçilik, Sosyalizm*, İstanbul: İleri Yayınları.

AVCIOĞLU, Doğan. (2006d) "Ordu ve Ecevit", *Atatürkçülük, Milliyetçilik, Sosyalizm*, İstanbul: İleri Yayınları.

AVCIOĞLU, Doğan. (2006e) "Dikta", *Atatürkçülük, Milliyetçilik, Sosyalizm*, İstanbul: İleri Yayınları.

Devrim (1969) "Devrim Bildirisi", *Devrim*, 1: 8.

ENGELS, Friedrich & MARX, Karl. (2003) *Seçme Yapıtlar, Birinci Cilt*, çev. Ardos M., Belli S., Kardam A. & Somer K., Ankara: Eriş Yayınları.

ENGELS, Friedrich & MARX, Karl. (2007) *Komünist Parti Manifestosu*, çev. Yılmaz Onay, İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

ENGELS, Friedrich & MARX, Karl. (2010) *Alman İdeolojisi- Feuerbach*, çev. Sevim Belli, Ankara: Sol Yayınları.

KARA, M. Ayhan. (2008) *Yön'ün Devrim'i Devrim'in Yön'ü*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

LENİN, V. İlyiç. (2006) *Burjuva Demokrasisi ve Proletarya Diktatörlüğü*, çev. Muzaffer Erdost, Ankara: Sol Yayınları.

LENİN, V. İlyiç. (2011) *Seçme Yazılar: Devrim, Demokrasi, Sosyalizm*, çev. Sungur Savran, İstanbul: Yordam Kitap.

MARX, Karl. (1996) *Fransa'da Sınıf Savaşımları*, çev. Sevim Belli, Ankara: Sol.

MARX, Karl. (2005) *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, çev. Sevim Belli, Ankara: Sol.

SOYSAL, Mümtaz (1962) "Demokrasi Anlayışımız", *Yön*, 30: 3.

ŞENER, Mustafa. (2010) *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset: YÖN, MDD, TİP*, İstanbul: Yordam Kitap.

YÖN (1961) "Yön Bildirisi", *Yön*, 1: 12-13.

YÖN (1965) "Seçim Sonuçları Washington'u sevindirdi. Sosyalizmin Romantik Dönemi Artık Mutlaka Kapanmalıdır", *Yön*, 143: 5.

Solun İslam Dinine Yaklaşımında Değişmeyenler Üzerine Sesli Düşünceler

Hikmet Kıvılcımlı'nın 1957 Seçimlerinde Vatan Partisi için yaptığı ve siyasal metinlerde "Eyüp Mitingi" olarak geçen konuşma, Türkiyeli materyalistleri ilk bakışta öyle görünmeyen, ancak çetin bir sınava davet eder gibidir.

"*Muhterem Vatandaşlarım! Sevgili İşçi kardeşlerim! Bugün, Müslüman İstanbul'umuzun, İstanbul'dan önce Müslüman olan Eyüp bölgesinde Vatan Partisi'nin sesini duyurmaya geldik. Sevgili vatandaşlarım!. . . Vatan Partisi İŞ ve İŞÇİ partisidir.*" vurgusuyla konuşmasına başlayan Kıvılcımlı, 15 Ekim 1957 günü yaptığı konuşmasına şu sözlerle devam etmiştir:

> İslamın büyük prensibi, hepimizin bildiği gibi: 'Leyse lil insane illâ mâ seâ' der. (Yani: İnsan için, çalışmaktan, emekten başka her şey yalandır) der. İşte, o büyük hakikat: Aradan binlerce yıl geçtikten sonra bugün, dünyanın en ileri memleketlerinde dahi, tek büyük İÇTİMAİ HAKİKAT, insanlığın bulabildiği en büyük hakikat olarak tanınmıştır. Bugün insanlığın yarattığı değer: EMEK üzerine kurulur... Türkiye'de emeği, insanın çalışmasını kim temsil ediyor? Şehirlerde işçi kardeşlerimiz, esnaf kardeşlerimiz... Köylerde alınteriyle çalışan küçük, fakir köylülerimiz! Vatan Partisi Türkiye'de

-bütün öteki partilerden farklı olarak,- bu çalışkan zümrelerin hakkını arıyan, hakkını aramak için kurulmuş tek teşkilattır. Şimdiye kadar maalesef, büyük hakikatler daima küçük insanlardan uzak kalmıştır: Uzak bırakılmıştır. Yine vatandaşlarım iyi bilir ki, Muhammed: 'Ben hâtemel enbiyâyım' demiş. (Yani: 'Ben peygamberlerin sonuncusuyum') demiştir. O büyük sözün manası üzerinde vatandaşlarımı bir an düşünmeye davet ederim...Vatandaşlarım!... O zamana kadar insanlar arasında bütün düzeni kuran kanunlar ve kaideler 'gökten iner'di. Hazreti Muhammed: 'Ben sonuncu peygamberim!' demekle, bizlere şu büyük hakikati anlatmış oluyordu: ARTIK KANUNLARINIZI KENDİNİZ YAPACAKSINIZ! demek istemiştir.[1]

Konuşmasını yaparken başlayan ezanı duyup sözlerine ezan bitene kadar ara veren Kıvılcımlı'nın gösterdiği bu özeni ve konuşmasının yukarıda alıntılanan küçük bölümünü nasıl yorumlamak gerekir?

Kendisini Marksist ve sosyalist olarak niteleyen bir araştırma evreni içinde yapılan anket çalışmasından elde edilecek sonuçların, aşağıda belirtildiği şekliyle üç grupta toplanacağını düşünmek, sanırım çok da zorlama bir tahmin olmayacaktır. Konu üzerinde düşüncelerini paylaşanların bir bölümü, Kıvılcımlı'nın sözlerini gericiliğe aralanan bir kapı ve bir siyasal yanılgı olarak nitelendirebilir. Bir başka grup, bu yaklaşım tarzını Marksist kuramı yerel dinamikler üzerinden yeniden üretmek şeklinde olumlu bir biçimde yorumlayabilir. Bir diğer öbek ise bu türden bir merakı anlamsız ve gereksiz bulabilir. Aslında varsayımsal bir mini araştırmanın olası sonuçlarına ilişkin yapılan bu çıkarsama, ülkemiz Marksistlerinin din konusundaki temel yaklaşım biçimlerini yansıtmakta olup, genel bir eğilimi temsil eder niteliktedir.

Din konusu, son yıllarda tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de toplumsal ve siyasal mücadelelerin önemli bir gerçeği olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle, Kemalist dönüşümün yukarıdan ve baskın karakteri bağlamında tartışılan İslamcı-laik karşıt-

1 http://kutuphane.halkcephesi.net/Hikmet_Kivilcimli/eyup.html (28 Ağustos 2011).

lığı ve bu hatlara bitişik alternatif politikalar, Türkiye'nin siyasî gündeminde önemli bir yer tutmaktadır. 1970'lerin sonlarına doğru din konusunda Kemalizmin ön kabul ve anlayışlarını sorgusuzca ve neredeyse aynı çerçeve içinde kalacak şekilde yineleyen sosyalist sol, konunun artan önemine paralel olarak sesini aramaya devam etmektedir. Aynı yıllarda Marksizmin din konusunda önemli bir kuramsal mirası olmasına rağmen, henüz ülkemizin özgün tarihsel-toplumsal gelişimine yanıt veren yerli bir kavrayışın üretildiğini de iddia etmek mümkün görünmemektedir.

Daha çok gündelik siyaset sınırları içinde düşünülen, kimlik üzerinden yapılan siyaset ve sol-liberal anlayışlar çerçevesinde şekillenen, güncel sorunlar ile sınırlı ve bütünlükten yoksun bir dizi yaklaşımın rengini verdiği eldeki entelektüel sol birikim ve uzayıp giden kafa karışıklığı, kuramsal bir sıçramaya yol açabilecek malzeme sunmaktan uzaktır. Aslında bahse konu olan bu eksikliğin, Marksistlerin Türkiye'de dine dayalı siyaset yapma biçimlerini çözümleme yeteneğine ilişkin yetersizlik düzeyini işaret etmenin çok ötesinde bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Türkiye'de tarihsel olarak toplumsal muhalefetin düşünsel ve uygulama içindeki öncülüğünü yapmış olan, belli düzeyde bir entelektüel hegemonyayı elinde tutan Marksistlerin, son yıllarda potansiyel hedef kitlelerine başarıyla hitap eden İslamcıları yeterli düzeyde analiz edememelerinin, hiç şüphesiz ki entelektüel alanın sınırlarını aşan bir pratik yetmezlikle de ilintisi olduğu düşünülmektedir. Sosyalist kalemler tarafından konuya yeterince entelektüel enerji ayrılmadan, hakettiğince derinleşilmeden yapılan yorumlar ve bunlar üzerinden üretilen siyasetler, bu kritik sorun bağlamında yol açıcı olmak bir yana, neredeyse otuz yılı bulan bir entelektüel patinajın da nedeni olmaktadır. Sınıfsallık adına, sınıfsal bakıştan yoksun toptancı İslamiyet algıları üzerinden inşâ edilen tartışmalar, anlama kanallarını somut siyasal olanakları heba ettirten bir biçimde tıkamaktadır. Ülkeye, tarihsel koşullara ve sınıfsal katmanlara göre dikkate alınması

gereken ayrımlar yok sayılarak, tek bir İslamiyet tanımı ve dindarlık algısı üzerinden, yalnızca yorumu yapan için anlamlı olacak biçimde üretilen çözümlemeler bazen sol bir derginin arka sayfalarına itilmiş bir makalede, bazen de tam sayısı bu konuya ayrılmış bir özel sayıda tekrar edilip durmaktadır. Bahsi geçen eksikliklerin dikkati çekecek kadar birbirine benzeyen yönlerini şu başlıklar altında özetlemek mümkün olabilir:

İman ve İnanç Bağlamlı Alt Ayrımları Yok Saymak

Konuya ilişkin en çok rastlanan yanlışlardan biri, İslam dini şemsiyesi altındaki alt ayrımların ve bunlar üzerinden ifade edilen inançların yok sayılması, en azından gereğince dikkate alınmamasıdır. Oysa sosyalistler, dinsel inancı olan yurttaşlara, inancın bir güncel tercihten çok kültürel bir ürün ve karmaşık bir sürecin çıktısı olduğunu bilerek uygar bir saygı ile yaklaşırlar; yaklaşmalıdırlar. Bu saygı, hiç şüphesiz, tanıtanımaz çizgiye aynı saygıyı bekleyen, materyalist duruştan ödün vermeyen felsefî bir düzlemde ortaya çıkmalıdır. Bahsi geçen türden bir genellemecilik ile iman ve inanç bağlamlı ayrım ve detayları yok sayma alışkanlıklarının benzer nedenlerden doğduğunu düşünmek mümkündür. İslamın baskıcı kapitalizm ve emperyalizm ile aynı hizada saf tutması, tarihsel olarak egemen güçleri kutsaması, yoksulluğu ve eşitsizliği katlanır kılmayı öncelemesi, farklı kılıflar içinde kapitalist yaşam ve bölüşüm ilişkilerini yeniden üretmesi, kadının geri statüsünü koruması ve sürdürmeye uygun koşullar yaratması, cinsel azınlıklara hayat hakkı tanımaması, etnik-ulusal azınlıklara yaşamı zindan etmesi gibi konularda ve benzeri tartışmalar üzerinden bütünsel ve genellikle negatif yorum yapanların, bir yandan kısmî kapsamlı argümanlar üretirken, diğer yandan da diyalektik düşünce ile de aralarına ciddî mesafe koydukları görülmektedir. İlk anda, pratik ve/veya entelektüel faydası olan bu tercih, örgütlü siyasallık ile dindar duygudaşlık arasındaki önemli farkı görünmez kılarak hem anlama, hem de sınıfsal çizgiler ekseninde dinî inancı olanları ikna etme önündeki olanakları ortadan kaldırmaktadır.

Dinlerarası Diyalog Karşıtlığından Diyalektik Etkileşimi Yoksaymaya Savrulmak

Özellikle Türkiye'de etkili bir kısım cemaatin toplumsal uzlaşma ve barış fikrini dinlerarası diyalog temasına daraltması ve yalnızca bu bağlamda vurgulaması, solda bu içerikteki tartışmalara mesafe ile bakmayı beraberinde getirmiş, din ve ona komşu sosyal ve siyasal alanlar arasındaki diyalektik etkileşimin dinamiklerini anlama çabalarının önünü tıkamıştır. Cemaatçi-diyalogcu dil ile araya konulmak istenen mesafe, din ve dinle ilişki halindeki dinamiklere ait kapsamlı sorgulamalar önüne tutucu setler çekmiş görünmektedir. Bu durum, kuşkucu bir hamlığı tetiklemekte, yaratıcı soruların ve bunların çağıracağı yanıtların önünde engel oluşturmaktadır. Soran ve anlamaya çalışan bir tutumun, materyalist ilkelerden vazgeçmek anlamına gelmeyeceği yolundaki bir özgüven ve gerektiğinde kolaycı dedikoduculuğa pabuç bırakmayan cesur bir tavır üzerinden, din-toplumsal değişim-siyaset ilişkisinin ve giderek bulanıklaşan gericilik kavramının sınıf perspektifi açısından yeniden tanımlanması, dindarlaşma ve muhafazakârlaşmanın toplumsal-siyasal dinamiklerinin özgürce tartışılarak daha etkin bir Marksist dil geliştirilmesi olmazsa olmaz bir zorunluluktur.

İnanan ile İnanç Eksenli Siyasallık Arasındaki Farkı Görmemek ve Pozisyonlar Arasındaki Belirsizlik

Marksistlerin dine ilişkin tartışmalarının dilindeki en önemli sıkıntılardan biri, bu konu üzerine düşünce üretenin pozisyonuna ilişkin belirsizliklerin olmasıdır. Sosyalist yazar ve akademisyenlerin konuya ilişkin kullandıkları dilde gözlenen bir net olmama hali ile doğru orantılı olarak bir düzlemden bir başka düzleme, bir dönemden başka bir döneme sıçrama durumu sıkça gözlenmektedir. Görme özürlünün fili tarif etme örneğinin anımsattığı gibi, solcu yazar kişi hem genel olarak din olgusunun ve hem de İslam inancının birbirinden çok farklı boyutlarına doğru tartışmayı genişletirken, genelikle bu süreci metodolojik

bir meşruiyet ile terbiye etme sorumluluğunu üstlenmemekte ve bu özensizlik baştan anlama sürecinin ölü doğmasına neden olmaktadır. Bu türden bir tercihin en önemli yan etkisi, pragmatik bir dil kullanmanın neredeyse alışkanlık olduğu dinsel tartışma alanında solun akıntıya kapılması ve burjuva söyleminin değişik versiyonları düzeyine inerek kitleler önünde ikna ediciliğini yitirmesidir.

Sınıf Adına Sınıfın Dilinden Kaçmak

Ülkemiz solunun din ile olan ilişkisine şekil veren iki temel kaynaktan biri olan Kemalizmin Marksizme göre daha çok iltifat görmesi, üzerinde içten bir biçimde düşünülmesi gereken bir durumdur. Din dışı alanlarda da gözlenebilecek bu eğilim belki de en yıkıcı etkisini bu konuda göstermektedir. Bu bağlamın önemli iki negatif etkisinden birincisi, konuya ilişkin Marksist analiz ve dönüştürme kapasitesinden vazgeçmek olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak bu tercihin daha da ağır olan diğer sonucu, solun din bağlamlı bir samimiyet testinden bir türlü geçememesi olarak görünmektedir. Bir yandan özgürlükçü bir sınıf ideolojisi üzerinden dünyayı anlamlandırma ve dönüştürme iddiası taşımak, ama aynı zamanda otoriter bir tek parti zihniyetinin dönemsel kolaycılıklarına prim vermek; bu, solun tüm katmanlarınca acilen tartışma masasına yatırılması gereken bir durumdur. Güncel baskın eğilimlerin bir bölümü, sola çok yakışan cesaret ve dürüstlükle çelişki halindedir ve bu durumdan uzak kalmanın yegâne yolu her türden statükocu söylemden kopmaktan geçmektedir.

İlericilik, Gericilik: Neye Göre, Kimin İçin?

Solda üretilen tartışmalarda sık rastlanan bir durum, Kemalizmin "*ilericilik*" ve "*gericilik*" kavramlarının eleştirilmeden kullanılmasıdır. Nesnel kategorik ayrımlar yerine, dönemsel popülerlik kaygıları üzerinden inşâ edilen bu kavramlar, bir önceki bahiste değinilen negatif sonuçları tetiklemektedir. Tartışmayı analitik ayrımlar üzerinden değil de tarihsel hegemonya mücade-

leleri üzerinden kavramsallaştıran bu tercihin en önemli eksiği, tarih dışı bir yorumlamayı bağrında barındırmasıdır. Bu türden bir kolaycılığın neden olduğu en büyük yanlış, solun dışında tarif edilen bir sığıntı dil üzerinden, yalnızca entelektüel düzeyde değil, güncel sorunlar bağlamında da topu taca atmasıdır. Oysa unutulmaması gereken, ilericiliğin kimsenin tekelinde olmadığı, bu türden bir genellemenin nesnel değil öznel kriterlerin ürünü olduğudur. Örneğin, Amerikan emperyalizmine ve onun Ortadoğu'daki temsilcisi siyonizme hayır diyen bir dindarlığın gerici olduğunu bize kim söyleyebilir.

Türkiye'nin standart Batı uygarlığını takip eden yeri ve kendine özgü gelişim süreci, Batı uygarlığı modelinde burjuva devrimlerince gerçekleştirilen ilerlemeleri ülkemizde sosyalistlerin kucağına bırakmıştır. Bu bağlamda, kelimenin tam anlamıyla bir laikliği savunmak ve gerçekleştirmek de sosyalistlerin görevi olurken, tarif ve takip edilen laikliğin Kemalist pragmatizmden ayrışması konusunda gösterilecek özen özel bir öneme sahip olmaktadır. Din üzerinde hiçbir zorlama ve baskının olmadığı, inanma ve inanmamanın, inanç ya da inançsızlığın gereklerine göre yaşamanın serbest olduğu bir ülkeyi savunmak bir Marksistin en temel görevi olmak durumundadır. Başta başörtüsü meselesi olmak üzere kısıtlayıcı yasaklayıcı bir dilin inşâsı, sosyalistlerin işi olmayacağı gibi bu aynı zamanda sınıf dışı bir dil örmek anlamını da taşımaktadır. Aslında sınıfsal bir bakış, hedef kitlesinin maddî hayatından hareket etmek durumundayken işe inanç sistemiyle başlayamaz. Hobsbawm'ın bize anımsattığı üzere, "*... kavramların toplumsal, tarihsel ve yerel kökleri vardır ve dolayısıyla bu gerçeklikler temelinde açıklanmalıdır.*" (Hobsbawm 2006: 23).

Kültürcü Bir Yaklaşıma Teslimiyet

İslam dinini sadece modernite ile kurduğu ilişki ve ona göre konumu bağlamında yorumlamak sık rastlanan bir başka eksikliktir. Bu içerikte bir tartışmayı kültürcü bir dil üzerinden üretmek, İslam dinini siyaseti etkileyen bağımsız bir değişken olarak ta-

nımlamakla aynı anlamına gelmektedir. Oysa tüm dinler gibi İslam da, belirli bir tarihsel dönemde, o dönemin siyasal ve sosyal dinamiklerini yansıtır biçimde ortaya çıkmış ve içinden geçilen dönemin dinamikleri ile doğru orantılı olarak yaşanmaktadır. Kolaycı ve hikmeti kendinden menkul miyop bir o anı tanımlama tercihi, mutlaka tarihsel ve toplumsal arka planı dikkate alan ve sınıf dinamiklerini hesaba katan yenisiyle değiştirilmelidir.

1991'den 2011'e Bir Süreklilik Çizgisi

Hiç şüphesiz, yukarda ana hatlarıyla sıralanan ve ısrarla yinelenen kısırlık kader değildir ve elde bu konuda çok öncelerden atılmış olumlu adımlar mevcut bulunmaktadır. Bu bağlamda, olumlu fakat devamı getirilemeyen iyi başlangıç örneklerinden biri olarak olarak Zeki Tombak'ın "*Devrimci Politika ve İslamiyet*" başlıklı kitabı örnek olarak verilebilir. Tombak'ın kitabı 1991 yılında Seçki Yayıncılık tarafından yayınlanmış, 151 sayfa uzunluğunda bir derlemedir. Kitap, yazarın 1980'li yıllar sonu ile 1990'lar başında *İktidar Yolu, Hedef* gibi dergilerde yazdığı yazılarıyla, Ertuğrul Kürkçü editörlüğünde hazırlanan *Sosyalizm Ansiklopedisi*'nde yayınladığı maddeleri içermektedir. Bu bağlamda kitap, solun din konusunda birikiminin neredeyse son otuz yılına ışık tutmaktadır. Seçkinin burada bahis konusu olmasının nedeni, Tombak'ın yaşayan Marksist kuşak içinde konuya sistemli bir ilgi gösterenlerin başında gelmesi, konuyu somut siyaset ekseninde incelemesi, kendi sözleriyle "*Marksizm-Leninizmin din üzerine söylediklerini*" dile getirdiği görüşlere temel alması ve "*...teoriyi kendi somutumuzda yeniden üretme çabasına*" katkıda bulunma niyetinin olmasıdır (Tombak 1991: 8-9). Bu bağlamda anımsanmayı hakeden, ciddi bir biçimde kaleme alınmış makalelerinde İslam felsefesi ve tarihi, İslamiyet'in Osmanlı ve Türkiye bağlamı, Kemalizmin din anlayışı, Alevîlik, sosyalist bir laiklik anlayışının gerekliliği ve öncülleri, Türk-İslam sentezinin İslamî boyutu gibi konulara eğilen Zeki Tombak'ın vurguladığı noktalar, 1991 yılında Marksist solun konuyu erken farkedişi kadar, o günden bu yana yerinde saymasının da kanıtı niteliğinde olup, bu konuda anlamlı bir tarih düşmektedir.

Tamı tamına yirmi yıl önce basılan bu seçkide yer alan yazıların temel konuları ve belli başlı kaygılarının şaşkınlık verecek derecede günümüzdeki tartışmalarla örtüşmesi son derece anlamlı görülmektedir. Ülkemiz solunun din konusundaki iki temel başvuru kaynağından olan olan Kemalizmin -açıkça itiraf edilmese de- Marksizmden daha çok başvurulan bir deneyim olması alışkanlığı; laikliğin dar anlamıyla Kemalist laiklik olarak anlaşılması ve ısrarla bu sınırlı çerçeve içinde tartışılıyor olması, oysa bunun sınıf mücadelesindeki güçler dengesine paralel bir durum olduğu ve bu bağlamda düşünülmesi gerektiği (Tombak 1991: 10-11); dinsel yükselişin kendiliğinden gerçekleşmediği, aksine belirli bir tarihsel-toplumsal arka plan önünde ortaya çıktığı ve aslında görünenin burjuva katmanlarının "*ideolojik giysisi*" olduğu (Tombak 1991: 17); Kemalist laikliğin ilkesel bir tanım aralığı olmaktan çok, pragmatik bir siyasetin yedeğinde geliştiği (Tombak 1991: 25-27); Türkiye'de faşizm ve İslamiyet arasındaki ilişkide dinsel öğretilerin siyasal konjonktürün bağımlı değişkeni olduğu ve dinin anti-komünizme bitişik duruşunun tarihsel temellere dayandığı (Tombak 1991: 56-61); din-devlet ilişkileri bağlamında Sünnî İslam algısının baskınlığı ve sahip olduğu ayrıcalıklı konumun (Tombak 1991: 68) ve buna benzer konuların tartışıldığı bu kitabın, Türkiye'de Marksist din algısının gelişimine tuttuğu tarihsel aynaya bakıldığında, içinde bulunduğumuz durumun pek de iç açıcı olmadığı görülecektir. Burada yakındığım Tombak ve kitabı değil, aksine, Türkiye'de sosyalist solun bunca yıl sonra Tombak'ın, ondan öncekilerin ve sonrakilerin açtığı tartışmaları geliştirip, din konusunda yerel ve temel konularda üzerinde uzlaşma sağlanmış bir Marksist dil geliştirememiş olması gerçekliğidir.[2]

2 Hiç şüphesiz Türkiye'de dinin siyasal ve toplumsal alandaki etkisi son yirmi-otuz yıl ile sınırlandırılamaz. Burada sürdürülen tartışmanın bu döneme daraltılması, Türkiye'de Marksist sol içindeki süreklilik ve kopuş eğilimleri ile ilintilidir. Din ve sol ilişkisi konusunda örneğin bir Kadro Dergisi ya da Demokrat Parti dönemi Türkçe ezan tartışmaları üzerinden yapılacak zihin alıştırmaları, güncel dinamikler ile ilgisi sınırlı olduğundan

Peki 1991'de yapılan tartışmaların hemen hiç değişmeden ve pek de derinleşmeden sürüyor olmasını nasıl açıklarız? Bahsedilen kısırlığın nedeni ne olabilir?

Özellikle 12 Eylül'den sonra gerek İslamcı siyasetin güç kazanması ve gerekse de Marksist siyasal hareketlerin devlet tarafından din aracılığıyla engellenme alışkanlığı, Marksistler arasında İslamiyete yönelik bir ilginin artışını beraberinde getirmiştir. Bu ilginin birbirinden farklı gerekçeleri olup, hepsinin aynı kategori içinde değerlendirilmesi olanaksız olsa da, bir yenilgi ve geri çekilme döneminde denk gelen bu durum, solda çoğunlukla şüphe ile karşılanmıştır. Başta Türk-İslam sentezi gibi dencyimler olmak üzere, pratik siyasetten kaynaklanan bir soğukluk ve tüm bunların sosyalist solun ağzında bıraktığı buruk tad, bahsi geçen araştırma ve zihin alıştırmalarının başarısını engellemiştir. Bu konudaki çalışmalar şüpheyle karşılanmış, gerekli ama sağlıklı arayışların önü bir türlü açılamamıştır. Ülke zeminine ayak basan, ülkede egemen değer sistemini dikkate alan, çözümleyici ve dönüştürücü az sayıdaki araştırmalar da kafa karışıklığı ve "*Marksizm-İslamcılık*" sentezi özentisi olarak kabul edilip küçümsenmiştir. Emekçi yığınların dini kavrama ve yaşama biçimleri yok sayılırken, ezilenlerin din kavrayışı ile komünist idealler arasındaki paralel kulvarlar dikkate alınmamıştır. Son derece problemli ve çelişkilerle dolu Kemalist laiklik algısı üzerinden bir din ve dindarlık ilişkisi, yapılan çözümlemelerin en kritik noktasına yerleştirilmiştir.

İç gerekçelerin yanında, ülke sınırları dışından kaynaklanan bir etken de kafa karıştırıp, nitelikli yorumların yerini hiddetli kolaycılıkların almasını sağlamıştır. 1979 İran Devrimi'nin ve bu ülkedeki sol ve İslamcılar arasındaki ittifak politikalarının

tatmin edici olmayan sonuçlar üretebilmektedir. Gerek aradaki etkileşim düzeyi ve gerekse toplumsal dönüşümün hızı dikkate alındığında Marksistlerin 1980'lerden itibaren dinin siyasal ve toplumsal yeri/işlevi üzerine yaptığı araştırmaların, 12 Eylül kırılması sonrasında ortaya çıkan ve bugün hâlâ etkili olan durum bağlamında temsil edici bir niteliği mevcuttur.

Marksistler açısından hüsranla biten sonuçları kafalara kazınmış ve etkisi onyıllara yayılacak bir soğukluk ve vülger tutumun kaynağı olmuştur. Bahsi geçen ortam ve yaklaşım biçimi içerisinde, Türkiyeli Marksistlerden bir bölümünün çözümlemelerinde ısrarla yinelenen ve kişisel tercih ve eğilimlerle açıklanması mümkün olmayan yapısal eğilimler ortaya çıkmıştır.

İyi Sorulmamış Bir Soruya Doğru Yanıt Bulunabilir mi?

Türkiye'de tarihsel olarak merkezî siyasetin kıyısında yer alan sosyalistlerin İslamcılar ile uzaklığı, yakınlığı, dayanışma ve/veya işbirliği imkânları, ülke siyasal tarihinin hemen hemen bütün dönemlerinde üzerinde şu ya da bu biçimde düşünülmüş bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ağırlıklı olarak anti-kapitalist bir algı ve gelecek tasarımı çerçevesi içinde şekillenen bu ilgi soyut bir entelektüel merakın değil, aynı zamanda gerekçesini dünyanın içinden geçtiği dönemin dinamiklerinden alan, somut meseleler üzerinden şekillenen bir durumdur. Neredeyse tek kutuplu bir eksen çevresinde tanımlanması olanaklı dünya siyasetinde, ABD emperyalizminin kontrolden çıktığı, farklı coğrafyalarda mazlumların ezilmeye devam ettiği, dünya nüfusunun yarısının temiz içme suyuna ulaşamadığı ve bir sonraki öğün için herhangi bir garantisi olmadan yaşamını sürdürdüğü bir kesitte, tarihsel olarak sınıf eksenli siyaset yapma imkânlarını daraltan bir boyut olarak ortaya çıkan dinsel inanç kavramı, giderek inanmayanları daha çok meşgul etmeye başlamaktadır.

En yalın ifadeyle bu tartışmaları, sosyo-ekonomik bağlamların ve sınıfsal kökenlerin önüne geçen dinsel eksenli aidiyetlerin ezilenler cephesinde yarattığı güç kaybı ve dinin otomatik olarak muhafazakâr ideolojileri beslediği ön kabulüne karşı çıkışla ilişkilendirmek olanaklı görünmektedir. Kapitalist yıkımın toplumsal dokuyu tahrip ederek ilerlediği içinden geçtiğimiz kesitte, toplumsal muhalefet güçlerinin ve bağrında toplumsal muhalefet potansiyeli taşıyan kesimlerin karşı karşıya kaldıkları yıkım karşısındaki yetersizlikleri kendi dışındaki toplumsal mu-

halefet odaklarına yönelik bir bakışı da beraberinde getirmektedir. Soğuk savaş dönemi sonrasının tek kutuplu dünya düzleminde, kapitalist hegemonya, ezdiği kesimlerin rızasını farklı içerikteki mesaj ve vaatlerle elde ederken ve tarihsel olarak din bu ikna söyleminde önemli bir yer tutmaktayken, kapitalist iktidarları yeniden üreten yanılsamaya karşı potansiyel enerjinin daha hacimli bir bölümünü harekete geçirebilecek muhalif bir dayanışma ağı kurmak yönünde arayışlarda da göreceli bir artış olduğu gözlenmektedir. Bahsi geçen türden bir arayışın nedeni, bir yandan anlamlı ve dönüştürücü bir siyasal biriktirme/güç kazanma çabası olarak ortaya çıkarken, bu durumun diğer ve belki de birincisinden daha önemli olan boyutu, kapitalist siyasal aklın bu iki muhalefet odağını birbirine karşı kullanmaktaki mahareti ve bu çizgilerde siyaset yapan birtakım zihni açık unsurların bu tekrara dur deme arzusunda olmalarıdır. Bu bağlamda, bahsi geçen tartışmalara baskın rengini veren dinamik, somut siyasal gereksinimlerden kaynaklanan bir arayış olmakta ve bu çeşitlilik ile doğru orantılı olarak da sosyalistler ve İslamcılar arasındaki ilişkiye ait tartışmalar son derece dağınık ilerlemektedir.

Türkiye'de henüz kuvveden fiile geçememiş olan bir siyasal dayanışma (en azından sınıfsal aidiyetleri öne çekerek karşıt olmamayı başarma) imkanına ilişkin tartışmaların akış mecraları, din ve dindarlığın siyasal örüntüleri, bir üstyapı kurumu olarak dinin potansiyel siyasal enerjisi, bu dünyanın devrimci dönüşümünü esas alan sosyalistlerin/solun öte dünya algısı ve buna tahammül düzeyi, Türkiye'de bu ilişkinin sol açısından biçimlenmesinde önemli bir yeri olan Kemalizm ve anti-kapitalist mücadelenin olası ortak zeminleri üzerinden şekillenmektedir. Ancak, şu ana kadar yapılmış ve yapılmakta olan tartışmaların, düşünsel ve pratik meyve vermesi önünde ciddi engeller mevcut olup bu tartışmaların yöntemine ilişkin sorunlar bu engellerin başında gelmektedir. Yöntem kaynaklı kaygılar dile getirildiğinde, bunun yalnızca okur-yazarların dünyasında anlamı olan bir endişeden çok, konu bağlamında bitmez tükenmez bir patinajın

yorucu verimsizliği ile ilgili olduğunun altı çizilip daha ayrıntılı bir tartışmaya geçilmesi gerekmektedir.

İki ayrı zihniyet dünyasının yüzyıllara dayanan deneyimi üzerine yürütülen karşılaştırmalı değerlendirmeler yapmak, Kemalizmle muhasebe hesabını tamamlayamamış, din ile ne yapacağını bilemeyen, hamlığı bağlamında en üç önermelerin bile hâlâ en fazla prim yapabildiği sol entelektüel zeminimizde bu, mayınlı bir tarlada gezinmek gibi bir şeydir. Konu üzerindeki akademik, kuramsal, tarihsel, güncel-siyasal, ulusal-uluslararası boyutlu yorum ve tartışmaların birbirine geçtiği düşün ortamımızda, konu üzerinde ürettiğiniz düşünceyi bir şişe içine yerleştirip diyalektiğin gelişim nehrine bırakmanız bazen olanaksız olmaktadır. Coğrafyamızda emek ve inanç eksenli adalet ve ahlak arayışlarına ilişkin sistemli düşünme geleneği eski olsa da, entelektüel dünyamıza hâkim yüzeysellik örüntüleri ve sağlı sollu tabular konu üzerinde yol açıcı, iz bırakan bir birikimden bahsetmemize olanak tanımamaktadır.

Örneğin, kuramsal ve/veya metodolojik bir tartışma yaparken, tek boyutlu bir olgusal önerme üzerinden eleştirilmeniz ya da tarihsel bir tartışma yaparken güncel bir örnekle karşılanmanız hayli sık görülebilen bir durumdur. Ülkemizdeki dindar emekçilerin sendikal örgütlenmesini konuşurken/yazarken, 1979 İran örneğini baz alan bir yanıt almanız, 11 Eylül saldırılarını değerlendirirken, Fetullah Gülen cemaati okulları üzerine bir soruyla karşılanmanız, İmam Hatip Okullarının tarihsel işlevini tartışırken, Cezayir'deki FIS (*Front Islamique du Salut*-İslami Selamet Cephesi) deneyimine ilişkin bir sorunla karşılaşmanız ve tartışmanın orada çakılıp kalması sıklıkla rastlanan bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Daha siz hangi halife dönemi, hangi mezhep, hangi tarihsel dönüm noktası ya da hangi sosyalist deneyim, hangi materyalist din algısı vb. diyemeden kaymaya başlayan bir tartışma düzlemi ve her üç beş yılda bir sosyalist bir dergide başlayan ve başladığı yerde kalan tartışmalar. . .

Baştan kararını vermiş yazarların, yalnızca kendileri gibi düşünenlerin diliyle, sadece onlara anlamlı gelen tartışmalar başlatmaları çok sık karşılaşılan bir durum olup, ne bir sonuç getirmektedir, ne de yol açıcı olmaktadır. Bu bağlamda, sol içinden din ve dindar kesim üzerine yapılan yorumları üç grupta toplamak olanaklı görünmektedir. Benim iyimser duygusallar olarak tanımladığım ilk öbekte, ülke sınırları içinde tüm mazlum kategorilerinin yanyana gelmesinde fayda gören ve fakat bu bağlamı kişisel örnekler, grupsal tercihler ve çok kültürcü yaklaşımlar üzerinde tartışmakta olanlar yer almaktadır. Sınıfsal çelişkileri daha düşük ve siyasal iklimleri daha ılıman ülkelerden aşina olduğumuz bir "*hoşgörü*" "*karşılıklı anlayış*" "*özveri*" vb. kavramlar üzerinden kurulan ve hayli popüler olan bu tarzın en önemli özelliği, ancak belli küçük gruplar için anlamlı olan kategorilerde geçerli olması ve sınıf dinamiklerinin olmazsa olmazı olan emek-değer-bölüşüm gibi kavramlar yerine niyet içeren öznel kategorilere dayanmakta olmalarıdır. Burada, düşüncenin temel izlekleri daha çok hümanist kategoriler boyunca ilerlemektedir. Böyle olduğu için de düşünce faaliyeti genellikle etkisiz bir haklar ve hoşgörü dolayımı içinde sönümlenmekte, kalıcı bir sosyal ve siyasal sonuç üretmemektedir.

İkinci grup kötümser realistlerden oluşmaktadır. Sol ve İslam üzerinde kafa yormalarıyla bu konuya ilgili olduklarını gösterseler de, bu grupta yer alanlarca üretilen görüşlerde bilinçli ya da seçilen yöntemdeki eksiklikten kaynaklanan bir kısırlık mevcut bulunmaktadır. Genellikle "*sol*" ve "*İslam*" ile başlayan ve hikmeti kendinden menkul genel önermelerle devam eden kötümser yaklaşımlarda bir "*Ben demiştim, bak yapamadınız.*" hâli gözlenmektedir. Birinci sosyalist dalganın çöktüğü, yeni sol akımların, sosyal demokrasinin ve ulusalcıların birbirinden çok farklı versiyonlarının kendisini "*sol*" olarak tanımladığı bir kesitte, bu son derece geniş sol tanımı üzerinden yorum yapmanın; birbirinden çok farklı İslam anlayışlarının, çok farklı kültürlerin, azınlık çoğunluk durumlarının diyalektiğini göz ardı ederek, tek

bir Müslüman kategorisi üzerinden tanım yapmanın anlamsızlığını görmek ve süreci besleyecek tartışmaları beraberinde getirmeyecek olmasını bilmek için kâhin olmaya gerek yoktur. Gerek İslamcılar arasında ve gerekse çeşitli sollar içinde karından konuşmalar ve rastlantısal örnekler üzerinden kurulan "*sohbet masası teorileri*" kıvamındaki yorumların kimseye bir yararı olmamaktadır.

Üçüncü kategoride bu mesele ile hiç ilişkilenmek istemeyenler yer almaktadır. Gerek sosyalistler ve gerekse İslamcılar içinde bahsi geçen bağlamın bir çıkmaz sokak olduğunu düşünen, bu konuda zihin egzersizi yapmayı gereksiz ve hatta tehlikeli bulup, komplo teorileri içinde değerlendirmeyi tercih edenler bulunmaktadır. Özellikle sola baktığımızda, burada geleneksel dindarlık ile kararlı İslamcılık arasındaki, jipe binen ile "*hayırseverlerin*" yardım kuyruklarında ömrünü tüketenler arasındaki ayrıma kafa yormamayı tercih eden, içinde dine ilişkin geçen bütün tanım aralıklarını peşinen "*gerici*", "*aydınlanma karşıtı*", "*örümcek kafalı*", "*emperyalist ajanı*" vb. şeklinde tanımlayan bu kategorideki bu keskin ilgisizliğin, önceki iki kategoriden en önemli ayrımı, net bir siyasal sonucunun olmasıdır. Bu gruptakilerin, baştan sözünü söyleyen bir ideolojik tercih olarak ortaya çıkan bu durumun dünya üzerinde yükselen dinsel inanç ve akımların etkisi ve dinsel inancı olan ve fakat ayrı sınıf aidiyetleri olanlara yönelik neler yapılabileceği konusunda başarıları sınırlı olsa da, bir siyasal proje olarak önceki iki seçenekten daha net bir şeyler ifade ettikleri kesindir.

Ancak yukarda sıralanan kategorik ayrımların ötesine geçemeyen yaklaşımların sosyalist düşünüş ve siyasetin önünü açmadığı da doğrudur. Yaşamları boyunca, sekülerleşme kuramı doğrultusunda, modern zamanlarda dinin öneminin azaldığını ve azalmaya devam edeceğini iddia edip, son 20 yıldır bu görüşten vazgeçen din sosyologlarının arttığı, Nisan 2010'da yapılan bir kamuoyu araştırmasında "*En önemli düşünsel meseleniz nedir?*" sorusuna % 60 oranında din yanıtının verildiği, dinin toplum-

sal yaşamı etkileme kapasitesinde önemli bir artışın izlendiği bir kesitte dini yok saymanın olanağı yoktur.

Dindarlık ve dinin gündelik yaşama yön verme gücünün arttığı bir düzlemde, bir yandan bu yükselişte kapitalist yabancılaşmanın, emperyalist küreselleşmenin ulusal kimliklerin önemini geriletmesinin ve daha geniş/işlevsel yaşamsal algı izleklerini çağırmasının, gizli servislerin bir yeşil kuşak oluşturma niyeti türünden müdahalelerinin, kapitalist-ekonomik terörün işçi sınıfının gözünü nasıl bağladığının Marksist çözümlemelerini yapmayı sürdürürken, muhalif enerjisi, sınıf kini ve kurtuluş özlemi ile karşımızda duran dindar bir işçi ile ne yapacağımıza da bir an önce karar vermemiz gerekmektedir.

Bu bağlamda Türkiye'li sosyalistlerin tarihleri boyunca akıl almaya teşne oldukları Kemalist dilin ötesinde yepyeni olanaklar ve düşünce kanalları mevcuttur. Bu açıdan kritik öneme sahip olan nokta, şu ana dek sosyalist sol dahil olmak üzere ülke siyasetinde "*dinin toplumsal alana etkisi*" dikkate alınarak yapılan çözümlemelerin "*toplumsal alanın dine etkisi*" göz önünde tutularak geliştirilip zenginleştirilmesidir. Buradaki önemli ayrım, birincisinde salt birinci seçeneğe yönelen tartışmaların Marksistleri, bana göre onlar için en verimsiz alan olan ilahiyat çerçevesi içine çekmesidir. Oysa dinsel inancın içinden geçilen tarihsel, toplumsal süreçten etkilendiği gerçeği üzerinden yapılacak diyalektik bir okuma, daha verimli bir dilin oturtulmasını da beraberinde getirecektir.

Yücel DEMİRER

KAYNAKÇA

TOMBAK, Zeki. (1991), ***Devrimci Politika ve İslamiyet***. İstanbul: Seçki Yayıncılık.

HOBSBAWM, Eric. J. (2006), ***1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik***. Çev. Osman Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Türkiye Solunda Din Kavrayışı

Solun, özelde Marksizmin, din ile olan ilişkisi Marx'ın ünlü "*dinin halkın afyonu olduğu*" tezine referansla hem teoride, hem de pratikte gerilimli bir ilişkidir. Dine ilişkin bu tez, hem Marksistlerin ve solcuların, hem de belirli bir dinsel inanca sahip olanların ve din adamlarının Marx'ın dini reddettiği iddiâlarının dayanağını teşkil eder. Bir tarafta Latin Amerika örneğinde görülebileceği gibi, rahipler solcular ile devrim mücadelesinde savaşıp hayatlarını verirlerken, diğer tarafta Afganistan, İran ve Sovyetler Birliği sonrası Doğu Avrupa ülkelerinde din adamları devrimci mücadelenin karşı saflarında yer almaktadırlar. Hiç şüphesiz, bahsi geçen mücadelelerde farklı saflarda yer alan din adamları bulunabilir. Dahası, ikinci örnektekilerin bir bakış açısından baskı rejimine karşı mücadele ettikleri de iddiâ edilebilir. Ancak, her iki örnekte de dinin ve din adamlarının bir biçimde toplumsal mücadeleler içerisindeki etkilerinin varlığı açıktır. Farklı toplumsal formasyonlarda solcuların din ile olan irtibatları pratikte farklılaşmakla birlikte teori, din ile olan pratik birlikteliği gölgelemektedir.

Türkiye toplumsal formasyonunda ise bahsedilen gerilimli ilişki, solcuların teoride konuya olan ilgisizliği ve pratikte her-

hangi bir birlikteliğin yokluğu ile nitelenebilir. Teorik ilgisizlikle kastedilen, Türkiye toplumsal formasyonuna ilişkin özgün bir teori-pratiğinin yokluğudur. Pratik birlikteliğin yoksunluğu dendiğinde ise Türkiye solcularının herhangi bir dinsel düşünce hareketi ve din adamları ile birlikte hareket etmeyişleri işaret edilmektedir. Söz konusu ilgisizlik ve ilişkisizliği ortaya koyabilmek için öncelikle sol, özelde Marksizm ve din ilişkisine dâir teorik birikimler incelenecektir. İkinci olarak, Türkiye solunun zayıf din algılayışının sebepleri ve pratikteki çelişkilerine odaklanılacaktır. Son olarak, ilgili din anlayışının eleştirisi yapılacaktır.

Marksizm, İdeoloji ve Din Eleştirisi

Marx ve Engels'in çalışmalarında kapitalist toplumsal formasyonlarda dinin konumuna ilişkin tartışmalar bulunabilir. Marx, dine ilişkin tartışmalara sol-Hegelci olduğu ve Feuerbach'ın tartışmalarının etkisinde olduğu dönemlerde çalışmalarında yer vermiştir. Marx'ın ünlü "*din halkın afyonudur*" saptaması, bahsi geçen dönemde yazdığı *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi'ne Katkı* adlı çalışmasında yer alır. Bu cümlenin dine karşı olumsuz bir tutum îmâ ettiği iddiâ edilmekte ve solun din karşıtlığına kanıt olarak gösterilmektedir. Ancak, bu tezin gerçekten kavranabilmesi ve anlaşılabilmesi için metnin bütününe göz atmak gereklidir.

> Din karşıtı eleştirinin temeli şudur: Din insanı değil, ***insan dini yapar***. Din, esasta ya kendisine henüz ulaşmayı başaramamış ya da kendisini bulup yeniden kaybetmiş insanın öz bilinci ve izzetinefsidir. Ama *insan* dünyanın dışında pinekleyen soyut bir varlık değildir. İnsan, ***insanın dünyası***, devlet, toplum anlamına geliyor. Bu devlet ve toplum ***dünyanın tersine çevrilmiş bilinci*** olan dini üretir, zira devlet ve toplum alt üst olmuş bir dünyanın kendisidir. Din, bu dünyanın genel teorisini, onun ansiklopedik özetleme kitabını, onun halksal mantığını, [...], ahlaki müeyyidesini, biricik tamamlayıcısını, teselli ve mazeretinin evrensel temelini oluşturuyor. ***İnsani varlığın*** herhangi bir gerçek hakîkate kavuşamaması sebebiyle o insani varlığın *hayali gerçekleşmesidir*. O halde dine karşı mücadele, dolaylı olarak dinsel aroması din olan dünyaya karşı mücadeledir.

> *Dinsel* sıkıntı, hem gerçek ıstırabın bir ***dışavurumu*** hem de gerçek ıstıraba karşı bir ***protestodur***. Din ezilen insanın feryadını, kalpsiz bir dünyanın hissiyatını, tinin dıştalandığı toplumsal koşulların tinini oluşturuyor. Din, ***halkın afyonudur*** (Marx, 1997: 191-192). [A.B.Ç. E.A-K.Y.]

Yukarıda pasaj, Marx'ın diyalektik kavrayışının ifadesidir. Din, bir yandan toplumsal işlevi nedeniyle mahkûm edilirken, bir yandan da içerdiği karşı çıkış ve "*daha iyi bir dünya özlemi*" üzerinden kavranmaya çalışılmaktadır. İnsanın yabancılaşması olarak kavranan din düşüncesi, henüz sınıfsal olmayan bir analize tâbidir. Dine ilişkin bir kavrayış hâlâ Feuerbahçı bilinç tartışmasında çakılı kalmıştır. Marx ve Feuerbach, dinin insanı değil, insanın dini yarattığını söyleyerek dini "*ayakları üzerine*" oturtmuşlardır.

Dinin tarihsel ve toplumsal bir gerçeklik olarak kavranması, Marx'ın ideoloji kavramı tartışmalarını yaptığı, ilk baskısı 1846 yılında yapılan *Alman İdeolojisi* kitabı ile başlamıştır. İlgili kitapta Marx, dini ideoloji kavramı çerçevesinde tartışır. Feuerbach'ın insanın yabancılaşması olarak dinsel kendine yabancılaşma düşüncesi iki farklı dünya varsaydığı için terk edilir (bkz. Marx, 2008: 22; 26). Fikirler ve gerçek dünya arasında yapılan ayrımın reddine ve dinin fikirler dünyasındaki bir bilincin çarpıtılmış halinden çok, gerçek dünyanın çelişkilerinden kaynaklandığı düşüncesine vurgu yapılır. Böylelikle din, dünya ötesi ve aşkın, tarihsiz ve mekânsız özelliklerinden arındırılıp tarihsel ve toplumsal koşullar içerisine yerleştirilir. İnsanın kendine yabancılaşması olarak din, verili bir insan özünü varsayarken; tarihsel ve toplumsal bir görüngü olarak din, maddî üretimin ve onun toplumsal ilişkilerinin toplumsal düşünce, tasavvur ve bilinç biçimlerinden biri olarak kavranır. Bu kapsamda da kültürel ideolojik bir görüngü olarak din, Marx'ın eserlerinde ayrıcalıklı yerini yitirir.

Marx'ın *Alman İdeolojisi*'ndeki ideoloji analizi, egemen sınıfların ideolojisi kavramı çerçevesine yerleştirilebilir. Maddî

üretim araçlarına sahip olanların fikirlerinin aynı zamanda dönemin egemen fikirleri olduğunu belirten Marx (2008: 75) , maddî üretim araçlarına sahip olmayanların da bu hâkim egemen düşüncelere tâbi olduğunu belirtir. Söz konusu analiz maddî üretim ile ideoloji arasında mekanik bir belirleme ve simetri ilişkisi kurar. Dahası egemen ideolojinin egemen sınıf tarafından üretildiği iddiâ edilmektedir. Bu bağlamda din gibi belirli tarihsel süreklilik içeren bir ideolojik fenomenin açıklanması zorlaşır. Öte yandan egemen olan fikirlerden ve ideolojiden bahsediyorsak, ister istemez egemen olmayan düşünceleri varsayıyoruzdur (Eagleton, 2005: 76). Belki de Marx'ın söylemek istediği eski döneme ait egemen ideolojilerin ve o anda farklı sınıflar tarafından üretilen ideolojilerin egemen ideoloji tarafından dönüştürüldüğüdür. Böylelikle dinin de egemen ideoloji tarafından dönüştürüldüğünü, Marx'ın buradaki tespitleriyle tutarlı olarak, iddiâ edilebilir.

Gramsci (2010)'nin hegemonya analizi Marx'taki egemen ideoloji kavrayışındaki eksik alanları tamamlamaktadır. Egemen ideoloji kavramı, fikirlerin ve düşüncelerin sınıfsal içeriğine dikkat çekmekle birlikte diğer sınıfların "*tâbiliğine*" yaptığı vurgu ile indirgemeci ve belirlenimci îmâlar içermektedir. Hegemonya kavramı ise egemen ideolojinin diğer sınıfların ideolojileri ile ilişkisine dikkat çeker (Eagleton, 2005: 168). Bu bağlamda, egemen ideolojinin diğer ideolojileri de içererek- zorunlu olarak hepsini içermeyebilir- şekillendiğini ve diğer ideolojileri şekillendirdiğini ve dolayısıyla diğer sınıflara belli ölçüde tavizlerle işlediği iddiâ edilebilir. Din ideolojisi de belli özgün tarihsel ve toplumsal koşullarda egemen bir ideolojinin parçası haline gelirken, bir başka özgün koşullarda egemen ideolojinin dışında konumlanabilir. Gramsci'nin analizi belirli ölçüde ideoloji kavrayışını zenginleştirmekle birlikte ideolojinin pratiğine ilişkin sorular konusunda sessiz kalır.

İdeolojinin nasıl işlediği, somut olarak nereden kaynaklandığı ve nasıl korunduğu Althusser'in ideoloji analizinin temel so-

runlarını oluşturur. Öyle ya, kapitalistler kapı kapı dolaşıp kendi ideolojilerini anlatmıyor, kendi fikirlerini ve düşüncelerini yerine getirmeyenleri ıslak sopa ile dövmüyorsa ideoloji nasıl pratiğe dökülmektedir? Althusser, ideolojinin nasıl işlediğine dâir soruya, üretim ilişkilerinin yeniden üretiminin esaslı parçasını oluşturan ideolojinin kendisinin bir pratik olduğunu belirterek cevap verir. Söz konusu saptama, ideolojinin fikirler ve inançlar dünyasına ait bir şey olmaktan ziyâde toplumsal üretim ilişkileri ile kurduğumuz ilişki olduğunda ısrar eder. Bu ilişki çeşitli biçimler alabilir, ama daha ziyâde farklı biçimler bir arada, birlikte bulunur. Bir işçinin her gün işe gitmesinin sebebi, erkekse eğer bir evde aileyi geçindirmekle yükümlü olanın erkek olduğuna inanmasından (ataerkil ideoloji), dindar ise dinin insanın rızkını çalışarak kazanması gerektiğine dâir buyruğunu yerine getirdiği düşüncesinden (dinsel ideoloji), milliyetçi ise vatanına hizmet etmesinin çalışarak mümkün olduğunu benimsemesinden (milliyetçi ideoloji), neden çalıştığı konusunda kafası karışık biri ise çalışmadığı zaman aç kalacağını anlamış ya da daha önce tecrübe etmiş olmasından ("*piyasa*" ideolojisi) kaynaklanabilir. Bu örnekler farklı toplumsal ilişkiler için de çoğaltılabilir; insanın siyasete atılma davranışının vatan millete faydalı olma, işçi sınıfının kurtuluşu için mücadele etme, güç, saygınlık ya da kişisel çıkar elde etme sâiklerine dayanması mümkündür. Genellikle toplumsal ilişkilerde bahsedilen güdü, fikir ve inançların hepsi farklı şekillerde aynı anda işbaşındadır ve egemen toplumsal ilişkilerin yeniden üretiminde esaslı rol oynarlar.

Bahsedilen ataerkil, milliyetçi, dinsel vb. ideolojiler, kapitalist üretim ilişkilerinden kaynaklanmamış olsa da kapitalist toplumsal formasyonlarda, zorunlu olmasa da, egemen ideolojiye eklemlenerek egemen toplumsal ilişkileri yeniden üretirler. Ancak, bahsi geçen ideolojilerin egemen ideolojinin parçası haline gelmesi kendiliğinden gerçekleşmez. Althusser, egemen ideolojinin üretildiği yer olarak devletin ideolojik aygıtlarını adres gösterir. Devlet kelimesi burada yanıltıcı olabilir; aslında Althusser daha

çok aile, kilise/cami/havra, sendika, okul vb. kurumları/yapıları kasteder. İlgili kurumlar, egemen ideolojinin üretildiği toplumsal yapılardır. Elbette bu kurumlar, sadece ve zorunlu olarak egemen ideolojinin üretildiği yapılar değildir, farklı ideolojileri ve hatta bazen muhalif ideolojileri üretebilir; okulda ortaya çıkan öğrenci hareketleri, kiliselerde örgütlenen toplumsal adalet hareketleri örneklerinde olduğu gibi. Ancak bahsi geçen kurumlar, devlet aygıtları tarafından hukuk yoluyla düzenlenir ve denetlenir. Egemen ideoloji de böylelikle devlet aygıtları dolayımıyla kendi üretiminin ilgili kurumlarda gerçekleşmesinin koşullarını garanti eder. Kapitalizmde ailenin çekirdek aile haline gelmesi, okullarda müfredatların devlet tarafında belirlenmesi, dinsel ibadet yerlerinin ve kurumlarının devlet kurumlarına tâbi olması gibi örneklerde görülebileceği gibi, egemen ideolojinin üretildiği kurumlar genellikle devlete bağımlıdırlar ve tam da bu yüzden devletin ideolojik aygıtları olarak adlandırılır.

Yukarıda belli başlı bazı tartışmaları özetleyerek Marksizm içerisinde din ideolojisini kavrayıştaki zenginliklere dikkat çekmek istedik. İlgili tartışmaların ışığında, öncelikle Marx'ın din kavrayışının diyalektik olduğunu ve dini, özgün içeriği ve muhtevası anlamında, doğrudan reddetmediği saptanabilir. Dahası, Marx'ın egemen ideoloji tartışmalarından çıkarsanabilecek olan din ideolojisinin egemen ideoloji ile olan ilişkisinin irdelenmesinin gerekliliğidir. Gramsci'nin hegemonya analizi ise din ideolojisinin doğrudan egemen ideolojiye tahvil edilemeyeceğine ve sınıf mücadelesine açık olduğuna işaret eder. Gramsci'nin analizini tartışan Althusser, ideolojiyi belli kurumsal yapıların ve dolayısıyla devletin alanına yerleştirerek, ideolojinin işleyişinin pratik oluşuna vurgu yaparak din ideolojisinin egemen ideolojiyle ile olan ilişkisinin koşullarını açıklar. Sonuç olarak, Türkiye'de hem Marksistler, hem de aksi taraftan din üzerine yazan çizenlerin genel olarak Marksistlerin ateist anlayışa dayanarak dini reddettiklerine dâir "*sağduyusu*" sorunlu bir kavrayıştır.

Kemalist Hegemonya ve Din

Türkiye solunda din ideolojisi sorununa olan teorik ilgisizlik ve pratik yoksunluk açıklanması gereken meseledir. Türkiye soluna yöneltilen genel eleştiriler içerisinde bahsi geçen din sorununa ilişkin ilgisizlik ve yoksunluk ön sıralarda yer alır. Eleştirilerin hâkim bir kısmı, Türkiye'de solun din kavrayışının Kemalist hegemonyanın etkisi altında şekillendiğini belirtir. İlgili eleştiriyi kavrayabilmek için Kemalist hegemonyanın din ideolojisi ile olan ilişkisine odaklanmak gereklidir.

Kemalist hegemonyanın din algısında esas belirleyenin Comtecu bir bilim anlayışının yattığı sıklıkla iddiâ edilir. Comte, insanlık tarihinin *Üç Hal Yasası* çerçevesince teolojik, metafizik ve pozitif evrelere bölündüğünü belirtir. Pozitif evrenin egemen inanç ve örgütlenme sistemi "*bilim*"e dayanır. Din böylelikle teolojik bir evreye gönderilerek "*gerici*" addedilir.

Kemalist devrim, az gelişmiş bir toplumsal formasyonda bir burjuva devrimi olarak okunmalı ve üzerinde eylediği toplumsal formasyondan kaynaklı özgün konumu göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda Osmanlı mirası ve kapitalistleşme ya da modernleşme arasındaki gerilimli ilişkinin varlığı öne çıkar. Osmanlı'da toplumsal ilişkilerin yeniden üretimi için esaslı bir role sahip dinsel düşünce, Kemalist devrim tarafından reddedilme eğilimindedir. Eski egemen ideolojiden kopuş için gerekli olan bu eğilim, laiklik ilkesi çerçevesinde tanımlanmış ve gerçekleştirilmeye çabalanmıştır. Kurtuluş savaşı boyunca din adamları ve onların belirtilen dönem içerisinde muhalif ideolojisi ile ittifak içerisinde olan Kemalist ideoloji, kendi egemenliğini tesis ettikten sonra dinsel düşünceyi kendi konumu içerisinden şekillendirmekte başarılı olmuştur. Ancak söylemsel düzeydeki gerilim devamlı olmuştur. Söz konusu gerilim, Kemalist burjuva devriminin toplumsal temellerinden yoksun oluşunda bulunabilir. Ama bu, Kemalist devrimi "*yukarıdan devrim*" olarak tanımlayarak onun hakkında olumsuz îmâlarda bulunanların savına dayanmaz. Ka-

pitalist üretim ilişkilerinin küresel doğası ele alındığında, aslında devrimin tarihsel ve toplumsal temellerinin oluştuğu ve yukarıdan değil "*toplumsal*" olduğu dahi iddiâ edilebilir. O zaman Kemalist devrimin ideolojik toplumsal temellerinden yoksun olduğu ifadesi daha doğru bir tanımlamadır.

Kemalist devrimin ideolojik toplumsal temellerin sağlanması için farklı düzenlemeler ilke ve inkılâplar düzeyinde ortaya konmuştur. Söz konusu çerçevede, söylem düzeyinde din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması ilkesel düzeyde kabul edilmiştir. Aslında bu ilke, Osmanlı yönetiminin meşruiyet temellerinin dinsel düşünce ile temellendiriliyor olmasına referansla, yeni devletin farklılığına vurgu yapmaktadır. Diğer bir deyişle, yeni siyasal iktidarın konum ve eylemlerinin meşruiyet temelini laiklik ilkesi oluşturur ve bu anlamda laiklik "*kurucu*" bir nitelik arz eder. Bu bağlamda, Kemalist ideolojinin ve siyasal iktidarın temelini ilgili ilkenin oluşturduğu iddiâ edilebilir. Öncelikle laiklik ilkesi, dönemin koşullarında Kemalistlerin, yeni kurulan devleti İslamî düşünceye referansla meşru temellerine oturtmaya çalışanlara karşı siyasal iktidar mücadelesinde vazgeçilmez bir unsuru oluşturur. Bu anlamıyla laiklik ilkesi, "*dinin siyasete alet edilmemesini*" vurgular. Marksist terimlerle bu kavrayış, dinsel düşüncenin egemen ideolojinin bir parçası olmasının, ancak egemen ideolojinin koşulları içerisinden ifade edilmesine şartına bağlı olduğunu gösterir; Kemalist ideoloji, dinin nasıl olması gerektiğine dâir sınırları çizer. Genel olarak Kemalist ideoloji, dini bireylerin vicdan hürriyeti alanına sıkıştırmıştır.

Diğer yandan laiklik ilkesi dolayımıyla sınır çizme işlevi, toplumsal ilişkilerin dayandığı meşruiyet zemininin de dönüştürülmesini içerir. Bu çerçevede hukuk, ekonomik faaliyetler, aile, eğitim vb. kurumsal yapıların işleyişinde "*Batılı*" diğer deyişle kapitalist üretim ilişkileri tarafından şekillenmiş değerlerin egemen olması amaçlanır ve ilgili değerler bahsi geçen yapılar dolayımıyla garanti altına alınır. Elbette dinsel düşüncenin egemen ideoloji ile eklemlenmesinin farklı biçimleri mümkün iken

Kemalist ideoloji nesnel koşullar nedeniyle İslamî düşünceyi sınırlandırarak şekillendirmiştir. Ancak bu sınır çizme işlevinin kendisi, sınırların ne olduğuna dâir bir yol haritasını içermez. Bu işlev farklı biçimler alabilir ve dönüşebilir; bazen dine doğrudan, ezanın Türkçeleştirilmesi vb. müdahaleleri içerirken, bazen de başörtüsünün kamusal alana çıkışının yasaklanması vb. sınırlandırmalar olarak gerçekleşir.

Kemalist ideoloji ile dinsel düşünce arasındaki ilişki herhangi bir ilişki gibi değişmezlik içermez. Söz konusu ilişki, tarihsel ve toplumsal koşullara bağlı olarak sürekli bir şekilde yeniden düzenlenir ve dönüşür. Çünkü egemen sınıf ve onun çıkarları yekpare bir bütün oluşturmaz ve dolayısıyla hegemonya, sadece egemen sınıfın çıkarlarının ezilen sınıfların çıkarları arasındaki ilişkileri düzenlemez, ayrıca egemen sınıfın kendi içerisindeki farklı kesimlerinin farklı çıkarlarının birlikteliğini de sağlar. Bu kapsamda, Kemalist hegemonya çıkarlarını gerçekleştirdiği egemen toplumsal sınıflar tarafından da, bu sınıfların değişen çıkarları doğrultusunda dönüştürülmeye çalışılır. Egemen sınıfın farklı kesimleri hegemonya içerisindeki konumlarını değiştirebilmek ve hegemonya içindeki konumlarını egemen hale getirebilmek için ezilen sınıfla olan ilişkilerini yeniden gözden geçirmiştir. Bu çerçevede de Kemalist hegemonyanın meşruiyet zemini olan laiklik ilkesini, yani egemen ideolojinin din ile olan ilişkisini dönüştürmeye yönelmiştir. CHP içerisindeki farklı toplumsal çıkarlara sahip olan "*toprak ağa*"larının yönelimleri, söz konusu bağlamda Kemalist hegemonyayı dönüştürme çabasını içermektedir.

Demokrat Parti'nin sözcülüğünü yaptığı toplumsal sınıf kesimleri, varolan hegemonya içerisindeki konumlarını baskın hale getirebilmek, meşruiyet ve destek kazanabilmek için, Kemalizmin karşısında "*halkın ideolojisi*" olarak konumlandırdıkları dinsel düşünceye başvurmuşlardır. Ancak, kurulan ilişki yine egemen sınıfın ideolojisinin belirleyiciliğinde gerçekleşmekte ve dolayısıyla dinsel düşüncenin dönüştürülmüş bir biçimi ile mu-

hatap olmaktadır. Diğer deyişle, iddiâ edilenin aksine, halkın kendisi ve ideolojisi herhangi bir siyasal temsiliyete kavuşmamıştır.

Hegemonya içerisindeki bu dönüşümlerin gerçekleşebilmesinin koşulları ayrıca onun dünya konjonktüründeki diğer ideolojik yapılarla ilişkisi ile de yakından bağlantılıdır. Soğuk Savaş döneminde Sovyetlerin varlığı ve "*komünizmle mücadele*", dinsel düşünce ile kurulan ilişkinin dönüşmesine imkân sağlamıştır. Ayrıca var olan uluslararası ve ulusal ortam, milliyetçi ideolojinin de dönüşümünün koşullarını mümkün kılmıştır. Bu bağlamda dinsel düşünce milliyetçi ideoloji ile eklemlenerek egemen ideolojinin ve dolayısıyla hegemonyanın bir parçası haline gelmiştir. Ancak, bahsedilen hegemonyanın dönüşümünün tamamlanmış, olmuş bitmiş bir süreç olarak görülemez. Kemalist ideoloji, bir yandan geçerliliğini sürdürürken hegemonik olma mücadelesi veren Türkçülük-Milliyetçilik ve İslamcılık-dinsel düşünceleri ile rekabet ederek, bazen ittifaklar, bazen de diğerini alt ederek kendisini egemen olarak var edebilmiştir. İlgili ideolojilere etkin olmasının nedenleri tarihsel ve toplumsal koşullarda bulunabilir. Egemen ideoloji olmaları kapitalist toplumsal koşullarının yeniden üretilmesinde oynadıkları işlevde saklıdır. İthal ikameci birikim rejimi ya da ihracata yönelik birikim rejimi taraflarının üzerinde anlaştığı koşullar olmakla birlikte ayrılık, uygun projelerin geliştirilmesinde açığa çıkmaktadır.

Yukarıda egemen ideoloji ve hegemonya kavramları dolayımıyla bir analize girişiğimiz Kemalist hegemonyanın ve içindeki egemen ideolojilerin sorunsuz ve başarılı olduğu işlediğini iddiâ etmek mümkün değildir. Dahası, bahsedilen hegemonya ve içerisindeki egemen ideolojiler yekpare bir bütün oluşturmazlar ve sürekli yeniden üretilmek zorundadırlar, farklı eklemlenmeler ve dönüşümlerle etkin olurlar. Bu mücadeleler sürecinde kapitalist toplumsal ilişkilerin belirleyiciliği ve kapitalist devletin ideolojik aygıtlarının düzenleyiciliği devamlı işbaşındadır.

Türkiye Solu ve Din İdeolojisi

Kapitalist üretim ilişkilerinin ve kapitalist devletin ideolojik aygıtlarının düzenleyiciliğinin verili olduğu koşullarda, süreç içerisinde egemen ideolojinin ve hegemonyanın karşısında egemen olmayan toplumsal sınıfların ideolojisini egemen kılmaya çalışan ve karşı-hegemonyasını tatbik etmeye talip bir sosyalist alternatifin imkanları neler olabilir? Dahası, sosyalist bir alternatifin toplum içerisindeki diğer ideolojilerle olan ilişkisi ne olmalıdır ve diğer ideolojiler hangi koşullarda karşı-hegemonyanın parçası olabilirler? Bu ve benzeri sorular Türkiye solunun dinsel düşünce ile olan ilişkilerinde belirleyicidir.

Bahsi geçen soruların dinsel düşünce ile olan ilişkilerin düşünülmesinde ve uygulanmasında teorik ilgisizlik ve pratik yoksunluk ile karşılandığını yukarıda belirtmiştik. Öncelikle bahsi teorik ilgisizlik konusuna odaklanalım. Türkiye solunu teoride din sorununu kavramasında ilgisizlikten bahsetmek, din konusunda çalışmaların olmadığı ya da farklı amaçlarla yapılan çalışmalarda din konusuna ilişkin paragrafların ve bölümlerin olmadığı anlamına gelmez.

Temasın Sağlanışı

Şöyle bir gerçeği çok yakından biliyoruz ki, gündelik yaşam içerisinde egemenlerin öngörüleri ve belirlenmiş usullerin dışında kitlelerin siyasete dahil olma isteği başladığında, egemen sınıflar için ucu açık risk grupları da oluşmaya başlamaktadır. Bu yüzdendir ki, siyaset ve ideolojik konumlanmalar mümkün olduğunca devlet aygıtları yardımıyla belirli bir dizgede kontrol edilmeye çalışmıştır. Özellikle risk grupları toplamı içinde başlıca tehdit unsuru sosyalist siyaset olmuştur. Tarihsel örnekleri içinde Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (THİF) ile Türkiye Komünist Partisi (TKP) iki kritik örnektir. Çünkü her iki siyasî parti, kurulduklarından kısa bir süre sonra kapatılmış, kadroları suikastlara uğramış ve kitlelerin cisimleşmeye başlayan siyasî

eğilimlerini manipüle edebilmek için aynı isimler altında devlet tarafından yeniden kurulmuştur.

Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası

07 Kasım 1920'de kurulan THİF, Ankara merkezli komünist bir partiydi. Komünist kelimesine tekabül edecek biçimde "*iştirakiyun*" kelimesini kullanmışlardı. Dönemsel koşullar itibariyle partiyi geçmişteki ve günümüzdeki diğer komünist partilerden ayıran özelliği, İslam ve Müslümanlık kavramlarını basit birer ajitasyon ve propaganda aracı olarak kullanmasından ziyâde, komünizm ve İslam'ı yan yana getirmeye çalışmasıydı. THİF'in kurucularından ve parti başkanı olan dönemin Tokat milletvekili Nazım Rensor'a ve diğer üyelerine göre İslam ve komünizm birbirine gelişigüzel eklenebilecek aparatlar değil; birbirini tamamlayıcı iki düşünce idi. İdeolojik kesişimin merkezinde iki kategorik vurgu yer alıyordu. İlki, ekonomik; ikincisi, ideolojik. Özetlemek gerekirse parti, ezilen sınıfların, emekçilerin ve kapitalist sistemde çalışmasına rağmen hak ettiği yere gelemeyen yoksulların hakkını savunan ve onların aslî hakîkati olarak görülen komünist vurguların İslamî görüşlerle kardeş olduğunu göstermeye çalışıyordu (Akbulut, Tunçay 2007). Bu kuramsal çabayı güçlendiren İslamî argümanlar ise İslam tarihi içerisinden çıkıyordu: Dünyaya "*aşağıdakilerin penceresinden*" bakmak, peygamberlerin ve din ulularının, yoksul, ezilmiş ve yalnız insanların yanında olduğunu[1] söyleyerek ideolojik eklemlenmeyi sağlamlaştırmaya çalışıyorlardı. Çünkü THİF'in siyasal görüşlerine göre, İslam dini tarihsel dönemi içerisinde peygamberin ve din büyüklerinin edimlerinden, hadislerinden, fıkıhlarından ve özünden sapma göstermişti. İslam dini, gerek toplumsal kontro-

1 "*1920 Aralık ayı içinde parti yetkilileri, üyelerini ve halkı aydınlatmak üzere iki konferans düzenledi. Dönemin öncelikli gündemini konferansların konularından izlemek mümkün. İlk konferans 'Komünizm ve Kadınlar ile İslam ve Komünizm', ikincisi ise 'Rus Bolşevizmi İşgal Olabilir mi? ve Batı ile Anlaşmak Anadolu Proleterleri İçin Faydalı mıdır?' temalarına ayrıldı.*" Hamit Erdem, 26-12-2010, "http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?a Type=RadikalEklerDetayV3&Date=&ArticleID=1034209&CategoryID=42

lün önemli bir aracı olarak gerekse siyasetteki klientalist ilişkileri devam ettirebilmek için egemen sınıfların sıkça başvurduğu baskı aygıtına dönüşmüştü.

Parti perspektifindeki ideolojik ve ekonomik kesişme dönemin kapitalist üretim ilişkilerini zora sokabilme ihtimalini saklı tutuyordu. Çünkü THİF, dini belirli bir yaşam seviyesinin üstündekilerin "*dini*" olmaktan ziyâde "*yere indirmeye çalışıyordu*" (Akbulut, Tunçay 2007) . Egemen sınıfların din anlayışını yeniden biçimlendirme iddiâsında bu yorumlar nedeniyle parti dönemin ileri gelenlerin gazabına uğradı. Meclisteki dönemin ileri gelenleri içerisindeki "*eşraf-ağa-hoca*" triosu THİF'nın İslam ve komünizm arasında kesişim yaratma çabalarına karşı-propaganda başlattı. Dönemin Kemalistleri ise karşı-propaganda sürecinde dolaylı destek sundular. Çünkü tarihsel-toplumsal açıdan ülke nüfusunun çoğunluğunun köylü olması ve bilinç düzeylerinin köylülük psikolojisi formuyla işlemesi, Kemalistlerin söylemleri önündeki en büyük engeldi. Özellikle askere alma, vergi toplama ve yurttaşlık kriterlerini benimseme noktalarında Kemalist ilkelerden uzak duran kırsal bölgede yaşayan kitlelerden bazıları, yerel isyan birliklerine katılıyordu. Kemalist kadrolar etno-seküler inşa sürecinde taktiksel değişikliklere yöneldiler. Kırsal kesimlere yapılan çağrılara açık olmayan kitlelere, otantik önderlikler aracılığıyla ulaşılmaya çalışıldı. Eşraf, tacir, şeyh ve din adamları ile pratik-ideolojik düzeyde etkileşim yaratılarak ulaşılamayan kitlelere propagandalar yapıldı. Kemalistler ile bölgenin ileri gelen otantik önderleri yapılan bu pazarlık, dolaylı olarak kırsal kesimdeki statükonun güçlendirilmesiyle sonuçlandı. Nitekim yeni statüko için de üstü kapalı yeni bir anlaşma yaptılar (Ahmad 2006: 95-96). Bu anlaşmaların bir veçhesi THİF'in 1921'de kapatılmasıyla sonuçlandı.

Kemalistler tarafından hegemonyanın inşası sürecindeki pragmatik ilişki kurma biçimleri, THİF'in tekrar açılmasına imkan vermişti. Anti-emperyalist direnişi partinin önemli bileşenlerinden kabul eden THİF kadroları, emperyalist güçlere karşı

mücadeleye başta Sakarya Savaşı'nda ve diğer savaşlarda destek sunmuşlardı. Bu destek, 1921'de tekrar faaliyet izni verilmesini sağlamış olsa da, Ankara'da ilk kongrelerini toplamaları nedeniyle "*izinsiz kongre faaliyetinde bulunmak*" suçu 1922'de kapatılmaları ile sonuçlanmıştı. Ayrıca, ikinci kez kapatılmalarından bir yıl sonra partinin kadroları hapsedildi (Çavdar 1995).

Kıvılcımlı

İlk dikkat çekici çalışma Hikmet Kıvılcımlı'nın *Dinin Türk Toplumuna Etkileri* başlıklı çalışmasıdır. Kıvılcımlı'nın analizi, doğrudan kendi tarihsel ve toplumsal koşulları ile ilgili olmamakla birlikte, din konusunda özgün bir konumdadır. Din konusunda diyalektik bir kavrayışa sahip olan çalışma, toplumun din üzerinde ve dinin toplum üzerindeki etkilerini Türk tarihi üzerinden incelemeye girişir. Kıvılcımlı(1996:17) meselenin "*...hangi elle tutulur, somut şartlar içinde, toplumun dine ve dinin topluma neden ve nasıl etki yaptığını araştırmak ve bulmak*" olduğunu belirtir. Kıvılcımlı'ya (1996: 43) göre, geniş anlamda din, toplumcul bir olay iken, özel anlamda, toplumda insan kişilerin düşünce ve davranışlarına, kişiler üstü güçlerin etkilerini yorumlayarak uygulayan, teorik bir dünya görüşü ve pratik evren düzenidir.

Dini belirli toplumsal düzenin bir sonucu olarak kavrayan Kıvılcımlı, farklı din anlayışlarını farklı toplumsal düzenlere denk düştüğünü iddiâ eder. Eşitlik ve kardeşlik ilkelerine dayalı toplumsal düzenin egemen olduğu ilin dinine siyasal sistem denileceği gibi, erkek ve kadın arasında toplumsal zıtlıkların ortaya çıktığı toplumsal düzen İlhanlığın dinî ahlak sistemi olarak adlandırılır (Kıvılcımlı, 1996:43). Burada dinin toplumsal işlevinin farklı toplumsal ilişkiler içerisinde farklılaşmasına dikkat çekilmektedir. Türklerin İslam dinine geçişi ise farklı bir üretim ilişkilerinin egemen olmasına bağlanmaktadır. İslam dini, Türklerin kanbağına dayanan göçebe toplumsal düzenlerinin dönüşüp yerleşik -toprağa bağlı- hiyerarşik toplumsal düzene geçişini sağlamıştır (Kıvılcımlı, 1996:63-79). Pre-kapitalist dönem içeri-

sinde dinin toplumsal ilişkilerin düzenleyicisi olarak rolünü anlatan Kıvılcımlı (1996: 9), dinin tarihselliğini ve mekânsallığını analizinin temeline yerleşmektedir.

Elbette, Kıvılcımlı din kavrayışını teorik olarak tutarlı ve bütünlüklü olarak ortaya koymakla kalmamış, bu kavrayışı kendi siyasal pratiği aracılığıyla gerçekleştirmeye de çalışmıştır. Kıvılcımlı'nın kuruculuğunu yaptığı Vatan Partisi'nin (1954) program ve tüzüğünde din konusunda herhangi bir tavır alınmamasına rağmen, Kıvılcımlı'nın *Eyüp Sultan Konuşması* söylemsel düzeyde Türkiye sosyalistleri arasında özgün bir yer tutmaktadır.

> İslamın büyük prensibi, hepimizin bildiği gibi: "Leyse lil insane illâ mâ seâ" der. (Yani: İnsan için, çalışmaktan , emekten başka her şey yalandır) der. İşte, o büyük hakîkat: Aradan binlerce yıl geçtikten sonra bugün, dünyanın en ileri memleketlerinde dahi, tek büyük İÇTİMAİ HAKİKAT, insanlığın bulabildiği en büyük hakîkat olarak tanınmıştır. Bugün insanlığın yarattığı değer: EMEK üzerine kurulur. Avrupa'nın en büyük iktisat alimleri, İngiltere'nin klasik iktisatçısı denilen Adam Smith'ler, Ricardo'lar: binlerce senelik insan ilminin neticelerini toplarken, o hakîkati bulabilmişlerdir: "Leyse lil insane illâ mâ seâ!" hakîkatini: "Değer, insanın emeğinden doğar" şeklinde ifade etmişlerdir... İşte Vatan Partisi'nin prensibi de, her şeyin temelinin, memleket siyasetinin de üzerinde kurulması icabeden temelin EMEK olması lazım geldiğini ifade eder. (Vatan Partisinin 15.10.1957 Salı günü saat:13.00 - 17.00 arasında Eyüp Meydanı'nda takip ettiği açıkhava toplantısında Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın diktafonla tespit edilen konuşmasıdır.)

Temasın Yitimi

Bir sınır çizgisi çekerek, Türkiye'deki sol örgütlerin geçmişteki ve hâli hazırdaki din ile olan ilişki biçimlerini incelemeye başladığımızda, dinî düşünceyi esaslı biçimde inceleyen teorik çalışmaların bir elin beş parmağını geçmediğini görürüz. Bu duruma neden olan sâiklerin başında, Kemalist hegemonyanın kuruluş anından itibaren getirdiği almaşık ilkelerin kolayca alımlanabilir oluşu gelmektedir. Açarsak, Kemalist altı okun ana ereği teritoryal ve toplumsal yeniden inşadır. Teritoryal düzey, devlet

aygıtını içerecek biçimde eski kurumlarının tüm uzantılarının silinmesini amaçlamaktadır. Eskinin bürokratik ve diplomatik ilişkilerinden ölçü, dil ve hizmet mantığına dek -başarılabildiği ölçüde– bir dizi tasfiye operasyonu gerçekleştirilmiştir. Ancak bu operasyonel süreci destekleyecek detay, toplumsal düzeydeki ayarlamada yatmaktadır. Toplumsal olarak, kurumlarla desteklenen, etno-seküler inşa süreci tamamlanabildiği oranda "*yeni*", "*eskiyi*" toplumsallıktan söküp atabilecektir. Ki, bu süreç sadece anaakım siyaset ve ideoloji düzeyinde bir seyir izlememiştir. Sosyalizmin kabul gören diyalektik ve toplumsal materyalist cephesinde sınıfların gelişmesini engelleyen arkaik sistemi yıkan her toplumsal-siyasî olay "*kazanım*" başlığında değerlendirildiği için, Kemalist kadroların 1920'lerden 1930'ların ortasına uzanan ideolojik önderlik işlevi, sosyalistlerce genel olarak olumlanmıştır. Bu olumlamanın arkasında sosyalistlerin feodal üretim bağlarını çözen Kemalist devrime atfettikleri "*ilerici*" rol yatmaktadır. Gerçekte, Bauman'ın da belirttiği gibi, eğitim, hukuk ve din kurumları yoluyla bir "*halkın eğitimi*" modernleşme sürecinin bir uğrağıdır. Bu açıdan bakıldığında, Kemalistlerin eski sisteme karşıt biçimde hızlıca yenilenme hamleleri aracılığıyla modernitenin Türkiye'deki uygulayıcıları olmaları, sınıfların gelişimi açısından önemli görülmektedir ; nitekim önemlidir de. Ne var ki, modernleşme süreci belirli bir noktadan sonra Türkiye'deki sol örgütlerin büyük çoğunluğu tarafından Marksist ideolojiye mündemiç bir olgu olarak yorumlanmaya başlamıştır. Bu mündemiçlik, her tarihsel dönemde bir adım daha ileriye taşınarak Marksizmin modernizmle eşitlenmesine kadar varmıştır. Kısaca özetlersek, modernizm üzerinden gerçekleştirilen sekülerleşme-laikleşme aşamaları din kurumları ile hesaplaşma adına sol örgütlerin açıktan veya örtük programlarında yer tutmuştur.

Şevket Süreyya'ların Kadro Hareketi ile başlayan Kemalist ideolojiyi sağlamlaştırma ve topluma benimsetme çalışmaları, buna müteakip Köy Enstitüleri kurucularının bile beklemediği şekilde yeni bir insan yaratma süreci birkaç on yıl sonraki sosya-

list kadroları yetiştirecek entelektüel kuşağın oluşmasına imkân vermiştir. Türkiye düşünsel yapılaşında her biri kıymetli fikir insanları, Kemalist hegemonya içerisinde doğmasına karşın ideolojik ve özellikle siyasî olarak farklı bir konumda yer almışlardı. Bu bağlamda Kemalist hegemonya içerisinde yetişen bir kuşağın din karşısındaki tutumları Kemalist ideolojinin pratiklerinden türemişti.

Kıvılcımlı dışındaki önemli sosyalist figürlerin çoğunluğu dini kavrayışlarında Kemalist hegemonya sınırları içerisinde kalmışlar ve dini, feodal ilişkilere içkin bir ideoloji olarak kabul etmişlerdir. Bu kapsamda, feodal ilişkilerin çözülmesi ve dolayısıyla dinî düşüncenin "*gerici*" olduğuna dâir önkabuller yaygındır. Din istismarı olgusuna bağlı olarak dinî düşüncenin kavranışı, dinin siyasal alanda sınırlandırılması gerektiği görüşlerinin benimsenmesine neden olmuştur. Böylece "*dinin siyasete alet edilmesi*" olarak algılanan dinî düşünceye herhangi bir biçimde müdahil olma pratiği geliştirilememiştir. Belirtilen dönemde sol ve sosyalistler üzerinde etkin olan Doğan Avcıoğlu'nun dinsel düşünceye yaklaşımı bu noktada önem kazanmaktadır:

> Din istismarcılığı için okullara din dersi konulması, türbelerin açılması, yeniden İlahiyat Fakültesi kurulması, Kur-an kurslarının yaygınlaşması, Atatürk döneminde öğrenci bulamayarak kapanan İmam-Hatip okullarının aydın din adamı yetiştirme gerekçesi ile yeniden canlandırılması vb. gibi yollara başvurulmuştur. Ama yine aynı güçler, kendi çıkarları için yararlandıkları dini irtica grupları, kontrolden çıkma istidadı gösterince onlara karşı çıkmışlardır. Din istismarcılığına, ancak bu istismarcılıktan çıkar sağlayan sınıflara zarar vermediği ölçüde müsaade edilmiştir. Zira bu sınıflar, şeriata dayanan eski hayat tarzına dönmeye zerrece istekli değillerdir. Gazetelerin sosyete sütunlarında kolayca görülebileceği üzere Batılı zenginlerin yaşayışını en israflı biçimde taklit etme yarışı içindedirler. İş hayatında ve özel hayatlarında yabancılarla yakın ilişkiler kurmuşlardır. Oğulları ve kızları İmam-Hatip okullarında, Kur'an kurslarında değil, Frenk okullarında yetişmektedir. Bu nedenle, dini akımların şeriatçılık yönünde gelişmesini ve "gâvur" düşmanlığı halini almasını korkuyla karşılayacak olanlar arasında, din istis-

marcılığından çıkar sağlayanlar, herhalde ön saflarda yer alacaklardır (Avcıoğlu, 1982; 565).

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, Avcıoğlu ve Yön Hareketinin dine ilişkin görüşleri ve yaklaşımı dönemin sosyalist gençliği üzerinde endoktrinal bir etki yaratmıştır. Dinin siyasette kullanılma biçimiyle ilişkili olarak söz konusu yaklaşım, bir gerçeğe işaret etmektedir. Dine ilişkin ortaya çıkan gerçek, bizâtihi halkın dinî kaidelere uyma biçimi ile siyasette dinin aldığı biçimin farkına varılması ve buna karşı itirazların geliştirilmesiydi. Dikkat edileceği üzere, dinin siyaset alanında sınıfsal farklılıkların üzerini örten bir sis perdesi etkisi olarak işlevselleştirilmesi, dinin belirli versiyonları ile sosyalist stratejiler arasına mesafe koyulmasına neden olmuştu. Çünkü -Murat Belge'nin yanlış bir önermeyle kullandığı, ancak farkında olmadan doğru bir noktaya temas ettiği- dinin folklorik özelliği (Belge 1989), yani gündelik edimler içerisinde en basit haliyle dinî kaidelerin uygulanması, özel bir siyasal ajanda ile hiçbir zaman sosyalistlerin mesaisini içermemiştir. Hatta çoğu örnekte folklorik İslamî pratikler ile -kitleselleşebilme çabaları gereğince- sosyalist pratikler arasında paralellikler de yaratılmıştır.[2] Ne var ki, hiçbir sosyalist, maddeci görüşü çerçevesinde kişisel inanç sorgulamasına

2 "*Devrim şehitleri*", "*Kurtuluş yok tek başına*" gibi güncel sosyalist sloganlar, itiraf edilmelidir ki, teolojik etkileşimlidir. "*Şehit*" kavramı başlı başına iki anlamda kullanılmaktadır. İlki, bir kutsallık uğruna mücadele eden; ikincisi, din uğruna mücadele eden ve yaşamını yitiren kişilerdir. Yaşamını yitiren kişilerden ziyâde uğruna mücadele ettiği görevin övgüsünü içeren şehitlik kavramında önemli başka bir nokta, şehit olan kişinin yasının diri tutularak onun unutulmamasıdır. Çok amaçlı bu kavramda, devrim şehitleri sloganı teolojik değil, sosyalist mücadelenin neferlerinin "*mücadelede yaşatılacağı*" vurgusu vardır. Mücadele bir süreç ise, mücadeleci kişi siyasal öznedir. Bu anlamda Badiou'nun *Etik*'te belirttiği vurgudaki gibi, süreç özneden daha büyüktür. "*Kurtuluş yok*" sloganı köken itibariyle Brecht'in bir şiirine aittir. Şiirdeki "*kurtulmak*" ibaresi Hıristiyan teolojisindeki "*redemption*" kavramından gelmektedir. Ancak Brecht bunu, kapitalist sistemin sonlanması ve toplumun kapitalist sistemden "*kurtuluşu*" olarak kullanmıştır. Kurtuluşun gerçekleşme biçimi soyut, tözsel ve gökyüzünden gelecek bir güçle değil; sınıf mücadelesinin kapasitesiyle orantılıdır.

yönelmemiş; dinin kurumsallaşmış formlarının siyasetteki güç dengelerini bozma çabalarına karşı direnç noktaları tesis etmeye çalışmıştır.

Kemalist hegemonya projesi içinde de din, en saf haliyle siyasallığın dışına itilmeyerek devlet aygıtlarından birisi olarak revize edilmeye çalışmıştır. Dinî düşünce aygıtlarının toplumsal ilişki içerisinde tasarlanan etno-seküler şemanın dışına çıkışı ile Kemalist kadroların özel bir (kurumsallaşmış) din (örgütleri) mesai başlamıştır. İşte bu mesai, Yön ve muadil hareketler de ortaya çıkan bir mesai olmuştur. Belirtelim ki, kurumsallaşmış siyasal İslam formları, bahsi geçen 60-80 arası dönemde farklı sağ siyasetler tarafından sosyalistlere karşı gerçekleştirilen müdahalelerin en önemli motivasyon kaynağına dönmüştür. Tarihsel olarak bilinen en önemli örneği, *Altıncı Filo* çatışmaları sırasında siyasal İslamcı grupların propaganda amaçlı namaza başlamaları ve arkasından sosyalistlere saldırmaları olmuştur. Bu ve diğer örnekler sonucunda zorunlu olarak İslam, ideolojik olarak görülmeyerek başlı başına bir "*düşman*" imgesiyle özdeşleştirilmiştir. 1960lardan başlayarak özdeşleştirilme sürecinde (siyasal) İslam'ın özellikle emperyalizme ve yobazlık olgusuna hizmet ettiği görüşü -görece- haklı olmakla birlikte, bir dinin sosyalist teoride yapısökümüne uğratılmasını engellemiştir. Bu nedenle günümüzde de sıkça kullandığımız ve her an değişkenlik gösterebilen bir kavram seti sosyalist terminolojiye içkinleşmiştir: Gericilik-İlericilik.

Sosyalist harekette kullanılan ajit-prop kavramları parabolik bir grafiğe dönüştürdüğümüzde, gericilik-ilericilik kavramsal ikilisi, en yukarılarda seyredecektir. Ancak 1970lere geldiğimizde, dinî öğeleri siyasetin ontolojisinden dışlama eğilimi baskın olsa da İdris Küçükömer gibi bir figür ortaya çıkmıştır. Küçükömer (1989), Türkiye'deki sağ ve solun politik anlamlarını tersine çevirip, yani halkın taleplerini siyasal arenada temsil ettiğini düşündüğü Demokrat Parti'yi, halkı kendine tâbi kılan, bürokrasinin ve statükonun temsilcisi Cumhuriyet Halk Partisi'nin karşısına

yerleştirir. Böylelikle ilericilik-gericilik gibi yaftalar sorgulanarak Yön ve ondan etkilenen sol hareketler eleştiriye tâbi tutulmaktadır. Bu eleştiri bağlamında günün sol hareketlerinin ilerici ve burjuva olduğu düşündükleri Kemalistlerin ve onun ordusunun destekleyicisi pozisyonuna düştükleri dillendirilmektedir. Bu tarz bir eleştiri organik, yek ve ceberut tahayyülünün karşısına toplumsal gelişmenin, demokratikleşmenin ve özgürleşmenin merkezi olarak varsayılan sivil toplumu yerleştirerek sınıfsal ilişkileri ve devletin sınıfsal ve çelişkili doğasını göz ardı etmektedir. Oysaki zamanın sosyalist hareketleri, eksik olsa da devletin ve dolayısıyla toplumun sınıfsal karakteri ile daha ilgiliydiler. Benzer bir tutumu dine ilişkin siyasal pratiklerde de görmek mümkündür. Zamanın sosyalist hareketlerinin kitlelerinin Alevîlik ile olan yakın ilişkisi ve egemen din yorumu olan Sünnilik'e ilişkin tutumları sınıfsal itkiler taşımaktadır. Öte yandan, sosyalistler bu dönemde siyasal pratiklerinde dine ilişkin bir referansı öne çıkarmamışlardır. Bir gerçek olarak kitlelerinin çoğunluğunu oluşturan Alevî inançlılara karşın sosyalistler, Alevî inancına dâir bir vurguya sahip değillerdir. Sosyalistler ve onların karşısında yer alanlar arasındaki problem ne kadar Alevi-Sünni çatışması olarak sunulsa da sosyalistler, sorunun kaynağında sınıfsal etkilerin varlığının bilincindeydiler.

Solun "*belirli tip*"inin din kavrayışı ve pratiğine ilişkin bir eleştiri de yine "*belirli tip*" sosyalizme olan inancını kaybetmediğini iddiâ eden *Birikim* dergisi çevresinden gelmektedir. Birikim çevresinin eleştirilerini Murat Belge'ni *Sosyalizm, Türkiye ve Gelecek* kitabının "*Sosyalizm ve Din*" bölümünde şekillendiğini görebilmek mümkündür. Belge (1989:198), dinin kurumsal yapısına dikkat çekerek, örgütlenmiş dinin tarihsel olarak egemenlerin yanında yer aldığını kabul eder. Dahası, sosyalizm ve dinin teorik düzeyde uzlaşmaz olduğuna işaret eder. Ancak duygu ve inanç sorunu olarak, yani bireysel ve varoluşsal düzeyde din Marksist kavramlarla açıklanamaz. Belge (1989: 200), bu düzeyde sosyalizmin ve sosyalistlerin herhangi bir etkisinin olma-

yacağını belirtir. Belge'nin tespitleri bireysel olan ile toplumsal olan arasında bir ayrım yapar ve kurumsal düzeyin dışında bir dinin mümkün olduğunu varsayar. Oysaki belli bir kurumsallığın dışında ya da toplumsal olmayan bir din mümkün değildir. Bu yüzden sosyalistlerin odaklanması gereken alanın kurumsallaşmış din yapısı olduğu açıktır. Belge (1989: 200)'nin bu çerçevede iki tane önerisi vardır; siyasal mücadelede dine karşı baskıcı ve yasakçı tavır alınmamalı ve ideolojik mücadelede ikna yöntemine başvurulmalıdır.

Birikim çevresinin Türkiye'deki laiklik uygulamasına eleştirileri, dinî düşünce ve İslamcı kesim ile kurulacak ilişkilerin ne olması gerektiğine dâir belirleyici önemi hâizdir. "*Laiklik, Türkiye'de uygulandığı biçimiyle, İslamcı kesim üzerinde bir baskı kurmanın ilkesidir.*" (Belge, 1989: 201). Kemalistlerin laiklik anlayışı, evrensel demokrasinin ilkesi olan laiklik anlayışından farklıdır ve dini devletten ayırmak yerine, dini devletin bünyesine alarak dinin özerkleşmesini engellemektedir. Laikliğin gerçek ve evrensel formülü dinin devletten bağımsız örgütlenebilmesidir (Belge: 1989: 203-204). Zaten Belge (1989: 204) için mesele "*...demokrasi ilkesi sorunudur.*" ve sosyalistler demokrasinin savunucuları olarak İslamcılığın politik örgütlenmesine saygılı olmalı ve bunun için çalışmalıdır. İslamcılığa ve onu politik örgütlenmesine duyulan bu güvenin arkasında, dini başka ülkelerde anti-emperyalist mücadelede oynadığı olumlu rol ve İslamcılığın iktidar alternatifi olamadığı ve genellikle sağ ideolojilerle eklemlenerek etkin olduğu düşüncesi yatmaktadır (Belge: 1989: 208-212). Kısacası Birikim'in bakışı şöyle özetlenebilir: İktidarda olduğu varsayılan Kemalizm ve onun ideolojisi laiklik karşısında halkın yaygın ideolojisi İslam bulunmakta ve sosyalistler halkın yanında oldukları için -halk ile değil- İslamcılık ile diyalog kanalları tesis etmelidir.

Sonuç Yerine

Yerelden evrensele uzandığımızda sosyalist stratejiler ile dinî

söylemler arasında çeşitli temas noktaları yaratıldığını görürüz. En başta bilinen örneği Kurtuluş Teolojisi akımıdır. Ne var ki, tüm siyasal hareketler dinsel fonda şekillenen kitlesel pratikler ile dolaysız ilişkiler kuramayabilir. Çünkü din, bizâtihi somut tarihsel koşullar altında şekillenen ideolojik karakteristiği gereği, başka ideolojik formasyonlarla ters yönlü etkileşimlere girebilir. Dönemsel açıdan öne çıkan dinci figürler, belirli bir dinî düşünceyi başka ideolojilere, özellikle sosyalizme ve komünizme, karşı savunuya ve saldırıya geçebilir. Bunu daha anlaşılır kılmak adına birbirinden farklı dönemlerde yaşamış iki farklı ideolojik-politik dünyaya ait düşünürün görüşlerine bakılabilir.

Din-Üretim Biçimleri Üstüne / Tarihsel Uzlaşma'da Gramsci, İtalya öznelinde Katoliklik ve kitlelerin devrimci potansiyelini hareket geçirme yollarını tartışırken, Katolikliğin bir özelliğine dikkat çekmektedir: Dönemin İtalya'sında Katoliklik, "*...kitlelerin onayını arayan ama kitlelerin havasına göre savrulan bir yapıya sahipti.*" Hedef kitlesini "*...dünyadaki mutluluğa götürmek isteyen insanlar*"dan teşkil ediyordu. "*O nedenlidir ki, Katoliklik liberalizmle yarışmıyor, laik bir devletle değil, sosyalizmle rekabete giriyor.*" diyor Gramsci ve ekliyor: "*Sosyalizm nasıl kitleye yöneliyorsa o da sosyalizm alanına sokulmaya çalışıyor.*" (Gramsci: 1982).

Asef Bayat ise, *Shariati ve Marx: Marksizm'in "İslami" Yorumunun Bir Eleştirisi* makalesinde, İslam dini ve Marksizm arasındaki "*rekabeti*" şöyle belirtiyor: "*Marksizm, diğer Batı ideolojilerinin tersine, ekonomi, siyaset, etik, tarih, felsefe gibi konularla ilgilenen içeriği geniş bir ideoloji olduğu için İslam'ın en büyük rakibidir ve ayrıntılı olarak ele alınmalıdır.*" Farklı dönemler ve farklı düşünürler tarafından ifade edilen her iki düşüncenin ortaklaştığı nokta, dinlerin aynı zamanda bütüncül bir dünya tasavvuru nedeniyle Marksizm'le özdeşleşmesi kadar, aynı doğrultuda ayrışması; onu kendisine rakip görmesidir. Sosyalistler yaklaşmaya çalışsa bile, din versiyonları aradaki mesafeyi koruyacaktır. Belirtmelidir ki, ayrışma sürecini tetikleyen unsurlar

sadece ilahî nedenler değildir. Her din üzerinde yükseleceği toplumsal formasyonda bir takım şebekeler (ekonomik, kültürel, siyasal) tesis eder ve şebekelerin ayakta kalması da kitleselleşebilmelerine bağlıdır. Söz konusu örgütlenme aşamaları diyakronik ve senkroniktir.

Sosyalist oluşumlar tarafından verili bir din formu ile ilişki kurma çabaları görüleceği üzere her zaman mayalanmayabilir. Bu risk eşiği ister istemez sosyalist kadroların din versiyonlarına mesafe almasına neden olduğu gibi, bu mesafenin fırsatını değerlendiren siyasal dinci kadroların çabalarına da alan açabilir. Hatırlayacağımız üzere 1960'lardan itibaren *Komünizmle Mücadele Dernekleri*'nin karşı-propaganda söylemlerinin omurgası, ateist vurguların vulgarize edilmiş cümleleriyle ifade edilmişti. Sadece sosyalist ve komünistlerle sınırlandırılmayan kamu-düşman kümesine Aleviler ve Kürtler de dâhil edilerek uzun yıllar sürdürülmüştü. Günümüzde de devam eden bu söylemlerin teorize karşılığı, Fredric Jameson (2001)'ın "*söylemsel mücadele*" kavramıdır. Buna göre, zıtlaşma halindeki politik-ideolojik konumlar, belden aşağı kroşelerle rakiplerini itibarsızlaştırmaya ve toplumsal desteğini azaltarak marjinalleştirmeye çalışmaktadır. Şu an için Türkiye toplumsal formasyonunda bu siyasal tavrın devam ettiğini gözlemleyebiliyorsak, bunun sebebi geçmişe uzanan ideolojik rekabettir. Ne var ki, İslam'ın araçsallaştırılmasıyla yürütülen siyasal İslam'ın denk düştüğü tek bir örgütlenme biçimlenmesi bulunmamaktadır. Surelerin hermönatik olarak yorumlanmasından mezheplerin yorum farkına kadar bir dizi faktör İslam'ın homojen dizgesini dağıtmaktadır. Homojenize olamayan İslam içerisinden, sermaye birikimini kötüleyen, meta fetişizmini İslam'ın ontolojisi bağlamında eleştiren, yoksulluğa ve gelir adaletsizliğine neden olan başlıca etkenin özel mülkiyet olgusu olduğunu vurgulayan belirli çevreler de bulunmaktadır.[3]

3 Emek ve Adalet Platformu, Ali Şeriati'nin eserlerinde geçen "*Ağzınızın tadını bozmaya geldik.*" cümlesini sloganlaştırarak, burjuvazinin kaleleri arasında yer alan lüks oteller önünde iftar zamanlarında "*alternatif*" sokak sof-

İlaveten belirtmek gerekir ki, Türkiye'de sosyalist bir toplumsal formasyona mevcut sosyalist partilerle/örgütlenmelerle ulaşılamayacağını düşünenlerin sayısı dikkat çekmeye başlamıştır. İslam dini ile komünizm arasında çeşitli ilişki biçimleri geliştirme çabaları yaşanmaktadır. Bu çabalar iki karakterlidir. İlkin, ideolojik kategoriler arası özdeşlik yaratmaktadırlar. Ortak noktalar tespit edilmeye çalışılmaktadır (sol-ilahiyat tartışmaları; eşitliğin temelini aynı kavramlarla izah etme çabaları, vb.). İkincisi, İslamî veya sosyal adalet vurgusu yapan İslamî örgütlenme pratikleri aracılığıyla kendi siyaseti/dünya görüşü için manevra alanı açmaya çalışan kişi veya kurumlar, etki alanlarını genişletmeye çalışmaktadırlar. Aslında bu durum, yapısal olarak Türkiye sosyalist siyasetlerinin güncel siyasete tesir ve güç kapasiteleriyle ilgili bir durumdur. Sosyalist yapılardan bazıları, kimi zaman güçlenme katsayılarını arttırabilmek için farklı toplumsal sınıflarla ve bunların temsilcileriyle ittifaklara girmektedirler. Kimi zaman, farklı fraksiyonlardan güç/kadro devşirmeye çalışmaktadır. Kimi zamansa bir tür eklemlenme süreci sonunda mevcut siyasî akımın için de eriyip gitmektedirler. Olumlu ve olumsuz yanlarıyla birlikte bu taktikler yaşanmaktadır ve İslamî veçhedeki yapılanmalarla da denenmektedir.

Konjonktürel olarak günümüz Türkiye'si için İslamî siyasetin pratik yanı olan örgütlenme avantajlarını işlevselleştirebilme çabaları başarısızdır. Çünkü Türkiye'nin içinde olduğu nesnel koşullar ile örgütlenme formları arasındaki açı, giderek açılmaktadır. İslamî değerler ile sosyalist ilkeler, ilkin idealist-maddeci uzlaşmaz çelişki; ikincisi, İslam'ın kitleleri yakalayacak maddî

ları kurmaya başladılar. Bu vesile ile Türkiye'nin ana akım medyasında İslam ve "*şatafat*" eksenli konuları tartışılır hale getirdiler. Ekranlara İslam dini alanında çıkan uzmanlar, geçmişte olduğu gibi "*neyin orucu bozup bozmadığını*" tartışmak yerine, tedrici, İslam'ın temel-referans cümlelerinden birisi etrafında lüks, israf, adaletsizlik ve bu konular dolayımıyla da -birebir kavramsal kullanımı olmasa bile denk düşercesine- sömürü, eşitsizlik ve kapitalizmi tartışmaya başladılar: "*Komşusu açken, tok yatılmaz!*". http://www.emekveadalet.org/

koşullarının fazlalılığı (cemaatler aracılığıyla oluşturulan klientalist ilişkiler) sebebiyle hasımlaşmaktadır. Sağlam bir ideolojik-siyasî temele dayanmayan dirsek teması veya işbirliği tesis gayeleri şöyle bir tablonun çıkmasına neden olur: "*İşlevselleştirilmeye çalışan şey, işlevselleştirmeye çalışanı ve onu basit bir araç olarak gören kişi/kurumları işlevselleştirmektedir.*" Diyalektiğin kuralları gereği, sayısal ve niteliksel olarak fazla olan, kendinden az olanı ya absorbe etmektedir ya da içinde eritmektedir. Ama söz konusu çabalara neden olan başlıca itki "*Ne Yapmalı?*" sorusudur. Bu soruya verilen cevaplar, sosyalistlerin örgütlenme sorunsalına ve İslam'a ilişkin toplumsal konumlarını da belirlemektedir. Aslında teori ile pratiğin uyumu sorununa tekabül eden bu soruya verilen cevaplar, düşünce ile eylem arasındaki "*açının*" nasıl kapatılması gerektiğine de dikkat çekmektedir.

Biz bu bağlamlarda, yazımızda bir sınır çizgisi çektik ve "*Ne yapmalı*" sorusuna cevap vermeye değil, cevap hazırlığı içine girmeye çalıştık. Bunun için sosyalist örgütlerin İslam dini ile kurduğu süreçleri pozitivist perspektifin dışına çıkararak, ilişki kurma biçimlerine odaklanmaya çalıştık. Çünkü Türkiye sosyalist tarihinde din haklı gerekçelerle uzak durulan ama bir o kadar kaba indirgemecilikler yüzünden teorik olarak yüzleşilemeden bir kenara kaldırılmış durumda. Bu nedenle tarihsel-toplumsal açıdan iki ana kategoride bu yüzleşmeyi farklı itkilerle denemiş ve dini doğrudan siyasetin ontolojisinin dışına fırlatmış kişileri ve akımları ele aldık. "*Temasın Sağlanışı*" ve "*Temasın Yitimi*" başlıklarında, 1920'lerden başladık ve 1990'larda analizimizi bitirmeye çalıştık. Halk İştiriyakün Fırkası ile başlayan temasları, maddî koşullar altındaki dönemsel transformasyon biçimleriyle serimlemeye çalıştık.

Bu ilişkinin çözümüne yeltenmeden belirli düşünsel işleme sevk edecek sorunsallara işaret ettik. Ama önce hem bu yazıdakiler, hem de genel olarak dinler hakkında Marx'ın "*insanı dinin değil, dini insanın yarattığını*" sözlerini akıldan çıkarmadan konu değerlendirilmelidir. Son kertede, yani bütünüyle düşün-

sel konumumuz maddeciliktir. Lakin İslam dinini, inkârcı veya eklemlenmeci siyasetlerin dışında, pratik-politik ve teorik olarak tartışarak, eleştirerek, Türkiye özgüllüğü içinde kavramak mevcut sınıf mücadelesi kapasitesini de etkileyecektir. Çünkü tüm Marksistlerin bildiği şey, dünyada "*ne salt iyi, ne salt kötü*" vardır. Sadece (Marx'ın *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'da söylediği gibi) nesnel-toplumsal koşullar ve sınıf mücadeleleri vardır. Din de belirli bir açıdan ideolojilere benzetilebileceğine göre bir çatışmalar alanıdır: "*Manevi*" olan ışık, toplumsal ilişkilerin ve maddî koşulların tesis ettiği prizmadan geçerek farklı renklere bürünür. Ne demişti Engels:

> Bu dünyanın tanrısı paradır; burjuvazi proletaryanın parasını alır ve onu pratikte bir ateist yapar. Proleter ateizmini sürdürür ve dünyasal tanrının gücüne ve kudretine saygı duymazsa, bunda şaşılacak ne var? Proleterin yoksulluğu, yaşamın en zorunlu geçim araçlarından yoksunluğa ve açlığa vardığı zaman, toplumsal düzeni umursamama dürtüsü güçlenmez de ne yapar? (Engels: 1997).

Ebubekir AYKUT & Kansu YILDIRIM

Kaynakça

AHMAD, Feroz. (2006), ***Modern Türkiye'nin Oluşumu,*** (Çev. Yavuz ALOGAN), İstanbul: Kaynak Yayınları.

AKBULUT, Erden, Mete TUNÇAY. (2007), ***Türkiye Halk İştarikiyun Fırkası (1920-1923)***, İstanbul: Sosyal Tarih Yayınları.

ALTHUSSER, Louis. (2006), ***Yeniden Üretim Üzerine,*** (Çev: Alp TÜMERTEKİN, Işık ERGÜDEN), İstanbul: İthaki Yayınları.

AVCIOĞLU, Doğan. (1982), ***Türkiye'nin Düzeni, Dün-Bugün-Yarın, Birinci Kitap,*** Ankara: Tekin Yayınları.

BADIOU, Alain. (2006), ***Etik: Kötülük Kavrayışı Üzerine Bir Deneme,*** (Çev: Tuncay BİRKAN), İstanbul: Metis Yayınları.

BELGE, Murat. (1989), ***Sosyalizm, Türkiye ve Gelecek***, İstanbul: Birikim Yayıncılık.

BAUMAN, Zygmaunt. (2003), ***Yasakoyucular ile Yorumcular,*** (Çev: Kemal ATAKAY), İstanbul: Metis Yayınları.

ÇAVDAR, Tevfik. (1995), ***Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950***, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

EAGLETON, Terry. (2005), ***İdeoloji*** (Çev. Muttalip ÖZCAN), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

ENGELS, F. (1997), ***İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu,*** (Çev. Yurdakul FİNCANCI), Ankara: Sol Yayınları.

GRAMSCI, Antonio. (2010), ***Gramsci Kitabı,*** (Çev: İbrahim YILDIZ), Ankara: Dipnot Yayınları.

GRAMSCI, A., Longo, Togliatti, Natta ve Diğerleri. (1982), ***Din Üretim Biçimleri / Tarihsel Uzlaşma,*** (Çev. Yılmaz Öner), İstanbul: İletişim Yayınları.

JAMESON, Fredric Jameson. (2001), "Fiilen Varolan Marksizm Üzerine Beş Tez" ***Marksizm ve Postmodern Gündem,*** (Çev. Ahmet FETHİ), (ed.) E. M. Wood ve J. B. Foster, Ankara: Ütopya Yayınevi.

KIVILCIMLI, Hikmet. (1996), ***Dinin Türk Toplumuna Etkileri***, İstanbul: Diyalektik Yayınları.

KÖKER, Levent. (2003), ***Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi***,

İstanbul: İletişim Yayınları.

KÜÇÜKÖMER, İdris. (1989), ***Düzenin Yabacılaşması***, İstanbul: Alan Yayıncılık.

LAÇİNER, Ömer. (2005), "İslamcılık, Sosyalizm ve Sol" ***Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-İslamcılık***, Cilt: 6, İstanbul: İletişim Yayınları, s.467-475.

MARX, Karl (1997), ***Hegel'in Hukuk Felsefesine Eleştiri,*** (Çev: Kenan Somer), Ankara: Sol Yayınları.

MARX, Karl, Friedrich ENGELS. (2008), ***Alman İdeolojisi (Feuerbach),*** (Çev: Ahmet Kardam, Sevim Belli), Ankara: Sol Yayınları.

ÜNÜVAR, Kerem. (2007), "Türkiye'de Sol Düşünce ve Din" ***Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Sol,*** Cilt: 8, İstanbul: İletişim Yayınları, s.873-895.

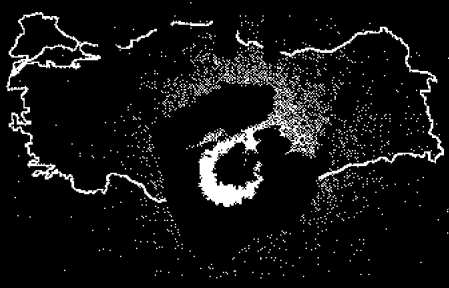

Mete K. KAYNAR
Chris STEPHENSON
Mehmet İnanç TURAN
Kadir DEDE
Mustafa ŞENER
Ayşe ARSLAN
Yücel DEMİRER
Ebubekir AYKUT
Kansu YILDIRIM

"Türkiye solu neye muhaliftir?" Türkiye solunun siyasi cinayetler, direnişler, mitingler, açlık grevleri, tutuklamalar ve idamlarla dolu tarihini gözümüzde canlandırdığımızda bu soru okuyucuya ilk bakışta garip görünebilir. Ancak, soruyu farklı bir şekilde sorarak bu tuhaflığı ortadan kaldırmak mümkün: *Türkiye solu gerçekten muhalif olabilmiş midir?* Resmî ideolojinin ne kadar uzağında, dışında, ondan biçim ve öz olarak ne kadar farklı, ona ne kadar alternatif/muhalif bir düşünce bütünü, bir politik dil, bir weltanschauung ortaya koyabilmiştir? Sol, kendi tarihsel süreci içinde bu konuda ne kadar başarılı olabilmiştir?

Ne yazık ki, 1920'lerden günümüze, Türkiye solunun ana akımları, partileri, dergileri ve/ya çevrelerine baktığımızda, bu soruya gönül rahatlığı ile evet cevabı verebilmek için epey düşünmek gerekiyor: Türkiye solu, Cumhuriyetin *inşâ* ettiği ve topluma dayattığı resmî ideoloji ile hesaplaşma konusunda yeterince başarılı olamadı; çok acı bedeller ödeyerek sürdürdüğü muhalif tutumunu, resmî ideolojinin eleştirisine yöneltmekte yeterli çabayı gösteremedi: Onun yerine, Cumhuriyetin resmî ideolojisinin çoğu temel argümanını kabullendi; onlara sol bir veçhe kazandırarak siyasal söylemlerine eklemledi ve çoğunlukla resmî ideolojiyi sol bir jargonla yeniden üretmekle yetindi. Türkiye solu, resmî ideoloji ile ilişkisinde en başta da Kemalizm ile arasına mesafe koyma konusunda – ne yazık ki- başarısız oldu: Bu konuda, anti-Kemalizm ile Kemalizmin soldan yeniden üretimi arasına sıkıştı kaldı; ya onun yanında ya da karşısında oldu; ama bu süreçte özelde Kemalizme ve genelde resmî ideolojiye alternatif bir sosyalizm, bir sosyalist mütalaa, bir sosyalist tahayyül ortaya koymayı pek de hesaba katmadı; bu yöndeki çabalar ise hiçbir zaman Türkiye solunun ana arterini oluşturamadı, bireysel çıkışlar, gayretler olmanın ötesine geçemedi.

Elinizdeki bu kitap, genelde resmî ideolojiye ya da özelde Kemalizm'e alternatif, muhalif bir sosyalizm düşüncesi ortaya koyduğu iddiasında değildir. Ancak, böylesi bir dünya görüşünün tahayyül edilebilmesi için elzem tartışmaların fitilini ateşleyebilecek, kayda değer çalışmaların bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur.

Keyifli okumalar dileğiyle…

ISBN: 978-975-8449-79-8